รายงานสืบเนื่อง (Proceedings)

การประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557

เรื่อง

"ศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ"

วันเสาร์ที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2558

ณ ห้อง TU THEATRE ชั้น 2 หอสมุดป๋วย อึ้งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

จัดโดย

ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

รายงานสืบเนื่อง (Proceedings)
การประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย
ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557

เรื่อง
“ศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ”

วันที่ 11 กรกรฎาคม พ.ศ.2558
ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

จัดโดย
ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ร่วมกับ
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

“ศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ”

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.เดชา สังขวรรณ	ที่ปรึกษา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)
รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม	ที่ปรึกษา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)
รองศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์	ที่ปรึกษา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง	ที่ปรึกษา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ	ที่ปรึกษา (มหาวิทยาลัยศิลปากร)
อาจารย์ สุเชาวน์ มีหนองหว้า	ที่ปรึกษา (มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี)
อาจารย์ ปิยนาถ อิ่มดี	ที่ปรึกษา (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม)
อาจารย์ รณรงค์ จันใด	บรรณาธิการ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)
นางสาวปิยภัทร คุณเจริญ	ฝ่ายจัดการและประสานงาน
นางสาวอุษณีย์ น้อยอยู่นิตย์	ฝ่ายจัดการและประสานงาน

คณะกรรมการพิจารณาบทความวิชาการ

ศาสตราจารย์ ระพีพรรณ คำหอม	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ สายันต์ ไพรชาญจิตร์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล ปธานวนิช	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภสวัสดิ์ ชัชวาล	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง	ข้าราชการบำนาญ
รองศาสตราจารย์ ปาริชาติ วลัยเสถียร	ข้าราชการบำนาญ
รองศาสตราจารย์ วุฒิสาร ตันไชย	สถาบันพระปกเกล้า
รองศาสตราจารย์ ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ศักดิ์ศรี บริบาลบรรพตเขตต์	ข้าราชการบำนาญ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจารย์ ดร.กิติรัตน์ สีหบัณฑ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
อาจารย์ ดร.จิรพรรณ นฤภัทร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.นราเขต ยิ้มสุข	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.ปรีดี โชติช่วง	ข้าราชการบำนาญ
อาจารย์ ดร.มาดี ลิ่มสกุล	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โคตรบึงแก	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ ดร.ศิรินทร์รัตน์ กาญจนกุญชร	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำ

ด้วยภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม และคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี กำหนดจัดโครงการประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557 ในวันเสาร์ที่ 11 กรกฎาคม 2558 ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาระหว่างสถาบันการศึกษา นักวิชาการได้นำเสนอผลงานวิจัยของตนสู่สาธารณะ ตลอดจนเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะเพื่อนำไปปรับใช้ในการปฏิบัติงาน ภายใต้หัวข้อหลัก **“ศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ”** ทั้งนี้เพื่อเน้นย้ำความสำคัญของการบูรณาการองค์ความรู้ด้านการพัฒนาชุมชนกับศาสตร์แขนงอื่น ๆ เพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคมอย่างครอบคลุม และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

การประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557 ในครั้งนี้ ได้รับการตอบรับในการส่งบทความเพื่อนำเสนอเป็นอย่างดีจากนิสิต นักศึกษา และนักวิชาชีพจากหลากหลายสถาบัน ที่นอกเหนือจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาทิเช่น มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี กล่าวคือ มีผลงานวิชาการของนักศึกษาที่ส่งผลงานร่วมนำเสนอระดับดุษฎีบัณฑิต จำนวนทั้งสิ้น 2 เรื่อง และระดับมหาบัณฑิตจำนวนทั้งสิ้น 36 เรื่อง ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมการปฏิรูป ด้านการพัฒนาชุมชน สังคม และการพัฒนามนุษย์ ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ หนังสือรวมบทคัดย่อฉบับนี้ รวบรวมบทคัดย่อของบทความที่ผ่านการพิจาณาคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิให้นำเสนอในการประชุมวิชาการฯ โดยบทความฉบับเต็มจะได้รับการเผยแพร่ในรายงานสืบเนื่องหลักการประชุมฯ (Proceedings) ในลำดับถัดไป

ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าการประชุมวิชาการฯ ในครั้งนี้จะนำประโยชน์ไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้และการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชนต่อไป

คณะกรรมการจัดประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน
และนำเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ

คำกล่าวรายงาน

การประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย

ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง

หัวหน้าภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วันเสาร์ที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2558

ณ ห้อง TU THEATRE ชั้น 2 หอสมุดป๋วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

กราบเรียน ท่านรักษาการคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ คณาจารย์ นักศึกษา และผู้มีเกียรติทุกท่าน

การประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557 ในครั้งนี้ เป็นความมือทางวิชาการระหว่าง ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี และมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนับสนุนให้บัณฑิต ทั้งระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตที่กำลังจะสำเร็จการศึกษาจากหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับด้านการพัฒนาชุมชน การพัฒนาสังคม และการพัฒนามนุษย์ ได้นำเสนอเผยแพร่ผลงานวิชาการโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานที่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต โดยในการประชุมวิชาการในครั้งนี้มีผลงานวิชาการของนิสิต นักศึกษาระดับมหาบัณฑิตที่ส่งผลงานร่วมนำเสนอ จำนวนทั้งสิ้น 36 เรื่อง และระดับดุษฎีบัณฑิต จำนวนทั้งสิ้น 2 เรื่อง

สำหรับการประชุมในวันนี้ ภาคเช้าประกอบด้วย (1) การบรรยายพิเศษให้หัวข้อ “ศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ” โดยรองศาสตราจารย์วุฒิสาร ตันไชย เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า (2) เวทีอภิปราย หัวข้อ “เปลี่ยนชุมชน สังคม ท้องถิ่น ด้วยงานวิจัยได้อย่างไร”โดยได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย อาจารย์ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และรองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้ร่วมการอภิปรายในหัวข้อดังกล่าว และ (3) การนำเสนอผลงานวิชาการของนักศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต จำนวน 2 ท่าน และในสำหรับช่วงบ่ายเป็นการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา จำนวน 3 กลุ่มย่อย ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน กลุ่มที่ 2 วัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และกลุ่มที่ 3 วิถีชุมชนเมืองและความเป็นเมือง ซึ่งถือเป็นเวทีให้บัณฑิตได้นำเสนอผลงานวิชาการที่ทรงคุณค่าสู่ประชาคมที่เข้าร่วมการประชุมในครั้งนี้

ในโอกาสนี้ ดิฉันขอกราบเรียนเชิญท่านรักษาการคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวเปิดการประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557 ด้วย ขอเรียนเชิญค่ะ

คำกล่าวเปิด

การประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย
ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557
โดย อาจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โครตบึงแก
รองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย ปฏิบัติราชการแทนคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
วันเสาร์ที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2558
ณ ห้อง TU THEATRE ชั้น 2 หอสมุดป๋วย อึ้งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

กราบเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ คณาจารย์ นักศึกษา และผู้มีเกียรติทุกท่าน

วันนี้ดิฉันมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันเครือข่ายด้านการพัฒนา ได้ร่วมกันจัดงานประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557 ในหัวข้อเรื่อง “ศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ” ซึ่งเป็นวาระสำคัญที่บัณฑิตจะได้นำเสนอผลงานวิชาการที่มีคุณค่า ผ่านกระบวนการบ่มเพาะความรู้ พัฒนาหัวข้อ และการดำเนินการศึกษาวิจัยจนสำเร็จได้ผลการศึกษาอันจะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ และการเสนอแนะแนวทางเพื่อส่งเสริมและพัฒนางานด้านการพัฒนาชุมชนในสังคมไทยและสังคมโลกต่อไป

ผู้มีเกียรติที่เคารพทุกท่าน “ศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ”ตามหัวข้อดังกล่าวนั้น เป็นคำที่มีความหมายสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนด้านการพัฒนาชุมชนในฐานะ “ศาสตร์หรือองค์ความรู้” ที่จะทำให้สังคมไทยเกิดการปฏิรูปและมีการพัฒนาที่ดีขึ้น การพัฒนาชุมชนจึงถือว่าเป็นศาสตร์องค์รวมทางความคิดและศาสตร์เชิงบูรณาการทางการปฏิบัติ ที่มุ่งเสริมสร้างพลังอำนาจของประชาชนในฐานะพลเมืองเพื่อการจัดการตนเองโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ การผสานพลังร่วมของกลุ่มองค์กรและภาคีเครือข่ายที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ สาระสำคัญของการประชุมวิชาการในครั้งนี้ ทั้งในภาคเช้าและภาคบ่าย ดิฉันเชื่อว่าจะสะท้อนให้เห็นการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่เกิดขึ้น และในส่วนของการบรรยายพิเศษ เรื่องศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ ของรองศาสตราจารย์วุฒิสาร ตันไชย เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า และเวทีอภิปรายของผู้ทรงคุณวุฒิในหัวข้อ “เปลี่ยนชุมชน สังคม ท้องถิ่น ด้วยงานวิจัยได้อย่างไร” ดิฉันเชื่อว่าจะเป็นโอกาสที่สำคัญที่ผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่านในห้องนี้ได้มีโอกาสเรียนรู้มุมมองที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศของผู้ทรงคุณวุฒิ และได้มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการประชุมครั้งนี้

สุดท้ายนี้ ดิฉันขอขอบพระคุณสถาบันเครือข่ายด้านการพัฒนาทุกสถาบัน คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่มีส่วนช่วยให้งานครั้งนี้เกิดขึ้น และที่สำคัญคือขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้เกียรติมาร่วมงานในครั้งนี้และให้เกียรติร่วมเป็นคณะกรรมการประเมินคุณภาพผลงานวิชาการในครั้งนี้อีกด้วย

บัดนี้ได้เวลาอันสมควรแล้ว ดิฉันในฐานะตัวแทนของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันเครือข่ายด้านการพัฒนา ขอเปิดการประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557 ณ บัดนี้

กำหนดการ

การประชุมวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและนำเสนอผลงานวิจัย
ระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ประจำปีการศึกษา 2557
เรื่อง "ศาสตร์การพัฒนาชุมชนในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ"
วันเสาร์ที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2558

****

ภาคเช้า ณ ห้อง TU THEATRE ชั้น 2 หอสมุดป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

8.30-9.00 น. ลงทะเบียน

9.00-9.30 น. พิธีเปิดการสัมมนา
โดย คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
กล่าวรายงานโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง

9.30-10.30 น. บรรยายพิเศษ เรื่อง **"ศาสตร์การพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นในเวทีปฏิรูปแห่งชาติ"**
โดย รองศาสตราจารย์ วุฒิสาร ตันไชย เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า

10.30-12.00 น. เวทีอภิปราย **"เปลี่ยนชุมชน สังคม ท้องถิ่น ด้วยงานวิจัยได้อย่างไร"**
โดย อาจารย์ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ
รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พวงงาม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ดำเนินการอภิปรายโดย อาจารย์ รณรงค์ จันใด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

12.00-12.30 น. การนำเสนอผลงานวิชาการระดับดุษฎีบัณฑิต
ผู้นำเสนอ
- การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
โดย นายวสันต์ ลิ่มรัตนภัทรกุล
- ทิศทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในอนาคต เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของหมู่บ้านรองรับประชาคมอาเซียน
โดย นายรัฐพล ธุระพันธ์
ดำเนินการอภิปรายโดย อาจารย์สุเชาวน์ มีหนองหว้า
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

12.30-13.30 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน

ภาคบ่าย ชั้น 3 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

13.30-16.00 น. การนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
ห้องย่อยที่ 1 การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน ณ ห้อง สค.301
ผู้ดำเนินรายการ อาจารย์ปิยนาถ อิ่มดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
ห้องย่อยที่ 2 วัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ณ ห้อง สค.302
ผู้ดำเนินรายการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมณ์เลิศ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ห้องย่อยที่ 3 วิถีชุมชนเมืองและความเป็นเมือง ณ ห้อง สค.303
ผู้ดำเนินรายการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

16.00-16.15 น. พิธีมอบประกาศนียบัตรสำหรับผู้นำเสนอผลงานวิชาการ

สารบัญ

	หน้า
กองบรรณาธิการและคณะกรรมการพิจารณาบทความวิชาการ	(1)
คำนำ	(3)
คำกล่าวรายงาน	(4)
คำกล่าวเปิด	(5)
กำหนดการ	(6)
บทความวิชาการ	
การนำเสนอผลงานวิชาการระดับดุษฎีบัณฑิต	
การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน *นายวสันต์ ลิ่มรัตนภัทรกุล*	3
ทิศทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในอนาคต เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของหมู่บ้านรองรับประชาคมอาเซียน *นายรัฐพล ธุระพันธ์*	15
การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน ณ ห้อง สค.301	
พัฒนาการ และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่าย กรณีศึกษาเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว *นายวีรพล ศรีกระจ่าง*	29
ความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี *นางสาวสุนิษา ฝึกฝน*	37
ก้าวไปอย่างช้าๆ แบบชาวธนาคารต้นไม้ *นายพรหมธีระ พรหมสถิต*	46
การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี *นายกิติการุณย์ ก้อนกลีบ*	55
การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา: บ้านแจงงาม จังหวัดสุพรรณบุรี *นายพศวีร์ นาคประสิทธิ์*	69

การพึ่งตนเองของคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายที่กู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริม 80
และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เพื่อประกอบอาชีพอิสระในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด
เพชรบูรณ์
นางสาวจุฑารัตน์ ไผ่ประเสริฐ
การวิจัยโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้าน 87
พลง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง
นางสาวทิพย์พาพรรณ สันตระกูล
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการปลูกป่า ของ กฟผ. 94
กรณีศึกษา : บ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน
นางสาววราภรณ์ ศรีวิเศษ
การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรบ้านต้นลาน หมู่ที่ 5 103
ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม
นางสาวณิชยานันท์ เมธานิเวศ
ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองของผู้พิการไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทย 108
กรณีศึกษา ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ด นนทบุรี
นางสาวกรองทัน ลักษณะพริ้ม
กระบวนการและระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรสมาชิกธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง 117
ม.9 ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด
นายกิติพัฒน์ ไฉไลสุขสมบัติ
กระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้ด้อยโอกาสในชุมชน 127
วัดสวนแก้ว ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
แม่ชีอุไร บุญธรรม

วัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ณ ห้อง สค.302

กระบวนการสร้างความเป็นชุมชนผ่านกิจกรรมประเพณีของชุมชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำและไทยเขมร 139
ในจังหวัดสุพรรณบุรี
นางสาวชญาภัส พลายโถ
การพึ่งตนเองในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา กรณีศึกษา ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา 151
ในตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย
นางสาวสุธาสินี เอี่ยมสืบทับ
การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการสร้างเสริมพลังชุมชน กรณีศึกษา 164
สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี
นางสาวน้ำผึ้ง พลับนิล
ลักษณะชีวิตทางสังคมและความพึงพอใจของชุมชนแรงงานเพื่อนบ้าน กรณีศึกษาภายในบริษัท ว.ธน 175
ทรัพย์ จำกัด จังหวัดราชบุรี
นางสาวโยษิตา เพชรสังหาร

ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานด้านการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ กอง บังคับการตำรวจนครบาล 7 ในเหตุการณ์วิกฤติมหาอุทกภัย ระหว่างเดือนตุลาคม – ธันวาคม 2554 185
ร้อยตำรวจโท ศันสนีย์ วุฑฒกนก

การบริหารจัดการความขัดแย้งกรณีการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก 193
นายสุริยันต์ ทองหนูเอียด

การศึกษาพัฒนาการและกระบวนการใช้ละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม 204
นางสาวธัญวรัตน์ บุญฤทธิ์

ปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ ที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด 212
นายวรวัฒน์ นกขุนทอง

การปรับตัวเรื่องประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี 223
นางสาวฐิตารีย์ โกมะ

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่ากับการลดความขัดแย้งในชุมชนศึกษาเฉพาะกรณี : บ้านนายาง จังหวัดลำปาง 235
นางสาววันวิสาข์ เฟยตา

การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในชุมชนชนบทในเขตตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี 244
นางสาวนิภาพร น้อยเสน

กระบวนการจัดการในการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในการส่งเสริมการท่องเที่ยว : กรณีศึกษา บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ 251
เรืออากาศตรีหญิง สุทัสสา คุ้มจั่น

วิถีชุมชนเมืองและความเป็นเมือง ณ ห้อง สค.303

ความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของนักศึกษาหลักสูตร ประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ 3 265
นางสาววราภรณ์ เหลืองวิไล

ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันองค์การของพนักงาน 277
นางสาวแพรวดี จันทร์หอม

การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน 289
นางสาวณัชชา หาทรัพย์

กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเมือง : กรณีศึกษาเฉพาะโครงการบ้านมั่นคงชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร 298
นายเด่นดวง เยาวภัทรศิริ
กระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง 308
นางสาวปรียาภา เมืองนก
กระบวนการถ่ายภาพของชุมชน “สห+ภาพ” กรณีศึกษา เพื่อการประชาสัมพันธ์จังหวัดแพร่และน่าน 318
ว่าที่ร้อยตรีเชาวลิต แตงเอี่ยม
ความเข้มแข็งของชุมชนเมืองกรณีศึกษา ชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 332
พันเอกหญิงภภัสสร สอนซื่อ
ปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ 339
นางสาวศรีตรัง จันทร์เที่ยง
การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา กรณีศึกษา: ผู้ปกครองระดับชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่ง ปีการศึกษา 2558 โรงเรียนเซนต์คาร์เบรียล 344
นางสาวจิตตกุล วิไลจิตต์
กระบวนการพัฒนาชุมชนจักรยาน กรณีศึกษาชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 353
นางสาวอชิรญาณ์ สันติวราพันธ์
กระบวนการเตรียมความพร้อมและจำหน่ายเด็กพิการในบ้านนนทภูมิสู่สังคม 364
นางสาวนัสรินทร์ แซสะ
ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน 376
นายรัฐสิทธิ์ โตประยูร

การนำเสนอผลงานวิชาการระดับดุษฎีบัณฑิต

การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
The Apply social capital with process strong Community

วสันต์ ลิ่มรัตนภัทรกุล [1]

Abstract

This Article is part of the research of "The application of social capital to promote civil political participation" and aims to study lesson learned on the performance of ideal community organization council which apply social capital to promote civil politics including establish local community sustainability and able to synthesis the results to create a model of civil awareness so that it can effectively apply to other communities. The research is qualitative research which conducts information through Participation approach and use Nhong Saraisub-district community organization council, Phanom Thuan district, Kanchanaburi province as a case study. According to the research results found that the studied area has applied external and internal social capital to support their group work. The group has been established according to community people needs and problem, later on has been developed as a community organization council. The community core leader has played as a key role to drive the group work by using community trust and faith to link community people to work together. Despite of there has been some problems during work but it can pass through those problems without using violent. Moreover, the approach of relatives invitation and persuade to join to a group also create good cooperation, work monitoring and information exchanges among group members. However, the group activities have been used local wisdom to promote and support the activities in term of income problem, quality of life and living conditions through community public stage or sub-district council. The sub-district council consists of accepted community representative people from each group or each village and has developed to be as community organization council. After developing to be a community organization council, the council has increased the trust and the accepted from government and private agency therefore the sub-district has been continually developed including community has been able to keep community living style which based on love, trust and intimately relationship.

Keywords: Social capital, Community Organization Councils, Strong Community

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง "รูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองภาคพลเมือง" มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดบทเรียนการทำงานของสภาองค์กรชุมชนต้นแบบ ที่ใช้ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างไร เพื่อสังเคราะห์เป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ โดยใช้พื้นที่สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นกรณีศึกษาโดยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน นำเสนอปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงจากประสบการณ์ของชาวบ้านในพื้นที่ วิเคราะห์ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวว่ามีจุดเริ่มต้นจากสาเหตุอะไร

[1] นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

มีกระบวนการอาศัยทุนทางสังคมส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชนอย่างไร จากนั้นสังเคราะห์เป็นรูปแบบเฉพาะที่แสดงถึงอัตลักษณ์กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จากผลการวิจัยพบว่า มีการนำทุนทางสังคมทั้งจากที่มีอยู่ภายในและภายนอก เข้ามาสนับสนุนการทำงาน โดยมีสาเหตุที่เกิดจากปัญหาและความต้องการของคนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้น โดยที่แกนนำชุมชนได้อาศัยความเชื่อมั่นและความศรัทธาในตนเอง ในกันและกันของคนในชุมชนเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดการร่วมตัวทำงานร่วมกันได้ แก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยการชักชวนสมาชิกของกลุ่มและการขยายกลุ่ม การทำงานได้อาศัยความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นตัวเชื่อมโยงทำให้เกิดการติดตามงาน ประสานงานกัน สื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลกันได้เป็นอย่างดี ในขณะที่กิจกรรมก็อาศัยทุนทางภูมิปัญญาของคนพื้นที่มาช่วยส่งเสริมในการทำงานหรือประกอบกิจกรรม ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาเรื่องรายได้ คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในตำบล โดยอาศัยเวทีการประชุมของกลุ่มที่เรียกว่าสภาตำบล เป็นสถานที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดความเข้มแข็งให้กับชุมชน

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, สภาองค์กรชุมชน, ชุมชนเข้มแข็ง

บทนำ

กว่า 50 ปีแล้วที่ประเทศไทยได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ภาวะความทันสมัย ตามแบบอย่างประเทศตะวันตกทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง แตกต่างจากในอดีตเป็นอย่างมากเนื่องจากวิถีชีวิตดั้งเดิมเป็นการดำรงชีวิตที่ อยู่ร่วมกับธรรมชาติ คือ มีลักษณะพึ่งพาธรรมชาติ โดยมีความผูกพันกันระหว่าง คนกับธรรมชาติ และคนกับคน กล่าวคือ ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพล้วนได้มาจากธรรมชาติที่กว้างใหญ่นั้นเอง ทำให้มนุษย์ที่ต้องอาศัยอยู่รวมกันต่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน ช่วยเหลือกันทำให้เป็นบ่อเกิดของความสัมพันธ์ระหว่างกัน ก่อให้เกิดความเป็นครอบครัว เกิดความเป็นชุมชน เป็นสังคมระดับท้องถิ่น สังคมระดับชาติ เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเคารพ ความเชื่อในความดี ความรัก และความไว้วางใจกันตั้งแต่ในอดีตของคนในชุมชนไทย ที่หยั่งรากลึกอยู่ในความเป็นไทย จนกระทั่งกาลเวลาผ่านไป ปรากฏการณ์ดังกล่าวที่เรียกได้ว่าเป็น “ทุนทางสังคม” ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวกัน ระหว่างคนกับธรรมชาติ และคนกับคน ล้วนค่อย ๆ หมดความสำคัญลง กลับไปให้ความสำคัญกับเรื่องของวัตถุที่จะตอบสนองความต้องการได้ด้วยเงินเพียงอย่างเดียว ในขณะที่ภาระของการดูแลชีวิต สุขภาพ ความปลอดภัยและทรัพย์สิน หรือการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ล้วนถูกปลูกฝังว่าเป็นภาระของหน่วยงานภาครัฐหรือตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งทำให้ชุมชนท้องถิ่นกลับอ่อนแอลงมากยิ่งขึ้นและยิ่งก้าวเข้าสู่การพัฒนาตามภาวะความทันสมัยมากเท่าไหร่ชุมชนกลับยิ่งอ่อนแอลงกว่าในกาลก่อน กลับกลายเป็นว่าชุมชนถูกยัดเยียดความอ่อนแอมาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นปรากฏการณ์ที่หน่วยงานของรัฐเรียกว่าเป็นปัญหาระดับชาติที่ต้องได้รับการแก้ไข ผ่านวาทะกรรมที่เรียกว่า “การสร้างชุมชนเข้มแข็ง” ในขณะที่การแก้ไขปัญหาโดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนมักจะเป็นเหมือนโครงการที่เริ่มต้นมาจากรัฐเป็นผู้กำหนด และมักจะขาดความต่อเนื่อง ทำให้ปัจจุบันเราจึงยังคงได้ยินคำว่า “ชุมชนอ่อนแอ” ไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ ซึ่งขัดกับความเป็นจริงตามประวัติศาสตร์ ซึ่งมีข้อเท็จจริง ชี้ชัดว่าชุมชนในอดีตมีความเข้มแข็งมายาวนานหลายพันปีจึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้แม้จะไม่มีหน่วยงานของรัฐเหมือนอย่างในปัจจุบัน จนเริ่มมีแนวคิดในการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งเกิดจากชุมชน เพื่อชุมชน และโดยชุมชนเอง เนื่องจากชุมชนเล็ก ๆ เหล่านี้ จัดเป็นหน่วยเริ่มต้นทางการปกครองอีกรูปแบบหนึ่ง ที่สามารถก่อรูปขึ้นมาเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้ โดยอาศัยความหลากหลายของมิติต่าง ๆ ทั้งทางสังคม ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ก่อให้เกิดผู้นำชุมชนที่มีคุณธรรม เป็นที่รักและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ผู้ตามที่มีความสัมพันธ์อันดีกับคนรอบข้างในชุมชน เนื่องจากความใกล้ชิดทางสายเลือด หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การถ้อยทีถ้อยอาศัยเอื้อเฟื้อกัน เกิดเป็นความไว้วางใจที่ยึดโยงคนในชุมชนเล็ก ๆ ให้เกิดความแน่นแฟ้นสามัคคี รักในชุมชนฐานถิ่นเกิดของตนเอง กลับกลายเป็นความเข้มแข็งที่เป็นฐานรากของสังคมและประเทศชาติสืบต่อกันมายาวนาน ซึ่งถ้าจะศึกษาให้เฉพาะเจาะจงลงไป ก็จะพบว่า สิ่งที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนนั้นจริง ๆ แล้ว ก็คือทุนทางสังคมที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เช่น การปกครองโดยผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ไม่ได้มีการคัดเลือกจากบุคคลที่มีความรู้จบการศึกษาสูงเหมือนในสมัยปัจจุบัน แต่กลับมองเรื่องของคุณธรรม คุณงามความดี ที่ปรากฏเกิดขึ้น จนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทำให้ผู้นำที่ได้รับการยอมรับนี้ สามารถที่จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชน ตัดสินคดีความ ระงับข้อพิพาท ความขัดแย้งของคนในชุมชน หรือสามารถตัดสินใจแทนอันเป็น

ข้อสรุปของคนในชุมชนได้โดยไม่ต้องมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่อาศัยกฎของหมู่บ้านของชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันกำหนดกันเอง เป็นเครื่องตัดสิน การประนีประนอมยอมความระหว่างกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และครอบครัวที่มาจากสายเลือดเดียวกัน การอาศัยอยู่ร่วมกัน และการประกอบพิธีกรรมในสถาบันทาง โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางที่ร่วมประชุมทำกิจกรรม เพื่อชุมชน หรือจะกล่าวว่าเป็นกุศโลบายในการให้คนในชุมชนทำความดีก็ได้ โดยมีพระเป็นศูนย์รวมจิตใจเป็นประธานในการประชุม คอยระดับเหตุหรือความขัดแย้งทางความคิดของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี การแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยไม่ต้องอาศัยการแก้ปัญหาจากหน่วยงานภายนอก เช่น การทำนาข้าวแบบขั้นบันได ทางภาคเหนือของประเทศไทยที่ช่วยชะลอน้ำที่ไหลมาจากที่สูง ใช้พื้นที่เพราะปลูกได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และแสดงให้ถึงการปรับตัวอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี แต่ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมพร้อมกันกับกิจกรรมต่าง ๆ ก็คือเกิดเป็นความสามัคคีร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่น เมื่อคนในชุมชนท้องถิ่น มีศีล มีธรรมความร่มเย็นก็ย่อมจะเกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างยั่งยืน เมื่อเกิดปัญหาคนในชุมชนท้องถิ่นก็สามารถแก้กันเองได้ทำให้เกิดเป็นรูปแบบการปกครองที่ต้องอิงอาศัยกันโดยมุ่งไปที่ผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งกล่าวได้ว่า “ทุนทางสังคม” ดังกล่าวเป็นสิ่งที่คอยยึดเหนี่ยวเชื่อมโยงให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งนักวิชาการในต่างประเทศหลายท่าน เช่น Putnam, Robert D. (1993) ก็ได้ให้ความหมายของคำว่า “ทุนทางสังคม” ว่าเป็นเรื่องของระบบคุณค่าทางสังคม เช่น เรื่องของความไว้เนื้อเชื่อใจไว้วางใจซึ่งกันและกัน การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและเรื่องขององค์กรทางกล่าวถึงทุนทางสังคมแตกต่างกันเล็กน้อยตรงที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องของครอบครัวเข้าไปด้วย เนื่องจากมองว่าครอบครัว ความเป็นญาติ และความสัมพันธ์กันสามารถที่จะยึดโยงและก่อให้เกิดเป็นพลังอย่างหนึ่งได้ และทุนทางสังคมอันนี้เอง ที่สามารถจะสนับสนุนและสร้างระบบการเมืองในลักษณะที่เป็นธรรมชาติเสมือนเป็นวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านได้ นั่นหมายความว่าหากจะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนจำเป็นจะต้องอาศัยทุนทางสังคม เป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนนั่นเอง แต่การจะขับเคลื่อนให้เกิดเป็นรูปธรรมได้นั้น James S. Coleman (2009) กล่าวว่าต้องอาศัย การทำงานเป็นทีม และสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นเหตุผลสนับสนุนอย่างสำคัญผ่านการสื่อสารระหว่างกันอย่างเปิดเผย มีการกระทำอย่างต่อเนื่องเป็นเรื่องปกติ ซึ่งก็ตรงกันแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยของ ประเวศ วะสี ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาฐานรากของชุมชนให้มีความเข้มแข็งเสียก่อน โดย ประเวศ วะสี (2551, น. 34) ได้เปรียบเทียบโครงสร้างทางสังคมเหมือนกับ เจดีย์ ที่จะตั้งอยู่ได้ต้องมีฐานที่กว้างแข็งแรง เหมือนประชาชนที่เป็นพลเมืองส่วนใหญ่ในประเทศที่ต้องเข้มแข็งเสียก่อน แล้วจึงจะพัฒนาไปสู่ยอดปลายแหลมซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของรัฐหรือผู้มีอำนาจ เพราะหากรากฐานไม่มั่นคงส่วนยอดก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้นาน ในขณะที่อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2553, น. 77) เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาชนชั้นนำ นักการเมือง ข้าราชการ ที่มักมองว่า ประชาชนเป็นผู้มีปัญหา อ่อนแอ ต้องให้การช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา การมองแบบนี้ทำให้ประชาชนไม่มีศักดิ์ศรี เป็นคนต่ำต้อย น้อยหน้าไม่พร้อมจะปกครองตนเอง ซึ่งตรงกันข้ามกับความเป็นจริง และจากการศึกษาของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (คำนิยม, 2552, น. 13) กลับใช้คำที่รุนแรงกว่านั้น โดยกล่าวว่านักการเมืองและข้าราชการ พยายามที่จะกีดกันเอาประชาชนที่อยู่ในชุมชน ออกจากกระบวนการใช้อำนาจในการจัดการชีวิตสาธารณะ โดยอ้างว่าให้ ท้องถิ่น และท้องที่เป็นตัวแทนจัดการแทน ทำให้การตอบสนองไม่ตรงกับความต้องการของชุมชน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวก็ตรงกับการศึกษาวิจัยทั้งของนักวิชาการในเมืองไทยและต่างประเทศ เช่น จากการวิจัยของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2557) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนที่มีลักษณะของการพึ่งพาตนเองและพึ่งกันและกัน ซึ่งแสดงออกถึงลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนที่อาศัยทุนทางสังคม อันเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สะท้อนออกมาทางวิถีการดำรงชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม ที่ต่างต้องพึ่งพิงอาศัยกันและกันก่อนการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางที่เรียกว่า รัฐ เสียอีก ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้สามารถจะเรียกได้ว่าเป็นการเมืองของภาคพลเมืองอย่างหนึ่ง นักวิชาการต่างประเทศหลายท่าน เช่น เดวิท แมทธิวส์ และมากาเร็ต มี๊ด (2552, น. 151) ชาวอเมริกันได้กล่าวไว้ในผลงานชื่อว่า Politic by another name ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ชาวอเมริกันส่วนหนึ่ง เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ร่วมกันแสดงความคิดเห็นร่วมกันประกอบกิจกรรมสาธารณะในสถานที่ต่าง ๆ ด้วยความยินดี ก่อให้เกิดเป็นพลังอย่างสำคัญในการขับเคลื่อนและแก้ไขปัญหาสังคม โดยที่จะไม่พยายามเรียกกิจกรรมเหล่านี้ว่าเป็น การเมือง (Politics that is not called Politics) และจากแนวคิดเรื่องการเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย ของ เสกสรร ประเสริฐกุล (อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2557, น. 175) ก็สามารถสรุปได้ใกล้เคียงกันว่า การรวมกลุ่มของประชาชนโดยอิสระเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะ เพื่อดูแลชีวิตของตนเองเป็นความหวังของระบอบประชาธิปไตยของไทย ทั้งเป็นการจำกัดขอบเขตอำนาจรัฐ ประชาชนร่วมกันรับผิดชอบต่อชีวิตของ

ตนเองมากขึ้น เพราะปราศจากการครอบงำแต่เกิดจากจิตสำนึกของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ถิ่นฐานของตนเองโดยมุ่งไปที่ผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นเรื่องสำคัญ

การศึกษาในครั้งนี้จึงมุ่งที่จะศึกษา พัฒนาการ กระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นผ่าน องค์กรชุมชนทั้งที่ไม่เป็นทางการ และสภาองค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน ปี 2551 ซึ่งมุ่งเน้นความเข้มแข็งจากชุมชนฐานรากโดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นมาสนับสนุนการทำงานของกลุ่ม จนสามารถสร้างเป็นชุมชนที่เข้มแข็งโดยดึงชุมชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ยกระดับจากความเป็นประชาชนทั่วไปที่รอการพึ่งพิงจากภาครัฐเป็นพึ่งพิงตนเองแทน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชน ตั้งแต่ การจัดตั้งและการดำเนินกิจกรรมของสภาองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบรวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน
2. เพื่อศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม ในกระบวนการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
3. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์รูปแบบกระบวนการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

วิธีการวิจัย (Methods and Instruments)

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีของ สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี โดยพิจารณาจากการได้รับการรับรองจากสภาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ในความเป็นสภาองค์กรชุมชนต้นแบบ อีกทั้งการรับรองและรางวัลจากภาครัฐและองค์กรเอกชน อีกมากมาย โดยได้จัดแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant) เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) สมาชิกสภาองค์กรชุมชน ไม่ต่ำกว่า 10 ท่าน หรือ จนกว่าข้อมูลอิ่มตัว 2) กลุ่มแกนนำชุมชน ไม่ต่ำกว่า 5 ท่านหรือ จนกว่าข้อมูลอิ่มตัว 3) ผู้ชำนาญการด้าน ประชาธิปไตยชุมชน การเมืองภาคพลเมือง ที่มีตำแหน่งทางวิชาการ 7 ท่าน เพื่อรับรองรูปแบบที่สังเคราะห์จากการวิจัย โดยการเก็บข้อมูลงานวิจัยได้ใช้เครื่องมือสำคัญ คือ

1. การศึกษาเชิงเอกสาร จาก แนวคิดทฤษฎี บทความทางวิชาการและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากทั้งในและต่างประเทศ เพื่อกำหนดเป็นแนวทางคำถามแบบไม่เน้นรูปแบบ เพื่อเปิดกว้างสำหรับการให้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูล
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยกำหนดประเด็นสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการความเป็นมาของชุมชน จุดเริ่มต้นของการจัดตั้งกลุ่มหรือการรวมตัวของชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการต้นเองของชุมชน การดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม บทบาทของสมาชิกและแกนนำต่อกิจกรรม เพื่ออธิบายกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
3. การสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (group interview) โดยอาศัยการนำเสนอผลการวิจัยข้อมูลในแต่ละช่วงเวลาให้กับที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนในวาระการประชุมประจำเดือน เพื่อให้เกิดการสะท้อนกลับของข้อมูลจากสมาชิกสภาทุกกลุ่ม เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของข้อมูลและถูกต้องมากที่สุด
4. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัยจะลงไปในพื้นที่เพื่อสังเกตการทำงานของสภาองค์กรชุมชน โดยเข้าไปศึกษาพื้นที่ที่ประกอบกิจกรรมในแต่ละกลุ่ม ร่วมแสดงความคิดเห็นในเวลาที่เหมาะสม และสังเกตการเข้าร่วมประชุมของสมาชิกสภาองค์กรชุมชนในแต่ละเดือนโดยมีการแลกเปลี่ยนสนทนากับผู้เข้าร่วมประชุมในแต่ละครั้ง เพื่อศึกษารูปแบบการทำงานของสภาองค์กรชุมชนและแต่ละกลุ่มอย่างเป็นรูปธรรม
5. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant Observation) เป็นการลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์ทำงานของแต่ละกลุ่มโดยเข้าไปสังเกตการณ์เพียงอย่างเดียว เพื่อให้เห็นวิธีการทำงานและการปรับตัวของแต่ละกลุ่มกิจกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลจากภาคสนามโดยถอดเทปการสัมภาษณ์และการประชุม จัดหมวดหมู่ข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content

Analysis) มาจัดระเบียบเรียงข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ รวมทั้งรวบรวมโดยการสัมภาษณ์บุคคล ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา โดยใช้การอธิบายเชิงประวัติศาสตร์ หรือการอธิบายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นของช่วงเวลา และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ และใช้วิธีการสร้างรูปแบบข้อสรุปจากข้อมูลที่เป็นรูปธรรม หรือจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน (Analysis Induction) บนฐานของการใช้แนวคิดต่าง ๆ ประกอบในการวิเคราะห์ และนำผลการศึกษามาหาข้อสรุปจากนั้นทำการวิเคราะห์ นำเสนอข้อมูลคืนให้กับชุมชนโดยการจัดสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) เพื่อให้ภาคประชาชนในพื้นที่มีส่วนรับรองความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล โดยใช้เทคนิคเครื่องมือแบบโยงสามเส้า (Triangulation) เมื่อได้ข้อสรุปจากการสัมภาษณ์กลุ่ม แล้วจึงสังเคราะห์เป็นรูปแบบการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมือง (Grounded Theory Study) และนำเสนอต่อผู้ชำนาญการทั้ง 7 ท่าน เพื่อรับทราบข้อเสนอแนะและแนวทางในการปรับปรุงรูปแบบให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่าชุมชนต้นแบบ สามารถนำทุนทางสังคมไปปรับใช้สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างมีศักยภาพ โดยมีจุดเริ่มจากเหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย เช่น ภาวะหนี้สิน ปัญหาภาวะรายจ่ายมากกว่ารายได้ ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ส่งผลกระทบและกระตุ้นให้เกิดกระบวนการการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยสามารถที่จะสรุปเป็นรูปแบบของกระบวนการหรือขั้นตอนในการใช้ทุนทางสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นได้ ซึ่งสามารถสรุปปัจจัยที่ส่งผลกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มและกระบวนการในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

ปัจจัยกระตุ้นที่ก่อให้เกิดกระบวนการการทำงานร่วมกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนสามารถสรุปออกมาใน 2 ลักษณะ คือ

1. ปัจจัยที่มาจากภายนอก

การพยายามปรับตัวให้เป็นไปในแบบที่นโยบายของรัฐได้กำหนด เพื่อให้เกิดการพัฒนาตามภาวะความทันสมัย ที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ เป็นสำคัญ ทำให้หน่วยงานของรัฐก็ได้ดำเนินตามแผนการทำงานอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ตามโครงสร้างของหน่วยงานรัฐ เช่น การกำหนดให้มีการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ซึ่งในแต่ละตำบลได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมอบรมเพื่อการจัดทำแผนการดำเนินงานโดยชุมชนเองเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยแผนงานที่มุ่งหวังให้เกิดกระบวนการเรียนรู้กับคนในระดับชุมชน สามารถทำงาน และบริหารจัดการตนเองได้ โดยรัฐเป็นผู้เกื้อหนุนและส่งเสริมให้เกิดกระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการจัดทำแผนแม่บทชุมชนก่อน โดยแผนงานดังกล่าวนี้เองที่ ทางสถาบันองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือที่เรียกกันย่อ ๆ ว่า พอช. ได้เป็นหน่วยงานตัวกลางที่ทำหน้าที่ ในการประสานงานและทำงานร่วมกับแกนนำในตำบลต่าง ๆ ที่มีศักยภาพและเกิดความกระตือรือร้นในการทำงาน จากการจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาตำบลของตนเองและได้ดำเนินการทำงานอย่างจริงจัง จนได้ผลในระดับหนึ่ง เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพเกิดขึ้นในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับเครือข่าย กระนั้นก็ตาม แนวทางในการทำงานดังกล่าวสามารถกล่าวได้ว่า เป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้เกิดการทำงานของชุมชนอย่างต่อเนื่องโดยได้ ปัจจัยสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนเหล่านี้ ซึ่งเป็นการตอบสนองนโยบายจากรัฐโดยตรง ซึ่งนับได้ว่าเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับทั้งสองฝ่าย คือ หน่วยงานต้นสังกัด และชุมชนเอง ในขณะที่ปัจจัยส่วนที่สองคือปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นจากภายในเอง

2. ปัจจัยที่เกิดจากภายใน

แรงกระตุ้นที่สามารถกล่าวได้ว่า สร้างจูงใจให้กับชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลต้นแบบ เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานของสภาองค์กรชุมชน หรือพัฒนาตำบลของตนเองนั้น มาจากปัญหาที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว ก่อนเป็นจุดเริ่มต้น จากนั้นปัญหาภายในครอบครัวได้ขยายตัวส่งผลกระทบออกไปเป็นวงกว้าง ทำให้ชาวตำบลได้รับผลกระทบกันอย่างกว้างขวาง เช่น ปัญหาภาระหนี้สินนอกระบบ ซึ่งนอกจากจะไม่สามารถแสวงหารายได้ให้เพียงพอกับการใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวได้แล้วนั้น ยังสร้างภาระหนี้สินจากการกู้หนี้สินนอกระบบ มาใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีกว่า พืชผลทางการเกษตรมักจะขายไม่ได้ราคา จึงไม่เพียงพอหรือคุ้มกับทุนที่ลงแรงไป ทำให้หนี้สินกับเพิ่มพูนทบต้นทบดอกไม่สามารถใช้ได้หมดสิ้น การรวมตัวเพื่อแสดงหาอาชีพเสริมจึงเป็นทางออกหนึ่งที่กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่

พยายามทำเพื่อหาทางดิ้นรนที่จะหนีให้พ้นจากปัญหาที่สั่งสมมาอย่างต่อเนื่องประการหนึ่ง ในประการต่อมาที่สำคัญก็คือ จิตสำนึกรักถิ่นเกิดอยากจะอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเองเอาไว้ไม่ให้หายสาบสูญไป โดยนำไปต่อยอดกับเรื่องของอาชีพเพื่อการสร้างรายได้เพิ่มเติม โดยดึงเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมกลับมาใช้เป็นเป็นประโยชน์อีกครั้งซึ่งนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังสามารถส่งผลถึงการรักษาสุขภาพอีกด้วย เช่น กระบวนการทำเกษตรโดยไม่ใช่สารเคมีแต่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพที่จัดทำขึ้นภายในตำบลเองที่ปราศจากการใช้สารเคมีที่ส่งผลเป็นพิษตกค้างในร่างกายของมนุษย์เป็นต้น พื้นที่ที่ทำการวิจัยได้อาศัยทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในกันและกัน เกิดความไว้วางใจให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกลุ่มหรือชาวบ้านในพื้นที่ได้ ประกอบกับภาวะผู้นำที่เกิดขึ้นในตัวของแกนนำเองก็สามารถสร้างความไว้วางใจได้เป็นอย่างดี จนก็ให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งก็พอจะสรุปได้ว่าเป็นปัจจัยที่คอยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการที่เรียกว่า การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นตัวขับเคลื่อนในเกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่นั้นเอง

ดังที่ได้นำเสนอมาจะพบว่า พื้นที่กรณีศึกษามีเรื่องหลักที่เป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งในตำบลหนองสาหร่าย คือ

1. เรื่องของปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และรายได้ ซึ่งเป็นผลกระทบหลังจากที่ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เช่น เน้นเรื่องการสร้างวัตถุ เน้นเรื่องการแสวงหาเงินเป็นใหญ่ เพราะทุกอย่างสามารถบันดาลได้ด้วยเงิน ทำให้เกิดการแข่งขัน การเอารัดเอาเปรียบชาวบ้านโดยเฉพาะจากนายทุนในพื้นที่ และต่างพื้นที่ สร้างภาระหนี้สิน ความลำบากให้กับชาวบ้าน จนกลายเป็นภาระหนี้สะสมไม่สามารถแก้ได้ การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อจะแก้ไขปัญหาจึงมีจุดมุ่งหมายไปที่การสร้างรายได้เพิ่มเติมจากรายได้ประจำนั้นเอง

2. เรื่องการรวมกลุ่มเพื่อสร้างกลุ่มพลัง ที่มีอำนาจในการต่อรองกับ หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชน เนื่องจากประชาชนในพื้นที่มักจะเป็นผู้ที่ถูกกระทำ กล่าวคือต้องปฏิบัติตามแนวนโยบายหรือ การประกอบธุรกิจของเอกชนที่เขามาเอารัดเอาเปรียบ ทำให้การสร้างกลุ่มพลังเป็นการเปิดโอกาสให้ ชาวบ้านสามารถสร้างอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ได้ เช่น การกำหนดนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะดำเนินนโยบายเรื่องใด ๆ ต้องได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในเขตพื้นที่นั้น ๆ ด้วย มิฉะนั้น การเลือกตั้งในสมัยต่อไปอาจจะไม่ได้รับเลือกเข้ามาทำหน้าที่อีก

3. เรื่องจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อชุมชนในการอนุรักษ์และรักษาไว้ซึ่ง ภูมิปัญญาดั้งเดิม วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ แต่ถูกลดความสำคัญลง โดยมีเทคโนโลยี ความทันสมัยเข้ามาแทนที่ ก่อให้เกิดเป็นความรักและความสามัคคีที่มีพลังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

จากข้อสรุปดังกล่าวทำให้ทราบได้ว่า กระบวนการการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยสามารถที่จะสรุปเป็นรูปแบบ ของกระบวนการหรือขั้นตอนการใช้ทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมขนท้องถิ่นที่เรียกว่า รูปแบบ KAPPE Model ซึ่งสามารถขยายความได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 K (Knowledge) ขั้นตอนจากการที่ ชุมชนต้นแบบ ได้ใช้การประชุมของสภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาร่วมกันนำเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ในการหาทางออกร่วมกัน โดยผู้นำและกลุ่มแกนนำของแต่ละชุมชนซึ่งนับว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญเป็นอันดับต้น ๆ การเรียนรู้จักตนเองและชุมชนเพื่อค้นหาทุนทางสังคมของตนเอง และการได้เริ่มแสวงหาความรู้ เพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับตนเองและกลุ่ม เช่น การเข้าอบรมจัดทำแผนแม่บทชุมชนจากหน่วยงานของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เข้าอบรมความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มุ่งให้เกิดการพึ่งพาตนเองตามแนวพระราชดำริ โดยในขั้นตอนที่ 1 มักจะเริ่มต้นจากตัวผู้นำและกลุ่มแกนนำก่อนจากนั้นก็ค่อย ๆ อาศัยความสัมพันธ์ในครอบครัวและระดับเครือญาติขยายแนวความคิด ไปสู่กลุ่มสมาชิกให้สามารถเข้าใจการทำงานที่ถูกต้องอย่างมีหลักการ และเป็นระบบระเบียบเพิ่มมากขึ้น ทำให้ถึงแม้ตัวของผู้นำหรือแกนนำหลักซึ่งโดยมากมักจะเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ของชุมชน เป็นครู เป็นอดีตพระ หรือแม้จนกระทั่งเป็นข้าราชการเก่า ไม่อยู่ในพื้นที่ ภารกิจหรืองานของชุมชนก็สามารถดำเนินต่อไปได้ เรียกได้ว่า อาศัยการมีส่วนร่วมที่เป็นทุนทางสังคมของชาวชุมชนนำไปสู่ความสำเร็จได้ โดยตลอดระยะเวลาในการทำงาน ก็อาศัยการชักชวน กลุ่มญาติ ครอบครัว เพื่อนพ้องที่มีความสนิทใกล้ชิดและมีความเชื่อใจซึ่งกันและกันก่อน

จากนั้น ค่อย ๆ ขยับขยายเป็นบุคคลที่สนใจ และเครือข่ายในที่สุด ซึ่งกระบวนการการแสวงหาความรู้ดังกล่าวนำไปสู่การปรับทัศนคติให้ถูกต้องตรงกัน เป็นลำดับต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 A (Attitude) การปรับทัศนคติ นับได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ ที่จะสร้างจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อชุมชนของตนเอง โดยอาศัยความสัมพันธ์ในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นภายในครอบครัว ระหว่างครอบครัว สถานศึกษาในพื้นที่ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วในชุมชน ผ่านเวทีการประชุมของสภาองค์กรชุมชนระดับตำบลเป็นประจำทุกเดือนเป็นสถานที่ปรับทัศนคติให้ตรงกัน ถึงแม้ชาวบ้านจะมีความความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาก่อนก็ตาม แต่ในการทำงาน การปรับทัศนคติของสมาชิกให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ก็เป็นเรื่องสำคัญเช่นเดียวกัน เนื่องจากกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้น มีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนั้น การปรับทัศนคติของคนที่เป็นสมาชิกให้สามารถมองเห็นเป้าหมายและภาพรวมของกิจกรรมที่จะกระทำร่วมกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกันต้องการอาศัยการปรับกันในทุกระดับของชุมชน เพราะหากไม่มีการปรับทัศนคติให้ตรงกัน การทำงานให้เกิดการสอดประสาน และการเชื่อมโยงงานระหว่างกันในขณะประกอบกิจกรรมอาจจะก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันได้ ซึ่งในขั้นตอนที่ 2 นี่เองสามารถจะสะท้อนออกมาจากการะทำงานร่วมกันในขั้นตอนแรกคือ การวางแผนร่วมกันนั่นเอง

ขั้นตอนที่ 3 P (Planning) กระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มชุมชนในพื้นที่ เริ่มเป็นรูปธรรมมากขึ้นจากการจัดประชุมร่วมกัน โดยทุกส่วนมีสิทธิเสมอภาคในการร่วมแสดงความคิดเห็น ถึงการวางแผนการทำงานของกลุ่มร่วมกัน โดยเป็นการแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดกว้าง ได้มีโอกาสใช้หลักการที่เกิดจากการไปอบรมจัดทำแผนแม่บทชุมชนมาใช้ร่วมกัน ซึ่งจุดเริ่มต้นก็เริ่มจากการกำหนดเป้าหมาย มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน กำหนดแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการ แบ่งภาระหน้าที่ในการทำงานร่วมกันตามความถนัด มีการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทุนด้านภูมิปัญญา ทุนด้านกำลังคน ทุนความอบอุ่นภายในครอบครัว ทุนด้านชาติพันธุ์เดียวกัน ทุนสนับสนุนจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเงินทุน ทุนด้านอุปกรณ์และเครื่องมือ ทุนด้านบุคลากรที่ทรงคุณค่าชำนาญการ และทุนด้านการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะการประสานงานเพื่อเชื่อมประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกอย่าง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะผู้ที่จะพัฒนาตำบลของตนโดยตรง เมื่อมีการวางแผนการทำงานอย่างชัดเจนแล้ว ก็ก้าวเข้าสู่ขั้นตอนต่อไป คือ การลงมือปฏิบัติร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 4 P (Playing) การลงมือปฏิบัติ มักจะเป็นขั้นตอนที่สมาชิกมีโอกาสเข้าร่วมได้มากที่สุด เนื่องจากการจัดประชุมอย่างเป็นทางการ ในกรณีพื้นที่ที่ทำการศึกษาจะพบว่า มักจะเป็นตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และที่ปรึกษา ทำให้ตัวของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้เข้าร่วมเนื่องจากมีจำนวนมาก ไม่ชอบเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น ไม่มีโอกาสเนื่องจากติดภารกิจงาน ถนัดแต่จะลงมือทำงานได้โดยตรงเท่านั้น โดยดำเนินการตามแผนงานที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลได้ร่วมประชุมกันไว้ เพื่อที่การลงมือปฏิบัติจะได้มีรูปแบบการทำงานที่ชัดเจน ซึ่งในการลงมือปฏิบัติเอง ก็มีโอกาสทั้งจะก่อให้ความความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ สภาองค์กรชุมชนระดับตำบลได้ประชุมร่วมกันได้ตกลงกันเอาไว้ เมื่อแผนเกิดมีปัญหาไม่สามารถดำเนินการต่างอย่างที่ได้ตกลงทำแผนการดำเนินงานกันเอาไว้ ก็จะอาศัยการประเมินผลการดำเนินงานมาเป็นตัวชี้วัดที่จะนำไปสู่การปรับปรุงแผนการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 5 E (Evaluation) ขั้นตอนการประเมินผลการดำเนินงาน นับว่ามีความสำคัญมากอีกประการหนึ่งที่สภาองค์กรชุมชนตำบลแต่ละแห่งได้มีการกำหนดตัวชี้วัดในการทำงานกันอย่างชัดเจน เช่น ในตำบลหนองสาหร่ายตัวชี้วัดที่แสดงออกถึงความเป็นคนดี เป็นที่ยอมรับของคนในตำบลทำให้สมาชิกคนนั้น สามารถที่จะนำความดีนั้นมาเป็นหลักในการค้ำประกันการกู้เงินจากสถาบันการเงินของตำบลได้ การกำหนดตัวชี้วัดที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับคนในตำบล เป็นต้น เนื่องจากการที่จะทราบหรือไม่ว่า แผนงานที่ได้วางไว้สามารถเป็นไปตามเป้าหมายและจะบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ นอกจากจะเป็นเพื่อติดตามการทำงานของสมาชิกว่าดำเนินการเป็นอย่างไรแล้ว ยังทราบถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงานอีกด้วย เพื่อจะนำไปปรับเปลี่ยนพัฒนาแผนการดำเนินงานและพัฒนาการทำงานให้ มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ตามที่ชุมชนต้องการนั้นเอง

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการสร้างเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นสิ่งที่ปรากฏและเรียกได้ว่าเป็นความสำเร็จของตำบลต้นแบบ ก็คือ

1. การที่ชุมชนสามารถที่จะรักษาผลประโยชน์ของตนเองและชุมชน เอาไว้ได้อย่างมั่นคง เนื่องจากเป้าหมายหลักที่ทำให้เกิดการร่วมตัวของคนในชุมชน ก็เนื่องจากปัญหาที่สำคัญก็คือ เรื่องของรายได้และผลประโยชน์ของชุมชน ได้รับผลกระทบจากภายนอกจนสร้างความเดือนร้อนให้กับคนในชุมชน เช่น การไหลบ่ามาของกระแสการพัฒนาตามกระแสเสรีนิยมรุกล้ำเข้ามาแสดงหาผลประโยชน์ในพื้นที่ ทำให้ชุมชนไม่สามารถรักษาผลประโยชน์ของตนเองเอาไว้ได้ ค่อย ๆ ถูกกระแสของการพัฒนา เอารัดเอาเปรียบจนทำให้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป จากการประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิต กลายเป็นดำรงชีพเพื่อการค้าหรือขาย ในทุกระดับตั้งแต่ในระดับครัวเรือน ชุมชน จนกระทั้งถึงในระดับตำบล ชุมชนไม่สามารถที่จะทำการพึ่งพาตนเองได้ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กลับต้องอาศัยและพึ่งพาจากหน่วยงานของรัฐ และนายทุนมาตลอดจนทำให้ชุมชนเสพติดการพึ่งพา จากการที่ชุมชนสามารถอาศัยการร่วมตัวกัน และเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จัดระบบการทำงานร่วมกันโดยอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความศรัทธาเชื่อมั่นในการและกันของคนในชุมชน ทุนด้านมนุษย์ ด้านทรัพยากร หรือด้านวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น ทำให้คนในชุมชนสามารถสร้างการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน เชื่อมโยงก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน ก่อให้เกิดศักดิ์ศรีความมนุษย์ความเป็นอัตลักษณ์ตัวตนที่มีมาตั้งแต่ครั้ง บรรพชนที่กำลังจะสูญหายไป กลับมาทรงคุณค่าอีกครั้งหนึ่ง และที่สำคัญชุมชนสามารถรักษาผลประโยชน์ทั้งของตนเองและชุมชนเอาไว้ได้ โดยอาศัยทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนทั้งหมด

2. อำนาจในการต่อรองกับผู้มีอำนาจทั้งในรัฐส่วนกลาง ท้องถิ่น ท้องที่และเอกชน ที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่ บทเรียนที่เกิดจากการร่วมตัวของชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน ทำให้สามารถกำหนดเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย เช่น การที่ท้องถิ่นจะกำหนดแผนในการพัฒนาตำบล 3 ปี เมื่อกลุ่มชาวบ้าน หรือตัวแทนได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการประชุมในระดับสภาตำบล เนื่องจากสมาชิกสภาได้ถูกกำหนดโดยตัวของชาวบ้านโดยตรงทำให้การทำงานของท้องถิ่น ท้องที่ จึงสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ เป็นนโยบายที่สะท้อนถึงผลประโยชน์และความต้องการของชาวบ้านเป็นหลัก ไม่ได้มาจากนโยบายหรือความต้องการของท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว เมื่อแนวนโยบายในการพัฒนาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดการเชื่อมโยง จากในระดับครัวเรือน ระดับหมู่บ้าน ระดับชุมชน และระดับตำบลเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ก่อให้เกิดเป็นกลุ่มพลังที่สามารถทำงานควบคู่กันไปได้ ระหว่างรัฐกับภาคประชาชน ซึ่งก็เป็นเครื่องสะท้อนถึงการเมืองภาคเมืองอย่างแท้จริงเพราะการกำหนดนโยบายมาจากความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

ผลสะท้อนกลับที่เกิดขึ้นตามมาในภายหลัง

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นชัดเจนกับ ชุมชนต้นแบบซึ่งเป็นผลพวงที่เกิดจากการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลของตนเองโดยอาศัยทุนทางสังคมในพื้นที่ให้เป็นประโยชน์ ก็คือ

1. ความเข้มแข็งของตำบลต้นแบบ การยกระดับของชุมชนขึ้นเป็นตำบลตัวอย่างที่ได้รับการยอมรับจากทั้งหน่วยงานราชการ ท้องถิ่น ท้องที่ถึงความสำคัญที่จะทำงานให้เกิดความสอดคล้องกันระหว่างภาคพลเมืองกับ ภาครัฐที่จะต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันถึงจะเรียกว่าการพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์ โดยความเข้มแข็งนั้นเกิดจากการปลูกสร้างจิตสำนึกให้คนในตำบลเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตำบลของต้นเอง จนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้ และสามารถพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ในการทำงานให้กับหน่วยงานอื่น หรือชุมชนอื่นได้เป็นอย่างดี

2. สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคงและมีการต่อยอดเพิ่มเติม ในกระบวนการทำงานของกลุ่มชุมชนในพื้นที่ หลังจากที่สามารถสร้างรายได้เพิ่มเติมให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ พิจารณาได้จาก ตำบลหนองสาหร่าย อัตราความเป็นหนี้น้อยลงไปจนเกือบหมด การปล่อยกู้หนี้นอกระบบค่อย ๆ หมดไปจากตำบล และชุมชนมีเงินเก็บเข้ากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารชุมชน กลุ่มสวัสดิการชุมชนของตำบล และการสร้างตัวชี้วัดที่ไม่ได้เน้นที่ตัวเงินแต่เน้นที่ความเป็นคนดีมีศีลธรรม ก่อให้เกิดการพัฒนาตำบลของตนเองอย่างต่อเนื่อง มีประสิทธิภาพ และสามารถสร้างความเข้มแข็งทางการเงินของชาวตำบลหนองสาหร่ายได้เป็นอย่างดี

3. เกิดการต่อยอดองค์ความรู้ ของคนในตำบล เพื่อที่จะปรับตัวให้เข้ากับกระแสของความเปลี่ยนแปลงที่ไหลบ่าเข้ามาอย่างรุนแรง ไม่สามารถที่จะหยุดยั้งได้ แต่เป็นการปรับเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งทั้งในระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน เชื่อมโยงกับองค์กรภายนอกที่จะเข้ามามีส่วนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับ งานของชุมชนเพิ่มมากขึ้น

สรุปผลการวิจัย

1. การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนก่อให้เกิด การสร้างความเข้มแข็งให้กับทุนทางสังคมคือความสัมพันธ์ร่วมกันของคนในชุมชน และเชื่อมโยงก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน ก่อให้เกิดการเห็นคุณค่าเชื่อมั่นในกันและกัน มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน และที่สำคัญชุมชนสามารถรักษาผลประโยชน์ทั้งของตนเองและชุมชนเอาไว้ได้ โดยอาศัยทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนทั้งหมดได้จริง

2. การต้องเข้าสู่ระบบทุนนิยมตามกระแสโลกที่เน้นการพัฒนาที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาประเทศให้เกิดความทันสมัยทางด้านวัตถุ ทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับผลกระทบอย่างไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ทำให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและทำงานร่วมกัน ทำให้สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในท้องที่ของตนเองโดยไม่ต้องรอการเชื่อเหลือจากรัฐเพียงอย่างเดียว ทำให้เกิดการเชื่อมโยง จากในระดับครัวเรือน ระดับหมู่บ้าน ระดับชุมชน และระดับตำบล เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยเริ่มจากทุนทางสังคมที่มีอยู่ นอกจากจะก่อให้เกิดเป็นกลุ่มพลังของชาวบ้านที่สามารถกำหนดทิศทางของการพัฒนาตำบลผ่านทางสมาชิกสภาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลได้ เนื่องจากทุนมนุษย์ คือ นักการเมืองท้องถิ่นก็เป็นคนในชุมชนดั้งเดิมที่มีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน ทำให้การจัดทำแผนพัฒนาตำบล 3 ปี หรือ แผนยุทธศาสตร์ 5 ปี ล้วนเป็นผลสะท้อนจากความต้องการของคนในชุมชนท้องที่ไม่ได้เกิดจากความต้องการของนักการเมืองท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยมีข้อค้นพบที่ควรอภิปรายไว้ คือ จากประวัติความเป็นมาของชุมชนสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ที่ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกคือ รัฐมากนักและมีลักษณะเป็นการพึ่งพิงตนเองมากกว่า โดยอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วตัวของชุมชนเองอาจจะไม่ได้คำนึงถึงสิ่งที่เรียกว่า “ทุนทางสังคม” แต่เป็นวิถีชีวิตที่เป็นปกติอยู่แล้ว ซึ่งก็ตรงกับแนวคิดทุนทางสังคมของนักวิชาการด้านทุนทางสังคมทุกท่าน เช่น เดวิท แมทธิวส์ (2552); Bourdieu, Pierre (1985b, 1980); Putnam, Robert D. (1993); James S.Coleman (2009) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมแม้จะมีความแตกต่างกันบ้างในบางประเด็นแต่ก็มีข้อวินิจฉัยตรงกันตรงที่ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ถูกมองข้ามไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย คำว่า “ทุนทางสังคม”จึงค่อย ๆ หมดความสำคัญลงไป แต่ผู้ชำนาญการเหล่านั้น กลับไม่ได้มองเรื่องของการใช้ทุนทางสังคมไปขับเคลื่อนเรื่องการเมืองในระดับท้องถิ่น เพียงมองว่าคำว่า “การเมือง”เป็นคำที่มีความหมายกว้างขว้าง การแสดงออกของชุมชนที่ต้องการแสดงถึงจิตสำนึกสาธารณะของตนเองก็สามารถที่จะเรียกว่าการเมืองได้เช่นเดียวกัน สอดคล้องกับแนวความคิดของ Putnam D. Robert (1995) และมากาเร็ต มี๊ต (ม.ป.ป.) ที่นำเสนอแนวความคิดในการแสดงออกของชุมชนต่อจิตสำนึกสาธารณะว่า “การเมืองในชื่ออื่น” ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุที่สำคัญจากการที่ชุมชนได้รับผลกระทบจนไม่สามารถจะหาทางออกได้จากการพึ่งพาจากรัฐ ทำให้ชุมชนเริ่มหันกับมาพิจารณาตนเองอีกครั้ง ซึ่งเป็นเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนว่าการที่ชุมชนสามารถรวมตัวและเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เนื่องจากความต้องการที่จะรักษาผลประโยชน์ของตนเองและชุมชน หรือไม่ก็เป็นเพราะได้รับผลกระทบจากกระแสของการพัฒนาตามภาวะทันสมัยที่ยิ่งพัฒนามากเท่าใดชุมชน ยิ่งไม่สามารถรักษาผลประโยชน์ของตนเองเอาไว้ได้ ค่อย ๆ ถูกกระแสของการพัฒนา เอารัดเอาเปรียบจนทำให้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป จากการประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิต กลายเป็นดำรงชีพเพื่อการค้าหรือขาย ในทุกระดับตั้งแต่ในระดับครัวเรือน ชุมชน จนกระทั่งถึงในระดับตำบล ชุมชนไม่สามารถที่จะทำการพึ่งพาตนเองไม่สามารถพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กลับต้องอาศัยพึ่งพาจากหน่วยงานของรัฐ และนายทุนมาตลอด จนทำให้ชุมชนเสพติดการพึ่งพาทำให้เกิดการตื่นรู้ที่จะกลับมาพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองโดยการใช้ทุนทางสังคมในพื้นที่ของตนเองเป็นตัวช่วยหรือเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนสร้างความเข้มแข็งอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งก็ตรงกับที่ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ได้กล่าวถึงการพยายามผลักคนในชุมชนออกการการใช้อำนาจในการผลักดันนโยบายสาธารณะและการจัดการตนเองมุ่งหวังแต่เพียงการพึ่งพาเพียงอย่างเดียว แต่จะอย่างไรก็ตาม การที่จะปรับเปลี่ยนจากแนวคิดพึ่งพาดังกล่าวคงไม่ใช้เป็นเรื่องกระทำได้ง่าย เนื่องจากโครงสร้างฐานอำนาจของนักการเมืองอาชีพหรือข้าราชการท้องที่ยังคงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนในท้องถิ่นอยู่มาก อาจจะสืบเนื่องจากรูปแบบการดำรงวิถีชีวิตที่อยู่กับระบบอุปถัมภ์มานาน ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความตื่นตัวของจิตสำนึกพลเมือง

ช้า เมื่อไม่สามารถปรับเปลี่ยนในระบบโครงสร้างทั้งหมดได้ รูปแบบของการเมืองภาคพลเมืองที่เริ่มจากชุมชนท้องถิ่นในระดับตำบลจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนซึ่งก็สอดคล้องกับการศึกษาของ เฉลิมศักดิ์ บุญนำ (2553) ที่มีการนำทุนทางสังคมในพื้นที่สามารถทำให้ชาวควนรู จังหวัดสงขลามาสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสภาองค์กรชุมชน ท้องที่ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลายเป็นรูปแบบการแสดงออกของพลเมืองแบบ “พหุนิยม” ที่มีการนำทุนมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่กระนั้นก็ตามยังไม่ควรที่จะหันหลังให้กับหน่วยงานของรัฐเสียทีเดียว เนื่องจากหน่วยงานของรัฐในท้องถิ่นเอง ก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่นเหมือนกัน เนื่องจากสถานะของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเองก็คือชาวบ้านที่สวมหมวกหลายใบนั้นเอง แต่ต้องเปิดกว้างในการรับรู้ถึงข้อมูลข่าวสารให้มากขึ้น เพื่อความโปร่งใสในการทำงาน ถึงแม้ทุนทางสังคมในแต่พื้นที่อาจจะแตกต่างกันบ้างในแต่ละบริบท ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่ดีหรือส่งผลกระทบก็ตาม ล้วนสามารถปรับให้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นได้เช่นเดียวกัน นั่นหมายถึงว่า ทุนทางสังคมดังกล่าว ไม่ได้มีความหมายตายตัวถึง แค่ทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือจนกระทั่งทุนทางด้านเศรษฐกิจ แบบที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 เท่านั้น ตรงกับที่นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศหลายท่านได้กล่าวเอาไว้ โดยข้อเท็จจริงสามารถยืนยันได้จากการที่ชุมชนสามารถอาศัยการร่วมตัวกัน และเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จัดระบบการทำงานร่วมกันโดยอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความศรัทธาเชื่อมั่นในการและกันของคนในชุมชน ทุนด้านมนุษย์ เนื่องจากความเข้มแข็งของชุมชนเปรียบเสมือนเป็นฐานรากของสังคมและประเทศชาติที่สำคัญ หากชุมชนที่เป็นรากฐานของประเทศเข้มแข็งก็สามารถมั่นใจได้ว่า ประเทศย่อมจะดำรงสถาพรสืบไปอีกนานเท่านาน สอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสี (2550, 2551) และอเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2550, 2551, 2553) ที่ได้กล่าวถึงประชาธิปไตยชุมชนที่เป็นฐานรากที่สำคัญของประเทศที่หากชุมชนฐานรากมีความเข้มแข็งไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงหรือพึ่งพาหน่วยงานภาครัฐมากจนเกินไปความเข้มแข็งย่อมจะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศต่อไปได้เป็นอย่างดีแน่นอน ซึ่งจากการศึกษาทำให้ทราบได้ว่าผลของการศึกษาสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกับกรอบแนวคิดในการวิจัยตั้งแต่เริ่มแรกที่ได้กำหนดไว้ว่า การที่ชุมชนจะเกิดความเข้มแข็งได้ต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญคือทุนทางสังคม ผ่านทางเครื่องมือคือการกระบวนการการมีส่วนร่วมของในชุมชนอย่างแข็งขัน จนนำไปสู่เป้าหมายสุดท้ายก็คือการสร้างชุมชนเข้มแข็งนั้นเอง

ข้อเสนอแนะ

การใช้ทุนทางสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ที่สำคัญคือกระบวนการในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น แต่ที่ผ่านมากระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมดังกล่าว ยังขาดความต่อเนื่องทำให้การดำรงชีวิตของชุมชนต่าง ๆ กลับยึดถือหน่วยงานของรัฐเป็นที่พึ่งพา ทำให้เกิดเป็นความอ่อนแอของชุมชนสั่งสมกันมานาน ดังนั้น การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงควรมีการปรับปรุงแก้ไขแนวทางพัฒนาเสียใหม่โดยจะขอนำเสนอเป็นข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การพัฒนาหรือการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในปัจจุบันยังขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐอย่างจริงจัง พิจารณาได้จากผลการวิจัยที่หน่วยงานของรัฐมักจะสนับสนุน เฉพาะกิจกรรมแต่ขาดความต่อเนื่อง และไม่มีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมกับชุมชนอย่างจริงจัง ดังนั้น เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการพัฒนา และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม หน่วยงานของรัฐหรือตัวแทนของรัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและส่วนกลางควรให้ความสำคัญและนำทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้ว ในพื้นที่มาต่อยอดในการพัฒนาต่อไป จะเป็นเหตุทำให้การพัฒนาเป็นไปได้อย่างรวดเร็วเพิ่มมากขึ้น ไม่ใช่จบสิ้นไปพร้อมกับการสนับสนุนในรายกิจกรรมเท่านั้น

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

เนื่องจากผลการวิจัยทำให้ทราบได้ว่า พื้นที่ต้นแบบมีความสำเร็จได้นอกจากจะเป็นการอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่แล้ว สิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ การสร้างเครือข่ายชุมชนไม่ได้หยุดนิ่งเพียงแค่การสร้างความเข้มแข็งให้กับเฉพาะชุมชนของตนเองเท่านั้น แต่ได้มีการขยายแนวคิดในการพัฒนาหรือการพึ่งตนเองไปสู่ชุมชนใกล้เคียงและหน่วยงานท้องถิ่นซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพื้นที่เช่นกัน ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายชุมชนที่ทำงาน

ประสานกับท้องถิ่นอย่างเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้นแต่ก็อาจจะติดข้อจำกัดหลาย ๆ อย่าง โดยดูได้จากการประสานงานและการทำงานร่วมกันยังไม่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัดเท่าไหร่เป็นการรวมตัวกันเฉพาะกิจเสียมากกว่า ดังนั้น เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนควรจะมีการขยายเครือข่าย ให้มีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะเกิดเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ เพราะเป็นสร้างและรักษาความสมดุลให้เกิดขึ้น ระหว่างชุมชน ท้องถิ่นและรัฐส่วนกลาง เช่น สถาบันการเงินชุมชน ซึ่งท้องถิ่นควรจะมีบทบาทนำเงินที่เป็นรายได้เข้าร่วมกับสถาบันการเงินชุมชน นำไปขยายการลงทุนเพิ่มเติม นอกจากจะเป็นการสร้างความเข้มแข็งและเพิ่มศักยภาพให้กับสถาบันการเงินของชุมชนแล้ว ท้องถิ่นยังได้ประโยชน์จากผลประกอบการของสถาบันการเงินชุมชนอีกด้วยเรียกว่าเป็นความร่วมมือระหว่างชุมชนกันท้องถิ่นที่เป็นตัวแทนจากรัฐ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดอยู่ที่ระยะเวลาและพื้นที่ที่ทำการวิจัย เป็นเพียงการสุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจง คือเป็นการวิจัยเฉพาะพื้นที่ ในโซนภาคกลางตะวันตกเท่านั้น ทำให้ผลหรือรูปแบบของการวิจัย อาจจะสะท้อนลักษณะของข้อเท็จจริงที่ยังไม่ครอบคลุมถึงโซนภาคอื่น ๆ ด้วย เนื่องจากบริบทของแต่ละภาคแต่และพื้นที่มีความแตกต่างกันไป มีทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้น ในการดำเนินการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการวิจัยโดยการกำหนดพื้นที่ให้ครอบคลุมทั้ง 4 ภาค เพื่อจะได้รูปแบบที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2557). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.

เฉลิมศักดิ์ บุญนำ. (2553). *บทบาทสภาองค์กรชุมชนต่อการเรียนรู้การเมืองภาคพลเมืองเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน*. การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 11 (พ.ศ. 2553), มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เดวิท แมทธิวส์. (2552). *การเมืองเพื่อประชาชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง*. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.

ประเวศ วะสี. (2550). *ประชาธิปไตยชุมชน: รากฐานของการเมืองสมานฉันท์และการเมืองคุณธรรม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.

ประเวศ วะสี. (2551). *จุดเปลี่ยนประเทศไทย: หัวใจคือชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญาญาณ.

ประเวศ วะสี. (2552). สิทธิชุมชนคือประชาธิปไตยชุมชน. *ประชาธิปไตยชุมชน.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.

ณรงค์ บุญสวยขวัญ. (2552). *การเมืองภาคพลเมือง : บทวิเคราะห์แนวคิดและปฏิบัติการท้าทายอำนาจการเมืองในระบบตัวแทน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). โรงพิมพ์เดือนตุลา.

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2555). *ทุนทางสังคม กับ แนวคิดตะวันออก*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2553). *ประชาธิปไตยชุมชน รัฐศาสตร์สำหรับสภาองค์กรชุมชน.* กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2551). *การเมืองภาคพลเมือง,สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษากรุงเทพฯ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.

ภาษาต่างประเทศ

Bourdieu, Pierre. (1985b). *The social space and the genesis of groups*. Social Science Information.

Bourdieu, Pierre. (1980). *Le capital social*. Actes de la Recherche en Sciences Sociales.

Cohen, J. M. and Uphoff, N. T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. World Development, 8 (3), 2 (13-235).

Martti Siisiainen. (2000). Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam, Paper presented at ISTR Fourth International Conference “Ted Third Sector: For and for Whom?”, University of Jyvaskyla.

Putnam, Robert D. (1993). *Making democracy work*. Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press.

Robert D. Putnam, (n.d.). Social Capital: Measurement and Consequences, Kennedy School of Government, Harvard University.

James S. Coleman, 2009. Social Capital in the Creation of Human Capital, Published by: The University of Chicago Press, เข้าถึงได้จาก http://www.jstor.org/stable/2780243

ทิศทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในอนาคต เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของหมู่บ้าน
รองรับประชาคมอาเซียน

The appropriate directions of future village chief and village headman
in developing the strength of villages to support
Southeast Asian Nations Community (ASEAN)

นายรัฐพล ธุระพันธ์ [2]

Abstract

The purpose was aimed to study the roles , authorities and status of village chief and village headman in developing the strength of villages to support ASEAN Community**.**

Results

1. Roles : As far as role and duty were concerned, it was found that all aspects of the leaders' performance was at moderate level, whereas the lower level was how they handle social and economic development. It was, hence, concluded that all results of the leaders' performance had lower means compared to people's expectation. People had high expectation on the role of their leaders in liaison with local administration organization, at the same time, people had put lower expectation on social and economic development. People viewed all aspects of the role and duty of their leaders at "high" level. People viewed the liaison with local administration organization as most crucial while least crucial was social and economic development.

2. Authority and duty: When authority and duty were separately viewed, it was discovered that the result was at moderate level. In addition, the result with high level was village administration, however, the lowest was the registration. It was, therefore, concluded that the overall results had lower means than people expectation. People had high expectation in administration authority as people viewed each authority and duty as high. People viewed administration as very high.

3. Status: It was also found in the study that the suitable status of future village leaders were of the followings respectively; 1. As the leader or representative 2. Government official 3.Government employee 4.Politician 5. Volunteer 6. Local administration organization officer 7. Local administration organization employee.

Keywords : The regional administration, Asean Community

บทคัดย่อ

การศึกษาที่สำคัญ ในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาท อำนาจหน้าที่และสถานภาพของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของหมู่บ้านรองรับประชาคมอาเซียน

ผลการวิจัยที่พบ

1. ด้านบทบาท เมื่อพิจารณาบทบาทเป็นรายด้านพบว่า ผลการปฏิบัติทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่ผลการปฏิบัติสูงสุด คือ การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนด้านที่มีผลการปฏิบัติต่ำสุด คือ การพัฒนาเศรษฐกิจ

[2] นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

และสังคม ซึ่งผลของบทบาททุกด้านมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่า ความคาดหวังของประชาชน โดยด้านที่ประชาชนมีความคาดหวังสูงที่สุด คือ การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนด้านที่ประชาชนมีความคาดหวังต่ำที่สุด คือ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และประชาชนเห็นว่าบทบาททุกด้านมีความจำเป็นในระดับมาก ซึ่งด้านที่มีความจำเป็นสูงที่สุด คือ การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนด้านที่มีความจำเป็นน้อยที่สุด คือ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

2. ด้านอำนาจหน้าที่ เมื่อพิจารณาอำนาจหน้าที่เป็นรายด้าน พบว่า ผลการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านที่มีผลการปฏิบัติหน้าที่สูงสุด คือ อำนาจหน้าที่ในการปกครองราษฎร ส่วนด้านที่มีผลการปฏิบัติหน้าที่ต่ำสุด คือ อำนาจหน้าที่ในการจัดทำทะเบียน ซึ่งผลการปฏิบัติหน้าที่ทุกด้านมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าความคาดหวังของประชาชน โดยด้านที่ประชาชนมีความคาดหวังสูงที่สุด คืออำนาจหน้าที่ในการปกครองราษฎร และประชาชนเห็นว่าอำนาจหน้าที่ในแต่ละด้านส่วนใหญ่มีความจำเป็นในระดับมาก โดยด้านที่มีความจำเป็นมากที่สุด คือ อำนาจหน้าที่ในการปกครองราษฎร และจำเป็นน้อยที่สุดคืออำนาจหน้าที่ด้านการจัดทำทะเบียน

3. ด้านสถานะ จากผลการวิจัยสถานภาพที่เหมาะสมของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในอนาคต ในการศึกษาครั้งนี้ มีผู้เห็นด้วยตามลำดับ คือ 1) ผู้นำหรือตัวแทนของราษฎร 2) ข้าราชการ 3) ลูกจ้างของรัฐ 4) นักการเมือง 5) อาสาสมัคร 6) พนักงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 7) ลูกจ้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

คำสำคัญ: การปกครองท้องที่, ประชาคมอาเซียน

บทนำ

จากปัจจุบันนี้กระแส การเตรียมความพร้อมของทุกภาคส่วนเพื่อเข้าร่วมประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ในปี พ.ศ. 2558 ดูคึกคักเป็นอย่างมากจากข่าวสารทางสื่อสารมวลชนทั้งทางทีวี หนังสือพิมพ์ นิตยสารต่าง ๆ รวมทั้งการประชุม สัมมนาของหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มุ่งเน้นในการเตรียมตัวและเตรียมองค์กรเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องการเน้นให้มีความร่วมมือพัฒนาในด้านหลัก ๆ 3 ด้าน คือ ด้านการเมืองและความมั่นคง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม หรือที่เรียกว่า 3 เสาหลักของอาเซียนนั่นเอง เมื่อพูดถึงการพัฒนาในด้านดังกล่าวแล้ว ล้วนแต่มีปัจจัยสำคัญมาจาก “คน” ทั้งสิ้น เนื่องจากเป็นทรัพยากรทางการบริหารที่สำคัญที่สุดในยุคสมัยปัจจุบัน ไม่ว่าจะอยู่ในองค์กรระดับใด ภาครัฐหรือเอกชน ไม่เว้นแม้แต่ในระดับหมู่บ้าน/ชุมชน เนื่องจากองค์กรทุกประเภทและทุกขนาด ต่างก็มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่จะทำให้งาน ภาระหน้าที่ต่างๆขององค์กรบรรลุผลสำเร็จที่ตั้งไว้ ซึ่งก็หนีไม่พ้นที่จะต้องอาศัย “บุคคล”เป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด จึงเห็นได้ว่าในปัจจุบันการให้ความสำคัญต่อคนทำงาน ได้พัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้น โดยมองว่าคนทำงานคือ “ทุนมนุษย์” (Human Capital) เป็นทุนสำคัญที่สุดในการสร้างความแตกต่างระหว่างองค์กร หน่วยงาน ชุมชนที่สำเร็จกับที่ล้มเหลว

ดังนั้น การพัฒนาทุกระดับ โดยเฉพาะหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดของสังคมไทย เป็นจุดแตกหักในการพัฒนาประเทศชาติ จะต้องเริ่มต้นที่คนซึ่งในที่นี่หมายถึง ผู้นำหมู่บ้าน คือตำแหน่ง “ผู้ใหญ่บ้าน” หรือ “กำนัน” จะต้องมีการพัฒนาเสียก่อน โดยให้มีความคิด ความเข้าใจ ที่ถูกต้องในบทบาทอำนาจหน้าที่และวิสัยทัศน์ของหมู่บ้านของตนเอง เพราะถึงแม้ว่าจะมีการวางระบบ การจัดโครงสร้างและวางกรอบในการพัฒนาไว้ดีเพียงใด แต่ถ้าหากผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นกลไกสำคัญขาดความรู้ ความคิดที่ถูกต้อง แนวทางและระบบดีๆที่สร้างไว้ก็ไม่สามารถทำให้การพัฒนาหมู่บ้านมีประสิทธิภาพขึ้นได้ โดยเฉพาะในระดับหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นระดับรากหญ้า อันหมายถึงเป็นระดับรากฐานที่สำคัญของประเทศ จะต้องมีความเข้มแข็งมั่นคง เพราะถ้าหากรากฐานดี มีความแข็งแกร่ง ก็จะส่งผลให้ภาพรวมซึ่งคือระดับประเทศมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงตามไปด้วย หมู่บ้านตัวอย่างการพัฒนาที่เข้มแข็งต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ล้วนแต่ได้รับความสำเร็จอันเกิดขึ้นที่มีลักษณะตรงกันจากปัจจัยในเรื่องของคน คือ ผู้นำ ตำแหน่ง “ผู้ใหญ่บ้าน” หรือ “กำนัน” ทั้งสิ้น

ฉะนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำสูงสุดจะต้องนำพาหมู่บ้าน/ชุมชน ของตัวเองให้มีการพัฒนาความเข้มแข็งของหมู่บ้านให้มีความยั่งยืนตลอดไป เพื่อให้มีความสอดคล้องกับการที่จะต้องก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนของประเทศไทย อันจะส่งผลกระทบต่อประชาชนทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งในแต่ละภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจะต้องเตรียมความพร้อมที่จะเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ในปี พ.ศ.2558 นี้ โดยเฉพาะบุคลากรที่จะเข้ามามีบทบาทใน

การขับเคลื่อนกระบวนงาน กิจกรรม และนโยบายต่างๆที่จะตามมา ดังนั้น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นต้นสังกัดของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะต้องเร่งรัดพัฒนาศักยภาพ บทบาท อำนาจหน้าที่ และสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้มีความรู้ความสามารถและสมรรถนะในการนำพาการพัฒนาหมู่บ้านให้มีความเข้มแข็ง เจริญก้าวหน้า ที่พร้อมต่อการก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนอย่างเต็มรูปแบบ ในปี พ.ศ. 2558 นี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญๆ ใน 2 ประการ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อวิเคราะห์บทบาท อำนาจหน้าที่ และสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบันและอนาคต

2. เพื่อศึกษาทิศทางความเหมาะสมของ บทบาท อำนาจหน้าที่ และสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการพัฒนาความเข้มแข็งของหมู่บ้าน เพื่อรองรับประชาคมอาเซียน (AC)

สมมุติฐานการวิจัย

บทบาท อำนาจหน้าที่และสถานะ ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในอนาคต ที่เหมาะสมกับการพัฒนา ความเข้มแข็งของหมู่บ้าน เพื่อรองรับประชาคมอาเซียนในปี 2558 ควรมีลักษณะอย่างใด

ขอบเขตของการวิจัย

1. ด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ มุ่งศึกษาเพื่อหาความเหมาะสม และทิศทางของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในอนาคต เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งหมู่บ้าน รองรับการเปิดประชาคมอาเซียน ของสังคมไทย โดยจะศึกษาบทบาท อำนาจหน้าที่และสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จากอดีต ปัจจุบัน จนถึงอนาคต ซึ่งบทบาทนั้นจะศึกษาในประเด็น 1) บทบาทในการปฏิบัติและเชื่อมประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2) บทบาทในการดำเนินตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 3) บทบาทในการเป็นผู้นำในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน 4) บทบาทในการรักษาความสงบเรียบร้อย 5) บทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจและพัฒนาสังคม 6) บทบาทในการอำนวยความยุติธรรมให้กับประชาชน ส่วนอำนาจหน้าที่ จะศึกษาในประเด็น 1)หน้าที่ในการปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยในท้องที่ 2) หน้าที่ในการป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน 3) หน้าที่เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา 4) หน้าที่ว่าด้วยการให้เช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม 5) หน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ 6)หน้าที่ในการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 7) หน้าที่ในการป้องกันโรคร้ายและโรคติดต่อ 8) หน้าที่ในการดูแลที่สาธารณะประโยชน์ และสถานะจะศึกษาประเด็น 1) สถานะเป็นข้าราชการ 2) สถานะผู้นำหรือตัวแทนของราษฎร 3) สถานะนักการเมือง 4) สถานะเป็นอาสาสมัคร 5) สถานะเป็นลูกจ้างของรัฐ 6) สถานะเป็นพนักงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 7) สถานะเป็นลูกจ้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2. ด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้แบ่งกลุ่มตัวอย่างพื้นที่ ตามลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ คือ 1) จังหวัดและอำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน คืออำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม 2) จังหวัดและอำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง คืออำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด 3) จังหวัดและอำเภอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง คืออำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ (คัดเลือกเอาจังหวัดละ 1 อำเภอ)

3. ด้านประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยจึงกำหนดประชากรที่จะศึกษาไว้ 8 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มข้าราชการ 2) กลุ่ม นักการเมืองท้องถิ่น 3) กลุ่มครูผู้สอนในถาบันการศึกษา 4) กลุ่มกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล สารวัตรกำนัน 5) กลุ่มเกษตรกร 6) กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจ 7) กลุ่มรับจ้าง 8) กลุ่มอื่นๆ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

1. แบบสอบถาม ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับ ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม ที่มีต่อบทบาท อำนาจ หน้าที่ และสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านใน 4 ส่วนคือ

1) ส่วนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคล จำนวน 5 ข้อ

2) ส่วนที่ 2 ระดับความคิดเห็น ความคาดหวัง และความจำเป็น ต่อผลการปฏิบัติหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบัน 29 ข้อ

3) ส่วนที่ 3 ความเห็นเรื่องความเหมาะสมกับสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในอนาคต 7 สถานะ

4) ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะต่อบทบาท อำนาจ หน้าที่ และสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในอนาคต (แบบปลายเปิด)

2. การจัดทำระดมสมองกลุ่ม (Fogus Group) เพื่อให้แสดงความคิดเห็นต่อบทบาท อำนาจหน้าที่ และสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบันและอนาคต

3. การสัมภาษณ์บุคคล (Deptinterview) เพื่อให้แสดงความคิดเห็นต่อบทบาท อำนาจหน้าที่ และสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบันและอนาคต

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำผลการตอบแบบสอบถามจากการรวบรวมข้อมูลและนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่และบันทึกคะแนนแต่ละข้อในรูปแบบรหัส(Coding Form) หลังจากนั้นนำไปวิเคราะห์ด้วยคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สถิติการวิเคราะห์ใช้การแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ(Percentage) และค่าเฉลี่ย(Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน(Standard Deviation)โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .5 (Level of Significant .05)จากนั้นจึงได้นำข้อมูลสู่การวิเคราะห์เนื้อหาและสรุปผลเชิงพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

1. ด้านบทบาท

1.1บทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบันจากการวิจัยพบว่าด้านการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยภาพรวม อยู่ในระดับ**ปานกลาง** ต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวังซึ่งอยู่ใน**ระดับมาก** โดยประชาชนเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอนาคตยังมีความจำเป็นใน**ระดับมาก**

1.2 การดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ผลการวิจัยในด้านการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริโดยภาพรวม อยู่ในระดับ**ปานกลาง** ต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวังซึ่งอยู่ใน**ระดับมาก** โดยประชาชนเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในอนาคตยังมีความจำเป็นใน**ระดับมาก**

1.3 การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนประกอบด้วย ผลการวิจัยในด้านการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวังซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยประชาชนเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนมีความจำเป็นในระดับมาก

1.4 การรักษาความสงบเรียบร้อย ผลการวิจัยการปฏิบัติหน้าที่ด้านบทบาทในด้านการ การรักษาความสงบเรียบร้อย โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวังซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยประชาชนเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านการสร้างความเข้ม แข็งให้กับชุมชนมีความจำเป็นในระดับมาก

1.5 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ผลการวิจัยการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในด้านการ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง และประชาชนมีความคาดหวังผลการปฏิบัติหน้าที่ในด้านนี้ในระดับปานกลางเช่นกัน โดยประชาชนเห็นว่า บทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้าน การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมีความจำเป็นในระดับมาก

1.6 การอำนวยความยุติธรรมให้กับประชาชน ผลการวิจัยการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในด้าน การอำนวยความยุติธรรมให้กับประชาชนโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวัง

ซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยประชาชนเห็นว่า บทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านการอำนวยความยุติธรรมให้กับประชาชน มีความจำเป็นในระดับมาก

สรุปผลการวิจัยการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านโดยภาพรวม อยู่ในระดับ**ปานกลาง** ต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวังซึ่งอยู่ใน**ระดับมาก** โดยประชาชนเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในอนาคตโดยภาพรวมมีความจำเป็นใน**ระดับมาก**

2. ด้านอำนาจหน้าที่

ในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยอำนาจหน้าที่ในด้านต่างๆ คือ อำนาจหน้าที่ในการปก ครอง ราษฎร อำนาจหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงานราชการ อำนาจหน้าที่ในการจัดทำทะเบียน อำนาจหน้าที่เกี่ยวกับกิจการสาธารณประโยชน์ และอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ทัศนะของประชาชนที่มีต่ออำนาจหน้าที่ของกำนัน และผู้ใหญ่บ้านดังกล่าวประกอบด้วย ความคิดเห็นที่มีต่อผลการปฏิบัติหน้าที่ตามอำนาจหน้าที่ ความคาดหวังต่อผลการปฏิบัติหน้าที่ตามอำนาจหน้าที่และความจำเป็นของอำนาจหน้าที่ ผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

2.1 ผลการวิจัยการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในด้าน การปกครองราษฎรโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวังซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยประชาชนเห็นว่า อำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านการปกครองราษฎร มีความจำเป็นในระดับมาก

2.2 อำนาจหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงานราชการผลการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในด้านการประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวังซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยประชาชนเห็นว่า อำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านการประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ มีความจำเป็นในระดับมาก

2.3 อำนาจหน้าที่ในการจัดทำทะเบียน ผลการวิจัยการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในด้านการจัดทำทะเบียน โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งอยู่ในระดับเดียวกันกับที่ประชาชนคาดหวังคือระดับปานกลาง โดยประชาชนเห็นว่า อำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านการจัดทำทะเบียน มีความจำเป็นในระดับปานกลาง

2.4 อำนาจหน้าที่เกี่ยวกับกิจการสาธารณประโยชน์ ผลการการวิจัยการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในด้าน กิจการสาธารณประโยชน์ โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ต่ำกว่าความคาดหวังของประชาชนซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยประชาชนเห็นว่า อำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้าน กิจการสาธารณประโยชน์ มีความจำเป็นในระดับมาก

2.5 อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ทัศนะของประชาชนที่มีต่ออำนาจหน้าที่ของกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ผลการวิจัยการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในด้านกฎหมาย โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งอยู่ในระดับเดียวกันกับที่ประชาชนให้ความคาดหวังคืออยู่ในระดับปานกลาง โดยประชาชนเห็นว่า อำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่ในด้านกฎหมาย มีความจำเป็นในปานกลาง

สรุปว่าผลการวิจัยการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในภาพรวม อยู่ในระดับ**ปานกลาง** ด้วยค่าเฉลี่ย 2.285 ซึ่งเป็นระดับเดียวกันกับที่ประชาชนคาดหวังซึ่งอยู่ในระดับ**ปานกลาง** โดยประชาชนเห็นว่าอำนาจหน้าของกำนันผู้ใหญ่บ้านในอนาคต ยังมีความจำเป็นใน**ระดับมาก**

3. ด้านสถานะ

จากผลการวิจัยสถานภาพที่เหมาะสมของกำนันและผู้ใหญ่บ้านในอนาคต ในการศึกษาครั้งนี้ ตามลำดับ คือ 1) ผู้นำหรือตัวแทนของราษฎร 2) ข้าราชการ 3) ลูกจ้างของรัฐ 4) นักการเมือง 5) อาสาสมัคร 6) พนักงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 7) ลูกจ้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การอภิปรายผลทั่วไป

1. ด้านบทบาท มีความเห็นส่วนใหญ่ว่าควรให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีตำแหน่งใดๆก็ตามในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อมิให้สังคมหมู่บ้านเกิดการแข่งขันกันสูงและนำมาซึ่งการทะเลาะวิวาทกันทำให้สังคมหมู่บ้านแตกแยกไม่เกิดการพัฒนาอย่างที่ควรจะเป็น เนื่องจากการลงสมัครรับเลือกตั้งทั้งในส่วนของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และนายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

หรือสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ล้วนมีที่มาจากประชาชนในหมู่บ้าน/ชุมชน/ตำบลทั้งสิ้น ทำให้ประชาชนมีความคิดเห็นที่จะสนับสนุนบุคคลที่ใกล้ชิด หรือบุคคลที่เป็นเครือญาติหรือที่บุคคลที่ตนเองชื่นชอบ ที่ต่างกัน จึงนำไปสู่การแตกแยกกัน ซึ่งภาพในชนบทอาจจะอาจจะมีสภาพดังเช่น เมื่อตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหมดวาระลงและจะต้องมีการเลือกตั้ง ทำให้บุคคลในหมู่บ้านนั้น ๆ จะต้องผิดใจกันไปเพราะเชียร์คนละคนและนำไปสู่มีผู้แพ้และผู้ชนะ เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง(ประมาณ 2-3 ปี) คนในหมู่บ้าน/ชุมชนกำลังจะดีกัน ตำแหน่งทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็หมดวาระลงอีกแล้ว และสังคมหมู่บ้านนั้นก็จะต้องเลือกกันอีกตามกรอบระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด คนในหมู่บ้าน/ชุมชนก็จะเริ่มแตกแยก ผิดใจกันอีกครั้ง เพราะการเชียร์หรือสนับสนุนบุคคลที่ตัวเองชื่นชอบนั่นเอง ในสังคมหมู่บ้านจะเป็นวงจรเช่นนี้ไป เรื่อย ๆ ประกอบกับเห็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้นมาหลังจากการมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในสังคม ตำบลหมู่บ้านก่อนแล้ว เมื่อมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้น จึงต้องให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเข้าไปเป็นสมาชิกในสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย หรือบางทีหากบางแห่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านกับทีมผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มิใช่กลุ่มหรือฐานคะแนนเดียวกันก็อาจจะมีการทะเลาะเบาะแว้งกัน ใส่ร้ายป้ายสีกันไปตลอด ผู้ที่รับผลแห่งการกระทำดังกล่าวก็คือประชาชนในพื้นที่นั่นเอง แต่หากว่าให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีตำแหน่งอยู่ในสภาท้องถิ่นได้ด้วยนั้น ความขัดแย้งอาจจะลดลงได้ สอดคล้องกับไพโรจน์ พรหมสาส์น (2557, น. 86) ซึ่งขณะนี้ประเทศไทยอยู่ระหว่างการปฏิรูปองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีแนวโน้มว่าจะยกฐานะองค์การบริหารส่วนตำบลทุกแห่งเป็นเทศบาล หากทำได้ก็จะทำให้สมาชิกสภาเทศบาลลดลงเหลือเพียงแห่งละ 12 คน จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเข้าไปเป็นสมาชิกในสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าว แต่ผลการวิจัยนี้ขัดกับหลักการของพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 และแก้ไขเพิ่มเติม (หมวด 2 มาตรา 44) ที่กำหนดให้สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลมาจากการเลือกตั้งของประชาชน มีจำนวนหมู่บ้านละ 2 คน ในกรณีที่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลมีจำนวน 1 หมู่บ้าน ให้มีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลได้ 6 คนส่วนในกรณีที่เขตองค์การบริหารส่วนตำบลมีจำนวน 2 หมู่บ้าน ให้มีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลได้ 6 คน และพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (หมวด 2 มาตรา 15) กำหนดให้สมาชิกสภาเทศบาลมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนและกำหนดให้สภาเทศบาลตำบลมีสมาชิกจำนวน 12 คน สภาเทศบาลเมือง มีสมาชิกจำนวน 18 คน และสภาเทศบาลนคร มีสมาชิกจำนวน 24 คน และสอดคล้องกับแนวคิดของชัชพงศ์ เอมะสุวรรณ (2557) ความคิดเห็นต่อแนวคิดตามร่างพระราชบัญญัติจังหวัดบริหารปกครองตนเอง) ที่เห็นว่าแม้ปัจจุบันจะมีการกระจายอำนาจ มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้นเต็มพื้นที่ แม้จะมีผลดีคือบ้านเมืองเจริญ เกิดการพัฒนา แต่ผลกระทบทางลบคือสังคมท้องถิ่นที่เคยอยู่สงบสุข ถูกกลไกการเมืองสร้างให้เกิดความแตกแยกของคนในพื้นที่ เป็นฝ่ายค้าน ฝ่ายแค้น ตัดสินปัญหาด้วยความรุนแรง หรือผู้มีอิทธิพลเข้ามามีอำนาจควบคุมสังคม ก็ยังแก้ไขกันไม่ได้และกลายเป็นปัญหาให้ฝ่ายปกครองต้องเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาในหลาย ๆ เรื่อง

2. ด้านอำนาจหน้าที่ มีความเห็นส่วนใหญ่ว่าการทำหน้าที่ในปัจจุบันนี้ดีแล้ว แต่ ผลการวิจัยที่ได้จากการเก็บข้อมูลมานั้นพบกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ได้ต่ำกว่าความคาดหวังของประชาชนซึ่งคาดหวังไว้สูงนั้นอาจเป็นเพราะว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีงานที่ทำอยู่อย่างปัจจุบันนี้มากเกินไปหรือไม่ จึงทำได้ไม่ดีตามความคาดหวังที่ตั้งไว้สูง หรืออาจจะเป็นเพราะว่าการเกิดองค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลนี้ไม่สามารถตอบสนองการดำรงชีวิตของประชาชนได้เลยหรือได้น้อยไปหรือไม่ทำให้ประชาชนจึงยังมีความคาดหวังอยากให้อำนาจหน้าที่เหล่านั้นเป็นของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สอดคล้องกับแนวคิดของ สารัตถ: ลูกเทศา (2557, น. 28) ที่มีความคิดว่าขณะนี้บ้านเมืองกำลังเจริญเติบโต ปัญหามีมากขึ้น เช่นแรงงานอพยพ แรงงานต่างด้าว สิ่งแวดล้อม ยาเสพติด ปัญหาสังคม ปัญหาอาชญากรรม ในขณะที่บุคลากรฝ่ายปกครองท้องที่ทุกคน กำลังทำงานด้วยความตั้งใจ ปัญหาก็ได้รับการแก้ไข นอกจากนี้ยังมีเสียงที่เห็นต่างว่า ควรกำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจนคือลดลงกว่าปัจจุบัน เพื่อให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ให้ได้ดีที่สุด โดยกำหนดหน้าที่ไว้เพียงด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. การได้มาของกำนันนั้น ผลวิจัยเห็นด้วยที่จะให้กำนัน มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับปัจจุบันที่กำหนดให้ตำแหน่งกำนันต้องมาจากการเลือกตั้งของผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นๆ เพียงไม่กี่คน (พรบ.ลักษณะปกครองท้องที่ 2457 มาตรา 30) กำหนดให้นายอำเภอประชุมและเสนอชื่อเลือกผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นมาเป็นกำนัน 1 คน เพราะการเลือกลักษณะดังกล่าวนี้ขาดความยึดโยงกับประชาชนที่ตนเองปกครองทั้งตำบล ผิดหลักเจตนาที่ต้องการให้กำนันเป็นหัวหน้าราษฎรในตำบลนั้นๆ ทำให้เกิดช่องว่างในการทำงาน ขาดความสนิทสนม มักคุ้นกัน แต่กำนันในอดีตที่ได้รับเลือก

มาจากประชาชนทั้งตำบล จะมีความรู้สึกภาคภูมิใจมาก และเป็นเกียรติศักดิ์ศรี ความรักความศรัทธา ที่พี่น้องประชาชนได้เลือกตั้งตนเองเป็นส่วนใหญ่ของตำบล ทำให้ความเป็นหัวหน้าราษฎรของตำบลมีเกียรติบารมีกว่า

4. การเพิ่มคุณวุฒิการศึกษาให้กำหนดคุณสมบัติเพื่อรับสมัครบุคคลที่จะเข้ามาเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้มีวุฒิการศึกษาที่สูงขึ้นกว่าปัจจุบัน ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับปัจจุบัน(พรบ.ลักษณะปกครองท้องที่ 2457 มาตรา 12(14)) ที่ระบุว่าจะต้องเป็นผู้ที่มีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าการศึกษาภาคบังคับซึ่งอาจจะแตกต่างกันของแต่ละยุค กล่าวคือจะมีช่วงอายุที่การศึกษาภาคบังคับให้จบเพียงชั้นป.4 / ป.6 /ป 7 / ม.3 นั้น ไม่สอดคล้องกับความเห็นตามผลการวิจัยที่เห็นควรให้กำหนดเพิ่มกว่าเดิมอีกขั้นหนึ่งโดยไม่ถึงขั้นระดับการศึกษาปริญญาตรี เนื่องจากมองว่ากำนัน ผู้ใหญ่บ้านต้องใช้ประสบการณ์คือความสามารถมากกว่าจะใช้ความรู้ตามระบบการศึกษา ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่าเป็นบุคคลที่อยู่ในพื้นที่ย่อมที่จะรับทราบบริบทของหมู่บ้านได้ทั้งหมดอยู่แล้ว และมีความเห็นว่าทางกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยควรกำหนดกรอบแนวทางในการเพิ่มพูนประสิทธิภาพให้เข้าใจบทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านอย่างจริงจังเพื่อนำไปสู่ 3 ภูมิคือ ภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน

5. อำนาจหน้าที่ด้านการอำนวยความยุติธรรมในหมู่บ้าน การแก้ไขปัญหาข้อพิพาทหรือการไกล่เกลี่ยประนีประนอมนั้นมองว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านทำได้ดีกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรแยกออกให้ชัดเจนเป็นหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและหน้าที่ในการส่งเสริมอาชีพและการบำรุงและดูแลที่สาธารณะ ควรจะให้เป็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำนาจหน้าที่นี้จึงจะไม่เกี่ยงกัน

6. การมีสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในสังคม ทุกคนเห็นด้วยและว่าเหมาะสมแล้ว ที่จะให้มีสถานะเป็นตัวแทนของราษฎรอย่างเช่นปัจจุบัน โดยไม่สนใจที่จะให้เป็นราชการ เพราะหากเป็นเช่นนั้นก็ย่อมจะถูกกีดกันด้วยการเอาวุฒิการศึกษามาเป็นกำแพงขวางกั้นเพราะต้องกำหนดคุณวุฒิปริญญา ลำดับต่างๆมาเป็นคุณสมบัติหนึ่ง หรือการให้เป็นแบบนักการเมืองก็จะทำให้กำนันผู้ใหญ่บ้านไปเป็นลูกน้องนักการเมือง แล้วผู้บังคับบัญชาอย่างนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัดจะใช้งานใครให้เป็นแขน เป็นขาเพื่อผลสัมฤทธิ์ของงานได้ แบบอาสาสมัคร อปพร.หรือ อสม.ก็ไม่สามารถเป็นได้ เพราะไม่มีค่าตอบแทนหรือมีก็น้อย ซึ่งจะสวนกระแสกับการใช้จ่ายค่าครองชีพและค่าสังคมของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่นับวันจะมากขึ้นๆ

7. อุดมคติหรือการสร้างอุดมการณ์ เนื่องจากการกำหนดสถานะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้อยู่ตรงกลางระหว่างภาคราชการกับประชาชนทำให้สถานะก่อนเป็นผู้ใหญ่บ้านกับหลังการได้รับการคัดเลือกจะแตกต่างกัน คือก่อนการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านมักจะบอกว่า “เมื่อได้เป็นแล้วตนเองจะทำงานรับใช้ประชาชน” แต่เมื่อได้รับเลือกไปแล้วกลับต้องไปทำงานรับใช้ผู้บังคับบัญชาเช่นนายอำเภอหรือปลัดอำเภอ จึงควรปรับทัศนคติตรงนี้ทั้งของนายอำเภอปลัดอำเภอและผู้ใหญ่บ้านว่าเป้าหมายการทำงานของทุกๆคนเป็นเป้าหมายเดียวกันคือ “ประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง”

8. การให้มีสถาบันหรือตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้คงมีอยู่ในสังคมไทยต่อไปเพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่มีพระประสงค์และกำเนิดตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในสังคมไทย ซึ่งที่ประชุมในการระดมความคิดเห็นว่าแม้ว่าจะปฏิรูปไปยังไงก็ต้องมีดำรงตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านไว้ต่อไปซึ่งสอดคล้องกับ (พรบ.ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 12 มาตรา 3 การยุบเลิกตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล สารวัตรกำนัน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จะกระทำไม่ได้)

9. การพัฒนาบุคลิกภาพความเป็นผู้นำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้มีความน่าเชื่อถือและเกรงขาม น่าศรัทธา เกิดการยอมรับของประชาชนทั่วไป หมายถึงการแต่งกาย เสื้อผ้าอาภรณ์ ทรงผม รองเท้า หมายถึงการพัฒนาทางกาย อันจะส่งผลต่อการทำงานให้ราบรื่นด้วย

10. ศักดิ์ศรีและความมั่นคงในอาชีพของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านกับนายกฯและสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น เห็นว่าศักดิ์ศรีใกล้เคียงกัน แต่ความมั่นคงนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะมีความมั่นคงในอาชีพมากกว่า ซึ่งมีสถิติจากการที่เมื่อมีการรับสมัครเลือกผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมักจะลาออกไปสมัครอยู่เป็นเนืองๆ

11. บทบาททางสังคมนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะมีบทบาททางการปกครองและความยำเกรงจากสังคมมากกว่าทางผู้บริหารหรือสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะความเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหากจะคิดโครงการเพื่อพัฒนาหมู่บ้านแล้วไม่มีเงินก็ทำได้ด้วยการระดมขอความร่วมมือจากราษฎรในปกครองของตน ชาวบ้านนับถือเกรงอก เกรงใจ แต่ว่าการเป็นประธานเปิดงานต่างๆแล้วสังคมมักจะให้ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากกว่า และมองว่ากำนัน ผู้ใหญ่บ้านคือหัวใจ

สำคัญของความเจริญเติบโต การอยู่ดีกินดีของประชาชนในหมู่บ้าน เพราะเป็นผู้ที่รับหน้าที่มากจากทุกกระทรวง ทบวง กรมที่จะลงมาทำงานในหมู่บ้านเหล่านั้นด้วย

12. สถานะ(Status) ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในอนาคต การวิจัยตามข้อมูลที่ได้ไปจัดเก็บมาจากพื้นที่และประชากรสรุปเป็น ดังนี้คือ 1) เป็นผู้นำหรือตัวแทนของราษฎรดังปัจจุบัน (52.2%) 2) เป็นข้าราชการ (22.2%) 3) นักการเมือง (6.3%) 4)4.อาสาสมัคร (5.4%) 5)5.ลูกจ้างของรัฐ และพนักงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เท่ากัน คือ (4.5%) 6) ลูกจ้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (2%)

การเตรียมหมู่บ้านของไทยในการรองรับการเปิดประชาคมอาเซียน

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการศึกษาว่าหมู่บ้าน /ชุมชน ของไทยมีความพร้อมที่จะเข้าร่วมเป็นประชาคมอาเซียน (Association of South East Asian Nations or ASEAN) ในปี 2558 ตามที่ประกาศไว้หรือไม่ เนื่องจากว่ามีหลายคนมองว่าคงจะเป็นโอกาสดีหลายอย่างของไทยแน่แท้ ซึ่งก็คงจะเป็นความเข้าใจที่ไม่คลาดเคลื่อนนัก แต่ทุกอย่างเป็นเหรียญสองด้านเสมอ ในขณะที่มีโอกาสดีจากการเข้าร่วมประชาคมอาเซียนนี้ แต่ในทางกลับกันปัญหาที่เกิดจากความไม่พร้อมภายในของไทยเรานั้นซึ่งรวมมาตั้งแต่สังคมเล็กๆเช่นหมู่บ้าน ก็กลับทำให้ลดระดับและบั่นทอนศักยภาพที่มีอยู่ให้ลดความน่าเชื่อถือลงไป เพราะปัญหาด้านลบก็มีอยู่ไม่น้อย

กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาของประเทศจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับตัวเพื่อรองรับต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้น โดยกรมการปกครองต้นสังกัด ซึ่งจะมีทั้งส่วนราชการที่เกี่ยวข้องหลักและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในลำดับรองลงไป แต่อย่างไรก็ตามในการปรับตัวเพื่อรองรับผลกระทบที่เกิดขึ้นจำเป็นที่จะต้องมีการวิเคราะห์และขับเคลื่อนพร้อมกันอย่างเป็นระบบ ดังนั้นกรมการปกครองในฐานะหน่วยงานผู้รับผิดชอบด้านความมั่นคงภายในจึงได้รับผลกระทบในหลายมิติทั้งประเด็นเรื่องความมั่นคงภายใน การบริหารจัดการพื้นที่ การสื่อสารและการสร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนในพื้นที่ จึงต้องมีการปรับตัวต่อภารกิจของกรมการปกครองซึ่งหมายถึงกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในระดับท้องที่นั่นเอง ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาเพื่อหาทางป้องกันและแก้ไข 7 ด้าน ตามบทบาทและอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านดังต่อไปนี้ ดังต่อไปนี้

1. การจัดการความขัดแย้งและการอำนวยความเป็นธรรม
2. การประกอบอาชีพของประชาชน
3. การบริหารการทะเบียนราษฎร
4. การค้าขายและการติดต่อตามแนวชายแดน
5. การส่งเสริมความเสมอภาคและมาตรฐานเดียวกัน
6. การสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนในพื้นที่
7. ปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่

1. การจัดการความขัดแย้งและการอำนวยความเป็นธรรม

บทเรียนจากการพัฒนาในอดีต การพัฒนาทางเศรษฐกิจย่อมมีผลกระทบต่อสังคมในด้านต่างๆไม่ว่าจะเป็นด้านสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตชุมชน ทำให้โครงการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นอาจได้รับแรงต่อต้านจากประชาชนที่อาจได้รับผลกระทบในพื้นที่ก่อนการก่อสร้าง หรือประชาชนที่ได้รับผลกระทบภายหลังจากโครงการที่มีการดำเนินการแล้วเสร็จ เช่น จากโรงงานหรือสถานประกอบการ เป็นต้น ดังนั้น กลไกการจัดการความขัดแย้งระหว่างภาครัฐ/ภาคเอกชน กับประชาชน หรือระหว่างประชาชนกับประชาชนด้วยกันเอง จึงต้องมีการเตรียมการเพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้น ดังนั้น การกำหนดแนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม จึงเป็นสิ่งที่ควรคำนึงและเตรียมการ ซึ่งเป็นภารกิจของฝ่ายปกครองด้วย ขณะเดียวกันยังต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนากลไกการจัดการความขัดแย้งและการอำนวยความเป็นธรรมให้แก่ชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย เช่น ระบบร้องเรียนหรือร้องทุกข์ ระบบการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างบริษัทต่างชาติกับประชาชนในพื้นที่เพื่อนำไปสู่กระบวนการจัดการที่มีมาตรฐานในระดับสากล

2. การประกอบอาชีพของประชาชน

ภายใต้สภาพแวดล้อมทางการค้า การลงทุน การบริการ และการเคลื่อนย้ายแรงงานวิชาชีพเสรีย่อมเป็นทั้งโอกาสและผลกระทบสำหรับประชากรวัยแรงงานของไทยในพื้นที่ กล่าวคือ หากประเทศไทยมีประชากรวัยแรงงานที่มีคุณภาพ และมีความพร้อมในการปรับตัวก็จะทำให้ประชาชานได้รับประโยชน์จากโอกาสในการประกอบอาชีพที่เปิดกว้างจากการสามารถทำงานในต่างประเทศ หรือการจ้างงานอันเกิดจากการขยายตัวของการลงทุนภายในประเทศซึ่งย่อมเป็นการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของตนได้

ในทางตรงกันข้าม การสูญเสียความสามารถในการแข่งขันในภาคการผลิต เช่น ภาคการเกษตร ภาคอุตสาหกรรมบางสาขา จะก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายฐานการผลิต สินค้าภายในประเทศจะถูกตีตลาด รวมทั้งการไม่สามารถผลิตประชากรวัยแรงงานให้ตรงตามความต้องการของตลาดย่อมทำให้ส่งผลต่อการว่างงานของประชาชนได้ โดยสินค้าของประเทศอื่นในกลุ่มสมาชิกอาเซียนอาจเข้ามาในตลาดภายในของประเทศไทยมากขึ้นในราคาที่ต่ำกว่า หรือคุณภาพดีกว่า เช่น สินค้าอุตสาหกรรมปิโตรเลียม (จากมาเลเซียและพม่า) สินค้าเคมีภัณฑ์ ยาง พลาสติก น้ำมันปาล์ม (จากมาเลเซีย) ข้าว กาแฟ (จากเวียดนาม) น้ำมันปาล์ม ชา (จากอินโดนีเซีย) และมะพร้าว จากฟิลิปปินส์ เป็นต้น ผลกระทบเชิงทางลบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ย่อมก่อให้เกิดความตึงเครียด และปัญหาสังคมอื่นๆตามมาได้ เช่น การระประท้วงของเกษตรกร การสูญเสียรายได้ การถูกเลิกจ้างหรือเปลี่ยนอาชีพใหม่ ซึ่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือฝ่ายปกครองในระดับอื่นๆของเราก็จะต้องเข้าไปจัดการปัญหาในพื้นที่ด้วย ดังนั้น เพื่อเป็นการเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขให้แก่ประชาชนในพื้นที่ตามยุทธศาสตร์ของกรมการปกครองแล้ว กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จึงต้องเข้าไปดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนศักยภาพของประชาชนในเชิงพื้นที่ เพื่อเพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพ ลดความเหลื่อมล้ำและป้องกันปัญหาการว่างงานที่อาจเกิดขึ้นอีกด้วย

3.การบริหารงานทะเบียนราษฎร

แม้ประชาคมอาเซียน จะมีการทำข้อตกลงให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานวิชาชีพอย่างเสรีใน 7 สาขาวิชาชีพ คือ แพทย์ ทันตแพทย์ พยาบาล วิศวกรรม สถาปัตยกรรม บัญชี และการสำรวจ อย่างไรก็ดีในระยะเฉพาะหน้า การเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของประเทศต่างๆรวมทั้งไทยจะส่งผลให้เกิดการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่จากภาครัฐและเอกชน เช่น ถนน ท่าเรือ โรงงาน สถานประกอบการ เป็นต้น ดังนั้น จึงเป็นโอกาสให้เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานต่างด้าวทั้งที่ถูกและผิดกฎหมายจากประเทศอื่นๆ เข้ามาทำงานรับจ้างเป็นแรงงานให้กับผู้ประกอบการภายในประเทศมากขึ้น ขณะเดียวกันการเคลื่อนยายแรงงานวิชาชีพเสรี ในปี 2558 ยังจะก่อให้เกิดการย้ายถิ่นฐานของผู้ประกอบอาชีพตามข้อตกลง เช่น แพทย์ วิศวกร ที่สามารถเข้ามาทำงานและพำนักในประเทศไทยมากขึ้น ดังนั้น งานทะเบียนที่เกี่ยวกับบุคคลภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงมาหาดไทย จึงได้รับผลกระทบในแง่การบังคับใช้ให้เป็นไปตามกฎหมาย และป้องกันมิให้มีการแสวงหาประโยชน์จากระบบทะเบียนและบัตรประจำตัวประชาชนกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะต้องตรวจตรา สอดส่องมิให้ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นกับพื้นที่โดยเด็ดขาด อาจจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศชาติด้วย หรือความปลอดภัยของราษฎรในปกครองของตนเองด้วย

4. การค้าขายและการติดต่อตามแนวชายแดน

ประชาคมอาเซียนจะก่อให้เกิดการขยายตัวของระบบการค้าชายแดนขนาดใหญ่ เนื่องจากการจัดภาษีนำเข้าระหว่างประเทศสมาชิก ทำให้เกิดการขนถ่าย นำเข้าวัตถุดิบ/สินค้าจากประเทศอื่นที่มีต้นทุนถูกกว่า ดังนั้น พื้นที่ชายแดนของหมู่บ้านที่มีการค้าอยู่แล้วในปัจจุบันจึงมีแนวโน้มที่จะได้รับการส่งเสริมการค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านในระดับที่สูงยิ่งขึ้น ในขณะที่พื้นที่ตำบล หมู่บ้าน ที่มีพื้นที่ติดชายแดนที่ยังไม่ได้มีการเปิดเป็นด่านการค้าหรือจุดผ่านแดน ก็มีแนวโน้มที่จะได้รับการสนับสนุนให้มีการยกระดับมากขึ้นด้วยเช่นกัน กรมการปกครองต้องมีการเข้าไปจัดระเบียบสังคมและความสงบเรียบร้อย พร้อมทั้งเร่งพัฒนาระบบการให้บริการให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้นโดยการมอบบทบาทนี้ให้กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้าน /ชุมชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่จะต้องมีหน่วยในการกำกับดูแล เพื่อให้การสนับสนุนส่งเสริมการทำงานหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นมาตรฐานสากล

5. การส่งเสริมความเสมอภาคและมาตรฐานเดียวกัน

ภายใต้ความเป็นประชาคมอาเซียนเดียวกัน ประเทศต่างๆ ย่อมต้องการการปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานเดียวกันในการปฏิบัติต่อกันระหว่างประชาชน ไม่ว่าจะเป็นประชาชนของประเทศอาเซียนหรือประเทศนอกภูมิภาค เช่นนักลงทุน พนักงานบริษัท หรือประชาชนทั่วไป ดังนั้น เมื่อประชาคมอาเซียนเปิดกว้างต่อการเคลื่อนไหวของผู้คนที่มากขึ้น ย่อมต้องทำให้อาเซียนปรับตัวให้เข้ากับมาตรฐานอื่นๆที่เป็นสากลในลักษณะกฎเกณฑ์ ระเบียบ กฎหมาย และรวมทั้งค่านิยมด้วย ในปัจจุบันค่านิยมสำคัญที่แต่ละประเทศต้องเคารพและยึดถือ ได้แก่ หลักประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล หน่วยงานราชการ และกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะต้องคำนึงถึงหลักการดังกล่าวด้วย โดยในบางสถานการณ์ก็อาจมีความขัดแย้งกันได้ อาทิ ผู้อพยพย้ายถิ่นโดยผิดกฎหมายที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยก็จะต้องได้รับการปฏิบัติขั้นตอนต่างๆตามหลักสิทธิมนุษยชนสากลด้วย เช่น สิทธิเด็ก สิทธิในการรักษาพยาบาล สิทธิในการศึกษา ดังนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำตำบล หมู่บ้าน/ชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องจึงต้องปฏิบัติตามแนวทางในการบริหารจัดการความเหลื่อมล้ำนี้อย่างเหมาะสม มิฉะนั้นแล้ว อาจก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อภาพลักษณ์ของประเทศได้

6.การเสริมสร้างความเข้าใจและการตระหนักรู้ให้กับประชาชนในพื้นที่

เนื่องด้วยกรมการปกครอง ซึ่งมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นหน่วยงานหลักที่มีการทำงานในเชิงพื้นที่และเข้าถึงประชาชนจัดเป็นจุดเด่นของฝ่ายปกครองอย่างหนึ่ง ประเด็นนี้จึงมีความสำคัญมากที่จะต้องจัดให้มีการสร้างความรู้ความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่องด้วยการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญที่สุด ก็คือการสร้างความตระหนักรู้ให้ประชาชนถึงผลกระทบโดยตรงและโดยอ้อมจากการเข้าเป็นประชาคมอาเซียนรวมถึงการกระทำในลักษณะเป็นมิตรและตระหนักในความเป็นหนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งเอกลักษณ์ หนึ่งประชาคม ตามคำขวัญของประชาคมอาเซียนด้วย

7.ปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ (Non-traditional Security Issues)

การเป็นประชาคมอาเซียนจะส่งผลกระทบทางอ้อมให้เกิดปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่(Non-traditional Security Issues) เช่นปัญหายาเสพติด อาชญากรรมข้ามชาติ การลักลอบนำเข้าหรือการเคลื่อนย้ายสินค้าผิดกฎหมาย เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่สามารถแอบแฝงมากับการลงทุนหรือการทำการค้ากับต่างประเทศ

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีภารกิจสำคัญเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงภายในประเทศ การอำนวยความเป็นธรรม การปกครองท้องที่ การอาสารักษาดินแดน และการทะเบียน เพื่อให้ประชาชนมีความมั่นคง ปลอดภัย ได้รับบริการที่สะดวก รวดเร็ว และเกิดความสงบสุขในสังคมอย่างยั่งยืน แนวโน้มโอกาสและผลกระทบต่อราษฎร ในบริบทงานของกรมการปกครองได้แก่ ปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่(Non-traditional Security Issues) การบริหารงานทะเบียน การค้าชายแดน การจัดการความขัดแย้ง การประกอบอาชีพของประชาชน การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การพัฒนาภาษาต่างประเทศ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และการส่งเสริมประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ซึ่งขณะนี้ทางกรมการปกครองได้จัดทำ แผนแม่บทกรมการปกครองต่อประชาคมอาเซียน (DOPA s Master Plan on ASEAN Community) จะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการกำหนดทิศทางของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการปรับตัวเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ปรับบทบาทภารกิจต่างๆให้มีความสอดคล้องต่อบริบทแห่งการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ.2558

กำนันผู้ใหญ่บ้านจะต้องเตรียมตัวและมีความรอบรู้ในหมู่บ้าน /ชุมชนของตนเองใน 2 ด้าน

1. ด้านภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน / ชุมชน ของตนเอง ได้แก่ ศักยภาพเชิงพื้นที่ จุดอ่อน จุดแข็ง ทรัพยากรธรรมชาติ ทิศทางการพัฒนาเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ ถนนสายหลัก สายรอง เส้นทางคมนาคมขนส่ง โครงสร้างพื้นฐาน จุดล่อแหลมต่อปัญหาด้านความมั่นคง เป็นต้น

2. ด้านภูมิสังคมของหมู่บ้าน/ ชุมชนของตัวเอง ได้แก่การเข้าถึงพี่น้องประชาชน ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การเข้าใจเข้าถึงสภาพปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด แหล่งอาชญากรรม ปัญหาสังคม ปัญหาการศึกษา ความยากจน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังต้องสามารถดำเนินการบูรณาการความร่วมมือของเครือข่ายในการทำงานระดับพื้นที่ทั้งหน่วยทหาร ตำรวจ ส่วนราชการในพื้นที่ และเครือข่ายฝ่ายปกครอง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้มีพลังเพื่อสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. การปฏิบัติงานด้านบทบาท อำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯในปัจจุบัน ผลออกมาที่ประชาชนมองเห็นเป็น**ปานกลาง** ทั้งๆที่ความคาดหวังของสังคมมี**มาก** และก็ยังมองว่าในอนาคตงานเหล่านั้นยังมีความจำเป็นอยู่**มาก** ในสังคม มีความหมายว่า ความมุ่งหวังของคนในสังคมไทยนั้นต้องการเห็นอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯได้ขับเคลื่อนงานต่างๆตามที่กฎหมายกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ 2457 และ(ที่แก้ไขเพิ่มเติมจนถึงปัจจุบัน) รวมทั้งระเบียบและข้อสั่งการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพราะมองว่าอำนาจหน้าที่เหล่านั้นสามารถขับเคลื่อนงานที่ยังมีความจำต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตได้ เป็นอย่างมาก เพราะการที่สังคมมีความคาดหวังสูงมากแต่การปฏิบัติในการใช้อำนาจหน้าที่ ที่ผลออกมาแค่ปานกลางนั้น ก็จะเป็นสิ่งหนึ่งในการกระตุ้นเตือนให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านต้องทำงานให้มากขึ้นสมกับที่สังคมต้องการ อันหมายถึงสังคมไทยยังยอมที่จะรับและให้มีสถาบันกำนัน ผู้ใหญ่บ้านฯลฯต่อไปด้วย ซึ่งกรมการปกครองและกระทรวงมหาดไทยต้นสังกัดจะต้องไปวิเคราะห์เรื่องการส่งเสริมบทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านอย่างไรให้ไปสู่จุดหมายการปฏิบัติจนเป็นที่พอใจในระดับมากแก่ประชาชนผู้รับบริการนั้นด้วย

2. การปฏิบัติงานด้านบทบาท อำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯในปัจจุบันออกมาเป็น**ปานกลาง** ซึ่งความคาดหวังของสังคมก็มีเพียง **ปานกลาง** และก็ยังมองว่างานเหล่านั้นในอนาคตยังมีความจำเป็น**อยู่มาก**ในสังคม มีความหมายว่า ความมุ่งหวังของคนในสังคมไทยนั้นต้องการเห็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯใช้อำนาจหน้าที่ได้ขับเคลื่อนงานต่างๆตามที่กฎหมายกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ 2457 และ(ที่แก้ไขเพิ่มเติมจนถึงปัจจุบัน) รวมทั้งระเบียบและข้อสั่งการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพราะมองว่าหากใช้อำนาจหน้าที่เหล่านั้นจะสามารถขับเคลื่อนงานที่ยังมีความจำต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตได้ เป็นอย่างมาก เพราะการที่สังคมมีความคาดหวังปานกลาง และการใช้อำนาจหน้าที่ ที่ผลออกมา ปานกลาง เท่าที่คาดไว้ ก็แสดงว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านใช้อำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงานทำได้ตามเป้าหมาย ที่ถูกคาดหวังจากสังคม แต่อย่างไรก็ตามการใช้อำนาจหน้าที่ในด้านเหล่านี้ ยังมีความจำเป็นอย่างมาก ต่อสังคมไทยในอนาคต เพราะการที่สังคมมีความคาดหวังปานกลาง และผลการใช้อำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทำได้ตามเป้าหมายคือปานกลางนั้น ก็จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้ต้องทำงานให้มากขึ้นสมกับที่สังคมต้องการในอนาคตด้วย โดยกรมการปกครองและกระทรวงมหาดไทยต้นสังกัดจะต้องไปวิเคราะห์เรื่องการส่งเสริมบทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านอย่างไรให้ไปสู่จุดหมายการปฏิบัติจนเป็นที่พอใจในระดับมากแก่ประชาชนผู้ไปรับบริการนั้นด้วย

3. การปฏิบัติงานด้านบทบาท อำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯในปัจจุบันออกมา**เป็นปานกลาง** ซึ่งความคาดหวังของสังคมก็มีเพียงระดับ **ปานกลาง** แต่ก็ยังมองว่าในอนาคตงานเหล่านั้นยังมีความจำเป็นอยู่ระดับ**ปานกลาง** มีความหมายว่า คนในสังคมไทยนั้นได้เห็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯใช้อำนาจหน้าที่ขับเคลื่อนงานต่างๆตามที่กฎหมายกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ 2457 และ(ที่แก้ไขเพิ่มเติมจนถึงปัจจุบัน) รวมทั้งระเบียบและข้อสั่งการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ได้เพียงระดับปานกลางเท่านั้น และก็มีความคาดหวังเพียงเท่าที่เห็นคือปานกลางเช่นกัน นั่นคือทำได้เต็มที่ตามที่คาดหวัง และยังมองว่าหากใช้อำนาจหน้าที่เหล่านั้นแล้วจะสามารถขับเคลื่อนงานที่ยังมีความจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตได้ พอสมควรคือปานกลางอีก **นั่นก็แสดงว่าในอนาคตอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเหล่านี้จะมีอีกหรือไม่ก็ได้** สามารถมองเป็นสองส่วนคือ 1) หากจะไม่ให้มีอยู่กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านแล้ว จะให้เป็นหน้าที่ของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งหรือจะเป็นหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหากจะยังให้อยู่เป็นการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเหมือนเดิม แล้วนั้นกรมการปกครองและกระทรวงมหาดไทยต้นสังกัดจะต้องไปวิเคราะห์เรื่องการส่งเสริมบทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านอย่างไรให้ไปสู่จุดหมายการปฏิบัติจนนำไปสู่ความพึงพอใจของประชาชนผู้อยู่ในปกครองด้วย

4. การปฏิบัติงานด้านบทบาท อำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯในปัจจุบันออกมาเป็นระดับ **มาก** ซึ่งความคาดหวังของสังคมก็สูงระดับ **มาก** และยังมองว่าในอนาคตงานเหล่านั้นยังมีความจำเป็นอยู่**ระดับมาก** มีความหมายว่า คนในสังคมไทยนั้นได้เห็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯในปัจจุบันใช้อำนาจหน้าที่ขับเคลื่อนงานต่างๆตามที่กฎหมายกำหนดไว้ใน

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ 2457 และ(ที่แก้ไขเพิ่มเติมจนถึงปัจจุบัน) รวมทั้งระเบียบและข้อสั่งการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ได้มาก และก็มีความคาดหวังไว้มากเช่นกัน คือทำได้เต็มที่ตามที่คาดหวัง และยังมองว่าหากใช้อำนาจหน้าที่เหล่านั้นแล้วจะสามารถขับเคลื่อนงานที่ยังมีความจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตได้ ในระดับมากอีกด้วย นั่นก็แสดงว่าในอนาคตอำนาจหน้าที่เหล่านี้จะต้องมีและคงไว้และต้องรักษามาตรฐานการใช้อำนาจหน้าที่นี้ให้อยู่ในระดับปัจจุบันด้วย กรมการปกครองและกระทรวงมหาดไทยต้นสังกัดจะต้องส่งเสริมบทบาทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านฯลฯ ให้ปฏิบัติให้เป็นที่พอใจของสังคม ดังเช่นปัจจุบันต่อไป เพื่อนำไปสู่ความพึงพอใจของประชาชนผู้อยู่ในปกครองตลอดไป

การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน

พัฒนาการ และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่าย กรณีศึกษาเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว
Network Development and Factors Affecting the Network Development
a Case Study of Blowing Glass' Network

วิรพล ศรีกระจ่าง[3]

Abstract

Network, a one of tools in organization development, is currently more important in business organization. Because network can make the organization stronger, the small business organization can exist by network's support. Blowing Glass' Network is one of essential tools for glass blower. This network founded for ten years ago by aggregation of some organizations of glass blowers. The network's characteristic is the member must have ability to create cultural product. The common purpose of this network is existence of glass blower in Thailand. The network has been working for a long time, so there are some members always in and out. Same as other networks, the old member can fail and quit or the newbie can join the network. The main network's activity is sharing, such as sharing guidelines, marketing suggestions, product orders, techniques, innovations etc. There are 7 factors that support the development of Blowing Glass's Network, understanding the common purpose to be the basic factor for development, knowing their strengths and weaknesses to get the best advantage, having solid relationship that affect directly to the network, having good communication to the relation and the whole operation, having resources of each network's member or the existence, having leaders that considerate of members to share benefits equally, and supporting from government sectors for the supplement. Moreover, the network hopes their can be expand to AEC member countries.

Keyword : Network

บทคัดย่อ

เครือข่ายเป็นเครื่องมือหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาองค์กรต่าง ๆ โดยเฉพาะองค์กรในภาคธุรกิจที่ในปัจจุบันหันมาทำงานแบบความร่วมมือในลักษณะของเครือข่ายมากขึ้น เนื่องจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายขององค์กรภาคธุรกิจ จะช่วยเสริมความแข็งแกร่งให้กับองค์กรสมาชิก องค์กรธุรกิจเล็ก ๆ หลายองค์กรก็สามารถดำรงอยู่ได้โดยมีเครือข่ายของตนช่วยสนับสนุน เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วก็เป็นเครื่องมือสำคัญของกลุ่มคนทำแก้วเป่า เครือข่ายนี้เกิดจากรวมตัวกันของกลุ่มคนทำแก้วเป่าเมื่อกว่าสิบปีที่แล้ว และมีลักษณะเฉพาะคือเป็นกลุ่มคนทำแก้วเป่าที่แสดงถึงเอกลักษณ์ด้านวัฒนธรรม โดยมีจุดประสงค์ร่วมกันคือการทำให้วงการแก้วเป่าสามารถอยู่รอดได้ในประเทศไทย เครือข่ายดำเนินมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน มีสมาชิกใหม่มาเข้าร่วมอยู่เสมอ เช่นเดียวกันกับมีสมาชิกเก่าออกไปบ้าง ตามประสาองค์กรภาคธุรกิจที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป กิจกรรมของเครือข่ายจะเน้นไปที่เรื่องของการแบ่งปัน ทั้งในเรื่องของคำแนะนำ การปรึกษาหารือเรื่องการตลาด การแบ่งปันคำสั่งซื้อ รวมไปถึงการแบ่งปันเทคนิค วิธีการ และนวัตกรรมในการเป่าแก้ว การที่เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วสามารถพัฒนามาได้ถึงจุดนี้นั้น มีปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การที่สมาชิกรู้และเข้าใจถึงจุดประสงค์ของเครือข่าย อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สุดในการดำเนินงาน

[3] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เครือข่าย การที่สมาชิกรู้ถึงจุดแข็ง - จุดอ่อนของตน ทำให้สมาชิกใช้ประโยชน์จากเครือข่ายได้อย่างถูกจุด ความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิก ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินงานเครือข่ายโดยตรง รวมถึงการติดต่อสื่อสารที่ดี ชัดเจน ก็จะส่งผลต่อความสัมพันธ์และการดำเนินงานทั้งหมดของเครือข่าย การมีทุนของสมาชิกแต่ละกลุ่ม หรือการคงอยู่ของกลุ่ม การมีกลุ่มแกนนำที่เห็นประโยชน์ของเครือข่ายเป็นสำคัญ จะทำให้สมาชิกเครือข่ายได้ประโยชน์อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน สุดท้ายคือการสนับสนุนจากภาครัฐ ที่จะคอยช่วยเหลือในสิ่งที่เครือข่ายไม่สามารถดำเนินการเพียงลำพังได้ นอกจากนี้เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วยังมองไปถึงการขยายเครือข่ายสู่ประเทศสมาชิกประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนอีกด้วย

คำสำคัญ : เครือข่าย

คำนำ

คำกล่าวที่ว่า *"มนุษย์เป็นสัตว์สังคม"* หมายความว่า ตามธรรมชาติแล้ว มนุษย์จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หากปราศจากการปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่น โดยอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผน ปทัสถาน ซึ่งมีการตกลงร่วมกันเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย อาจเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อจุดประสงค์บางประการ เช่น เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน เพื่อความปลอดภัยในชีวิต เพื่อการดำรงชีพ เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้า-วัฒนธรรม หรือเพื่อร่วมสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ เป็นต้น

การรวมกลุ่มของคน หรือกลุ่มคนที่กล่าวไปข้างต้นนั้น อาจเรียกได้ว่าเป็นเครือข่าย ถ้าคนหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลานานพอสมควร แม้ว่าอาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนมีการต่อสายโทรศัพท์เอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย และแม้ว่าสมาชิกเครือข่ายเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน แต่สมาชิกเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2538, น. 35)

เครือข่ายที่ดีนั้น จะต้องมีคุณลักษณะการทำงานแบบดาวกระจาย ไม่รวมศูนย์ แต่ศูนย์กลางคือผู้ประสานงาน องค์กรสมาชิกมีความเท่าเทียมกัน มีความไว้วางใจกัน มีการสื่อสารหลายทาง มีกิจกรรมร่วมกันที่ต่อเนื่อง เป็นประโยชน์โดยความร่วมมือจากสมาชิก มีการประสานงานทั้งแนวตั้งและแนวนอน และมีแกนกลางที่มีประสิทธิภาพ (เลอพงศ์ สวนสังข์, 2549, น. 31) ซึ่งหากมีเครือข่ายที่ดีก็จะเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกเครือข่ายเป็นอย่างมาก เพราะสิ่งที่เครือข่ายจะตอบแทนเรานั้นมีตั้งแต่การให้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งอาจหมายถึงข้อมูลจำพวกสถิติที่บอกแนวโน้มในเรื่องต่าง ๆ เช่น การตลาด หรือโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกเครือข่ายสามารถวางแผนต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้นขึ้น และการได้รับข้อมูลข่าวสารที่ดีนั้นสมาชิกจะสามารถคาดเอาปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้ นั่นหมายความว่าจะทำให้สมาชิกรับมือกับปัญหาได้ดียิ่งขึ้น สิ่งที่สองที่เครือข่ายจะให้กับสมาชิกก็คือการพัฒนา โดยอาจจะมาในรูปแบบของการอบรม ผู้เชี่ยวชาญ ที่ปรึกษา พี่เลี้ยง หรือครูฝึก เป็นต้น การสนับสนุนก็เป็นอีกหนึ่งสิ่งที่เราจะได้จากเครือข่าย ซึ่งอาจเป็นทั้งคำแนะนำ หรือการช่วยเหลือที่เป็นกิจจะลักษณะก็ได้ สิ่งสุดท้ายก็คืออิทธิพล ที่เครือข่ายจะมีส่วนช่วยชี้ช่องทางให้สมาชิกได้เข้าถึงแหล่งทรัพยากร รวมถึงเส้นสายในการทำงานด้วย (ธารา จินดา, วัลยา ธรรมเกียรติ, แบน บารมี, และ เภตรา อิสรา, บรรณาธิการ, 2539, น. 14-16)

ในปัจจุบัน หลายภาคส่วนมักนิยมใช้เครือข่ายเป็นหนึ่งในเครื่องมือการทำงาน ไม่ว่าจะเป็น เครือข่ายด้านสุขภาพ เครือข่ายอาสาสมัคร และภาคธุรกิจเองก็เป็นภาคส่วนหนึ่งที่นิยมใช้เครือข่ายเป็นเครื่องมือในการทำงาน เช่น เครือข่ายการผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ระหว่างประเทศของบรรษัทรถยนต์ข้ามชาติญี่ปุ่นในอาเซียน (พิสิษฐ์ เจริญศิริวัฒน์, 2544, น. บทคัดย่อ) ที่มีการรวมตัวกันของบรรษัทรถยนต์ข้ามชาติญี่ปุ่นโดยการเชื่อมโยงนโยบายการผลิตเข้าด้วยกัน ให้แต่ละฐานการผลิตได้ผลิตชิ้นส่วนขึ้นมา (ภายใต้หลักการของความได้เปรียบ) และนำชิ้นส่วนเหล่านี้มาแลกเปลี่ยนกันระหว่างฐานการผลิตในแต่ละประเทศ หรือเครือข่ายแม่ค้าหาบเร่ แผงลอยชาวอีสานที่อาศัยอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง (ปณิธี สุขสมบูรณ์, 2545, น. 181-189) มีการช่วยเหลือแนะนำในการทำอาชีพแม่ค้าหาบเร่แผงลอย ช่วยเหลือในเรื่องอุปกรณ์ทำมาค้าขาย การแลกเปลี่ยนทุนทางปัญญา นอกจากนี้ยังมีการช่วยจัดเตรียมของ รวมถึงการร่วมกันแลกเปลี่ยนข้อมูลเรื่องทำเลค้าขายด้วย เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าในภาคธุรกิจนั้น การสร้างเครือข่ายนั้นมีความจำเป็นต่อทั้งธุรกิจใหญ่ ๆ อย่างบรรษัทข้ามชาติไปจนถึง

ธุรกิจเล็ก ๆ อย่างแม่ค้าหาบเร่ แผงลอย กล่าวคือเครือข่ายจะเป็นการก่อให้เกิดกลุ่ม หรือสังคมใหม่ขึ้นมา ที่ดำเนินกิจการไปภายใต้ความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน การพึ่งพาอาศัยกันของแต่ละองค์กรหรือแต่ละหน่วยธุรกิจ เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพ หรือบรรเทาปัญหาในการดำเนินงานของแต่ละองค์กรหรือหน่วยธุรกิจนั้น ๆ

ดังนั้น การสร้างเครือข่ายจึงไม่เพียงแต่สำคัญต่อภาคธุรกิจกระแสหลัก แต่ธุรกิจชุมชนเองก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีเครือข่ายในการดำเนินงาน เช่น เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนโซนบูรพา กรุงเทพมหานคร (พงศ์ธร จันทรัศมี, 2546, บทที่ 4) ที่มีการจัดกิจกรรมที่น่าสนใจขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือสมาชิก อาทิ กิจกรรมการออมทรัพย์ เพื่อบรรเทาปัญหาเรื่องเงินทุน หรือกิจกรรมศูนย์กระจายสินค้า เพื่อให้สมาชิกได้มีแหล่งในการทำมาค้าขายนอกเหนือจากการตระเวนขายสินค้า เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปลำไยเนื้อสีทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (นิวัตร ธาตุอินจันทร์, 2554) มีการรวมตัวกันแล้วแบ่งฝ่ายกันทำงาน ได้แก่ ฝ่ายจัดหาทุน ฝ่ายจัดหาวัตถุดิบ ฝ่ายควบคุมคุณภาพ และฝ่ายการตลาด ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกภายในเครือข่าย เป็นต้น

นอกจานี้แล้วยังมีเครือข่ายกลุ่มธุรกิจชุมชนกลุ่มหนึ่งที่มีสมาชิกจำนวนไม่น้อยกระจายตัวอยู่ทั่วทุกภูมิภาคในประเทศไทย เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีปฏิสัมพันธ์กันมาอย่างต่อเนื่อง และเกิดขึ้นมามากกว่าสิบแล้ว ธุรกิจของพวกเขาก็ยังเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ อาจจะไม่โดดเด่นนัก แต่มีความมั่นคง นั่นคือเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว

เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว เป็นเครือข่ายของกลุ่มคนทำแก้วเป่าในประเทศไทย มีสมาชิกมากกว่าหกสิบกลุ่มจากทั่วประเทศ เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของแก้วเป่าในประเทศไทย โดยที่เอกลักษณ์เฉพาะตัวของเครือข่ายนี้ก็คือสมาชิกเครือข่ายจะต้องมีความสามารถในการผลิตสินค้าที่แสดงออกด้านวัฒนธรรมได้ แต่จะผลิตเป็นสินค้าหลักของกลุ่มหรือไม่ก็ได้ กิจกรรมของเครือข่ายนี้เน้นไปที่เรื่องของการแบ่งปัน ทั้งแบ่งปันความรู้ แบ่งปันทรัพยากร และแบ่งปันคำสั่งซื้อ ที่ช่วยให้สมาชิกเครือข่ายดำรงอยู่ได้ท่ามกลางปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นหลายครั้ง

แม้ว่าจะเป็นเครือข่ายไม่เป็นทางการ มีสมาชิกเข้าออก อยู่เสมอ แต่ความสัมพันธ์ของสมาชิกนั้นมีความเหนียวแน่นมาก เพราะบ้างก็เป็นญาติพี่น้องกัน เป็นอดีตเพื่อนร่วมงานกัน หรือแยกตัวออกมาจากกลุ่มเดียวกัน การดำเนินงานเครือข่ายจึงเป็นไปได้อย่างราบรื่น มีอะไรก็สามารถคุยหรือปรึกษาหารือกันได้โดยไม่ขัดเขิน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เครือข่ายพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน

ความเข้มแข็งของเครือข่ายและการให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน คอยช่วยเหลือประคับประคองกันและกัน ให้กำลังใจกัน ทำให้สมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วหลายกลุ่มสามารถก้าวขึ้นมายืน ณ จุดนี้ได้ อาจจะไม่ใช่จุดสูงสุดของอาชีพ แต่ก็เป็นจุดที่มั่นคง ทั้งในด้านรายได้ ทั้งศักยภาพของบุคคลากร เชื่อได้ว่าเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วจะสามารถยืนหยัดคู่สังคมไทยไปได้อีกนาน

ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวไปข้างต้น ในเรื่องของการดำเนินเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องและเห็นผลชัดเจนว่าก่อให้เกิดผลดีกับกลุ่มอาชีพเป่าแก้ว ทำให้ผู้ศึกษาเลือกที่จะศึกษาเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วโดยมีคำถามวิจัยในครั้งนี้คือ พัฒนาการของเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วเป็นอย่างไร และมีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว ส่วนวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ คือ เพื่อศึกษาพัฒนาการเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว และศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว โดยมีขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่เป็นเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว และขอบเขตด้านแนวคิดคือแนวคิดเรื่องเครือข่าย

แนวคิดเรื่องเครือข่ายนั้นให้ความหมายของเครือข่ายไว้ว่า เป็นกลุ่มของคนหรือกลุ่ม หรือองค์กรที่มีความสมัครใจในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกัน หรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และอื่น ๆ โดยมีการจัดรูปแบบการจัดการให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกัน และเห็นความตระหนักร่วมกันในเป้าหมายและแผนงานที่จะทำ (สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2547, น. 6) โดยเครือข่ายจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ สมาชิก และจุดประสงค์ร่วม (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2548, น. 48-50)

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2548, น. 121-144) ยังได้แบ่งพัฒนาการของเครือข่ายออกเป็น 4 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกคือขั้นก่อตัวของเครือข่าย เป็นการศึกษาสถานการณ์ หาแนวร่วม รวมไปถึงการสร้างความสัมพันธ์ ขั้นที่สองเป็นขั้นการบริหารเครือข่าย มีการกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน กำหนดบทบาทหน้าที่ การติดตามประเมินผล การจัดระบบการติดต่อสื่อสาร และ

การรักษาความสัมพันธ์ ขั้นต่อมาเป็นขั้นพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นการสรุปบทเรียน การเสริมสร้างความสามารถของสมาชิก การขยายกิจกรรม การสร้างองค์ความรู้ใหม่ การสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง รวมถึงการสร้างความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม และขั้นสุดท้าย ขั้นรักษาความต่อเนื่อง การจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง รักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกันระหว่างสมาชิก การบริหารงานที่ต่อเนื่อง และที่สำคัญคือการสร้างผู้นำรุ่นใหม่

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่ายนั้น ปาริชาติ วลัยเสถียร (2548, น. 149) ได้แบ่งออกเป็น 2 ประการ ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของสมาชิก จิตสำนึกต่อส่วนรวมของสมาชิก การมีผู้นำหรือแกนนำเครือข่ายที่มีความรู้ ความสามารถ การมีระบบการบริหารจัดการในเครือข่ายที่เป็นระบบ หรือมีกลไกที่เหมาะสมกับเครือข่าย การมีระบบสารสนเทศ ข้อมูล ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การมีพันธกรณีที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน การจัดการและการพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่อง การเสริมสร้างภูมิความรู้และขบวนการทางปัญญา และการมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น แหล่งทุน สถาบันวิชาการ หน่วยงานวิจัย และกองทุนสนับสนุนต่าง ๆ การมีเวทีสาธารณะ ขบวนการประชาสังคม และสถานที่ที่ก่อให้เกิดการรวมพลังเครือข่าย

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ที่มีความแตกต่างจากแนวคิดเรื่องเครือข่ายที่การมาปฏิสัมพันธ์กันนั้นจะทำให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคล สูญเสียอิสรภาพ หรือต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การดำเนินงานไปบางส่วน เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน หรือเป้าหมายร่วมของเครือข่ายที่ทุกฝ่ายได้วางไว้ร่วมกัน

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เริ่มจากการเก็บข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย ทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ เพื่อเป็นพื้นฐานก่อนการลงพื้นที่สัมภาษณ์ และมีการค้นคว้าเพิ่มเติมหลังการลงพื้นที่เพื่อความชัดเจนและถูกต้องของข้อมูล นอกจากนี้ยังใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล รวมไปถึงการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และจดบันทึกร่วมด้วย

ผู้ศึกษาเริ่มต้นด้วยการพูดคุยเรื่องทั่วไปเพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเกิดความไว้ใจและให้ความร่วมมือในการแบ่งปันข้อมูล ทั้งนี้ทั้งนั้น จะต้องคำนึงถึงจริยธรรมในการศึกษา คำนึงถึงความรู้สึก ความสมัครใจในการให้ข้อมูลของผู้ถูกสัมภาษณ์ เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้พูด ได้แสดงความคิดเห็นโดยไม่พูดแทรก หากจะเปลี่ยนประเด็น จะต้องสรุปความ ทวนความประเด็นก่อนหน้า เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ และผู้ศึกษาต้องสังเกตพฤติกรรม น้ำเสียง สีหน้า ท่าทางของผู้ให้ข้อมูลอยู่เสมอ เพื่อประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างปานกลาง (Semi-Structural Interview) ที่ผู้สัมภาษณ์จะมีประเด็นคำถามเฉพาะที่ผู้สัมภาษณ์ต้องการคำตอบไว้จำนวนหนึ่ง แต่ก็เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระในการให้ข้อมูลต่าง ๆ เพิ่มเติมในประเด็นที่เกี่ยวข้องได้ โดยที่แบบสัมภาษณ์สมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่าย การดำเนินงานเครือข่าย และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่าย สุดท้ายคือส่วนของข้อเสนอแนะที่มีต่อเครือข่ายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ส่วนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลนั้นเป็นตัวแทนกลุ่มของสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วที่เป็นสมาชิกมาตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป เนื่องจากสมาชิกกลุ่มนี้จะมีความรู้ความเข้าใจ มีประสบการณ์ทำงานเครือข่ายมากกว่าสมาชิกรุ่นใหม่ โดยเลือกมาจำนวน 6 คน จาก 5 กลุ่ม

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่าเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วเริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2540 พร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของการเป่าแก้วในประเทศไทย เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วเกิดจากการรวมตัวกันเพื่อการพึ่งพาซึ่งกันและกันของกลุ่มคนทำอาชีพเป่าแก้วในประเทศไทย ซึ่งประกอบไปด้วย 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มคนที่ได้เรียนวิชาเป่าแก้วจากบริษัทต่างชาติที่จะเข้ามาเปิดบริษัทในประเทศไทย และอีกกลุ่มคือกลุ่มคนที่ทำแก้วเป่าเป็นอยู่แล้ว โดยมีจุดประสงค์ร่วมกันของเครือข่ายคือเพื่อความอยู่รอดของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม รวมถึงความอยู่รอดของกลุ่มคนทำแก้วเป่าในประเทศไทยด้วย โดยมีวิธีการดำเนินงานตั้งแต่การให้คำแนะนำ คำปรึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการผลิต การตลาด การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น รวมไปถึงการแบ่งปัน

คำสั่งซื้อ แบ่งปันทรัพยากรต่าง ๆ ที่เหลือใช้ หรือสามารถใช้ร่วมกันได้ ภายใต้เงื่อนไขข้อตกลงที่ต่างฝ่ายต่างทำร่วมกัน หรือตามข้อตกลงของเครือข่าย แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงพึ่งพากัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน และความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่าย

เครือข่ายกลุ่มแก้วเป่ายังมีลักษณะร่วมของสมาชิกเครือข่าย นั่นก็คือสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วจะต้องมีความสามารถในการผลิตสินค้าที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์วัฒนธรรม โดยจะมีสินค้าทางวัฒนธรรมเป็นสินค้าหลักหรือสินค้ารองก็ได้

เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วนี้เป็นเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ มีโครงสร้างเป็นแบบแนวราบ สมาชิกทุกกลุ่มมีสิทธิเท่าเทียมกัน เครือข่ายนี้ไม่มีจำนวนสมาชิกที่แน่นอน มีสมาชิกเก่าที่ออกไป มีสมาชิกใหม่ที่เข้ามาใหม่อยู่เสมอ เพราะเป็นเครือข่ายเชิงธุรกิจ จึงมีกลุ่มที่ล้มไปบ้าง มีกลุ่มที่เกิดขึ้นมาใหม่บ้าง แต่ก็ยังคงมีหลายกลุ่มที่ดำรงคงอยู่มาอย่างยาวนาน ตามวัฏจักรขององค์กรธุรกิจทั่วไป

เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วยังมีการขยายเครือข่าย ขยายกลุ่ม ในรูปแบบของการชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง หรือคนในชุมชนเข้ามาร่วมทำงานในแวดวงนี้อีกด้วย รวมถึงการแตกหน่อของกลุ่มเป่าแก้ว ที่สมาชิกของกลุ่มใด ๆ แยกตัวออกไปจัดตั้งกลุ่มใหม่ขึ้นมา เพื่อจะได้บริหารงานกลุ่มเองอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งจะยิ่งตอกย้ำในเรื่องความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว เพราะต่างก็เป็นเพื่อน เป็นญาติพี่น้อง เป็นคนคุ้นเคยกันแทบทั้งสิ้น ทำให้การพูดคุย การประสารงาน การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างราบรื่นและง่ายดายมากขึ้น

สิ่งที่เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วยังคงดำเนินต่อเนื่องยาวนานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเห็นเป็นรูปธรรมที่สุดก็คือการแบ่งปันทรัพยากรซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการแบ่งปันคำสั่งซื้อจากผู้ซื้อ ซึ่งการแบ่งปันในส่วนนี้ทำให้กลุ่มเป่าแก้วเล็ก ๆ หรือกลุ่มที่เป่าแก้วเป็นอาชีพเสริมหลายกลุ่มอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนกลุ่มใหญ่ ๆ กลุ่มที่เป่าแก้วเป็นอาชีพหลักก็ได้ประโยชน์คือสามารถผลิตสินค้าได้ตามจำนวนที่สั่งซื้อภายในเวลาที่ผู้ซื้อกำหนดมา แต่หากไม่มีกลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้มาช่วยแบ่งเบา กลุ่มใหญ่ ๆ ก็จะเสียเครดิต เสียชื่อเสียงจากการทำผลิตภัณฑ์แก้วเป่าไม่ทันเวลา หรือไม่ได้จำนวนที่ผู้สั่งซื้อต้องการ และจะมีผลต่อการตัดสินใจของผู้ซื้อในการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์แก้วเป่าจากกลุ่มนั้น ๆ ต่อไปในอนาคตอีกด้วย ดังนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นในเครือข่ายนี้จึงเป็นลักษณะของการที่สมาชิกต่างคนต่างได้ ไม่มีสมาชิกกลุ่มใดเสียประโยชน์

จะเห็นได้ว่าสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วนั้นไม่ได้มีแค่กลุ่มที่ประกอบเป็นอาชีพหลักอย่างเดียว แต่มีกลุ่มที่เป่าแก้วเป็นอาชีพเสริมอีกด้วย กลุ่มที่ประกอบเป็นอาชีพหลักนั้นจะบริหารจัดการงานของกลุ่มเองอย่างเต็มรูปแบบ ส่วนกลุ่มที่ประกอบเป็นอาชีพเสริมนั้นมักจะเป็นลูกข่ายของกลุ่มที่เป็นอาชีพหลัก กล่าวคือ มักจะดำเนินงานแค่ภาคการผลิต ส่วนในด้านการตลาดนั้นจะพึ่งพิงอิงกับกลุ่มที่ทำเป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้แล้วยังมีกลุ่มแก้วเป่าอีกประเภทหนึ่ง นั่นก็คือกลุ่มที่ประกอบเป็นอาชีพหลัก แต่ไม่เน้นการออกงาน ไม่เน้นการหาตลาด มีรายได้หลักจากการแบ่งคำสั่งซื้อมาจากสมาชิกกลุ่มอื่น เรียกได้ว่าเป็นกลุ่มประเภทที่อยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่มที่เป็นอาชีพหลักกับกลุ่มที่เป็นอาชีพเสริม

อีกหนึ่งอย่างที่ทำให้เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วยังยืดหยัดอยู่ในทุกวันนี้ก็คือเรื่องของการติดต่อสื่อสาร ที่ยังคงดำเนินมาอย่างยาวนาน และเป็นสิ่งพื้นฐานที่ขาดไม่ได้สำหรับการดำเนินงานเครือข่าย เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วใช้การติดต่อสื่อสารเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานเครือข่ายตั้งแต่การเดินทางไปมาหาสู่กัน มาจนถึงยุคปัจจุบันที่มีใช้การโทรศัพท์ และพูดคุยกันผ่านโซเชียลเน็ทเวิร์ค ที่ประหยัดเงินและเวลากว่าในอดีตมาก เรียกได้ว่าเป็นการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยที่เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกเครือข่ายไม่น้อยเลยทีเดียว

นอกจากนี้ การติดต่อสื่อสารยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการที่สมาชิกเครือข่ายใช้ในการติดต่อพูดคุยเพื่อปรึกษาหารือเรื่องต่าง ๆ ร่วมกันหาทางออกของปัญหา แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดของสมาชิกแต่ละกลุ่ม รวมถึงประเมินสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อคาดการณ์ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้

ปัจจุบันเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วดำเนินมายาวนานกว่าสิบปี มีสมาชิกหลายสิบกลุ่ม แสดงให้เห็นถึงการเป็นเครือข่ายที่มีคุณภาพ มีกลุ่มเป่าแก้วหลายกลุ่มพอใจที่จะเข้าร่วม มีความสามารถในการดำเนินงานเครือข่ายเพื่อพัฒนาเครือข่ายตนเอง รวมถึงพัฒนาความสามารถของสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วด้วย สมาชิกเครือข่ายหลายกลุ่มก็สามารถยึดเอาการเป่าแก้วหาเลี้ยงครอบครัวมาได้ยาวนานหลายปี และยังคงเป็นสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วอยู่จนทุกวันนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การมีอยู่ของเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ช่วยให้คนทำแก้วเป่าที่เป็นสมาชิกเครือข่ายสามารถอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้

ส่วนแนวโน้มของเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วในอนาคตนั้น สมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วเห็นถึงความสำคัญของการเป็นเครือข่ายอย่างเป็นทางการ โดยมองไปถึงการจัดตั้งเครือข่ายอย่างเป็นทางการ ภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐ โดยอาจเริ่มต้นจากการเป็นเครือข่ายระดับภาค หรือครึ่งภาค เมื่อประสบความสำเร็จแล้วจึงค่อยขยายตัวไปสู่การเป็นเครือข่ายระดับประเทศ และขยายเครือข่ายเป็นเครือข่ายระหว่างประเทศในที่สุด โดยอาจจะเริ่มต้นจากประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศสมาชิกประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนก่อน ซึ่งมีความเป็นไปได้และสอดคล้องกับการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในอนาคตอันใกล้นี้

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. ปัจจัยภายนอก: การสนับสนุนจากภาครัฐในด้านการจัดหาตลาด การฝึกอบรม การสนับสนุนด้านทรัพยากร รวมถึงด้านอื่น ๆ ที่เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วไม่สามารถดำเนินงานได้เพียงลำพัง เพราะรัฐมีพลังอำนาจและทรัพยากรมากกว่าเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว รัฐจึงสามารถตอบสนองบางสิ่งบางอย่างที่เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วต้องการแต่ไม่สามารถจัดการเองเพียงลำพังได้

2. ปัจจัยภายใน: ได้แก่ การที่สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ร่วมของเครือข่ายอย่างชัดแจ้ง รวมไปถึงความรู้ความเข้าใจในจุดแข็งและจุดอ่อนของกลุ่มตนเอง เพื่อที่จะได้ดึงจุดแข็งออกมาใช้ในการพัฒนาเครือข่าย และใช้พลังเครือข่ายในการลบจุดอ่อนของกลุ่ม ต่อมาคือความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างสมาชิกเครือข่าย ความไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ปัจจัยภายในยังรวมถึงทุนของสมาชิกแต่ละกลุ่มที่จะทำให้กลุ่มนั้น ๆ ยังคงดำรงอยู่ได้ ซึ่งหมายความรวมทั้งทุนทรัพย์ ทุนความรู้ และทุนมนุษย์ เป็นปัจจัยที่ทำให้กลุ่มอยู่ได้ และเมื่อกลุ่มอยู่ได้ เครือข่ายก็อยู่ได้ การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ ทำให้การดำเนินงานเครือข่ายสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น เข้าใจตรงกัน ทำให้การดำเนินงานเครือข่ายมีความต่อเนื่องในกรณีที่ไม่มีการดำเนินงานใด ๆ ที่เป็นรูปธรรม ทั้งยังส่งผลต่อเรื่องของความสัมพันธ์อันดีของกลุ่มสมาชิกอีกด้วย และท้ายสุดก็คือการมีกลุ่มแกนนำที่เห็นประโยชน์ของส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ส่วนตน เห็นความสำคัญของการมีเครือข่าย ดำเนินงานเครือข่ายอย่างมีคุณธรรม ไม่ใช้เครือข่ายเพื่อกอบโกยประโยชน์ส่วนตน และมีความพยายามที่จะพัฒนาเครือข่ายให้ก้าวทันต่อยุคสมัย ทันต่อปัญหาอยู่เสมอ ไม่ย่ำอยู่กับที่ จะทำให้เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วมีประโยชน์ต่อสมาชิกเป็นอย่างมาก

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

สิ่งที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ก็คือได้ทราบถึงพัฒนาการและปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว พัฒนาการของเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วที่ดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ไม่หวือหวา แต่ก็ดำเนินมาได้อย่างต่อเนื่องยาวนานกว่าสิบปี มีจำนวนสมาชิกมากกว่า 60 กลุ่ม แสดงให้เห็นถึงการประสบความสำเร็จของเครือข่าย ที่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกเครือข่ายหรือจุดประสงค์ร่วมได้ กลายเป็นหนึ่งในแรงจูงใจในการเข้าร่วมหรือคงอยู่ในเครือข่าย สิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากการรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิก โดยมีเครื่องมือที่สำคัญก็คือการติดต่อสื่อสารที่มีคุณภาพและเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ การก้าวทันเทคโนโลยีและรู้จักใช้ประโยชน์จากมัน ทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกเป็นไปโดยง่ายดายมากขึ้น ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีไม่ได้เลวร้ายเสมอไป มักจะมีคนบอกว่าเทคโนโลยีนั้นบ่อนทำลายความเป็นมนุษย์ แต่จริง ๆ แล้วหากเรารู้จักใช้มัน อยู่กับมันให้เป็น เทคโนโลยีก็จะให้คุณกับเราได้มากมายอย่างคาดไม่ถึงก็ได้

และอีกส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วก็คือการเป็นเครือข่ายที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์เป็นรูปแบบของเครือญาติ หรือรูปแบบของเพื่อน ทำให้การปิดบังข้อมูลต่าง ๆ เกิดขึ้นน้อย มีความไว้เนื้อเชื่อใจกันมาก การประสานงานหรือดำเนินงานต่าง ๆ ก็จะเป็นไปอย่างราบรื่น

เครือข่ายสามารถช่วยให้กลุ่มเป่าแก้วสามารถดำรงอยู่ได้ผ่านกิจกรรมการแลกเปลี่ยนต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน กลุ่มเป่าแก้วก็ทำให้เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วอยู่ได้เช่นเดียวกัน เพราะหากไม่มีสมาชิกเครือข่าย เครือข่ายก็ไม่ใช่เครือข่ายอีกต่อไป ปัจจัยที่ทำให้สมาชิกเครือข่ายยังคงดำรงอยู่ได้นั้น นอกจากการมีเครือข่ายคอยสนับสนุนแล้ว อีกหนึ่งปัจจัยก็คือทุน การมีทุนของสมาชิกแต่ละคน ทั้งทุนความรู้ ทุนแรงงาน ทุนทรัพยากร จะทำให้สมาชิกแต่ละกลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้ การมีทุนอาจจะสะท้อนถึงการที่สินค้าของกลุ่มนั้นสามารถขายได้นั่นเอง หากขายไม่ได้ ก็ไม่มีเงินไปต่อทุน กลุ่มก็ล้มในที่สุด ทุนจึงเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญต่อทั้งสมาชิกเครือข่ายและตัวเครือข่ายเอง

สิ่งสำคัญพื้นฐานที่สุดก็คือการเข้าใจถึงความสำคัญของการมีเครือข่าย ทำไมต้องมีเครือข่าย รวมไปถึงการเข้าใจในจุดประสงค์ร่วมของเครือข่าย ทำให้สมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วตระหนักถึงความสำคัญของการมีเครือข่าย และจะทำให้สมาชิกไม่เห็นแก่ตัว แต่จะเห็นแก่ส่วนรวมมมากขึ้น เพราะพวกเขาย่อมรู้ดีว่าการทำเพื่อเครือข่ายนั้น สุดท้ายประโยชน์ก็จะตกอยู่กับพวกเขาเอง และที่สำคัญกว่าการรู้จักเครือข่ายก็คือการที่สมาชิกรู้จักตนเอง รู้จักจุดแข็ง จุดอ่อนของตน สามารถนำเอาจุดแข็งมาช่วยพัฒนาเครือข่าย และใช้ประโยชน์จากเครือข่ายมาช่วยกลบจุดอ่อนของตนได้ และสิ่งที่จะช่วยดึงดูดให้สมาชิกเครือข่ายให้ความสำคัญกับเครือข่ายมากขึ้นก็คือผลประโยชน์ กล่าวคือ หากสมาชิกได้รับประโยชน์จากการมีเครือข่ายอย่างแท้จริง การทำงานเพื่อเครือข่าย ก็เหมือนการทำงานเพื่อตัวเองในทางอ้อมนั่นเอง

เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้ว เป็นเครือข่ายภาคธุรกิจที่ใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ นั่นคือการนำวัฒนธรรมมาแปรรูปเป็นสินค้าเพื่อจำหน่ายหารายได้ และยังเป็นรูปแบบการเผยแพร่วัฒนธรรมอีกทางหนึ่ง ดังนั้นหากมองในอีกมุม เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วก็ยังเป็นเครือข่ายด้านวัฒนธรรม หรือเครือข่ายศิลปินที่ใช้ธุรกิจเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่วัฒนธรรมสู่โลกภายนอกอีกด้วย ทั้งยังเป็นการช่วยอนุรักษ์วัฒรธรรมในอีกทางหนึ่ง

การที่เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วสามารถดำเนินมาได้เป็นเวลาหลายปีจนถึงทุกวันนี้ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความพร้อมในการดำเนินงานเครือข่าย จึงมีข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติการคือ หากเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วยกระดับตัวเองขึ้นเป็นเครือข่ายทางการ อาจจะทำให้เกิดผลดีกับเครือข่ายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการดำเนินงานกับภาครัฐ ที่ปัจจุบันเป็นไปในลักษณะของต่างกลุ่มต่างทำ พลังอำนาจที่แสดงออกมาจึงมีไม่มาก แต่หากมีการจัดตั้งเครือข่ายอย่างเป็นทางการเมื่อไรการขอรับการสนับสนุนใด ๆ จากภาครัฐก็จะมีโอกาสเพิ่มมากขึ้นด้วย อีกทั้งยังเป็นผลดีต่อภาครัฐ ที่จะมีความสะดวกมากขึ้นในการทำงานกับกลุ่มอาชีพเป่าแก้วด้วยเช่นกัน และเมื่อเป็นเครือข่ายทางการแล้ว ก็จะมีแรงดึงดูดให้กลุ่มเป่าแก้วทั่วประเทศต้องการจะมาเข้าร่วมกับเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วนี้ เมื่อถึงเวลานั้น เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วก็จะเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ระดับประเทศ ทำให้ลดภาระการพึ่งพิงภาครัฐในการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะด้านการตลาด เครือข่ายจะสามารถสร้างตลาดขึ้นเองได้ ด้วยความที่เป็นแหล่งรวมคนทำแก้วเป่าที่เยอะที่สุดในประเทศ กลุ่มลูกค้าก็จะวิ่งเข้ามาหาเอง ทำให้ลดปัญหาด้านการหาตลาดลงไปได้

ในด้านการผลิต หากมีการร่วมปรึกษาหารือ เพื่อสร้างเรื่องราว สร้างที่มาที่ไปของชิ้นงาน แล้วใส่ลงไปในชิ้นงานด้วยด้วย อาจจะใส่ไปในส่วนของบรรจุภัณฑ์ ก็จะช่วยให้ตัวชิ้นงานมีความน่าสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะสร้างความดึงดูดลูกค้ากลุ่มใหม่ ๆ

นอกจากนี้ การที่เครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วมักจะมีสมาชิกออกจากกลุ่ม และมีสมาชิกหน้าใหม่มาเข้าร่วมอยู่เสมอ การถอดบทเรียนเรื่องการทำแก้วเป่าออกมาเป็นรูปเล่ม หรือเป็นภาพเคลื่อนไหว ทั้งเรื่องพื้นฐานการเป่าแก้ว เทคนิควิธีการต่าง ๆ ไปจนถึงการตลาด จะเป็นประโยชน์กับสมาชิกใหม่อย่างมาก อีกทั้งสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเป่าแก้วเดิมก็จะได้ทบทวนพื้นฐาน เทคนิคต่าง ๆ ในการเป่าแก้วไปในตัวอีกด้วย

รายการอ้างอิง

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ. (2547). *โครงการศึกษารูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายพัฒนาสังคมและสวัสดิการ*. กรุงเทพฯ.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

ธารา จินดา, วัลยา ธรรมเกียรติ, แบน บารมี, และเภตรา อิสรา, (บรรณาธิการ). (2539). *สร้างเครือข่ายสำเร็จใน 7 วัน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์น้ำฝน.

นิวัตร ธาตุอินจันทร์. (2 มกราคม 2554). เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนลำพูน สร้างรายได้ให้ประชาชน กลุ่มแปรรูปลำไยสีทองเสริมรายได้แก่สมาชิก [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]. *บ้านเมือง*. สืบค้นจาก http://www.ryt9.com/s/bmnd/1059607

ปณิธี สุขสมบูรณ์. (2545). *เครือข่ายทางสังคมและการแสวงหาทางเลือกของแม่ค้าหาบเร่ แผงลอย : กรณีศึกษาแม่ค้าหาบเร่แผงลอยชาวอีสานที่อาศัยอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, สาขาสังคมวิทยา.

ปาริชาติ วลัยเสถียร, (บรรณาธิการ). (2548). *เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

พงศ์ธร จันทรัศมี. (2546). *ศึกษาลักษณะการทำงานขององค์กรเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนโซนบูรพา กรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาชุมชน.

พิสิษฐ์ เจริญศิริวัฒน์. (2544). *เครือข่ายการผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ระหว่างประเทศของบรรษัทรถยนต์ข้ามชาติญี่ปุ่นในอาเซียน*. (งานวิจัยเฉพาะเรื่อง). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะเศรษฐศาสตร์, สาขาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ.

เลอพงศ์ สวนสังข์. (2549). *การสร้างเครือข่ายอาสาสมัครช่วยเหลือผู้ประสบภัยในทัศนะของอาสาสมัครช่วยเหลือผู้ประสบภัย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

ความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

Food Security at Household Level in the Self-Help Land Settlements of Phra Phutthabat District, Saraburi Province

สุนิษา ฝึกฝน[4]

Abstract

The study on Food Security at Household Level in Self-Help Land Settlements of Phra Phutthabat District, Saraburi Province, aims to investigate the characteristics of the food security at a household level in Self-Help Land Settlements of Phra Phutthabat District, Saraburi Province, in terms of availability, accessibility, stability, utilization, and conditional factors concerning the food security at the household level.

The results revealed that not only does the food security rely on vegetables, fruits, and livestock but it also relies on the accessibility to food, financial resources and land, as well as the availability of nutritious foods. However, it is also revealed that even though the two studied household groups have lands on which they can grow their own foods; it does not mean that they will have food security. The supportive factors that lead to food security are freedom from debts, good health, and sufficient nutrition. In addition, the study on food security at the household level in Self-Development Zone of Phra Phutthabat District, Saraburi Province leads to the discovery that there is no food security at the household level. Even though each of the farmers owns 4 hectares of land, the land is mainly used for planting animal fed corn whilst only 1% of which is used for growing rice due to poor quality of soil and annual draught. Rice is considered to be the major food for all Thais; it is also the main component of meals. Without rice and water, food crises may arise.

Keywords : Food Security , Self-Development, Self-Help Land Settlements

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง ความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน ในเขตนิคมสร้างตนเอง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาคุณลักษณะของความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน ในเขตนิคมสร้างตนเอง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ในประเด็น การมีอาหารเพียงพอ (Availability) การเข้าถึงอาหาร (Accessibility) การมีอาหารสม่ำเสมอมีเสถียรภาพ (stability) และ การใช้ประโยชน์ (utilization) และเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน

ผลการศึกษา พบว่า ความมั่นคงทางอาหารไม่ได้ขึ้นอยู่กับการปลูกผัก ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ เพียงอย่างเดียว แต่ความมั่นคงทางอาหารนั้น ทุกคนจะต้องเข้าถึงอาหาร มีต้นทุนเงิน ต้นทุนที่ดิน และได้รับอาหารที่มีประโยชน์มากกว่าจึงจะมั่นคงทางอาหาร และจากผลการศึกษาที่พบจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ครัวเรือนทั้ง 2 กลุ่ม จะมีการปลูกอยู่ปลูกกิน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะมั่นคงทางอาหาร เพราะ ปัจจัยที่หนุนเสริมความมั่นคงทางอาหารนั้น จะต้องไม่มีภาวะหนี้สิน มีสุขภาพ

[4] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แข็งแรง และได้รับสารอาหารที่ประโยชน์ต่อร่างกาย เป็นต้น และ สำหรับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี พบว่า **ไม่มีความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน** เพราะถึงแม้ว่าเกษตรกรทุกคนจะมีที่ดิน จำนวน 25 ไร่ แต่พื้นที่ส่วนใหญ่จะถูกใช้ไปกับการปลูกพืชไร่ คือ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นหลัก ซึ่งมีพื้นที่ในการปลูกข้าวเพียง 1% เนื่องจาก ทรัพยากรดินที่ไม่สามารถเอื้อต่อการปลูกข้าวได้ และ เกิดภาวะภัยแล้งจากทรัพยากรน้ำทุกปี โดยข้าวถือเป็นอาหารหลักของคนไทยและทุกครัวเรือน อาหารนั้นจะต้องมีข้าวเป็นปัจจัยหลัก เพราะหากขาดข้าวและขาดน้ำแล้ว ก็ทำให้เกิดวิกฤตทางอาหาร

คำสำคัญ : ความมั่นคงทางอาหาร, การพึ่งตนเอง, นิคมสร้างตนเอง

คำนำ

จุดเริ่มต้นของแนวคิดความมั่นคงทางอาหารสามารถย้อนหลังกลับไปได้ตั้งแต่ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2513-2522 ซึ่งขณะนั้นทั่วโลกกำลังประสบปัญหาการขาดแคลนธัญพืช ส่งผลให้เกิดวิกฤตด้านราคาอาหารพร้อมๆ กับภาวะวิกฤตราคาน้ำมัน คำว่า **"ความมั่นคงทางอาหาร"** ซึ่งมีการใช้คำนี้อย่างเป็นทางการครั้งแรกเกิดขึ้นในการประชุมอาหารโลกปี พ.ศ. 2517 โดยที่ประชุมมองความมั่นคงทางอาหารว่าเป็นปัญหาที่เกิดมาจากความ ***"ไม่พอเพียงทางด้านอุปทาน"*** ของประเทศหรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ("การพัฒนาดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร," ออนไลน์, 2555)

และสำหรับสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในประเทศไทย กล่าวได้ว่า ประเทศไทยนับเป็นประเทศที่ส่งออกอาหารโดยสุทธิของโลก (net food exporter) ซึ่งหมายถึง ประเทศที่ส่งออกอาหารมากกว่านำเข้า โดยเป็นประเทศผู้ส่งออกรายใหญ่ของโลก เป็นลำดับที่ 10 สามารถส่งออกอาหารได้มากกว่า 50% ของผลิตผลด้านอาหารที่ผลิตได้ในระดับเดียวกับสหรัฐอเมริกา แคนาดา อาร์เจนตินา ออสเตรเลีย เป็นต้น ประเทศไทยสามารถส่งออก ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา เป็นอันดับหนึ่งของโลกติดต่อกันมาหลายปี ผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ เช่น กุ้ง ไก่ สับปะรด ก็ติดอยู่ในอันดับต้น ๆ ของโลกเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ยังมีคนไทยอีกจำนวนหลายแสนคนที่ขาดแคลนอาหาร เกษตรกรไทยนับล้านๆ คน ยากจนนับสิบล้านคนที่เป็นหนี้สิน สูญเสียที่ดินทำกิน คนจำนวนมากประสบกับพิษภัยจากสารเคมีการเกษตร และที่ปนเปื้อนในสารอาหาร คุณภาพชีวิตของเกษตรกรตกต่ำจนแทบไม่มีครอบครัวเกษตรกรครอบครัวใดที่ประสงค์ให้ลูกหลานของพวกเขาประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นเดียวกัน (มูลนิธิชีววิถี , 2553 , น. 8)

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาภาวะความมั่นคงทางอาหารของชุมชนระดับครัวเรือน โดยมีประเด็นการศึกษาอยู่ 4 ประเด็น คือ ประเด็นที่ (1) การมีอาหารเพียงพอ (availability) ซึ่งถือเป็นการผลิตและการใช้อาหาร บทบาทของอาหารที่นำเข้า เป็นต้น ประเด็นที่ (2) การเข้าถึงอาหาร (accessibility) ถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชุมชน โดยมีการเข้าถึงอาหารที่มีโภชนาการและสมดุล การเข้าถึงอาหารของกลุ่มเสี่ยง บทบาทของตลาดและร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ หรือ มาตรการรัฐเพื่อประกันการเข้าถึงอาหาร เป็นต้น ประเด็นที่ (3) การใช้ประโยชน์ (utilization) โดยมีความสำคัญมากต่อสถานการณ์ความปลอดภัยของอาหาร การรณรงค์ความปลอดภัยในอาหาร หรือขวนการเกษตรอินทรีย์ และ ประเด็นที่ (4) การมีอาหารสม่ำเสมอ มีเสถียรภาพ (stability) ถือว่ามีความสำคัญและสอดคล้องกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงลักษณะผู้ผลิตอาหาร การฟื้นคืนความยั่งยืนโดยกลุ่ม/องค์กรชุมชน เป็นต้น ซึ่งทั้ง 4 ประเด็นนี้ เป็นคุณลักษณะของความมั่นคงทางอาหารที่เป็นรูปธรรม และมีความสอดคล้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกันอันนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารของครอบครัวและชุมชน โดยจะแยกศึกษาประเด็นใดประเด็นหนึ่งไม่ได้ ดังนั้นการจะทำความเข้าใจถึงคุณลักษณะของความมั่นคงทางอาหารที่ปรากฏขึ้นภายในชุมชนจึงจำเป็นต้องศึกษาทั้ง 4 ประเด็น อย่างเชื่อมโยงกัน

ผู้ศึกษามีความมุ่งหมายที่จะศึกษาเรื่องความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนเป็นเครื่องมือ (mean) ในการที่จะทำให้ครัวเรือน ชุมชน เกิดการเรียนรู้ร่วมกับผู้ศึกษา เกิดการตระหนักถึงความจำเป็นของอาหาร โดยให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลทรัพยากรอาหาร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับผู้ศึกษา และนำผลการศึกษาที่ได้สะท้อนกลับไปสู่ครัวเรือนของชุมชน ให้ครัวเรือนร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลกับผู้ศึกษา เพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้และทำความเข้าใจในสถานการณ์ปัญหาความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนร่วมกัน รวมถึงสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ

ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน และปัจจัยเงื่อนไขหรืออุปสรรคต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน อันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะและแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขตลอดจนเป็นแนวทางให้แก่ครัวเรือนระดับชุมชน

ในการศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะของความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน ในเขตนิคมสร้างตนเอง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ในประเด็น การมีอาหารเพียงพอ (availability) การเข้าถึงอาหาร (accessibility) การมีอาหารสม่ำเสมอ มีเสถียรภาพ (stability) และ การใช้ประโยชน์ (utilization) และเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน

โดยมีการใช้แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 2 แนวคิด เพื่ออธิบาย คือ (1) แนวคิดการจัดการความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) โดย องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้แบ่งและให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหารออกเป็น 4 มิติย่อย ได้แก่[5]

ความพอเพียง หมายถึง ความพอเพียงของปริมาณอาหารในคุณภาพที่เหมาะสม ซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้า รวมถึงความช่วยเหลือด้านอาหาร

การเข้าถึง หมายถึง การเข้าถึงทรัพยากรอย่างพอเพียง (สิทธิ์ที่พึงได้) ของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสม และมีคุณค่าทางโภชนาการ สิทธิ์ที่พึงได้ข้างต้น หมายความถึง กลุ่มสินทรัพย์จำนวนหนึ่งที่บุคคลมีอำนาจควบคุมได้ภายใต้บริบทการจัดการทางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ (รวมถึงสิทธิตามประเพณี เช่น การเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวม)

การใช้ประโยชน์ หมายถึง การใช้ประโยชน์จากอาหารผ่านการมีอาหารที่เพียงพอ มีน้ำสะอาด การรักษาสุขอนามัย และดูแลสุขภาพเพื่อบรรลุสถานภาพความเป็นอยู่ที่ดีในทางโภชนาการ การที่จะตอบสนองต่อความต้องการทางกายภาพทั้งหมด โดยนัยยะนี้ ความมั่นคงทางอาหารจึงสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่ใช่อาหาร

เสถียรภาพ หมายถึง การที่ประชาชน ครัวเรือน และบุคคลได้เข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการเข้าไม่ถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน (เช่น วิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิอากาศ) หรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตามวงจร (เช่น ความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล) ในความหมายนี้ เสถียรภาพจึงครอบคลุมถึงทั้งมิติความพอเพียง และการเข้าถึงอาหาร

และ (2) แนวคิดการพึ่งตนเองระดับครัวเรือน โดยความหมายของการพึ่งตนเอง กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530, น. 34) ได้ให้ความหมายไว้แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

(1) ในเชิงปัจเจกบุคคล : การพึ่งตนเอง หมายถึงกิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือนเพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา

(2) ในลักษณะกลุ่ม : การพึ่งตนเองหมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตน (Self Fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยความร่วมมือกับผู้อื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

และขอบเขตของการพึ่งตนเอง (ประเวศ วะสี และคณะ, 2531, น. 109) คือ

(1) การพึ่งตนเองทางการกายภาพ ได้แก่ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครองตลอดจนถึงการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม แบบแผนของตนเอง ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลัก โดยสัมพันธ์กับส่วนที่สองคือ

(2) การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจ ซึ่งมีผลต่อกันและกันทั้งสองด้าน ในการพึ่งตนเองดังกล่าวมิใช่การปิดตัวเองและโดดเดี่ยวตัวเองออกจากสังคมทั่วไป หากแต่เมื่อกล่าวถึงหมู่บ้านพึ่งตนเอง ก็จะหมายความว่าเป็นสังคมที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมและการผลิตแบบของตัวเอง มีการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก มีศักยภาพที่ดำเนินไปตามรากฐานแห่งวัฒนธรรมของตัวเองสูง ขณะเดียวกันก็มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เสริมไปด้วยทั้งภายในหมู่บ้านกับภายนอกหมู่บ้านในความเป็นตัวของตัวเอง ที่สืบทอดวิถีแห่งการพึ่งตนเองไว้ทั้งสองด้าน

[5] ศจินทร์ ประชาสันติ์, ความมั่นคงทางอาหาร : แนวคิด และตัวชี้วัด, 2555,น. 21)

โดยสรุปเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารได้นั้น จะต้องทำให้ครอบครัว/ชุมชนสามรถพึ่งตนเองได้เสียก่อนอันดับแรก ผู้ศึกษาให้ความหมายของการพึ่งตนเองทางอาหารว่าหมายถึง ครัวเรือนที่มีการจัดระบบการดำเนินการและทำกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการอาหารของตนเอง (Food Fulfillment) อย่างเพียงพอ (Food Suffices) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง หรือร่วมมือกับผู้อื่น โดยใช้ภูมิปัญญาความสามารถและเครื่องมือที่ตนมีอยู่ และผู้ศึกษาให้ความหมายของการพึ่งตนเองทางอาหารได้ว่า หมายถึง ครัวเรือนที่เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก มีแบบแผนทางวัฒนธรรมและการผลิตของตนเอง โดยจะต้องใช้ความพยายามและความสามารถของตนเองในการจัดการอาหารบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและทุกคนในครัวเรือนต้องมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน และต้องสามารถพึ่งพาฐานทรัพยากรที่มีภายในชุมชนของตนเองก่อน เพื่อตอบสนองความต้องการทางอาหารได้อย่างอิสระโดยไม่ถูกครอบงำจากกลไกตลาดภายนอก

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ที่มีหน่วยวิเคราะห์เป็นครอบครัว (Unit of Analysis) โดยครอบครัวเกษตรกร ทั้งหมด 10 ครอบครัว ในชุมชนนิคมสร้างตนเอง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี จากกรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาประเด็นสำคัญ 4 ประเด็น คือ การมีอาหารเพียงพอ (availability) การเข้าถึงอาหาร (accessibility) การมีอาหารสม่ำเสมอ มีเสถียรภาพ (stability) และ การใช้ประโยชน์ (utilization) โดยวิเคราะห์จากการผลิตทรัพยากรอาหาร การมีอาหารและน้ำดื่มบริโภคตลอดทั้งปี บทบาทของอาหารนำเข้า ตลอดจน สิทธิการเข้าถึงระบบอาหารของชุมชน การเข้าถึงอาหารของกลุ่มเสี่ยง บทบาทของตลาดและร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ มาตรการรัฐเพื่อประกันการเข้าถึงอาหาร หรือศักยภาพของครัวเรือนในการมีอาหารสำรอง มีแหล่งผลิตอาหาร รวมทั้ง การรณรงค์ความปลอดภัยในอาหารและการลดการใช้สารเคมี หันมาใช้การเกษตรอินทรีย์ เพื่อสร้างความปลอดภัยด้านอาหาร ดังนั้นข้อมูลประชากรที่ศึกษาจึงประกอบด้วยครอบครัวเกษตรกรรม 2 กลุ่ม คือ (1) ครอบครัวเกษตรกรเข้มข้นที่พึ่งตนเองได้ และ (2) ครอบครัวเกษตรกรที่พึ่งตนเองไม่ได้ โดยผู้ศึกษาใช้เกณฑ์ที่ครัวเรือนเกษตรกรเป็นผู้กำหนดและเห็นด้วย ดังนี้

1. ครอบครัวเกษตรกรเข้มข้นที่พึ่งตนเองได้ หมายถึง เป็นครอบครัวที่มีฐานะค่อนข้างปานกลางถึงระดับดี โดยมีสถานะทางการเงินที่ดี ไม่ขัดสนเรื่องเงินทอง มีรายได้ที่เป็นตัวเงินจำนวนมากพอที่จะใช้จ่ายในครัวเรือนอย่างสม่ำเสมอจากการทำงานหรืออาชีพเกษตรกรรมของครอบครัว เมื่อหมดช่วงการเก็บเกี่ยวข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ไม่ต้องออกไปรับจ้าง เพราะมีเงินเก็บออม รวมถึงมีเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ รวมถึงมีข้าวของเครื่องใช้ที่ทันสมัย เช่น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาไมโครเวฟ เตาอบ เตาแก๊ส ตู้เย็น ฯลฯ เป็นต้น และมีเครื่องมืออุปกรณ์ทางการเกษตร เช่น รถแทรกเตอร์ รถปลูกข้าวโพด รถเก็บเกี่ยวข้าวโพด ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมียานพาหนะหลายคัน เช่น รถเก๋ง รถมอเตอร์ไซต์ รถปิคอัพ รถตู้ รถจักรยาน เป็นต้น รวมทั้ง มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองไม่ต้องเช่าที่ดินเพื่อทำกินและทำการเพาะปลูก หรือบางครั้งมีที่ดินเหลือที่จะให้คนอื่นเช่า มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้รอบบ้าน ลดภาวะการพึ่งพิงสารเคมีทางการเกษตรจำนวนน้อย หันมาใช้ขบวนการเกษตรอินทรีย์ สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารของชุมชนได้ และมีภาวะหนี้สินจำนวนน้อยไม่เกิน 100,000 บาท เป็นต้น และจากการศึกษาผู้ศึกษาจึงได้ทำการคัดเลือกครอบครัวเกษตรกรเข้มข้นที่พึ่งตนเองได้มาจำนวน 5 ครอบครัว

2. ครอบครัวเกษตรกรที่พึ่งตนเองไม่ได้ หมายถึง ครอบครัวเกษตรกรที่มีฐานะค่อนข้างปานกลางถึงยากจน มีสถานะทางเศรษฐกิจฝืดเคืองจะมีความลำบากเรื่องอาหาร ที่จะต้องซื้อทุกอย่าง ทุกมื้อ บางครอบครัวมีภาระหนี้สินทั้งกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) หรือการหยิบยืมเงินจากเพื่อนบ้านมาใช้ ปัญหาจากพืชผลจากการผลิตที่ไม่ได้ราคาเท่าที่ควร มีการเพิ่มปัจจัยการผลิตโดยการใช้ปุ๋ยเคมีทางการเกษตรทุกอย่าง ไม่มีการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร การเป็นหนี้เนื่องจากไปกู้เงินมาซื้อเมล็ดพันธุ์ทางการเกษตร หรือบางรายไม่มีรายได้หลัก เนื่องจากครอบครัวไม่มีใครเป็นเสาหลัก ทำให้ไม่มีแรงงานในการหารายได้ บางครอบครัวมีผู้สูงอายุทำอาชีพการเกษตรทำให้เกิดโรคจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรตามมา เช่น หายใจไม่ออก โรคหัวใจ ตาพร่ามัว ฯลฯ เป็นต้น เพราะลูกหลานออกไปทำงานต่างจังหวัด จึงต้องทิ้งให้ผู้สูงอายุอยู่กับหลานแล้วทำการเกษตรกรรมเพื่อหาเลี้ยงชีพ บางรายอาจต้องเช่าที่ดินทำกิน ภายในบริเวณบ้านจะปลูกแต่พืชเศรษฐกิจอย่างเดียว ไม่มีการปลูกพืชผักสวนครัว หรือหากปลูกจะมีการปลูกในปริมาณที่น้อยมาก อีกทั้งไม่มีข้าวของเครื่องใช้อำนวยความสะดวกมากนัก และไม่มียานพาหนะ เช่น รถยนต์ รถเก๋ง รถปิคอัพ เป็นต้น หรือหากมีก็จะมีแต่มอเตอร์ไซต์ รวมทั้ง ไม่มี

รถที่ใช้ทางการเกษตร เช่น รถแทรกเตอร์ รถเก็บเกี่ยวผลผลิต ฯลฯ ส่วนมากจะเป็นหนี้สินจากการจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิตอีกด้วย และจากการศึกษา ผู้ศึกษาจึงได้ทำการคัดเลือกครอบครัวเกษตรกรที่พึ่งตนเองไม่ได้มาจำนวน 5 ครอบครัว

และเครื่องมือที่ใช้ศึกษาในการเก็บรวมรวบข้อมูล ได้แก่

1) แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปรายครัวเรือน ซึ่งเป็นบันทึกรายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะทำให้ทราบถึงข้อมูลส่วนตัวของครัวเรือน ในประเด็นต่างๆ เช่น การถือครองที่ดิน การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพเกษตรกรรมชนิดใดที่ทำรายได้หลักให้กับครอบครัว ภาวะหนี้สินของครัวเรือน รายรับ-รายจ่าย ครัวเรือน และการลงทุนกับปัจจัยการผลิต

2) แบบสัมภาษณ์คุณลักษณะความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนและปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน ซึ่งเป็นบันทึกรายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะทำให้ทราบถึงข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ เช่น การมีอาหารเพียงพอ การเข้าถึงอาหาร การมีอาหารสม่ำเสมอและมีเสถียรภาพ และการใช้ประโยชน์จากอาหาร โดยประเด็นทั้ง 4 ประเด็นนี้จะทำให้ทราบถึงแหล่งที่มาของอาหารต่าง ๆ ภาวะการมีอาหาร และเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร เป็นต้น

3) แบบสัมภาษณ์แหล่งที่มาของอาหารและสัดส่วนของอาหารที่บริโภค ซึ่งเป็นบันทึกรายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการให้ครัวเรือนนึกย้อนกลับไปถึงเมนูอาหารอะไรก็ได้ ในหนึ่งอาทิตย์ที่ผ่านมา และนำมาเป็นตัวอย่าง 3 เมนู จากนั้นระบุรายละเอียดของวัตถุดิบและแหล่งที่มาของวัตถุดิบ ซึ่งจะทำให้ทราบว่าแหล่งที่มาของวัตถุดิบนั้น มาจากการซื้อ (ได้จากตลาด รถเร่ ห้างสรรพสินค้า ฯลฯ) การผลิต (ปลูกเอง เลี้ยงเอง) หาจากแหล่งธรรมชาติ (หาในป่า ลำคลอง สวน ทุ่งนา) หรือ ประเพณีวัฒนธรรม (แลกเปลี่ยน แบ่งปัน ขอข้างบ้าน เพื่อนบ้านให้มา)

4) แบบสัมภาษณ์ระบุทรัพยากรทางอาหารของครัวเรือน เป็นต้น เพื่อทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและทราบถึงข้อมูลในเรื่องจำนวนชนิดของทรัพยากรอาหารของครัวเรือน แหล่งอาหาร วิธีการได้มาซึ่งอาหาร การเข้าถึงอาหาร สิทธิในการจัดการทรัพยากรและแรงงานของครัวเรือน รวมถึงความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่มีต่ออาหารประเภทต่างๆ การใช้ตารางระบุรายการนี้เพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการเก็บข้อมูลและง่ายต่อการสรุปผลและนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพได้รวดเร็วขึ้น

ผลการศึกษา

ผู้ศึกษาจะแบ่งการสรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ 2 ประเด็น คือ (1) คุณลักษณะของความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน และ (2) เงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน

1. คุณลักษณะของความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน

ในส่วนนี้จะนำเสนอผลการศึกษาผ่าน 4 ประเด็น ได้แก่ การมีอาหารเพียงพอ (availability) การเข้าถึงอาหาร (accessibility) การมีอาหารสม่ำเสมอ มีเสถียรภาพ (stability)และ การใช้ประโยชน์ (utilization)

1.1 การมีอาหารเพียงพอ (availability)

1.1.1 กลุ่มที่ 1 ครอบครัวเกษตรกรเข้มข้นที่พึ่งตนเองได้

สำหรับเกษตรกรกลุ่มที่ 1 จะมีอาหารพอเพียง ในภาพรวมระดับ มาก เนื่องจาก มีการปลูกผักไว้กินเอง มีน้ำดื่มที่เพียงพอตลอดทั้งปี มีรายการอาหารที่มีความหลากหลายในแต่ละมื้อ แต่ไม่มีการหาแหล่งอาหารจากธรรมชาติ เนื่องจาก น้ำแห้งตลอดทั้งปี ทำให้ไม่พบแหล่งอาหารทางธรรมชาติ นอกจากนี้ สมาชิกในครัวเรือนยังสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารจากตลาดได้เป็นอย่างดี เพราะแหล่งตลาดจะอยู่ใกล้กับชุมชนที่อาศัย เป็นต้น

1.1.2 กลุ่มที่ 2 ครอบครัวเกษตรกรที่พึ่งตนเองไม่ได้

สำหรับเกษตรกรกลุ่มที่ 2 จะมีอาหารพอเพียง ในภาพรวมระดับปานกลาง เนื่องจาก บางครัวเรือนจะมีภาวะฟืดเคืองจากเศรษฐกิจซึ่งส่งผลต่อการซื้ออาหารเพื่อบริโภค อีกทั้งต้องทุ่มเทเวลาส่วนมากให้กับการทำเกษตรกรรมพืชไร่ นอกจากนี้ สมาชิกในครัวเรือนในกลุ่มที่ 2 สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารทางธรรมชาติได้ เพราะ ต้องหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติเพื่อลดค่าใช่จ่าย อีกทั้งสมาชิกในครัวเรือนยังสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารจากตลาดได้เป็นอย่างดี เพราะ แหล่งตลาดจะอยู่ใกล้กับชุมชนที่อาศัย เป็นต้น

1.2 การเข้าถึงอาหาร (accessibility)

1.2.1 กลุ่มที่ 1 ครอบครัวเกษตรกรเข้มข้นที่พึ่งตนเองได้

สำหรับเกษตรกรกลุ่มที่ 1 มีสิทธิและการเข้าถึงระบบอาหารในภาพรวม ระดับ ดีมาก เนื่องจากครัวเรือนมีการเพาะพันธุ์เมล็ดพันธุ์พืชและเพาะพันธุ์สัตว์ ไว้ด้วยระบบภูมิปัญญาของตนเอง มีที่ดินเพียงพอต่อการผลิตพืชผลต่าง ๆ มีแหล่งน้ำเป็นของตนเองภายในครัวเรือน มีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ แต่ไม่สามารถหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติได้ เนื่องจาก พื้นที่นิคมฯ ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ในการปลูกพืชไร่และเป็นที่ราบสูง และภายในชุมชนจะมีแหล่งตลาดหลากหลายเพื่อให้ครัวเรือนได้จับจ่ายใช้สอย เช่น ตลาดนัด ตลาดสด รถเร่ เป็นต้น แต่สำหรับการกระจายผลผลิตนั้นไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้ ต้องมีการซื้อขายจากพ่อค้าคนกลางอย่างสม่ำเสมอ

1.2.2 กลุ่มที่ 2 ครอบครัวเกษตรกรที่พึ่งตนเองไม่ได้

สำหรับเกษตรกรกลุ่มที่ 2 มีสิทธิ์และการเข้าถึงระบบอาหารในภาพรวม ระดับปานกลาง เนื่องจากครัวเรือนไม่มีการเพาะพันธุ์เมล็ดพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ แต่จะอาศัยจากการซื้อเมล็ดพันธุ์เหล่านี้จากตลาดสดหรือจากเฒ่าแก่เป็นหลัก มีที่ดินไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตรและการปลูกพืชผักสวนครัวไว้รับประทาน แต่มีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ แต่ ไม่สามารถหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติได้ เนื่องจาก พื้นที่นิคมฯ ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ในการปลูกพืชไร่และเป็นที่ราบสูง และภายในชุมชนจะมีแหล่งตลาดหลากหลายเพื่อให้ครัวเรือนได้จับจ่ายใช้สอย เช่น ตลาดนัด ตลาดสด รถเร่ เป็นต้น แต่สำหรับการกระจายผลผลิตนั้นไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้ ต้องมีการซื้อขายจากพ่อค้าคนกลางอย่างสม่ำเสมอ

1.3 การมีอาหารสม่ำเสมอ มีเสถียรภาพ (stability)

1.3.1 กลุ่มที่ 1 ครอบครัวเกษตรกรเข้มข้นที่พึ่งตนเองได้

สำหรับเกษตรกรกลุ่มที่ 1 มีอาหารสม่ำเสมอ และมีเสถียรภาพ ภาพรวมในระดับ มาก เนื่องจาก คิดว่าปัญหาจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ การเมือง ความขัดแย้งในประเทศ การก่อตั้งโรงงานจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางการเกษตรของนิคมฯ โดยมีความกังวลต่อสถานการณ์เหล่านี้ เพราะว่าส่งผลกระทบต่อที่ดินที่ทำกิน ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรกรรม รวมทั้งส่งผลกระทบต่อราคาพืชผลทางเศรษฐกิจ อีกด้วย

1.3.2 กลุ่มที่ 2 ครอบครัวเกษตรกรที่พึ่งตนเองไม่ได้

สำหรับเกษตรกรกลุ่มที่ 2 มีอาหารสม่ำเสมอ และมีเสถียรภาพ ภาพรวมในระดับ ปานกลาง เนื่องจากคิดว่าการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมจะสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับพื้นที่นิคมฯ ทำให้เกิดความหลากหลายทางอาชีพและทำให้สถานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น

1.4 การใช้ประโยชน์ (utilization)

1.4.1 กลุ่มที่ 1 ครอบครัวเกษตรกรเข้มข้นที่พึ่งตนเองได้

สำหรับเกษตรกรกลุ่มที่ 1 มีศักยภาพของครัวเรือนและชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหารของท้องถิ่นในภาพรวมระดับ มากที่สุด เนื่องจาก ครัวเรือนจะมีการสำรองอาหารที่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้รับประทานเอ เช่น การปลูกผัก ผลไม้ การคิดพืชงอกต่าง ๆ การถนอมอาหารด้วยวิธีการตากแห้ง วิธีการกวนผลไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการแลกเปลี่ยนอาหารผ่านระบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน ให้แก่กันและกัน ถือเป็นการจัดการอาหารของชุมชน ได้เป็นอย่างดี

1.4.2 กลุ่มที่ 2 ครอบครัวเกษตรกรที่พึ่งตนเองไม่ได้

สำหรับเกษตรกรกลุ่มที่ 2 มีศักยภาพของครัวเรือนและชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหารของท้องถิ่น ในภาพรวมระดับ ปานกลาง เนื่องจาก ไม่มีแนวคิดที่จะสำรองอาหารไว้ในกรณีฉุกเฉิน เพราะว่า จะเน้นที่การซื้อกินเป็นส่วนใหญ่ เพราะคิดว่าการซื้อกินคือการสำรองอาหารไว้แล้ว นอกจากนี้ ไม่ค่อยมีการแลกเปลี่ยนอาหารระหว่างเครือญาติหรือเพื่อนบ้าน เพราะต้องทำแค่พอกินเท่านั้น ไม่ทำเผื่อเหลือ

2. เงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน

เงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน โดยภาพรวมพบว่า เกษตรกรจะทำอาชีพการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ โดยไม่ต้องไปเรียนรู้จากเกษตรอำเภอ หรือจากหน่วยงานราชการอื่น ๆ แต่จะเป็นการสอนจากรุ่นสู่รุ่น โดยกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่สัมภาษณ์นั้นจะเกิดและอาศัยที่นี่ตั้งแต่เกิด

เมื่อมีอายุประมาณ 10 ขวบ ก็จะเริ่มเรียนรู้การทำอาชีพเกษตรกรรมจากพ่อแม่เป็นหลัก โดยสาเหตุที่ต้องทำอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นั้น เพราะว่า ด้วยสภาพพื้นที่ของนิคมสร้างตนเอง พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นพื้นที่ราบสูงที่ถูกแผ้วถางตั้งแต่รุ่นที่มาจับจองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อทำการเกษตรได้เพียงอาชีพเดียว โดยส่วนใหญ่จะต้องเป็นพืชไร่เท่านั้น เพราะเป็นที่ราบสูง ค่าของดินเป็นดินเหนียวและดินทรายปนแห้ง ซึ่งดินประเภทนี้จะเหมาะกับการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น เพราะดินลักษณะนี้จะไม่ต้องการน้ำมากนัก แต่หากใช้เป็นที่ปลูกข้าวแล้วจะทำให้ไม่ได้ผลผลิต เพราะสภาพของดินไม่เอื้ออำนวยต่อการปลูกข้าว จึงทำให้พื้นที่นิคมฯ ปรากฏพื้นที่ปลูกข้าวได้เพียง 1% จาก 100% เท่านั้น

รวมทั้ง ทรัพยากรน้ำ ในพื้นที่นิคมฯ เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบให้กับเกษตรกรเป็นอย่างมาก เพราะกรมทรัพยากรเคยมาศึกษาพื้นที่เพื่อทำการขุดเจาะน้ำแต่ไม่มีเพราะพื้นที่แห้งแล้งจนเกินไป และอ่างเก็บน้ำของชุมชนที่มีอยู่ก็มีน้ำแห้งขอด ไม่สามารถนำมาสูบใช้เพื่อทำการเกษตรได้ จึงทำให้ทุกครัวเรือนจะต้องมีการขุดเจาะบ่อบาดาล เพื่อใช้ทางการเกษตรเอง เพราะหากรอน้ำจากฤดูฝน พืชไร่ก็จะได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก สำหรับน้ำที่ใช้ในการบริโภคนั้น มี 2 แบบ คือ 1) ซื้อน้ำดื่มเป็นถังหรือเป็นลัง ราคาต่อถังละ 10 บาท ยี่ห้อทานตะวัน และ 2) รองน้ำฝนไว้ในโอ่งเพื่อใช้ในการดื่มกิน ดังนั้น สำหรับปริมาณน้ำของพื้นที่นิคมฯ นั้น สรุปได้ว่า น้ำสำหรับใช้เพื่อการเกษตรกรรมไม่เพียงพอ แต่น้ำสำหรับดื่มกินนั้นเพียงพอตลอดทั้งปี

นอกจากนี้ ไม่มีการรวมกลุ่มทางการเกษตรเพื่อกระจายผลผลิตทางการเกษตร เพราะพื้นที่นิคมฯ เคยรวมกลุ่มมาแล้วครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ มาจากสาเหตุ 1) ภาวะผู้นำไม่เข้มแข็ง ยังไม่มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม 2) การเก็บเกี่ยวผลผลิตทางพืชไร่มีช่วงจังหวะไม่ตรงกัน ทำให้แต่ละคนเกิดความไม่ไว้วางใจต่อการนำไปขาย 3) ความไม่เชื่อใจคนในชุมชนด้วยกันเอง เป็นต้น จึงเป็นสาเหตุให้เกษตรกรแต่ละรายจะต้องขายผ่านพ่อค้าคนกลางภายในนิคมฯ หรือพ่อค้าคนกลางจากจังหวัดใกล้เคียง

สำหรับเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของกลุ่มที่ 1 ครอบครัวเกษตรกรเข้มข้นที่พึ่งตนเองได้ เนื่องจาก

1. การถือครองทรัพยากรที่ดินจำนวนมาก ทำให้ไม่ส่งผลกระทบต่อสถานะทางเศรษฐกิจ ทำให้สามารถผลิตพืชไร่ทางการเกษตรกรรม เพื่อนำเงินที่ได้จากพืชไร่มาเป็นปัจจัยหลักในการเข้าถึงอาหาร

2. มีภาวะความเปราะปรางทางอาหารค่อนข้างน้อย เนื่องจาก มีต้นทุนทางความรู้ในเรื่องการทำเกษตรกรรม เช่น มีความรู้ในเรื่องการเพาะพันธุ์เมล็ดพันธุ์ เช่น ต้นมะละกอ มะนาว กล้วย หน่อไผ่ ฯลฯ เป็นต้น เพื่อสร้างอาหารให้กับครัวเรือนของตนเอง

3. มีภาวะหนี้สินที่ค่อนข้างน้อย เนื่องจาก รายรับมากกว่ารายจ่าย ทำให้มีเงินเหลือเก็บที่จะหาอาหารมาสำรองไว้ และไม่เกิดภาวะหนี้สินที่ต้องหาเงินมาใช้หนี้อย่างเดียว

สำหรับเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของกลุ่มที่ 2 ครอบครัวเกษตรกรที่พึ่งตนเองไม่ได้ เนื่องจาก

1. การเช่าที่ดินเพื่อทำการเกษตรกรรมข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสาเหตุสำคัญในการเช่าที่ดินของเกษตรกรเกิดจาก การมุ่งผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ให้ได้ปริมาณมาก เพื่อความต้องการของระบบตลาด และ บางรายได้ขายที่ดินเกือบหมด จึงจำเป็นจะต้องเช่าที่ดินเพื่อทำการเกษตร

2. การมีหนี้สินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เนื่องจาก เกษตรกรเกือบทุกรายมีความจำเป็นต้องกู้ยืมเงินจาก ธกส. เพื่อมาซื้อหรือมาลงทุนกับปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ในทางการเกษตร โดยเป็นหนี้สะสมที่เรื้อรังมานาน เนื่องจากบางปีเกษตรกรไม่สามารถชำระหนี้ได้ เพราะว่าพืชผลทางการเกษตรเสียหาย ซึ่งได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง น้ำแห้ง เป็นต้น ทำให้เกษตรกรต้องไปกู้เงินมาเพิ่ม เพื่อนำเงินไปลงทุนในครั้งต่อไป จึงจะได้กำไร และการมีรายจ่ายที่มากกว่ารายได้ เป็นอีกเหตุผลหนึ่ง ที่ทำให้เกษตรกรต้องมีหนี้สินเพิ่มขึ้นเช่นกัน นอกจากนี้ การเชื่อเงินในการซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทำให้เป็นหนี้เพิ่มขึ้น เพราะจะต้องมีการเสียดอกเบี้ยให้กับร้านที่ขายเมล็ดพันธุ์ด้วย

3. การมีปัญหาสุขภาพที่ได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร ทำให้เกษตรกรมีสุขภาพไม่แข็งแรง ไม่สามารถทำการเกษตรได้นานๆ เป็นผลทำให้ไม่ได้ดูแลเอาใจใส่กับผลผลิตที่มีการดำเนินเอง

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา ทำให้ผู้ศึกษา พบว่า ความมั่นคงทางอาหารไม่ได้ขึ้นอยู่กับการปลูกผัก ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ เพียงอย่างเดียว แต่ความมั่นคงทางอาหารนั้น ทุกคนจะต้องเข้าถึงอาหาร มีต้นทุนเงิน ต้นทุนที่ดิน และได้รับอาหารที่มีประโยชน์มากกว่าจึงจะมั่นคงทางอาหาร และจากผลการศึกษาที่พบจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ครัวเรือนทั้ง 2 กลุ่ม จะมีการปลูกอยู่ปลูกกิน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะมั่นคงทางอาหาร เพราะ ปัจจัยที่หนุนเสริมความมั่นคงทางอาหารนั้น จะต้องไม่มีภาวะหนี้สิน มีสุขภาพแข็งแรง และได้รับสารอาหารที่ประโยชน์ต่อร่างกาย เป็นต้น และ สำหรับความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนในเขตนิคมสร้างตนเอง พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี พบว่า **ไม่มีความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน** เพราะ ถึงแม้ว่าเกษตรกรทุกคนจะมีที่ดิน จำนวน 25 ไร่ แต่พื้นที่ส่วนใหญ่จะถูกใช้ไปกับการปลูกพืชไร่ คือ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นหลัก ซึ่งมีพื้นที่ในการปลูกข้าวเพียง 1% เนื่องจาก ทรัพยากรดินที่ไม่สามารถเอื้อต่อการปลูกข้าวได้ และ เกิดภาวะภัยแล้งจากทรัพยากรน้ำทุกปี โดยข้าวถือเป็นอาหารหลักของคนไทยและทุกครัวเรือน อาหารนั้นจะต้องมีข้าวเป็นปัจจัยหลัก เพราะหากขาดข้าวและขาดน้ำแล้วก็ทำให้เกิดวิกฤตทางอาหาร

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงพื้นที่ต่อชุมชน

(1) เกษตรกร ควรจะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อกำหนดราคากลางของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง

(2) เกษตรกร ควรมีการตรวจสุขภาพประจำปี เพื่อค้นหาสารเคมีในเลือด ซึ่งหากสุขภาพดีก็จะทำให้ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บจากการทำอาชีพการเกษตร

(3) เกษตรกร ควรมีการพัฒนาความรู้ทางการเกษตรอยู่เสมอ เพื่อสร้างมูลค่าทางสินค้าการเกษตร

(4) เกษตรกร ควรรู้เท่าทันเหตุการณ์สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สามารถรับมือได้ทับบริบทใหม่ที่เปลี่ยนไปของชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) จากการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะต่อ สำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งมีความใกล้ชิดกับเกษตรกรภาคเกษตรกรรม ควรจะมีการสนับสนุนให้ความรู้กับเกษตรกรในพื้นที่เกี่ยวกับการเพาะพันธุ์เมล็ดพันธุ์ เพราะจะทำให้เป็นการลดต้นทุนของปัจจัยทางการผลิตได้ และควรมีการให้ความรู้เรื่องทรัพยากรดินในพื้นที่ เพื่อให้เกษตรกรได้ทราบว่าควรจะปลูกพืชชนิดใด ประเภทใด นอกจากนี้ ควรมีการให้ความรู้เรื่องการปลูกพืชชนิดใหม่ ๆ แก่เกษตรกรอยู่อย่างสม่ำเสมอ

(2) จากการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะต่อ กรมทรัพยากรน้ำในพื้นที่ ซึ่งมีความรับผิดชอบในพื้นที่ควรจะหาวิธีการในการแก้ไขปัญหาภาวะน้ำขาดแคลน เพื่อหาพื้นที่ในการขุดเจาะน้ำให้เกษตรกรได้นำไปใช้ทางการเกษตรกรรมอย่างเพียงพอ

(3) จากการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะต่อ สำนักงานประปาส่วนภูมิภาค ควรมีการแก้ไขปัญหาคราบหินปูนที่เกาะตามท่อส่งน้ำ เพราะที่ผ่านมาในนิคมสร้างตนเองพระพุทธบาท น้ำประปามี แต่ไม่สามารถจ่ายน้ำได้เนื่องจากท่อเต็มไปด้วยคราบหินปูน ดังนั้น สำนักงานประปา ควรสอดส่องดูแลเรื่องการจ่ายน้ำ ระบบประปาที่ทันสมัยและเหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อลดปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนในพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

(1) ควรศึกษาความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในอำเภอพระพุทธบาท เพื่อเปรียบเทียบเป็นรายชุมชนว่า ชุมชนไหนจะมีความมั่นคงทางอาหารมากกว่ากัน เพราะจากสภาพภูมิศาสตร์ที่คล้ายคลึงกันจะส่งผลหรือไม่

(2) ควรศึกษาแนวโน้มความมั่นคงทางอาหารในอนาคตเพื่อเป็นกลไกและสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ระดับครัวเรือนและระดับชุมชน

รายการอ้างอิง

กฤษฎา บุญชัย และคณะ. (2550). *แนวความคิด และนโยบายฐานทรัพยากรอาหาร*. นนทบุรี: มูลนิธีชีววิถี.

เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน. (2555). *จินตนาการอาหาร และชุมชน.* นนทบุรี: มูลนิธีชีววิถี.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยสหวิทยาการ, โครงการจัดพิมพ์เอกสารและสิ่งตีพิมพ์เผยแพร่วิชาการ ศูนย์ลำปาง. (2548). *การศึกษาการจัดการทรัพยากรทางสังคมและวัฒนธรรม เล่ม 2*. ลำปาง :สหกิจการพิมพ์.

ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และคณะ. (2554). *สุขภาพคนไทย 2554 : เอชไอเอ กลไกพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อชีวิตและสุขภาพ.* (พิมพ์ครั้งที่ 1). นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

นงนภัส คู่วัรญญู เที่ยงกมล. (2552). *สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา (ความมั่นคงทางอาหาร) เล่ม 2.* กรุงเทพฯ: บริษัท ส.เอเชียเพรส (1989) จำกัด.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

พัชรินทร์ สิรสุนทร. (2550). *ชุมชนปฏิบัติด้านการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพโรจน์ ชลารักษ์. (2551). *การจัดการความรู้ : สังกัปทางทฤษฎี***.** กรุงเทพฯ: เพชรเกษม พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2551). *ทุนทางสังคม กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม.* กรุงเทพฯ: ฟิสิกส์เซ็นเตอร์.

วรารักษ์ ไชยทัพ. (2544). *การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Process.* เชียงใหม่: หจก.เชียงใหม่ บี.เอส.การพิมพ์.

วิจารณ์ พานิช. (2548). *การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ***.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. (2554). *ปฏิรูปเกษตรกรรม เพื่อความมั่นคงทางอาหาร.* นนทบุรี: มูลนิธีชีววิถี.

ศจินทร์ ประชาสันติ์. (2555). *ความมั่นคงทางอาหาร : แนวคิดและตัวชี้วัด.* นนทบุรี: มูลนิธีชีววิถี.

สุพัตรา ชาติบัญชาชัย. (2549). ***กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย.*** กรุงเทพฯ: พิสิษฐ์ ไทย ออฟเซต.

สุภา ใยเมือง. (2555). *ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน*. นนทบุรี: มูลนิธีชีววิถี.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2548). *กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมใน จังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บัณฑิต ปิยะศิลป์. *เกษตรกรรมยั่งยืน รากฐานที่สำคัญในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร*. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://www.thaingo.org/cgi-bin/content/content2/show.pl?0385

ปวรรัตน์ พรรธนประเทศ. *ความมั่นคงทางอาหาร.* สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2555, จาก nutrition.anamai.moph.go.th/temp/files/.../food%20security.ppt

วารสาร Food Facts Asia ฉบับ 36. ความมั่นคงทางอาหารในเอเชีย. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://www.afic.org/undernutrition.php?switchto=2&news_id=1125

ก้าวไปอย่างช้าๆ แบบชาวธนาคารต้นไม้
Slow Movement with Tree Bank

นายพรหมธีระ พรหมสถิตย์[6]

บทคัดย่อ

สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ตามกระแสของการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลงเพื่อตอบสนองการบริโภคที่รวดเร็ว และเพิ่มขึ้นตลอดเวลา เกษตรกรไทยเปลี่ยนวิถีการผลิตและส่วนใหญ่ล้มเหลวจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว แทบทั้งหมดเป็นหนี้ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเหล่านั้น แนวคิด "การก้าวไปอย่างช้า ๆ" (Slow Movement) ถูกกล่าวถึงและสร้างแรงกระเพื่อมในสังคมชนชั้นกลางของไทย หากแต่ยังมีคนไทยน้อยคนนักที่จะรู้จักกลุ่มนวชีวัน และชาวธนาคารต้นไม้ ที่มีความคิดย้อนแย้งหามรรควิธีแก้ปัญหาที่รุมเร้าสังคม โดยวิถีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับต้นไม้ ด้วยฐานคิด "พอเพียง มั่งคั่ง ยั่งยืน" เชื่อมโยงเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน สร้างสมดุลแก่ระบบนิเวศน์โดยปลูกต้นไม้ควบคู่ไปกับการทำเกษตรกรรมยั่งยืน และดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ฟื้นฟูวิถีชนบทและภูมิปัญญาไทยในอดีตที่รู้จักใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างเอื้ออาทร เรียบง่าย และมีสมดุลแห่งจังหวะชีวิตที่ช่วยให้ชนบทไทยสามารถพึ่งตนเองได้

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษารูปแบบการปลูกต้นไม้ และการผลิตของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของธนาคารต้นไม้ สาขาบากแดง ต.วังตะกอ จ.ชุมพร ซึ่งเป็นรูปแบบที่พัฒนาศักยภาพของเกษตรกรให้สามารถพึ่งตนเองได้ ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ในที่สุด

คำสำคัญ: ชุมชนเข้มแข็ง, ธนาคารต้นไม้, เศรษฐกิจพอเพียง, เกษตรกรรมยั่งยืน

คำนำ (Introduction)

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบัน ชีวิตคนเมืองที่อาศัยอยู่ท่าทกลางกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมอย่างบ้าคลั่งผู้คนรีบเร่งทำงานเพื่อให้ได้เงินตอบแทนเพียงพอต่อรายจ่ายที่เกิดขึ้นแทบตลอดเวลา จากผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยเฮิร์ตฟอร์ดเชียร์ (University of Hertfordshire) ประเทศอังกฤษ ("เปิดโลกสื่อพลัง," 2553) พบว่า ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา คนเมืองใช้ชีวิตเร่งรีบมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ อาจเป็นเหตุมาจากการพัฒนาของเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต ส่งผลให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ท่ามกลางความเร่งรีบของสังคมเมือง คนเมืองกำลังเสี่ยงต่อโรค Hurry Sickness Syndrome ซึ่งเป็นอาการของคนที่ใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบเกินไปจนรู้สึกหายใจไม่ทัน หอบ หัวใจเต้นเร็ว ส่งผลให้แขนขาหมดแรง ใจหวิว และทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ตามมา ความเร่งรีบดังกล่าวไม่เพียงส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนเมืองเท่านั้น แต่ยังส่งผลร้ายแรงต่อผู้คน สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อม

ในขณะที่อิทธิพลของระบบทุนนิยมปลุกเร้าให้คน "อยากบริโภค" เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ความต้องการของผู้บริโภคไม่มีที่สิ้นสุด แม้หลายอย่างจะเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย หรือเมื่อบริโภคแล้วจะส่งผลเสียต่อสุขภาพ แต่พฤติกรรมดังกล่าวกลับยิ่งทวีความรุนแรง และเป็นเหตุให้ภาคการผลิตซึ่งอยู่ในชนบทจะต้องเร่งขยายการผลิตเพื่อตอบสนองความอยากของผู้บริโภค เกษตรกรเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการเกษตรแบบดั้งเดิม (Traditional Agriculture) เป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยว (Monoculture) เพิ่มพื้นที่การผลิต และใช้สารเคมีทางการเกษตรจำนวนมาก เพื่อเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการ ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมก็ต้องเร่งใช้พลังงานและสารเคมีในการเพิ่มอัตราการผลิต รวมถึงการใช้พลังงานในการกระจายสินค้าสู่มือผู้บริโภคให้เพียงพอและสะดวกสบาย

---

[6] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กระแสทุนนิยมแบบโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้ตัวเลขค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) มีตัวเลขที่สูงขึ้น แต่ในทางตรงกันข้ามทรัพยากรธรรมชาติกลับถูกทำลายลงอย่างประเมินค่าไม่ได้ รัฐไทยนำเอาระบบเศรษฐกิจแบบจักรวรรดินิยมมากระทำกับชาวชนบทของตน ส่งผลให้เกิดการล่มสลายของสังคมชุมชนชนบทที่เคยอยู่กันมานานนับร้อยนับพันปี และมีระบบของการอยู่ร่วมกัน มีศูนย์กลางทางการเรียนรู้ และศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ที่ก่อให้เกิดความดี ความงาม และจิตวิญญาณที่เป็นกุศล ก็ต้องถูกการพัฒนาทำลายลง ทั้งยังทำลายฐานทางเศรษฐกิจหรือวิถีการทำมาหากินของชาวบ้าน ซึ่งเดิมเคยทำเกษตรแบบผสมผสานพออยู่พอกิน และอ้างว่า "ผู้บริโภคเป็นผู้ได้ประโยชน์จากความก้าวหน้าของการเกษตรของประเทศไทย" (วิทูร เลี่ยนจำรูญ และคณะ, 2551, น. 158-161)

ท่ามกลางความเร่งรีบที่ก่อปัญหาต่าง ๆ คนเมืองเริ่มพูดถึงแนวคิด "การก้าวไปอย่างช้า ๆ" (Slow Movement) หรือ Slow Life ที่ถูกจุดประกายขึ้นโดยคาร์โล เปรตินี่ (Carlo Petrini) ชาวอิตาลี เพื่อเรียกร้องให้คนเมืองด้วยกันหันกลับมามองคุณค่าและการใช้ชีวิตอย่างสมดุล รวมถึงเรียกร้องให้ผู้ประกอบการ เช่น บริษัทผลิตอาหารยักษ์ใหญ่ (Fast Food) เลือกใช้วัตถุดิบจากท้องถิ่น (Good) หรือผลผลิตตามแนวเกษตรอินทรีย์ ไม่ใช้สารเคมีในการผลิต (Clean) และลดการใช้พลังงานในระบบขนส่ง เป็นธรรมต่อสรรพชีวิตและสิ่งแวดล้อม (Fair) เพื่อให้เป็น "Slow Food" (Good-Clean-Fair) ไม่ใช่หวังเพียงกำไรสูงสุดเท่านั้น แต่ดูเหมือนว่าบริษัทเหล่านั้นกลับดำเนินการในทางตรงกันข้าม

หากพิจารณาแนวคิดการก้าวไปอย่างช้า ๆ อย่างถ้วนถี่ จะเห็นได้ว่า แนวคิดดังกล่าวไม่ได้ปฏิเสธการพัฒนา หยุดทุกสิ่งทุกอย่างแล้วเดินถอยหลังแต่อย่างใด แต่เป็นการสร้างสมดุลภาพระหว่างมนุษย์กับสรรพชีวิต ซึ่งมิใช่สิ่งใหม่ในสังคมไทยแต่ฝังรากอยู่ในวิถีดั้งเดิมของชนบทไทยที่มนุษย์อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างพึ่งพา เอื้ออาทร และเคารพต่อกัน บทความนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการศึกษาเรื่อง "บทบาทของธนาคารต้นไม้ต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษา ธนาคารต้นไม้สาขาบากแดง ต.วังตะกอ อ.หลังสวน จ.ชุมพร" โดยกล่าวถึงวิถีการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับต้นไม้ตามแนวคิดของธนาคารต้นไม้ ที่ไม่ได้มองเรื่องการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแยกส่วนออกจากระบบสังคม เศรษฐกิจ และการผลิต แต่เชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เกิดเป็นวิถีชีวิตที่เอื้ออาทรต่อสรรพสิ่ง และพัฒนาศักยภาพของคน และชุมชนไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้มุมมองของการพัฒนาชุมชน อธิบายรูปแบบการปลูกต้นไม้ และการเกษตรแบบเกษตรกรรมยั่งยืน การผลิตและดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เห็นภาพการปรับเปลี่ยนระบบความคิด และวิถีชีวิตสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน และเกิดสมดุลยภาพกับทุกสิ่ง

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา (Methods and Instruments)

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาจากเอกสาร (Document Study) และการศึกษาภาคสนาม (Field Study) ซึ่งผู้ศึกษาลงพื้นที่เก็บข้อมูล โดยใช้วิธีการสนทนา การสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งที่เป็นการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ร่วมกับวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยใช้ ตัวผู้ศึกษาเอง เอกสารหรือข้อมูลมือสองที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ และอุปกรณ์ที่ช่วยในการบันทึกข้อมูล เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมี แกนนำเครือข่ายธนาคารต้นไม้ สมาชิกธนาคารต้นไม้สาขาบากแดง กลุ่มผู้นำชุมชน และชาวบ้านชุมชนวังตะกอ เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกชุมชนวังตะกอ อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นหนึ่งในชุมชนเข้มแข็ง เป็นชุมชนต้นแบบของจังหวัดชุมพร และภาคใต้ ชุมชนวังตะกอได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 10 พ.ศ. 2551 จากการเป็นต้นแบบสร้างความร่วมมือในการสร้างพื้นที่สีเขียว และดำเนินกิจกรรม ธนาคารต้นไม้สาขาบากแดง ซึ่งเป็นหนึ่งในธนาคารต้นไม้ ที่เริ่มดำเนินโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำหลังสวนเป็นพื้นที่แรก ก่อนจะขยายพื้นที่ออกไปทั่วประเทศ

ผลการศึกษา

โยนิโสมนสิการ: วังตะกอ ภาพซ้ำ วังวน การพัฒนาชนบทไทย

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของประเทศไทย จังหวะก้าวเดินของคนไทยในสังคมเมืองเพิ่มความเร่งรีบขึ้นทุกขณะ สังคมชนบทไทยที่คนเมืองมองว่าล้าหลัง ไม้ว่าลักษณะการใช้ชีวิตจะดูเหมือนว่าไม่ได้เร่งรีบเท่ากับสังคมเมือง แต่ลักษณะการก้าวกระโดดทางการพัฒนาก็ส่งผลให้สังคมไทยในชนบทเกิด

ความเปลี่ยนแปลง นโยบายการปกครองแบบรวมศูนย์ของรัฐไทย ดึงทรัพยากรจากชนบทเพื่อตอบสนองความต้องการของคนเมืองแทบตลอดเวลา ไม่เพียงแต่ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว วิถีชีวิต สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ของคนในชนบทก็ถูกทำลายลงไปด้วยแบบเป็นเงาตามตัว

บนเส้นทางรอยต่อระหว่างเขตอ.หลังสวน กับ อ.พะโต๊ะ จ.ชุมพร ที่ตั้งของชุมชนวังตะกอ ชุมชนริมแม่น้ำหลังสวนที่อดีตเคยเป็นชุมชนอู่ข้าวอู่น้ำของเมืองหลังสวน อาศัยพื้นที่ป่าในการดำรงชีพ โดยการถางป่าเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำการเกษตรเพื่อบริโภคในครัวเรือน ก่อนจะเปลี่ยนแปลงเป็นการทำเกษตรเชิงเดี่ยว โดยทำสวนปาล์มน้ำมัน ยางพารา สวนผลไม้ เช่น ทุเรียนมังคุด ลองกอง ความต้องการครอบครองที่ดินเพื่อทำการเกษตรก็เพิ่มขึ้น ชาวบ้านเริ่มบุกรุกพื้นที่ป่าที่ต่อมากลายเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติน้ำตกหงาว และใช้สารเคมีทางการเกษตร เพื่อเพิ่มปริมาณผลผลิตตอบสนองความต้องการของตลาด โดยเชื่อว่ายิ่งทำมากก็จะยิ่งได้เงินมาก ยิ่งได้เงินมากชีวิตก็จะยิ่งมีความสุข แต่ในโลกความเป็นจริงยิ่งชาวบ้านทำมากขึ้นเพียงใด หนี้ที่เกิดจากการการทำเกษตรกลับยิ่งทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว ในขณะที่ราคาผลผลิตกลับตกต่ำเนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถควบคุมราคาได้ คนที่รวยกลับกลายเป็นพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อผลผลิตทางการเกษตร ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาส่งเสริมก็กลับออกไปจากชุมชน ประกอบกับชุมชนต้องประสบปัญหาอุทกภัยจากพายุใต้ฝุ่นซีต้าในปี พ.ศ. 2540 ที่นอกจากจะกวาดต้อนตลิ่งและสวนของชาวบ้านไปกับกระแสน้ำ ยังทำให้ชุมชนวังตะกอต้องจมอยู่ใต้น้ำเป็นเวลากว่าเดือน เมื่อน้ำลดก็ทิ้งไว้เพียงซากต้นไม้ในสวนที่ไร้ราคา กับหนี้สิน และความเสียหายที่ชาวบ้านแทบมองไม่เห็นหนทางเดิน

ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจจากการลอยค่าเงินบาท ชุมชนวังตะกอไม่อาจหวังพึ่งรัฐได้อีก ผู้นำชุมชน คณะผู้นำและแกนนำหมู่บ้าน ร่วมกับชาวชุนชนวังตะกอ จัดทำเวทีประชุมย่อยหมุนเวียนไปตามหมู่บ้านเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อย่างต่อเนื่อง จำนวน 225 ครั้ง และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ศักยภาพเพื่อประเมินสถานภาพการพัฒนา เป็นแนวทางในการกำหนดแผนแม่บทชุมชนและยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลวังตะกอแบบบูรณาการ บนฐานแนวคิด "ยึดพื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชาวบ้านเป็นเจ้าของ" และประกาศใช้เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2546

กระบวนการทำแผนแม่บทชุมชนของชาววังตะกอ ช่วยให้ชุมชนได้รู้จักรากเหง้า รู้อดีต รู้จักตนเอง รู้จักโลกภายนอก รู้จักชุมชนของตนเอง และมองเป้าหมายในอนาคต วิเคราะห์ศักยภาพ ประเมินสถานภาพการพัฒนา โดยอาศัยศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบ และการเข้าร่วมเวทีแผนชีวิตชุมชนในงานมหกรรมแผนชีวิตชุมชนภาคใต้ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ชาววังตะกอนำวิธีการคิดแบบ โยนิโสมนสิการ มาปรับใช้อย่างเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

ในขณะที่ชุมชนวังตะกอเริ่มกระบวนการจัดการตนเองตามแผนแม่บทชุมชน ชุมชนได้เข้าร่วมเครือข่ายประชาชนแห่งลุ่มน้ำหลังสวน ช่วงปีพ.ศ. 2549 หลังจากการจัดเวทีปลูกต้นไม้ในใจคนตามโครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ นายจินดา บุญจันทร์ 1 ใน 50 สมาชิกสภาผู้นำชุมชนแห่งชาติ ผสานความคิดกับ นายพงศา ชูแนม แกนนำเครือข่ายประชาชนแห่งลุ่มน้ำหลังสวน และ ว่าที่ ร.ต.ไสว แสงสว่าง ผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สาขาหลังสวน (ขณะนั้น) ได้เสนอต่อที่ประชุมเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำหลังสวน ในวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2549 ปรับโครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ มาเป็นธนาคารต้นไม้ เพื่อเปิดโอกาสให้คนทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีหนี้สิน และคนทั่วไป ได้ร่วมกันปลูกต้นไม้ในแผ่นดิน

เมื่อผู้นำชุมชนนำแนวคิดธนาคารต้นไม้มาเผยแพร่ในชุมชนบากแดง และได้รับเสียงตอบรับที่ดี จึงได้รวมกลุ่มกันประสานแกนนำธนาคารต้นไม้ และขอจัดตั้งเป็นธนาคารต้นไม้ สาขาบากแดง เป็นผลสำเร็จ และทำพิธีเปิดธนาคารต้นไม้สาขาบากแดง ในปีพ.ศ. 2550 เป็นสาขาที่ 2 ต่อจากธนาคารต้นไม้ สาขาคลองเรือ ที่ทำการเปิดอย่างเป็นทางการ โดยในระยะเริ่มต้นสมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านบากแดง หมู่ 12 ต.วังคะกอ ต่อมาจึงมีสมาชิกขยายออกไปในหมู่อื่น ๆ รวมถึงตำบลใกล้เคียง ปัจจุบันธนาคารต้นไม้ สาขาบากแดง มีสมาชิกทั้งสิน จำนวน 250 คน มีต้นไม้ที่ขึ้นทะเบียนไว้กว่า 100,000 ต้น

ธนาคารต้นไม้: แนวทางการปลูกต้นไม้ยุคพระศรีอารย์

นายพงศา ชูแนม นักอนุรักษ์แห่งต้นน้ำพะโต๊ะ จุดประกายความคิดที่ว่า "ต้นไม้ควรมีมูลค่าขณะที่มีชีวิต" โดยมองว่าประชาชนควรจะปลูกต้นไม้ในที่ดินของตนได้อย่างเสรี ปลูกอย่างมีศักดิ์ศรี และปลูกอย่างมีคุณค่า ในขณะเดียวกันรัฐก็ควรมีแรงจูงใจในการให้ประชาชนปลูกต้นไม้ โดยการรับรองมูลค่าต้นไม้ขณะมีชีวิตให้เป็นทรัพย์ ประกอบกับรัฐบาลในขณะนั้นกำลังดำเนินโครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่มีหนี้สินล้นพ้นตัว ช่วงปีพ.ศ. 2549 โดยความร่วมมือของคณะกรรมการสภาผู้นำชุมชนแห่งชาติ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำ

หลังสวนและลุ่มน้ำอื่น ๆ ของจังหวัดชุมพร จึงได้ปรับโครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ มาเป็น ธนาคารต้นไม้ (Tree Bank) ภายใต้คำขวัญที่ว่า "พอเพียง มั่งคั่ง ยั่งยืน"

ธนาคารต้นไม้ เริ่มขับเคลื่อนโครงการ โดยการจัดเวทีปลูกต้นไม้ในใจคนในพื้นที่ต่าง ๆ พร้อมทั้งจัดตั้งธนาคารต้นไม้สาขาต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดชุมพรและใกล้เคียง เพื่อเป็นฐานตั้งต้นการปลูกต้นไม้บนแผ่นดินโดยประชาชน โดยใช้งบประมาณภายใต้โครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ของรัฐบาลผ่านเครือข่ายลุ่มน้ำหลังสวน โดยทำการเปิดธนาคารต้นไม้ สาขาคลองเรือ ตำบลปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เป็นสาขาแรกอย่างเป็นทางการ ในปีพ.ศ. 2550 และในปีเดียวกัน ธนาคารต้นไม้ สาขาบากแดง ก็เปิดอย่างเป็นทางการเป็นลำดับที่สองต่อจากสาขาคลองเรือ

หากจะกล่าวถึงความหมายของธนาคารต้นไม้ อาจกล่าวได้ว่า ธนาคารต้นไม้เป็นองค์กรภาคประชาชน ที่ส่งเสริมให้คนทุกคนปลูกต้นไม้ โดยปลูกต้นไม้เสริมในที่ดินทำกินลักษณะเลียนแบบระบบนิเวศป่าธรรมชาติ ทั้งในที่ดินของตนเองและที่ดินส่วนรวม จัดทำทะเบียนข้อมูลเพื่อประเมินมูลค่าเป็นหลักทรัพย์ขณะต้นไม้มีชีวิต โดยบันทึกไว้ในรูปแบบบัญชีธนาคารเพื่อใช้กับสถาบันการเงินของรัฐ หรือหลักประกันต่าง ๆ ที่จะต้องทำระหว่างรัฐกับประชาชน ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ สร้างเครือข่ายสังคม กลุ่มคนที่ปลูกต้นไม้ เพิ่มพื้นที่สีเขียวให้แผ่นดิน และมุ่งแก้ปัญหาโลกร้อน สร้างความพอเพียง มั่งคั่ง ยั่งยืนให้กับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การดำรงวิถีการเกษตรที่มุ่งเอาภูมิปัญญาการทำเกษตรให้เกิดความหลากหลายในพื้นที่ และสร้างสมดุลแก่ระบบนิเวศน์

รูปแบบการปลูกต้นไม้ของธนาคารต้นไม้จึงมีความแตกต่างจากการปลูกต้นไม้ ที่รัฐและองค์กรต่าง ๆ ส่งเสริมให้มีการปลูกมาอย่างต่อเนื่อง แตกต่างจากการทำสวนป่า และแตกต่างจากโครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ที่อาจจะเป็นต้นธารของธนาคารต้นไม้ โดยที่ธนาคารต้นไม้เน้นให้คนปลูกต้นไม้ให้เป็นป่า พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้เข้ากับภูมิสังคมวัฒนธรรมและภูมินิเวศนั้น ๆ โดยใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อน

ยักษ์ไม่มีจริงในโลก แปลว่าเป็นปริศนาธรรม พูดถึงอำนาจและความโลภทั้งหลาย สามารถทำอะไรก็ได้ทั้งหมด ยักษ์ก็คือทุนนิยม ม้วนแผ่นดินโลก ตรงนี้น่าสนใจ ไม่ใช่ว่าโลกแบน แต่โลกทั้งโลกถูกทำให้เป็นทรัพย์ ให้เป็นกระดาษ ให้มันม้วนได้ แล้วมันม้วนจริง ๆ เหมือนโฉลด มันก็เอาไปไว้ที่เมืองยักษ์ เมืองยักษ์ก็คือธนาคารที่เก็บโลกทั้งโลก ร้อนถึงพระนารายณ์ถ้าแปลงเป็นครุฑ เป็นสิงห์อาจจะเท่กว่า แต่แปลงเป็นหมูป่า ซึ่งเป็นสัตว์ที่ต่ำสุด ให้มาพลิกฟื้นผืนแผ่นดิน หมูป่าเอาเศษเนื้อให้มันกิน มันก็มาเป็นเนื้อให้เรากินได้ ก็แปลว่าคือความธรรมดาสามัญ ถ้าต้องพึ่งราชการก็อาจจะเป็นช้าง แต่เป็นหมูป่าคือชาวบ้านที่ใช้ชีวิตธรรมดาสามัญ ลุกขึ้นสู้โดยต้นไม้ ใช้เครื่องมือทางธรรมชาติสู้เพื่อเอาผืนดินคืนมา (พงศา ชูแนม, น. 179) ปัจจุบันมนุษย์ใช้ เงิน ทองคำ ที่ดิน เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยน และตีคุณค่าสิ่งของ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งไม่จริง เป็นเครื่องมือที่ไม่ประเสริฐ หากแต่มนุษย์จะใช้ ธรรม ที่หมายถึงการไม่เบียดเบียนผู้อื่น และไม่ให้ผู้อื่นเบียดเบียนเป็นแกนหลัก ไม่ละเมิดล่วงเกินวิถีธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ เป้าหมายของธนาคารต้นไม้คือให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุลในระบบนิเวศ อยู่กับธรรมชาติที่ห้อมล้อมมนุษย์ในทุกทิศทาง ธรรมชาติและมนุษย์เกื้อกูลให้คุณกันอย่างปกติสุข เป็นดั่งภาพวาดแห่งยุคพระศรีอาร์ยที่มีต้นไม้อยู่สี่ทิศทางรอบตัวมนุษย์

สุตมยปัญญา, จินตามยปัญญา, ภาวนามยปัญญา: คิดและสร้างปัญญาแบบชาวธนาคารต้นไม้

แนวคิดของธนาคารต้นไม้เป็นแนวคิดการส่งเสริมให้คนทุกคนปลูกต้นไม้ โดยปลูกต้นไม้เสริมในที่ดินทำกินลักษณะเลียนแบบระบบนิเวศป่าธรรมชาติ ทั้งในที่ดินของตนเองและที่ดินส่วนรวม และรับรองสิทธิต้นไม้ที่ปลูก และรับรองสิทธิในที่ดินที่ประชาชนได้ปลูกต้นไม้ สร้างมูลค่าต้นไม้เป็นทรัพย์ เพื่อใช้กับสถาบันการเงินของรัฐ หรือหลักประกันต่างๆ ที่จะต้องทำระหว่างรัฐกับประชาชน ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ สร้างเครือข่ายสังคม กลุ่มคนที่ปลูกต้นไม้ เพิ่มพื้นที่สีเขียวให้แผ่นดิน และมุ่งแก้ปัญหาโลกร้อนด้วยแนวคิด "สร้างโลก 5 ใบ บนโลกใบเดียว" มีแนวคิดในการสร้างความพอเพียง มั่งคั่ง ยั่งยืนให้กับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การดำรงวิถีการเกษตรที่มุ่งเอาภูมิปัญญาการทำเกษตรให้เกิดความหลากหลายในพื้นที่ และสร้างสมดุลแก่ระบบนิเวศน์ตามแนวทาง "ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง"

ด้วยแนวคิดที่หลากหลายของธนาคารต้นไม้ ส่งผลให้ธนาคารต้นไม้มีรูปแบบวิธีการ ขั้นตอน กระบวนการการดำเนินการที่เป็นลักษณะการบูรณาการ ใช้กระบวนการต่างๆ เพื่อให้สมาชิกเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ยั่งยืน เกิดปัญญาในการดำรงชีวิต โดยมุ่งให้สมาชิกเกิด ปัญญา 3 ได้แก่ สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการได้ยิน การมอง การเห็น,

จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการขบคิดวิเคราะห์ และภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาแห่งการสำรวมและประจักรู้ด้วยตนเอง

กำหนดให้ผู้สนใจเข้าเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้ จะต้องขยายวงแนวความคิด รวบรวมกลุ่มผู้สนใจระดับหนึ่งขึ้นมาก่อน แล้วจึงแจ้งความประสงค์ไปยังธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่เพื่อดำเนินการจัดเวทีปลูกต้นไม้ในใจคน ซึ่งธนาคารต้นไม้กำหนดกฎเกณฑ์ไว้ว่าสมาชิกทุกคนจะต้องผ่านเวทีดังกล่าวถึงจะมีสิทธิเป็นสมาชิกได้ เป็นเสมือนหัวใจของกระบวนการดำเนินการธนาคารต้นไม้ หลังจากผ่านเวทีปลูกต้นไม้ในใจคนแล้ว ผู้สนใจแต่งตั้งคณะกรรมการธนาคารต้นไม้สาขาขึ้น และร่วมกันคัดเลือกพันธุ์ไม้เพื่อใช้ส่งเสริมให้สมาชิกปลูกและประเมินมูลค่าขึ้นทะเบียนแต่ละสาขา โดยคัดเลือกจากพันธุ์ไม้ที่เนื้อไม้มีมูลค่าที่ธนาคารต้นไม้กำหนดไว้ให้เหมาะสมกับภูมินิเวศของสาขานั้นๆ ก่อนจะรวบรวมรายชื่อสมาชิก คณะกรรมการ และพันธุ์ไม้ที่คัดเลือกแล้ว ส่งไปยังธนาคารต้นไม้สำนักงานใหญ่เพื่อขอดำเนินการจัดตั้งเป็น "ธนาคารต้นไม้สาขา...." ต่อไป ภายหลังจากตั้งเป็นธนาคารต้นไม้สาขาแล้ว คณะกรรมการมีหน้าที่จัดหาพันธุ์กล้าไม้เพื่อแจกจ่ายให้สมาชิกปลูก โดยทำการจัดตั้งโรงเพาะชำกล้าไม้ขึ้นในพื้นที่ หรือใช้วิธีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้กับธนาคารต้นไม้สาขาอื่นๆ ทั้งนี้สมาชิกทุกคนจะต้องทำการสำรวจและประเมินมูลค่าต้นไม้ ปลูกต้นไม้ ร่วมประชุม ดำเนินกิจกรรมของธนาคารต้นไม้ เข้ารับการอบรม แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย รวมถึงปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตร การดำเนินชีวิต และการสร้างเครือข่ายตามแนวทางที่ธนาคารต้นไม้กำหนดอีกด้วย

เวทีปลูกต้นไม้ในใจคน การร่วมประชุม อบรม แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ตลอดจนศึกษาดูงานในเครือข่าย ก่อให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นเป้าหมายร่วมกัน กระตุ้นให้สมาชิกเกิดการพัฒนาศักยภาพ เกิดสุตมยปัญญา ในขณะที่การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน สมาชิกได้พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นกระตุ้นให้สมาชิกเกิดจินตามยปัญญา และพัฒนาไปสู่ภาวนามยปัญญา เพื่อมุ่งสู่เป้าหมาย 4 ประการ ที่ธนาคารต้นไม้ตั้งไว้ ได้แก่

ประการที่ 1 เป้าหมายด้านเศรษฐกิจ - มุ่งแก้ปัญหาหนี้สินของประชาชน โดยใช้มูลค่าต้นไม้เป็นทรัพย์, สร้างรูปธรรมพึ่งตนเองตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, สร้างการออมทรัพย์, วางรากฐานเศรษฐกิจพึ่งตนเองในระยะยาว

ประการที่ 2 เป้าหมายทางสังคม - รักษาสภาพชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง, แก้ปัญหาการว่างงาน, ผูกโครงสร้างสังคมคนในลุ่มน้ำให้สัมพันธ์กัน, ธำรงวิถีชีวิตที่มีการพึ่งพิงธรรมชาติ

ประการที่ 3 เป้าหมายด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - พัฒนาพื้นฐานของการเกษตร โดยการสร้างฐานทรัพยากรป่าไม้บนที่ดินทำกินของเกษตรกร, เพิ่มปริมาณต้นไม้ เพิ่มพื้นที่ป่าไม้ของชาติ, ลดปัญหาภาวะโลกร้อน ภัยแล้ง อุทกภัย และปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่นๆ, ฟื้นฟูพื้นที่เกษตรเคมีเชิงเดี่ยวให้เกิดการผสมผสานหลากหลาย, ยกระดับน้ำใต้ดินด้วยพื้นที่เกษตรที่มีสภาพใกล้เคียงกับป่า

ประการที่ 4 เป้าหมายทางการเมือง - ธนาคารต้นไม้มีเป้าหมายผลักดันให้เกิดผลทางการเมืองการปกครอง โดยการเสนอร่าง พ.ร.บ. ธนาคารต้นไม้ เป็น พ.ร.บ. ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเพื่อเป็นนโยบายของรัฐต่อไป

มรรควิธี: รูปแบบการปลูกต้นไม้ การทำเกษตรกรรม และการดำเนินชีวิตของชาวธนาคารต้นไม้

ธนาคารต้นไม้มิได้ส่งเสริมให้ประชาชนเพียงแต่ปลูกต้นไม้ในแผ่นดิน โดยไม่สนใจภูมินิเวศ และขาดการดูแล หากแต่เชื่อมโยงวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ไว้ด้วยกันอย่างสมดุล โดยปลูกต้นไม้เป็นสังคมพืชที่อยู่ร่วมกับต้นไม้เดิมในพื้นที่ตามแนวพระราชดำริ "ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง" ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริที่เน้นการผสมผสานความต้องการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่ไปกับเศรษฐกิจและสังคม ปลูกต้นไม้แทรกในแปลงเกษตรของสมาชิก ลักษณะเป็น "รูปแบบเกษตร 4 ชั้น เพื่อสร้างโลก 5 ใบ" ที่มุ่งเอาภูมิปัญญาของชาติไทยในการทำเกษตรดั้งเดิม ที่เลียนแบบ เคารพ และเอื้ออาทรต่อธรรมชาติ ในการจัดระบบต้นไม้ให้หลากหลาย กลมกลืนในพื้นที่หนึ่งให้คล้ายกับสภาพป่า ผนวกกับแนวพระราชดำริ "การปลูกป่าแบบ ไม่ต้องปลูก" เพื่อการเติบโตของต้นไม้โดยไม่รบกวนและทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

เมื่อสมาชิกส่วนใหญ่ของธนาคารต้นไม้เป็นเกษตรกร หรือมีอาชีพรองเป็นเกษตรกร การปลูกต้นไม้ควบคู่ไปกับการทำเกษตรจึงมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง จากแนวทางการปลูกต้นไม้ให้เป็นสังคมพืชที่หลากหลาย การทำเกษตรกรรมยั่งยืนจึงเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับแนวทางการปลูกต้นไม้ของธนาคารต้นไม้

รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่พบในพื้นที่ชุมชนวังตะกอ ได้แก่ รูปแบบเกษตรกรรมธรรมชาติ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการทำเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชน คือ การทำเกษตรแบบสวนสมรม ซึ่งเป็นสวนแบบดั้งเดิมในเขตอำเภอหลังสวน

จังหวัดชุมพร เป็นลักษณะของการปลูกต้นไม้ปะปนกันอย่างไม่เป็นแถวเป็นแนว มองคล้ายขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ต้นไม้ทั้งหมดล้วนแต่ปลูกโดยเกษตรกรชาวสวนโดยความรู้ความชำนาญที่เรียนรู้สืบเนื่องมาจากอดีต ทำให้เกิดสวนที่มีความมั่นคงยั่งยืนคล้ายป่าไม้ตามธรรมชาติที่ไม่ต้องการการดูแลมากนัก แต่เกื้อกูลกันได้ด้วยตัวเอง และให้ผลผลิตตามฤดูกาลเป็นปกติทุกปี นอกจากนี้ยังผสมผสานรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนครบวงจรที่พัฒนาขึ้นในชุมชนวังตะกอ ที่เรียกว่า "วังตะกอโมเดล" โดยได้แนวความคิดจากการปลูกป่าของท่านพุทธทาส (พระธรรมโกศาจารย์) โดยทำการเกษตรแบบเอื้ออาทรต่อธรรมชาติแวดล้อม จัดการบริหารน้ำในแปลงเกษตร ควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ เชื่อมโยงเป็นประโยชน์ ให้ธรรมชาติพึ่งพาซึ่งกันและกัน

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรของสมาชิก นับว่ามีความสำคัญอย่างมาก ช่วยให้ให้สมาชิกสามารถจัดการตนเอง และพึ่งตนเองได้ โดยใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เกิดการ "พอเพียง มั่งคั่ง ยั่งยืน" โดยเชื่อว่าหากเกิด "ความพอเพียง" ขึ้นเมื่อไหร่ สมาชิกก็จะเกิด "ความมั่งคั่ง" ขึ้นทันที คล้านกับการเกิด นิพพาน ที่แปลว่า เย็น ทันทีที่หยุดร้อน ความเย็นก็เกิดขึ้น เมื่อเกิดความเย็นขึ้นเป็นเวลานาน ก็เกิดเป็น ปรินิพพาน ขึ้น และเมื่อสมาชิกเกิด "ความพอเพียง" เป็นเวลานาน ก็ย่อมเกิด "ความยั่งยืน" ขึ้นได้

นิโรธวิถี: วิถีชีวิตของชาวธนาคารต้นไม้

เราปลูกต้นไม้ให้ได้ 4 พอ ก็อยู่ได้ 4 พอ ที่ว่านี้ก็คือ พอร่มเย็น, พออยู่, พอกิน, พอใช้ ที่เป็นหลักของเศรษฐกิจพอเพียงนั่นแหละ

1. พอร่มเย็น คือ ต้นไม้ให้ร่มเงา ช่วยให้เรารมเย็น โลกร่มเย็น
2. พออยู่ คือ ตัดไม้มาทำบ้านพัก ที่อยู่อาศัย
3. พอกิน คือ ในป่านอกจากต้นไม้ใช้ทำบ้าน ยังมีไม้กินได้ ผักป่า ผักเหลียง ผักหวาน เม็ดชุน พวกนี้เป็นผักอมตะ คือ อายุยืน ไม่ต้องคอยปลูกใหม่เหมือนผักไร่ ผักออเกนิคส์ ผักป่ามีกินตลอด
4. พอใช้ คือ เมื่อเรามี 3 พอ แล้วเราก็พอใช้ (ประวิทย์ ภูมิระวิ, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2558)

จากตัวอย่างแปลงปลูกของ นายสุรัตน์ ไชยวัฒน์ ขนาด 10 ไร่ เดิมปลูกเป็นสวนมังคุด ปลูกต้นมังคุด จำนวน 200 ต้น ระยะปลูกประมาณ 6x3 เมตร ภายหลังจึงปลูกมะพร้าวเพิ่ม จำนวน 100 ต้น หมากรอบชายแดนที่ จำนวน 600 ต้น ทุเรียนและปาล์ม จำนวน 30 ต้น ต่อมาเริ่มปลูกจำปาทอง มะฮอกกานี ตะเคียนทอง ลักษณะการปลูกมังคุดกับต้นไม้ ปลูกในระหว่างอก เริ่มปลูกตั้งแต่ปีพ.ศ. 2550 ปัจจุบันอายุ 8 ปี (ปี 2558) การดูแลรักษาโดยการใช้ปุ๋ยชีวภาพ ใส่ 2 ครั้ง/ปี กำจัดวัชพืชโดยการตัดหญ้า และปลูกพืชอื่นเสริม เช่น มันหอม พริกไทย หวาย กลอย เป็นต้น นอกจากนั้นยังเลี้ยงมดแดงบนต้นมะฮอกกานี เพื่อช่วยกำจัดหนอนบนต้นไม้ ช่วยให้เราเห็นภาพการปลูกต้นไม้ตามแนวทางของธนาคารต้นไม้ได้ชัดเจนมากขึ้น "ไม่ได้ปลูกต้นไม้อย่างเดียวนะ สวนเราก็ยังทำ แต่ตรงไหนมีที่ว่างเราก็เอาต้นไม้ไปปลูกไว้ ยิ่งปลูกหลายชนิดยิ่งดี ต้นไม้มันจะไม่กินใบตัวเอง มันกินใบเพื่อน (หมายถึงปุ๋ยหมักจากใบไม้) ยิ่งปลูกหลายชนิดต้นไม้เขายิ่งโตไว" (สุรัตน์ ไชยวัฒน์, สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2558)

แนวทางการปลูกต้นไม้ ควบคู่ไปกับการทำเกษตรกรรม และการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของธนาคารต้นไม้ นอกจากไม่ก่อให้เกิดความลำบากกับสมาชิก ยังช่วยให้สมาชิกเกิดความสะดวกสบายในการทำเกษตร "ปลูกต้นไม้แบบนี้เราไม่ต้องดูแล ให้เทวดาเขาดูแล ก็คือให้ต้นไม้โตไปเองตามธรรมชาติ เขาก็ไม่ตายแต่โตเร็วแล้วยั่งยืน" (กิตติ อนันต์แดง, สัมภาษณ์, 23 มีนาคม 2558) โดยให้สมาชิกค่อยๆ ปรับรูปแบบการเกษตรแบบไม่เร่งรีบ และเร่งเร้าให้ปรับเปลี่ยน แต่ใช้วิธีการ "ทำให้ดูอยู่ให้เห็น" ของแกนนำ เป็นส่วนกระตุ้นให้เกิดการปรับเปลี่ยน

> ทำแรกๆ เขาหาว่าบ้า (หัวเราะ) เขาว่าไม้ในสวนรกรุงรัง ปล่อยไว้ทำไม แต่ก็ไม่เป็นไร ก็ต้นไม้อื่นมันยังใหญ่ พวกเราก็ทำกันไป ทำเศรษฐกิจพอเพียง ทำเกษตรกรรมธรรมชาติ ไม่บังคับให้เขาทำเลย ไม่รีบร้อนค่อย ๆ ปรับไป บางคนก็ยังมีใช้เคมีบ้างแต่ก็ลดลง บางคนนี่ไม่ใช้เลย (สุรัตน์ ไชยวัฒน์, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2558)
>
> ไม่ได้ปลูกต้นไม้ไว้รอวันขายจนไม่ทำอะไร ไอ้ที่ทำอยู่ก็ทำต่อ ไม้เป็นตัวเสริม เป็นหลักประกันว่า ถ้าหมดหนทางยังมีไม้ให้ขาย ไม้ที่จะช่วยชีวิตเรา เราก็อยู่กับเขา ทำอยู่ทำกิน เมื่อก่อนเราทำมาแล้วค่อยหามากิน แต่ตอนนี้เราทำอยู่มีกินไม่ต้องเดือนร้อนไปซื้อเขากินอย่างเดียว พอเรามาทำแบบนี้รายจ่ายเราลด เงินก็เหลือเพิ่มขึ้น เอาไปจ่ายหนี้เขาได้ไม่เดือดร้อนด้วย สุดท้ายเราก็หมดหนี้ (สมาชิกธนาคารต้นไม้, 25 เมษายน 2558)

ไม่เพียงแต่แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ เพิ่มพื้นที่สีเขียว สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางพลังงาน แต่เพียงเท่านั้น ธนาคารต้นไม้ยังเป็นส่วนให้ชาวบ้านมองถึงอนาคต ช่วยให้เกิดการกำหนดเป้าหมายชีวิต ซึ่งส่วนใหญ่มองว่า ต้นไม้จะเป็นเหมือนบำนาญชีวิตเมื่ออายุมากขึ้น

> คนที่จะปลูกต้นไม้เอง เต็มใจที่จะปลูกเขาจะเห็นคุณค่าของต้นไม้ เขาก็จะปลูกจนต้นไม้มันงาม แต่ถ้าเขาไม่เต็มใจต้นไม้ก็จะตาย พอเราปลูกต้นไม้ไว้ในใจเขาได้แล้ว ทีนี้ไม่ต้องไปสั่งให้เขาดูแล มีแต่เขาจะถามเราว่าจะทำแบบไหนต้นไม้ถึงจะยิ่งงาม ก็เหมือนกับชุมชน (ประวิทย์ ภูมิระวิ, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2558)

> ธนาคารต้นไม้มีส่วนเสริมพลังใจให้กับคนในชุมชน เสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชน สร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดประโยชน์สุขต่อส่วนรวม การปลูกต้นไม้จึงมิใช่เพียงการจัดการปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างยั่งยืน แต่เป็นการส่งเสริมการทำความดี ยกระดับจิตใจของคนในชุมชน เพื่อประโยชน์สุขของชุมชน และสังคมไปพร้อมกันด้วย โดยแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านการปลูกต้นไม้ และการช่วยกันดูแลรักษาป่าในชุมชน

ก้าวไปกับธนาคารต้นไม้

จากการส่งเสริมให้คนในชุมชนปลูกต้นไม้ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2539 ตามโครงการปลูกป่าคืนชีวิตให้แผ่นดิน เรื่อยมาจนถึงการเปิดธนาคารต้นไม้สาขาบากแดงในปีพ.ศ. 2550 ตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปี ที่ชาวบ้านปลูกต้นไม้ในที่ดินของตนเอง ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ที่ได้ปลูกเองแล้ว ทั้งการใช้มูลค่าต้นไม้เพื่อค้ำประกันหนี้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ในระยะแรก จนถึงการใช้ผลิตผลที่เกิดจากต้นไม้ เช่น ใบ กิ่งก้าน เป็นปุ๋ยหมักในแปลงเกษตร ใช้กิ่งก้าน ของต้นไม้ทำฟืน น้ำส้มควันไม้ ใช้ลำต้นเป็นที่เกาะยึดกับไม้เลื้อย เช่น พริกไทย ตลอดจนใช้เนื้อไม้ทำเฟอร์นิเจอร์ และ "หนำ" หรือกระท่อมในแปลงเกษตร

ปลูกต้นไม้เพื่อใช้หนี้เป็นเพียงกุศโลบายที่ทำให้คนมารวมตัวกันปลูกต้นไม้เท่านั้น คนที่จะเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้จะต้องเปลี่ยนกระบวนการคิด (Paradigm Shift) จากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว จากทุนนิยม สู่สังคมวนเกษตร เศรษฐกิจพอเพียง คนกับต้นไม้ คนกับป่า คนกับธรรมชาติรอบกาย คนกับชุมชนสังคม อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรต่อกัน พึ่งพาและเกื้อกูลกัน ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมของกลุ่ม ร่วมกันเรียนรู้ ตรวจสอบ ประเมิน และสรรหาสมาชิกเพิ่มเติม ด้วยวิธีการนี้จะช่วยให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจกัน เกิดความเชื่อมั่น อีกทั้งยังเกิดการพึ่งพาเกื้อกูลกัน ไม่เพียงแต่กับสมาชิกธนาคารต้นไม้สาขาบากแดง แต่ยังรวมถึงสมาชิกชุมชนวังตะกอ และเครือข่าย

นอกจากประโยชน์ทางตรงที่เกิดจากต้นไม้ที่ปลูกแล้ว ประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ การฟื้นฟูป่า น้ำและดิน ซึ่งมีความสำคัญต่อการทำเกษตรกรรม ที่เป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ดินดี ช่วยให้การประกอบอาชีพของคนในชุมชนได้ผลดี การส่งเสริมการทำเกษตรกรรมยั่งยืน และเศรษฐกิจพอเพียง ชาวชุมชนสามารถจัดการตนเอง ลดรายจ่ายจากการเกษตร และการอุปโภคบริโภคลง ความปลอดภัยจากสารเคมีที่ใช้ทางการเกษตร ตลอดจนการได้รับอาหารที่ปลอดภัยในการบริโภค ที่เกิดจากการปลูกผักกินเองในสวนสมรมข้างบ้าน

เหนืออื่นใดการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ทำให้เกิดทุนชุมชน ชุมชนเกิดความสามัคคี คนในชุมชนเกิดความเอื้ออาทรต่อกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันช่วยกันดูแลซึ่งกันและกัน เกิดความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ช่วยให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข

จะเห็นได้ว่า จากฐานคิดแบบองค์รวมของธนาคารต้นไม้ สู่กระบวนการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน ช่วยให้สมาชิกธนาคารต้นไม้ดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างเอื้ออาทร เรียบง่าย และมีสมดุลแห่งจังหวะชีวิต

ธนาคารต้นไม้มันเป็นเพียงกลยุทธ เป้าหมายคือให้คนปลูกต้นไม้ (ประวิทย์ ภูมิระวิ, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2558)

แม้ธนาคารต้นไม้มุ่งหวังให้เกิดพื้นที่สีเขียวบนแผ่นดินให้มากที่สุด แต่ก็มิได้ต้องการให้สมาชิกหยุดทำทุกอย่างแล้วหันมาปลูกต้นไม้แต่เพียงอย่างเดียว ธนาคารต้นไม้ไม่ได้ปฏิเสธการพัฒนาตามประแสทุนนิยมโดยทันที แต่ให้สมาชิกค่อย ๆ เรียนรู้จากกระบวน กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำร่วมกัน ใช้ปัญญาพินิจพิจารณา ใช้เหตุผล ใช้ภูมิคุ้มกันตามคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุที่ว่า

"ยิ่งเจริญด้วยวัตถุ (ก็) ยิ่งเจริญด้วยกิเลส, ยิ่งเจริญด้วยกิเลส (ก็) ยิ่งเห็นแก่ตัว" (พงศา ชูแนม และคณะ, 2557, น. 29)

ปัจจุบันชาวธนาคารต้นไม้เรียกร้องต่อรัฐบาลให้พิจารณา "ร่าง พ.ร.บ.ธนาคารต้นไม้" ที่จะช่วยสร้างแรงจูงใจให้คนปลูกต้นไม้ และรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของต้นไม้ เกิดเป็นองค์กรภาคประชาชนผู้ปลูกต้นไม้ที่เข้มแข็งที่จะช่วยปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ ตลอดจนป้องกันและดูแลรักษาป่า ช่วยเพิ่มพื้นที่สีเขียวแก่ประเทศ สร้างสมดุลนิเวศ ลดภาวะโลกร้อน ทั้งยังเป็นสวัสดิการแก่สังคม สร้างความมั่นคงในที่ดินทำกิน ความมั่นคงทางอาหาร จากแนวคิด วิธีการ และผลจากการดำเนินโครงการธนาคารต้นไม้ ที่มีผลต่อการพัฒนาศักยภาพของคนและชุมชน รัฐควรมีนโยบายส่งเสริมให้เกิดการขับเคลื่อนในวงกว้าง ตลอดจนพิจารณาข้อเรียกร้องอย่างจริงใจในการแก้ปัญหาของประชาชน คำนึงถึงความต้องการของประชาชน และประโยชน์สูงสุดต่อประเทศ

Slow Movement แบบชาวธนาคารต้นไม้

ท่ามกลางความเร่งรีบของสังคมเมืองในปัจจุบัน เมืองคะเกะกะวะ จังหวัดชิสุโอกะ ของประเทศญี่ปุ่น ที่ประกาศตัวชัดเจนว่าเป็น Slow Life City โดยใช้บัญญัติ 8 ประการ ได้แก่ Slow Pace ทำจังหวะชีวิตให้ช้าลง ลดการใช้พลังงาน ส่งเสริมการเดินเพื่อสุขภาพ, Slow Wear รณรงค์ให้ประชาชนใช้ผ้าพื้นเมืองที่ทำจากวัสดุในท้องถิ่น เพื่อไม่ต้องเสียค่าขนส่ง ช่วยกระจายรายได้สู่ชุมชน, Slow Food รับประทานอาหารญี่ปุ่นที่ปรุงด้วยวัตถุดิบตามฤดูกาล ปฏิเสธอาหารจานด่วนที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพ และต้องขนส่งมาจากที่ไกล ๆ, Slow House อยู่บ้านแบบญี่ปุ่นโบราณ ที่ใกล้ชิดธรรมชาติ และไม่ก่อให้เกิดมลพิษ, Slow Industryรณรงค์ให้ประชาชนดูแลทรัพยากรธรรมชาติ หากจะทำฟาร์ม หรืออุตสาหกรรมก็ต้องไม่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม, Slow Education ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้วิถีชีวิต และวัฒนธรรมแบบญี่ปุ่น เน้นพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคมมากกว่าความเป็นเลิศทางการศึกษา, Slow Aging มุ่งสู่การมีชีวิตยืนยาวด้วยวิถีธรรมชาติ และ Slow Life ดำเนินชีวิตตามวิธีที่กล่าวมาทั้งหมด เพื่อวิถีที่ดีขึ้นของสังคม กำลังได้รับการกล่าวถึง และอาจเป็นแม่แบบกับชุมชนเมืองใหญ่ต่าง ๆ ทั่วโลก

หากพิจารณารูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวธนาคารต้นไม้ ที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของพวกเขา ควบคู่ไปกับการปลูกต้นไม้ให้เกิดระบบนิเวศที่พึ่งพากันอย่างเอื้ออาทร (Positive Interdependence) ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์กับธรรมชาติสรรพสิ่งแวดล้อม และดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ที่ใช้ฐานคิดแบบองค์รวม (Holistic) มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างเรื่องทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บนความหลากหลาย (Diversity) ทั้งความหมากหลายทางความคิด ความหมากหลายทางชีวภาพ ความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติแวดล้อม (Ecosystem) สร้างความเป็นเอนกประสงค์ (Multipurpose) ให้สามารถพึ่งตนเอง (Self Reliance) ได้ โดยอาศัยการเปลี่ยนกระบวนการคิด (Paradigm Shift) สร้างจิตสำนึกสาธารณะ (Public Mind) มุ่งสู่ความเป็นประชาสังคม (Civil Society) บนพื้นฐานการเคารพสิทธิมนุษยชน (Human Right) บูรณาการ (Integration) ทุกอย่างไว้ด้วยกันอย่างสมดุล (Equilibrium) บางทีการใช้ชีวิตแบบ Slow Life ตาม แนวคิด “การก้าวไปอย่างช้า ๆ” (Slow Movement) ตามวิถีชีวิตของคนไทยโบราณในชนบท อาจคือคำตอบที่คนทั่วโลก รวมถึงคนไทยไร้สังคมเมืองกำลังถามหาอยู่ก็เป็นได้

การให้คนทุกคนเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้ คงไม่ใช่คำตอบที่ถูกต้องในการกำหนดนโยบายของรัฐบาล แต่การเสริมสร้างความเข้าใจ และขยายผลแนวคิดการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับต้นไม้ตามแนวทางธนาคารต้นไม้ อาจเป็นคำตอบในการช่วยแก้ปัญหาของประเทศ และเป็นหนทางในการช่วยแก้วิกฤติของโลกในปัจจุบัน ให้คนทุกคนหันมามองถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งอย่างเอื้ออาทรต่อกัน เข้าใจถึงความหลากหลาย และพึ่งพิงกันอย่างสมดุล เพราะที่สุดแล้วเราทุกคนต่างก็เป็นประชากรของโลกเช่นเดียวกัน ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสที่ว่า

"คนทุกคนในโลก คือคน ๆ เดียวกัน"

รายการอ้างอิง

พงศา ชูแนม และคณะ. (2557). *แผนปฏิรูปประเทศพิมพ์เขียวฉบับพระศรีอารย์ และร่าง พ.ร.บ. ธนาคารต้นไม้ พ.ศ.....* (พิมพ์ครั้งที่ 1). สมุทรปราการ: แทค อ๊อฟเซ็ท พริ้นติ้ง.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, สุริยนต์ ธัญกิจจานุกิจ, นิรมล ยุวนบุณย์, เหรียญ ชำนิ, พิเวษฐ์ ปานดำ, วิทยา พรมจักร, อารีวรรณ คูสันเทียะ. (2551). *จากปฏิวัติเขียวสู่พันธุวิศวกรรม: บทเรียนสำหรับอนาคตเกษตรกรรมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สามลด

สุชาติ สุขประสิทธิ์. (2557). *คู่มือธนาคารต้นไม้ ตามโครงการนำร่องการปลูกและประเมินมูลค่าต้นไม้ (Demonstrating an Assessment of Forest Ecosystems)* (พิมพ์ครั้งที่ 1). ม.ป.ท.: เฟิสท์ออฟเซท.

การปิโตเลียมประเทศไทย. (2553). เปิดโลกสื่อพลัง Power the Thought World. *วารสารสื่อพลัง*, 18(1), 4.

กิตติ อนันต์แดง. ผู้ใหญ่หมู่ที่ 12 ต.วังตะกอ อ.หลังสวน จ.ชุมพร. (23 มีนาคม 2558). สัมภาษณ์.

ประวิทย์ ภูมิระวิ. นายกเทศมนตรีตำบลวังตะกอ อ.หลังสวน จ.ชุมพร. (15 พฤษภาคม 2558). สัมภาษณ์.

สมาชิกธนาคารต้นไม้. (25 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

สุรัตน์ ไชยวัฒน์. (22 เมษายน 2558 และ 30 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

Sustainable Community Based Agro Tourism Management : A Case Study of Raks Khaobaisri Community Enterprise and Agro Tourism at Khaobaisri Sub District , Tha Mai District, Chanthaburi

กิติการุณย์ ก้อนกลีบ[7]

Abstract

This is a study of Sustainable Community Based Agro Tourism Management : A Case Study of Raks Khaobaisri Community Enterprise and Agro Tourism at Khaobaisri Sub District, Tha Mai District, Chanthaburi is a research for information and can take this research for case study of community based tourism. For another community and whoever interested for make a new choice in the solve and developing the community by community based tourism management.

The purpose of this research were 1.) study the pattern of community based agro tourism management and sustainable improvement. 2.) study the way of developing community based agro tourism to success. For case study to community development.

Result of the study revealed that the Raks Khaobaisri community enterprise and agro tourism can used community based tourism as a tool for developing community. People and leader groups approach the community capital by learning process. And participate of people to community based tourism management has a guideline to work and participate management can made a format for developing community. Therefore this is a key to success for community based tourism management by Raks Khaobaisri community enterprise and agro tourism

Keywords : Community Management, Community Enterprise, Community Based Agro Tourism, Self Reliance Sustainable

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์และสามารถเป็นกรณีศึกษาตัวอย่างในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวชุมชน ให้กับชุมชนอื่นหรือผู้ที่สนใจในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อสร้างเป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนผ่านการจัดการท่องเที่ยวชุมชน

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนที่สามารถสร้างประโยชน์และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรอย่างยั่งยืน 2) เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ที่สามารถเป็นตัวอย่างในการพัฒนาได้

ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีสามารถใช้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยที่ชุมชนสามารถนำต้นทุนที่ชุมชนมีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทำให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนของชุมชนเขาบายศรีมีแนวทางการทำงาน และ

[7] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รูปแบบการจัดการที่เกิดจากการร่วมกันกำหนดโดยคนในชุมชนเพื่อสร้างให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งสิ่งนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนของชุมชนเขาบายศรีประสบความสำเร็จในเรื่องของการรูปแบบจัดการโดยชุมชน

คำสำคัญ : การจัดการชุมชน, วิสาหกิจชุมชน, ท่องเที่ยวชุมชนเชิงเกษตร, การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

บทนำ

ชุมชนเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรีเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ชาวบ้านในชุมชนยึดอาชีพเกษตรกรทำสวนผลไม้เป็นหลักมาแต่สมัยบรรพบุรุษ วิถีชีวิตของคนในชุมชนเขาบายศรีจะเป็นแบบสังคมไทยในชนบท ที่อยู่กันแบบพี่แบบน้อง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะรู้จักคุ้นเคยกันภายในหมู่บ้าน มีการไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ และด้วยการที่คนในชุมชนมีอาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรชาวสวนด้วยกัน ก็ยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านแต่ละคนเกิดความใกล้ชิดกันมาก ชุมชนเขาบายศรีมีชื่อเสียงในเรื่องของการทำสวนผลไม้และกลายเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ในเรื่องของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของการเป็นชาวสวน

ต่อมาเมื่อสังคมไทยเริ่มเข้าสู่การพัฒนาที่นำไปสู่ความทันสมัยและยุคโลกาภิวัตน์ ความเจริญเริ่มเข้ามามีบทบาทกับชุมชนเขาบายศรี ชาวบ้านในชุมชนเริ่มต้องการมีชีวิตที่มีความสะดวกสบายมากขึ้น เทคโนโลยีสมัยใหม่เริ่มเข้ามาทดแทนภูมิปัญญาดั่งเดิมของชุมชนทั้งในเรื่องของวิถีชีวิตประจำวันและการทำการเกษตร การค้าแบบทุนนิยมได้เข้ามามีบทบาทภายในชุมชนทำให้เกษตรกรเริ่มประสบปัญหาความยากจน หนี้สิน ทำให้เกษตรกรหลายรายต้องขายที่ดินในการทำสวนแล้วไปประกอบอาชีพอย่างอื่น

จากปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนเริ่มเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองแทนที่จะรอรับการช่วยเหลือจากภายนอก ชุมชนถูกกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาโดยผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ต่อมาได้มีการทำวิจัยชุมชนโดยคนในชุมชนเพื่อจะร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ซึ่งจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนผ่านการทำวิจัยชุมชนนั้นทำให้ชุมชนเรียนรู้ว่า ภายในชุมชนนั้นมีทุนทางสังคมมากมายที่จะสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆและการพัฒนาชุมชนได้ และประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวการท่องเที่ยวกำลังเป็นกิจกรรมที่น่าสนในและเป็นที่นิยม สามารถสร้างรายได้ให้เกิดกับผู้ประกอบการได้ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่จะนำการท่องเที่ยวมาใช้ให้เกิดประโยชน์ภายในชุมชน เพราะจากการศึกษาชุมชนพบว่าภายในชุมชนเขาบายศรีนั้นมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และสวยงามเหมาะแก่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการที่ชุมชนเขาบายศรีเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ในเรื่องของวิถีชีวิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรมในเรื่องของการทำสวนมาอย่างยาวนาน ทำให้ชุมชนสามารถนำสิ่งเหล่านี้มาใช้ในการจัดการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ชุมชนก็ยังตระหนักถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นภายในชุมชนถ้าหากเป็นการท่องเที่ยวกระแสหลักที่เน้นแต่การหากำไรจากการท่องเที่ยวโดยไม่คำนึงถึงปัจจัยและผลกระทบต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับพื้นที่การท่องเที่ยว ซึ่งอาจทำให้ชุมชนไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการและดูแลควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพได้ จึงได้มีการนำเอาแนวคิดในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชน ที่คนในชุมชนสามารถเป็นผู้จัดการและควบคุมดูการกิจการท่องเที่ยวภายในชุมชนเพื่อสร้างให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงกับชุมชนของตนเอง

ต่อมาคนในชุมชนจึงร่วมกันวางแผน กำหนดแนวทางการดำเนินงาน และกำหนดเป้าหมายการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งกระบวนการบริหารจัดการต่าง ๆ ชุมชนจะเป็นคิดค้นและกำหนดขึ้นมาเองเพื่อให้ชุมชนสามารถเป็นผู้ขับเคลื่อนการทำงานได้เองอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นการใช้การท่องเที่ยวชุมชน สร้างให้เกิดการพัฒนาชุมชน จนเกิดมาเป็นการท่องเที่ยวชุมชนของชุมชนเขาบายศรีที่มีหลักการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ที่ประสบความสำเร็จมาจนทุกวันนี้ ที่ทำให้ผู้ศึกษามีความประสงค์ที่จะเข้าไปเรียนรู้ถึงรูปแบบการจัดการและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนที่ประสบความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี

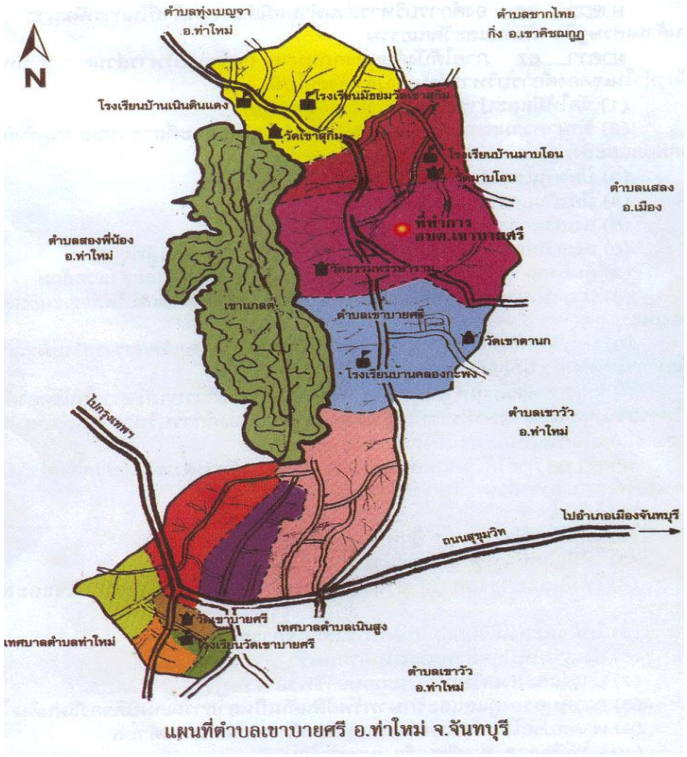

แผนที่ตำบลเขาบายศรี อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี

โดยผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชนเป็นหลักในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการผลกระทบ หรือหลักการทำงานท่องเที่ยวชุมชนที่ วีระพล ทองมา (2547) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการท่องเที่ยวชุมชนเป็นเหมือนงานพัฒนาชุมชนอย่างหนึ่ง ที่มีความท้าทายอย่างมากกับชุมชน เพราะในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนนั้น ชุมชนจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริงจึงจะผลักดันให้การท่องเที่ยวเกิดขึ้นมาได้ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนร่วมกัน กำหนดความต้องการร่วมกัน แนวทางการทำงาน รวมไปถึงกฎระเบียบกติกา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมและพูดถึงกันมากในปัจจุบัน เพราะที่ผ่านมาการมุ่งเน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวนำมาซึ่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคนและสิ่งแวดล้อม (จิรพรรณ นฤภัทร, 2556) และแนวคิดการพึ่งตนเองที่ โกวิทย์ พวงงาม (2553) ได้กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองคือการที่คนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยไม่เป็นภาระของคนอื่นมากเกินไปในทุกด้าน โดยมีความสมดุลความพอดีในชีวิต และต้องสอดคล้องกันระหว่างเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นการพึ่งพาตนเองเป็นการเสริมสร้างแรงงานให้ดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง เป็นการจัดการกับชีวิตให้เหมาะสมกับสิ่งต่าง ๆ เช่น คน สังคม ธรรมชาติ เหล่านี้คือแนวคิดทฤษฎีที่ผู้ศึกษาได้นำมาใช้ประกอบกับการศึกษาและเป็นแนวทางในการศึกษา

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

เนื่องจากชุมชนเขาบายศรีได้มีการจัดการท่องเที่ยวชุมชนในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่ประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงมีนักท่องเที่ยวท่องเที่ยวหลายพันคนเดินทางมาท่องเที่ยวในแต่ละปี โดยทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีได้เรียนรู้ที่จะนำเอาเอกลักษณ์ภายในชุมชนของตนเอง การทำสวนผลไม้ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิตมาใช้ให้เกิดประโยชน์ผ่านการท่องเที่ยวโดยเป็นการบริหารจัดการกันเองภายในชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนรวมถึงเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงการอนุรักษ์ สิ่งดีงามและเอกลักษณ์ภายในชุมชนให้ยังคงมีอยู่ต่อไป

การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนอย่างยั่งยืน เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative data) ซึ่งเป็นการศึกษาถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนักวิจัยเป็นผู้สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธีเพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึก เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์แบบสนทนาเจาะลึกและการสัมมนากลุ่ม

โดยมากนักวิจัยจะติดต่ออยู่กับกลุ่มคน หรือพื้นที่ศึกษานาน ต่อเนื่องเป็นเวลานาน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ในการตอบโจทย์คำถามการวิจัย และการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาวิจัยเชิงพัฒนาการ (Development Research) ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเพื่อหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพัฒนาการของชุมชนและตัวของเกษตรกร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นกลุ่มตัวอย่างที่เลือกมาอย่างเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ กลุ่มเกษตรกรชาวสวน ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี และ ชาวบ้าน หรือเกษตรกรชาวสวน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขาบายศรีแต่ไม่ได้เป็นสมาชิกภายในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครึ่งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) และ แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi–structured Interview) ที่สร้างมาจากการลงพื้นที่สังเกตการในชุมชน การทบทวนวรรณกรรมและศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ ซึ่งจะแบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เกษตรกร หรือชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขาบายศรีที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีจำนวน 2 คน และแบบสอบถามเกษตรกรที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีจำนวน 3 คน ที่ได้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ (1) ข้อมูลทั่วไปของชุมชนเขาบายศรี (2) ข้อมูลและแนวทางการทำงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี (3) รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี

ในการศึกษาและเก็บข้อมูลจะใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้าง ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาได้รับข้อมูลที่หลากหลาย ผู้ศึกษาจะเน้นการดำเนินการสัมภาษณ์ไปในรูปแบบของ การสนทนา ที่ไม่เป็นทางการ ไม่เคร่งครัดในคำถามที่ใช้ถามมากจนเกินไป ผู้ศึกษาและประชากรที่ได้จากการเก็บข้อมูลมีอิสระในการให้ความสำคัญกับข้อมูลที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์

ในส่วนการทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานั้นผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่ได้สร้างขึ้นมาไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง และความครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมถึงข้อเสนอแนะอื่น ๆ และนำมาปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น ก่อนจะลงพื้นไปเก็บข้อมูลจากประชากรที่ใช้ในการศึกษา

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative data) วิธีการจัดเก็บข้อมูลและรวบรวมข้อมูลมีดังนี้ การเก็บข้อมูลการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ การสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลอันเป็นประโยชน์กับการศึกษา โดยใช้การจดบันทึก การสังเกตการณ์ เป็นสิ่งที่ช่วยในการสัมภาษณ์ และจะต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีให้ขึ้นระหว่างผู้ศึกษากับผู้ให้ข้อมูล รวมถึงการคำนึงถึงเรื่องของสิทธิมนุษยชนเป็นสำคัญและการเข้าร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมแบบคนนอก (Participant-as-Observer) เพื่อให้สัมผัสโดยตรงกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงและเพื่อบันทึกข้อมูลในภาพรวมตามลำดับ

การวิเคราะห์และนำเสนอผลการศึกษา ผู้ศึกษาเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลนับตั้งแต่เริ่มเก็บข้อมูลทางเอกสาร ขณะเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลหลังการสัมภาษณ์ ทำการจำแนกหมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ให้เป็นระบบ และนำมาเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้นำเสนอในรูปแบบของการบรรยายและพรรณนา โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของข้อจำกัดในการศึกษา เนื่องจากการศึกษาเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนอย่างยั่งยืนจะต้องทำการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ซึ่งพื้นที่การเก็บข้อมูลนั้นอยู่ต่างจังหวัดทำให้ไม่สามารถเดินทางได้สะดวก บางครั้งจึงใช้วิธีเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยใช้โทรศัพท์ และในช่วงที่เดินทางไปลงพื้นที่จะตรงกับช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวพอดี ทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทำให้การเก็บข้อมูล และการสัมภาษณ์มีความไม่ต่อเนื่อง

ผลการศึกษา

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนเขาบายศรีเป็นชุมชนโบราณมีอายุกว่า 100 ปี ส่วนมากคนในชุมชนประกอบอาชีพเป็นชาวสวนผลไม้ ซึ่งอาชีพชาวสวนผลไม้นั้นเป็นอาชีพที่ชาวบ้านในชุมชนเขาบายศรียึดเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ จึงเกิดการสืบทอดต่อกันมาทีละรุ่น ๆ เป็นเวลาร่วมร้อยปี ชุมชนมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงภูมิปัญญามากมายของการเป็นชาวสวนซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ชุมชนเขาบายศรีเป็นชุมชนชาวสวนที่มีอายุนับร้อยปีจึงเป็นที่สั่งสมของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีการเรียนรู้กันมาแต่อดีตในการทำผลไม้ เช่น การขุดอุโมงค์น้ำใต้ดินเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี และแต่ละอุโมงค์ยังเชื่อมต่อถึงกันทำให้มีน้ำใช้อย่างทั่วพื้นที่ของสวนผลไม้ การใช้สมุนไพรต้นหัวตะเพียดซึ่งเป็นสมุนไพรพื้นบ้านใช้ในการทำสารป้องกันและกำจัดศัตรูพืช วิธีการผสมเกสรของพันธุ์ไม้ที่มีความใกล้เคียงกันเพื่อให้ได้มาซึ่งพันธุ์ไม้ที่ให้ผลผลิตดี รสชาติอร่อย เป็นต้น

ลักษณะที่ตั้ง

ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอท่าใหม่ และอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของศาลากลางจังหวัดจันทบุรี โดยที่ทำการเทศบาลตำบลเขาบายศรี ตั้งอยู่ถนนรุจิรวงค์ หมู่ที่ 10 บ้านยางระหง ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ห่างจากถนนสุขุมวิทหรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 ประมาณ 10 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอท่าใหม่ ประมาณ 15 กิโลเมตร และห่างจากศาลากลางจังหวัดจันทบุรี ประมาณ 20 กิโลเมตร

เนื้อที่

ตำบลเขาบายศรี มีเนื้อที่โดยประมาณ 66.7 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 41,688 ไร่ ส่วนพื้นที่ ที่อยู่ในเขตความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลเขาบายศรี มีเนื้อที่โดยประมาณ 62.30 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 38,938 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อ ตำบลสองพี่น้อง, ตำบลทุ่งเบญจา อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี, ตำบลชากไทย อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อ ตำบลชากไทย อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี, ตำบลแสลง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

ทิศใต้ ติดต่อ เทศบาลตำบลท่าใหม่, เทศบาลตำบลเนินสูง, ตำบลเขาวัว, ตำบลสองพี่น้อง อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อ ตำบลสองพี่น้อง อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

สภาพภูมิประเทศและลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนบางส่วนเป็นเทือกเขาและที่ราบบางส่วน ตำบลเขาบายศรี มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์มาก เหมาะแก่การเพาะปลูกผลไม้หลายชนิด เช่น เงาะทุเรียน มังคุด ลางสาด ระกำ สละ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีลำรางคลองเล็กคลองน้อยหลายสายไหลผ่านหมู่บ้านในตำบลอีกด้วย

ลักษณะภูมิอากาศ

- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึง กลางเดือนพฤษภาคม ระยะเวลาประมาณ 3 เดือน โดย อากาศจะร้อนมากในช่วงเดือนเมษายน

- ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ถึง กลางเดือนตุลาคม ระยะเวลาประมาณ 6 เดือน โดยเฉลี่ยฝนจะตกมากในช่วงเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกรกฎาคม

- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึง กลางเดือนกุมภาพันธ์ ระยะเวลาประมาณ 3 โดยอากาศจะหนาวมากในช่วงปลายเดือนธันวาคม ถึง เดือนมกราคม

วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี

ที่ตั้ง หมู่ 4 ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี 22120

สภาพทั่วไป หมู่ 4 ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี การคมนาคมและการสื่อสาร ลักษณะภูมิอากาศและภูมิประเทศ บ้าน เขาบายศรี หมู่ที่ 4 เป็นพื้นที่ราบ ลักษณะดินเป็นดินแดงชุดท่าใหม่ พื้นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก ในหมู่บ้านมีเนินเขาเตี้ย ๆ เรียกเขาบายศรี มีตาน้ำผุด บริเวณเขตติดต่อกับเทศบาลท่าใหม่ มีลำคลองเล็ก ๆ

คนในหมู่บ้านเรียก ว่าคลองฝั่งธน ในหมู่บ้านมีพื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ 10 ไร่ เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีบ้านโบราณอายุกว่าร้อยปี มังคุด 100 ปี ทุเรียน 100 ปี บ้านเขาบายศรี หมู่ที่ 4 ต.เขาบายศรี มีพื้นที่อยู่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลเขาบายศรี

ตางรางที่ 1 จำนวนประชากร/จำนวนครัวเรือน

ช่วงอายุประชากร	จำนวนเพศชาย	จำนวนเพศหญิง	จำนวนรวม
น้อยกว่า 1 ปีเต็ม	-	-	-
1 ปีเต็ม-2 ปี	-	-	-
3 ปีเต็ม-5 ปี	-	-	-
6 ปีเต็ม-11 ปี	2	5	7
12 ปีเต็ม-14 ปี	-	2	2
15 ปีเต็ม-17 ปี	2	-	2
18 ปีเต็ม-25 ปี	1	2	3
26 ปีเต็ม-49 ปี	12	9	21
50 ปีเต็ม-60 ปี	4	7	11
มากกว่า 60 ปีเต็มขึ้นไป	9	13	23
รวมทั้งหมด	29	38	66

ที่มา ข้อมูล จปฐ. 2557

การคมนาคม การสื่อสาร และสาธารณูปโภค

บ้านเขาบายศรี หมู่ที่ 4 มีถนนลาดยางหรือถนนคอนกรีตสายภายในหมู่บ้าน ยาว 2 กิโลเมตร ถนนลูกรังและหินคลุก ยาว 450 เมตร เส้นทางที่สะดวกที่สุดถึงอำเภอ 1 เส้นทาง ระยะทาง 1 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง 5 นาที ประชาชนมีไฟฟ้าใช้ครบทุกหลังคาเรือน และโทรศัพท์พื้นฐาน น้ำใช้จากบ่อบาดาล หรือบ่อน้ำตื้นส่วนตัว

สภาพทางสังคม

ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ฐานะความเป็นอยู่ระดับปานกลาง ประชาชนในหมู่บ้านมีความสามัคคีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพราะส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง สำหรับเรื่องการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา โดยจากการจัดเก็บข้อมูล จปฐ. ปี 2557 เมื่อนำข้อมูลด้านการศึกษามาพิจารณาปรากฏว่ามีผู้ที่เรียนในระดับประถมศึกษาถึงร้อยละ 49.25 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

สภาพทางเศรษฐกิจ

ตารางที่ ข้อมูลรายได้

ประชาชนบ้านเขาบายศรี หมู่ที่ 4 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก ทำสวนผลไม้ สวนพริกไทย อาชีพรอง ค้าขาย รับจ้าง จากการเก็บข้อมูล จปฐ. ปี 2557 บ้านเขาบายศรี หมู่ที่ 4 มีรายได้เฉลี่ย 91,532 บาท ต่อคน ต่อปี มีรายได้รวมทั้งหมู่บ้านทั้งสิ้น 6,132,642 บาท โดยมีที่มาของรายได้ ดังนี้

ที่	แหล่งรายได้ของครัวเรือน	รายได้เฉลี่ยต่อคน/ปี (บาท)	รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน/ปี (บาท)	รายได้รวมของหมู่บ้าน/ชุมชน (บาท)
1	อาชีพหลัก: ทำสวน	63,830	164,486	4,276,642
2	อาชีพรอง: OTOP, แปรรูปผลไม้, รับจ้าง	17,881	46,077	1,198,000
3	รายได้อื่น	6,119	15,769	410,000
4	ทำ-หาเอง	3,701	9,538	248,000
	รวม	91,532	235,871	6,132,642

ที่มา จากข้อมูล จปฐ. ปี2557

สถานที่สำคัญของหมู่บ้านและบริการสาธารณะของหมู่บ้าน

- ศาลปู่เจ้าเขาบายศรี
- ศูนย์สาธารณสุขชุมชน

ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน

ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อและถือปฏิบัติตามประเพณี วัฒนธรรมของศาสนาพุทธ ลักษณะความสัมพันธ์กันฉันท์เครือญาติ และประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ไม่มีครัวตกเกณฑ์ จปฐ. ในส่วนของรายได้ วัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณี ของชุมชนที่สืบทอดกันอย่างต่อเนื่อง

- ทำบุญขึ้นปีใหม่
- ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์
- วันเข้าพรรษา (ทำบุญ/แห่เทียนพรรษา)
- ตักบาตรเทโว
- ประเพณีลอยกระทง

วิถีชีวิตของคนในชุมชนเขาบายศรีจะเป็นแบบสังคมไทยในชนบท ที่อยู่กันแบบพี่แบบน้อง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะรู้จักคุ้นเคยกันภายในหมู่บ้าน มีการไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ และด้วยการที่คนในชุมชนมีอาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรชาวสวนด้วยกันก็ยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านแต่ละคนเกิดความใกล้ชิดกันมากกว่าเดิม เพราะว่า ชาวบ้านที่ทำสวนจะมีการรวมกลุ่มกันในการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเกษตรกรแปรรูปผลไม้ กลุ่ม OTOP หรือการรวมตัวกันพูดคุยแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับเรื่องของการทำเกษตร เป็นต้น ซึ่งการมีวิถีชีวิตแบบนี้ก็จะยิ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความสนิท กลมเกลียวกันมากขึ้น จะสามารถสังเกตได้จากการไปลงพื้นที่เก็บข้อมูลของผู้ศึกษา ชาวบ้านที่เดินทางผ่านไปมา จะมีการพูดทักทายกันอยู่เป็นประจำ และสถานที่ ที่ผู้ศึกษาได้ไปอาศัยอยู่จะเป็นที่ทำการของศูนย์ท่องเที่ยวเชิงเกษตรและยังเป็นร้านค้าชุมชน จึงทำให้ในเวลาเช้าและเย็นจะมีชาวบ้านบางกลุ่มมานั่งรวมตัวกันพูดคุยกันในเรื่องต่าง ๆ เป็นประจำ ชาวบ้านภายในชุมชนจึงมีวิถีชีวิตแบบสังคมชนบทของไทย ที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรและอยู่ร่วมกันแบบที่แบบน้อง สามารถพึ่งพาและช่วยเหลือกันได้ตามแต่เวลา และความสามารถของแต่ละคน

ข้อมูลและรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี

ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ภายในชุมชน สาเหตุของการรวมตัวกันครั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนเขาบายศรีซึ่งมีทั้งหมด 12 หมู่ ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเป็นชาวสวนผลไม้ ซึ่งอาชีพชาวสวนผลไม้นั้นเป็นอาชีพที่ชาวบ้านในชุมชนเขาบายศรียึดเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ จึงเกิดการสืบทอดต่อกันมาทีละรุ่น ๆ เป็นเวลาร่วมร้อยปี ชุมชนมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงภูมิปัญญามากมายของการเป็นชาวสวน รูปแบบของการทำสวนผลไม้ของชาวสวนในชุมชนเขาบายศรีจะมีรูปแบบการปลูกต้นไม้แบบผสมผสานคล้ายกับระบบนิเวศน์ในป่า

ต่อมาเมื่อความเจริญและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเริ่มเข้ามา ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนเขาบายศรีเปลี่ยนแปลงไปรวมทั้งชาวสวนผลไม้ด้วยเช่นกัน เริ่มมีการใช้สารเคมีในการทำสวน การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเข้ามาแทนที่การปลูกพืชแบบผสมผสานที่เคยปฏิบัติกันมา ทำให้พันธุ์ไม้พื้นเมืองเริ่มที่จะสูญพันธุ์ไปจากชุมชนเพราะ ชาวสวนจะทำการปลูกพืชเฉพาะสายพันธุ์ที่เป็นที่ต้องการของตลาดเท่านั้น ระบบนิเวศน์เริ่มเปลี่ยนแปลง และเสื่อมโทรมลง เมื่อมีการใช้สารเคมีในการทำสวนย่อมหมายถึงต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้นแต่ผลผลิตที่ขายได้กลับมีราคาที่ต่ำกว่าเดิมนำมาซึ่งปัญหาหนี้สินของเกษตรกร ชุมชนไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้จึงต้องเรียกร้องความช่วยเหลือจากภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ แต่การช่วยเหลือจากภายนอกก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ได้ทั้งหมด ชาวบ้านยังคงประสบปัญหาความยากจนและการเป็นหนี้อยู่อย่างต่อเนื่อง

หลังจากชุมชนได้ประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น ความยากจน ผลผลิตราคาตกต่ำ ผลผลิตเสียหาย ต้นทุนในการทำสวนสูงขึ้น เป็นต้น และการช่วยเหลือจากภายนอกไม่สามารถแก้ไขให้ปัญหาที่เกิดขึ้นหมดไปได้ จึงทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่จะเริ่มคิดที่จะต้องแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง ชาวบ้านในชุมชนจึงได้รวมตัวกันทำวิจัยชุมชนเพื่อค้นหาปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสาเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน จนทำให้ทราบว่าชาวบ้านและชุมชนนั้นจำเป็นจะต้องพึ่งพาปัจจัยและสิ่งต่าง ๆ จากภายนอกชุมชนมากจนเกินไป ทำให้เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ชุมชนจึงได้รับผลกระทบได้ด้วยเมื่อทราบถึงสาเหตุของปัญหาชุมชนจึงเริ่มตระหนัก และเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยการใช้วิธีการจัดการที่คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดเอง จนกลายมาเป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนบางส่วนที่มีความคิดว่าการท่องเที่ยวน่าจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการช่วยแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ในปี 2548 ชุมชนจึงเริ่มดำเนินกิจกรรมในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนและในปี 2550 จึงมีการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีในปัจจุบัน ผลจากการดำเนินงานการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนรักษ์เขาบายศรีได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องและประสบความสำเร็จอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา จึงทำให้กลุ่มได้รับรางวัลจากการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยครั้งที่ 9 (รางวัลกินรี) และได้รับเครื่องหมายรับรองคุณภาพของโฮมสเตย์ (Home Stay Standard) รวมไปถึงการได้รับเลือกเป็นประธานกลุ่มการท่องเที่ยวชุมชนของจังหวัดจันทบุรี

วัตถุประสงค์การดำเนินงานของกลุ่ม

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี เริ่มแรกคือเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านในชุมชนเขาบายศรีที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาความยากจน และได้นำเอาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเข้ามาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความยากจน เพื่อต้องการทำให้สมาชิกมีรายได้เสริมจากการจัดการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการทำสวนผลไม้ โดยผ่านการทำงานร่วมกันของสมาชิกที่เป็นชาวบ้านในชุมชน ควบคุม ดูแล บริหารโดยชุมชน

ต่อมาการท่องเที่ยวชุมชนเริ่มได้รับความนิยม ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยงเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ก็ได้เรียนรู้ผ่านการทำงานร่วมกันในเรื่องของการจัดการท่งเที่ยวภายในชุมชนของตนเอง และนอกจากจะมีวัตถุประสงค์ที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนของสมาชิกในกลุ่มแล้วนั้น ทางกลุ่มก็ได้เรียนรู้ที่จะทำให้ตนเองสามารถพึ่งตนเองได้โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง

วิธีดำเนินงานของกลุ่ม

วิธีดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี จะเป็นในรูปแบบของการท่องเที่ยวชุมชนที่มีคนในชุมชนซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มเป็นผู้ขับเคลื่อนและทำงานร่วมกันภายในกลุ่ม ซึ่งจะเป็นการท่องเที่ยวชุมชนในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน โดยแบ่งระยะการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะดังนี้

1. ในระยะเริ่มต้น สมาชิกมีการรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกำหนดแนวทางในการทำงาน ร่วมสำรวจและศึกษาชุมชน และข้อมูลการทำการท่องเที่ยวชุมชนร่วมกัน ในการดำเนินงานของกลุ่มจะอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่มเพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ จนเกิดการเรียนรู้ที่จะนำเอาเอกลักษณ์ และสิ่งที่มีคุณค่าภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญา สวนผลไม้ เป็นต้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองและชุมชนผ่านการจัดการท่องเที่ยว

2. ระยะเปิดทำการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี การทำงานของกลุ่ม จะเป็นรูปแบบของการค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป เน้นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่มและชุมชนในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยว เรียนรู้ผ่านการทำงานจริงแล้วจึงค่อยปรับปรุงพัฒนาการทำงานมาเรื่อยๆ เพื่อให้ผลการทำงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กลุ่มกำหนดร่วมกันเอง รูปแบบและวิธีการดำเนินงานของกลุ่มไม่มีรูปแบบที่ตายตัว สามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลาตามแต่เวลาและความเหมาะสม

3. กลุ่มมีการยกระดับคุณภาพของการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มนั้นสามารถสร้างให้เกิดประโยชน์ และเป็นไปตามแนวทางที่กลุ่มร่วมกันกำหนดเอาไว้ เช่น การเรียนรู้ที่จะกำหนดและควบคุมมาตรฐานในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความมั่นใจในการคุณภาพการทำงานของกลุ่มและสร้างให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว การเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มโดยการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนภายในจังหวัดเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับกลุ่ม และการประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างเครือข่าย

บทบาทหน้าที่ของสมาชิกภายในกลุ่ม

การทำงานของสมาชิกภายในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี นั้นจากการสังเกตและสอบถามถึงบทบาทของแต่ละคนทำให้ทราบว่า บทบาทหน้าที่ของสมาชิกภายในกลุ่มนั้นจะไม่มีการกำหนดตายตัว เพราะทุกคนภายในกลุ่มสามารถทำงานทดแทนกันได้ทุกตำแหน่ง

“กลุ่มของเราค่อนข้างมีความยืดหยุ่นสูงในการทำงาน สมาชิกกลุ่มสามารถทำงานทดแทนกันได้ภายในกลุ่มหรือแม้กระทั่งคนในชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มก็สามารถเข้ามาทำงานทดแทนกันได้ เพราะว่า สมาชิกทุกคนต่างต้องมีภาระหน้าที่ในชีวิตประจำวันกันอยู่แล้ว ทำให้เวลาว่างของแต่ละคนมักจะไม่ตรงกัน เราจึงไม่สามารถกำหนดให้ใครทำหน้าที่ประจำได้ จะต้องขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและความเหมาะสม” คุณนงลักษณ์ ประธานกลุ่มกล่าว

การมีแนวทางและหลักการทำงานที่กลุ่มและชุมชนเป็นผู้ร่วมกันกำหนดทิศทางในการดำเนินงานของกลุ่ม โดยให้ทุกคนในกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางและทำงานร่วมกัน ทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีมีวิธีการดำเนินงาน รวมถึงขั้นตอนการปฏิบัติงานต่างๆ ที่สมาชิกเป็นผู้กำหนดและสร้างระบบการจัดการขึ้นโดยกลุ่มเอง ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่มจนเกิดเป็นชุดขององค์ความรู้ที่คนในกลุ่มและชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ทุกคนมีความเข้าใจในแต่ละบทบาทหน้าที่ จึงทำให้สมาชิกสามารถทำงานได้ในทุกตำแหน่ง

กิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีได้มีการจัดการท่องเที่ยวชุมชนในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีวัตถุประสงค์หลักของการจัดการท่องเที่ยวก็เพื่อใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชน และสามารถทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยกิจกรรมส่วนใหญ่ของกลุ่มจะเน้นในเรื่องของการนำสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ภายในชุมชนมานำเสนอเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็น วิถีชีวิต ทรัพยากร วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาในการทำสวน เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่างๆที่ทางกลุ่มได้นำเสนอแก่นักท่องเที่ยวนอกจากจะสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวแล้ว ทางกลุ่มยังต้องการสร้างประโยชน์และทำให้เกิดการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวระหว่างการท่องเที่ยวด้วย จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทำให้ทราบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี มีดังนี้

1. รับประทานผลไม้ การเดินทางมารับประทานผลไม้ถึงในสวน ถือเป็นกิจกรรมที่กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง ชุมชนเขาบายศรีจึงเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวหลาย ๆ คนที่มีความต้องการเดินทางมาเพื่อรับประทานผลไม้สด ๆ จากสวน โดยที่ทางกลุ่มคิดค่าบริการในราคาอิ่มละ 199 บาท

2. เดินเที่ยวชมสวนผลไม้ เรียนรู้วิถีชาวสวน นอกจากการรับประทานผลไม้แล้วนั้น อีกหนึ่งกิจกรรมที่ทางกลุ่มมีไว้บริการนักท่องเที่ยวและเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมเช่นกัน ก็คือการเดินเที่ยวชมสวนผลไม้ และการเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวสวน ซึ่งนอกจากจะสร้างความเพลิดเพลินให้กับนักท่องเที่ยวเพราะได้เดินชมภายในสวนผลไม้ที่มีบรรยากาศที่ร่มรื่นแล้วนั้น นักท่องเที่ยวยังสามารถเรียนรู้วิธีการทำสวน หรือวิถีชีวิตของชาวสวนรวมถึงเคล็ดลับต่าง ๆ ที่เป็นภูมิปัญญาของคนในพื้นที่จากมัคคุเทศก์นำทางที่เป็นชาวสวนตัวจริงอีกด้วย

3. ร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี จะมีความยินดีอย่างยิ่งถ้าหากได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันกับนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นคำติชม ข้อเสนอแนะในการทำงาน นอกจากนี้ก็จะมีการพูดคุยกันในเรื่องต่าง ๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีให้แก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ระหว่างกัน ซึ่งทางกลุ่มจะมีความยินดีอย่างยิ่งถ้าหากมีโอกาสได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับนักท่องเที่ยวและจะทำให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกัน

4. นำเที่ยวไปยังสถานที่ท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นเครือข่าย และสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในจังหวัด นอกจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ทางกลุ่มได้มีไว้รองรับนักท่องเที่ยวแล้วนั้น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรียังมีเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน กับชุมชนอื่น ๆ ทั่วจังหวัดจันทบุรีที่สามารถแนะนำข้อมูลหรือเป็นมัคคุเทศก์พานักท่องเที่ยวเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นเครือข่ายระหว่างกันตามแต่ที่นักท่องเที่ยวต้องการอีกด้วย

แนวทางในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี

เครือข่ายท่องเที่ยวชุมชน ที่ทำงานร่วมกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์ เขาบายศรี

จากการเรียนรู้และพัฒนาการ การทำงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีทำให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้ที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็ง และเพิ่มศักยภาพในการทำงานโดยได้มีการสร้างเครือข่ายและทำงานร่วมกับชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวชุมชนกลุ่มอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดจันทบุรีรวมทั้งสิ้น 5 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชนเขาสอยดาวใต้ ชุมชนทุ่งเพล ชุมชนเกาะสาน ชุมชนท่าแฉลบ และชุมชนตะบอน โดยมีวัตถุประสงค์ในการทำงานร่วมกันก็เพื่อ การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนภายในจังหวัดจันทบุรีให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น และยังเป็นการร่วมกันสร้างประโยชน์ซึ่งกันและกันผ่านทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ความรู้ระหว่างกัน การกระจายนักท่องเที่ยวไปยังกลุ่มเครือข่าย ช่วยประ ชาสัมพันธ์และเชิญชวนให้เดินทางไปเที่ยวยังกลุ่มเครือข่าย อีกทั้งการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวชุมชนยังเป็นการเพิ่มศักยภาพการทำงานให้กับกลุ่ม ทำให้กลุ่มมีอำนาจต่อรองและต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคมากขึ้น และที่สำคัญที่สุดคือแต่ละกลุ่มในเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี

การเตรียมความพร้อมของกลุ่มในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนและรองรับนักท่องเที่ยว

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและศึกษาการเตรียมความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลการเตรียมความพร้อมในการทำงานของกลุ่มออกมา ดังนี้

1. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีมีการตรวจสอบคุณภาพของการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวทั้งก่อนและหลังการบริการ คือ กลุ่มมีการเตรียมความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวที่จะต้องให้เป็นไปตามมาตรฐานที่ทางกลุ่มกำหนดเอาไว้ มีการตรวจสอบและเตรียมความพร้อมทั้งในเรื่องของบุคคลากรที่จะต้องมีความพร้อม มีตรวจคุณภาพของผลไม้และสวนผลไม้จะต้องมีความพร้อมก่อนให้บริการ ห้องพักที่จะต้องสะอาด ปลอดภัยได้มาตรฐาน

2. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีมีการร่วมกันวางแผน และกำหนดแนวทางการดำเนินงานร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันในเรื่องของการดำเนินงานเพื่อให้ได้รูปแบบการทำงานที่เหมาะสมกับทางกลุ่มมากที่สุด โดยเน้นการสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ทุกฝ่ายทั้ง กลุ่ม นักท่องเที่ยว และชุมชน

3. การนำข้อผิดพลาดจากการทำงานมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาการดำเนินงานให้มีความพร้อมในครั้งต่อไป กลุ่มมีการนำข้อผิดพลาดจากการทำงานที่ผ่านมานำไปปรับปรุงแก้ไข และเรียนรู้กับสิ่งที่ผิดพลาดจากนั้นจึงร่วมกันหาทางแก้ไขเพื่อไม่ให้ข้อผิดพลาดหรือปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นมาอีก

การควบคุมมาตรฐานการดำเนินงานของกลุ่มฯที่นำไปสู่การประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน

ในการทำงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี นั้นทางกลุ่มได้มีการกำหนดและควบคุมมาตรฐานในการทำงานของกลุ่มไว้อย่างชัดเจน ซึ่งการกำหนดและควบคุมมาตรฐานการดำเนินงานนี้มีส่วนทำให้กิจการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนและสามารถดำเนินกิจการมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งทำให้ทั้งนักท่องเที่ยวและสมาชิกกลุ่ม รวมถึงชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวชุมชนนี้ด้วยกันทั้งหมด

การควบคุมและกำหนดมาตรฐานการดำเนินงานที่ทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีสามารถประสบความสำเร็จได้มีดังนี้

1. นักท่องเที่ยวจะต้องได้รับประทานผลไม้ที่สด สะอาด และรสชาติอร่อย ซึ่งมาตรฐานดังกล่าวเป็นสิ่งที่ทางกลุ่มคำนึงถึงเป็นอย่างมาก เพราะ ทางกลุ่มเป็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเดินทางมารับประทานผลไม้ถึงภายในสวน กลุ่มจึงต้องมีการแสดงให้นักท่องเที่ยวเห็นว่าผลไม้ที่นำมาให้รับประทานนั้น มีความสด สะอาด รสชาติอร่อย อย่างแท้จริง

2. กลุ่มส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ในระหว่างการท่องเที่ยว การส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ในระหว่างการท่องเที่ยวนั้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่กลุ่มให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะกลุ่มต้องการที่จะนำเสนอเอกลักษณ์ความเป็นชุมชนที่มีทั้งวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและคุณประโยชน์ที่เหมาะแก่การเรียนรู้และสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปได้

3. นักท่องเที่ยวจะต้องได้พักบ้านพักโฮมสเตย์ ที่สะอาด ปลอดภัยได้มาตรฐาน ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีก็ได้มีการจัดบ้านพักโฮมสเตย์ไว้คอยรับรองแก่นักท่องเที่ยวที่ประสงค์จะเดินทางมาพักค้างคืนด้วยเช่นกัน ซึ่งบ้านพักโฮมสเตย์ของทางกลุ่มนั้นได้รับการรับรองจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้เป็น สถานที่ท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย (Home Stay Standard) ซึ่งได้รับการตรวจสอบคุณภาพจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทุกปี

4. การบริการที่เป็นกันเอง เน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในการทำงานร่วมกับนักท่องเที่ยวทางวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี จะเน้นในเรื่องของการบริการที่เป็นกันเอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างนักท่องเที่ยวและการบริการแบบชาวบ้าน ๆ ก็เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ เพราะการจัดการท่องเที่ยวชุมชนของทางกลุ่ม และด้วยวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นกันเองอ่อนน้อม และมีการบริการแบบวิถีคนไทยดั่งเดิม ที่จะต้อนรับกันอย่างอบอุ่น แบบญาติมิตร ซึ่งสิ่งนี้เองทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ

5. กลุ่มรู้จักการนำเอาเอกลักษณ์ที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการท่องเที่ยว การที่มีสวนผลไม้เป็นจำนวนมาก และการยึดอาชีพทำสวนผลไม้มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันกับการทำสวน จนกลายเป็นวิถีชีวิตชาวสวนที่มี ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน ที่เป็นชุมชนชาวสวน ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่มีอยู่ในชุมชนมาอย่างช้านาน จนทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของเอกลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ที่สามารถจะนำมาใช้ในการท่องเที่ยวชุมชนได้ จึงได้มีการนำเอาเอกลักษณ์ที่มีอยู่ในชุมชน นำมาเป็นเครื่องช่วยประชาสัมพันธ์ให้กับการท่องเที่ยวชุมชน

ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานของกลุ่ม

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลของผู้ศึกษาถึงกระบวนการทำงานต่าง ๆ ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ทำให้ทราบว่าในการดำเนินงานท่องเที่ยวชุมชนนั้น กว่าจะประสบความสำเร็จและมีชื่อเสียงได้ต้องพบเจอกับปัญหามากมาย ทางกลุ่มก็จะต้องเรียนรู้และคอยช่วยกันแก้ไขปัญหา นำเอาปัญหาที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วมาเป็นบทเรียนในการทำงานครั้งต่อ ๆ ไป ซึ่งปัญหาที่พบบ่อยมี ดังนี้

1. ปัญหาที่พบในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเป็นจำนวนมาก ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มต้องทำงานกันอย่างหนักในการต้อนรับนักท่องเที่ยวและจัดกิจกรรมต่าง ๆ จนทำให้สมาชิกไม่มีเวลาไปดูแลสวนผลไม้ของตนเอง ทำให้ผลผลิตที่กำลังเริ่มออกในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดความเสียหายและด้อยคุณภาพ และเนื่องจากจะต้องคอยต้อนรับนักท่องเที่ยวตลอดทั้งวันทำให้สมาชิกมีเวลาพักผ่อนน้อย

2. อีกหนึ่งปัญหาที่พบในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาเป็นจำนวนมากนั้นก็คือ นักท่องเที่ยวเดินทางมาไม่ตรงกับเวลาที่ได้ทำการนัดหมายเอาไว้ในเบื้องต้น ซึ่งจะทำให้กลุ่มไม่สามารถทำงานได้อย่างที่วางแผนเอาไว้ และยังทำให้เกิดความล่าช้าในการทำงานอีกด้วย นอกจากนี้ปัญหาดังกล่าวยังทำให้กลุ่มสูญเสียรายได้และนักท่องเที่ยวขาจรที่เดินทางผ่านมาและจะขอเข้าเที่ยวชม ทางกลุ่มก็ไม่สารถรับไว้ได้เพราะต้องรอกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นัดเวลาเอาไว้ อีกทั้งยังประสบปัญหานักท่องที่มาล่าช้าจนทำให้เลยเวลาเข้าไปในช่วงเวลาของนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นที่ทำการจองในช่วงเวลาถัดมา

3. นักท่องเที่ยวบางกลุ่มยังไม่เข้าใจคำว่าการท่องเที่ยวชุมชน นักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่เดินทางเข้ามายังไม่เข้าใจถึงการท่องเที่ยวชุมชนเป็นอย่างไร อาจเป็นเพราะคุ้นชินกับการท่องเที่ยวกระแสหลักและเป็นทีแน่นอนอยู่แล้วที่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะไม่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้เสียทุกอย่างเหมือนกับการท่องเที่ยวกระแสหลัก จึงทำให้เกิดปัญหานักท่องเที่ยวไม่ค่อยพอใจกับการบริการ หรือวิธีการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่ม

บทเรียนสำคัญจากการศึกษา/การอภิปรายผลการศึกษา

การจัดการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชน สามารถทำให้กลุ่มและสมาชิกภายในกลุ่มพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งทางกลุ่มยังรู้จักการนำเอาสิ่งที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนา เช่น สวนผลไม้ วิถีชีวิตแบบชาวสวน วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ผลไม้ เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะมีจุดประสงค์เพื่อสร้างการท่องเที่ยวภายในชุมชนแล้วนั้น ทางกลุ่มยังมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวในระหว่างการท่องเที่ยวรวมถึงเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิดเห็นต่าง ๆ ระหว่างทางกลุ่มกับนักท่องเที่ยว อันจะนำมาซึ่งประโยชน์ของชุมชนและนักท่องเที่ยว

โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการทำงานร่วมกันเพื่อใช้การท่องเที่ยวชุมชนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชนทำให้สมาชิก และคนในชุมชนสามารถพึ่งตนเอง เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์ เขาบายศรีได้สร้างให้เกิดกระบวนการ เรียนรู้ต่าง ๆ ให้กับสมาชิกและชุมชน

วิธีการดำเนินงานของกลุ่ม

การดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี จะเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มสมาชิกทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นหรือแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน วิธีการดำเนินงานทุกขั้นตอนจึงเป็นไปในบริบทที่เหมาะสมกับชุมชนและกลุ่มเพราะผ่านการวางแผน และกำหนดแนวทางการทำงานร่วมกันของสมาชิกในกลุ่มเพื่อสร้างให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงกับชุมชน ส่วนในการทำงานของกลุ่มจะเป็นในรูปแบบของการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างการทำงาน ค่อย ๆ เป็น ค่อย ๆ ไป พัฒนารูปแบบการทำงานอย่างต่อเนื่องเพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากที่สุดโดยคำนึงถึงประโยชน์ของกลุ่มและชุมชนเป็นที่ตั้ง

เสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

จากการเรียนรู้และพัฒนาการ การทำงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีทำให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้ที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็ง และเพิ่มศักยภาพในการทำงานโดยได้มีการสร้างเครือข่าย โดยมีวัตถุประสงค์ในการทำงานร่วมกันก็เพื่อ การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนภายในจังหวัดจันทบุรีให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น การสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่าย สร้างความมั่นคงเกิดอำนาจในการต่อรองและทำให้การจัดการกับปัญหาง่ายขึ้น

การเตรียมความพร้อมของกลุ่มในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน

การเตรียมความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเป็นอีกหนึ่งสิ่งที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน เพราะกลุ่มได้ทำการศึกษาและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ถึงความพร้อมในด้านต่างๆของชุมชนที่เหมาะสมต่อการจัดการท่องเที่ยว กลุ่มเรียนรู้ว่าชุมชนมีทรัพยากร สภาพทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เพียบพร้อมและสามารถดำเนินการจัดการท่องเที่ยวชุมชนได้ และกลุ่มยังมีการเตรียมความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนทั้งชุมชน เปิดรับฟังความคิดเห็นและข้อมูลต่าง ๆ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาใช้เป็นกรอบในการกำหนดแนวทางการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อให้เกิดความพร้อมมากที่สุดและเกิดประโยชน์กับทุกฝ่ายทั้งชุมชน กลุ่มและนักท่องเที่ยว

การควบคุมมาตรฐานการดำเนินงานของกลุ่มฯที่นำไปสู่การประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ได้มีการนำเอาสิ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนตนเอง มาเป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว กลุ่มจึงได้เห็นถึงความสำคัญที่จะต้องมีการคบคุมมาตรฐานของการดำเนินงาน เพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว และให้รูปแบบการดำเนินงานเป็นไปตาม

แนวทางและเป้าหมายที่กลุ่มได้ร่วมกันกำหนดเอาไว้ การควบคุมมาตรฐานการดำเนินงานจึงถือเป็นความรับผิดชอบที่กลุ่มให้ความสำคัญและเป็นสิ่งที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน

สรุป/สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

การสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและองค์ความรู้ระหว่างกันชุมชน ชุมชนเขาบายศรีได้ร่วมกันเรียนรู้และเห็นว่าภายในชุมชนของตนเองนั้นเต็มไปด้วยทรัพยากรวัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งเป็นต้นทุนที่มีอยู่แล้วภายในชุมชน ซึ่งทุนเหล่านี้สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างการจัดการท่องเที่ยวชุมชน จากนั้นคนในชุมชนได้มีการกำหนดแนวทางร่วมกันที่จะใช้การท่องเที่ยวชุมชนเป็นเครื่องในการพัฒนาชุมชนต่อไป

ชุมชนบริหารจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง

การจัดการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี มีลักษณะเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการบริหารจัดการด้วยตนเองโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของกลุ่มและชุมชน มีการวางแผนการดำเนินงาน กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการทำงานร่วมกันเพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนสามารถสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนได้อย่างแท้จริง และให้เกิดการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพสามารถพัฒนาต่อยอดไปได้ในอนาคต

กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้

ในกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์ เขาบายศรี ทางกลุ่มได้มีการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวในระหว่างที่ดำเนินกิจกรรม เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวชุมชนที่จะต้องเอื้อให้เกิดการสร้างการเรียนรู้ นอกจากนี้ชุมชนยังได้ให้ความสำคัญและนำเอารูปแบบของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทั้งวัฒนธรรม ภูมิปัญญา รวมไปถึงทรัพยากรต่างๆที่มีเอกลักษณ์ภายในชุมชน มานำเสนอในกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างให้นักท่องเที่ยวเกิดการ เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน สร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวและสร้างให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็ง

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีมีการกำหนดแนวทางการพัฒนาของกลุ่มเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับทางกลุ่ม ทำให้กลุ่มมีศักยภาพในการทำงานที่เพิ่มมากขึ้นโดยผ่านการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการทำงานของสมาชิกในกลุ่มและคนในชุมชนร่วมกันเพื่อให้กลุ่มและชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีพัฒนาการในการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับกลุ่มโดยการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนภายในจังหวัดจันทบุรี เป็นการเพิ่มศักยภาพในการทำงานของกลุ่มให้เข้มแข็งและมั่นคงมากยิ่งขึ้นสร้างให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน

ศักยภาพในการจัดการกับปัญหา

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี เป็นกลุ่มที่ใช้กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ของกลุ่มและชุมชนที่มีความต้องการจะจัดการกับปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น โดยมีการใช้วิธีการจัดการกับปัญหาในแบบของชุมชนเป็นผู้คิดค้น วางแผน และดำเนินการเองเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง จนนำไปสู่การพึ่งตนเองในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรให้ความสำคัญและเข้ามาทำงานร่วมกับทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ในรูปแบบของการช่วยเหลือ สนับสนุนให้กลุ่มเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืนกับชุมชนและกลุ่ม

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการกำหนดนโยบายควรเข้ามาส่งเสริมและกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชนให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น รวมทั้งช่วยเหลือประชาสัมพันธ์ในเรื่องของการสร้างความเข้าใจท่องเที่ยวชุมชนแก่สื่อ และสาธารณะได้รับรู้

ข้อเสนอแนะต่อนักวิชาการ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเข้าใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยวชุมชนว่ามีความเข้าใจมากน้อยเพียงใด เพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูลในการจัดการกับปัญหานักท่องเที่ยวไม่เข้าใจคำว่าการท่องเที่ยวชุมชน

2. ควรมีการศึกษาวิจัยในเรื่องของการทำงานของเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้สร้างให้เกิดการทำงานร่วมกันและสร้างประโยชน์ร่วมกันระหว่างเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อทำให้เครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรีควรจัดทำสื่อในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เพื่อที่จะให้ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวที่จะเดินทางเข้ามาหรือแก่ผู้สนใจ ในเรื่องของการท่องเที่ยวชุมชนนอกจากนี้ควรบอกถึงประโยชน์และสิ่งที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวกระแสหลัก และเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ เชิญชวนนักท่องเที่ยวได้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของการท่องเที่ยวชุมชน

2. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี ควรมีการจัดทำกลุ่มออมทรัพย์และสวัสดิการขึ้นภายในกลุ่มและชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงให้แก่สมาชิกและคนในชุมชน อีกทั้งยังสร้างให้เกิดนิสัยของการออมเพราะผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่าการออมสามารถทำให้เราเกิดการเรียนรู้ในเรื่องของการใช้ชีวิตที่มีระเบียบ และรู้จักการวางแผนการใช้ชีวิต

รายการอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. *(2553). การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.* กรุงเทพ : บพิธการพิมพ์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *(2544). แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม.* กรุงเทพ: มูลนิธิวิถีทรรศน์.

สิน สโรบล. *(2546). การท่องเที่ยวโดยชุมชนแนวคิดประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ.* เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จิรพรรณ นฤภัทร. (2556). *ทุนทางสังคมของกลุ่มชาวนา กรณีศึกษาเครือข่ายโรงเรียนชาวนา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

วีระพล ทองมา. *(2557). การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism :CBT สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในเขตที่ดินป่าไม้.* สืบค้นจาก https://www.google.co.th/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=13&cad=rja&uact=8&ved=0CGMQFjAM&url=http%3A%2F%2Fwww.dnp.go.th%2Ffca16%2Ffile%2Fi49xy4ghqzsh3j1.doc&ei=1KCTVOzeIs_s8AW84IKoBA&usg=AFQjCNEcGR1l7e5_GTT8ox1JoiORmg-9og&sig2=YueF_tT3NJPZRuqLCYvlMg&bvm=bv.82001339,d.dGc

การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน
กรณีศึกษา: บ้านแจงงาม จังหวัดสุพรรณบุรี
The participation of community with a Mitr Phol Sugar Factory in community development:
The Case of Ban Chaeng Ngam, Suphan Buri Province.

พศวีร์ นาคประสิทธิ์[8]

Abstract

The purpose of this research is to study the participation of people in the community with the Mitr Phol Sugar Factory in community development of Ban Chaeng Ngam, Suphan Buri province. The strengthening of community based on the participation of the community. The community has developed into a strong sense of community in various dimensions such as Economic dimension, Natural resources, Social and Cultural etc. The strengthening community might be development in some dimension. According to the conditions and processes that contribute to the strengthening of each dimension of the different in each community.

The results of this research, reveal that "Participation" is the key of community development of Ban Chaeng Ngam. Participation bring about to the power of all parties to decision making and share the rewards of working together. And the results bring about to sustainable development. Participation also contributes to the operational support of all parties. In particular the need to listen and accept civil rights in the community. Participation also shares information and a major part of building consensus, makes it easy to work together. The collaboration sets plan, project, and appropriate activities and complies with local knowledge. To relate and strengthen the community is doing well even better or to decline limitation and resolve the solutions in various fields of the community. An important aspect of the community development of Ban Chaeng Ngam is a strong community and be sustainable is "The involvement of the community". Especially people in the community making the decision, monitoring and evaluating together. Benefit of this result cause to learning problems by working together.

Keywords : Participation, Process Management, Sustainable.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม เป็นต้น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาจพัฒนาได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

[8] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามมีหัวใจสำคัญคือ “การมีส่วนร่วม” การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดพลังของทุกฝ่ายในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมรับผลตอบแทนจากการได้ทำงานร่วมกัน และผลที่ได้นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การมีส่วนร่วมยังก่อให้เกิดการสนับสนุนการปฏิบัติงานของทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องรับฟังและยอมรับสิทธิของประชาชนในชุมชน การมีส่วนร่วมยังเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน และที่สำคัญการมีส่วนร่วมเป็นการสร้างฉันทามติ ทำให้ง่ายต่อการปฏิบัติงานร่วมกัน การร่วมมือกันกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสานต่อและเสริมสร้างสิ่งที่ชุมชนทำได้ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น หรือเพื่อบรรเทาข้อจำกัดและแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน สิ่งสำคัญของการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็งและเกิดความยั่งยืน คือ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันติดตามประเมินผลในการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม ก่อให้เกิดการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาจากการทำงานร่วมกันของประชาชนในชุมชน

คำสำคัญ: กระบวนการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการ ความยั่งยืน

บทนำ

สังคมยุคปัจจุบันมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การแก้ไขปัญหาจำเป็นต้องมีความรอบคอบ โดยคำนึงถึงผลกระทบอย่างรอบด้าน ต้องมีความรอบรู้ และต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่าย จะต้องสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ตั้งแต่กระบวนการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันสรุปบทเรียน จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทุกคนยอมรับซึ่งกันและกัน การรวมตัวของประชาชนที่หลากหลายทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด องค์ความรู้ และเชื่อมต่อประสบการณ์อย่างกว้างขวาง เป็นการเสริมพลังซึ่งกันและกัน สร้างโอกาสให้ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังต้องสร้างการบริหารจัดการร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนฐานราก ให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิ หน้าที่ และบทบาทในการจัดการทรัพยากรสาธารณะมากขึ้น ทำให้ท้องถิ่นเข้มแข็ง เกิดการประสานงานงบประมาณระหว่างองค์กรต่าง ๆ

การพัฒนาความคิด ความสามารถของประชาชนให้เกิดความเชื่อมั่น ช่วยเหลือตนเอง เพื่อบ้าน และชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยความร่วมมือของราษฎรและภาครัฐ การปรับปรุงสภาพต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อนำมาซึ้งความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ตามแนวทางที่ชุมชนต้องการโดยความคิดริเริ่ม การพึ่งพาตนเอง และความร่วมมือกันของชุมชน และระหว่างรัฐกับราษฎร ถ้าจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน

ประเวศ วะสี (2541, น. 35-36) ให้ความหมายของชุมชนว่า การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามในการกระทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและรวมถึงมีการติดต่อสื่อสาร (Communicate) ร่วมกัน

การสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนในทุกด้าน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง โดยมุ่งพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของประชาชน ให้ดำเนินการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างยั่งยืน โดยใช้ทรัพยากรในชุมชนที่มีอยู่ให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์มากที่สุด

การทำงานพัฒนาชุมชนเป้าหมายสูงสุดคือ ต้องการให้ชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การให้ได้มาซึ่งเป้าหมายนั้นต้องใช้กลยุทธ์หลากหลายเพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ การสร้างพลังชุมชน โดยใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน ยังเป็นกลยุทธ์ที่ตอบโจทย์ในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนมาทุกยุคทุกสมัย เมื่อแกนนำหรือกลุ่มคนในชุมชนได้รับหน้าที่ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน จะต้องทำร่วมกับคนในชุมชนในการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ ทั้งด้านงานบริหารการพัฒนาชุมชน ซึ่งรวมถึงการสร้างเสริมศักยภาพผู้นำชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง

กลุ่มมิตรผลจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเน้นการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชาวบ้านเป็นเจ้าของ ให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนเกษตรกรชาวไร่อ้อย ให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยการลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ รวมทั้งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม การปรับทัศนคติความคิด และการสร้างผู้นำ

นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนร่วมกับชุมชน ด้วยกระบวนการ “พัฒนาคุณภาพชีวิต” ในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชุมชน อาทิ

1. โครงการส่งเสริมการศึกษาโดยให้นักเรียนที่เรียนดี แต่ฐานะทางบ้านยากจน หรือเกษตรกรชาวไร่อ้อยที่มีบุตรหลานที่เรียนดีสามารถเข้าขอรับทุนการศึกษาตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จนสำเร็จการศึกษาชั้นอุดมศึกษาและกลับมาเป็นบุคลากรกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลได้หลังจากศึกษาจบชั้นอุดมศึกษา

2. โครงการน้ำเพื่อการเกษตร เป็นโครงการที่ช่วยเพิ่มผลผลิตทางอ้อยให้ดีขึ้น การกระจายน้ำไปสู่เกษตรกรอย่างทั่วถึง และลดรายจ่ายจากการใช้เชื้อเพลิงในการสูบน้ำในแต่ละรอบปีในการทำการเกษตรเพาะปลูกอ้อย ทำให้พี่น้องชาวเกษตรกรสามารถลดทุนการผลิตได้อย่างมาก

3. โครงการเพาะเห็ด เป็นโครงการที่สนับสนุนให้คนในชุมชนที่ว่างจากการทำไร่อ้อยได้มีรายได้เสริมโดยเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจะนำวิทยากรด้านการเพาะเห็ดมาแนะนำวิธีการทำหัวเชื้อเห็ด และการเลี้ยงเห็ด เพื่อให้คนในชุมชนสามารถเพาะเห็ดเองได้ภายในครัวเรือน

4. โครงการแก๊สชีวมวลในครัวเรือน เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนลดรายจ่ายภายในครัวเรือน โดยการสร้างบ่อเก็บแก๊สชีวมวลในระดับครัวเรือน ด้วยการนำเศษอาหาร มูลสัตว์ที่มีภายในครัวเรือนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและสามารถลดรายจ่ายจากการซื้อแก๊ส LPG ได้ในระดับหนึ่ง

5. โครงการปลูกอยู่ปลูกกิน จากการวิเคราะห์ชุมชนทั้งการทำบัญชีครัวเรือนที่ผ่านมาทำให้คนในชุมชนรับทราบถึงรายจ่ายที่เกิดจากการซื้อผัก อาหาร มารับประทานภายในครอบครัว และเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนชี้ให้คนในชุมชนเห็นว่าเราสามารถลดรายจ่ายด้านนี้ได้ โดยการใช้พื้นที่หน้าบ้านแต่ละครัวเรือน ปลูกผักสวนครัวที่คนในครัวเรือนนั้นซื้อมารับประทานเป็นประจำ อาทิ พริก กะเพรา มะเขือ ดอกแค เป็นต้น ผลการดำเนินโครงการเป็นไปได้ด้วยดีได้รับการตอบรับจากคนในชุมชนอย่างมาก อีกทั้งโรงงานน้ำตาลมิตรผลได้สนับสนุนต้นกล้าให้ชาวบ้านนำไปปลูกหน้าบ้านแต่ละครัวเรือน

และกิจกรรมทางศาสนา อาทิ งานกฐิน เป็นกิจกรรมเพื่อสังคมที่กลุ่มมิตรผลและพนักงานร่วมกันบริจาคและหาทุนทรัพย์เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา รวมทั้งการศึกษาในให้เด็กในชุมชน โดยในแต่ละปีกลุ่มมิตรผลจะจัดสรรเงินบริจาคจำนวนหนึ่งและได้รับการสนับสนุนจากคู่ค้า ลูกค้า รวมทั้งชุมชนและครอบครัวพนักงานอีกจำนวนหนึ่ง โดยเงินบริจาคจะถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งจะถวายให้กับวัดในพื้นที่รอบโรงงานเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมทางศาสนา (75%) เช่น การก่อสร้างหรือบูรณะวัด และอีกส่วนหนึ่งจะมอบให้แก่โรงเรียนหรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเพื่อนำไปใช้เป็นทุนการศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้ของเยาวชนที่ด้อยโอกาส รวมทั้งการทำนุบำรุงสถานศึกษา (25%) กิจกรรมดังกล่าวได้รับการสืบสานต่อเนื่องมากว่า 10 ปี จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติระหว่างกลุ่มมิตรผลและชุมชนใกล้เคียง

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543, น. 140) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (Formative

Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

ภารณ วงศ์จันทร์ (2552) ศึกษาวิจัยเรื่องความรับผิดชอบของภาคธุรกิจด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษา เครือซีเมนต์ไทยจากการศึกษา พบว่าเครือซีเมนต์ไทยมีแนวการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมในชื่อว่า “การดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืน” ซึ่งเป็นการดำเนินธุรกิจควบคู่กับการเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนให้กับชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติความรับผิดชอบต่อสังคม (ISO 26000) สรุปได้ตามประเด็นหลัก 6 ประเด็น คือ การกากับดูแลกิจการที่ดี การประกอบธุรกิจด้วยความเป็นธรรม การเคารพสิทธิและการปฏิบัติต่อแรงงานอย่างเป็นธรรม การร่วมพัฒนาชุมชนและสังคม การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและนวัตกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ครอบคลุมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกองค์กร นั่นคือ การกำกับดูแลกิจการที่ดี การประกอบธุรกิจด้วยความเป็นธรรม และการเคารพสิทธิและการปฏิบัติต่อแรงงานอย่างเป็นธรรม นั้นเป็นการ การเคารพสิทธิมนุษยชน การดูแลความปลอดภัย ทุกข์สุข ความก้าวหน้าของพนักงาน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในกิจกรรมขององค์กร เช่น ผู้ถือหุ้น พนักงาน และแรงงานภายในองค์กร ในขณะเดียวกัน การร่วมพัฒนาชุมชนและสังคม การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและการสร้างนวัตกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคมเปิดเผยสู่สาธารณะ ก็เป็นการปฏิบัติที่ครอบคลุมในส่วนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกองค์กร นั่นคือเป็นการดูแลรักษา ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆขององค์กร และสร้างประโยชน์ต่อองค์กรอื่น ๆ ในการเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยจะเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน โรงงานน้ำตาลมิตรผล (อำเภอด่านช้าง) และผู้ที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน บ้านแจงงาม ตำบลแจงงาม อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษา “การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา: บ้านแจงงาม ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและการบริการจัดการชุมชนบ้านแจงงาม โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกาสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) มีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

1. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี

2. การศึกษาวิเคราะห์เอกาสาร รวบรวมข้อมูลจากการค้นคว้าหนังสือ บทความ เอกสาร วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากทางอินเตอร์เน็ต เพื่อนำมาเป็นแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัย

3. สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) คนในชุมชนโดยการสุ่มสัมภาษณ์สมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน แกนนำชุมชนบ้านแจงงาม และเจ้าหน้าพัฒนาชุมชน ของบริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล (In-Depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ๆ ดังต่อไปนี้

3.1 กลุ่มผู้นำได้แก่ ผู้นำชุมชน อดีตผู้นำชุมชน หัวหน้าคุ้ม หัวหน้ากลุ่มอาชีพ

3.2 กลุ่มตัวแทนสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนของสมาชิกในชุมชนบ้านแจงงาม

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) มีขั้นตอนตามลำดับ 2 ขั้นตอน ดังนี้ คือ

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัย ศึกษาเอกสาร วิชาการ บทความ วารสาร วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย ข้อมูลจากอินเตอร์เน็ต แผนพัฒนาชุมชน และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนที่ครอบคลุมทั้ง มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคมวัฒนธรรม และมิติทางการเมือง เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการพิจารณาสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview)

ขั้นตอนที่ 2 เมื่อได้รายชื่อบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม และการรวมกลุ่มต่าง ๆ อันแสดงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน บ้านแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยจึงทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยควรจะมีความเข้าใจอย่างเพียงพอและลึกซึ้ง เพื่อให้สามารถให้ข้อมูลและอธิบายเรื่องราวการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน บ้านแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้อย่างชัดเจนและถูกต้อง เพื่อเป็นประโยชน์กับงานวิจัยมากที่สุด

โดยผู้วิจัยมีเหตุผลในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

1. ผู้นำชุมชน จำนวน 9 คน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นแกนนำการพัฒนาชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนทุกกิจกรรมใน บ้านแจงงาม

2. อดีตผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน ซึ่งเป็นผู้ที่เคยมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ และเป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชน ซึ่งสามารถให้ข้อมูล บอกเล่าเรื่องราว ความเป็นมาของการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน บ้านแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี

3. หัวหน้าคุ้มในชุมชนบ้านแจงงาม จำนวน 6 คน

แกนนำและสมาชิกในชุมชนสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญ บอกเล่าเรื่องราว และอธิบายความเป็นมา รวมถึงกระบวนการทำงาน ปัญหาและอุปสรรค ที่จะเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยในครั้งนี้อย่างมาก

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตการศึกษาด้านเนื้อหาการวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งศึกษาถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยศึกษาด้วยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน (ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ และผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ กิจกรรมทางการพัฒนาชุมชน บ้านแจงงาม และข้อมูลจากเว็บไซต์ต่าง ๆ

2. ขอบเขตด้านประเภทผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ คือ บุคคลภายในชุมชนบ้านแจงงาม ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมุ่งศึกษาถึงทัศนคติของประชาชนในมิติด้านสังคม

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี ตลอดจนการเข้ามาดำเนินโครงการ กิจกรรมของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนของโรงงานน้ำตาลมิตรผลร่วมกับคนในชุมชนบ้านแจงงาม

ผลการวิจัย

1. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนบ้านแจงงาม เกิดจากการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนที่มีความต้องการพัฒนาชุมชนของต้นเองให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ จะทำควบคู่ไปพร้อมเพียงกัน การมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามในที่นี้คือ

1.1 การร่วมแรงร่วมใจ คือ สมาชิกในชุมชนบ้านแจงและเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจากโรงงาน น้ำตาลมิตรผล ทุกคน**ร่วมแรงร่วมใจ**ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนบ้านแจงงาม การพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามสมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดแนวทางและรูปแบบในการพัฒนาชุมชน โดยมุ่งเน้นให้ คนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางและแผนการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาที่มีชัดเจน อาทิ โครงการสุขภาพดี อนามัยดี วิถีชีวิตพอเพียง โครงการพึ่งตนเองโดยใช้พลังงานทดแทนโครงการสร้างจิตอาสาเพื่อพัฒนาชุมชน โครงการปลูกอยู่ปลูกกิน เป็นต้น

เป็นการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาชุมชนในรูปกลุ่ม (Groups Approach) ตลอดจนสร้างเครือข่ายชุมชนและกิจกรรมให้มีการเชื่อมโยงในกระบวนการการเรียนรู้และองค์ความรู้ต่างๆ ให้แก่คนในชุมชนบ้านแจงงาม

1.2 การร่วมลงทุน คือ โรงงานน้ำตาลมิตรผลช่วยเรื่องทุนในการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนบ้านแจง ซึ่งโรงงานน้ำตาลมิตรผลจะมอบทุนเริ่มต้น 80 เปอร์เซ็นต์ และชุมชนร่วมทุนอีก 20 เปอร์เซ็นต์ ทั้งนี้การร่วมทุนดังกล่าวเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดระหว่างชุมชนและโรงงานน้ำตาลมิตรผล อีกทั้งทำให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการกระตุ้นการทำงานเพื่อชุมชนบ้านแจงงามให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมบางอย่าง ซึ่งอาจให้ทุนในการดำเนินงานเป็นจำนวนมากฝ่ายโรงงานน้ำตาลมิตรผลจะพิจารณามอบทุนเต็มจำนวน 100 เปอร์เซ็นต์ เพื่อเอื้ออำนวยให้ชุมชนบ้านแจงสามารถการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามได้อย่างรวดเร็ว นอกเหนือจากการร่วมลงทุนที่เป็นเม็ดเงินแล้ว โรงงานน้ำตาลมิตรผลจะสนับสนุนเป็นอุปกรณ์ เครื่องมือ หรืออื่น ๆ อาทิ อุปกรณ์กีฬา อุปกรณ์ไอที อุปกรณ์ทางการศึกษา เครื่องสังฆภัณฑ์ หนังสือสำหรับการเรียนรู้ของสมาชิก ในชุมชน เมล็ดพันธุ์ผักสวนครัว ต้นผักสวนครัว เป็นต้น นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนจะร่วมนำอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละครัวเรือนหรือที่มีอยู่แล้วในชุมชน นำมาร่วมสนับสนุนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลตามกำลังความสามารถของชุมชนเอง ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมทางการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม

การมีส่วนร่วมในข้างต้นก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการกระตุ้นสมาชิกในชุมชนบ้านแจงงาม นำไปสู่การเชื่อมประสานให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัว และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็น การส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการรวมกลุ่มพลัง เพื่อสนองต่อสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ทำให้ชุมชนสามารถรวมตัวกันทำงานเป็นทีม มีความสามัคคี เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนหรือทรัพยากรบุคคล เสริมการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตในการดำเนินการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพและความยั่งยืนของชุมชน

2. การสร้างแกนนำชุมชนบ้านแจงงามที่มาจากคนในชุมชนได้แก่ สมาชิกในชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น การสร้างแกนนำชุมชนโดยให้แกนนำชุมชนได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมอบรมตามหลักสูตรต่าง ๆ ซึ่งทางโรงงานน้ำตาลมิตรผลสนับสนุนงบประมาณให้แกนนำชุมชนได้เข้าร่วมอบรมหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อสร้างพื้นฐานการเป็นผู้นำและเพิ่มเติมองค์ความรู้ในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งทำให้การพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามสามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมกับแกนนำชุมชนในการกำหนดทิศทาง การดำเนินตามโครงการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ เน้นการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนเป็นหลัก

3. การพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามหัวใจสำคัญของการทำงานพัฒนาชุมชนคือ การใช้หลักการมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดพลังของทุกฝ่ายในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผลตอบแทนจากการที่ได้ทำงานร่วมกัน และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การมีส่วนร่วมยังก่อให้เกิดการสนับสนุนการปฏิบัติงานของทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องรับฟังและยอมรับสิทธิของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมยังเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน ยังก่อให้เกิดความสามัคคีและการมีส่วนร่วมเป็นการสร้างฉันทามติ

การร่วมกันกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและ กลยุทธ์ที่วางไว้เพื่อสานต่อและเสริมสร้างสิ่งที่ชุมชนทำได้ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น หรือเพื่อบรรเทาข้อจำกัดหรือแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน แนวทางดำเนินงาน คือ

3.1 ตรวจสอบกิจกรรมหรือโครงการที่ดำเนินการอยู่มีอะไรบ้างที่คนในชุมชนและองค์กรชุมชนทำอยู่ และเป็นประโยชน์ นำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์และเป้าหมายการพัฒนาชุมชน และสอดคล้องกับกลยุทธ์การพัฒนาของชุมชน

3.2 พิจารณากิจกรรมหรือโครงการต่างๆ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชนหรือไม่ และยังมีกิจกรรมหรือโครงการใดอีกหรือไม่ที่ควรทำเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยกิจกรรมหรือโครงการที่ทำเพิ่มเติมนั้น ควรจะสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนหรือเป็นไปเพื่อมุ่งแก้ไขจุดอ่อนและข้อจำกัดในการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี กับฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ของโรงงานน้ำตาลมิตรผล อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี พื้นที่ชุมชนบ้านแจงงาม หมู่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี

การวิจัยครั้งนี้พบว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบ้านแจงงาม เกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่มีความต้องการพัฒนาชุมชนของต้นเองให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตัวแทนจากโรงงานน้ำตาลมิตรผลคือ “เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน” เข้ามามีบทบาทร่วมกับคนในชุมชน และการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ จะทำควบคู่ไปพร้อมกัน จึงก่อให้เกิดการสร้างกลุ่มผู้นำชุมชนบ้านแจงงามที่มาจากคนในชุมชนได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกในชุมชน เป็นต้น เข้ามาเป็นคณะทำงานหรือแกนนำในช่วงเริ่มต้นการขับเคลื่อนแผนพัฒนาชุมชน

การสร้างแกนนำชุมชนโดยให้แกนนำชุมชนได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมอบรมตามหลักสูตรต่าง ๆ ซึ่งทางโรงงานน้ำตาลมิตรผลสนับสนุนงบประมาณให้แกนนำชุมชนได้เข้าร่วมอบรมหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อสร้างพื้นฐานการเป็นผู้นำและเพิ่มเติมองค์ความรู้ในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งทำให้การพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามสามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมกับแกนนำชุมชนในการกำหนดทิศทาง การดำเนินตามโครงการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ เน้นการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนเป็นหลัก

การพัฒนาชุมชนระหว่างชุมชนและโรงงานน้ำตาลมิตรผลเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2555 ได้มีการวางแผนการพัฒนาชุมชนร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานน้ำตาลมิตร ซึ่งเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจากโรงงานน้ำตาลมิตรผล ในช่วงแรกเริ่มจะทำหน้าที่รวบรวมเก็บข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ และการสัมภาษณ์ พูดคุย กับคนในชุมชน ผู้นำชุมชน เกี่ยวกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ให้ได้มาซึ่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น รายรับรายจ่าย หนี้สิน สภาพชุมชน สภาพสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนมีความเห็นร่วมกันในการพัฒนาชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงเป็นที่มาของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ของโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการวางแผนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

การพัฒนาชุมชนเป้าหมายสูงสุดคือ ต้องการให้ชุมชนชนเข้มแข็ง ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตดี มีความสุข การให้ได้มาซึ่งเป้าหมายนั้นต้องใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย การสร้างพลังชุมชนใช้พลังชุมชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องใช้กลยุทธ์ที่หลากหลาย เพื่อตอบโจทย์ในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

เมื่อแกนนำหรือกลุ่มคนในชุมชนได้รับหน้าที่ในการขับเคลื่อนการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน จะต้องทำร่วมกับคนในชุมชนในการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ ทั้งด้านงานบริหารจัดการชุมชน ซึ่งรวมถึงการสร้างเสริมศักยภาพผู้นำชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง เมื่อเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนของโรงงานน้ำตาลมิตรผลถอยออกมาจากชุมชน ชุมชนจะต้องสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาต่อไปได้ด้วยคนในชุมชนเอง การสร้างศักยภาพแก่ผู้นำชุมชนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็น เพราะผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นของชุมชนในอนาคต และเป็นแกนนำในการสื่อสารให้คนในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการหรือการดำเนินงานพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพื่อให้เกิดกระบวนกลุ่มการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม สิ่งสำคัญของการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็งและเกิดความยั่งยืนคือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันติดตามและประเมินผลในการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม ก่อให้เกิดการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาจากการทำงานร่วมกันของประชาชนในชุมชน

บทบาทของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนช่วยผลักดันและส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้การจัดการตนเอง ส่งเสริมการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้แต่ละครัวเรือน โดยการทำบัญชีครัวเรือนและนำมาวิเคราะห์รายจ่ายที่สามารถลดได้ จึงเป็นที่มาของการส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ กลุ่มทำสบู่และแชมพู กลุ่มเห็ด กลุ่มวิสาหกิจน้ำเพื่อการทำการเกษตร ปลูกผักสวนครัวหน้าบ้าน การทำเตาเผาถ่านสำหรับผลิตน้ำส้มควันไม้ การทำบ่อแก๊สชีวมวลในครัวเรือนจากเศษอาหารและมูลสัตว์ เป็นต้น การทำงานพัฒนาชุมชนโดยเน้นเฉพาะการช่วยเหลือในลักษณะการสงเคราะห์อย่างเดียวนั้นไม่ใช่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง แต่จะต้องให้ชุมชนนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของบ้านแจงงามเป็นการร่วมกันพัฒนาไปพร้อมเพียงกัน พยายามดึงคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนไปพร้อมกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ของโรงงานน้ำตาลมิตรผล หากแกนนำสามารถดึงเอาคนในชุมชนมาร่วมมือกันในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน จะทำให้การพัฒนาชุมชนสามารถขับเคลื่อนไปได้เร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้น อีกทั้งแกนนำในชุมชนรับฟังปัญหาของแต่ละคนไม่ว่าปัญหาเหล่านั้นจะมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด และพยายามสอบถามปัญหา และความต้องการของคนในชุมชนให้ทั่วถึง การรับฟังเสียงจากสมาชิกในชุมชนจะทำให้เห็นมุมมองใหม่ ๆ และก่อให้เกิดความหลากหลายทางความคิด เพราะหากรับฟังเสียงจากคนไม่กี่คน การพัฒนาชุมชนอาจจะไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นไม่ได้มาจากความต้องการของคนส่วนใหญ่ และไม่เกิดการมีส่วนร่วมหรือรู้สึกเป็นเจ้าของ

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง ในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และพัฒนาชุมชน ก่อให้เกิดพลังการจัดการที่ดี สมาชิกชุมชนบ้านแจงงามเป็นผู้บริหารจัดการชุมชนกันเอง จึงเกิดการแสดงพลังชุมชน เป็นศูนย์กลางการประสานงาน ทั้งภายในชุมชน และเครือข่ายภายนอกชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชนที่ต่อเนื่องและยั่งยืน การสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็ง และการเตรียมสมาชิกคนในชุมชนให้มีความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านจิตใจ เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสานต่อเป็นเครือข่ายของความร่วมมือ

การกระตุ้นสมาชิกในชุมชนบ้านแจงงามคือ การเชื่อมประสานให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัว และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เป็นการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการรวมกลุ่มพลัง เพื่อสนองต่อสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง ทำให้ชุมชนสามารถรวมตัวกันทำงานเป็นทีม มีความสามัคคี เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถระดมทรัพยากรบุคคล เสริมการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพ

การพัฒนาชุมชนของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนกับคนในชุมชนบ้านแจงงาม เน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม (Participation) การที่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ จะก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของความผูกพันต่อโครงการต่าง ๆ อีกทั้งเน้นย้ำให้เกิดความรู้สึกว่าโครงการนั้นเป็นความรับผิดชอบ และเกิดจากน้ำพักน้ำแรงของคนในชุมชนเอง ซึ่งในกระบวนการพัฒนาชุมชนประชาชนจะมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ การมีส่วนร่วมในการคิดค้นหาปัญหาและศึกษาสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนนี้ถึงเป็นขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญมาก เพราะบางครั้งปัญหาต่าง ๆ ของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องพบสัมผัสอยู่ทุกวันจนเกิดความเคยชินไม่คิดว่าสิ่งนั้นเป็นปัญหา จึงไม่กระตือรือร้นที่จะหาทางแก้ไขปัญหาหรือมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติ คำว่าทุนในที่นี้อาจไม่ได้หมายถึงเฉพาะเงินทุนเท่านั้น แต่ชาวบ้านยังมีทรัพยากรที่อาจหามาได้เอง เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ (ทราย หิน ไม้ ฯลฯ) หรือวัสดุตามธรรมชาติในหมู่บ้าน และรวมถึงแรงงานของชาวบ้านเอง ส่วนในการปฏิบัตินั้นก็เช่นกัน ชาวบ้านสามารถที่จะเข้าร่วมดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วม เป็นเจ้าของและเห็นคุณค่า พร้อมที่จะดูแลรักษา รวมทั้งการได้เรียนรู้การทำงานในกิจกรรมนั้นด้วย

แกนนำและคนในชุมชนบ้านแจงงามได้ตั้งเป้าหมายสูงสุดของชุมชน โดยการระดมความคิดเพื่อนำไปสู่ชุมชนบ้านแจงงามในฝัน คือ ร่วมพัฒนาบ้านแจงงามให้เป็นชุมชนที่ยั่งยืน ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม สุขภาพ และจิตใจ ทุกแผนงานทุกคนต้องร่วมมือกันขับเคลื่อน และมอบหมายให้ผู้ประสานงานเป็นผู้รวมคน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและพัฒนาเป็นแผนงานต่อไป ดังโครงการต่อไปนี้

1. โครงการสุขภาพดี อนามัยดี วิถีชีวิตพอเพียง เป็นโครงการส่งเสริมสุขภาวะของชุมชน บนวิถีการพึ่งตนเอง สมาชิกในชุมชนจะเข้ารับการเจาะหาสารเคมีในเลือด พบว่าสมาชิกปนเปื้อนในเลือดค่อนข้างสูง จึงเป็นที่มาของการดำเนินโครงการ โดยให้สมาชิกในชุมชนเริ่มต้นการดูแลตนเองอย่างปลอดภัยด้วยการปลูกผักกินเองโดยไม่ใช้สารเคมี ออกกำลังกายเป็นประจำ ทำตามคำแนะนำที่คุณหมอบอก เป็นต้น เพื่อมุ่งไปสู่ชุมชนสุขภาพดี อนามัยดี วิถีชีวิตพอเพียง

2. โครงการพึ่งตนเองโดยใช้พลังงานทดแทน จากผลวิเคราะห์ข้อมูลการใช้พลังงานตำบลแจงงามพบว่า มีอัตราสูงถึง 50,846,242 บาท จากรายจ่าย 233,335,955 บาท คิดเป็น ร้อยละ 21.79 บาท (สำนักงานพลังงานจังหวัดสุพรรณบุรี, 2557) ทำให้คณะกรรมการชุมชนบ้านแจงงามตระหนักและหาแนวทางแก้ไขปัญหา จึงดำเนินโครงการพึ่งตนเองโดยใช้พลังงานทดแทน โดยอบรมให้ความรู้การใช้พลังงานทางเลือก อาทิ การสร้างบ่อก๊าซชีวภาพที่สมาชิกชุมชนสามารถผลิตได้เอง

มีวัตถุดิบที่นำมาจาก เศษอาหาร มูลสัตว์ จากการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมและปศุสัตว์ในทุกหลังคาเรือนอยู่แล้ว และพลังงานแสงอาทิตย์สูบน้ำเพื่อการเกษตร กระตุ้นการตื่นตัวในการใช้โซล่าเซลล์ เพื่อนำพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้ทดแทนน้ำมัน เป็นต้น ซึ่งพลังงานที่ผลิตเองได้ในทุกครัวเรือนนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการลดภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือน กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมภายในชุมชน และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในท้องถิ่น

3. โครงการสร้างจิตอาสาเพื่อพัฒนาชุมชน สมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนที่มีจิตอาสาและเสียสละในสิ่งที่ตนเองมี แม้กระทั่งเวลาเพื่อเอื้อเฟื้อให้กับส่วนรวม โดยเป็นแกนนำพาสมาชิกในชุมชนไม่ให้หลงกับสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคสมัยวัตถุนิยม โดยใช้หลักวัฒนธรรมหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการพัฒนา และมีพิธีกรรมทางศาสนาสอดแทรกไปกับงานพัฒนา อาทิ การสวดมนต์ในวันพระงานบุญปลอดเหล้า และกิจกรรมการสวดมนต์ข้ามปี เป็นต้น เพื่อให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงคุณธรรมที่เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชน ซึ่งเชื่อว่าผู้ที่มีคุณธรรมในใจจะทำให้สถาบันครอบครัวหรือชุมชนมีความสุขได้อย่างยั่งยืน

4. โครงการปลูกอยู่ปลูกกิน จากการวิเคราะห์ชุมชนทั้งการทำบัญชีครัวเรือนที่ผ่านมาทำให้คนในชุมชนรับทราบถึงรายจ่ายที่เกิดจากการซื้อผัก อาหาร มารับประทานภายในครอบครัว และเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนชี้ให้คนในชุมชนเห็นว่า เราสามารถลดรายจ่ายด้านนี้ได้ โดยการใช้พื้นที่หน้าบ้านแต่ละครัวเรือน ปลูกผักสวนครัวที่คนในครัวเรือนนั้นซื้อมารับประทานเป็นประจำ อาทิ พริก กะเพรา มะเขือ ดอกแค เป็นต้น ผลการดำเนินโครงการเป็นไปได้ด้วยดีได้รับการตอบรับจากคนในชุมชนอย่างมาก อีกทั้งโรงงานน้ำตาลมิตรผลได้สนับสนุนต้นกล้าให้ชาวบ้านนำไปปลูกหน้าบ้านแต่ละครัวเรือน สมาชิกชุมชนในแต่ละครัวเรือจัดสรรพื้นที่หน้าบ้าน หรือพื้นที่ที่สามารถปลูกผักสวนครัวโดยไม่ใช้สารเคมี เพื่อการบริโภคในครัวเรือนของตนเองและแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเอง นำไปสู่การลดรายจ่ายในครัวเรือน การเสริมสร้างสุขภาพที่ดี และสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนจากการแบ่งปันผักสวนครัวให้ซึ่งกันและกัน

นอกเหนือจากนั้นแกนนำชุมชนยังให้ความสำคัญในการเสริมสร้างเยาวชนรุ่นใหม่เพื่อเป็นแกนหลักในการพัฒนาชุมชนรุ่นต่อ ๆ ไป เพื่อความต่อเนื่องของการบริหารชุมชนในอนาคต เพราะปัจจุบันแกนนำส่วนใหญ่เริ่มมีอายุมากขึ้นและไม่มีคนรุ่นใหม่ขึ้นมาสานต่องานพัฒนาชุมชนบ้านแจงงาม เมื่อถึงจุดหนึ่งหากยังขาดแกนนำขึ้นมาทดแทน อาจส่งผลให้การพัฒนาชุมชนหยุดขับเคลื่อนไปชั่วขณะหรือขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้ การเสริมสร้างรากฐานการจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบเพื่อคนรุ่นหลัง เป็นการวางรากฐานอนาคตของคนในชุมชน เพื่อรุ่นลูกรุ่นหลานของคนในชุมชนต่อไปในอนาคต

เมื่อโครงการหรือการพัฒนาชุมชนบ้านแจงงามเริ่มมีความมั่นคงแล้ว เจ้าหน้าที่พัฒนาชุนจะค่อยถอยออกมาจากชุมชน พยายามทำให้แกนนำในชุมชนสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาหรือดำเนินโครงการเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ได้วางรากฐานไว้ และเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนก็จะดำเนินการพัฒนาชุมชนต่อไปเรื่อย ๆ แต่ไม่ทิ้งให้แกนนำในชุมชนดำเนินโครงการอย่างโดดเดียว แต่เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจะลงพื้นที่มาสอบถามหรือให้คำปรึกษาเป็นระยะ เพื่อให้โครงการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ สามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง

ตัวชีวัดข้อหนึ่งของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงงานน้ำตาลมิตรผลในการพัฒนาชุมชน คือ เกิดแกนนำชุมชนที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนแบบองค์รวมในชุมชน จากเป้าหมายดังกล่าวทำให้เกิดแนวปฏิบัติร่วมกันในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ และสร้างการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพแกนนำ อาทิ หลักสูตรการอบรมบทบาทและการเป็นแกนนำชุมชน การมีจิตอาสาในการทำงาน หลักสูตรอบรมการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน การเรียนรู้และพัฒนาความสามารถในการสื่อสารและการนำเสนอในที่สาธารณะ ตลอดจนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนถึงผลการดำเนินงาน การสรุปบทเรียนการดำเนินงานที่ผ่านมา การเรียนรู้ร่วนกันในการวางแผนการขับเคลื่อนงานพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชน เป็นต้น เพื่อก่อให้เกิดแกนนำที่มีศักยภาพเพิ่มขึ้น อันเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยใช้ศักยภาพของสมาชิกในชุมชนต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. พยายามขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตนไปพร้อมเพียงกัน พยายามดึงคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมกัน มากขึ้น พร้อมขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนไปพร้อมกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุม จากฝ่ายพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ของโรงงานน้ำตาลมิตรผล จะสามารถทำให้การพัฒนาชุมชนขับเคลื่อนไปได้เร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. เสริมสร้างเยาวชนรุ่นใหม่เพื่อเป็นแกนหลักในการพัฒนาชุมชนรุ่นต่อ ๆ ไป เพื่อความต่อเนื่องของการพัฒนาชุมชนในอนาคต และการสร้างรากฐานการจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบเพื่อคนรุ่นหลัง เพราะการพัฒนาไม่ได้พัฒนาเพื่ออนาคตของคนในชุมชนไม่กี่ปีข้างหน้า แต่เป็นการวางรากฐานเพื่อรุ่นลูก รุ่นหลานของคนในชุมชนต่อไปในอีกสิบปีข้างหน้า

3. ส่งเสริมศูนย์เรียนรู้ชุมชนให้เป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนอย่างแท้จริง อาทิ การเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน อนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตอันดีงามของชุมชนเอาไว้ ห้องสมุดชุมชน แหล่งค้นคว้าข้อมูล (ICT) เป็นต้น เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้เยาวชนในชุมชนได้เข้ามาศึกษาหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเรียนรู้ของเยาวชนในอนาคตข้างหน้า และลดปัญหาเยาวชนติดยาเสพติด หรือมั่วสุมกับอบายมุข เพราะการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันมีความรุ่นแรงและกลืนกลิ่นสิ่งที่ดีงามของชุมชนไปหมด หากเราไม่อนุรักษ์สิ่งดีงามที่มีอยู่ในชุมชนไว้แล้วนั้น ลูกหลานของเราในอนาคตข้างหน้าคงไม่มีความรักในชุมชนของตน

รายการอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการของชุมชนและท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

โกวิทย์ พวงงาม. (2556). *ถอดรหัส 3 การพัฒนาชุมชน: ชุมชน สังคม ท้องถิ่น การเมืองประชาธิปไตย.* กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2526). *การบริหารการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ประเวศ วะสี. (2541). *ประชาคมตำบล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2549). *รายงานการวิจัย กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างสุขภาพ (สสส.).* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน. (2550). *แนวทางการพัฒนาคุณภาพแผนชุมชน*. กรุงเทพฯ.

ณรงค์ สูงปานเขา. (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

ภาสวงศ์ วิธน์วัชราไทย. (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

สมปอง คงประเสริฐ. (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

สายชล เมฆฉาย. (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

สาลินี แสงประสิทธิ์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

สุนันท์ แสงประสิทธิ์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

สมชาติ ลำภา (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

โสพิศ ปลัดขุนทอง (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

อริญชย์ วิธน์วัชราไทย (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

อำไพ คงประเสริฐ (ผู้ให้สัมภาษณ์). พศวีร์ นาคประสิทธิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่บ้านแจงงาม หมู่ที่ 4 ตำบลแจงงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี. เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.

การพึ่งตนเองของคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายที่กู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริม และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เพื่อประกอบอาชีพอิสระ ในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

จุฑารัตน์ ไผ่ประเสริฐ [9]

บทคัดย่อ

ความพิการที่เกิดขึ้นกับสมาชิกครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว โดยเฉพาะด้านผลกระทบทางด้านอารมณ์และจิตใจ ภาระหน้าที่ของครอบครัวที่จะต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูคนพิการซึ่งมีผลต่อเนื่องถึงปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพราะฐานะทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ ที่ทำให้ครอบครัวสามารถดำเนินไปอย่างราบรื่นและสุขสงบ ความพิการถือเป็นความเจ็บป่วยเรื้อรังอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดูแลบำบัด รักษาและฟื้นฟูอย่างไม่สิ้นสุด (อัมพล สูอำพัน และ วาสนา ศรมณี, 2528, น. 579)

โดยเฉพาะในปัจจุบันประเทศที่เป็นอารยะที่จะให้ความสำคัญและการตื่นตัวในเรื่องของการให้ความสำคัญกับคนพิการ และมีความพยายามที่จะให้คนพิการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ประเทศไทยจึงให้สัตยาบัน เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2551 ในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการและมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 28 สิงหาคม 2551 โดยมีเนื้อหาสาระในเรื่องของการส่งเสริมคุ้มครองและประกันให้คนพิการว่า ต้องมีสิทธิมนุษย์ชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานทั้งปวงอย่างเต็มที่และเท่าเทียมกันและส่งเสริมการเคารพศักดิ์ศรีที่มีมาแต่กำเนิด การขจัดการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการทุกรูปแบบ การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ได้จากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ การขนส่ง ข้อมูลข่าวสารและบริการสาธารณะ การยอมรับความเท่าเทียมกันของคนพิการในทางกฎหมาย ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การรักษาพยาบาลการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการมีงานทำอย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อคนพิการ (อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ, 2552, อ้างถึงใน รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์ โครงการส่งเสริมอาชีพและการมีงานทำของคนพิการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ, 2556, น. 1)

สิทธิประโยชน์ของคนพิการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และฉบับที่ 2 แก้ไข พ.ศ. 2556 ตามมาตรา 20 ซึ่งเป็นรายละเอียดสิทธิเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะ สวัสดิการและความช่วยเหลืออื่น ๆ จากรัฐอันได้แก่ การบริการฟื้นฟูสมรรถภาพโดยกระบวนการทางการแพทย์ การให้การศึกษา การฟื้นฟูสมรรถภาพทางอาชีพ การยอมรับและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง การช่วยเหลือให้เข้าถึงนโยบายและ กิจกรรมการพัฒนาและบริการสาธารณะ การช่วยเหลือทางกฎหมายและทนายความ การให้บริการข้อมูลข่าวสารสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการสื่อสาร การบริการล่ามภาษามือ การให้บริการอุปกรณ์นำทาง การจัดสวัสดิการเบี้ยความพิการ และการปรับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ซึ่งนับจากที่เริ่มประกาศใช้การส่งเสริมโอกาสและสิทธิของคนพิการ

ปัญหาการจำกัดสิทธิคนพิการในสถานประกอบการ ในเรื่องของการจำกัดสิทธิของคนพิการนั้น (วิริยะ นามศิริพงษ์และคณะ, 2546, น. 22) เรื่อง การแก้ไขกฎหมายที่กีดกันคนพิการในการเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคม : กรณีศึกษากฎหมายและกฎระเบียบที่กำจัดสิทธิคนพิการในการประกอบอาชีพ (http://lawreform.go.th, 2556) ได้สรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการกำจัดสิทธิคนพิการในการประกอบอาชีพจากสาเหตุดังต่อไปนี้

1. การกำหนดลักษณะของงานหรือกำหนดอาชีพเพื่อให้คนพิการทำ ซึ่งการกำหนดโดยเฉพาะเจาะจงว่าคนพิการสามารถทำงานหรือประกอบอาชีพใดได้บ้าง คนพิการมักถูกปฏิเสธไม่ให้ทำงานนอกเหนือจากที่กำหนด การกำหนดหลักเกณฑ์ในกฎหมายให้คนพิการสามารถทำตามลักษณะของงานหรือในอาชีพอื่นนอกเหนือจากที่กำหนดได้ จึงเป็นการขัดต่อหลัก

[9] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ความเชื่อในศักยภาพของคนพิการ ที่มีแต่ส่งเสริมให้คนพิการทำงานที่แปลกใหม่ หรืองานที่ท้าทายความสามารถของคนพิการ นอกจากนี้ก็ยังมีเรื่องของระบบสัดส่วนการจ้างงาน การสงวนอาชีพ เพราะอาชีพที่สงวนมักมีรายได้ค่อนข้างน้อย

2. การกำหนดคุณสมบัติหรือลักษณะต้องห้ามในการประกอบอาชีพไว้ในบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น กายพิการ กายทุพพลภาพ ไม่สมประกอบ หูหนวก เป็นใบ้ ซึ่งไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ พิการทุพพลภาพจนไม่สามารถปฏิบัติงานได้ มีกายหรือจิตไม่เหมาะสมที่จะเป็นข้าราชการ เป็นต้น ซึ่งถ้อยคำดังกล่าวทำให้เกิดการกีดกันหรือเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมอย่างชัดแจ้ง

3. การใช้ดุลพินิจของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่กฎหมายเปิดโอกาสให้มีการใช้ดุลพินิจเพื่อพิจารณาคุณสมบัติหรือลักษณะต้องห้ามของบุคคลได้นั้น อาจก่อให้เกิดการกีดกันคนพิการในการประกอบอาชีพได้ เนื่องจากการกำหนดคุณสมบัติหรือลักษณะต้องห้ามไว้ด้วยถ้อยคำดังกล่าวนั้น ต้องขึ้นอยู่กับดุลพินิจโดยแท้ของผู้บังคับใช้กฎหมาย

ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของคนพิการในการประกอบอาชีพอิสระ โดยที่คนพิการสามารถทำงานเองโดยไม่ต้องเข้าระบบการจ้างจากภาครัฐหรือเอกชน ที่มีกฎเกณฑ์และข้อจำกัดในรับเข้าทำงาน

คำสำคัญ : การพึ่งตนเอง, คนพิการ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษาเพื่อศึกษาการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจของคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายที่กู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เพื่อประกอบอาชีพอิสระ

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายที่กู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เพื่อประกอบอาชีพอิสระในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากเป็นกลุ่มประเภทความพิการที่มีจำนวนมากที่สุดในจังหวัดเพชรบูรณ์ และบุคคลปกติทั่วไปมีโอกาสที่จะเป็นคนพิการในกลุ่มนี้มากที่สุด

ระเบียบวิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาความสามารถในการพึ่งตนเองในการประกอบอาชีพอิสระของคนพิการ โดยศึกษา 2 รูปแบบ คือ

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (documentary Study) จากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ

2. ศึกษาภาคสนาม (Field study) โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการใช้แบบสอบถาม

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้ คือ คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายที่ประกอบอาชีพอิสระและได้กู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 10 ราย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือในการศึกษา แนวคำถามการสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายที่ประกอบอาชีพอิสระและได้กู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับ สภาพโดยทั่วไป รูปแบบวิธีการ และการติดตามหลังการกู้ยืมเงินกองทุนฯ ลักษณะความเป็นมาของการอาชีพอิสระทั้งก่อนและหลังการกู้ยืมเงิน และความสามารถในการพึ่งตนเองด้านปัจจัย 4

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสนทนาพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มตัวอย่าง โดยมีแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

- สภาพโดยทั่วไปของผู้พิการที่มีประเภทความพิการทางการเคลื่อนไหวในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ อายุ เพศ ศาสนา อาชีพ รายได้ ลักษณะความพิการ ระยะเวลาที่พิการ สาเหตุความพิการ สถานภาพ จำนวนสมาชิกสภาพที่อยู่อาศัย
- รูปแบบ วิธีการ และการติดตามการกู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ
- ลักษณะความเป็นมาของการอาชีพอิสระทั้งก่อนและหลังการกู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการและการพึ่งตนเองด้านปัจจัย 4

2. การใช้เครื่องบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์

3. การสังเกตร่วม กับการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์ด้วยตนเองโดยสอบถามเกี่ยวกับสภาพโดยทั่วไป รูปแบบ วิธีการ และการติดตามการกู้ยืมเงินกองทุนฯ ตลอดจนแรงบันดาลใจและกำลังใจในการประกอบอาชีพอิสระ จากคนพิการที่กู้ยืมเงินกองทุนฯ เพื่อไปประกอบอาชีพอิสระ โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายรูปแบบ วิธีการ และการติดตามการกู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ความเป็นมาของการอาชีพอิสระทั้งก่อนและหลังการกู้ยืมเงินกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการและนำไปสู่การพึ่งตนเองด้านปัจจัย 4 โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดและผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีสาเหตุความพิการมาจากความพิการมาแต่กำเนิด พิการจากการประสบอุบัติเหตุ และความพิการอันเกิดจากโรคปัจจุบัน แต่คนพิการทุกคนยังคงต้องได้รับความคุ้มครองสิทธิในการมีชีวิต เสรีภาพ สุขภาพ การศึกษา ความเป็นอยู่ที่พอเพียง และสามารถพัฒนาตนเองจนสามารถพึ่งพาตนเองได้จากปัจจัยในการดำรงชีพพื้นฐาน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งประเด็นที่สำคัญสำหรับนำเสนอ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกาย

ส่วนที่ 2 วัตถุประสงค์ของการกู้เงินจากกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

ส่วนที่ 3 การพึ่งตนเองในการดำรงชีพจากการประกอบอาชีพอิสระ

การศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน เริ่มจากข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกาย การปรับตัวก่อนและหลังจากเกิดความพิการ แนวคิด สาเหตุการขอกู้เงินกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย สิทธิประโยชน์ของคนพิการ องค์ประกอบในการเลือกประกอบอาชีพอิสระ วิธีคิดในการพึ่งตนเอง โดยแต่ละส่วนจะแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายให้สามารถอยู่ได้ภายใต้ความบกพร่องของร่างกายและความเสียเปรียบทางสังคมทั้งด้านทัศนะ การเรียนรู้ การพัฒนาตนเอง ซึ่งมีรายละเอียดของเนื้อหาดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกาย

ประเทศไทยมีประชากรทั่วราชอาณาจักรประมาณ 65 ล้านคน (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2558 ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย) และมีผู้พิการอยู่ประมาณ 1.6 ล้านคน (ข้อมูล ณ วันที่ 2 มิถุนายน 2558 ที่มา: กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ) โดยมีผู้พิการในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 26,048 คน ทั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นเป็นผู้พิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกาย จำนวน 13,488 คน ซึ่งสามารถทราบข้อมูลในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ด้านการศึกษา

คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา แม้ว่ารับจะจัดสวัสดิการให้เรียนฟรีถึง 15 ปี แต่คนกลุ่มนี้เลือกที่จะไม่ไปเข้ารับการศึกษาตามระบบที่รัฐจัดให้ โดยมีสาเหตุที่แตกต่างกัน ประการแรกผู้ปกครองหรือผู้ดูแลไม่สนับสนุนให้ได้รับการศึกษา และให้เหตุผลกับคนพิการฯว่าเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วไม่สามารถประกอบอาชีพได้เพราะไม่มีบริษัท ห้างร้านหรือนายจ้างรับคนพิการเข้าทำงาน ประการที่สอง การเดินทางไปโรงเรียนไม่สะดวกเนื่องจากระยะทางจากบ้านไปยังโรงเรียนมัธยมอยู่ห่างไกลไม่สามารถเดินเท้าหรือใช้รถจักรยาน ต้องเดินทางโดยใช้รถจักรยายนต์ซึ่งจะต้องมีผู้ไปรับส่งทำให้เสียเวลาจากการประกอบอาชีพหลักของผู้ปกครองหรือผู้ดูแล หรือการเลือกโดยสารรถยนต์ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางเป็นการเพิ่มภาระทางรายจ่ายให้กับครอบครัวที่มีรายได้น้อย ประการที่สาม คนพิการไม่ทราบถึงสิทธิและรับสวัสดิการที่รัฐจัดหาให้เพื่อคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิคนพิการ

ในส่วนคนพิการฯที่ได้รับการศึกษาในระดับสูง(ตั้งแต่ระดับมัธยมปลายหรือประกาศณียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ขึ้นไปเนื่องจากมีครอบครัวที่พ่อแม่มีการศึกษาสูงและให้ความสำคัญกับการศึกษาต้องการส่งเสริมให้คนพิการฯ ได้เข้าสู่สังคมและเรียนรู้จากประสบการณ์จากเพื่อนร่วมชั้นเรียนและเรียนรู้ด้านวิชาการ ซึ่งพ่อแม่ผู้ปกครองจะมีฐานะอยู่ในเกณฑ์ดี หรือได้รับการศึกษาก่อนเกิดความพิการ

1.2 ด้านที่อยู่อาศัย

คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบ้านของพ่อแม่หรือบ้านของตนเองที่ได้รับมรดกตกทอดมาถึงตน ซึ่งมีทั้งบ้านเดี่ยวชั้นเดียว บ้านเดี่ยว 2 ชั้น บางส่วนแยกออกมาอยู่บ้านส่วนตัวไม่รวมกับครอบครัวใหญ่เนื่องจากมีแต่งงานมีครอบครัว และบางส่วนอยู่บ้านเช่าเนื่องใกล้แหล่งทำมาหากิน

1.3 ด้านรายได้

คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ส่วนใหญ่มีรายได้ส่วนตัวแต่ไม่มากนัก โดยมากจากเบี้ยยังชีพคนพิการเดือนละ 800 บาท และรายได้จากการรับจ้างเล็กน้อย โดยมีครอบครัวดูแลรับผิดชอบเรื่องอาหารและเสื้อผ้าเท่าที่จำเป็น หากผู้พิการต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกหรือสิ่งของอื่นต้องหารายได้เอง รายได้แต่ละบุคคลจะแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับสภาพความพิการ ความรู้ ประสบการณ์ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารและความสามารถของคนพิการ แต่รายได้จะอยู่ระหว่าง 3,000 ถึง 7,000 บาท

1.4 ด้านครอบครัว

คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ส่วนใหญ่อยู่กับครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวตั้งแต่ 3 คน ถึง 7 คน ซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ พี่ น้อง ลูก สามี ภรรยา ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งทุกคนในครอบครัวไม่มีความรู้สึกว่าเป็นภาระหรือเป็นข้อบกพร่องทางสังคมของครอบครัว แต่จะให้ความเห็นใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกภายในบ้าน ตลอดจนคนพิการจะช่วยงานบ้านทุกอย่างเท่าที่จะทำได้เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระในการดูแลของสมาชิกในครอบครัว

1.5 ด้านภาระหนี้สิน

คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ส่วนใหญ่มีภาระหนี้สินมาจากการกู้ยืมเงินในสถาบันการเงินของรัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เนื่องจากมีความไว้วางใจและมีหลักทรัพย์ในการค้ำประกันสัญญาเงินกู้ โดยการกู้เงินมาเพื่อประกอบการทำนา เป็นค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าจ้างแรงงาน และค่ารถเกี่ยวข้าว ผลผลิตที่ได้จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกนำไปบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่สองข้าวให้แก่โรงสีเพื่อนำรายได้จากส่วนนี้ไปใช้หนี้ให้กับธนาคาร ซึ่งจะชำระหนี้ปีละครั้ง แต่หากปีใดเกิดภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาดในพืช ทำให้ผลผลิตเสียหาย คนพิการฯเลือกที่จะไปเจรจาขอลดดอกเบี้ยหรือพักชำระหนี้กับธนาคารและบางส่วนเลือกที่จะกู้เงินจากสถาบันการเงินอื่น ยืมเงินจากเพื่อนบ้าน ญาติและกู้เงินนอกระบบ เพื่อมาชำระหนี้ธนาคารตามสัญญา

นอกจากนั้นคนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ส่วนใหญ่ยังกู้เงินเพื่อผ่อนรถยนต์โดยให้เหตุผลว่าการเดินทางไปติดต่อราชการ ธุระส่วนตัวหรือไปพบแพทย์ ไม่สะดวกในการเดินทางเนื่องจากความบกพร่องทางร่างการ การมีรถยนต์ส่วนตัวช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทางและแสดงให้เห็นว่ามีฐานะทางสังคม

แม้ว่าจะมีภาระค่าใช้จ่ายที่มากขึ้นแต่ก็มีความจำเป็นมากกว่า จึงยอมที่จะประหยัดและอดออมในส่วนอื่นและหารายได้เพิ่มให้กับตนเองเพื่อนำมาเป็นเงินสำหรับชำระค่างวดรถรายเดือน

ส่วนที่ 2 วัตถุประสงค์ของการกู้เงินจากกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

กองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ โดยคณะอนุกรรมการบริหารกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ได้วางระเบียบการกู้ยืมเงินกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขการให้กู้เงินแก่คนพิการเพื่อวัตถุประสงค์ให้คนพิการกู้เงินจากกองทุนฯนำไปประกอบอาชีพหรือเพื่อขยายกิจการ โดยคนพิการที่จะกู้ยืมเงินจากกองทุนจะต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

(1) เป็นคนพิการที่จดทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

(2) มีอายุไม่ต่ำกว่าสิบห้าปีและไม่เกินเจ็ดสิบปี บุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะต้องได้รับความยินยอมจากบิดา มารดา หรือผู้ปกครองก่อน แต่หากคนพิการที่มีอายุต่ำกว่ากำหนดอาจมีสิทธิกู้ยืมเงินกองทุนได้เมื่อคณะอนุกรรมการเห็นว่าเพื่อความเหมาะสมแก่การดำรงชีพ หรือการประกอบอาชีพ

(3) ต้องมีชื่อในทะเบียนบ้านอยู่ในท้องที่ที่ยื่นขอกู้ กรณีที่ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในท้องที่นั้น ต้องได้รับการรับรองจากองค์กรท้องถิ่น หรือองค์กรคนพิการที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ว่าคนพิการที่ได้รับรองนี้เป็นบุคคลอยู่ในท้องถิ่นตามคำรับรอง หรือมีหนังสือรับรองการเช่าบ้านหรือการเข้าพักอาศัยจากเจ้าของบ้านเช่า ซึ่งเช่ามาแล้วไม่น้อยกว่าหกเดือน

(4) ไม่เป็นผู้ที่ค้างชำระหนี้เงินกองทุนยกเว้นเป็นการกู้เพื่อขยายกิจการ ทั้งนี้ต้องไม่เกินวงเงิน 40,000.-บาท (สี่หมื่นบาทถ้วน) โดยต้องชำระหนี้คืนตามสัญญาเดิมมาแล้วไม่น้อยกว่าหนึ่งปี เว้นแต่คณะอนุกรรมการจะมีความเห็นเป็นอย่างอื่น

ทั้งนี้คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ให้เหตุผลในการขอกู้ยืมเงินจากกองทุนฯ ดังนี้

2.1 กลุ่มคนพิการที่กู้เงินจากกองทุนฯเพื่อนำประกอบอาชีพอิสระ

อาชีพอิสระที่คนพิการฯเลือกมากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ ค้าขาย เกษตรกรรม ซ่อมรถจักรยานยนต์หรือเครื่องใช้ไฟฟ้า

2.1.1 กลุ่มคนพิการที่เลือกประกอบอาชีพอิสระเป็นอาชีพค้าขาย โดยให้เหตุผลว่าเป็นอาชีพที่มีการลงทุนไม่สูงสามารถใช้เงินจากการกู้ยืมเงินกองทุนฯมาเป็นทุนตั้งต้นได้อย่างเพียงพอ ประกอบกับไม่ต้องเดินทางไปทำงานซึ่งส่วนใหญ่ขายของอยู่กับบ้านที่เป็นที่พักอาศัย แม้จะมีกำไรจากการค้าขายไม่มากนักแต่ก็พอเป็นค่าใช้จ่ายในแต่ละวันได้อย่างไม่ลำบากมากนัก โดยอาชีพค้าขายที่นิยม เช่น ขายของชำ ขายอาหารตามสั่ง ขายขนมโตเกียว ขายของเก่า เป็นต้น มีรายได้วันละ 200 ถึง 300 บาท

2.1.2 กลุ่มคนพิการที่เลือกประกอบอาชีพอิสระเป็นอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากมีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ที่สำคัญคือเป็นอาชีพที่มีการถ่ายทอดความรู้ เทคนิคและประสบการณ์มาจากบรรพบุรุษ ทำให้มีความชำนาญและไม่ต้องเริ่มต้นในการเรียนรู้ใหม่ประกอบกับมีสามารถจำหน่ายผลผลิตจากการเกษตรได้ง่าย อีกทั้งยังได้สิทธิในการเข้ากลุ่มเกษตรกรของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ซึ่งสามารถกู้ยืมเงินจากธนาคารฯได้อีกด้วย ตัวอย่างอาชีพเกษตรกรรมที่คนพิการฯเลือกเป็นอาชีพอิสระ เช่น การทำนา เลี้ยงเป็ด เลี้ยงจิ้งหรีด เป็นต้น รายได้เฉลี่ยปีละ 100,000 ถึง 170,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลผลิตที่ได้กับพื้นที่ในการทำการเกษตร

2.1.3 กลุ่มคนพิการที่เลือกประกอบอาชีพอิสระเป็นอาชีพรถจักรยานยนต์หรือเครื่องใช้ไฟฟ้า เนื่องจากมองเห็นโอกาสทางธุรกิจของการเพิ่มขึ้นของจำนวนจักรยายนต์ภายในหมู่บ้านและหาร้านซ่อมได้ยาก ซึ่งอาการของจักรยานยนต์ที่นำมาซ่อมบ่อยครั้ง เช่น ยางรั่ว เติมลมยาง เป็นต้น ประกอบกับคนพิการฯได้รับการฝึกอาชีพการซ่อมรถจักรยายนต์จากศูนย์ฝึกอาชีพสำหรับคนพิการ เปิดโอกาสให้คนพิการเข้ามาเรียนรู้จากวิทยากรที่มีความรู้ความชำนาญถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีแก่คนพิการ ทำให้มีความรู้ความสามารถในการซ่อมรถจักรยานยนต์ได้ซึ่งมีต้นทุนในการดำเนินการต่ำแต่ได้กำไรสูง ทั้งนี้จะได้กำไรมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณรถที่เข้ามาซ่อมและอาการของรถจักรยานยนต์ ซึ่งโดยเฉลี่ยมีรายได้ประมาณวันละ 300 ถึง 500 บาท

2.2 กลุ่มคนพิการที่กู้เงินจากกองทุนฯเพื่อนำไปขยายกิจการเดิม

กลุ่มคนพิการที่เลือกนำเงินกู้ที่ได้รับจากกองทุนฯไปเพื่อขยายธุรกิจเดิมที่มีอยู่ เนื่องจากมองเห็นโอกาสทางธุรกิจและศักยภาพของตนเอง หรืออาจจะมาจากสาเหตุที่มีรายจ่ายเพิ่มขึ้น เช่น ลูกเรียนในระดับที่สูงขึ้นจากระดับประถมศึกษาเป็นมัธยมศึกษา จึงต้องหารายได้เพิ่มจากธุรกิจเดิมที่มีอยู่ เช่น การเพิ่มจำนวนรถขายขนมโตเกียวจาก 1 คันเป็น 2 คัน เพิ่มปริมาณวัตถุดิบให้มากขึ้น จากเดิมที่ช่วยกันขายกัน 2 คนสามีกับภรรยา เป็นการแยกกันขายคนละคัน ขายกันคนละสถานที่ หรือบางรายขยายธุรกิจของครอบครัว เช่น เดิมเลี้ยงหมูพ่อพันธุ์แม่พันธุ์เพื่อนำลูกหมูไปขาย แต่เมื่อได้รับเงินกู้แล้วก็เพิ่มจำนวนหมูขุนมาเลี้ยงทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนราคาหรือกำไรขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ราคาอาหารสัตว์ที่ปรับตัวขึ้นลงไม่แน่นอน สภาพภูมิอากาศที่มีผลต่อการกินอาหารของหมูส่งผลให้น้ำหนักของหมูได้น้อยในระยะเวลาเดียวกัน ทำให้ได้ผลผลิตน้อยไม่คุ้มกับต้นทุนที่ลงไป

ส่วนที่ 3 การพึ่งตนเองในการดำรงชีพจากการประกอบอาชีพอิสระ

การสนับสนุนให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตอิสระ มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และเสมอภาคกับบุคคลทั่วไป ตลอดจนมีส่วนร่วมทางสังคมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่คนพิการสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ โดยการส่งเสริม สร้างโอกาสให้คนพิการสามารถพึ่งตนเองได้ให้เกิดรายได้จากการประกอบอาชีพอิสระ เปลี่ยนมุมมองของคนทั่วไปที่มองว่าคนพิการเป็นภาระให้กับสมาชิกในครอบครัว ซึ่งคนพิการสามารถพัฒนาตนเองและสามารถพึ่งพาตนเองในหลายครอบครัวคนพิการเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้หารายได้หลักเพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัวแม้ว่าคนพิการจะอุปสรรคทางร่างกายแต่สามารถ

ผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ส่วนเสริมที่ส่งผลให้คนพิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายพึ่งตนเอง

ทางด้านเศรษฐกิจ

- การที่รัฐหรือส่วนราชการมีการสนับสนุนแหล่งเงินทุนที่มีอัตราดอกเบี้ยเป็นศูนย์ ให้บริการข้อมูลข่าวสารและสิทธิประโยชน์ของคนพิการ

- ผู้ใช้บริการหรือสินค้าของผู้พิการให้ความสนใจกับสินค้าของคนพิการมากกว่าสินค้าหรือบริการจากผู้จำหน่ายที่เป็นคนปกติ ผู้พิการฯมีความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับการวางแผนทางการเงินในอนาคต และดำเนินการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงกับรายได้ที่ตนเองได้รับ ตลอดจนทางรายได้หรือช่องทางธุรกิจอื่นเสริม

ทางด้านจิตใจ

- ผู้พิการเลือกที่จะปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาโดยมีความเชื่อว่าความผิดปกติที่เกิดขึ้นกับตนเอง เกิดจากวิบากกรรมในชาติก่อน จึงเลือกที่จะรักษาศีล 5 และเข้าวัดฟังธรรมจากพระสงฆ์ ณ วัดภายในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียง

- สมาชิกในครอบครัวให้ความรักและความอบอุ่น ทำให้คนพิการฯไม่รู้สึกว่าตนเองเป็นภาระกับสมาชิกภายในครอบครัว

- เมื่อคนพิการสามารถสร้างรายได้ด้วยตนเอง จนเกิดความรู้สึกว่าตนเองสามารถช่วยเหลือครอบครัวได้ เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

- คนพิการฯเลือกที่จะปรึกษาปัญหาด้านต่างๆ กับสมาชิกภายในครอบครัวเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน

ข้อค้นพบในการศึกษา

1. การให้ความรู้สึกที่ดีต่อตนพิการโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกภายในครอบครัวมีส่วนช่วยให้คนพิการเกิดแรงผลักดันในทางบวก

2. คนพิการฯสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ หากได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนข้อมูลข่าวสารและแหล่งทุนทั้งจากภาครัฐและเอกชน

3. การส่งเสริมให้คนพิการสามารถสร้างรายได้ด้วยตนเอง โดยการอยู่กับสมาชิกภายในครอบครัวจะช่วยลดปัญหาความรุนแรงและการกระทำต่อคนพิการลง

4. คนพิการฯ ต้องการให้ภาครัฐสนับสนุนเงินทุนและมีหน่วยงานในการดูแลด้านสุขภาพและให้ข้อมูลทางธุรกิจ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเฉพาะผู้พิการทางการเคลื่อนไหวหรือร่างกายที่เลือกประกอบอาชีพอิสระโดยการกู้ยืมเงินจากกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการถึงสาเหตุการกู้ยืมเงินจากกองทุนฯจนสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและจิตใจได้ในการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาถึงผู้พิการประเภทอื่น ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจที่เป็นประโยชน์ต่อการเลือกใช้เทคนิคและวิธีการในการส่งเสริมการประกอบอาชีพอิสระให้เหมาะสมกับผู้พิการทุกประเภท

การวิจัยโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

Group learning process research for Banplong enterprise group community, Map Thaput Sub-district, Mueang, Rayong province's potentiality study and analysis

ทิพย์พาพรรณ สันตระกูล[10]

Abstract

These purposes of the study are to study and analyze the capacity of Banplong Enterprise Group Community, Map Thaput Sub-district, Mueang, Rayong. The learning process aims the cooperation and creation process between the group leader, member and public relation team of Gas Separation Plant, Rayong Province. It found that the study and unite reflected the capacity and limited information. The type of study apply by qualitative research. The data collection aims to study through interviewing, interchanged forum, participant observation, study through the documents, paper and concerned text. It is described in literature, it found that the learning process is important key to analyze the data of the Banplong Enterprise Group Community, furthermore the capacity and limitation of data were applied for strengthening the promotion of developing the group. The participation of the member and concerned shown that the cooperation, comments are the chance for the community to practice the skills and innovative of knowledge. It is the starting point of personnel development and group development in the next research.

Keywords : Learning Process, Community Enterprise, Group Empowerment

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง กลุ่มผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและทีมงานมวลชนสัมพันธ์โรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง ให้ได้ศึกษาและทำเข้าใจร่วมกัน มองเห็นศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่มวิสาหกิจไปในแนวทางเดียวกัน โดยการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษา คือ การสัมภาษณ์ การจัดเวทีสานเสวนา การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การศึกษาเอกสารข้อมูล และหนังสือต่าง ๆ หลังจากนั้นได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแหล่งข้อมูลดังกล่าวมานำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาเพื่อบอกเล่าผลการศึกษา ซึ่งพบว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง นอกจากการได้ทราบข้อมูลที่เป็นผลจากการวิเคราะห์ในเรื่องศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่มแล้ว ยังสามารถส่งเสริมการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มได้ โดยเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกันแสดงความคิดเห็น เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ฝึกทักษะการคิด การวิเคราะห์ ทักษะการแสดงออกและทักษะการสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีไปสู่การพัฒนาบุคคลและพัฒนากลุ่มในโอกาสต่อไป

คำสำคัญ: กระบวนการเรียนรู้, วิสาหกิจชุมชน, การเสริมสร้างพลังกลุ่ม

[10] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

มาบตาพุดหนึ่งในพื้นที่สำคัญของจังหวัดระยอง อดีตเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ชุมชนมีอาชีพทำสวน ทำไร่และประมงชายฝั่ง ชุมชนมีลักษณะสังคมแบบเครือญาติ มีความใกล้ชิด ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ปัจจุบันถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ในโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 ที่ต้องการกระจายความเจริญจากเมืองหลวงสู่ภูมิภาค ทำให้เกิดการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นนิคมอุตสาหกรรมต่างๆมากมาย อาทิเช่น นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด นิคมอาร์ ไอ แอล นิคมอุตสาหกรรมเหมราชตะวันออก เป็นต้น ซึ่งประกอบไปด้วยอุตสาหกรรมประเภทปิโตรเคมี เหล็ก โรงงานไฟฟ้า โรงงานกลั่นน้ำมัน ที่ล้วนแล้วแต่เป็นอุตสาหกรรมหนัก ที่ก่อให้เกิดมลพิษและของเสียที่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านสุขภาพของชุมชนโดยรอบเขตพื้นที่อุตสาหกรรม จึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อการลดระดับคุณภาพชีวิตของผู้คน กลุ่มโรงงานต่าง ๆ จึงเล็งเห็นความสำคัญของการดำเนินธุรกิจภายใต้กรอบการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อสร้างโอกาสการดำเนินธุรกิจให้เติบโตและสังคมที่ยั่งยืน จึงมีการส่งเสริมการทำงานด้าน CSR มากขึ้น

หลายบริษัทในเขตพื้นที่อุตสาหกรรมมาบตาพุด มีการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กร ซึ่งคือการดำเนินธุรกิจภายใต้หลักจริยธรรมและการจัดการที่ดีโดยรับผิดชอบสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับไกลและใกล้ อันนำไปสู่การพัฒนา ซึ่งในแต่ละบริษัทจะมีนโยบายและแผนงานแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ของผู้บริหารในบริษัทนั้น ๆ การกำหนดแผนนโยบายนั้นเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการทำงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม เนื่องจากชุมชนในเขตพื้นที่มาบตาพุดเป็นสังคมที่มีความหลากหลายเพราะเป็นชุมชนที่มีการผสมผสานระหว่าง สังคมเมือง สังคมอุตสาหกรรม สังคมเกษตรกรรมหรือชนบทในพื้นที่เดียวกัน (วันชัย วัฒนศัพท์, 2547) การเป็นสังคมที่หลากหลายนี้ส่งผลให้ในเขตพื้นที่มาบตาพุดมีปัญหาขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ระหว่างชุมชน การแย่งชิงทรัพยากรและการเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ อันมีสาเหตุหนึ่งจากการเพิ่มขึ้นของประชากรแฝง จากการดำเนินกิจกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคม หรือ CSR ของโรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่ผ่านมานั้น เป็นการดำเนินงานโดยปฏิบัติตามนโยบายหลัก 4 ด้านของผู้บริหาร คือ สร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน พัฒนาคุณภาพชีวิตและความผาสุก ส่งเสริมด้านการศึกษาและเยาวชน ดูแลสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย ซึ่งเป็นการส่งเสริมชุมชนจากภายนอก ใช้การศึกษาบริบทชุมชนจากการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวางแผนกลยุทธ์การดำเนินงาน โดยไม่ผ่านการวิเคราะห์ปัญหาหรือปัจจัยภายในของชุมชนทำให้การดำเนินหลายครั้งเป็นการให้ทุนเปล่า ไม่สามารถพัฒนาหรือส่งเสริมให้ชุมชนมีความสารมารถในการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน ส่งผลให้การทำงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมไม่สามารถตอบโจทย์ชุมชนได้อย่างแท้จริง

ชุมชนบ้านพลง เป็นชุมชนที่อยู่ห่างจากโรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง ในเขตรัศมี 1-5 กิโลเมตร หรือเรียกได้ว่าเป็นชุมชนที่อยู่รอบรั้วโรงงาน จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านของการพัฒนายกระดับคุณภาพชีวิตและการคำนึงถึงผลกระทบในด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งชุมชนบ้านพลงเป็นชุมชนที่มีประธานและคณะกรรมการชุมชนที่ค่อนข้างเข้มแข็ง สามารถรวมกลุ่มสมาชิกในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนได้และมีแนวโน้มที่จะมีการส่งเสริมการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจนี้อย่างจริงจัง นอกจากนี้แล้วจากการรับฟังจากบุคคลภายนอกจะพบว่า มีข้อได้เปรียบในการส่งเสริมการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนในเรื่องของพลังชุมชนในการรวมกลุ่มที่แน่นแฟ้นมีอำนาจในการต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกมีความเชื่อมั่นในกลุ่มพร้อมที่จะร่วมมือในการพัฒนากระบวนการผลิต และมีเครือข่ายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่พร้อมจะยื่นมือมาร่วมสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของการส่งเสริมการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง จึงเลือกเป็นพื้นที่กรณีศึกษาของงานวิจัยครั้งนี้โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในการวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มเพื่อให้สมาชิกของกลุ่มและผู้นำในการขับเคลื่อนกลุ่มวิสาหกิจได้มองเห็นถึงศักยภาพและข้อจำกัดของตนเอง เพื่อพัฒนากลุ่มให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไปอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง
2. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง กลุ่มผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและโรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง

3. เพื่อศึกษาบริบทและปัจจัยภายในของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในการวางแผนและส่งเสริมการพัฒนา ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้

คำถามการวิจัย

การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่ม สามารถส่งเสริมการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มได้หรือไม่อย่างไร

ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ ศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ขอบเขตทางด้านเนื้อหานั้น ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานในเบื้องต้นของพื้นที่ที่จะศึกษา รวมทั้งศึกษาเทคนิควิธีการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ชุมชนโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ก่อนที่จะลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริง ในส่วนของด้านพื้นที่ ผู้ศึกษาเลือกกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำชุมชนบ้านพลง สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง และหน่วยงานกิจการเพื่อชุมชนโรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง รวมประมาณทั้งสิ้น 20-30 คน ระยะเวลาการทำวิจัยตั้งแต่เดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2558

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

1. แนวคิดในการศึกษาชุมชน

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540, น. 4) ได้กล่าวไว้ในเอกสารเกี่ยวกับ “การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา” ว่าหมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนหรือผู้มีอาชีพอื่น เข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่าชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้าง มีคุณลักษณะทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การเรียนรู้ อย่างไร มีสถานการณ์ใดเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างไร มีความต้องการที่จะแก้ไขปรับปรุงหรือไม่ มีศักยภาพชุมชนอะไรบ้าง

การศึกษาชุมชน เป็นการมองปรากฏการณ์ทางสังคม กล่าวคือเป็นการมองข้อมูลชุดหนึ่งที่เกิดขึ้น โดยใช้แนวความคิด ทฤษฎี เป็นเครื่องมือนำทางในการมองหาข้อมูลที่จะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมนั้น ๆ ได้ เพื่อต้องการหาเหตุและผลที่จะสามารถอธิบายเงื่อนไขของกลไกในการเปลี่ยนแปลงนั้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการวิเคราะห์ชุมชน

การวิเคราะห์ชุมชน เพื่อต้องการทราบว่าปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชนคืออะไร สาเหตุของปัญหาและความต้องการเป็นอย่างไร จึงจะสามารถวางแผนดำเนินการแก้ไขปัญหาในขั้นต่อไป สิ่งที่สำคัญที่สุดในการวิเคราะห์ชุมชนก็คือ ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์เพราะชุมชนคือ ผู้ที่รู้ข้อเท็จจริงมากที่สุด อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการวิเคราะห์นี้มากที่สุด สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ ธนพรรณ ธานี (2540, น. 50) กล่าวถึง ขั้นตอนของการวิเคราะห์ชุมชนมีอยู่ 4 ประการดังต่อไปนี้

1. ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน
2. ศึกษาสาเหตุของปัญหา เป็นการค้นหาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา
3. ศึกษาความสามารถในการแก้ไขปัญหา
4. ศึกษาลู่ทางในการแก้ไขปัญหา มีการวางแผนการดำเนินการต่าง ๆ

3. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วม

Erwin (อ้างถึงใน ยุพาพร รูปงาม, 2545, น. 6) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมี ส่วนร่วมไว้ว่า คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของ บุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการ ปฏิบัติงานขององค์การและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

การทำงานพัฒนาจะไม่สัมฤทธิ์ผลหากขาดการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสำคัญในการพัฒนา การศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนก็เช่นกัน การดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ร่วมกันคิดวิเคราะห์ ร่วมกันแสดงความคิดเห็น ร่วมกันสังเกต ร่วมกันอธิบายปรากฏการณ์ จะทำให้นักพัฒนาเข้าถึงข้อมูลที่แท้จริงและมีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งการนำกระบวนการมีส่วนร่วมนี้มาใช้ในกิจกรรมทำให้เราได้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลโดยตรง เพราะการวิเคราะห์ชุมชนย่อมไม่มีใครเข้าใจได้ดีไปกว่าตัวชุมชนเอง นอกจากนี้แล้วยังส่งเสริมให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้กันเองภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมนี้ ซึ่งในปัจจุบันกระบวนการมีส่วนร่วมคือหัวใจสำคัญของการทำงานพัฒนา เนื่องจากเปิดโอกาสให้ชุมชนได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการพัฒนาความรู้ สติปัญญาและความสามารถในการตัดสินใจ กำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2548, น. 195)

4. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ เกิดจากความเชื่อที่ว่า มนุษย์มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาความคิด สติปัญญาให้ดีขึ้นได้ด้วยการเรียนรู้ จากการได้รับแรงกระตุ้น การพัฒนาสังคมจะรอดพ้นจากวิกฤตได้ ต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาคน เมื่อคนได้รับการพัฒนาให้มีสติปัญญา มีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองได้แล้วนั้น จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน สังคมให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นได้

พรพิไล เลิศวิชา (2532, น. 7) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์ ได้มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ ก็คือกระบวนการอันมีรากฐาน อยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกระหว่างการเรียนรู้ กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การวิจัยโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง ตำบลมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจในเรื่องของความเป็นมาของกลุ่ม สินค้า และการบริหารจัดการกลุ่ม จากนั้นทำการศึกษาแนวคิดและทฤษฎี เพื่อสร้างกรอบในการวิเคราะห์และศึกษาชุมชน โดยใช้การเชื่อมโยงกับองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วน ที่มีความสัมพันธ์กัน ได้แก่ แบบแผนการผลิต การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์ และ อุดมการณ์ความเชื่อ โดยใช้มิติทางประวัติศาสตร์ พลวัตการเปลี่ยนแปลง เมื่อได้กรอบการวิเคราะห์ชุมชนแล้ว ผู้ศึกษาได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการเข้าร่วมศึกษาวิเคราะห์ชุมชนไว้ดังนี้ คือ 1) สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง 2) ประธานและคณะกรรมการชุมชนบ้านพลง และ 3) ทีมงานมวลชนสัมพันธ์โรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง จากนั้นผู้ศึกษาจึงดำเนินการจัดการสานเสวนาขึ้น เพื่อเป็นเวทีให้กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ในการเข้าร่วมศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้น โดยขั้นตอนนี้ผู้ศึกษาเป็นผู้ดำเนินการเพื่อกระตุ้นให้เกิดการแสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งใช้วิธีการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ณ ขณะนั้น เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ผลการศึกษา โดยเอาข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ร่วมกับการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ตำรา หนังสือ ผลงานวิจัยต่าง ๆ เพื่อนำมาประกอบการอธิบายถึงผลการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งจะนำเสนอออกมาในรูปแบบของการพรรณนาโดยใช้หลักเหตุผลตามแนวคิดทฤษฎีที่ได้นำเสนอไว้

ผลการศึกษา

ผลจากการศึกษาตามกรอบการวิเคราะห์ชุมชนพบว่า ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง มีทั้งหมด 4 ด้าน คือ พลังของกลุ่ม เกิดจากการรวมกลุ่มที่แน่นแฟ้น มีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการสร้างรายได้ในฐานะองค์กรธุรกิจชุมชน สมาชิกมีความเชื่อมั่นและภักดีต่อกลุ่ม สะท้อนได้จากความเข้มแข็งของกลุ่มที่สามารถรวมตัวกันได้อย่างสม่ำเสมอแตกต่างจากชุมชนใกล้เคียงที่มีการก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนของตนเช่นกัน แต่ไม่นานกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ก็ค่อย ๆ ล่มสลายไปทีละกลุ่ม ซึ่งความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลงนี้เป็นการเสริมสร้างพลังกลุ่มให้มีอำนาจต่อรองจากแรงกระตุ้นภายนอกได้ กล่าวคือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลงมีอำนาจในการต่อรองและตัดสินใจที่จะรับหรือไม่รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกได้ ในขณะเดียวกันพลังของกลุ่มก็เป็นสิ่งดึงดูดความสนใจให้หน่วยงานต่าง ๆ อยากเข้าไปศึกษาดูงาน หรือทำโครงการต่างๆร่วมกับชุมชนบ้านพลง ด้านต่อมาคือ ผู้นำชุมชน การมีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน สมาชิกมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวผู้นำ

เป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล มุ่งมั่นในการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน อีกทั้งยังเป็นกระบอกเสียงให้กับคนในชุมชนในการร้องเรียนเมื่อเกิดปัญหาทางด้านมลพิษและสิ่งแวดล้อม ด้านที่ 3 คือ ทุนทางสังคม ระบบความสัมพันธ์อันเกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน จากการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านพลงจะพบว่า ในยุคปัจจุบันโครงสร้างความสัมพันธ์นั้นปรับเปลี่ยนจากลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ในระดับปัจเจก แต่กลุ่มสมาชิกวิสาหกิจชุมชนบ้านพลงสามารถก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาโดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน สร้างระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่าสมาชิกบางคนจะเป็นคนต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยในชุมชนก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นการสร้างสายใยเชื่อมโยงสมาชิกให้มีความรู้สึกเสมือนเป็นญาติพี่น้องกัน มีความปรารถนาดีต่อกัน ด้านสุดท้าย คือ เครือข่าย ในปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลงได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน อาทิเช่น การได้เข้าร่วมโครงการสร้างรายได้และพัฒนาการเกษตรแก่ชุมชนเพื่อบรรเทาปัญหาภัยแล้ง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นโครงการของ คสช. นอกจากนี้ยังได้รับการส่งเสริมไม่ว่าจะเป็นเงินทุน การสนับสนุนอุปกรณ์หรือแม้แต่การฝึกอบรมด้านการพัฒนาชีพจากโรงงานอุตสาหกรรมพื้นที่โดยรอบ รวมทั้งมีเครือข่ายในการเป็นช่องทางการจำหน่ายสินค้า ไม่ว่าจะเป็นการฝากวางขายสินค้าในห้องขายของที่ระลึกและออกร้านในกิจกรรมตลาดนัดของสวนสมุนไพรสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จ.ระยอง เป็นประจำทุกเดือน และการออกร้านในโรงงานอุตสาหกรรมในโอกาสต่าง ๆ

จากการวิเคราะห์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนี้ นอกจากจะมองเห็นถึงข้อมูลด้านศักยภาพแล้ว ยังสามารถคัดแยกข้อมูลในด้านของข้อจำกัดที่เกิดขึ้น ที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากลุ่มได้ คือ ช่องทางการจำหน่ายสินค้า และ สินค้าไม่ได้รับรองมาตรฐานสากล เนื่องจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนไม่มีช่องทางการจำหน่ายที่แน่นอน อาศัยการจัดบู๊ธ การออกขายตามตลาดนัดและการรับทำตามการสั่งซื้อเพียงเท่านั้น จึงเป็นการปิดโอกาสในการเข้าถึงสินค้าของผู้บริโภคทั่วไป อีกทั้งยังขาดช่องทางการตลาดในการประชาสัมพันธ์สินค้า เป็นข้อจำกัดในการสร้างรายได้ของกลุ่มซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับกำลังการผลิต กล่าวคือ จำนวนการผลิตขึ้นอยู่กับการสั่งซื้อสินค้าหรือการออกบู๊ธ การผลิตสินค้าปริมาณมากไปจะทำให้เกิดการสต๊อกสินค้าเพราะไม่มีการช่องทางจำหน่ายอื่น ๆ

นอกจากผลของข้อมูลที่ได้รับจากการวิเคราะห์แล้ว การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น พิจารณาและวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการจัดเวทีสานเสวนา ทำให้ผู้เข้าร่วมศึกษาทุกคนมีความรู้และความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน กลุ่มวิสาหกิจเข้าใจและเรียนรู้ตนเองมากขึ้น มีข้อมูลที่ชัดเจนในการหาแนวทางแก้ไขปัญหาและมองเห็นจุดแข็งที่จะส่งเสริมการพัฒนากลุ่มต่อไป นอกจากนี้แล้วยังเป็นการเสริมสร้างทักษะผู้นำชุมชน ให้ฝึกการคิดวิเคราะห์ เห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ตนเองโดยใช้การเรียนรู้ร่วมกัน และ ยังมองเห็นช่องทางการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้กับกลุ่มวิสาหกิจได้พัฒนาต่อไป

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อดึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการเสริมสร้างการพัฒนากลุ่มทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลงและทีมงานหน่วยงานกิจการเพื่อชุมชน โรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง มาร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อร่วมกันเรียนรู้และสร้างความเข้าใจในบริบทของชุมชนมากขึ้น โดยด้านของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจและผู้นำชุมชนเอง ก็ได้เรียนรู้จักตัวตนของตนเองมากขึ้น ได้ฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ รู้จักมอง รู้จักคิด จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นการสร้างประสบการณ์ในการเรียนรู้ฝึกพัฒนากระบวนการคิดของตนเอง ทำให้มีข้อมูลในการประกอบการตัดสินใจหรือเป็นแนวทางในการพัฒนา ในขณะที่ทีมงานหน่วยงานกิจการเพื่อชุมชน โรงแยกก๊าซธรรมชาติระยอง ซึ่งมีฐานะเป็นบุคคลภายนอกที่ต้องการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง ก็ได้ข้อมูลที่ได้รับจากกระบวรการเรียนรู้ร่วมกันครั้งนี้ ในด้านของการวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน นอกจากผลของข้อมูลแล้ว สิ่งที่ทุกคนได้รับจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน คือ ระความสัมพันธ์ที่ดี ฝึกการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น มองเห็นถึงความปรารถนาดีที่มีให้ต่อกัน ความมุ่งมั่นในการเสริมสร้างการพัฒนาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลง

บริบทและปัจจัยภายในของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีผลจากการเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมและยุคสมัย ปรับเปลี่ยนจากวิถีชุมชนการเกษตรเปลี่ยนรูปแบบการทำมาหากิน เป็นการสร้างรายได้ในรูปแบบการค้าขาย การรับจ้างหรือธุรกิจห้องเช่า ในส่วนของโครงสร้างระบบความสัมพันธ์มีการปรับเปลี่ยนจากระบบความสัมพันธ์เดิมที่เป็นในลักษณะเครือญาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน แปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะปัจเจกมากขึ้น มีลักษณะเป็นชุมชนเมืองมากขึ้นซึ่งเป็นผลเชื่อมโยงต่อโครงสร้างภายในชุมชน ดังผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในด้านศักยภาพ 4 ข้อ คือ พลังของชุมชน ผู้นำชุมชน ทุนทางสังคมและเครือข่าย รวมทั้งข้อมูลในส่วน ข้อจำกัด ที่มีผลต่อการพัฒนาของกลุ่มวิสาหกิจ ทั้งหมด 2 ข้อ คือ ช่องทางการจำหน่ายสินค้าและสินค้าไม่ได้รับรองมาตรฐานสากล การจะวางแผนและส่งเสริมการพัฒนาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลงควรพัฒนามาจากฐานรากของชุมชนโดยแท้จริง ซึ่งควรคำนึงถึงปัจจัยในด้านศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน การวางแผนและส่งเสริมการพัฒนาที่พิจารณาจากข้อมูลที่ผ่านการคิด วิเคราะห์และกลั่นกรองจากบุคคลที่เป็นผู้รับผลจากการพัฒนานั้นจะทำให้นักพัฒนามองเห็นแนวทางหรือวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายได้อย่างถูกต้องและชัดเจน

ผลจากการศึกษาสามารถตอบโจทย์คำถามวิจัยได้ว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนสามารถส่งเสริมการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มได้ โดยเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกันในการแสดงความคิดเห็น เมื่อมีการร่วมกันแสดงความคิดเห็นจากหลากหลายบุคคลจึงเกิดการคิดประมวลผลและร่วมรับรู้ข้อมูล รับรู้ถึงปัญหาของกลุ่มที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข ซึ่งนำไปสู่ผลการร่วมกันคิดค้นเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้น ๆ อีกทั้งการสร้างกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันนั้น ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ฝึกทักษะการคิดการวิเคราะห์ ทักษะการแสดงออกและทักษะการสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีไปสู่การพัฒนาบุคคลและพัฒนากลุ่มในโอกาสต่อไป นอกจากนี้แล้วยังเป็นการเสริมสร้างผู้นำชุมชน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันนี้ เสริมสร้างทักษะของผู้นำ ให้ตระหนักรู้ถึงข้อดีของการวิเคราะห์ชุมชน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกสาธารณะผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน สุดท้าย คือ การสร้างเครือข่าย เนื่องจากปัจจุบันองค์กรพัฒนาทั้งของภาครัฐและเอกชน ต่างให้ความสนใจต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาในรูปของเครือข่าย สิ่งนี้จึงเป็นโอกาสสำคัญต่อการส่งเสริมการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนบ้านพลงให้มีความสามารถเจริญเติบโตได้ กล่าวโดยสรุป วิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน สามารถเสริมสร้างการพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งได้ โดยการสร้างการมีส่วนร่วม สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เสริมสร้างผู้นำชุมชนและสร้างเครือข่าย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคนและพัฒนากลุ่มต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาจากการใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านพลงในครั้งนี้ เป็นเพียงขั้นตอนในระดับเริ่มต้น ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหา จัดลำดับความสำคัญของปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา ผลการศึกษาที่ได้รับจึงเป็นเพียงข้อมูลในการประกอบการคิดและตัดสินใจเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นขั้นตอนในระดับต่อไป ที่สมาชิกจะมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและประเมินผลของกิจกรรม เป็นขั้นตอนที่สามารถต่อยอดจากการดำเนินกิจกรรมครั้งในครั้งนี้ ผู้ศึกษาจึงอยากเสนอแนะให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนต่อไปเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อเป็นการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจให้เจริญเติบโตต่อไปได้ยั่งยืน

การศึกษาโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมการสร้างการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ไม่เพียงแต่ชุมชนที่ได้เรียนรู้ ผู้ศึกษาเองก็ได้รับการฝึกฝนทักษะผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้เช่นกัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้เป็นวิธีการ(Means) ในการนำไปสู่เป้าหมาย (Ends) ที่พัฒนาคนให้มีองค์ความรู้จากการลงมือปฏิบัติ โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการจัดเวทีเสวนาเช่นนี้ ผู้ศึกษาจำเป็นต้องเชื่อมั่นในตนเอง พร้อมทั้งทบทวนขั้นตอนของกระบวนการให้อย่างลึกซึ้งก่อนลงปฏิบัติจริง และต้องสามารถควบคุมสถานการณ์ให้อยู่ในขอบเขตของการศึกษา อย่าให้การแสดงความคิดเห็นผูกขาดอยู่ที่บุคคลเดิม ๆ มากเกินไปเพราะจะทำให้ข้อมูลที่ได้รับนั้นเป็นเพียงความคิดเห็นจากคนหมู่น้อย

รายการอ้างอิง

ธนพรรณ ธานี. (2542). *การศึกษาชุมชน*. ภาควิชาพัฒนาสังคม. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). *สังคมวิทยา: หลักการศึกษา วิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อภิชาติ ทองอยู่. (2527). *วัฒนธรรมกับชุมชน*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาลินีการพิมพ์.

อรพินท์ สพโชคชัย. (2537). *คู่มือการจัดการประชุมเพื่อระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, และ พรพิไล เลิศวิชา. (2537). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: สภาพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน: โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ: สภาคาทรอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

ปาริชาติ วิลัยเสถียร และคณะ. (2548). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ริชแมกซ์ อินเตอร์พริ้น.

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ และคณะ. (2549). *การวิเคราะห์และประเมินชุมชนในสถานการณ์โลกาภิวัตน์*. เชียงใหม่: สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.

สุริยา สมุทคุปติ์ และคณะ. (2539). *ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิยทาสิรินธร.

สารานุกรมภาคเหนือ. (2542). *มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพานิชย์*. เล่มที่ : 8.

อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ. (2547). *โครงการ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน”*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2554). *มิติชุมชนวิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Sisavanh Vongkatanegnou. (2554). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 เมษายน 2558, จาก http://www.gotoknow.org/posts/482092

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการปลูกป่า ของ กฟผ.
กรณีศึกษา : บ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน
The participation of communities in the reforestation project of EGAT
Case Study: Bannumpoon Mae Charim District Nan Province

วราภรณ์ ศรีวิเศษ[11]

Abstract

The study of the process of community involvement in reforestation projects EGAT Case Study: Bannumpoon Mae Charim District Nan Province is a qualitative research. The purpose is to study the participation of the community and various sectors. Encouraged to participate in the project.

The case study lime Bannumpoon Mae Charim District Nan Province, where the community is a community that EGAT has chosen a reforestation project in the area EGAT celebrate 60th HRH Princess Maha Chakri Sirindhorn of Thailand Chakri Sirindhorn. This method of data collection for this study. Observations from space Observations community Individual interview The study documents and books. The study data into three stages in the period before the program began . Term action Distance measurement after operation The information gleaned from such sources present form of the species to the telling results. It was found that the participation of the community and various sectors. Effect on the development of truly sustainable communities. Because the community is to benefit from the involvement of communities and sectors in a sustainable way.

Keywords : Participation Process, Reforestation Project

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องกระบวนการมีร่วมของชุมชนในโครงการปลูกป่า กฟผ. กรณีศึกษา : บ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ โดยเลือกกรณีศึกษา บ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ซึ่งชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่ กฟผ. ได้เลือกเป็นพื้นที่ในโครงการปลูกป่า กฟผ. เฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารีฯ ซึ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาครั้งนี้คือ การสังเกตการณ์พื้นที่ การสังเกตการณ์ชุมชน การสัมภาษณ์รายบุคคล การศึกษาเอกสาร ข้อมูล และหนังสือต่าง ๆ โดยแบ่งการศึกษาข้อมูลออกเป็น 3 ระยะ ในระยะก่อนเริ่มโครงการ ระยะดำเนินการ ระยะวัดผลหลังดำเนินการ และได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแหล่งข้อมูลดังกล่าวมานำเสนอรูปแบบของการพรรณเพื่อการบอกเล่าผลการศึกษา ซึ่งพบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ มีผลเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเพื่อความยั่งยืน อย่างแท้จริง เพราะชุมชนเป็นผู้เป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : กระบวนการมีส่วนร่วม, โครงการปลูกป่า

[11] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

การพัฒนาของสังคมไทยที่ผ่านมาได้มีการระดมใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ และทรัพยากรชายฝั่งทะเล ในอัตราที่สูงมาก เพื่อการแข่งขันทางการตลาดและธุรกิจในทุกระดับการค้า และการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนานี้ก็เป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ จึงส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ลดลงและเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว รวมทั้งส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีที่อยู่อาศัยและอาชีพที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้

สถานการณ์ด้านทรัพยากรป่าไม้ในปัจจุบันทั้งในระดับนานาชาติและภายในประเทศ เป็นที่ทราบกันดีว่ามีทิศทางการเปลี่ยนแปลงที่ลดน้อยถอยลงทั้งในเชิงพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าไม้ที่มีอยู่ ดังมีข้อสรุปจากการประชุมป่าไม้โลก (world forestry congress) ที่เมืองบัวโนสไอเรส ประเทศอาร์เจนตินา ในเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2552 ที่ผ่านมาว่าสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ มาจากปัจจัยภายนอกพื้นที่ป่ามากกว่าภายใน โดยที่สำคัญที่สุดคือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากร การพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานอุตสาหกรรม การอพยพของประชากรเข้าสู่เมืองใหญ่ เป็นต้น ซึ่งสาเหตุเหล่านี้ส่งผลกระทบโดยตรงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (climate change) การขาดแคลนพลังงาน (energy shortage) และความมั่นคงด้านอาหาร (food security) และแนวทางการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้มีข้อสรุปว่าต้องเป็นไปในลักษณะของความรับผิดชอบร่วมกันของทุก ๆ ภาคส่วน (multi-sector response) จึงจะประสบความสำเร็จ

สำหรับในส่วนของประเทศไทยสถานการณ์ของทรัพยากรป่าไม้ก็มีทิศทางการเปลี่ยนแปลงที่มิได้แตกต่างจากระดับนานาชาติที่พื้นที่ป่าไม้ลดลงและขาดความสมบูรณ์ โดยปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ป่า (forest cover) ประมาณร้อยละ 34 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือประมาณ 109 ล้านไร่ ในขณะที่นโยบายการป่าไม้แห่งชาติแนะนำให้ประเทศไทย ควรมีพื้นที่ป่าไม้อย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศทั้งหมด (หรือประมาณ 128 ล้านไร่) จึงจะสามารถสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีและตอบสนองความต้องการ ด้านเศรษฐกิจได้ โดยทั้งนี้ให้แบ่งเป็นป่าอนุรักษ์และป่าเศรษฐกิจ ร้อยละ 25 และ 15 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือประมาณ 80 และ 48 ล้านไร่ ตามลำดับ แต่ในขณะที่ปัจจุบันมีพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าเศรษฐกิจเพียงร้อยละ 20.29 และ 11.22 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือประมาณ 65 และ 36 ล้านไร่ ตามลำดับ (ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 2.49 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือประมาณ 8 ล้านไร่ เป็นพื้นที่อื่นๆ ที่ยังมิได้จำแนกอย่างชัดเจน)หรือสรุปได้ว่าประเทศไทยต้องการพื้นที่ป่าอีกประมาณ 19 ล้านไร่เป็นอย่างน้อย โดยควรต้องเป็นป่าอนุรักษ์และป่าเศรษฐกิจประมาณ 11 และ 8 ล้านไร่ ตามลำดับ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ภายในประเทศเราเองจะต้องหันกลับมาพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบถึงแนวทางที่จะช่วยกันเพิ่มพื้นที่ป่าใหม่และเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ป่าที่มีอยู่เดิมโดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ เอกชน และชุมชน ภายใต้ระบบของการสร้างแรงจูงใจด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ให้ทุกภาคส่วนดังกล่าวยินดีสร้างป่าใหม่และดูแลรักษาป่าเดิมด้วยความสมัครใจอย่างเหมาะสม

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่ายิ่งต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังเป็นฐานการพัฒนา ประเทศในทุกด้าน เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้สามารถอำนวยประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ของประเทศ และยังมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของคนในสังคม ทรัพยากรป่าไม้ จัดเป็นทรัพยากรที่สามารถทดแทนได้เมื่อมีการใช้ประโยชน์ดังนั้น จึงเป็นความท้าทายอย่างยิ่งของประเทศ ไทย ในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้อำนวยประโยชน์อย่างยั่งยืนและเกิดดุลยภาพด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม จากสถานการณ์จำนวนพื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดลงและพื้นที่ป่าไม้บางแห่งมีสภาพที่เสื่อมโทรม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและชีวภาพของพื้นที่ป่าไม้หรือความสมดุลของระบบนิเวศ เปลี่ยนไป ทำให้เกิดผลกระทบทางลบต่อมนุษย์พืช สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ รวมทั้งเกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติที่มีแนวโน้มรุนแรงมากขึ้น เช่น การชะล้างพังทลายของดิน น้ำท่วมในฤดูฝน คุณภาพ ของน้ำเสื่อมลง ความแห้งแล้งในฤดูแล้ง สภาวะโลกร้อน พืชและสัตว์ป่ามีความหลากหลายทางชีวภาพลดลง เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเป็นไปอย่างรวดเร็วในช่วงที่ผ่านมา ทำให้ ประเทศไทยเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจในภูมิภาคอาเซียน ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวได้นำทรัพยากรป่าไม้มาใช้เป็น ฐานในการผลิตและการบริการจนเกินศักยภาพในการรองรับได้ของระบบนิเวศ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะเกิด ผลกระทบจากการทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างเห็นได้ชัด แต่ปริมาณและแนวโน้มการนำพื้นที่ป่าไม้มาใช้ ประโยชน์ก็ยังอยู่ในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งหรือปัญหาเกี่ยวกับการใช้ที่ดินป่าไม้ที่รุนแรง

ป่าไม้มีความสำคัญของต่อสังคมและเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก เพราะป่าไม้เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฏจักรน้ำ ออกซิเจน คาร์บอน ไนโตรเจนในระบบนิเวศ ทำให้เกิดความสมดุลด้วยการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงแร่ธาตุและสสารในระบบนิเวศ ในบางพื้นที่ป่าไม้ยังช่วยลดมลพิษทางอากาศ เนื่องจากป่าไม้เป็นตัวช่วยดูดซับคาร์บอนไดออกไซค์ เพื่อนำไปสังเคราะห์อาหารแล้วปล่อยก๊าซออกซิเจนออกมาทดแทนทำให้อากาศบริสุทธิ์มากขึ้น และป่าไม้ก็เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร เนื่องจากป่าไม้ช่วยเก็บความชุมชื้นในดินไว้ ร่มเงาของป่าก็ช่วยป้องกันไม่ให้ความร้อนจากดวงอาทิตย์ตกกระทบผิวดินโดยตรง ดังนั้น ป่าไม้จึงเปรียบเสมือน แหล่งปัจจัยสี่ กล่าวคือเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและเป็นแหล่งไม้สำหรับสร้างบ้านเรือน เป็นแหล่งสมุนไพรและยารักษาโรค เป็นแหล่งเชื้อเพลิง และแหล่งอาหาร ป่าไม้ยังมีคุณประโยชน์ในมิติทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน นอกจากป่าไม้จะเป็นปัจจัย 4 ของชุมชนแล้วยังเป็นแหล่งรายได้ของชาวบ้านที่เก็บเกี่ยวผลไม้ เมล็ด ดอก ใบ ราก ฯลฯ มากมายที่เป็นผลผลิตจากป่า อีกทั้งยังเป็นที่พักอาศัยของชาวบ้าน และผีป่าผีเขาตามความเชื่อของคนพื้นถิ่น

ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ป่าไม้มีสภาพเสื่อมโทรมและมีแนวโน้มลดลงอย่างมาก เนื่องมาจากสาเหตุสำคัญหลายประการ ได้แก่ การลักลอบตัดไม่ทำลายป่า การเผาป่า การบุกรุกป่าทำลายป่าเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินทางการเกษตรของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ มากมายอีกทั้งการใช้ที่ดินของภาครัฐ อาทิเช่น การจัดการนิคมสร้างตนเอง การชลประทาน การไฟฟ้าพลังน้ำ การก่อสร้างทาง กิจการรักษาความมั่นคงของชาติ เป็นต้น ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีการกล่าวถึงอยู่เป็นประจำและเกี่ยวของกับทรัพยากรประเภท อื่นๆ เพราะ “ป่า” เป็นหัวใจของระบบนิเวศที่สำคัญประเภทหนึ่งที่เกี่ยวโยงกับระบบนิเวศทรัพยากรน้ำ ดิน และ ภูมิอากาศ หากพื้นที่ป่าหมดไปหรือลดลงฝนจะไม่ตกตามฤดูกาลและเกิดความแห้งแล้ง และเมื่อฝนตกหนักก็อาจเกิดน้ำท่วมขังเพราะไม่มีพืชพรรณในป่าคอยดูดซับกักเก็บ และชะลอการไหลของน้ำป่า ดังจะกล่าวถึงพื้นที่จังหวัดน่าน ที่กำลังประสบปัญหาทรัพยากรป่าไม้ถูกบุกรุกทำไร่เลื่อนลอย กลายเป็นเขาหัวโล้นจำนวนมากและการขยายพื้นที่การเกษตรเป็นการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า ซึ่งไม่ต่างจากดอยตุงในอดีต นั้นเพราะข้อจำกัดของจังหวัดน่านที่เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยที่มีภาวะความยากจนสูง โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากร ต่ำเป็นลำดับที่ 3 ของประเทศ เช่นเดียวกับสัดส่วนคนจน ซึ่งสูงถึงร้อยละ 20 ของประชากรในจังหวัด จัดเป็นลำดับที่ 3 ของประเทศเช่นกัน และเป็นลำดับที่ 2 ของภาคเหนือ รองจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน น่านมีประชากรกว่า 477,000 คนของจังหวัดน่านประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธ์ที่หลากหลาย ทั้งชาวไทยญวนหรือคนเมือง และชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ อาทิ ม้ง ว้า ขมุ รวมถึงชาวตองเหลือหรือมาบลี

ในการนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงติดตามความรู้ความก้าวหน้าของโครงการตามพระราชดำริในพื้นที่อย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลากว่า 20 ปี ได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วของจังหวัดน่าน จึงทรงห่วงใยและเห็นถึงความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้น่านให้คืนสู่สมดุลโดยเร็วที่สุด จึงมีพระราชดำริให้หน่วยงานต่างๆ ร่วมกันจัดทำ "โครงการอนุรักษ์ป่าไม้ในพื้นที่จังหวัดน่าน" โดยมุ่งเน้นการปลูกฝังจิตสำนึกและความรับผิดชอบให้แก่เด็กและเยาวชนแบบบูรณาการ ด้วยความร่วมมือของชุมชนในจังหวัดน่าน และภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งนี้เห็นว่าเด็กและเยาวชนเป็นพลังสำคัญที่จะช่วยในการฟื้นฟูและรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของประเทศให้มั่นคงและยั่งยืนต่อไปให้ได้อย่างไร จึงเกิดการร่วมมือของทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาช่วยกันปลูกและปรับปรุงความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าไม้จังหวัดน่านมาตลอด รวมไปถึงการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ที่เป็นองค์กรที่มีดำเนินงานทางนโยบายกิจกรรมเพื่อสังคมทางด้านความรับผิดชอบต่อส่งแวดล้อมมาโดยตลอด รวมไปถึงการส่งเสริมกิจกรรมปลูกป่าในพื้นที่ต่าง ๆ กฟผ. มีความตระหนักถึงความลดลงของพื้นที่ป่าไม้ จังหวัดน่านซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของแม่น้ำสายสำคัญเช่นแม่น้ำน่านที่เป็นสายหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา ตามพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชกุมารี จึงได้ร่วมมือกับอุทยานป่าไม้ดอยภูคาในการลงพื้นที่ทำแปลงปลูกป่าในพื้นที่อุทยานดอยภูคา ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำและที่ตั้งของหมู่บ้านน้ำปูน ตำบลน้ำพาง จังหวัดน่าน โดยได้รับการร่วมมือสนับสนุนต้นกล้าจากทางกระทรวงพลังงาน ได้รับการสนับสนุนด้านการลงพื้นที่จากทางป่าไม้ เจ้าหน้าที่อุทยาน อบต. ตำบลน้ำพาง และทางจังหวัดน่าน โดยมร กฟผ. เป็นเจ้าภาพในการดำเนินโครงการและสนับสนุนงบประมาณในงานบำรุงรักษาแปลงปลูกป่าเพื่อพัฒนาป่าเป็นป่าต้นน้ำที่สมบูรณ์อย่างยั่งยืนต่อไป

คำถามวิจัย

กระบวนการมีส่วนร่วมของบ้านน้ำปูน ต.น้ำพาง อ.แม่จริม จ. น่าน และภาคส่วนต่างๆ ในโครงการปลูกป่า กฟผ. มีการร่วมกันแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าไม้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีรูปแบบและกระบวนการอย่างไร

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษากระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคส่วนต่างๆ ในโครงการปลูกป่า กฟผ. กรณีศึกษา บ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เน้นการศึกษากระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคส่วนต่างๆ ที่มีต่อโครงการปลูกป่าของ กฟผ. โดยใช้กรอบระยะเวลาการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

1. ระยะเตรียมงานปลูกป่า
2. ระยะระยะดำเนินการปลูกป่า
3. ระยะบำรุงรักษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ลักษณะสภาพทั่วไปของพื้นชุมชนบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่านลักษณะการดำเนินโครงการปลูกป่าของ กฟผ.

ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาพื้นที่บ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน

ขอบเขตด้านประชากร

1. ศึกษาจากบุคคลในบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน
2. ศึกษาจากหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในโครงการปลูกป่าของกฟผ.

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับการคิดริเริ่มหรือการวางแผนโดยรัฐ แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนหรือท้องถิ่นต่าง ๆ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างอิสระ เน้นการทำงานเป็นกลุ่มหรือองค์กรชมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน เกิดเป็นพลังกลุ่มและเป็นปัจจัยสำคัญในงานพัฒนาต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

ในปัจจุบันความสำเร็จของโครงการ ในทุก ๆ โครงการจะแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนโดยเฉพาะสมาชิกชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ และการการมีส่วนร่วมก็เป็นแนวคิดสำคัญของกระบวนการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การมองและการตีความหมายของกระบวนการการมีส่วนร่วมแตกต่างกันไปตามลักษณะของกิจกรรม จึงมีนักวิชาการให้ความหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมไว้แตกต่างกัน

การมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานมีโอกาสได้แสดงถึงความต้องการของตนเองร่วมทั้งอยู่ในฐานะ ผู้ร่วมดำเนินงานโครงการทุกขั้นตอนตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจและมีความพร้อมที่จะร่วมงาน เรียนรู้งานทุกอย่าง และรู้จักหวนแหน เห็นคุณค่าในสิ่งที่ร่วมกันสร้างขึ้นมา

ยุพาพร รูปงาม (2545, น. 5) การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีมากจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องแรก ของการที่มีคนมารวมกันไดควร จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทิ้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือใน นามกลุ่มนั้น กระทำฝานองค์การ (organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้

รูปแบบและลักษณะการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2546, น. 202) ได้เสนอรูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอนดังนี้

1. การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาจัดลำดับความสำคัญตั้งเป้าหมายกำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามและประเมินผลและประการสำคัญคือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง

2. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร

3. การใช้ประโยชน์ของประชาชนต้องความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

4. การรับประโยชน์ ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนเท่า ๆ กัน

ธนาภรณ์ เมทณีสดุดี (2543, น. 10) ได้กล่าวถึง ลักษณะแนวทางของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การร่วมคิด หมายถึง การมีส่วนร่วมในการประชุมปรึกษาหารือในการวางโครงการวิธีการติดตามผลการตรวจสอบและการดูแลรักษา เพื่อให้กิจกรรมโครงการสำเร็จผลตามวัตถุประสงค์

2. การร่วมตัดสินใจ หมายถึง เมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือเรียบร้อยแล้ว ต่อมาจะต้องร่วมกันตัดสินใจเลือกจัดกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด

3. การร่วมปฏิบัติตามโครงการ หมายถึง การเข้าร่วมในการดำเนินงานตาม โครงการตางๆ เช่น ร่วมออกแรง ร่วมบริจาคทรัพย์ เป็นต้น

4. การร่วมติดตามและประเมินผลโครงการ หมายถึง เมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้ว ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจตราดูแล รักษาและประเมินผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

นอกจาการทำงานที่เป็นไปตามรูปแบบกระบวนการที่เป็นขั้นตอนที่นับว่ามีความสำคัญต่องานพัฒนาชุมชนแล้วในการปฏิบัติงานที่แท้จริงอาจมีบางส่วนที่อาจเป็นทั้งผลกระทบทั้งช่วยในการสนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการเข้าร่วมของประชาชนหรือไม่สามารถเข้าร่วมได้ทุกขั้นตอนซึ่งเป็นเหตุผลและปัจจัยที่สามารถส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานได้

ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญต่อเหตุผลในการสนับสนุนหรือขัดขวางในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เกี่ยวกับเรื่อง เพศ อายุ การศึกษาสถานภาพทางครอบครัว ก็จัดได้ว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้าร่วมงานพัฒนาเช่นกัน

นอกจากความแตกต่างในตัวบุคคลแล้ว (คุณสากล สถิตวิทยานันท์) ยังให้ความเห็นว่ายังมีปัจจัยการการมีส่วนร่วมที่เกิดจากแนวคิด 3 ประการ คือ

1. ความสนใจแลความห่วงกังวลร่วมกัน

2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีอยู่กับสถานการณที่เป็นอยู่นั้น

3. การตกลงร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ไปในทิศทางที่พึงปรารถนา

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ชุมชนถือเป็นสังคมฐานรากที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่แตกต่างและหลากหลายตามภูมินิเวศน์ การพัฒนาประเทศในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มากมาย ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน สาเหตุสำคัญเพราะคนไทยไม่สามารถพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจได้ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับสังคมมีลักษณะเป็นสังคมสองระบบ ที่มีทั้งระบบทุนและระบบชุมชน ทำให้เกิดการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย มีการใช้จ่ายเกินตัว ชุมชนพึ่งตนเองได้น้อยลง ส่งผลให้ชุมชนมีความอ่อนแอ ประสบปัญหาด้านหนี้สิน สูญเสียวัฒนธรรมในการพึ่งพาอาศัยกันและกัน มีการแก่งแย่งแข่งขัน ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้นในสังคม นอกจากนี้การพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาจะพิจารณาที่ประสิทธิภาพ และความเป็นธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาภายใต้กำหนดเวลาสั้น ๆ เท่านั้น และยังให้ความสำคัญเฉพาะคนในรุ่นปัจจุบัน แต่จากกระแสเรียกร้องในสังคมที่ต้องการให้การพัฒนานั้นคำนึงถึงการอยู่รอดและการกินดีอยู่ดีของคนในอนาคตร่วมกัน จึงเป็นเหตุให้มีความยั่งยืนเข้ามา

เป็นองค์ประกอบในการพัฒนาและกระบวนการตัดสินใจ ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนสามารถกำหนดชีวิตและดำเนินชีวิตตามความต้องการของตนเองได้มากขึ้น จึงจะนำมาสู่ชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นแนวความคิดการพัฒนาที่เกิดขึ้นภายหลังจากความล้มเหลวในการพัฒนาประเทศที่ไม่สามารถทำให้คนในประเทศอยู่ดีมีสุขได้ จึงต้องแสวงหาทางออกที่นำไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาประเทศร่วมกันของคนในชาติ โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรมและความสุข ก่อเกิดให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันจะนำมาสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ส่งผลให้คนมีความสุขอย่างแท้จริง

สบพันธ์ ชิตานนท์ (2549) ได้ให้นิยามความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า “การพัฒนาที่บูรณาให้เกิดองค์รวม คือ องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ กล่าวคือ ธรรมชาติแวดล้อมกับเศรษฐกิจจะต้องบูรณาการเข้าด้วยกัน จะทำให้เกิดสภาพที่เรียกว่าเป็นภาวะยั่งยืนทั้งในทางเศรษฐกิจและในทางสภาพแวดล้อม การคุ้มครองสภาพแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยใช้มนุษย์เป็นแกนกลางการพัฒนาเพื่อสร้างให้เกิดความสมดุล ระหว่างคนธรรมชาติ และสรรพสิ่ง เพื่อให้อยู่ร่วมกันด้วยความเกื้อกูลกัน ไม่ทำลายล้างกันทุกสิ่งในโลกก็จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากแนวทางการศึกษาและแนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกรอบในการศึกษา และวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวดน่าน ที่มีต่อโครงการปลูกป่าของ กฟผ. ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาการลดลงและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ สามารถสรุปได้ว่า

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน หรือองค์กรมีด้วยกันหลายด้านซึ่งเป็นทั้งปัจจัยภายในและภายนอกที่มีผลกระทบต่อการดำเนินงานและส่งผลต่อความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามุ่งที่จะศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ซึ่งมีผลต่อแนวทางการพัฒนาด้านต่าง ๆ ของชุมชน ศึกษาตามแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมโดยแบ่งใช้กรอบระยะเวลาการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

1. ระยะเตรียมงานปลูกป่า
2. ระยะระยะดำเนินการปลูกป่า
3. ระยะบำรุงรักษา

เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงในการศึกษาครั้งนี้

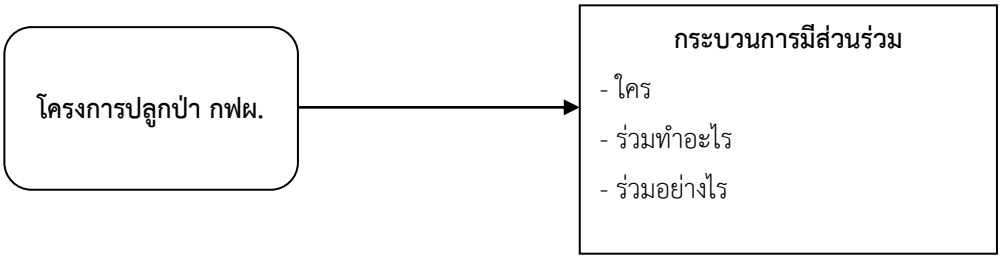

วิธีการศึกษาและเครื่องมือการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่องรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ในโครงการปลูกป่า กฟผ. กรณีศึกษา บ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการต่าง ๆ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโครงการปลูกป่าของ กฟผ. ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนชุมชน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ช่วง คือ 1) ระยะเตรียมการปลูกป่า 2) ระยะการดำเนินงาน 3) ระยะ

บำรุงรักษา ว่าเท็จจริงแล้วมีกระบวนการอย่างไร และมีปัจจัยแวดล้อมใดบ้างที่มีผลส่งเสริมต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้มี 3 ลักษณะ คือ

1. ศึกษาค้าคว้าจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมรวมรายละเอียดต่างๆ จากหน่วยงานที่มีส่วนร่วมกับโครงการ

2. ศึกษาจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเลือกสัมภาษณ์ผู้นำของชุมชน และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เข้าร่วมโครงการปลูกป่า โดยตั้งประเด็นคำถามแบ่งเป็นระยะการดำเนินงานทั้ง 3 ระยะ

3. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตจากพื้นที่โครงการจริง วิเคราะห์ถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานภาคส่วนต่างๆว่ามีการร่วมในลักษณะใดบ้าง

ผลการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมของบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ที่มีต่อโครงการปลูกป่าของ กฟผ. มีวัตถุประสงค์ที่จะทราบถึง กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวดน่านที่มีต่อโครงการปลูกป่าของ กฟผ. ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาการลดลงและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าไม้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนชุมชนและศึกษาปัจจัยแวดล้อมที่มีผลส่งเสริมต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวดน่านต่อโครงการปลูกป่าของ กฟผ. จากการลงพื้นที่ศึกษาและจากการสังเกตได้ข้อสรุปและข้อเสนอแนะดังนี้

สรุปผลการศึกษา

กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับการคิดริเริ่มหรือการวางแผนโดยรัฐ เพียงอย่างเดียว แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนหรือท้องถิ่นต่าง ๆ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างอิสระ เน้นการทำงานเป็นกลุ่มหรือองค์กรชมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน เกิดเป็นพลังกลุ่มและเป็นปัจจัยสำคัญในงานพัฒนาต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดผลดีต่อการขับเคลื่อนองค์กรหรือเครือข่าย เพราะมีผลในทางจิตวิทยา เป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ความคิดเห็นถูกรับฟังและนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาเครือข่าย และที่สำคัญผู้ที่มีส่วนร่วมจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของเครือข่าย ความรู้สึกเป็นเจ้าของจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายที่ดีที่สุด

การมีส่วนร่วมในความหมายของการบริหารจัดการจะมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับ “การตัดสินใจ” นั่นคือ การมีส่วนร่วม จะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและอย่างชอบธรรม และต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (meaningful participations) ในปัจจุบันความสำเร็จของโครงการ ในทุก ๆ โครงการจะแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนโดยเฉพาะสมาชิกชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ และการการมีส่วนร่วมก็เป็นแนวคิดสำคัญของกระบวนการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การมองและการตีความหมายของกระบวนการการมีส่วนร่วมแตกต่างกันไปตามลักษณะของกิจกรรม การมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานมีโอกาสได้แสดงถึงความต้องการของตนเองร่วมทั้งอยู่ในฐานะ ผู้ร่วมดำเนินงานโครงการทุกขั้นตอนตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจและมีความพร้อมที่จะร่วมงาน เรียนรู้งานทุกอย่าง และรู้จักหวนแหน เห็นคุณค่าในสิ่งที่ร่วมกันสร้างขึ้นมา เพื่อให้การนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังเช่นการมีส่วนร่วมในโครงการปลูกป่า กฟผ. ของชุมชนบ้านน้ำปูน อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ก็เป็นกระบวนการที่สมาชิกในหมู่บ้านเป็นผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ จึงร่วมกันค้นหาต้นเหตุของปัญหาป่าไม่ที่ลดลงอย่างรวดเร็ว เพื่อร่วมกันวางแผนดำเนินการ ติดตาม และประเมินผลจากหารดำเนินโครงการ

การดำเนินโครงการปลูกป่า กฟผ.

กฟผ. เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทในการ อนุรักษ์พื้นที่ป่าของ จังหวัดน่านด้วยดีมาโดยตลอด ตั้งแต่ ปี 2537 จนถึงปัจจุบัน กฟผ. ได้ดำเนินโครงการปลูกป่าในจังหวัดน่านรวมแล้วกว่า 60,000 ไร่ นอกจากนี้จังหวัดน่านจะจับมือกับ กฟผ. จัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึก ในการดูแลรักษาป่าให้ประชาชนทุกภาคส่วนอย่าง เพื่อเป็นการสร้างความร่วมมือในการดูแลรักษาป่า อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นกับประชาชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน กิจกรรมต่าง ๆ ที่ผ่านมาของ กฟผ. ที่เกิดขึ้น ล้วนแต่เน้นแนวทางการเพิ่มพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน อีกทั้งการดำเนินโครงการในแต่ละโครงการ ของ กฟผ. ยังต้องอาศัยความร่วมมือจากหลาย ๆ ส่วน ไม่ว่าจะเป็นในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะระดับชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดน่าน ความคิดเห็นของคนในชุมชนถือว่าเป็นระดับความคิดเห็นที่สำคัญที่สุดอีกระดับหนึ่ง เพราะชุมชนจะประกอบด้วยคนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบหรือประสบปัญหาการลดลงของป่าไม้โดยตรง จะรู้ถึงปัญหาหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในพื้นที่ ซึ่งจะนำไปสู่การหาข้อสรุปแนวทางการแก้ปัญหา ปรับปรุงพื้นที่ที่เกิดจากปัญหาอย่างแท้จริง ดังนั้น ชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดน่านจึงเป็นเป้าหมายสำคัญที่ กฟผ. ต้องส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาพื้นป่าไม้แบบบูรณาการ โดยเน้นปลูกฝังจิตสำนึกและความรับผิดชอบของคนในชุมชน เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการปลูกป่าที่เน้นการมีส่วนร่วมของพื้นที่ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาเหล่านี้มาอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากปณิธานในการดำเนินธุรกิจควบคู่ไปกับการรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด และมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมโดยเฉพาะการอาสาเข้าร่วม “โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์เป็นปีที่ 50” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537-2545 ปัจจุบัน การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ยังมีความมุ่งมั่นที่จะดำเนินกิจกรรมการปลูกและการจัดการป่าเช่นนี้ต่อไปเพื่อเป็นการแสดงถึงความเอาใจใส่และรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมของประเทศโดยได้จัดทำ “โครงการปลูกป่า กฟผ. เฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี” ซึ่งจะประกอบไปด้วยการปลูกป่าในปี 2557 และบำรุงต่อเนื่องในปี 2558-2559 รวมเป็นเวลา 3 ปี ในพื้นที่อุทยานดอยภูคาที่เป็นพื้นที่ของบ้านน้ำปูน ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ทั้งนี้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) มีความคาดหวังว่าการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวจะช่วยเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับประเทศ ส่งเสริมให้เกิดการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า และพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคมของราษฎรในพื้นที่รอบแปลงปลูกป่าตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า ช่วยลดภาวะโลกร้อน และที่สำคัญคือเพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระชนมายุครบ 60 พรรษาในวันที่ 2 เมษายน 2558

รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมในโครงการปลูกป่า กฟผ. บ้านน้ำปูน ตำบลน้ำพาง จังหวัดน่าน

การสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของบ้านน้ำปูน ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน เป็นการความรู้ความเข้าใจจากทางหน่วยงานเพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจถึงความจำเป็นที่ต้องพัฒนาผืนป่า เนื่องจากป่ามีความเสื่อโทรมสูง ส่งผลให้ป่าต้นน้ำมีการลดลงของปริมาณน้ำเป็นอย่างมาก เมื่อมีความตระหนักถึงความสำคัญและผลที่จะได้รับแล้ว จึงเกิดเป็นการร่วมกันทำเพื่อการพัฒนาที่จะเกิดกับหมู่บ้านโดยตรง ซึ่งการดำเนินกิจกรรมของบ้านน้ำปูน เป็นรูปแบบการร่วมกันทำประชาคม โดยผู้นำหมู่บ้านได้รับการแจ้งข่าวหรือประชาสัมพันธ์ข่าวมาจากทางจังหวัดหรือ อบต. ผู้จึงจะนำข่าวสารนั้นมากระจายข่าว หากต้องมีการตัดสินใจจะใช้วิธีการทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อให้ได้ผลสรุปที่ตรงใจกับชาวและให้เกิดผลทั่วถึงกันทั้งหมู่บ้าน

บ้านน้ำปูนมีแนวทางปฏิบัติในการทำประชาคมเช่นนี้มาเป็นเวลานานจึงทำให้คนในหมู่บ้านมีการพบปะกันประชุมกันอยู่เสมอเปรียบเหมือนเป็นการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเต็มใจที่จะออกมาร่วมกิจกรรมในทุก ๆ ครั้งแต่การร่วมกิจกรรมแต่ละกิจกรรมนั้นชาวบ้านมีความหวังผลที่จะได้รับผลที่เป็นประโยชน์จริงตามแผนงาน โดยไม่เป็นการใช้งบประมาณไปอย่างเสียเปล่า บ้านน้ำปูนเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณแหล่งน้ำที่เป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำน่านที่เป็นหนึ่งในแม่น้ำสายหลักของภาคเหนือที่ทอดยาวมาบรรจบเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งชาวบ้านได้มีความตระหนักถึงความสำคัญของต้นน้ำมาตลอด และได้เรียนรู้ว่าเมื่อป่าต้นน้ำสมบูรณ์ก็จะส่งผลไปถึงความสมบูรณ์ของแม่น้ำด้วย เมื่อชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาป่าไม้ที่มีความลดลง จึงเกิดเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาผืนป่านี้สมบูรณ์เช่นเดิมเปรียบดังเช่นการที่สมาชิกในชุมชนหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินโครงการและกิจกรรมปลูกป่าร่วมกันกับ กฟผ. เพื่อสร้างให้เกิด

ความรู้สึกเป็นเจ้าของมีความหวงแหนเห็นคุณค่า เกิดเป็นการปลูกจิตสำนึกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สร้างความเป็นตัวตน ความเป็นเจ้าของ (indentity and belong) มักมีสาระเกี่ยวกับความรู้สึกเป็นเจ้าของแฝงอยู่ หรือไม่ก็มีความยอมรับและเห็นคุณค่าร่วมกันภายในหมู่บ้าน อันเป็นที่มาของคำว่า เป็นสมาชิกของชุมชน มีความหมายครอบคลุมความเป็นเจ้าของผืนป่าที่เป็นป่าต้นน้ำเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้ร่วมชุมชนผู้อื่น มีการยอมรับในความมุ่งหมายต่าง ๆ ของกลุ่มด้วยความเต็มใจ ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือสมาชิกนั้น แยกไม่ได้จากความรู้สึกในเรื่องของความมีตัวตน (indentity) ความเป็นชุมชนมักจะแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวตนในปัจเจกบุคคลที่สร้างความรู้สึกว่าเขาเป็นใครอยู่ที่ไหน ซึ่งมีความสำคัญมากในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากสถาบันชุมชนที่เคยเอื้อต่อการแสดงตัวตนของคนในอดีตได้คลายความสำคัญลงไปมาก ไม่ว่าจะเป็นตระกูล เผ่า หรือหมู่บ้าน โบสถ์หรือวัด ที่เคยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ในขณะที่ทุกวันนี้สถานที่ทำงาน โรงงาน สถาบันการศึกษา ลักษณะอาชีพกำลังมีความสำคัญมากขึ้น ในฐานะแหล่งกำหนดสถานภาพ และบทบาทของบุคคลอย่างเป็นทางการ

รูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆ ในโครงการปลูกป่า กฟผ.

การดำเนินโครงการในแต่ละโครงการ ของ กฟผ. ยังต้องอาศัยความร่วมมือจากหลาย ๆ ส่วนไม่ว่าจะเป็นในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น เจ้าหน้าที่อุทยานป่าไม้ที่ดูแลพื้นที่อยู่ รวมไปถึงความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น ๆ ในการสนับสนุนอาทิ เช่น การสนับสนุนอุปกรณ์ การสนับสนุนด้านการประชาสัมพันธ์ และการสนับสนุนทางจิตอาสาในการร่วมกันดำเนินโครงการต่าง ๆ โดยเฉพาะการเข้าถึงระดับชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดน่าน เพื่ออำนวยความสะดวกในการขอรับความคิดเห็นของคนในชุมชนที่ถือว่าเป็นระดับความคิดเห็นที่สำคัญที่สุดอีกระดับหนึ่ง เพราะชุมชนจะประกอบด้วยคนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบหรือประสบปัญหาการลดลงของป่าไม้โดยตรง และการจะเข้าถึงชุมชนได้นั้นต้องอาศัยผู้ที่มีความคุ้นเคยกับคนในพื้นที่ และมีความชำนาญด้านพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งต้องขอการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งจะทำให้รู้ถึงปัญหาหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในพื้นที่ ซึ่งจะนำไปสู่การหาข้อสรุปแนวทางการแก้ปัญหา ปรับปรุงพื้นที่ที่เกิดจากปัญหาอย่างแท้จริง ดังนั้น ชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดน่านจึงเป็นเป้าหมายสำคัญที่ กฟผ. ต้องส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาพื้นป่าไม้แบบบูรณาการ

ข้อเสนอแนะทำวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการศึกษาที่ได้เข้าไปเก็บข้อมูลและได้เห็นปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในการมีส่วนร่วมของทุกคนและภาคส่วน ผู้ศึกษาจึงมีแนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อ กฟผ. และหน่วยงานในภาคส่วนต่างๆ เพื่อนำไปปรับปรุงประยุกต์ใช้ในการทำโครงการหรือกิจกรรมที่ต้องการมีส่วนร่วมจากชุมชน ถึงแม้การศึกษาครั้งนี้จะมีขอบเขตการศึกษาในด้านของพื้นที่ทำให้ผู้ศึกษาไม่สามารถวิเคราะห์ในภาพรวมของโครงการปลูกป่าทั้งหมดของทุกหน่วยงานที่ล้วนแต่มีโครงการปลูกป่าเป็นกิจกรรม CSR สร้างภาพภาพลักษณ์ให้องค์กรทั้งสิ้น

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรบ้านต้นลาน หมู่ที่ 5 ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

An application of the philosophy of Farmers at the yard Moo 5 Nakhon Chai Si district Sampatoun Nakhon Pathom

ณิชยานันท์ เมธานิเวศน์[12]

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรบ้านต้นลาน หมู่ที่ 5 ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร บ้านต้นลาน หมู่ที่ 5 ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ผู้ให้ข้อมูลเป็นเกษตรกรจำนวน 5 ราย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรบ้านต้นลานมีอาชีพทำนามาตั้งแต่บรรพบุรุษต่อเนื่องยาวนาน แต่เดิมเป็นการผลิตแบบดั้งเดิม ใช้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน โดยใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตแบบใหม่เพื่อตอบสนองต่อระบบทุนนิยมและการตลาดแผนใหม่ด้วย การเร่งการผลิตเพื่อขาย มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และเครื่องจักรกลมากขึ้น ทำให้เกษตรกรมีต้นทุน การผลิตสูง เกิดปัญหาหนี้สินเมื่อผลผลิตมีราคาตกต่ำ ต่อมาได้มีการนำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ช่วยให้เกษตรกรหลุดพ้นจากปัญหาหนี้สินสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น การศึกษาได้ข้อค้นพบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่มีความลึกซึ้งเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ช่วยให้เกษตรกรหลุดพ้นจากการครอบงำทางความคิดที่แฝงมากับค่านิยมตะวันตก ที่ส่งเสริมการบริโภค และการนิยมในวัตถุที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น เกิดภูมิคุ้มกัน สามารถพัฒนาตนเองไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน การศึกษาได้มีข้อเสนอแนะให้ใช้การเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมเปลี่ยนแปลงแนวคิดของเกษตรกร รวมทั้งการใช้กระบวนการกลุ่มและกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การประยุกต์ใช้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมา มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก คำนึงถึงผลิตภัณฑ์มวลรวม (Gross Domestic Product : GDP) ภายในประเทศเป็นสำคัญให้ความสนใจด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ว่ามีมากน้อยเพียงใด โดยเชื่อว่าเมื่อเศรษฐกิจมีการขยายตัว ระดับรายได้ของคนในประเทศก็จะเพิ่มมากขึ้น มาตรฐานการครองชีพของประชาชนก็จะสูงตามไปด้วย ทำให้ขาดการพิจารณาถึงศักยภาพความพร้อมของชุมชนและสังคม องค์ความรู้ของการพัฒนาตามวิถีทางของความทันสมัย (Modernization) จากต่างประเทศ เพื่อให้มีชีวิตตามที่ต้องการไปสู่ความเป็นคนทันสมัย อันเนื่องมาจาก กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ตามระบอบทุนนิยม (นรินทร์ สังข์รักษา, 2547, น. 110) การมุ่งขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วด้วยการเร่งการผลิตที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ย่อมก่อให้เกิดปัญหา การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีทั้งปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาหนี้สิน และปัญหาความยากจน จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ และวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศขนานใหญ่ ได้มีการอันเชิญพระราชกระแส เรื่องปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายและทำแผนปฏิบัติการ เพื่อต้องการให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤตการทางเศรษฐกิจ และเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีของคนในชาติ ได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, 2548, น. 41)

[12] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้แพร่ขยายอย่างกว้างขวางสู่ประชาชนชาวไทยเกือบทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ขานรับและน้อมนำเอาหลักปรัชญาและเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์และปรับใช้ในองค์กร ซึ่งเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนา ยึดสายกลาง อยู่บนพื้นฐานของความสมดุล และความพอประมาณอย่างมีเหตุผล ไปสู่สังคมที่มีคุณภาพ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง สามารถพึ่งตนเอง มีภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก สร้างคนดี มีคุณธรรม อยู่ในสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

จังหวัดนครปฐม ตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน ตามหลักการพัฒนาชุมชนและแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สนับสนุนให้มีการบูรณาการร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ภาคีการพัฒนาของหน่วยราชการ องค์การปกครองท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนการสร้างและต่อยอดกิจกรรมของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ให้มีองค์ประกอบการพัฒนาครอบคลุมด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเรียนรู้ และการพัฒนาด้านจิตใจ สามารถจัดการความรู้และพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อการบริหารจัดการชุมชนให้เป็นตัวอย่างได้ (วารุณี พงษ์ศิวาลัย, 2555) ต้องการให้เกษตรกรในชุมชนมีความเป็นอยู่ระดับ พออยู่ พอกิน หรือ ระดับ อยู่ดี กินดี และ มุ่งผลักดันเกษตรกรมีความเป็นอยู่ให้ถึงระดับ มั่งมี ศรีสุข ต่อไป

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษา เกษตรกร บ้านต้นลาน หมู่ที่ 5 ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม มีความสามารถในการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพของตนเอง ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพของตนเอง

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ด้านผู้ให้ข้อมูล คือ เกษตรกรบ้านต้นลานหมู่ที่ 5 ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม จำนวน 5 ราย

2. ด้านเนื้อหา ศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของเกษตรกรบ้านต้นลาน หมู่ที่ 5 ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัย เชิงคุณภาพเพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร บ้านต้นลาน หมู่ที่ 5 ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยแบ่งขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร หลักฐาน อินเตอร์เน็ต และหนังสือต่าง ๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. เก็บรวบรวมข้อมูลลงพื้นที่โดยมีอุปกรณ์ในการสัมภาษณ์ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป แบบสัมภาษณ์ กลุ่มเกษตรกรบ้านต้นลาน ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ และผู้เกี่ยวข้อง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล การจำแนกประเภทข้อมูล ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา นำมาวิเคราะห์ แปลผล และนำเสนอ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ เพื่อการดำรงชีวิต ให้อยู่ในระดับ พอมี พอกิน อยู่ดี กินดี หรือ มั่งมี ศรีสุข ของคนในชุมชนเป้าหมาย

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง หลักปรัชญา แนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำริให้ทุกคนปฏิบัติตนอยู่ในความพอเพียง คือ มีกินมีใช้ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหรา ซึ่งหลักของความพอเพียง เป็นการปฏิบัติที่อยู่บนทาง

สายกลาง 3 ห่วง ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และ 2 เงื่อนไข ได้แก่ มีความรู้และคุณธรรม

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ มี 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลทั่วไป ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ สิ่ง อำนวยความสะดวก และ สถานะทางสังคม เป็นคำถามแบบปลายเปิด

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับ การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ในการดำเนินชีวิต

2. วิธีการเก็บข้อมูล ได้จากการลงพื้นที่ เป็นการใช้แบบสัมภาษณ์ พูดคุยแบบเป็นกันเอง การแนะนำตัวในการเก็บข้อมูลว่านำไปใช้ประโยชน์อย่างไร เรื่องการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรบ้านต้นลาน ในการดำเนินชีวิตของเกษตรกร การเก็บข้อมูล ใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผู้ศึกษาวิจัยสร้างขึ้นเอง โดยการสังเคราะห์จากวรรณกรรม เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 5 ราย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลเป็นการพรรณนาลักษณะส่วนบุคคลที่ได้จากการสัมภาษณ์

3.2 วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรบ้านต้นลาน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรบ้านต้นลาน หมู่ที่ 5 ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอาชีพหลักคือการทำนา การทำสวนและเลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพรอง ปัจจุบันเกษตรกรมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อปีมากกว่าหนึ่งแสนบาทขึ้นไป เกษตรกรนิยมใช้เครื่องจักรกลการเกษตร เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา มอเตอร์ไซค์ และรถบรรทุกขนาดเล็ก เพื่อใช้ในการเดินทางและขนส่งผลผลิตการเกษตรจากไร่ นา บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นบ้านชั้นเดียว

พัฒนาการการทำนาของเกษตรกรบ้านต้นลาน

อาชีพทำนา เป็นอาชีพดั่งเดิมของคนบ้านต้นลาน ทำมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย การทำนาอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติเป็นหลัก ดั้งนั้น หนึ่งปีจะทำนาเพียงหนเดียว ใช้แรงงานคน และแรงงานสัตว์เป็นส่วนใหญ่ เมล็ดพันธุ์ก็เป็นเมล็ดดั้งเดิมที่มีในท้องถิ่น ผลผลิตที่ได้จึงค่อนข้างต่ำ สมัยก่อน เกษตรกรยังไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยอินทรีย์ในการทำนา ไม่มีการใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลง ปีใดที่มีโรคและแมลงรบกวนมาก ๆ ก็จะได้ผลผลิตต่ำ แต่เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่มีความทนทานต่อโรคแมลงได้ดี ทำให้ถึงแม้ผลผลิตจะได้ไม่มากนัก แต่ก็ยังพอได้บ้างเป็นบางส่วน

เนื่องจากการทำการเกษตรในอดีต เป็นการทำเพื่อการเลี้ยงชีพ ไม่ได้ทำเพื่อมุ่งจำหน่าย เกษตรกรไม่ได้ลงทุนมากมายดังเช่นปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นแรงงานก็ใช้คน การเก็บเกี่ยวก็ใช้การลงแขก เอาแรง ทรัพยากรธรรมชาติยังมีความอุดมสมบูรณ์ การใช้จ่ายในครัวเรือนจึงมีไม่มากนัก ดังนั้น เกษตรกรจึงไม่ได้มีปัญหาหนี้สิน ถึงแม้ว่าบางปีอาจจะได้ผลผลิตไม่มากนัก แต่เกษตรกรก็สามารถพึ่งพิงอาหารจากธรรมชาติได้

การเข้ามาของระบบทุนนิยมและการตลาดแผนใหม่

หลังจากที่ระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากการมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ทำให้ความต้องการสินค้าเกษตรเพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรม มีมากยิ่งขึ้น ซึ่งก็รวมถึงข้าวด้วย ในระยะแรก เกษตรกรปลูกข้าวเพื่อการบริโภคเป็นหลัก เหลือบริโภคจึงขาย ทำให้สินค้าเกษตรเช่นข้าวมีจำนวนไม่มากนัก เป็นที่ต้องการของตลาด ราคาจึงค่อนข้างดี ต่อมา เมื่อระบบทุนและระบบการตลาดสมัยใหม่เข้ามา ทำให้มีการส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตข้าวให้มากขึ้น เริ่มจากการกระตุ้นด้วยราคาที่สูงขึ้น และมีการสร้างความต้องการในการบริโภคสินค้าอื่น ๆ ที่อาจจะเกินความจำเป็น ดังนั้น ในเวลาต่อมา เกษตรกรได้เริ่มเรียนรู้ที่จะปลูกข้าวเพื่อขาย ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเพื่อต้องการเงินตรามาจับจ่ายใช้สอย ซื้อหาสินค้าที่มาจากภาคอุตสาหกรรม อาทิ เสื้อผ้า หรือสิ่งอำนายความสะดวกต่าง ๆ ที่

เกษตรกรไม่สามารถผลิตเองได้ อย่างไรก็ตาม การกระตุ้นให้เกษตรกรมีความต้องการในการบริโภคสินค่าฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นค่อนข้างได้ผล ประกอบกับนโยบายการพัฒนาประเทศต้องการให้เกิดการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องการเกษตรได้เข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากแบบเดิม เป็นการผลิตแบบใหม่ ที่ต้องใช้เมล็ดพันธุ์ชนิดใหม่ มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เพื่อช่วยในการเพิ่มผลิตเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีการแนะนำเครื่องจักรกลเพื่อช่วยเกษตรกรทุ่นแรงในการผลิต แทนแรงงานคน และสัตว์ แบบแผนการผลิตแบบใหม่ดังกล่าว ได้ช่วยให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลทางการเกษตรได้มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน ผลผลิตที่มีปริมาณมากเกินความต้องการ ทำให้เกิดผลกระทบต่อราคา นั่นหมายความว่า ถึงแม้เกษตรกรจะสามารถผลิตข้าวได้มากขึ้น แต่ราคาข้าวกลับลดต่ำลงกว่าที่เคยเป็น ซึ่งในที่สุด รายได้จากการขายข้าวของเกษตรกรก็ไม่คุ้มกับรายจ่าย ซึ่งเกษตรกรจะต้องจ่ายไปกับเรื่องของเมล็ดพันธุ์ ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี เครื่องจักรกล และน้ำมันเชื้อเพลิง สถานการณ์เหล่านี้ ได้กลายมาเป็นปัญหาเรื้อรังของเกษตรกรทั่วประเทศ รวมทั้งเกษตรกรที่บ้านต้นลานด้วยเช่นกัน ซึ่งสิ่งที่ได้เกิดขึ้นกับเกษตรกรบ้านต้นลาน คือยิ่งทำนา ก็ยิ่งต้องเป็นหนี้สิน

การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ประมาณมี พ.ศ. 2542 ได้มีการน้อมนำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุยเดชมหาราช มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้มีหน่วยราชการเข้ามาให้ความรู้ นำแนวคิดหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงมาอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรที่บ้านต้นลาน เกษตรกรทุกคนได้รับความรู้และได้น้อมนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และมีการประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการทำนาของเกษตรกรบ้านต้นลาน ซึ่งได้ส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของคนที่นี่ดังนี้

จากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้ทำให้เกษตรกรบ้านต้นลานได้กลับมาทบทวนถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว ว่าปัญหาเหล่านั้น เกิดขึ้นได้อย่างไร เริ่มจากการสำรวจตนเองโดยการใช้บัญชีครัวเรือนมาเป็นเครื่องมือ ซึ่งหลังจากที่ได้มีการทำบัญชีครัวเรือน เกษตรกรที่บ้านต้นลานก็ได้พบว่า ปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่มาจากการใช้จ่ายและการบริโภคของครัวเรือนที่เป็นไปอย่างไม่ประหยัด มีความฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น ดังนั้น หลังจากการทำบัญชีครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านต้นลานก็ได้เริ่มมีการใช้จ่ายอย่างประหยัด ใช้จ่ายในสิ่งจำเป็นเท่านั้น ทำให้ปัญหาหนี้สินในครัวเรือนเริ่มลดลง

นอกจากนั้น จากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงยังทำให้เกษตรกรรู้จักความพอประมาณในการประกอบอาชีพ สามารถเข้าใจได้ว่า การผลิตผลผลิตจำนวนมากไปสู่ท้องตลาด จะนำซึ่งปัญหาของราคาผลผลิตได้ ดังนั้น หากปรับรูปแบบการผลิตโดยไม่เน้นปริมาณ แต่เน้นคุณภาพ โดยการผลิตให้มีความหลากหลายแบบเกษตรผสมผสาน ปลูกพืชที่ตนเองสามารถนำมาใช้บริโภคได้ไม่ต้องไปเสียเงินซื้อ เหลือจึงนำไปจำหน่าย และปรับกระบวนการผลิตที่ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช ทำให้กระบวนการผลิตมีความปลอดภัยต่อทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมทั้งสามารถลดต้นทุนในการผลิตได้เป็นอย่างมาก ยิ่งไปกว่านั้น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำนา ของเกษตรกรบ้านต้นลาน ยังได้พัฒนาไปถึงขั้นที่สามารถคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีความทนทานต่อโรคและแมลงได้ดี ทำให้สามารถทำนาได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปุ๋ยเคมี และสารเคมีในยาปราบศัตรูพืช ทำให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิตได้มาก เพราะหันไปใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่เกษตรกรสามารถผลิตได้เอง สิ่งที่เป็นผลพลอยได้ที่สำคัญได้แก่การกลับมาของคุณภาพสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ ที่ได้ฟื้นตัวและมีความหลากหลายอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งความสมบูรณ์ของระบบนิเวศของบ้านต้นลานนี้ นับว่าเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรที่จะได้อาศัยความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติจะได้พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรบ้านต้นลานสามารถประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาแก้ไขปัญหาของตนเองได้สำเร็จ ได้แก่ ความสามัคคีโดยมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน ไม่ว่าจะเป็นรื้อฟื้นประเพณีลงแขกเอาแรงกันเพื่อลดต้นทุนในการทำนา การรวมกลุ่มกันออมทรัพย์เพื่อช่วยเหลือกันด้านเงินทุนไม่ต้องไปเสียดอกเบี้ยแพง รวมทั้งการรวมกลุ่มกันตั้งโรงสีเพื่อรับซื้อผลผลิตของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรบ้านต้นลาน เพื่อประกันราคา และสร้างอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง

ข้อค้นพบในการศึกษา

ผลการศึกษาในครั้งนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่มีความลึกซึ้งเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ดังนั้น หากคนไทยซึ่งรวมถึงเกษตรกรบ้านต้นลานที่ได้น้อมนำและนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

ก็จะทำให้หลุดพ้นจากการครอบงำทางความคิดที่แฝงมากับค่านิยมตะวันตก ที่ส่งเสริมการบริโภค และการนิยมในวัตถุที่ฟุ่มเฟือนเกินความจำเป็น อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้สร้างให้คนไทยรวมทั้งเกษตรกรบ้านต้นลานเกิดภูมิคุ้มกัน สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งด้านความคิดในการไขปัญหาให้กับตนเอง และชุมชน มีความพอเพียงและพอประมาณในการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย มีเหตุผลในการดำเนินชีวิตที่ไม่เสี่ยงต่ออันตรายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภัยจากเศรษฐกิจ หรือสุขภาพ ทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกรบ้านต้นลานเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น สามารถพัฒนาตนเองไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาทำให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่การเปลี่ยนแปลงทางความคิด และการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม ดังนั้น การแก้ไขปัญหาให้แก่เกษตรกร จำเป็นต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน อันได้แก่ การให้แนวคิดที่ถูกต้องพร้อม ๆ กับให้เรียนรู้จากรูปธรรมซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่เกษตรกรประสบอยู่ ซึ่งในกรณีของเกษตรกรบ้านต้นลาน ได้แก่การใช้บัญชีครัวเรือนในการสร้างการเรียนรู้และความตระหนักในปัญหาหนี้สินครัวเรือนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายใน

1. การเปลี่ยนแปลงที่ได้ผลและยั่งยืนต้องเป็นเรื่องที่สามารถปฏิบัติได้ รวมทั้งต้องสอดคล้องกับบริบทของผู้ที่จะเปลี่ยนแปลง กรณีของเกษตรกรบ้านต้นลาน เมื่อพบว่า ปัญหาหนี้สินมาจากการใช้จ่ายที่ไม่ประหยัด และเกิดจากการลงทุนในการผลิตที่มีความเสี่ยงเรื่องราคาผลผลิต สิ่งที่เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลงได้แก่การลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลง ในขณะเดียวกันการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบใช้สารเคมี เพื่อใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ก็จำเป็นต้องให้เกษตรกรมีความรู้และสามารถปรับเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ตนเองมีอยู่ได้

2. การสร้างอำนาจในการต่อรองให้แก่เกษตรกรเป็นเรื่องจำเป็น ดังนั้น การส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มเพื่อผลิต เพื่อการออม หรือเพื่อการลงทุนแปรรูป และขายให้พ่อค้าภายนอกจึงเป็นเรื่องจำเป็น

3. การส่งเสริมให้เกษตรกรได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่ตลอดเวลาเป็นเรื่องจำเป็นเช่นกัน เพราะฉะนั้น นอกจากการให้การอบรม ดูงานจากบุคคลภายนอกแล้ว การได้ประชุมพบปะระหว่างสมาชิกเกษตรกร เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันก็เป็นเรื่องที่จำเป็น

รายการอ้างอิง

ดวงพร เจริญสุข และคณะ. (2550). *ความคิดเห็นของประชาชนในระบบเศรษฐกิจพอเพียง.* กรุงเทพฯ: โรงเรียนพาณิชยการสยาม.

ประเวศ วะสี. (2541). *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางการพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.* กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

สมคิด พรหมจุ้ย และคณะ. (2545). *ความพอเพียงกับการอยู่รอดของชนบทไทย : กรณีหมู่บ้านภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สถาบันราชภัฏ. (2544). *การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ.* กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏ.

สมศักดิ์ อมรสิริพงค์. (2551). *การวิเคราะห์การก่อเกิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้วยปฏิฐานนิยมและหลังปฏิฐานนิยม.* นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุนทร กุลวัฒน์วรพงค์. (2544). *ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงทฤษฎีใหม่.* กรุงเทพฯ: ชมรมเด็กจัดพิมพ์.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2552). เศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือก..ทางรอด.

เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป. (2549). *ผ่าอนาคตประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด.

ไสว บุญมา. (2543). *เศรษฐกิจพอเพียง : ภูมิปัญญาชาติไทย.* กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด.

ธันวา จิตต์สงวน. (2544). *ตามรอยพระยุคลบาทสู่เศรษฐกิจพอเพียง : มิติใหม่ของการพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อนุชา ทองทา, พระมหา. (2553). *ความรู้และพฤติกรรมในการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการดำเนินชีวิตของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.* นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองของผู้พิการไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทย
กรณีศึกษา ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ด นนทบุรี
Factors affecting toward Self-development of disabled people in Thai massage career :
Case study of a skill development centre for the blind Nonthaburi

กรองทัน ลักษณะพริ้ม[13]

Abstract

The research on "Factors Affecting on Self-development for People with Disability in Thai Traditional Massage Career: Case Study of the Skill Development Centre for the Blind Nonthaburi" aimed at studying the relevant factors regarding self-development of people with disability. The study emphasized the internal and external factors with regard to raise the self-development. The research was qualitative-research and case-study based. Those internal and external factors that affected on the blindwere collected from document review, in-depth interview and observation at the Skill Development Centre for the Blind Nonthaburi. There were 2 groups of informants. The first group consisted of the teacher at the centre and the alumni (2 people). The second group was the blind who undertook the internship in Thai Traditional Massage (4 people).

The research findings indicated that people with disability who were successful in their lives succeed because of both internal and external factors. The internal factors included positive thinking and having clear goals of living, which motivated them to fully concentrate, do hardworking and overcome the obstacles for their lives. It also enabled them with curiosity in order to gain self-improvement. Having prestige and honor made them independent and ready to help others. In addition, the external factors included supports, compliments, and advices from the surrounded people. The environment at the centre also gave more opportunities to develop their idea, knowledge and skill that were necessary for achieving in life.

Suggestions:

1. The authorities concerned with the blind should provide compulsory activities to raise their awareness in believing their positive potential. This is the key to develop skill, personality and professional career.

2. The authorities concerned with the blind should also adjust the relevant policy and support those centres or organizations that currently take care of people with disabilities.

3. Most importantly, the surrounded people included family members, friends or others should give them supports for the benefit of their self-development.

Keywords : Self-Development, Success, People with Disability

[13] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองของผู้พิการไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทย: กรณีศึกษาผู้พิการทางสายตา ณ ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ด นนทบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองของผู้พิการ โดยผู้ศึกษาจะทำการศึกษาปัจจัยภายในที่สำคัญทำให้เกิดการพัฒนาตนเองของผู้พิการนำไปสู่ความสำเร็จ และศึกษาปัจจัยภายนอกที่สำคัญทำให้เกิดการพัฒนาตนเองของผู้พิการนำไปสู่ความสำเร็จ การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาการพัฒนาตนเองผ่านปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของผู้พิการทางสายตาเพื่อดำเนินไปสู่ความสำเร็จของผู้พิการเป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) โดยใช้การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ที่ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอด ปากเกร็ด นนทบุรี โดยผู้ที่ให้ข้อมูลในการศึกษา ได้แก่ กลุ่มที่ 1 อาจารย์ผู้ฝึกสอนผู้พิการทางสายตาและเป็นศิษย์เก่าศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ด นนทบุรี จำนวน 2 ราย และกลุ่มที่ 2 ผู้พิการทางสายตาที่เรียนและฝึกงานนวดแผนไทยที่ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ดนนทบุรี จำนวน 4 ราย

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้พิการที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตนั้น ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สำหรับปัจจัยภายในที่สำคัญได้แก่ การมีเป้าหมายในชีวิต ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ส่งผลให้คนพิการกลุ่มนี้มีความมุ่งมั่น ขยันอดทน ต่อสู้กับชีวิตอย่างไม่ยอมย่อท้อ นอกจากนั้น การมีความคิดในเชิงบวกก็เป็นปัจจัยภายในที่ส่งผลให้คนเหล่านี้ สามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้อย่างไม่ยากลำบาก การมีเป้าหมายในชีวิตทำให้คนพิการกลุ่มนี้มีความใฝ่รู้และแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา และอีกสิ่งหนึ่งที่ถือเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญของคนพิการกลุ่มนี้ได้แก่ การมีศักดิ์ศรีและรักษาเกียรติของตนเอง ทำให้คนกลุ่มนี้ มุ่งมั่นที่จะพึ่งตนเองให้ได้ รวมทั้งยังมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือบุคคลอื่นอีกด้วย ปัจจัยภายในเหล่านี้ เป็นเสมือนพลังที่ช่วยผลักดันให้คนกลุ่มนี้ สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ จนประสบความสำเร็จในที่สุด ส่วนด้านปัจจัยภายนอกคือการเรียนรู้ของผู้พิการที่ได้รับจากศูนย์ฯ การเกิดกำลังใจจากบุคคลแวดล้อมคำชื่นชม คำแนะนำจากผู้ใช้บริการ รวมทั้งสภาพแวดล้อมภายในศูนย์ฯ และการเรียนการสอนของศูนย์ฯ ทำให้คนพิการกลุ่มนี้มีโอกาสพัฒนาความคิด ความรู้ และทักษะ สามารถปรับเปลี่ยนตนเองไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้

ข้อเสนอแนะในการศึกษา

1. บุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผู้พิการทางสายตา จำเป็นจะต้องหามาตรการที่จะกระตุ้นหรือเสริมพลัง ซึ่งเป็นปัจจัยภายในที่จะทำให้ผู้พิการทางสายตาต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองมากขึ้น อันจะเป็นรากฐานที่สำคัญที่จะทำให้เขาเหล่านี้สามารถพัฒนาได้ทั้งวิชาความรู้ การพัฒนาด้านบุคลิกภาพ และการพัฒนาด้านอาชีพ และนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตในที่สุด

2. รัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรปรับนโยบายส่งเสริมการพัฒนาผู้พิการในส่วนที่เป็นปัจจัยภายนอก อันได้แก่ การพัฒนาสถาบัน/หน่วยงาน ที่เป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ผู้พิการทางสายตาเหล่านี้ได้รับโอกาสมาขึ้นในการพัฒนาตนเอง

3. บุคคลรอบข้าง อันได้แก่ สมาชิกในครอบครัว และเพื่อน หรือแม้แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้พิการฯในแง่มุมอื่น ๆ (เป็นผู้รับบริการจากผู้พิการฯ) ก็จำเป็นจะต้องช่วยเสริมสร้างกำลังใจในทุกทางแก่ ผู้พิการทางสายตา เพื่อฟื้นฟูและช่วยผลักดันให้ ผู้พิการ เกิดกำลังใจในการพัฒนาศักยภาพของตัวเองทำให้ผู้พิการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

คำสำคัญ : การพัฒนาตนเอง, ความสำเร็จ, ผู้พิการ

คำนำ

การได้เกิดมาเป็นคนถือเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดบนโลกใบนี้แม้ว่าแต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกันไปทั้งการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งในสังคมปัจจุบันนี้ยังมีกลุ่มบุคคลที่ด้อยโอกาสทางสังคมอีกหลายกลุ่ม หนึ่งในนั้นคือกลุ่มผู้พิการซึ่งมักได้รับการประทับตราว่าด้อยโอกาสกว่าคนทั่วไป และไร้ซึ่งสมรรถภาพในการดำเนินชีวิตในประเทศไทยนั้นมี

จำนวนคนพิการทั้งหมดที่ขึ้นทะเบียนไว้จำนวน 1,250,015 ราย (สำนักงานส่งเสริมและคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ, 2555) แต่ถึงกระนั้นประเทศไทยก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญของผู้พิการเช่นกัน โดยการตราพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการขึ้นในปี พ.ศ. 2534 เพื่อให้คนพิการได้รับสิทธิและโอกาส รวมทั้งมีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป ต่อมาจึงพัฒนาเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้พิการ พ.ศ. 2550 เพื่อใช้ทดแทนพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2550 เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่มีบทบัญญัติถึงผู้พิการโดยเฉพาะและเป็นการสานต่อพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการขึ้นในปีพ.ศ. 2534 ที่มีจุดมุ่งหมายในการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้พิการทั้ง 4 ด้าน คือ การฟื้นฟูสมรรถภาพด้านการแพทย์ การฟื้นฟูสมรรถภาพด้านการศึกษา การฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ และการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านสังคม (สุกัญญา บุญคง, 2551 อ้างถึงใน สมฤทัย นิรัติศัย, 2553)

แม้ว่ายังมีกลุ่ม หน่วยงาน องค์กรให้ความสำคัญกับผู้พิการ แต่ผู้พิการบางคนยังคงเห็นว่าตนเองด้อยโอกาสทางสังคม หมดสิ้นกำลังใจที่จะพัฒนาตนเองให้เทียบเท่าคนปกติ เกิดความท้อแท้ในชีวิตเอง ดังนั้นผู้พิการยังต้องอาศัยการพัฒนาตนเองเพื่อให้ประสบความสำเร็จทัดเทียมกับคนปกติทั่วไป ซึ่งการพัฒนาตนเองเป็นกระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองจากพฤติกรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการเจริญก้าวหน้าไปสู่การมีพฤติกรรมที่เหมาะสมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญและมีลำดับขั้นตอน (สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, 2545) อีกทั้งกำลังใจและทัศนคติที่ดีก็เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้พิการพัฒนาตนเองและก้าวเดินต่อไปอย่างมั่นคง เพราะการมีทัศนคติที่ดีจะช่วยลดการต่อต้านต่าง ๆ รวมทั้งสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ผู้ศึกษาจึงสนใจจะศึกษาปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองไปสู่ความสำเร็จในอาชีพของคนพิการทางสายตาเพื่อเป็นแบบอย่าง เป็นแรงบันดาลใจในการดำรงชีวิตของคนพิการ เพื่อเป็นกำลังใจ ส่งเสริม และเป็นแนวทางในการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของตนเองไปสู่ความสำเร็จในอาชีพ และ ไม่ย่อท้อหรือยอมแพ้ เพียงเพราะความพิการทางด้านร่างกาย

การพัฒนาตนเอง ตรงกับภาษาอังกฤษว่า self-development หมายถึง การที่บุคคลพยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนด้วยตนเองให้ดีขึ้นกว่าเดิม เหมาะสมกว่าเดิม โดยการพัฒนาศักยภาพของตนด้วยตนเองให้ดีขึ้นทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรม แสดงพฤติกรรม เพื่อให้ตนเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของสังคม เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สนองความต้องการ หรือเป้าหมายที่ตนตั้งไว้ ตลอดจนการดำรงชีวิตอย่างสันติสุข

สงวน (2543, น. 145) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การสร้างความเป็นคนใหม่ในตนเองให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตที่ดี มีทักษะกำลังใจ มีจุดมุ่งหมายในชีวิต การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีโอกาสพัฒนาตนเองเพื่อเพิ่มความรู้ มีความสามารถดีขึ้น การพัฒนาตนเองเป็นเรื่องที่บุคคลแต่ละคนจะต้องกระทำด้วยตัวของเขาเอง โดยบุคคลอื่นมีส่วนให้การช่วยเหลือสนับสนุนเพียงบางส่วน เพื่อให้ตนเองมีความรู้ความสามารถที่ดีขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึง การเสริมสร้างตนเองให้บรรลุจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตตน โดยไม่เบียดเบียนสิทธิของผู้อื่น เป็นการสร้างสรรค์ พัฒนาชีวิตและการงานของตนเองให้สูงเด่น มีคุณประโยชน์และมีความสุข

อมรา เกิดสุข (2542, น. 17) ได้กล่าวว่า การพัฒนาตนเองคือ ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง ทำให้ตนมีความรู้ มีทักษะ รวมทั้งมีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความรู้จากข้อมูล ข่าวสารและเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างต่อเนื่อง พจน์ เพชระบูรณิน (2528, น. 5) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการการพัฒนาตนเองไว้ดังนี้

1. สามารถพึ่งตนเองและเลี้ยงตนเองได้ กล่าวคือ ตนเองจะต้องสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ โดยไม่ต้องคอยพึ่งหรือรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา

2. เพื่อความสำเร็จในหน้าที่การงาน หมายถึงการงานที่ปฏิบัติมีความเจริญก้าวหน้าอย่างเหมาะสม การที่บุคคลจะเจริญก้าวหน้า จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถรับผิดชอบตั้งใจจริงในการปฏิบัติหน้าที่รวมทั้งความประพฤติและนิสัยที่ดีด้วย

3. เพื่อการทำประโยชน์แก่สังคม บุคคลที่จะมีชีวิตเป็นสุขได้จะต้องไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวมากเกินไป จะต้องรู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลอื่น อย่างน้อยก็ญาติพี่น้อง เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นและสงบสุข

จากผลการศึกษาของสมฤทัย นิรัติศัย (2553) พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุต่ำกว่า 21 ปี เป็นโสดมีความรู้พื้นฐานระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นผู้พิการทางขา ฝึกอาชีพในหลักสูตรการพัฒนาระบบสารสนเทศ กลุ่มตัวอย่าง

มีการพัฒนาตนเองเกือบทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยให้ความสำคัญกับการสร้างบุคลิกภาพที่ดีมากที่สุด มีการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเอง คือ การตั้งจุดมุ่งหมายในชีวิตและการเห็นคุณค่าในตนเองในระดับมาก มีแรงบันดาลใจ ความสามารถ ความถนัดอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยภายนอกคือการสนับสนุนการครอบครัว ครู/อาจารย์ กิจกรรมของโรงเรียนและสภาพแวดล้อมในโรงเรียนในระดับมาก ผลการเปรียบเทียบความแตกต่างของการพัฒนาตนเอง พบว่า หลักสูตรการฝึกอาชีพมีผลต่อการสร้างนิสัยที่ดีและการปรับตัว ส่วนแรงบันดาลใจและภายนอกไม่ทำให้การพัฒนาตนเองของผู้พิการแตกต่างกัน นอกจากนี้การสนับสนุนจากครอบครัวไม่ทำให้ผู้พิการมีการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถที่แตกต่างกัน

การพัฒนาตนเองเป็นความพยายามที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงข้อบกพร่องที่มีอยู่ของบุคคลให้ดีขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพราะการพัฒนาตนเองจะทำให้บุคคลเดินไปสู่ความสำเร็จที่ตั้งเป้าไว้ได้ ดังนั้น การพัฒนาตนเองจะมีประโยชน์อย่างมาก หากบุคคลคิดและตื่นตัวที่จะพัฒนาตนเองตลอดเวลา คำถามวิจัย : อะไรคือปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองของคนพิการไปสู่ความสำเร็จในอาชีพ

วัตถุประสงค์ที่จะศึกษา

เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองของผู้พิการที่นำไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทย

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองของคนพิการไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทย กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ด นนทบุรี เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาการพัฒนาตนเองผ่านปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของผู้พิการทางสายตาเพื่อดำเนินไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทยของผู้พิการ ซึ่งมีระเบียบวิธีการศึกษา ดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความหลากหลายทางด้านอายุ และวุฒิภาวะในด้านการทำงาน เพื่อสะท้อนถึงปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองของผู้พิการ หลักเกณฑ์การเลือกผู้ให้ข้อมูลจะคำนึงถึงความหลากหลายด้านประวัติความเป็นมาของแต่ละบุคคล ประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน ก่อนเข้ามาอยู่ที่ศูนย์ฯ และหลังจากได้เข้าเรียนและทำงานที่ศูนย์ เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง เพื่อนำไปสู่การศึกษาถึงความแตกต่าง หรือ คล้ายคลึงกันในเรื่องปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอกที่นำไปสู่การพัฒนาตนเองของผู้พิการ และเนื่องจากที่ศูนย์ฯ เปิดการเรียนการสอนแบบเรียนร่วมกัน ในการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจะแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เป็นอาจารย์ผู้ฝึกสอนผู้พิการทางสายตาและเป็นศิษย์เก่าศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ดนนทบุรี และกลุ่มที่ 2 ผู้พิการทางสายตาที่เรียนและฝึกงานนวดแผนไทยที่ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ดนนทบุรี

กลุ่มที่ 1 เป็นอาจารย์ผู้ฝึกสอนผู้พิการทางสายตาและเป็นศิษย์เก่า ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ดนนทบุรีจำนวน 2 ราย ได้แก่

1. อาจารย์เสวียน งามแสง
2. อาจารย์ธนิศร พินิชกชกร

กลุ่มที่2 ผู้พิการทางสายตาที่มาเรียนนวดแผนไทยที่ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ดนนทบุรี จำนวน 4 ราย ได้แก่

1. นายประเสริฐ พรหมน้อย
2. นายทะนงศักดิ์ ภูระศักดิ์
3. นายจักรกฤษ พุ่มพันธ์
4. นายนภดล แผนฉลาด

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งก่อนลงพื้นที่และขณะลงพื้นที่ภาคสนาม โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิทยานิพนธ์ คู่มือ หนังสือ และบทความวารสารต่าง ๆ รวมถึงข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาตนเองของผู้พิการ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและเพื่อให้สามารถเชื่อมโยงแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาได้

2. วิธีการสัมภาษณ์ โดยการพูดคุยแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการประกอบกับการใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยทำการสัมภาษณ์ตามแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ที่ผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นคำถามไว้ พร้อมทั้งทำการจดบันทึกขณะสัมภาษณ์ และบันทึกเสียงกรณีที่ผู้ให้สัมภาษณ์อนุญาตให้บันทึกเสียงได้

วิธีการศึกษาและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาทำการรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์จากอาจารย์ผู้ฝึกสอนและเป็นศิษย์เก่าที่ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอดปากเกร็ด นนทบุรี และผู้พิการทางสายตาที่มาเรียนนวดแผนไทยที่ศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอด ปากเกร็ด นนทบุรี ซึ่งในการเข้าถึงผู้ให้สัมภาษณ์เบื้องต้นโดยขอความร่วมมือจากผู้ให้สัมภาษณ์ในการขอข้อมูลประกอบการทำวิจัย ซึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลสามารถแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนแรก ในขั้นตอนแรกผู้วิจัยทำความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ สภาพการณ์ สถานการณ์ และสภาพแวดล้อมที่ต้องการศึกษา โดยเปิดเผยตนเองต่อผู้ให้สัมภาษณ์ในบทบาทผู้วิจัย ด้วยการแนะนำตนเองพร้อมชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ในการเข้าศึกษาวิจัย ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เกิดความไว้วางใจ และให้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัย ในขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด และมีผลต่อการศึกษาขั้นต่อไปทั้งต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่สอง หลังจากได้สร้างสัมพันธภาพให้เป็นที่คุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยจะเริ่มต้นเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แนวคำถามที่ได้เตรียมไว้ ซึ่งแนวคำถามนี้อยู่บนพื้นฐานของกรอบการศึกษานี้ โดยตั้งคำถามต่าง ๆ ให้ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาตนเองของผู้พิการที่นำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต โดยใช้อุปกรณ์ในการบันทึกข้อมูล คือ เครื่องบันทึกเสียงและสมุดจด โดยได้รับอนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์ การสัมภาษณ์จะดำเนินไปอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ซึ่งจะสามารถทำให้ตรวจสอบความเข้าใจได้ตรงกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ อีกทั้งยังตรวจสอบพฤติกรรมต่าง ๆ จากสีหน้า ท่าทาง กริยา น้ำเสียงได้เพิ่มเติมอีกด้วย

ผลการศึกษา

จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของผู้พิการในการประกอบอาชีพนวดแผนไทย สามารถสรุปผลได้ว่า ปัจจัยภายใน 6 ประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ ความมุ่งมั่น การมีเป้าหมายในชีวิต ความขยันอดทน ความมีเกียรติและศักดิ์ศรี การใฝ่รู้ใฝ่เรียน และการมีความคิดเชิงบวก

ความมุ่งมั่น ที่จะพัฒนาตนเอง เพื่อให้ตนเองสามารถดูแลช่วยเหลือตนเองและประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ การมีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน ทำให้ผู้พิการไม่คิดย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งหลาย รวมทั้งเป็นแรงผลักดันให้ผู้พิการมีกำลังใจการพัฒนาตนเองให้ไปถึงจุดหมายได้ในที่สุด ความขยันอดทน โดยเฉพาะความขยัน ทั้งการเรียนรู้ในด้านอาชีพ และการเรียนรู้ภาษาเบรลล์ มีความอดทนต่ออุปสรรคต่าง ๆ ที่ยากลำบาก ความมีเกียรติและศักดิ์ศรี ผู้พิการทางสายตามีความรักในเกียรติและศักดิ์ศรีของตน ไม่ต้องการเป็นภาระต่อสังคม และเชื่อว่าตนเองมีศักยภาพพอที่จะหารายได้เลี้ยงตนเองได้ การใฝ่รู้ ใฝ่เรียนอยู่เสมอ ต้องการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ รับฟังข่าวสาร รับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากผู้อื่น แล้วนำมาปรับใช้ รวมทั้งมีการเรียนรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ ความคิดเชิงบวก ผู้พิการทางสายตามีการมองโลกในแง่ดี ไม่ได้โทษโชคชะตาชีวิต ไม่นิ่งเฉย มีความคิดที่จะเสริมกำลังกาย กำลังใจให้ตนเอง ปัจจัยภายนอกที่สำคัญ 4 ประเด็น ได้แก่ กำลังใจจากบุคคลแวดล้อม, คำชื่นชม คำแนะจากผู้ใช้บริการ, การเรียนการสอนของศูนย์ และสภาพแวดล้อมในศูนย์ฯ

กำลังใจจากบุคคลแวดล้อม เช่น ครู เพื่อน ครอบครัว ซึ่งช่วยส่งเสริมให้ผู้พิการเกิดความต้องการเรียนรู้ และการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น คำชื่นชม คำแนะนำจากผู้ใช้บริการ ทำให้ผู้พิการได้เรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อพัฒนาฝีมือให้ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น การเรียนการสอนของศูนย์ฯ ที่ครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้าน ทั้งความรู้ สติปัญญา ด้านร่างกาย และ ด้านสังคม สภาพแวดล้อมภายในศูนย์ฯ ได้แก่ กฎ ระเบียบ อาคาร สถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก เป็นส่วนช่วยส่งเสริมให้ผู้พิการได้พัฒนาตนเองเป็นอย่างดี

บทเรียนสำคัญจากการศึกษา/การอภิปรายผลการศึกษา

จากการสัมภาษณ์ผู้พิการทางสายตาทั้ง 6 ท่าน แบ่งเป็น ครูผู้สอน 2 ท่าน และนักเรียน 4 ท่าน ซึ่งมีอายุที่แตกต่างกัน แต่ผู้ให้สัมภาษณ์ล้วนเป็นผู้พิการทางสายตาที่ศึกษาในศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนตาบอด ปากเกร็ด นนทบุรี และมีความสำเร็จในอาชีพ ความสำเร็จในชีวิต ซึ่งความสำเร็จนั้นจะแตกต่างออกไปตามเป้าหมายของแต่ละคน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นจากการสัมภาษณ์ผู้พิการทางสายตาทั้ง 6 ท่าน ทำให้ได้ทราบว่า ความสำเร็จเกิดขึ้นได้จากปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก สามารถสรุปประเด็นหลักที่ส่งเสริมการพัฒนาตนเอง ดังนี้

1. ปัจจัยภายในที่สำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาตนเองของคนพิการไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทย ได้แก่

1.1 ความมุ่งมั่น ผู้พิการทางสายตามีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนาตนเอง เพื่อให้ตนเองสามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้ ทั้งในแง่การใช้ชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้านการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้

1.2 การมีเป้าหมายในชีวิต ผู้พิการทางสายตามีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน แม้หลายคนอาจจะล้มเหลวในเป้าหมายที่เคยตั้งไว้ก่อนหน้าที่จะมาเรียนที่ศูนย์ แต่ก็ไม่คิดย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งหลาย การมีเป้าหมายที่ชัดเจนจะเป็นแรงผลักดันให้ผู้พิการมีกำลังใจการพัฒนาตนเองให้ไปถึงจุดหมายที่ตั้งใจ

1.3 ความขยันอดทน ผู้พิการทางสายตาแทบทุกคนมีความขยันในการเรียนรู้ ทั้งการเรียนรู้ในด้านการฝึกอาชีพ การเรียนรู้ภาษาเบรลล์ ขยันทบทวนความรู้ ทบทวนบทเรียนนอกห้องเรียนสม่ำเสมอ ขยันในการพัฒนาทักษะ ฝีมือการนวด จากปัญหาที่ได้พบ นำมาคิดหาวิธีแก้ไข พัฒนาให้การนวดดีขึ้น มีความอดทนต่ออุปสรรคต่าง ๆ ที่ยากลำบาก เพราะไม่สามารถใช้ชีวิตปกติเหมือนบุคคลที่มองเห็นได้ แต่ก็อดทนในการเรียนที่ต้องใช้การจำ ใช้การจินตนาการ

1.4 ความมีเกียรติและศักดิ์ศรี ผู้พิการทางสายตามีความรักในเกียรติและศักดิ์ศรีของตน ไม่ต้องการพึ่งพาใคร ไม่ต้องการเป็นภาระต่อสังคม เห็นว่าตัวเองสามารถทำในสิ่งต่าง ๆ ได้ ไม่ได้เห็นว่าความพิการทางสายตาเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน หรือการใช้ชีวิตที่ต้องพึ่งพาผู้อื่น พึ่งพาสังคม ทั้งในเรื่องของรายได้ การหาเลี้ยงตนเอง ผู้พิการเชื่อว่าเขามีศักยภาพพอที่จะหารายได้เลี้ยงตนเองได้ หากได้รับการพัฒนา

1.5 การใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ผู้พิการทางสายตาที่ประสบความสำเร็จจะมีความใฝ่เรียนรู้อยู่เสมอ ต้องการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ รับฟังข่าวสาร รับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากผู้อื่น แล้วนำมาปรับใช้ มีความต้องการค้นคว้า ประยุกต์สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ไม่ได้เรียนรู้จากการเรียนในห้องเรียนเท่านั้น แต่มีการเรียนรู้ด้วยตนเองด้วย

1.6 ความคิดเชิงบวก ผู้พิการทางสายตาที่ประสบความสำเร็จจะมีความคิดเชิงบวก ไม่คิดแง่ลบ มองโลกในแง่ดี แม้ตนเองจะพิการ แต่ก็ไม่ได้โทษโชคชะตาชีวิต ไม่นิ่งเฉย เก็บตัว ทำร้ายตัวเอง แต่พวกเขากลับคิดในทางที่เสริมกำลังกาย กำลังใจให้ตนเอง คิดในแง่ที่ตนเองสามารถทำประโยชน์หลายๆอย่างให้แก่ผู้อื่น แก่สังคมได้

2. ปัจจัยภายนอกสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาตนเองของคนพิการไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทย ได้แก่

2.1 กำลังใจจากบุคคลแวดล้อม เช่น ครู เพื่อน ครอบครัว กำลังใจเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้พิการทางสายตาต้องการ และบุคคลแวดล้อมคือบุคคลที่ใกล้ชิดกับผู้พิการ สามารถเป็นกำลังใจให้แก่ผู้พิการได้ดี กำลังใจเหล่านั้นจะช่วยส่งเสริมให้ผู้พิการเกิดความต้องการเรียนรู้ ความต้องการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น

2.2 คำชื่นชม คำแนะนำจากผู้ใช้บริการ เป็นปัจจัยที่สำคัญของหมอนวด เพราะการนวดจะนวดให้กับผู้ใช้บริการทุกท่าน ดังนั้น คำชื่นชม คำแนะนำจากผู้ใช้บริการจะทำให้ผู้พิการได้เรียนรู้ด้วย ได้รู้ว่าตนเองนวดได้ดี มีคุณภาพเพียงใด สิ่งใดที่ยังต้องปรับปรุง เป็นส่วนช่วยในการพัฒนาฝีมือของผู้พิการ และคำชื่นชมก็เป็นกำลังใจให้แก่ผู้พิการพัฒนาตนเองต่อไป

2.3 การเรียนการสอนของศูนย์ฯ การจัดการเรียนการสอนของศูนย์เป็นอีกปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเอง เพราะการจัดการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงความต้องการพัฒนาตนเองของผู้พิการ ต้องครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้าน ทั้งความรู้ สติปัญญา ด้านร่างกาย และ ด้านสังคม

2.4 สภาพแวดล้อมภายในศูนย์ฯ ได้แก่ กฎ ระเบียบ อาคาร สถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก เป็นส่วนช่วยส่งเสริมให้ผู้พิการได้พัฒนาตนเอง หากสภาพแวดล้อมมีความพร้อมการเรียนรู้ก็จะมีคุณภาพ กฎ ระเบียบของศูนย์ฯ เป็นตัวช่วยให้ผู้พิการพัฒนาด้านสังคมได้ด้วยการปฏิบัติตนตามกฎ ระเบียบ ทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุข

ผู้พิการทางสายตาที่ประสบความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทยนั้นเริ่มต้นจากจิตใจของตนเองก่อน ใจที่ไม่ยอมแพ้ย่อท้อต่อความพิการ ใจที่พร้อมสู้ การมีจิตใจที่แข็งแรงจะทำให้เรารู้จักคิดบวก มองโลกในแง่มุมที่ดี มองความพิการเป็นโอกาสไม่ใช่อุปสรรค ทำให้เรามองเห็นคุณค่าในตัวเอง รู้คุณค่าของตน เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ว่าสามารถทำในสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงดูตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น เกิดความรักในศักดิ์ศรี ความมีเกียรติของตน พลังแรงใจและความเชื่อมั่นจะทำให้สามารถทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงได้ และจะทำให้เกิดความต้องการในการเรียนรู้ ความต้องการพัฒนาตนเองตามมา จึงส่งผลให้ผู้พิการทางสายตาแสวงหาแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง นอกจากจะมีแรงขับจากภายในแล้ว ยังมีแรงขับจากภายนอกที่เป็นปัจจัยสำคัญในการส่งผลต่อความสำเร็จในอาชีพหมอนวด คือ กำลังใจจากบุคคลแวดล้อม ทั้งกลุ่มเพื่อในศูนย์ฯ ซึ่งเป็นกำลังใจให้แก่กันและกันได้ดีในระหว่างใช้ชีวิตที่ศูนย์ ช่วยเหลือกันในชั่วโมงเรียน ช่วยกันทบทวนความรู้นอกชั่วโมงเรียน และช่วยในการพัฒนาด้านร่างกาย และการเข้าสังคม ทั้งนี้ยังมีกำลังใจจากครอบครัว จาก บิดามารดา พี่น้อง ญาติมิตร ที่เข้าใจในความพิการ เข้าใจวิถีชีวิตผู้พิการ และคอยให้คำปรึกษา ให้คำชื่นชมให้กำลังใจอยู่เสมอ ครูผู้สอนซึ่งเป็นผู้ให้วิชา ทักษะความรู้แก่ผู้พิการทางสายตา และเป็นแรงบันดาลใจให้กับผู้พิการทางสายตาหลายท่านได้ใช้เป็นแบบอย่าง และสิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทยที่ขาดไม่ได้ คือ ลูกค้าผู้ใช้บริการที่ช่วยให้ผู้พิการทางสายตาได้พัฒนาทักษะการนวดจากคำแนะนำของลูกค้าผู้ใช้บริการไปใช้ในการปรับปรุงพัฒนาฝีมือการนวด คำชื่นชมของลูกค้าผู้ใช้บริการสามารถนำกลับมาเป็นกำลังใจในการต่อสู้ชีวิต และประกอบ

ปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้น เป็นสิ่งที่ผู้พิการทางสายตาที่ประสบความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทยมี และส่งผลให้เกิดการพัฒนาตนเองแก่ผู้พิการทางสายตาในด้านของการพัฒนาทางด้านความรู้ สติปัญญา โดยมีความรู้ด้านทักษะการนวดจนสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ มีความรู้ในการนวดจนสามารถสอนผู้อื่นได้ และยังช่วยรักษาอาการเจ็บป่วย การพัฒนาด้านร่างกายจากการเดินที่เป็นอุปสรรค การใช้ไม้เท้าไม่เป็น เกิดการพัฒนาจนสามารถใช้ไม้เท้าได้ มีความแข็งแรงจนสามารถเป็นนักกีฬาได้ การพัฒนาด้านความคิด มีความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น การพัฒนาด้านสังคมโดยไม่เบื่อหน่ายสังคม สามารถอยู่ร่วมในสังคมได้ และทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทย

ผู้พิการที่ประสบความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทยล้วนมีเป้าหมายที่ชี้วัดความสำเร็จ ในเรื่องของการมีรายได้เลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ การมีส่วนร่วมกับกลุ่มหรือสังคมและได้รับการยอมรับในสังคม และเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งผู้พิการที่ประสบความสำเร็จในอาชีพนวดแผนไทยมีความรู้สึกพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองสามารถทำได้จากเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยที่พวกเขามีความสุขในการใช้ชีวิตอย่างเต็มร้อย แม้ร่างกายจะไม่สมบูรณ์เต็มร้อยก็ตาม

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

การศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มคนพิการที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตนั้น ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สำหรับปัจจัยภายในที่สำคัญได้แก่ การมีเป้าหมายในชีวิต ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ส่งผลให้คนพิการกลุ่มนี้มีความมุ่งมั่น ขยันอดทน ต่อสู้กับชีวิตอย่างไม่ยอมย่อท้อ นอกจากนั้น การมีความคิดในเชิงบวกก็เป็นปัจจัยภายในที่ส่งผลให้คนเหล่านี้ สามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้อย่างไม่ยากลำบาก ความมีเป้าหมายในชีวิตทำให้คนพิการกลุ่มนี้มีความใฝ่รู้และแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา และอีกสิ่งหนึ่งที่ถือเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญของคนพิการกลุ่มนี้ได้แก่การมีศักดิ์ศรีและรักษาเกียรติของตนเอง ทำให้คนกลุ่มนี้ มุ่งมั่นที่จะพึ่งตนเองให้ได้ รวมทั้งยังมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือบุคคลอื่นอีกด้วย ปัจจัยภายในเหล่านี้ เป็นเสมือนพลังที่ช่วยผลักดันให้คนกลุ่มนี้ สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ จนประสบความสำเร็จในที่สุด

อย่างไรก็ตาม นอกจากปัจจัยภายในที่เป็นแรงขับให้คนพิการกลุ่มนี้มีพลังในการพัฒนาตนเองแล้ว ปัจจัยภายนอกอันได้แก่ กำลังใจที่ได้จากคนรอบข้างไม่ว่าจะเป็นเพื่อนคนพิการด้วยกัน หรือกำลังใจจากอาจารย์ผู้สอน รวมทั้งกำลังใจจากผู้รับบริการ (นวด) ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเพิ่มพูนพลัง และเป็นเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงที่ทำให้คนพิการมีความภาคภูมิใจในตนเอง หรือพึงพอใจกับผลงานที่ตนเองได้ลงมือทำ นอกจากนั้น การให้โอกาสของศูนย์พัฒนาสมรรถภาพคนพิการ ก็ถือเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่ทำให้คนพิการกลุ่มนี้ได้รับการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ด้านวิชาชีพ รวมทั้งการพัฒนาด้านร่างกาย สังคม และจิตใจ ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของคนพิการ

จึงอาจกล่าวได้ว่า หากคนพิการที่มีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อยในสังคมปัจจุบัน ได้รับการพัฒนาตามรูปแบบแนวทางหรืออาศัยปัจจัยดังกล่าวข้างต้นมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ก็จะช่วยให้คนพิการเหล่านั้น ได้มีโอกาสที่ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตนเอง จากคนที่เคยช่วยตัวเองไม่ได้ ไปสู่การพึ่งตนเอง หรือสามารถช่วยผู้อื่นได้ ซึ่งถือเป็นการพัฒนาทุนมนุษย์ที่มีคุณค่าต่อสังคม และช่วยเสริมพลังการเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชน ทำให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในการพัฒนาได้ในที่สุด

ข้อเสนอแนะในการศึกษา

1. บุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผู้พิการทางสายตา จำเป็นจะต้องหามาตรการที่จะกระตุ้นหรือเสริมพลัง ซึ่งเป็นปัจจัยภายในที่จะทำให้ผู้พิการทางสายตาต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองมากขึ้น อันจะเป็นรากฐานที่สำคัญที่จะทำให้เขาเหล่านี้สามารถพัฒนาได้ทั้งวิชาความรู้ การพัฒนาด้านบุคลิกภาพ และการพัฒนาด้านอาชีพ และนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตในที่สุด

2. รัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรปรับนโยบายส่งเสริมการพัฒนาคนพิการในส่วนที่เป็นปัจจัยภายนอกอันได้แก่ การพัฒนาสถาบัน/หน่วยงาน ที่เป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้คนพิการทางสายตาเหล่านี้ได้รับโอกาสมาขึ้นในการพัฒนาตนเอง

3. บุคคลรอบข้าง อันได้แก่ สมาชิกในครอบครัว และเพื่อน หรือแม้แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้พิการฯ ในแง่มุมอื่น ๆ (เป็นผู้รับบริการจากผู้พิการฯ) ก็จำเป็นจะต้องช่วยเสริมสร้างกำลังใจในทุกทางแก่ผู้พิการทางสายตา เพื่อฟื้นฟูและช่วยผลักดันให้ผู้พิการ เกิดกำลังใจในการพัฒนาศักยภาพของตัวเองทำให้คนพิการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

รายการอ้างอิง

จรรยารัตน์ ชำนาญวาด. (2551). *การพัฒนาบทบาทอาสาสมัครพัฒนาสังคมฯช่วยเหลือคนพิการ (อพมก.)ในรับดับครอบครัว กรณีศึกษา : สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (ภาคกลาง).*

ฐีระ ประวาลพฤษ์. (2538). *การพัฒนาบุคคล*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา กรมศาสนา.

ธงชัย สันติวงษ์. (2539). *การบริหารงานบุคคล* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนพาณิชย์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

ปิยนาถ ประยูร. (2548). *วิธีคิดกระบวนระบบ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

มนัสนันท์ หัตถศักดิ์. (2552). *กระบวนการกลุ่ม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

ดนัย เทียนพุฒ. (2537). *กลยุทธ์การพัฒนา: สิ่งท้าทายความสำเร็จของธุรกิจ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิศนา แขมมณี. (2553). *ศาสตร์การสอน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิศนา แขมมณี และคณะ. (2545). *Learning Process*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).

ธนารัตน์ รตานนท์. (2557). *การศึกษารูปแบบการดำเนินงานฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน : กรณีศึกษาศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการวัดห้วยเกี๋ยง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่*.

ไพศาล ไกรสิทธิ์. (2541). *เอกสารคำสอน รายวิชาการพัฒนาคน*. ชลบุรี: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง

พจน์ เพชระบูรณิน. (2528). *การพัฒนาตนเอง*. คณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (อัดสำเนา)

วิเชียร แก่นไร่. (2542). *การพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักการประถมศึกษา จังหวัดสุพรรณบุรี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศุภวัช มั่นป้อม. (2554). *บทบาทของผู้นำในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร.*

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2543). *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์.

เสรี พงศ์พิศ. (2553). *ร้อยคำที่ควรรู้*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลังปัญญา.

สุภัททา ปิณฑะแพทย์. (2542). *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

อรุณรัช เอี่ยมทับน้อย. (2551). *การศึกษาระดับความสำเร็จ โครงการฝึกทักษะการใช้จักรอาสาหกรรม*.

Megginson D. and M. Pedler. (1992). *Self – Development: A Facilitator's Guide*. London: McGraw - Hill.

กระบวนการและระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรสมาชิกธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง ม.9 ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด

Participation Process and Factors Affecting on the Participation of the Tree Bank MembersNerndindaeng, Moo 9, Noensai,Mueang, Trat

กิติพัฒน์ ไฉไลสุขสมบัติ[14]

Abstract

This study was a quantitative-research based and aimed to investigate the process and level of Tree Bank Members' participation. The study also aimed to examine the factors affecting on such participation. A group interview and questionnaires were used to a sample of 128 people. The Statistical Package for Social Science (SPSS) program was used to show descriptive statistics (Percentage) and inferential statistic (Chi-Square).

The finding indicated that the Tree Bank members, mainly male, aged 40 – 60, earning more than 250,000baht a year, and applied for membership more than 10 years joined the Tree Bank project because they had realized the importance of the trees and believed that those trees would somehow benefit in the future. Some members had been planting over 10 years in order to balance the ecosystem and to prevent the deforestation. Some members also saved their cost of living and gained the additional income from agricultural career.

The average of participation to all level of Tree Bank project was 78.2 percent. The average of participation to the supporting level only was 92.6 percent. The average of participation to the beginning process of the project and during the planting was 90.4 and 85.4 percent, respectively. The average of participation to action-plan level was only 45.3 percent.

According to the level of participation, the average (in each level) of participation to the supporting level was 85.9 percent. The average of participation to the supporting level only was 92.6 percent. The average of participation to the beginning process of the project and during the planting was 90.4 and 85.4 percent, respectively. The average of participation to action-plan level was only 45.3 percent. The average of participation to the beginning process of the project, action-plan before planting and process of planting was 55.5, 42.2 and 38.3 percent, respectively. By using Chi-Square to analyze the factors affecting on the members' participation revealed that the personal factors included period of participation and membership status. Members, community and society received such benefits from the project. The relationship and level of participation showed statistical significance at 0.05.

Based on my research, the suggestion is to increase the numbers of membership. More people will realize the importance of the tree and the conservation of natural resource. The community should also run its enterprise to process the wood from the planted tree in pursuance of life opportunity and financial security for the people.

Keywords : Participation, Farmers, Tree Bank

[14] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษา เรื่อง กระบวนการและระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรสมาชิกธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง ม.9 ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราดในครั้งนี้ เป็นการศึกษาในเชิงปริมาณ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการธนาคารต้นไม้ทั้งหมดรวม 128 คน มีวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อศึกษากระบวนการ ระดับการมีส่วนร่วมในโครงการธนาคารต้นไม้ และปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการและระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างตามแบบสอบถามที่สร้างขึ้นและนำมาประมวลผลข้อมูล ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS โดยใช้พรรณนาสถิติ ได้แก่ ร้อยละ (PERCENT) และการอนุมานสถิติ (INFERNTIAL STATISTIC) ได้แก่ ค่าไคสแควร์

ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรสมาชิกโครงการธนาคารต้นไม้ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 40-60 ปี มีรายได้มากกว่า 250,000 บาทต่อปี และเป็นสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้มากกว่า 5 ปี สมัครใจเข้าร่วมโครงการธนาคารต้นไม้เพราะเห็นในคุณค่าของต้นไม้ที่ปลูก และเชื่อมั่นว่าต้นไม้ที่ปลูกนั้นมีมูลค่าในอนาคตอย่างแน่นอน บางรายปลูกต้นไม้มาเป็นเวลา 10 กว่าปีเพราะมีความเชื่อในคุณค่าต่อความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ และยังช่วยแก้ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกผืนป่า นอกจากนี้สมาชิกธนาคารต้นไม้บางคนยังได้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในครอบครัวทั้งเป็นไม้ใช้สอยและการขยายพันธุ์ ไม่ต้องไปซื้อหาจากผู้อื่น เป็นการลดรายจ่ายและสร้างรายได้ทางการเกษตร นำไปสู่ การพึ่งตนเอง

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมธนาคารต้นไม้ จึงมีค่าเฉลี่ยของการมีส่วนร่วมโดยรวมทุกขั้นตอนของโครงการธนาคารต้นไม้ ถึงร้อยละ 78.2 พิจารณาถึงการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน พบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วมสนับสนุนโครงการธนาคารต้นไม้มากที่สุด ถึงร้อยละ 92.6 รองลงมาคือ ขั้นเตรียมการก่อนมีธนาคารต้นไม้ และขั้นตอนการดำเนินการปลูกต้นไม้ปลูกป่า โดยมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 90.4 และร้อยละ 85.4 ในขณะที่ เกษตรกรเข้าร่วมในขั้นตอนการวางแผนโครงการธนาคารต้นไม้น้อยที่สุด คือ มีเพียงร้อยละ 45.3 เท่านั้น

ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้ โดยเฉลี่ยในแต่ละขั้นตอน พบว่าสมาชิกมีส่วนร่วมสนับสนุนโครงการธนาคารต้นไม้ในระดับมาก มีจำนวนมากที่สุดถึงร้อยละ 85.9 รองลงมาคือ ขั้นเตรียมการก่อนมีโครงการธนาคารต้นไม้ การวางแผนในโครงการธนาคารต้นไม้ และการดำเนินการปลูกต้นไม้ ปลูกป่า โดยคิดเป็นร้อยละ 55.5 ร้อยละ 42.2 และร้อยละ 38.3 ตามลำดับ

การวิเคราะห์ปัจจัยและเหตุผลที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้ โดยใช้ ค่าไคแสควร์ พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ได้แก่ ระยะเวลาที่เข้าร่วมโครงการ และสถานภาพสมาชิกโครงการ ความเชื่อมั่นที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ ได้แก่ เกษตรกรเองได้รับประโยชน์ ชุมชนและสังคมได้รับประโยชน์ และ ปัจจัยด้านการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา คือ ควรมีการขยายสมาชิกธนาคารต้นไม้ และกำหนดการขยายสมาชิกไว้ในแผนการดำเนินงานของธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดงเพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของ การมีส่วนร่วมและการปลูกต้นไม้ ปลูกป่าตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และควรมีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในการแปรรูปไม้ที่ปลูก เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่สมาชิกของโครงการและสร้างโอกาสแก่สมาชิกในการสร้างรายได้เสริมให้แก่ตนเอง

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม, เกษตรกร, ธนาคารต้นไม้

คำนำ

เมื่อปี 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้นจำนวน 171 ล้านไร่จากจำนวนพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ 320.7 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 53.3 จากการสำรวจ ในปีพ.ศ.2550 พบว่า พื้นที่ป่าของประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็ว เหลือเพียง 104.6 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 32.6 การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ส่วนใหญ่ เกิดจากการบุกรุกป่าของชาวบ้านเพื่อทำการเกษตรทำไร่เลื่อนลอยโดยมีนายทุนอยู่เบื้องหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี 41 ที่เกิดคดีป่าสาละวิน สังคมได้รับรู้ว่าเกิดมีขบวนการลักลอบทำลายป่าไม้อย่างกว้างขวางซึ่งกรมป่าไม้ได้ประสานความร่วมมือกับกองทัพบกเพื่อป้องกันปราบปรามการลักลอบ

ทำลายป่าไม้ โดยแก้ไขปัญหาได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังมีนายทุนอีกกลุ่มหนึ่ง ตัดไม้ทำลายป่า เผาป่า บุกรุกป่าสงวน ไม่เว้นแม้กระทั่งที่ดินของรัฐ เพื่อนำพื้นที่มาใช้ในการทำธุรกิจ เช่นโรงแรม ที่พัก รีสอร์ท หรือจับจองเป็นสมบัติส่วนตัว เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ของประเทศ และทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ เป็นผลให้พื้นที่ป่าของประเทศลดลงอย่างต่อเนื่อง และไม่มีแนวโน้มว่าจะรักษาหรือเพิ่มพื้นที่ป่าอย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างไร ซึ่งในช่วงระยะเวลา 1-2 ปี ที่ผ่านมาได้มีการพูดคุยกันถึงปัญหาที่ตามมาจากการตัดไม้ทำลายป่า คือปัญหาสภาวะโลกร้อนที่เกิดขึ้นโดยภาครัฐและเอกชน ได้เริ่มตื่นตัวทำโครงการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวหลายโครงการ อย่างไรก็ตามทุกฝ่ายมีความเห็นร่วมกันว่าการรักษาพื้นที่ป่าไม้ ต้นน้ำลำธารและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งปลูกป่าทดแทนเป็นวิถีทางที่ดีที่สุดที่จะช่วยรักษาพื้นที่ปาไม้ของประเทศรวมทั้งลดปัญหาภาวะโลกร้อนลงได้ นอกจากการร่วมกันรักษาพื้นที่ป่า การปลูกป่าทดแทน และรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้แล้วยังว่าประเทศไทยยังประสบปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของดินและบางพื้นที่บางส่วนของประเทศไทยมีปัญหาเรื่องความแห้งแล้งการขาดน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรและการบริโภค

ธนาคารต้นไม้ บ้านเนินดินแดงเริ่มก่อตัวเมื่อปี พ.ศ.2550 โดยชาวบ้านเนินดินแดง ได้ประชุมหารือกันเพื่อปลูกป่าของหมู่บ้านโดยต้องการปลูกฝังแนวความคิดเรื่องการดูแลรักษาป่าไม้ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะการดูแลป่าชุมชนของหมู่บ้านเนินดินแดง นอกจากนี้ชาวบ้านเนินดินแดงและเกษตรกรลูกค้าส่วนหนึ่ง ที่ติดต่อขอใช้บริการสินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สาขาตราด โดยพนักงานของ ธ.ก.ส. สาขาตราดสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกต้นไม้ในบริเวณบ้านที่ว่าง หรือที่สวน รวมทั้งพื้นที่สาธารณะประโยชน์ โดย ธ.ก.ส. สาขาตราด สนับสนุนการจัดหากล้าไม้ให้หลายชนิดเช่น ประดู่ ตะเคียน ยางนา มะฮอกกานีและ กระถินเทพา ไว้คอยบริการแจกจ่ายแก่ผู้ที่สนใจทั่วไปเพื่อร่วมกันปลูกต้นไม้ในที่ดินของตนเอง และพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน นอกจากนี้ ชาวบ้านเนินดินแดงยังได้ร่วมมือกันปลูกป่า ปลูกต้นไม้ในบริเวณบ้าน ที่ว่าง ที่สวน และที่สาธารณะประโยชน์ รวมทั้งสระน้ำสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน จำนวนกว่า 60,000 ต้น ซึ่งประเภทไม้ที่ปลูกได้แก่ ตะเคียน ยางนา พะนอง จำปาป่า มะฮอกกานี ขนุนป่า มะหาด เทพทาโร สีเสียด และไม้กฤษณา เป็นต้น ซึ่งมีผลให้เห็นการฟื้นฟูป่าและต้นไม้ได้อย่างชัดเจน

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการและระดับการมีส่วนร่วมในโครงการธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง รวมทั้งปัจจัยและเหตุผลที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้

แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง ที่ใช้เป็นแนวทางสำหรับการวิจัย ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม แนวคิดสำนึกความเป็นพลเมือง แนวคิด แนวคิดเกี่ยวกับป่า ต้นไม้และชุมชน รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดในการวิจัย ได้แก่

1. กระบวนการและระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ในโครงการธนาคารต้นไม้
2. ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้เข้าร่วมโครงการ ได้แก่ ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ตำแหน่งหน้าที่ในโครงการธนาคารต้นไม้
3. ปัจจัยแวดล้อมภายในและปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่มีผลต่อกระบวนการและระดับการมีส่วนร่วมในโครงการ

วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ศึกษาโดยใช้แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่เป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดงทั้งสิ้น จำนวน 128 ราย โดยมีการกำหนด ตัวแปรต้น ตัวแปรตาม ตัวชี้วัด เกณฑ์การวัด ระดับการวัด โดยแบ่งระดับการวัดการมีส่วนร่วม ความเชื่อมั่น การรับผลประโยชน์ และความพึงพอใจ เป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด

เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิจัยโดยใช้ข้อมูลเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมดจำนวน 128 ชุด นำข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างมาวิเคราะห์ทางสถิติ แปลผลข้อมูลแบบสอบถามด้วยคอมพิวเตอร์ระบบโปรแกรม SPSS ดังนี้

1.1 พรรณนาสถิติ (DESCRIPTIVE) ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ (PERCENT) ค่าเฉลี่ย (AVERAGE)

1.2 อนุมานสถิติ (INFERNTIAL STATISTIC) ได้แก่ ค่าไคสแควร์

นำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการบรรยายประกอบตาราง การแปรผล และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรสมาชิกโครงการธนาคารต้นไม้ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 40-60 ปี มีรายได้มากกว่า 250,000 บาทต่อปี และเป็นสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้มากกว่า 5 ปี สมัครใจเข้าร่วมโครงการธนาคารต้นไม้เพราะเห็นในคุณค่าของต้นไม้ที่ปลูก และเชื่อมั่นว่าต้นไม้ที่ปลูกนั้นมีมูลค่าในอนาคตอย่างแน่นอน สมาชิกบางรายปลูกต้นไม้มาเป็นเวลา 10 กว่าปีเพราะมีความเชื่อว่าการปลูกต้นไม้จะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล สร้างความชุ่มชื้นให้แก่ดิน ช่วยลดปัญหาโลกร้อนและช่วยให้ผลผลิตทางการเกษตรของตนได้ผลดีและยังช่วยแก้ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกผืนป่า นอกจากนี้สมาชิกธนาคารต้นไม้บางคนยังได้นำต้นไม้ที่ปลูกบางส่วนเป็นไม้ใช้สอยในการประกอบอาชีพการเกษตร ไม่ต้องไปซื้อหาจากผู้อื่นหรือซื้อจากภายนอกชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เป็นการแสดงให้เห็นว่าตนเองยังได้ใช้ไม้ที่ปลูกขึ้นเพื่อลดรายจ่ายและสร้างรายได้ทางการเกษตร บางครั้งยังได้ใช้ไม้ที่ปลูกในการซ่อมแซมบ้านอยู่อาศัย หรือปลูกให้ลูกหลานเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยในชุมชน

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมธนาคารต้นไม้ จึงมีค่าเฉลี่ยของการมีส่วนร่วมโดยรวมทุกขั้นตอนในโครงการธนาคารต้นไม้ ถึงร้อยละ 78.2 นอกจากนี้ พิจารณาถึงการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน พบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วมสนับสนุนโครงการธนาคารต้นไม้มากที่สุด ถึงร้อยละ 92.6 รองลงมาคือ ขั้นเตรียมการก่อนมีธนาคารต้นไม้ และขั้นตอนการดำเนินการปลูกต้นไม้ ปลูกป่า โดยมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 90.4 และร้อยละ 85.4 ในขณะที่ เกษตรกรเข้าร่วมในขั้นตอนการวางแผนโครงการธนาคารต้นไม้น้อยที่สุด คือ มีเพียงร้อยละ 45.3 เท่านั้น

ตารางที่ 1 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมธนาคารต้นไม้

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมธนาคารต้นไม้	จำนวน (N = 128)	ร้อยละ
ขั้นเตรียมการ (ก่อนมีโครงการธนาคารต้นไม้)		
1. ประชุมเพื่อเตรียมการดำเนินงานโครงการธนาคารต้นไม้	88	68.8
2. ชักชวนคนในชุมชนเป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้	120	93.8
3. ชักชวนคนในชุมชนปลูกต้นไม้ ในที่ดินของตนเอง	124	96.9
4. ชักชวนคนในชุมชนปลูกต้นไม้ ในที่สาธารณะหรือป่าชุมชน	126	98.4
5. ร่วมดูแลรักษาป่าไม้ของชุมชน	121	94.5
6. ความรู้แก่คนในชุมชนเกี่ยวกับโครงการธนาคารต้นไม้	115	89.8
ค่าเฉลี่ยของร้อยละขั้นเตรียมการ		90.4
การวางแผนในโครงการธนาคารต้นไม้		
1. สำรวจพื้นที่ป่าชุมชน	58	45.3
2. วางแผนกำหนดพื้นที่ปลูกป่า	58	45.3
ค่าเฉลี่ยของร้อยละการวางแผน		45.3

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมธนาคารต้นไม้	จำนวน (N = 128)	ร้อยละ
การดำเนินการปลูกต้นไม้ ปลูกป่า		
1. กิจกรรมเก็บเมล็ดพันธุ์ไม้	62	48.4
2. กิจกรรมเพาะชำกล้าไม้	110	85.9
3. กิจกรรมปลูกต้นไม้ ในพื้นที่สาธารณะของชุมชน	127	99.2
4. กิจกรรมปลูกต้นไม้ในที่ดินตนเอง	127	99.2
5. กิจกรรมประเมินมูลค่าต้นไม้ที่ปลูก	107	83.6
6. กิจกรรมการดูแลรักษาป่าไม้ชุมชน	123	96.1
ค่าเฉลี่ยของร้อยละการร่วมดำเนินการ		85.4
การร่วมสนับสนุนโครงการธนาคารต้นไม้		
1. บริจาคต้นไม้ พันธุ์ไม้ เพื่อสนับสนุนโครงการ	113	88.3
2. ใช้แรงงานตนเองและสมาชิกในครอบครัว	124	96.9
ค่าเฉลี่ยของร้อยละการร่วมสนับสนุนโครงการ		92.6
ค่าเฉลี่ยรวม		78.2

ตารางที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้

ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ในโครงการธนาคารต้นไม้	ระดับน้อย (ร้อยละ)	ระดับมาก (ร้อยละ)	รวม (ร้อยละ)
ขั้นเตรียมการ (ก่อนมีโครงการธนาคารต้นไม้)	57 (44.5)	71 (55.5)	128 (100.0)
การวางแผนในโครงการธนาคารต้นไม้	74 (57.8)	54 (42.2)	128 (100.0)
การดำเนินการปลูกต้นไม้ ปลูกป่า	79 (61.7)	49 (38.3)	128 (100.0)
การร่วมสนับสนุนโครงการธนาคารต้นไม้	18 (14.1)	110 (85.9)	128 (100.0)
ภาพรวมการมีส่วนร่วมของโครงการ	61 (47.7)	67 (52.3)	128 (100.0)

จากตารางที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้ โดยการเปรียบเทียบระหว่างค่าเฉลี่ยของระดับการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน พบว่าสมาชิกมีส่วนร่วมสนับสนุนโครงการธนาคารต้นไม้ในระดับมาก มีจำนวนมากที่สุด ถึงร้อยละ 85.9 รองลงมาคือ ขั้นเตรียมการก่อนมีโครงการธนาคารต้นไม้ การวางแผนในโครงการธนาคารต้นไม้ และการดำเนินการปลูกต้นไม้ ปลูกป่า โดยคิดเป็นร้อยละ 55.5 ร้อยละ 42.2 และร้อยละ 38.3 ตามลำดับ

ตารางที่ 3 ความเชื่อมั่นในการได้รับประโยชน์จากโครงการ

ความเชื่อมั่นในการได้รับประโยชน์จากโครงการ	ระดับความเชื่อมั่น					ค่าเฉลี่ย	S.D.
	น้อยที่สุด (ร้อยละ)	น้อย (ร้อยละ)	ปานกลาง (ร้อยละ)	มาก(ร้อยละ)	มากที่สุด (ร้อยละ)		
<u>ประโยชน์ต่อตนเอง</u>							
1.การปลูกต้นไม้จะเป็นหลักประกันวัยเกษียณอายุเกษตรกร	- -	- -	15 (11.7)	97 (75.8)	16 (12.5)	4.01	.494
2.การปลูกต้นไม้จะเป็นมรดกตกทอดแก่ทายาท	- -	- -	7 (5.5)	91 (71.1)	30 (23.4)	4.18	.509
ค่าเฉลี่ย						4.10	
<u>ประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม</u>							
3.การปลูกต้นสามารถใช้สอยทดแทน การตัดไม้ทำลายป่า	- -	- -	20 (15.6)	82 (64.1)	26 (20.3)	4.05	.600
4.การปลูกต้นไม้จะเป็นการสร้างทรัพยากรทางธรรมชาติให้แก่ชุมชน	- -	- -	5 (3.9)	94 (73.4)	29 (22.7)	4.19	.482
5.การปลูกต้นไม้จะสามารถลดปัญหาสภาวะโลกร้อนได้	- -	- -	5 (3.9)	89 (69.5)	34 (26.6)	4.23	.505
ค่าเฉลี่ย						4.16	
ค่าเฉลี่ยรวม						4.13	

จากตารางที่ 3 พบว่า เกษตรกรมีความเชื่อมั่นในการได้รับประโยชน์จากโครงการธนาคารต้นไม้ในระดับมาก คือมีค่าเฉลี่ยถึง 4.13 คะแนน (จากคะแนนเต็ม 5 คะแนน) โดยที่เกษตรกรมีความเชื่อมั่นว่าชุมชนและสังคมจะได้รับประโยชน์มีค่าเฉลี่ย 4.16 คะแนน และระดับความเชื่อมั่นว่าตนเองได้รับประโยชน์มีค่าเฉลี่ยใกล้เคียงกัน คือ 4.10

ปัจจัยและเหตุผลที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้

การวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้ประกอบด้วย

1. ปัจจัยส่วนบุคคลของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ได้แก่ ระยะเวลาที่เข้าร่วมโครงการ และสถานภาพสมาชิกโครงการ

2. ปัจจัยด้านความเชื่อมั่นที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ ได้แก่ เกษตรกรเองได้รับประโยชน์ ชุมชนและสังคมได้รับประโยชน์

3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส.

ปัจจัยส่วนบุคคลของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ

1. ระยะเวลาที่เข้าร่วมโครงการ พบว่า ระยะเวลาที่เข้าร่วมโครงการธนาคารต้นไม้มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรโครงการธนาคารต้นไม้ ที่ระดับค่านัยสำคัญ .05 กล่าวคือ กลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมากกว่า 5 ปีขึ้นไปจะมีแนวโน้มที่เกษตรกรมีระดับการมีส่วนร่วมในธนาคารต้นไม้ มากกว่ากลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ 0-5 ปี ทั้งนี้เนื่องจากเกตกรที่เข้าร่วมโครงการมากกว่า 5 ปี ส่วนใหญ่เข้าร่วมโครงการตั้งแต่เริ่มโครงการและมีส่วนในการริเริ่มโครงการธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง

2. สถานภาพของสมาชิก จากตารางที่ 4.9 การทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้ค่าสถิติ Chi-square พบว่าสถานภาพสมาชิกโครงการโครงการธนาคารต้นไม้มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรโครงการธนาคารต้นไม้ที่ระดับค่านัยสำคัญ .05 กล่าวคือ กลุ่มเกษตรกรที่เป็นคณะกรรมการโครงการธนาคารต้นไม้จะมีแนวโน้มที่เกษตรกรมีส่วนร่วม

ในธนาคารต้นไม้ มากกว่ากลุ่มเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโครงการธนาคารต้นไม้ เนื่องจากคณะกรรมการมีการปรึกษาหารือกันเรื่องการดำเนินงานตามโครงการ ความก้าวหน้าและอุปสรรคของโครงการและมีส่วนร่วมในการติดตามและผลักดันโครงการ

ปัจจัยด้านความเชื่อมั่นที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ

1. ระดับความเชื่อมั่นที่เกษตรกรเองได้รับประโยชน์จากโครงการมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรโครงการธนาคารต้นไม้ ที่ระดับค่านัยสำคัญ .05 กล่าวคือ กลุ่มเกษตรกรที่ระดับความเชื่อมั่นที่เกษตรกรเองได้รับประโยชน์จากโครงการระดับมาก จะมีแนวโน้มที่เกษตรกรมีส่วนร่วมในธนาคารต้นไม้ มากกว่ากลุ่มเกษตรกรที่มีความเชื่อมั่นว่าตนเองจะได้รับผลประโยชน์จากโครงการระดับน้อย เนื่องจากเกษตรกรทีมีระดับความเชื่อมั่นมากมีความเชื่อในการได้รับประโยชน์จากโครงการจริงและพยายามมีส่วนร่วมในโครงการมาโดยตลอด

2. ระดับความเชื่อมั่นที่ชุมชนและสังคมได้รับประโยชน์จากโครงการมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรโครงการธนาคารต้นไม้ ที่ระดับค่านัยสำคัญ .05 กล่าวคือ กลุ่มเกษตรกรที่ระดับความเชื่อมั่นที่ชุมชนและสังคมได้รับประโยชน์จากโครงการระดับมาก จะมีแนวโน้มที่เกษตรกรการมีส่วนร่วมในธนาคารต้นไม้ มากกว่ากลุ่มเกษตรกรที่มีความเชื่อมั่นว่าชุมชนและสังคมจะได้รับผลประโยชน์จากโครงการระดับน้อย เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรที่เชื่อว่าชุมชนและสังคมได้รับประโยชน์มีความพึงพอใจและเข้าร่วมกิจกรรมธนาคารต้นไม้เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและอุทิศประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคมของตนเอง

ปัจจัยด้านการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส.

การทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้ค่าสถิติ Chi-square ระดับความความพึงพอใจจากการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรโครงการธนาคารต้นไม้ ที่ระดับค่านัยสำคัญ .05 กล่าวคือ กลุ่มเกษตรกรที่ระดับความความพึงพอใจจากการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. ระดับมาก จะมีแนวโน้มที่เกษตรกรมีส่วนร่วมในธนาคารต้นไม้ในมากกว่ากลุ่มที่ระดับความความพึงพอใจจากการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. ระดับน้อย เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรที่มีความพึงพอใจในการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส.ในระดับมากส่วนใหญ่เป็นลูกค้าที่ใช้บริการสินเชื่อจาก ธ.ก.ส.และมีความคุ้นเคยกับพนักงานเป็นส่วนใหญ่จึงให้ความร่วมมือตลอดจนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามโครงการเป็นอย่างดี

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษา พบว่า สมาชิกธนาคารต้นไม้ประกอบอาชีพการเกษตร ส่วนใหญ่มีฐานะดี มีรายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ยประมาณเดือนละ 20,833.33 บาทถึง 25,000 บาท ส่วนใหญ่เข้าร่วมโครงการมากกว่า5 ปีขึ้นไป บางรายปลูกต้นไม้มาเป็นเวลา 10 กว่าปีเพราะมีความเชื่อว่าการปลูกต้นไม้สามารถช่วยแก้ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกผืนป่า และยังนำต้นไม้ที่ปลูกบางส่วนเป็นไม้ใช้สอยในครัวเรือนและในการประกอบอาชีพการเกษตร โดยไม่ต้องไปซื้อหาจากผู้อื่นหรือซื้อจากภายนอกชุมชน

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมธนาคารต้นไม้ของสมาชิกธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง เป็นที่น่าสนใจว่าสมาชิกธนาคารต้นไม้ส่วนใหญ่ มีส่วนร่วมมาตั้งแต่แรก ในขั้นตอนก่อนการมีโครงการ ซึ่งมีการจัดประชุมเตรียมการดำเนินงานตามโครงการธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง มีการเสริมสร้างความเข้าใจถึงสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ป่าของชุมชนลดน้อยลงส่งผลให้ปริมาณฝนที่ตกมีจำนวนน้อยลงไปด้วย รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการปลูกต้นไม้ ปลูกป่า และการรักษาป่าชุมชนเพื่อเป็นมรดกตกทอดให้แก่คนรุ่นหลัง และเรียนรู้ถึงประโยชน์ของการปลูกต้นไม้ในที่ดินตนเองรวมทั้งที่สาธารณะประโยชน์และป่าชุมชนเพื่อเพิ่มพื้นที่และเพิ่มประชากรต้นไม้ให้แก่ชุมชน รวมทั้งสร้างความเชื่อมั่นว่าการปลูกต้นไม้จะสามารถใช้เป็นมรดกตกทอดให้แก่ทายาทของตน เพราะต้นไม้นับวันจะมีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น ใช้เป็นหลักประกันวัยเกษียณอายุของเกษตรกร จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง เจ้าหน้าที่ ธกส. ได้เสริมสร้างโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การเรียนรู้ การตัดสินใจเข้าร่วม การวางแผนและลงมือปฏิบัติซึ่งสอดคล้องกับ อรทัย ก๊กผล (2547) ที่ว่า การมีส่วนร่วม ขึ้นอยู่กับลักษณะการเข้าร่วมอย่างครบวงจรตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดไม่ใช่เป็นการจัดเวทีการมีส่วนร่วมเพียงครั้งเดียว ประชาชนต้องมีความเต็มใจและตั้งใจเข้าร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคเสรีภาพโดยไม่เกิดจากการบังคับหรือขู่เข็ญจากผู้ที่เหนือกว่า ผลที่เกิดขึ้น คือ สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมธนาคารต้นไม้ทุกขั้นตอนในระดับสูง

สมาชิกธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดงมีความเชื่อมั่นว่าการปลูกต้นไม้จะสามารถใช้สอยได้เพื่อเป็นการทดแทนการตัดไม้ ทำลายป่าเป็นประโยชน์กับชุมชน สังคมและกับตนเองด้วย ซึ่งสอดคล้องบางส่วนกับทฤษฎีการจูงใจของแม็คเคลแลนด์ ที่เชื่อว่าความต้องการของคนที่มีแรงจูงใจ คือ ความต้องการประสบความสำเร็จ แต่ในกรณีของสมาชิกธนาคารต้นไม้ไม่มีแรงจูงใจที่เกี่ยวข้องกับอำนาจบารมี เพราะเป็นกิจกรรมที่ดำเนินงานในพื้นที่ส่วนบุคคลและป่าชุมชนและสมาชิกมีส่วนร่วมในระดับสูง ไม่มีผู้นำจำนวนน้อยที่โดดเด่นหรือผูกขาดการนำ

นอกจากนี้พบว่า สมาชิกธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดงส่วนใหญ่มีความพึงพอใจด้านการสนับสนุนโครงการธนาคารต้นไม้ โดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สาขาตราด เนื่องจากธนาคารได้ส่งเสริม การเรียนรู้โดยการศึกษาดูงาน สนับสนุนงบประมาณการจัดทำแปลงเพาะชำกล้าไม้ป่า ตลอดจนจัดหาเครื่องคอมพิวเตอร์พร้อมอุปกรณ์เพื่อใช้ในกิจกรรมธนาคารต้นไม้

ในส่วนการวิเคราะห์ปัจจัยและเหตุผลที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการธนาคารต้นไม้ โดยใช้ ค่าไคแสควร์ พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ได้แก่ ระยะเวลาที่เข้าร่วมโครงการ และสถานภาพสมาชิกโครงการความเชื่อมั่นที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ ได้แก่ เกษตรกรเองได้รับประโยชน์ ชุมชนและสังคมได้รับประโยชน์ และปัจจัยด้านการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

ผู้ศึกษามีข้อสังเกตบางประการ ที่จะนำเสนอเป็นข้อเสนอแนะแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ ดังนี้

1. ระดับนโยบาย

1.1 ธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง ควรมีการขยายโครงการออกไปโดยส่งเสริมให้สมาชิกของหมู่บ้านส่วนที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกธนาคารต้นไม้ให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมความสำคัญของการปลูกต้นไม้ปลูกป่าตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดการขยายสมาชิกไว้ในแผนการดำเนินงาน

1.2 ควรมีการวางแผน ขยายโครงการออกไปภายนอกชุมชนและสนับสนุนการก่อตั้งธนาคารต้นไม้ ในหมู่บ้านอื่น ๆ ตำบลอื่น ๆ ภายในจังหวัดตราด

1.3 ควรมีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในการแปรรูปไม้ที่ปลูก เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่สมาชิกของโครงการและสร้างโอกาสแก่สมาชิกในการสร้างรายได้เสริมให้แก่ตนเอง

1.4 ควรมีการจัดตั้งที่ทำการธนาคารต้นไม้ มีสำนักงานและเจ้าหน้าที่ในการติดต่อประสานงานในเรื่องต่าง ๆ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการ

1.5 ควรกำหนดนโยบายในเรื่องระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการและควรมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันในการบริหารโครงการ

1.6 ควรมีการกำหนดนโยบายในเรื่องการขายคาร์บอนเครดิตอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมโดยคณะกรรมการประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องเพื่อสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกที่ร่วมโครงการตลอดจนเป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่สมาชิกในโครงการ

1.7 ธนาคารควรสนับสนุนการจัดทำโฉนดต้นไม้โดยกำหนดให้ธนาคารต้นไม้จัดทำพิกัดแปลงต้นไม้พร้อมออกหนังสือรับรองเพื่อสมาชิกใช้เป็นหลักประกันในการกู้ยืมเงินกับธนาคาร

2. ระดับปฏิบัติการ

2.1 ธนาคารต้นไม้บ้านเนินดินแดง

2.1.1 ควรมีการสำรวจและจัดทำ GPS ในการกำหนดพิกัดแปลงของสมาชิกธนาคารต้นไม้ทุกแปลงเพื่อทราบจำนวนต้นไม้ที่ปลูกและพื้นที่ในการปลูกต้นไม้ของโครงการอย่างชัดเจน

2.2.2 ธนาคารต้นไม้ควรมีการประเมินมูลค่าต้นไม้ที่ปลูกทุก ๆ ปี เพื่อทราบถึงมูลค่าต้นไม้ที่ปลูกและความเจริญเติบโตของต้นไม้ที่ปลูก

2.2.3 ควรมีการประสานงานกับ ธ.ก.ส สำนักงานใหญ่ในเรื่องการใช้ต้นไม้ที่ปลูกเป็นหลักประกันในการกู้เงินของสมาชิกธนาคารต้นไม้ในรายที่ไม่มีหลักประกันเพื่อความสะดวกและง่าย ต่อการเข้าถึงแหล่งเงินทุน

2.2.4 ควรมีการขอความสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. ในเรื่องของการปลูกต้นไม้ปลูกป่าในพื้นที่ธารณะประโยชน์ของชุมชนรวมทั้งการสนับสนุนสินเชื่อเพื่อการปลูกต้นไม้ของสมาชิกธนาคารต้นไม้

2.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ธ.ก.ส. สาขาตราด ควรส่งพนักงานเพื่อสนับสนุนการจัดทำ GPS ในการกำหนดพิกัดแปลงของสมาชิกธนาคารต้นไม้ทุกแปลงเพื่อทราบจำนวนต้นไม้ที่ปลูกและพื้นที่ในการปลูกต้นไม้ของสมาชิกโครงการ

2.2.2 ธ.ก.ส. สาขาตราดควรประสานงานกับ ธ.ก.ส สำนักงานใหญ่อย่างเร่งด่วนในเรื่องการใช้ต้นไม้ที่ปลูกเป็นหลักประกันในการกู้เงินของสมาชิกธนาคารต้นไม้ในรายที่ไม่มีหลักประกัน ซึ่งขณะนี้ได้ผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการธนาคารแล้ว

2.2.3 ธ.ก.ส. สาขาตราด ควรร่วมประเมินมูลค่าต้นไม้ที่ปลูกรวมทั้งสนับสนุนเรื่องของการปลูกต้นไม้ปลูกป่าในพื้นที่ธารณะประโยชน์ของชุมชนรวมและสนับสนุนสินเชื่อเพื่อการปลูกต้นไม้ของสมาชิกธนาคารต้นไม้

2.2.4 ควรมีการสนับสนุนโครงการ โดย ธ.ก.ส. สำนักงานใหญ่กำหนดเป็นนโยบายของธนาคาร ให้มีการขยายโครงการธนาคารต้นไม้ออกไปทั่วประเทศ และกำหนดเป็นตัวชี้วัดในการดำเนินงานของแต่ละสาขาของธนาคาร

2.2.5 ธ.ก.ส. สำนักงานใหญ่ ควรมีส่วนร่วมกับคณะกรรมการธนาคารต้นไม้เรื่องการขายคาร์บอนเครดิตอย่างชัดเจน ตลอดจนร่วมประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องเพื่อสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกที่ร่วมโครงการ

2.2.6 ธ.ก.ส.สำนักงานใหญ่ ควรสนับสนุนการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปไม้ ของโครงการธนาคารต้นไม้

รายการอ้างอิง

พระราชดำรัสสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 14 เมษายน 2520. โดยเฉพาะเรื่องทรัพยากรป่าไม้ซึ่งพระองค์ได้เสนอแนวคิดเรื่อง "ปลูกป่า 3 อย่าง ... โครงการปลูกซ่อมแซมต้นไม้ในโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ ... 202.28.94.55/webcontest49/web/g27/web/page7. ความหมายของความพึงพอใจ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542: 775)

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2533). *การวัดความสำเร็จของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา*

ความพึงพอใจและการจูงใจ ซึ่งเกิดจากปัจจัยจูงใจและปัจจัยค้ำจุน http://saw01.blogspot.com/2008/07/blogpost_1615.html

เบอร์กูน Burgoon. (1974).

ริเวอร์, ปีเตอร์สัน และ เจนเซ็น (1971).

ปรมะ สตะเวทิน (2540). ความรู้ หมายถึง ความสามารถจดจำได้ ในบางสิ่งบางอย่าง

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2526). *ความพึงพอใจ เป็นการให้ค่าความรู้สึกของคนเราที่สัมพันธ์กับโลกทัศน์ ที่เกี่ยวกับความหมายของสภาพแวดล้อม*.

ดาราวรรณ ศรีสุกใส. (2542). *ทัศนคติ ความคิดเห็นในลักษณะต่าง ๆ*.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2546). *การวัดทัศนคติ มีหลักเบื้องต้น 3 ประการ*.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). *หลักการและแนวทางการพัฒนาให้ประชาชนมีส่วนร่วม*.

ทศพล กฤตยพิสิฐ. (2538)

สุเมธ ทรายแก้ว. (2536).

เสน่ห์ จามริก. (2540). *ซึ่งให้ความหมายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้นำทุกอย่าง ซึ่งไม่ใช่การกำหนด*

ผาสุวรรณ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2532). *การวัดด้านจิตนิสัย หรือ ความรู้สึกเป็นการวัดพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกหรืออารมณ์ เช่น ความสนใจ ความพอใจ ความชาบซึ้ง*

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). *ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพัฒนา การตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ.*

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). *ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง ความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์หนึ่ง.*

ทศพล กฤตยพิสิฐ. (2538)

สุเมธ ทรายแก้ว. (2536). *ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึงการที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มหรือชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่มีผลกระทบใด ๆ.*

วีระศักดิ์ ไกรสิทธิ์. (2538). *ความพึงพอใจและความคาดหวังผลประโยชน์ตอบแทนจากการทำงาน ของพนักงานขับรถองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ*

จันทนา เบญจทรัพย์. (2540). *ความพึงพอใจในการประกอบอาชีพทำความสะอาด ของพนักงานทำความสะอาดที่เป็นลูกจ้างสถานประกอบการบริการทำความสะอาดในเขตกรุงเทพมหานคร.*

กระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้ด้อยโอกาสในชุมชนวัดสวนแก้ว ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

แม่ชีอุไร บุญธรรม[15]

Abstract

The objective of the research on “The Process to Strengthen the Sense of Self-reliance in People with Diabilities at Suan kaew Temple Community, Banglane, Bang Yai, Nonthaburi” was to study people background and such process to strengthen their sense of self-reliance.

The in-depth interview was used to collect the data. The interview questions consisted of 1) general background of community 2) background of the five mechanics before and after entering the community 3) relevant process to strengthen the sense of self-reliance.

The finding regarding **background of community** indicated that the leader was ideally far-sighted, having strength, determined and kind-hearted, and had a clear vision and policy to manage the community. The leader also promoted the absolute policy not to violate Buddhism's five precepts.

The further finding regarding **background of mechanics** revealed that before entering the Suan kaew Temple Community, their professional careers included a farmer, a gardener, a businessman and a policeman, respectively. They were poor and sank into a huge debt. However, presently thereafter, having given employment opportunities from the community and training sessions from the Department of Skill Development, Department of Social Development and Welfare and Department of Empowerment of Persons with Disabilities, their quality of life had improved. The training courses were 15-day based but appropriately productive in term of community development context.

The final finding regarding **process to strengthen the sense of self-reliance** showed that after those five mechanics had worked for the community, thereafter, they started their own mechanical business in furniture design, mirror cutting, etc. The recycle ideas were adopted to change waste materials into useful products such as Buddhism’s altar table, work desk, chair, bench, or bed. It was also found that their business involved with building construction, and they were also given employment chances from the community. They were strengthening their ability and competence by attending the study visit, surfing the internet, self-studying and currently learning how to construct the mobile house which the materials could be imported from China, and their service could expand to the nearby provinces included Rayong, Chanthaburi and Prachinburi. It was clear that this process empowered them to raise the sense of self-reliance.

Keyword : Self-reliance of the disadvantaged.

[15] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้ด้อยโอกาสในชุมชนวัดสวนแก้ว ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1)ศึกษาภูมิหลังของผู้ด้อยโอกาสเพื่อทราบความเป็นมาก่อนและหลังการเข้าสู่กระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง 2) ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความสามารถให้กับผู้ด้อยโอกาสในการพึ่งตนเอง ข้อค้นพบที่ได้ คือ

ปัจจัยทางด้านองค์กร ผู้นำองค์กรมีวิสัยทัศน์ในการบริหารงานชุมชน มองการณ์ไกล มีความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว เปี่ยมล้นด้วยเมตตา ให้อาหาร ที่พักอาศัย น้ำไฟ และมีงานให้ทำ และนโยบายด้านการบริหารงานตามโครงการอย่างอิสระ แต่มีปัจจัยอื่นที่เป็นนโยบายการบริหารงานขั้นเด็ดขาด คือ ห้ามการละเมิดศีล 5 ทุกข้อ เป็นการบริหารด้านความประพฤติทางกายและทางด้านจิตใจ

การให้ของผู้นำองค์กร ให้วิชาชีพ ให้ที่อยู่ ที่กินแก่ผู้ด้อยโอกาส และยังได้ติดต่อประสานงานไปยังกรมการพัฒนาฝีมือแรงงาน กรมสวัสดิการสังคม และกรมประชาสงเคราะห์ ให้มาฝึกวิชาชีพช่างให้แก่นายช่างทั้ง 5 คน เพื่อเรียนรู้แบบมีขั้นตอนเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามหลักสูตรระยะสั้นเพียง 15 วัน หลังจากที่ได้รับการฝึกแล้ว สามารถออกไปประกอบอาชีพในที่อื่นได้ นี่เป็นบริบททางด้านการพัฒนาชุมชน จะมีลักษณะเฉพาะที่วัดสวนแก้วนี้เท่านั้น

กระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง จากการศึกษาพบว่านายช่างทั้ง 5 คน สามารถประกอบการงานที่เป็นรายวันอยู่กับมูลนิธิมาก่อน ภายหลังแยกตัวออกมาประกอบธุรกิจส่วนตัวด้วยความรู้ ความสามารถของตนเอง มีการบริหารจัดการตนเองรับซื้อชิ้นส่วนมาประดับตกแต่งใหม่ ช่างเฟอร์ ช่างจักร ช่างตัดกระจก นำมารีไซเคิลใหม่ซึ่งที่อื่นไม่มี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถเฉพาะ ซึ่งเป็นการลดขยะตลอดจนยังนำเอามาแปรรูปต่างๆ เช่น โต๊ะหมู่บูชา โต๊ะทำงาน เก้าอี้ เตียงนอน ตั่ง ม้านั่ง เป็นต้น และพบว่าคนด้อยโอกาสเหล่านี้ ได้ที่อยู่ ที่กิน ที่ทำงาน และได้โอกาสทางธุรกิจ ทำธุรกิจร่วมกับมูลนิธิ ซึ่งบุคคลอื่นไม่มีโอกาส เขาเป็นหัวหน้าธุรกิจเล็ก ๆ มีการก่อสร้างให้วัด สามารถซื้อวัสดุที่บริจาคเข้ามาแล้วนำมารีไซเคิลใหม่เป็นของตนเอง เขาเป็นเจ้าของกิจการเอง เป็นการลดภาระของมูลนิธิ ลดภาระของวัดไม่ต้องมาทำบัญชีบริจาคเมื่อเขาซื้อไปก็เอาไปดัดแปลงตามความรู้ความสามารถของตน เช่าที่อาคารซุปเปอร์มาร์เก็ตของมูลนิธิขาย เฉพาะช่างเฟอร์นิเจอร์ ช่างจักร ช่างตัดกระจก ส่วนช่างก่อสร้างรับเหมาก่อสร้างกับทางวัดและเครือข่ายของวัด ทั้งนี้เป็นการสร้างโอกาสให้มีงานทำ มีอาชีพประกอบเป็นของตัวเอง

จากงานก่อสร้างพบว่า ช่างก่อสร้างมีการเสริมกระบวนการในการพึ่งตนเองมีการเสริมทักษะโดยการออกไปดูงานที่คนอื่นเขาทำ ดูจากเว็บไซด์ จากอินเตอร์เน็ต ซื้อแผ่นซีดีมาดูวิธีการทำงานเพื่อเสริมความสามารถ ความรู้ และความเข้าใจและมีการเสริมความรู้ใหม่ที่กำลังเรียนอยู่เป็นบ้านสำเร็จรูป เรียกว่า “บ้านน็อคดาวน์” เครื่องมือใช้ในการก่อสร้างสั่งมาจากประเทศจีน ปลูกสร้าง 3 วัน หรือ 5 วัน ก็สำเร็จ ช่างก่อสร้างนี้จะสร้างภายในวัด ฝั่งมูลนิธิ และก่อสร้างชุมชนที่อยู่ในเครือข่ายในจังหวัดระยอง จันทบุรี และปราจีนบุรี จะเห็นว่า ช่างเหล่านี้ทำงานเป็นหน่วยธุรกิจเล็ก ๆ เช่าที่วัดอยู่ ไม่ใช่คนของมูลนิธิพร้อมกับลูกน้อง 40 คน และอีก 300 คนที่ถูกฝึกงานให้ไปได้โอกาสมีงานทำ ทำธุรกิจ ซึ่งธุรกิจอย่างนี้มันผูกขาดอยู่กับวัดกับทางมูลนิธิ ส่วนทางมูลนิธิก็ยังรับบริจาคสิ่งของต่อไป กระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้ด้อยโอกาสในชุมชนวัดสวนแก้ว ตำบลบางเลน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

บทนำ

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานหลักที่เล็กที่สุดในสังคม เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในสังคมและใกล้ชิดกับคนมาก ครอบครัวเป็นรากฐานที่สำคัญของมนุษย์ คุณค่าของครอบครัวไม่ได้อยู่ที่เงินทอง หรือความร่ำรวย หากแต่อยู่ที่สามารถทำให้สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (รายงานการวิจัยโครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว, 2553) เป็นครอบครัวที่มีความแข็งแรงอาศัยอยู่ในที่ๆ มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีรายได้และทรัพย์สินเพียงพอสำหรับรายจ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิต มีเงินออมสามารถนำมาใช้จ่ายในยามฉุกเฉินหรือจำเป็นได้ ปราศจากหนี้สิน ในกรณีที่มีหนี้ มีความสามารถในการปลดหนี้และต้องมีที่อยู่ที่อาศัยที่มั่นคง สามารถทำหน้าที่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัวได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ ที่สำคัญในครอบครัวทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง สมบูรณ์ และมีโอกาสเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองตลอดจนสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคม

จากปัญหาความยากจน ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและรายได้โดยตรง

ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาประเทศเป็นแผนแม่บทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบันนี้ พ.ศ. 2557 เราใช้แผนพัฒนามาถึง 11 แผนแล้ว ในแผนที่ 7 มีเป้าหมายสำคัญในการนำประเทศไปสู่ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมอุตสาหกรรม (เสน่ห์ จามริก 2531) ได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ผ่านมาว่า เป็นการพัฒนาที่เป็นประโยชน์กับภาคเมืองมากกว่าภาคชนบทยิ่งในสมัยการสร้างอุตสาหกรรมการทุ่มเทการสร้างอุตสาหกรรมที่มุ่งพัฒนาความสามารถในการผลิตของภาคเมือง แล้วดึงเอาทรัพยากรในชนบทเข้ามาเสริมสร้างอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมตัวแทนการนำเข้าหรือเพื่อการส่งออกก็ตาม ชนบทก็อยู่ในฐานะที่เสียเปรียบมากขึ้น เพราะว่ากำลังทุน กำลังทรัพยากร รวมทั้งกำลังแรงงานต่างๆ ล้วนแต่ถูกดูดซับมาจากชนบททั้งสิ้น

ฉะนั้นในการพัฒนาประเทศ (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, 2530 , (1) การพัฒนาจะประสบความสำเร็จ หรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจในชนบทเป็นสำคัญ ดัชนีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศมิได้อยู่ที่การขยายตัวทางเศรษฐกิจส่วนรวม หรือขึ้นอยู่กับความเจริญเติบโตในเศรษฐกิจบางสาขา หากอยู่ที่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในชนบทไม่เพียงแต่รายได้ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นชาวชนบทเท่านั้น แต่หมายถึงความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชนบทอีกด้วย

จะเห็นว่าปัญหาที่สั่งสมคั่งค้างมาตลอดถึง 3 ทศวรรษ (อเนก นาคบุตร 2531, 146) มองว่ายิ่งพัฒนาก็ยิ่งทำให้ชนบทจนลง เนื่องจากนโยบายสูงสุดของการพัฒนาชนบท มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อตอบสนองความมั่นคงภายในของรัฐ และการปกครองของทหารตลอดจนการปรับตัวของประเทศต่อภาวะการเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจโดยรวม ที่ถูกกระทำ ครอบงำและรุกรานจากระบบเศรษฐกิจโลก ควบคู่กับการเน้นให้เกิดการเติบโตของเศรษฐกิจพื้นฐานของประเทศในกรุงเทพฯ ภาคธุรกิจ ภาคอุตสาหกรรม และที่สำคัญคือ ระบบรัฐราชการ ที่มีกองทัพเป็นอำนาจทางการเมืองสูงสุด และศูนย์รวมอยู่ที่กรุงเทพฯ ทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

ด้วยเหตุหรือภาวการณ์เช่นนี้ จึงมีทั้งนักวิชาการ นักพัฒนาเริ่มหันมาค้นหาศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในที่ต่างๆ โดยมีความเชื่อว่าประเทศใดประเทศหนึ่ง หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีประวัติอันยาวนาน จะต้องมี ความรู้ความสามารถ จึงทำให้สืบทอดความเป็นประเทศหรือชุมชนใด (ประเวส วสี 2530, 42) นับตั้งแต่ปี 2527 เป็นต้นมา กระแสเฉพาะตัวอย่างที่เป็นปัจเจกบุคคลที่พึ่งตนเองได้ ได้รับการเสนอเป็นกรณีตัวอย่างแก่สาธารณะชนมากขึ้นเช่น กรณีชาวบ้าน มีคุณลุง ประสงค์ รณรงค์ เป็นผู้นำเศรษฐกิจชาวสวนยางพารา ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเจริญ กรณีพระนักพัฒนาหลวงพ่อพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กลยาโณ)

1. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงรูปแบบการพึ่งตนเองในระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม ระดับเครือข่ายของชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ศักยภาพที่มีอยู่พึ่งตนเองได้อย่างเต็มที่ โดยมีผู้นำและองค์กรประชาชน เพื่อช่วยเหลือตนเองในรูปของกลุ่ม หรือโครงการต่างๆ ในกรณีชุมชนที่พึ่งตนเองได้

2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัย หรือเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค ต่อการพึ่งตนเองในระดับชุมชน กรณีชุมชนป่าไม้เรียง

แนวคิด ทฤษฎี ในการพึ่งตนเอง ในการศึกษาเรื่องการพึ่งตนเองในสังคมที่เป็นพลวัต ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา : การศึกษาเฉพาะชุมชนป่าไม้เรียง ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตภาคใต้ของไทยเราเป็นการศึกษาถึงลักษณะชุมชนที่มีต่อการพึ่งตนเอง มีปัจจัยเงื่อนไขที่สนับสนุน หรือมีปัญหาอุปสรรคใดๆ ต่อชุมชนที่พึ่งตนเอง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีแนวคิดทฤษฎี เข้ามาช่วยเป็นแนวทางในการศึกษา ได้แก่ แนวการคิดพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชน ภาวะความเป็นผู้นำ และแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา ซึ่งมีแนวคิดในการพึ่งตนเองเป็นหลักในการกำหนดวิเคราะห์ชุมชน แนวคิดดังกล่าวประกอบด้วยหลักสำคัญ คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน 2 การรวมกลุ่ม เครือข่าย และบูรณาการ โดยแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนค่อนข้างจะมีความซับซ้อน แนวคิดการพึ่งตนเองนี้สามารถพัฒนาชุมชนจากภาวะที่ยากจนให้กลับฟื้นตัวได้

จากการศึกษาวิจัยนี้ ได้ระบุถึงความเป็นผู้นำในครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงสังคมชาวสวนยางที่มีการก่อร่างสร้างตัวและอาศัยความร่วมมือของชุมชน ในการพัฒนาจึงจำเป็นต้องเข้าใจคุณลักษณะของชุมชนเป็นอย่างดี ที่จะมีความพร้อมในการพึ่งตนเองได้

2. การพึ่งตนเองระดับกลุ่ม

วิวัฒน์ชัย อัตถากร (ในโอวาท สุทธนารักษ์, 2531 : 16 - 18) ให้ความหมายการพึ่งตนเองเป็นคำที่มีความหมายตรงกันข้ามกับการพึ่งพา (Dependence หรือ Dependency) กล่าวได้ว่าการพึ่งตนเองเป็นแนวคิดแย้ง (Antithesis) ต่อการพึ่งพา การพึ่งในระดับประเทศแยกได้เป็นการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ (Economic Dependency) การพึ่งพาทางการเมือง (Political Dependency) และการพึ่งพาทางวัฒนธรรม (Cultural Dependency)

สำหรับการพึ่งพาทางเศรษฐกิจนั้น อาจแยกเป็นได้หลายลักษณะ คือ การพึ่งพาทางการค้า (Trade Dependency) การพึ่งพาทางเทคนิควิทยาการ (Technological Dependency) และการพึ่งพาด้านการช่วยเหลือ (Aid Dependency) การพึ่งพาด้านการเงินหรือเงินกู้ (Financial or Debt Dependency) ฉะนั้นการที่พึ่งพาตนเองของสังคมหนึ่งสถานการณ์ที่ชุมชนหรือสังคมนั้นมีระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง ระบบการเมืองและการบริหารประเทศแบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ และระบบคิดความเชื่อจิตสำนึกแบบพึ่งตนเอง รวมทั้งการปฏิบัติที่เป็นจริง ในวันที่จะพัฒนาสังคมของตน เพื่อยืนบนขาของตนเอง การพึ่งตนเองมิใช่การปิดตนเองจากความสัมพันธ์กับสังคมอื่น หรือโลกภายนอกสัมพันธภาพจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค

ประเวศ วะสี (2530) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง ระบบการผลิตแบบใช้เอง กินเอง ความสมดุลกับธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือยทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

นิตยา คชภักดี (2545) ได้อธิบายว่า การพึ่งพาตนเอง หมายถึง ครอบครัวที่จะอยู่รอด คงโครงสร้าง ทำหน้าที่และรักษาสัมพันธภาพที่ดี โดยสมาชิกทั้งหญิง และชายช่วยกันปรับตัวในกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งประเมินได้จากการดูแลตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจ การจัดการชีวิต

สรุปว่า หลักการพึ่งตนเอง 2 ท่านแรกมีความคิดที่มีความละม้ายคล้ายคลึงกันที่เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ โดยคำนึงปากท้องเป็นสำคัญ หนักไปทางปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์เพื่อเลี้ยงตนเอง ท่านที่ 3 พึ่งความคิด ความรู้ ความสามารถ ทัศนะ การตัดสินใจ การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน คุณหมอประเวศและคุณนิตยา มองถึงการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจมุ่งสู่ระบบการผลิตและโครงสร้างการผลิต การไม่มีหนี้สิน ใช้ชีวิตแบบสงบสุข มีเวลาให้ตนเองทำดี รักษาสิ่งแวดล้อม รู้ทันเหตุการณ์บ้านเมือง และการบริการทางสังคม การพึ่งตนเองแบบเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และบริการสังคม ผู้เขียนมีความเห็นที่ตรงกันข้ามการพึ่งตนเองแบบนี้อาจจะเกินความจำเป็นเพราะเทคโนโลยีนี้ก็มีราคาแพง ทำให้คนจนที่อยากจะมีไว้เทียมหน้ากับเขาบ้างได้ไปกู้หนี้ยืมสินเขามาจะทำให้ครอบครัวไม่พอใช้จ่าย ทำให้เดือดร้อนภายหลังได้

3. บทบาทและระบบของเครือขายเศรษฐกิจในปัจจุบัน

บทบาทและระบบของเครือข่ายเศรษฐกิจในชุมชนในปัจจุบันพิจารณาจากประสิทธิภาพของการทำงานของเครือข่ายในด้านต่างๆ อันได้แก่ ด้านความสามารถของแม่ข่าย หรือแกนนำเครือข่าย บทบาทของเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนทั้งต่อสมาชิกเครือข่าย และต่อชุมชน ตลอดจนปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินการของเครือข่าย สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ความสามารถของแม่ข่ายหรือแกนนำเครือข่าย
2. บทบาทของเครือข่ายต่อสมาชิกเครือข่าย
3. บทบาทของเครือข่ายต่อชุมชน

บทบาทของเครือข่ายต่อชุมชน เมื่อเปรียบเทียบสภาพชุมชนที่มีความร่วมมือแบบเครือข่ายกับชุมชนที่ไม่มีความร่วมมือแบบเครือข่าย พบว่า ชุมชนที่มีความร่วมมือแบบเครือข่ายจะมีโอกาสที่จะมีปัจจัยที่เอื้อต่อความเข้มแข็งในชุมชน หรือการพึ่งตนเองได้ของคนในชุมชนมากกว่าชุมชนที่ไม่มีความร่วมมือแบบเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็น การมีสหกรณ์ การมีกองทุน

ชุมชน การมีร้านค้าชุมชน การมีลานค้าชุมชน การมีกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง การผลิตน้ำยาง รวมถึงฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนซึ่งมีฐานะปานกลางเป็นส่วนใหญ่

กล่าวโดยสรุป เครือข่ายช่วยในการแก้ปัญหาความยากจน จากการส่งเสริมอาชีพที่มีอยู่ และสร้างอาชีพใหม่ๆ ให้กับคนที่ว่างงานหรือทำเป็นอาชีพเสริม และยังมีการกระจายรายได้ในท้องถิ่น จากการแบ่งปันผลกำไร ให้กับสมาชิกสวัสดิการให้แก่ชุมชน และลดปัญหาพ่อค้าคนกลาง รวมถึงลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน

ปรากฏการณ์ในการทำการวิจัย

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาปรากฏว่า มีความคลาดเคลื่อนจากความคิดเดิม ที่ว่ามีผู้เข้าใจและมองเห็นภายในและภายนอกเข้าใจว่าวัดสวนแก้วทำโรงงานอุตสาหกรรมรีไซเคิลของเก่า ซึ่งในความเข้าใจของผู้วิจัยนั้น เข้าใจว่าทุกอย่างเป็นของวัดหรือมูลนิธิทั้งหมด เช่น ซุปเปอร์มาเก็ต และของที่ขายอยู่ในซุปเปอร์มาเก็ต ก็เข้าใจว่าเป็นของมูลนิธิทั้งหมด โต๊ะ เตียง ที่วางขายอยู่ในซุปเปอร์มาเก็ต ก็เข้าใจว่าเป็นของมูลนิธิ ทุกกิจกรรมที่มองเห็นในเวลาเข้ามาอยู่ที่ประตูเข้าวัด เมื่อผู้วิจัยได้ลงศึกษาภาคสนามแล้ว ทำให้ทราบว่าระหว่างสายตาที่มองเห็นกับปรากฏการณ์จริงนั้น มันไม่เหมือนกัน ต้องมีการพิสูจน์คล้ายวิทยาศาสตร์ จึงจะรู้แน่ชัดว่าสิ่งที่มองเห็นนั้น มันจริงบางส่วนและไม่จริงบางส่วน เช่น ส่วนที่จริงคือพื้นที่และตัวอาคารทั้งหมดเป็นของมูลนิธิ ของที่รับบริจาคเข้ามาทั้งหมดเป็นของมูลนิธิ แต่จะมีอยู่ระยะหนึ่งพอของบริจาคมาถึง ก็จะมีคนมาซื้อหาเอาไปใช้กันหมด บางส่วนก็ถูกประมูลขายไปในราคาที่ไม่แพงนัก ให้คนยากจนที่พอจะมีกำลังซื้อหาไปกินไปใช้กันทั้งคนที่อยู่ภายในชุมชนเอง และคนที่อยู่ภายนอกชุมชนต่างก็มาซื้อหาเอาไปใช้ พอขายเสร็จหน้าที่ของมูลนิธิมีเพียงเท่านี้

ส่วนคนที่ซื้อหรือประมูลไปแล้ว เขาจะนำไปซ่อมแซมแล้วนำมาขายอีกทีหนึ่ง โดยเช่าร้านค้าในซุปเปอร์มาเก็ตแล้ววางขาย ไม่ว่าจะเป็นร้านขายจักร ขายตู้เตียง หรือที่เรียกว่าประตูสมบัติ ร้านทั้งหมดเหล่านี้ ได้เช่าที่ของมูลนิธิอีกทีหนึ่ง ไม่ใช่มูลนิธิหรือมูลนิธิจะไปนั่งขายเอง ทางมูลนิธิได้ขายไปตั้งแต่ยังเป็นชิ้นส่วนที่ยังเป็นขยะอยู่ ยังไม่สมบูรณ์ และเก็บค่าเช่าที่สำหรับขายเท่านั้น

ในส่วนนี้เกี่ยวข้องอะไรกับงานวิจัยนี้ ส่วนที่เกี่ยวข้องก็คือ งาน 5 แผนกที่เข้ามาเกี่ยวข้องตรงนี้ จึงจำเป็นต้องพูดในส่วนนี้ คือ แผนกเฟอร์นิเจอร์ต้องมาซื้อไม้เป็นชิ้นที่ได้รับบริจาคมา เอาไปประกอบชิ้นส่วนทำตู้ โต๊ะ และเตียง ช่างจักรต้องมาซื้อจักรเก่าและชิ้นส่วนของจักรที่พอจะใช้ได้ไปประกอบใหม่ จึงจะขายได้ ช่างตัดกระจกก็รับตัดกระจกได้ใส่กระจกให้ซ่อมแซมตัวตู้และทาสีใหม่ ส่วนงานก่อสร้างก็จะซื้อชิ้นส่วนประเภทไม้ เหล็ก ปูน ทรายบางส่วน ซื้อมาจากร้านค้าภายนอกบางส่วน โดยมีการรับเหมากับทางมูลนิธิอีกทีหนึ่ง งานที่ผู้วิจัยกำลังทำทุกแผนกเข้ามาเกี่ยวข้องตรงนี้ เหตุที่ผู้วิจัยต้องยกขึ้นมาหาข้อเท็จจริงว่าจริงๆแล้วมันคืออะไร ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าวัดสวนแก้วทำโรงงานอุตสาหกรรมรีไซเคิล เป็นความจริง 50 เปอร์เซ็นต์ อีก 50 เปอร์เซ็นต์เป็นของประกอบการธุรกิจที่มาเช่าพื้นที่ขาย เป็นการสงเคราะห์ให้ผู้ค้าขายได้เข้ามาประกอบอาชีพค้า ขายเลี้ยงตนเองและครอบครัวอีกทางหนึ่ง

เหตุที่ทางมูลนิธิต้องทำเช่นนี้ เพราะเมื่อก่อนทุกคนก็รับเงินค่าจ้างรายวันจากมูลนิธิในราคาวันละ 35 บาทบ้าง 40 บาทบ้าง อาจจะไม่พอกับการใช้จ่ายในครอบครัว หรือเกิดจากความโลภของคนบางคนที่ไม่มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ หรือในการปฏิบัติงาน จึงเกิดการทุจริตขึ้น ทั้งฝ่ายรับของบริจาคมา ทั้งแผนกขายมีการยักยอกสิ่งของเงินทอง จึงทำให้ผู้บริหารมูลนิธิเห็นว่ามันยังมีช่องโหว่อยู่ เพื่อเป็นการอุดช่องว่างนั้น จึงให้พวกที่คิดว่าตนเองมีกำลังเข้มแข็ง และพอที่จะช่วยเหลือตนเองได้ให้แยกตัวออกไปทำธุรกิจส่วนตัว เพื่อเป็นการอุดช่องในการทำทุจริต และไม่ต้องจ่ายค่าแรงให้ด้วย เมื่อเขาทำธุรกิจส่วนตัว ทำมากก็ได้มาก ทำน้อยก็ได้น้อย ไม่ทำก็ไม่มีรายได้เลยจึงทำให้นายช่างเหล่านี้ต้องมีความมานะอดทน มีความขยันขันแข็งกว่าที่เคยเป็นอยู่

การพัฒนาอาชีพที่มีความแตกต่างจากที่อื่น

การทำงานของมูลนิธิวัดสวนแก้วนี้ มีความแตกต่างจากที่เขาทำกันในที่อื่น โดยเฉพาะการนำคนเข้าวัดมาพัฒนาจนเกิดเป็นชุมชนขึ้น ให้ที่พัก ที่อาศัย ให้วิชาชีพ ให้การงาน ให้อาหาร ให้เงินเดือน ให้ชีวิตใหม่ ให้อนาคต ให้ธรรมะ ให้วิชาทำมาหากิน ให้ที่พึ่งทางกายและทางใจ ช่วยเหลือตลอดทั้งครอบครัว และให้การศึกษาแก่ลูกหลานของคนในชุมชนนี้ส่วนหนึ่ง

ส่วนที่ 2 คือ มีการรับบริจาคของเหลือใช้จากประชาชนทั่วไป เพื่อนำมารีไซเคิลและกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ เพื่อเป็นการบรรเทาทุกข์ให้แก่คนยากคนจน ของเหลือกินเหลือใช้ทั้งหลาย อาจจะไม่มีประโยชน์สำหรับคนรวย เพราะไม่ได้นำไปใช้สอย แต่กลับมีประโยชน์สำหรับคนจน คนขาดแคลนของกินของใช้ต่างๆ เมื่อพวกเขาเหล่านั้นได้นำไปใช้บรรเทาทุกข์ทำให้จิตใจของพวกเขามีความสุขขึ้นมาได้บ้าง จุดบริจาคนี้แหละมีความแตกต่างจากที่คนอื่นเขาทำกัน

สิ่งของเครื่องใช้ที่นำมาซ่อมแซมหรือรีไซเคิลแล้ว จัดอยู่ในสภาพที่ใช้งานได้แล้วก็นำไปขายให้ผู้มีทรัพย์น้อยได้ซื้อเอาไปใช้สอย อีกอย่างหนึ่งซึ่งที่อื่นเขาไม่ทำกันคือ ของที่สำหรับจับจ่ายใช้สอยนอกจากคนจนในชุมชนจะซื้อหามาใช้แล้ว คนที่อยู่ภายนอกชุมชนทั่วทุกทิศ เมื่อมาเยี่ยมชมโครงการ ก็จะพากันซื้อเอาไปใช้ เรียกว่ามีประโยชน์ต่อคนในชุมชน และคนนอกชุมชนที่เรียกว่าสังคมด้วย

ส่วนที่ 3 คือ การฝึกอาชีพให้กับชุมชนอย่างถาวร เช่น ช่างก่อสร้าง ช่างปูน ช่างเฟอร์นิเจอร์ ช่างแต่งจักร ช่างตัดกระจก ซึ่งเป็นช่างที่ไม่มีในที่อื่นเขาทำกัน แต่องค์กรมูลนิธิวัดสวนแก้วได้จัดฝึกให้จนมีความรู้ถาวร มีอาชีพเลี้ยงตนเองได้

ความแตกต่างของจักรข้างนอกและจักรข้างใน มีความเหมือนกันหรือไม่ ข้อที่ 1 จะเห็นความต่างอย่างชัดเจน คือ จักรข้างนอกเป็นจักรใหม่ มีขายตามท้องตลาด มีราคาสูง ส่วนจักรภายในชุมชน เป็นจักรที่เขาบริจาคจักรที่ชำรุดใช้งานไม่ได้แล้ว ไม่ว่าจะเป็นตัวเครื่อง หรือตัวจักรอยู่ในสภาพที่ชำรุดเป็นส่วนมาก ต้องนำมาซ่อมตัวจักรใหม่ ซื้ออะไหล่ซ่อมใหม่ บางตัวจักรก็ต้องซื้ออะไหล่แบบยกเครื่องกันเลย ราคาก็ไม่เหมือนกับจักรใหม่ แล้วแต่ยี่ห้อและรุ่น ด้วยความสวยในการประดับตกแต่ง สีสัน ถ้าเก่าๆธรรมดาพอเย็บได้ก็มีราคาอยู่ในราคา 1,800 บาท คุณภาพดีขึ้นมาหน่อยก็ราคา 2,000 บาท ยี่ห้อดีรูปทรงของการประดับตกแต่งสวยงามก็อยู่ในราคา 4,000 บาทบ้าง 4,500 บาทบ้าง 3,000 บาทบ้าง แล้วแต่ความสวยงาม ส่วนจักรที่ชาวบ้านที่เป็นบุคคลภายนอกมาประมูลซื้อไปนั้น เหตุที่ราคาไม่เหมือนกันอยู่ที่สภาพของจักรดีไม่ดี ตรงนั้นจะแพงหรือถูกก็อยู่ตรงนั้น ถ้าเขาไปแต่งแล้วขายคาดว่าราคาคงจะไม่เหมือนกันแน่นอน เพราะฝีมือในการประดับตกแต่งของช่างนั้นมีความรู้ความสามารถต่างกัน ราคาที่ออกมาก็ไม่เหมือนกัน บางคนก็ขายเอากำไรน้อย แต่ขายให้ได้มาก บางคนก็เอากำไรมากแต่ขายได้น้อย

การมีสิทธิในการซื้อเหนือคนอื่นหรือไม่ ตรงนี้ไม่มีใครกล้าบอกความจริง เพียงแต่ทราบว่าจักรเก่าทางมูลนิธิขายไม่ได้เจาะจงว่าเป็นคนภายในหรือภายนอก ราคาตัวละ 200 บาท เท่าที่เปรียบเทียบกับสินค้าตัวอื่นๆ ราคาที่ขายไม่คงที่ อยู่ที่สภาพของดีมากดีน้อย ยังใช้งานได้อยู่ หรือจะต้องไปซ่อมแซมก่อน จึงจะใช้ได้ ไม่น่าจะมีอภิสิทธิ์อะไรตรงนี้

ความจำเป็นในการที่จะต้องมีผู้ซื้อเพื่อระบายสิ่งของ

การรับซื้อของผู้ประกอบธุรกิจหรือผู้นำไปใช้มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นที่ระบายสินค้า ถ้าไม่มีคนรับซื้อออกไปของก็จะกองอยู่ กลายเป็นกองขยะมหึมา ส่งกลิ่นเน่าเหม็นคุ้งไปทั่ว ไม่แพ้อะไรกับกองขยะในประเทศสหรัฐอเมริกา พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม) ได้ไปดูงานในต่างประเทศ ได้เห็นกองขยะขนาดใหญ่ในสหรัฐ ท่านเล่าว่ากองขยะกองนี้ มีความกว้างใหญ่โตเสียที่ดินในการทิ้งขยะถึง 50,000 ไร่ แต่ละพื้นที่พื้นที่หนึ่งๆ จะมีขยะกองทิ้งอยู่ประมาณ 5,000 ไร่ เขาเรียกกันว่าขยะโจรปล้นที่ดิน แต่พระราชธรรมนิเทศ ท่านเป็นพระนักพัฒนาที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ท่านคิดว่าหากรับบริจาคเข้ามาอย่างเดียวแล้วไม่ระบายออก วัดสวนแก้วทั้งหมดก็คงจะต้องเต็มไปด้วยกองขยะส่งกลิ่นเน่าเหม็นไปทั่ว แต่ท่านมีความรู้ เพราะท่านได้รับยกย่องว่าเป็นครูภูมิปัญญาไทย ท่านก็คิดดัดแปลงสิ่งของทุกอย่างที่ได้รับบริจาคมาโดยขายให้ผู้ที่ต้องการขายของเข้าไปซื้อแล้วนำมาดัดแปลงให้มีความสวยงาม ให้ดีขึ้น นำไปขายแล้วเอาไปใช้งานใหม่ได้

ด้วยเหตุดังกล่าวแล้ว ทางมูลนิธิวัดสวนแก้ว จึงจำเป็นต้องระบายของที่รับบริจาคเข้ามา ระบายออกทุกวันเพื่อไม่ให้เต็ม แออัดยัดเยียด เป็นประโยชน์ทั้งผู้บริจาค ไม่ปล่อยให้รกบ้านอาคารสถานที่ เป็นประโยชน์แก่มูลนิธิที่ระบายออกไป และได้เงินที่ขายเข้ามูลนิธิ เป็นประโยชน์ทั้งผู้เอาไปขาย เมื่อได้กำไรก็เอาไว้เลี้ยงตนเอง ครอบครัว ช่วยเหลือคนอื่นเป็นประโยชน์แก่ผู้ซื้อไปใช้สอย ที่แน่ๆ เลยก็คือไม่เป็นภาระให้กับรัฐบาล จะต้องให้เทศบาลขนไปทิ้งขนไปทำลาย สิ้นงบประมาณและเปลืองพื้นที่ในการทิ้ง ทำให้เกิดมลพิษจากการเน่าเสีย จากถุงพลาสติกที่ย่อยสลายไม่ได้ โดยที่พระราชธรรมนิเทศ เอารถไปรับบริจาคมาที่วัดเสียเอง ซึ่งมีกระบวนการหลายขั้นตอนด้วยกัน โดยนำมารีไซเคิลใหม่ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่คนยากจน คนด้อยโอกาสต่อไป

ความสำคัญที่แตกต่างกันของช่างทั้ง 5 แผนก

ความสำคัญของหัวหน้าช่างทั้ง 5 แผนกนั้น มีบริบทที่แตกต่างกัน เริ่มจากกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน เพราะบางคนก็ศึกษาด้วยตนเองแล้วมาเข้ารับการฝึกเพิ่มเติมเสริมความรู้ความ สามารถทีหลัง บางคนก็เป็นมาก่อนที่จะเข้ามาอยู่กับมูลนิธินี้ เมื่อมาอยู่ได้มาฝึกวิชาชีพเพิ่มเติม ทั้งที่ฝึกด้วยตนเอง และมีครูสอน เป็นการเรียนรู้เสริมทักษะและพัฒนาศักยภาพจากผู้บริหารด้วยจากเจ้าหน้าที่กรมแรงงานพัฒนาฝีมือ กรมประชาสงเคราะห์ กรมสวัสดิการสงเคราะห์ด้วย เพราะทุกคนมีความรู้ความสามารถที่แตกต่างกับการนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปใช้ในแต่ละแผนกก็แตกต่างกัน เพราะงานแต่ละแผนกไม่เหมือนกัน ทั้งความถนัด ความเชี่ยวชาญก็ไม่เหมือนกัน

ความสำคัญของช่างคนที่ 1 คือ ช่างก่อสร้าง ความสำคัญของเขา คือ เป็นผู้ที่ก่อสร้างที่อยู่ที่อาศัยในชุมชนมูลนิธิวัดสวนแก้ว ทั้งที่พักผู้มาถือศีล ที่พักคนงาน ทำถนน สร้างศาลากลางน้ำ สร้างคอนโดสุนัข คอนโดแมว บ้านพักคนชรา งานก่อสร้างทุกประเภทที่จำเป็นต้องใช้สิ่งก่อสร้างก็ต้องใช้ช่างก่อสร้าง

ความสำคัญของช่างคนที่ 2 คือ ช่างเฟอร์นิเจอร์ เขาก็มีความถนัดในการต่อตู้ ต่อโต๊ะ ต่อเตียง เมื่อเขาบริจาคไม้ชิ้นเล็กชิ้นน้อย ไม้แผ่นมา เขาก็จะไปซื้อแล้วนำมาต่อมาประกอบใหม่ ส่วนใหญ่จะไม่ได้นำมาใช้ในมูลนิธิ เมื่อเสร็จก็จะขายส่ง ขายปลีกไปข้างนอก ไปสู่สังคมภายนอก ความสำคัญกับบุคคลภายในชุมชน จากการงานของเขาแทบจะไม่มีเลย แต่สังคมภายนอกกลับได้พึ่งผลงานของเขา ทางวัดและมูลนิธิก็ได้พึ่งเขาได้น้อย เพราะมีเวลาแต่ทำการงานธุรกิจส่วนตัวเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ความสำคัญต่อมูลนิธิจึงมีน้อยมาก

ความสำคัญของช่างคนที่ 3 ซึ่งเป็นช่างปูน ช่างปูนนี้จะทำงานร่วมกับช่างรับเหมาก่อสร้าง เมื่อผู้รับเหมาสั่งให้ทำอะไร ก็จะสั่งลูกน้องทำด้วยกัน เกี่ยวกับการงานก่อสร้างทุกชนิดภายในวัดและมูลนิธิ ก่อเกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมภายในชุมชน ช่างปูนนี้ไม่ได้รับเหมาะภายนอก ทำอยู่เฉพาะภายในมูลนิธิเท่านั้น

ความสำคัญของช่างคนที่ 4 คือ ช่างจักร ช่างจักรก็ประกอบธุรกิจส่วนตัว รับมาแต่งแล้วขายเอื้อประโยชน์สำหรับตนเองและครอบครัว ไม่ได้เอื้อประโยชน์ต่อส่วนรวมต่อมูลนิธิ หรือต่อชุมชนแต่อย่างใด ดังนั้น ความสำคัญต่อมูลนิธิและต่อชุมชนสังคมจึงมีน้อยมาก

ความสำคัญของช่างคนที่ 5 คือ ช่างตัดกระจก การตัดกระจกเป็นการหารายได้ เป็นธุรกิจแขนงหนึ่ง ช่างตัดกระจกก็จะประกอบกิจเป็นการหารายได้จากการตัดกระจก แต่งตู้ ทาสีด้วยพร้อมในตัว แต่ก็เป็นการเอื้อประโยชน์แก่ตนเองและครอบครัว ไม่ได้ทำประโยชน์ให้แก่มูลนิธิหรือชุมชนหรือสังคม เพราะเป็นงานส่วนตัว ผลที่เกิดส่วนใหญ่จะเอื้อให้เกิดกับตนเองมากกว่า

ความสามารถในการพลิกผันความคิด

การที่คนผู้ด้อยโอกาสมาอยู่ร่วมในชุมชนเดียวกันแล้ว พวกเขาสามารถพลิกผันความคิดของตนเองได้อย่างไรนั้น ก็คือการได้เข้ารับการอบรมธรรมะ หรือคำสั่งสอนที่เป็นประโยชน์จากพระราชธรรมนิเทศ อย่างน้อยก็เดือนละ 2 ครั้งใน 1 เดือน เงินเดือนจะออก 2 ครั้งในวันที่ 16 ของเดือน และในวันสุดท้ายของเดือนนั้น พระราชธรรรมนิเทศ (พระพยอม) ท่านจะใช้ธรรมะอบรมสั่งสอนทำให้คนเกียจคร้าน เกเร ไม่ทำงาน เมื่อเทศน์สอนบ่อยๆ ได้ยินได้ฟังบ่อยๆ ธรรมะก็ค่อยๆซึมเข้าความคิด พลิกชีวิตหันกลับมาเริ่มต้นชีวิตใหม่ ให้สามารถประกอบอาชีพทำการงานด้วยความขยัน มีมานะอดทน ใช้ความเพียรพยายามทำให้ชีวิตพลิกกลับ ทำให้ประสบความสำเร็จในการทำงาน จนลืมตาอ้าปากได้ มีกินมีใช้เหมือนกับบุคคลอื่นทั่วไป

กระบวนการคิดที่แตกต่างกัน

แต่ละคนอาจมีกระบวนการคิดที่แตกต่างกันตามฐานะ และหน้าที่รับผิดชอบ เมื่อเขาเหล่านั้นเข้ามาสัมผัสกับการทำงานในหน้าที่ได้ดีแล้ว สิ่งที่จะต้องคำถึงถึงก็คือเขาทำประโยชน์ให้กับสังคมบ้างหรือไม่นั้น ตามที่สังเกตเห็นในชีวิตประจำวันของพวกเขาเหล่านั้น คือ

ในส่วนที่ 1 พวกเขาคิดช่วยเหลือตนเองก่อนที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่น พวกเขาพยายามทำทุกอย่างเพื่ออนาคตของตนเอง ให้มีงานทำ ให้มีเงินทองเข้ามา มีกินมีใช้สำหรับตนเองและครอบครัว โดยเอาชุมชนและสังคมไว้ภายหลัง

ส่วนที่ 2 เมื่อพวกเขาช่วยเหลือตนเองได้แล้ว ก็คิดจะช่วยชุมชนและสังคมต่อ ตามที่ได้สังเกตเห็น และการให้คำสัมภาษณ์ของพวกเขา เขาจะบอกว่าเมื่อใครก็ตาม ที่เข้ามาอยู่ร่วมงานกันแล้ว เมื่อไม่เป็นงานมาก่อนก็ยินดีที่จะฝึกให้ เมื่อเรียนรู้จนเป็นแล้ว จะอยู่ช่วยงานกันก็ได้ หรือจะไม่อยู่ จะกลับไปยังภูมิลำเนาบ้านเกิดของตนเองก็ได้ไม่บังคับ จะไปประกอบอาชีพส่วนตัวก็ไม่เป็นไร มีหลายคนที่เข้ามาทำเป็นแล้วก็ออกไป เช่น แผนกก่อสร้าง แผนกตัดกระจก แผนกเฟอร์นิเจอร์ พวกเขามีความยินดี ถ้าบุคคลใดมีความประสงค์จะเรียนวิชาชีพช่าง มีปวารณาตัวอย่างเด่นชัด คือ ช่างตัดกระจก เขาบอกว่าถ้าใครอยากตัดกระจกเป็น ไปหาเขาได้ จะสอนให้ตัดเป็นภายใน 30 นาที สอน ให้ฟรีโดยไม่คิดค่าเล่าเรียนแต่อย่างใด และก็ได้สอนให้ไปแล้ว 10 กว่าคน 10กว่า คนนี้เขาไม่ได้อยู่ช่วยงานสักคน เพียงแต่มาขอเรียนแล้วก็กลับไปประกอบอาชีพ ไปเปิดร้านของตนเอง ทำเป็นของส่วนตัวภายนอก อย่างนี้ก็ชื่อว่าเป็นการช่วยเหลือสังคม ช่างเฟอร์นิเจอร์ก็เคยฝึกงานให้กับคนที่มาฝึกอาชีพวิชาช่างฝีมือไปแล้ว 10 กว่าคน แล้วเขากับไปทำงานส่วนตัวของเขาทั้งหมด ทั้งก่อสร้างเป็นวิชาพื้นฐานของชีวิต ส่วนใหญ่คนนิยมที่จะเรียนรู้วิชาช่างก่อสร้าง เพราะเป็นวิชาที่รวมวิชาช่างทั้งหลายได้ด้วยกันหลายแผนก เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ช่างเชื่อม ทุกอย่างจะรวมอยู่ในที่เดียว ถ้าใครได้เข้าไปฝึกฝนเรียนรู้ ก็จะได้วิชาก่อสร้างทั้งหมด หัวหน้ารับเหมาก่อสร้าง พูดให้ฟังว่า พอสอนให้เป็นแล้วก็จะช่วยงานอยู่ระยะหนึ่งแล้วก็ไป คนเก่าไปคนใหม่ก็เข้ามาอีก ก็ฝึกให้อีก เป็นอยู่อย่างนี้ตลอดทั้งปี เข้าๆออกๆ อยู่อย่างนี้

ส่วนช่างจักร ตามที่ได้สัมภาษณ์และสังเกตเห็นนั้น ก็ไม่ได้ถ่ายทอดวิชานี้ให้กับบุคคล ภายนอกแม้แต่รายเดียว แต่จะถ่ายทอดให้ลูกสาว 2 คน ซึ่งเป็นบุคคลภายในครอบครัว แต่ลูกสาวก็ไม่ได้ลงมาช่วยขายแต่อย่างใด ลูกสาวไปทำงานส่วนตัวภายนอกทั้ง 2 คน ส่วนช่างจักรเองก็แต่งด้วยขายด้วยทำคนเดียว เมื่อไม่คิดจะถ่ายทอดให้ผู้อื่น จะเป็นการเห็นแก่ตัวหรือไม่นั้นให้สังคมหรือชุมชนเป็นผู้มองดูเอง ผู้วิจัยจะไม่ตัดสินลงไปว่ามันใช่หรือไม่ เหตุที่ไม่ฝึกให้คนอื่น เพราะกลัวเขาจะมาทำอาชีพช่างจักรแข่งกับตนหรือเปล่า ได้แต่วิเคราะห์ออกมาหลายประเด็น ประเด็นที่ 1 คือ หวงวิชาความรู้ เพราะเรียนรู้มาด้วยตนเองอย่างยาก ลำบาก ประเด็นที่ 2 กลัวเขาจะมาแข่งขัน จะทำให้รายได้ลดน้อยลงไป ประเด็นที่ 3 คือ อาจจะไม่เป็นที่สนใจของผู้ที่จะเข้ามาขอฝึกวิชา ประเด็นที่ 4 อาจจะให้ลูกสาว 2 คน มาขายแทนหลังจากที่ตนเองสิ้นชีวิตไปแล้ว ประเด็นที่ 5 ทางองค์กรจัดสรรผลประโยชน์ ไม่อนุญาตให้คนภายนอกและภายในรายอื่นขาย มีร้านเดียวก็น่าจะพอแล้ว ประเด็นที่ 6 ว่าบุคคลคนนี้เคยช่วยเหลืองานทางมูลนิธิมาก่อน ก็เลยอนุญาตให้ทำได้ ประเด็นที่ 7 หรือเห็นว่าช่างจักรคนนี้ เขาเป็นผู้ริเริ่มทำมาก่อน การจะปล่อยให้คนอื่นมาประกอบอาชีพแข่งขันเป็นการไม่สมควร

สำหรับช่างปูนก็ได้ทำงานอยู่แผนกก่อสร้าง ใครมาอย่างไรก็ฝึกให้อยู่ทุกคน ถ้าต้องการเข้ามาฝึกฝน เรียนรู้วิชานี้

จะเห็นว่าช่างทั้ง 5 คนนี้ ประกอบอาชีพในงานของตนมาคนละ 10 กว่าปีบ้าง 20 กว่าปีบ้าง 30 กว่าปีบ้าง โดยไม่ได้เปลี่ยนอาชีพไปทำอย่างอื่น หรือเปลี่ยนให้คนอื่นเข้ามาทำแทนตน จะเป็นการเห็นแก่ตัวไปหรือไม่ ถ้ามองแบบผ่านๆ ไปก็น่าจะใช่ แต่ถ้ามองอีกมุมหนึ่งจะเห็นว่าวิชาช่างทุกแผนกนี้ ต้องอาศัยความชำนาญด้านการฝีมือ งานพวกนี้ต้องชำนาญและเข้าใจจริง มีประสบการณ์ มีความชำนาญพอจึงจะทำได้ดี ถ้าเป็นช่างใหม่ขาดความชำนาญ งานที่ทำออกมาก็จะไม่ได้ผลดี เพราะการทำงานนั้นต้องอาศัยความต่อเนื่องและทำเป็นประจำอยู่ทุกวัน จึงจะมองงานออกมีความคล่องตัวและเกิดประสิทธิภาพ

เท่าที่สังเกตบางรายก็ย่อมมีการสงวนจุดร่วม หรือจุดต่างเอาไว้ไม่ปล่อย
เป็นวิชาที่หาเรียนเองไม่ได้ง่ายนัก ถ้าไม่พบผู้นำเลยก็เป็นไปได้ เมื่อได้ของดีวิดี มิติ ใช้ไม่เป็นยังไม่ดีพอ ยังไม่ได้ผล รู้จักทำให้เกิดทั้งประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นในโอกาสต่อไป ก็จะเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อชุมชน และสังคมด้วย

กล่าวโดยสรุป

เมื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตบุคคลเป้าหมายทั้ง 5 คนแล้ว ผู้ศึกษาได้นำมาวิเคราะห์ผลโดยจำแนกแยกแยะข้อมูล จัดลำดับกลุ่มข้อมูล การให้ความ หมาย และการตอบคำถามการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 ประวัติองค์กรทั่วไป ส่วนที่ 2 ศึกษาภูมิหลังก่อนและหลังการเข้าสู่ชุมชนวัดสวนแก้วของนายช่างทั้ง 5 คน ส่วนที่ 3 ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง สรุปผลได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 ประวัติองค์กรทั่วไป ข้อค้นพบ คือ ปัจจัยทางด้านองค์กรมีความพร้อม เช่น ผู้นำองค์กรมีวิสัยทัศน์ในการบริหารงานชุมชน มองกาลไกล มีความเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว แต่เปี่ยมล้นด้วยเมตตา ให้อาหาร ที่พักอาศัย น้ำไฟ และมีงานให้

ทำ จากการค้นพบอีกข้อหนึ่งพบว่า นโยบายด้านการบริหาร งานตามโครงการอย่างอิสระก็จริง แต่ก็มีนโยบายอื่นเป็นนโยบายการบริหารงานขั้นเด็ดขาด คือ ด้านการละเมิดศีล 5 ทุกข้อ เป็นการบริหารด้านความประพฤติทางกายและทางด้านจิตใจ

ส่วนที่ 2 จากการศึกษาภูมิหลังก่อนและหลังการเข้าสู่ชุมชนวัดสวนแก้วของนายช่างทั้ง 5 คน จากการศึกษาภูมิหลังพบว่า นายช่างทั้ง 5 คนมีอาชีพทำนาบ้าง ทำสวนบ้าง ค้าขายบ้าง เป็นตำรวจมาบ้าง ทุกคนมีฐานะยากจน และมีหนี้สินทุกคน

หลังการเข้ามาสู่ชุมชนวัดสวนแก้ว พบว่า หลังจากที่เขาเข้ามาแล้ว เขามีโอกาสในวัดสวนแก้ว ที่อื่นเขาคงไม่มีโอกาสเช่นนี้

ข้อค้นพบต่อไปคือการให้ของผู้นำองค์กรให้วิชาชีพแก่ผู้ด้อยโอกาสเช่นการติดต่อประสานงานไปยังกรมการพัฒนาฝีมือแรงงาน กรมสวัสดิการสังคม และกรมประชาสงเคราะห์ให้มาฝึกวิชา ชีพช่างให้แก่นายช่างทั้ง 5 คน เพื่อเรียนรู้แบบมีขั้นมีตอน เป็นกระบวนการเรียนรู้ตามหลักสูตรระยะสั้น แต่ได้ผล หลังจากที่พวกเขาได้รับการฝึกอบรมแล้ว ถ้าอยู่กับที่ได้ก็เจริญก้าวหน้าโดยไม่ต้องคิดจะออกไปประกอบอาชีพในที่อื่น อันนี้เป็นบริบททางด้านการพัฒนาชุมชน จะมีลักษณะเฉพาะที่วัดสวนแก้วนี้เท่านั้น ซึ่งที่อื่นบุคคลเหล่านี้จะไม่มีโอกาส

ส่วนที่ 3 ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง

การสัมภาษณ์ในส่วนนี้เพื่อความเข้าใจในการเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง พบว่า นายช่างทั้ง 5 คน สามารถประกอบการงานที่เป็นรายวันอยู่กับมูลนิธิมาก่อนภายหลังแยกตัวออกมาประกอบธุรกิจส่วนตัวด้วยความรู้ความสามารถของตนเอง มีการบริหารจัดการตนเองได้ รับซื้อชิ้นส่วนขยะมาประดับตกแต่งให้ได้งานชิ้นใหม่

ฉะนั้นช่างเฟอร์นิเจอร์ ช่างจักร ช่างตัดกระจก ก็ทำการรีไซเคิลขยะซึ่งที่อื่นไม่มี ตรงนี้เป็นความพิเศษเฉพาะของเขาอีกอย่างหนึ่งเป็นการช่วยลดขยะของสังคม ขยะเอามาแปรรูปต่างๆเป็นโต๊ะหมู่บูชา เป็นโต๊ะทำงาน โต๊ะ เก้าอี้นั่งเรียน เตียงนอน ม้านั่ง เป็นต้น

และพบว่าคนด้อยโอกาสเหล่านี้ พวกเขาได้ที่อยู่ ที่กิน ที่ทำงาน และโอกาสทางธุรกิจ เขาทำธุรกิจร่วมกับมูลนิธิคนอื่นไม่มีโอกาส เขาเป็นหัวหน้าธุรกิจเล็กๆมีการก่อสร้างให้วัด เขาซื้อวัสดุที่บริจาคเข้ามาแล้ว นำมารีไซเคิลใหม่เป็นของตนเอง เขาเป็นเจ้าของกิจการเอง เป็นการลดภาระของมูลนิธิ ลดภาระของวัด ไม่ต้องมาทำบัญชีบริจาค เมื่อเขาซื้อไปก็เอาไปดัดแปลงตามความรู้ความสามารถของตน ขายตรงไหน ขายที่อาคารทางเข้าที่รับบริจาค ขายที่ซุปเปอร์มาเก็ต และขายในพื้นที่มูลนิธิส่วนอื่น เป็นการเช่าที่ขายของ ช่างเฟอร์นิเจอร์ ช่างจักร ช่างตัดกระจก ส่วนช่างก่อสร้างก็ก่อสร้างให้วัดและเครือข่ายของวัด โอกาสดังกล่าวนี้ถ้าเป็นราชการเขาก็ไม่เอาด้วย เป็นเอกชนเขาก็ไม่เอาด้วย เพราะวุฒิทางการศึกษา เมื่อไม่มีวุฒิจะไปรับจ้างทำอะไรก็ต้องลำบาก

จากข้อค้นพบ เช่น ช่างก่อสร้าง มีการเสริมกระบวนการในการพึ่งตนเอง มีการเพิ่มเสริมทักษะโดยการออกไปดูงานที่คนอื่นเขาทำบ้าง ดูจากเว็บไซต์บ้าง จากอินเตอร์เน็ตบ้าง ไปซื้อแผ่นซีดีมาดูวิธีการทำงานบ้าง เพื่อเสริมความสามารถ ความรู้และความเข้าใจ และมีการเสริมความรู้บ้าง เช่น บ้านสำเร็จรูปที่เรียกกันว่า “บ้านน๊อคดาว” หรือ“กุฏิน๊อคดาว” เป็นบ้านพักชั่วคราวยกเคลื่อนที่ได้ ชิ้นส่วนในการก่อสร้างสั่งจากประเทศจีนเป็นความพิเศษของงานช่างปลูก 3 วันเสร็จ 5 วันเสร็จ

และพบว่าช่างก่อสร้างนี้ นอกจากได้ก่อสร้างที่วัดสวนแก้วแล้วยังได้ก่อร้างที่เครือข่ายจังหวัดระยอง เครือข่ายจันทบุรี เครือข่ายปราจีนบุรี ซึ่งเป็นศูนย์เครือข่ายของวัดสวนแก้ว จะเห็นว่า ช่างเหล่านี้เป็นหน่วยธุรกิจเล็กๆ เช่าที่วัดอยู่ไม่ใช่คนของมูลนิธิ พร้อมกับลูกน้อง 40 คน และอีก 300 คน ที่ถูกฝึกงานให้ไปได้โอกาสมีงานทำ ทำธุรกิจ ซึ่งธุรกิจอย่างนี้มันผูกขาดอยู่กับวัด ผูกขาดอยู่กับมูลนิธิ ซึ่งทางมูลนิธิก็ยังรับของบริจาคสิ่งของต่างๆ อยู่ต่อไป

ประเด็นสุดท้าย คือ ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการเรียนรู้ อันนำไปสู่กระบวนการเสริมสร้างความ สามารถในการพึ่งตนเองอันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และประโยชน์ต่อผู้อื่น ซึ่งนายช่างทั้ง 5 คนให้คำตอบที่เหมือนกันคือ

ประโยชน์ต่อตน คือ มีความสุขกายสุขใจ มีความสงบร่มเย็น ครอบครัวมีความอบอุ่นอยู่ดีกินดี มีความ สุข สุขภาพแข็งแรง อายุยืน

ประโยชน์ต่อผู้อื่น มีความสามารถ และเป็นตัวอย่างที่ดีให้บุคคลในครอบครัว เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชุมชน ช่วยเหลือชุมชน ช่วยเหลือบุคคลที่ตกทุกข์ได้ยากมาเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่สังคมได้รับการยอมรับจากชุมชน มีการนับถือกันยกย่องกันในสังคม มีความภาคภูมิใจ มีเกียรติและศักดิ์ศรีที่จะช่วยเหลือผู้อื่น

ดังนั้น ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อกระบวนการเรียนรู้ และการเสริมสร้างความ สามารถในการพึ่งตนเอง ประสบการณ์ที่ได้และประโยชน์ที่ได้รับของนายช่างทั้ง 5 คนในภาพรวมคือ การประพฤติตนให้เป็นคนดี มีศีลธรรม เว้นจากกรรมชั่ว ทำบุญสร้างกุศลรักษาศีล 5 เนืองๆและนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่มาปฏิบัติ

และนำมาปรับใช้ให้เหมาะกับการดำรงชีวิตในปัจจุบันของแต่ละคน ความมีการศึกษากายจิตไปพร้อมๆกันแบบองค์รวม ไม่แยกปฏิบัติทีละอย่าง โดยให้อยู่ในกระบวนการเสริมสร้างความ สามารถในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้มีสุขภาวะที่สมบูรณ์ต่อไปทั้งกาย จิต วิญญาณ และสามารถทำประโยชน์สังคมให้สำเร็จพึ่งตนเองได้ มีเป้าหมายที่ชัดเจน คือ การนำไปสู่การพึ่งตนเองได้

รายการอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). *“การพึ่งตนเองศักยภาพในการพัฒนาชนบท”* สภาพคาทอลิกแห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ.

งอกงามด้วยโอกาส บันทึกถึงการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจน *“ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”* กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปีที่ 113

ประเวศ วสี. (2530). *พุทธเกษตรกรรม กับศาสติสุขของสังคมไทย.* สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, กรุงเทพฯ, 2530.

รายงานการวิจัย. *โครงการสำรวจการพึ่งตนเอง ทางเศรษฐกิจของครอบครัว,* พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนสามัญเอ็น แอนด์ เอ็น ก็อปปี้ แอนด์ พริ้นติ้ง, 2553.

รสนา โตสิตระกูล. (2528). *คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน.* มูลนิธิโกมลครีมทอง, กรุงเทพฯ.

รายงานสรุปสำหรับผู้บริหาร “โครงการวิจัยกระบวนการเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนในการพึ่งตนเอง” พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา, กรุงเทพฯ 2548.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. (2530). *“องค์กรเพื่อการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท”* ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการพึ่งตนเองในชนบทอีสาน เกษตร สาธารณสุข เศรษฐกิจ ณ สถานบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เสน่ห์ จามริก. (2531). บทนำ *ทิศทางหมู่บ้านไทย ในทิศทางหมู่บ้านไทย*. สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, กรุงเทพฯ.

เอกสารนิทัศน์ เวทีปราชญ์ชาวบ้าน. (2550). *ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ภาคชุมชน*. มปป.

เอนก นาคบุตร. (2531). *“ชนบทไทย ในสามทศวรรษที่ผ่านมากับบทเรียนของภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ทิศทางการพึ่งตนเองของชนบทในอนาคต”.* ในทิศทางหมู่บ้านไทย, สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, กรุงเทพฯ.

Self – reliance : A strategy for Development. London : Bugle – L’ overture publications Ltd. 1980.

วัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

กระบวนการสร้างความเป็นชุมชนผ่านกิจกรรมประเพณีของชุมชน ชาติพันธุ์ไทยทรงดำและไทยเขมรในจังหวัดสุพรรณบุรี

The Community Building Process through traditional activities of Thai Song Dam and Thai-Khmer ethnic in Suphanburi Province

ชญาภัส พลายโถ[16]

Abstract

One of the important characteristics of the ethnic community is having the same culture, customs and traditions, patterns of behavior, and beliefs in their group that is different from others. This cultural identity can create harmony in their group and emphasize them to be aware of their origin. Thai Song Dam and Thai-Khmer ethnic in Suphanburi Province have inherited their local traditions intensely through cultivating their beliefs that value the traditions be a part of their living. However, some traditional activities can be changed to keep the tradition exist that depend on the faith of the people to perform that tradition.

Then, inheriting beliefs and performing traditional activities of both ethnics reflect that they are trying to build their communities by using traditional activities as a tool to bond the people together. They have an interaction and form an implementing participation that helps the participants to learn the beliefs and patterns of behavior. It makes the community power which is the relationship of the people that bond the community together. Both ethnic communities can depend on themselves to perform their traditional activities. Moreover, they are able to use their traditional activities as a tool to organize the relationships between people, nature, and superstitious matters.

Keywords : Traditional activity, Ethnic Community, The Community Building Process

บทคัดย่อ

คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของชุมชนชาติพันธุ์ คือ การมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนแบบแผนปฏิบัติ ความเชื่อต่าง ๆ ของคนในกลุ่มที่เป็นแบบเดียวกันและมีเอกลักษณ์แตกต่างจากภายนอก ซึ่งลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นและแตกต่างนี้สามารถเร้าความรู้สึกให้คนในกลุ่มเกิดความรู้สึกเป็นหมู่พวกเดียวกันและเป็นสิ่งตอกย้ำแห่งรากเหง้าที่มาของกลุ่มได้ สำหรับชุมชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำและไทยเขมรในจังหวัดสุพรรณบุรีได้มีการสืบทอดปฏิบัติประเพณีท้องถิ่นกันมาอย่างเข้มข้น ผ่านการส่งต่อ “ความเชื่อ”ที่ให้คุณค่าและความหมายแก่ประเพณีในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนบางกิจกรรมเพื่อให้ประเพณีดำรงอยู่ได้ ขึ้นอยู่กับความเข้มงวดเคร่งครัดของความเชื่อในการปฏิบัติประเพณีนั้น ๆ ทั้งนี้ การสืบทอดความเชื่อและการปฏิบัติประเพณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยการใช้ประเพณีเป็นเครื่องมือยึดโยงคนในชุมชนให้มารวมตัวกัน มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมประเพณีให้เกิดการเรียนรู้ความเชื่อและแบบแผนปฏิบัติของกลุ่ม ซึ่ง

[16] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นำมาสู่พลังชุมชน อันได้แก่ พลังใจและพลังความสัมพันธ์ที่เชื่อมร้อยผูกพันต่อกันของคนในชุมชน ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในประเพณีได้ นอกจากนี้ ประเพณีของชุมชนชาติพันธุ์ยังเป็นกลไกจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสบายใจอีกด้วย

คำสำคัญ: ประเพณี กลุ่มชาติพันธุ์ กระบวนการสร้างความเป็นชุมชน

บทนำ

ในฐานะนักศึกษาหลักสูตรพัฒนาชุมชน ผู้เขียนจดจำได้ดีในหลักการสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาชุมชนที่ว่าด้วยการเคารพในวัฒนธรรมของชุมชนอันเป็นสิ่งที่คนในชุมชนยอมรับ ยึดถือและปฏิบัติกันมายาวนาน นักพัฒนาจำเป็นต้องรู้จักและเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง เพราะสิ่งเหล่านี้คือแง่มุมหนึ่งในชุมชนที่สามารถบ่งบอกถึงรากเหง้าความเป็นมาของชุมชนนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2534, น. 209) กล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด หากนักพัฒนาต้องการเข้าใจและปฏิบัติการให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน ต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน ดังนั้น วัฒนธรรมกับความเป็นชุมชนจึงดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ การศึกษาวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นสิ่งที่นักพัฒนาชุมชนจะละเลยมิได้

ประเพณีจัดเป็นวัฒนธรรมชุมชนประเภทหนึ่งที่เชื่อมโยงทั้งกับคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่คนในกลุ่ม/ชุมชน/สังคมหนึ่ง ๆ ยึดถือร่วมกัน ประเพณีจึงมีความเกี่ยวข้องกับคนในกลุ่ม/ชุมชน/สังคมนั้น ๆ ทั้งในระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และระดับสังคมที่กว้างขึ้นไป ดังนั้น ประเพณีจึงเป็นสิ่งที่เชื่อมร้อยคนในระดับต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อร่วมปฏิบัติกิจกรรมตามแบบแผนที่ยึดถือสืบทอดกันมา ในแต่ละสังคมหรือแต่ละชุมชนก็จะมีแบบแผนปฏิบัติเฉพาะกลุ่มตน สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ถือเป็นกลุ่ม/ชุมชนที่มีความโดดเด่นทางวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ซึ่งมีแบบแผนปฏิบัติที่มีลักษณะเฉพาะตัวสามารถมองเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีที่มีความเป็นเอกลักษณ์เด่นชัดและแตกต่างเช่นนี้ทำให้เรามองเห็นถึงการมีอยู่ของกลุ่มคนแต่ละชาติพันธุ์ที่หลากหลายในสังคมไทย ดังนั้น ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการนำเสนอประวัติศาสตร์ของชุมชนและนำเสนอความเป็นตัวตนของแต่ละชาติพันธุ์ที่ตอกย้ำรากเหง้าความเป็นมาและตอกย้ำถึงการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงตัดสินใจที่จะศึกษาประเพณีชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะเครื่องมือในการสร้างความเป็นชุมชน นำมาสู่การศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างความเป็นชุมชนผ่านกิจกรรมประเพณีของชุมชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำและไทยเขมรในจังหวัดสุพรรณบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาประเพณีของชุมชนชาติพันธุ์ให้เห็นถึงรายละเอียดความเป็นมา ลักษณะ องค์ประกอบ รวมถึงระบบคุณค่า ความคิด ความเชื่อที่แฝงอยู่ในประเพณี เพื่อหาคำตอบว่าประเพณีเหล่านั้นนำไปสู่การสร้างความเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างไร รวมทั้งชุมชนมีการสืบทอดประเพณีอย่างไรท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งนี้ การเลือกศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ในจังหวัดสุพรรณบุรีนั้นเป็นการต่อยอดจากการฝึกภาคปฏิบัติในการเรียนหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต ที่ผู้เขียนได้เข้าไปศึกษาชุมชนบ้านสามทอง ตำบลตลิ่งชัน อำเภอเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นชุมชนที่ชาวไทยเชื้อสายเขมรอาศัยอยู่ และเลือกศึกษาชุมชนไทยทรงดำบ้านดอนมะเกลือ อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรีอีกหนึ่งชุมชนเพิ่มเติม เพื่อให้การศึกษามีความเข้มข้นและได้ข้อมูลมากพอที่จะแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกลุ่มชาติพันธุ์ในการใช้ประเพณีเป็นสื่อกลางสร้างความเป็นชุมชน ซึ่งทั้งสองชุมชนต่างยังคงพยายามเก็บรักษาประเพณีดั้งเดิมของกลุ่มตนไว้ มีกิจกรรมพิธีกรรมที่เป็นรูปธรรมสามารถศึกษาได้ชัดเจน รวมทั้งมีการสืบทอดคติความเชื่อ ชุดความคิดบางอย่างที่ทำให้คนในชุมชนยังคงเต็มใจที่จะสืบทอดรักษาประเพณีของท้องถิ่นตนไว้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ซึ่งแม้ว่าวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนนั้นจะไม่ได้มีความแตกต่างจากคนทั่วไปในสังคมมากนัก แต่พวกเขายังคงยึดถือความเชื่อบางอย่างซึ่งเป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิดและจิตใจที่มีร่วมกันภายในกลุ่มชาติพันธุ์ของตน โดยในการศึกษา ผู้เขียนเลือกศึกษาประเพณีส่วนรวมของทั้งสองชุมชน ได้แก่ ชุมชมไทยเขมรบ้านสามทองคือประเพณี “ไหว้พระแข” ส่วนชุมชนไทยทรงดำบ้านดอนมะเกลือมีประเพณีแบ่งออกเป็นสามระดับ ประกอบด้วย ประเพณีระดับครอบครัว คือ ประเพณีเสนเรือน ประเพณีระดับหมู่บ้าน คือ ประเพณีไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน และ ประเพณีระดับชุมชนท้องถิ่นและเครือข่าย คือ งานสืบสานประเพณีไทยทรงดำ

ทั้งนี้ การศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตการณ์จากการเข้าร่วมในกิจกรรมประเพณีของทั้งสองชุมชนชาติพันธุ์ และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในประเพณีชุมชน โดยแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ ผู้ประกอบประเพณี หมายถึง คนที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม/ประเพณีโดยตรง ในฐานะผู้ประกอบพิธี หรือมีบทบาทหลักในพิธีกรรม/ประเพณีนั้นๆ ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ กระบวนการ ขั้นตอนต่างๆของพิธีกรรมตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดได้ และคนในชุมชน ได้แก่ ผู้อาวุโส/ผู้นำในชุมชนที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน กับคนทั่วไปในชุมชนในฐานะผู้เข้าร่วมประเพณีที่สามารถให้ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประเพณีและสามารถสะท้อนทัศนคติและการให้ความหมายต่อประเพณีดังกล่าว แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive) เพื่อบอกเล่าอธิบายข้อเท็จจริงถึงกระบวนการสร้างความเป็นชุมชนในกิจกรรมประเพณีของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ โดยได้มีการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชนเพื่อใช้ทำความเข้าใจลักษณะความเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองกลุ่ม แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อเพื่อใช้ทำความเข้าใจและอธิบายประเพณีชุมชนว่ามีลักษณะ องค์ประกอบ และมีบทบาทอย่างไรต่อชุมชนบ้าง และแนวคิดเกี่ยวกับมิติในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ กระบวนการกลุ่ม การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ การเสริมสร้างพลังชุมชน การพึ่งตนเอง การบูรณาการ และความเป็นองค์รวมเพื่อเป็นแนวทางทำความเข้าใจกระบวนการใช้ประเพณีเพื่อสร้างความเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์

กรอบแนวคิดในการศึกษา

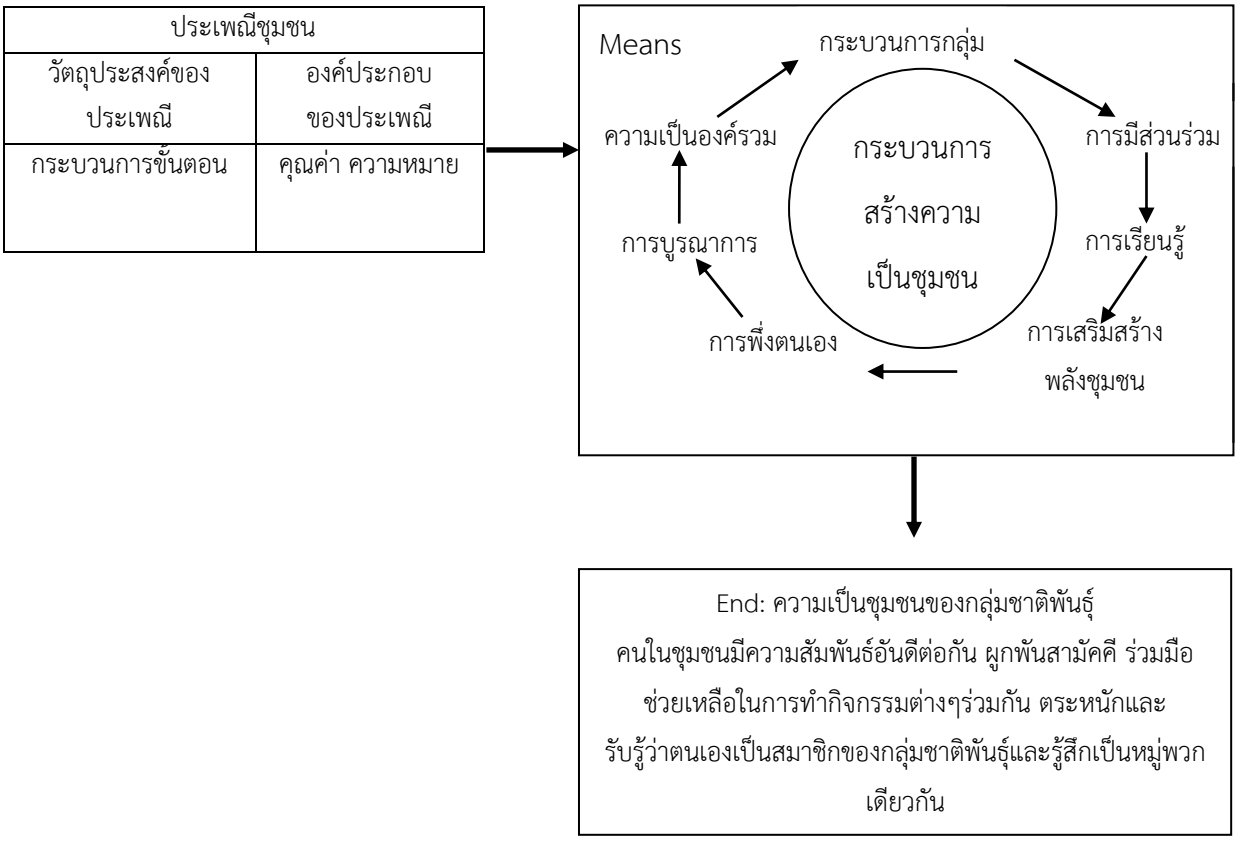

ประเพณีเสนเรือน: นัยยะแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและการสร้างความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว

ตามความเห็นของผู้เขียน มองว่า แม้ครอบครัวกับชุมชนจะมีความหมายแตกต่างกันตามนิยามเรื่องการสืบสายโลหิตหรือความสัมพันธ์ทางสายเลือด แต่ครอบครัวและชุมชนต่างก็เป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกันอย่างมิอาจแยกออกจากกันได้ ครอบครัวถือเป็นส่วนประกอบย่อยของชุมชน คนที่เป็นสมาชิกในชุมชนจึงเป็นสมาชิกของแต่ละครอบครัวที่ตนเองสืบสาย

เลือด การที่คนจะรู้สึกผูกพันกับชุมชนและสมาชิกคนอื่นในชุมชนได้นั้น จะต้องมีความผูกพันและรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในครอบครัวของตนเองก่อน ความสัมพันธ์อันดีของคนในครอบครัวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจะเอื้อประโยชน์เกื้อกูลต่อการพัฒนาให้ชุมชนเป็นปึกแผ่นมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ครอบครัวจึงมีส่วนในการรักษาสภาพของชุมชน/สังคมด้วย ทั้งนี้ ประเพณีเสนเรือน[17] เป็นประเพณีในระดับครอบครัวที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเชื่อมร้อยคนในครอบครัว พี่น้อง เครือญาติให้ผูกพันกัน ผ่านการสืบทอดคติความเชื่อเรื่องการนับถือผี ซึ่งจะต้องมีการประกอบพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษด้วยอาหารเพื่อให้ผีบรรพบุรุษไม่อดอยาก สื่อความหมายถึงการระลึกในบุญคุณ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของลูกหลานที่มีต่อบรรพบุรุษ และมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผีบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น

ประเพณีเสนเรือนเป็นการนำอาหารมาเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ โดยใช้หมูทั้งตัวมาเป็นเครื่องเซ่น[18] ซึ่งบ้านที่ทำพิธีจะต้องเลี้ยงและฆ่าหมูเองแล้วนำมาชำแหละเป็นชิ้นส่วนต่างๆตามความเชื่อว่าเสียงร้องของหมูจะทำให้ผีเรือนพอใจและรับรู้ว่าจะมีการทำพิธีเสนเรือนขึ้น และยังมีอาหารอื่น ๆ ได้แก่ ข้าวเหนียว ข้าวสุก ข้าวต้มมัด ขนมต่าง ๆ ผลไม้ตามฤดูกาล หมากพลู และแกงต่าง ๆ เช่น ยำหมู แกงหน่อไม้เปรี้ยว ลาบเลือด เป็นต้น ซึ่งอาหารทั้งหมดนี้สมาชิกในครอบครัวได้มีส่วนร่วมลงมือลงแรงประกอบอาหารกันเอง ถือเป็นการส่งเสริมความสามัคคีและสะท้อนถึงการพึ่งตนเองของคนในครอบครัวในการจัดสรรทรัพยากรมาใช้และช่วยเหลือกันเองในการจัดเตรียมอาหารเพื่อใช้ในพิธี ส่วนในการทำพิธีเสนเรือนจะมีผู้ประกอบพิธี เรียกว่าหมอเสน เป็นผู้กล่าวเรียกผีมารับเครื่องเซ่นด้วยบทภาษาโซ่ง ซึ่งการเสน (เซ่น) แบ่งออกเป็นหกขั้นตอนหลัก ๆ คือ การเซ่นอาหาร ประกอบด้วย เสนปางแปง เสนกำก๊ก เสนสองตั๊บ และการเซ่นเหล้า ประกอบด้วย เสนเหล้าหลวง เสนเหล้าลางแกง และเสนเหล้ากู้ โดยมีผู้ร่วมประเพณีคือสมาชิกในครอบครัว ญาติพี่น้องที่สืบผีเดียวกัน ตลอดจนคนในชุมชนที่เจ้าบ้านได้ส่งการ์ดเชิญไปให้ ดังนั้น การประกอบประเพณีเสนเรือนจึงทำให้เกิดการรวมตัวของคนในครอบครัวที่สืบผีเดียวกัน ให้ได้มาพบปะและมีส่วนร่วมปฏิบัติกิจกรรมพิธีกรรมร่วมกัน ลูกหลานที่แต่งงานแยกบ้านออกไปก็ต้องมาร่วมงานหรือสมาชิกบางคนในครอบครัวที่อาจมีความบาดหมางกันก็จำเป็นต้องมาประกอบพิธีร่วมกันเพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีพ่อแม่และบรรพบุรุษ ประเพณีดังกล่าวจึงมีส่วนช่วยระงับความขัดแย้งได้ชั่วคราว และก่อให้เกิดการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวให้เกิดพลังผูกพันกันยิ่งขึ้น รวมไปถึงมีการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อนฝูงที่เจ้าบ้านเชื้อเชิญมาก็มีส่วนให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกันอีกด้วย

“เสนเรือนก็เหมือนตรุษจีน สารทจีนของคนจีนนั่นแหละ ลูกหลานที่ยังอยู่ก็ต้องมาช่วยกันหาอาหารมาเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ลูกหลานผีเดียวกันก็ต้องมา ต้องยกถาดอาหารเซ่นผี แล้วก็มีกินอาหารร่วมกัน แล้วถ้าเจ้าบ้านทำการ์ดเชิญไปบ้านอื่นก็ต้องมาด้วย ถ้าไม่มา คราวหน้าเราเชิญเขามา เขาก็จะไม่มา เป็นอันรู้กัน...” (ดา เถื่อนคนรัก, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2557)

ทั้งนี้ การประกอบประเพณีเสนเรือนเป็นไปตามความเชื่อที่ให้คุณและให้โทษว่าการทำพิธีจะทำให้ผีบรรพบุรุษพอใจและคอยคุ้มครองให้อยู่ดีกินดี แต่หากละเลยไม่ประกอบพิธีจะทำให้ผีบรรพบุรุษไม่พอใจ นำมาซึ่งความเดือดร้อน ดังนั้น การทำพิธีเสนเรือนจึงได้รับการยึดถือปฏิบัติต่อไปเพื่อให้เกิดความสบายใจของคนในครอบครัว การสืบทอดประเพณีจึงเป็นไปอย่างเคร่งครัดและตรงตามแบบแผนปฏิบัติที่ทำตามต่อๆกันมาด้วยกลัวจะเกิดผลเสียหรือโทษของการไม่ปฏิบัติตาม ดังเช่นเมื่อครั้งที่ผู้เขียนได้เข้าร่วมประเพณีเสนเรือน หมอเสนได้กล่าวขออนุญาตผีเรือนให้ผู้เขียนเข้าไปเก็บข้อมูลในกะล้อห่อง[19] ผู้สูงอายุในบ้านซึ่งไม่ทราบว่ามีการขออนุญาตผีเรือนแล้วได้ตกใจโวยวายเพราะกลัวจะเกิดเรื่องไม่ได้ขึ้นในครอบครัวเพราะพื้นที่กะล้อห่องอนุญาตให้แค่คนที่สืบผีเดียวกันเข้าไปได้เท่านั้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความเชื่อที่ให้ทั้งคุณและโทษเช่นนี้ย่อมส่งผลให้ผู้ยึดถือเกิดความกลัวหรือกังวลใจต่อโทษของการไม่ปฏิบัติตามหรือปฏิบัติผิดเพี้ยนไป ผู้คนจึงสืบทอดและรับเอาประเพณี

---

[17] ประเพณีเสนเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนดอนมะเกลือ เป็นประเภทเสนผู้น้อย กล่าวคือ เป็นครอบครัวที่สืบเชื้อสายสามัญชน ในขณะที่การเสนเรือนอีกประเภทคือ เสนผู้ท้าว หมายถึงครอบครัวที่สืบเชื้อสายเจ้าในอดีต มีจำนวนน้อยมากในชุมชน โดยการเสนทั้งสองประเภทจะไม่ก้าวก่ายกัน

[18] ในคำกล่าวเรียกผีเรือนจะบรรยายขั้นตอนการฆ่าและชำแหละหมูมาเป็นเครื่องเซ่น ซึ่งเครื่องเซ่นทั้งหมดจะถูกจัดใส่ปานเผือน ซึ่งมีลักษณะคล้ายถาดหรือพานขนาดใหญ่ สานด้วยไม้

[19] ห้องหรือมุมใดมุมหนึ่งของบ้านซึ่งถูกกำหนดให้เป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษ

ดังกล่าวมายึดถือปฏิบัติอย่างเต็มใจไปโดยปริยายโดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการปฏิบัติในประเพณีเลยแม้แต่น้อย แม้ว่าสภาพสังคมภายนอกจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม

จะเห็นได้ว่าประเพณีเสนเรือนมีส่วนสร้างสร้างความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เพราะถือเป็นหน้าที่ของแต่ละครอบครัวที่จะต้องแสดงความกตัญญูบรรพบุรุษ ในฐานะผู้คุ้มครองคนในครอบครัว ซึ่งนอกเหนือจากผีบรรพบุรุษดังกล่าวแล้ว ชาวไทยทรงดำยังมี “ผีเจ้าพ่อ”[20] ซึ่งเป็นผีส่วนรวมในระดับหมู่บ้านที่คอยปกป้องคุ้มครองพวกเขาอยู่ ดังนั้น ครอบครัวไทยทรงดำแต่ละครอบครัวจึงยังมีหน้าที่ในการบูชาผีเจ้าพ่อด้วย ซึ่งเป็นการแสดงออกที่มีความครอบคลุมกว้างขึ้นมาจากขอบเขตของครอบครัวหนึ่งๆไปสู่ “ระหว่างครอบครัว/ครัวเรือน” ซึ่งต่างก็เป็นเพื่อนบ้านที่ยึดถือเจ้าพ่อองค์เดียวกัน

ประเพณีไหว้ศาลประจำหมู่บ้าน: ความเป็นหมู่พวกภายใต้การนับถือ “ผีเจ้าพ่อ” องค์เดียวกัน

ตามธรรมเนียมปฏิบัติของคนในสังคมทั่วไป เมื่อมีการก่อสร้างบ้านเรือนก็มักจะมีการตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่เพื่อความเป็นสิริมงคลและให้ช่วยคุ้มครองคนในบ้าน เช่นเดียวกับชุมชนบ้านดอนมะเกลือซึ่งมีศาลประจำหมู่บ้านที่ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พึ่งทางใจของคนในชุมชน โดยมีเจ้าพ่อประจำศาลคอยคุ้มครองชุมชนและคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้น คนในชุมชนหมู่บ้านจึงประกอบประเพณีไหว้ศาลขึ้นเพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพบูชาและทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับเจ้าพ่อที่ปกปักรักษาชุมชนและเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน โดยจะจัดพิธีในวันข้างขึ้นปีละ 2 ครั้ง คือในเดือน 6 และเดือน 8 ซึ่งจะใช้บริเวณลานชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลแต่ละหมู่บ้านเป็นสถานที่รวมตัวกันของคนในหมู่บ้านเพื่อจัดพิธี

ประเพณีไหว้ศาลประจำหมู่บ้านเป็นการนำอาหารมาบูชาเจ้าพ่อที่ศาลโดยจะมีหมอผู้ทำพิธีเรียกว่า เจ้าจ้ำ เป็นผู้กล่าวอันเชิญเจ้าพ่อมารับอาหารเครื่องบูชาเป็นภาษาโซ่ง มีเครื่องไหว้ศาลประกอบด้วย ไก่บ้านต้มสุก 12 ตัว เหล้าขาว ขนม หมากพลู ยาเส้น น้ำใส่กาน้ำหรือขวดน้ำ และดอกไม้ ธูปเทียน ซึ่งแต่ละครอบครัว/ครัวเรือนมีหน้าที่ช่วยกันจัดเตรียมอาหาร โดยจะมี “ผู้ถูกไก่” คือบ้านที่ต้องนำไก่มาไหว้พร้อมเหล้าขาวจำนวน 12 บ้าน ซึ่งจะผลัดเปลี่ยนเวียนบ้านกันไปในการทำพิธีแต่ละครั้ง ส่วนบ้านที่ไม่ถูกไก่ก็ต้องจัดหาขนม อาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามแต่สะดวก ดังนั้น ในการจัดเตรียมอาหารเครื่องบูชาเจ้าพ่อจึงทำให้เกิดการรับผิดชอบร่วมกันของคนในพื้นที่ที่นับถือเจ้าพ่อองค์นั้นว่าในการไหว้ศาลแต่ละรอบใครจะเตรียมอาหารอะไรมาและคนในหมู่บ้านแต่ละครอบครัวก็ได้มีส่วนร่วมหุงหาอาหารไปไหว้เจ้าพ่อ เมื่อถึงเวลา ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่ศาลพร้อมกับอาหาร เจ้าจ้ำจะทำพิธีเรียกเจ้าพ่อมารับอาหาร ระหว่างที่เจ้าจ้ำทำพิธีซึ่งใช้ระยะเวลาพอสมควร ผู้เขียนสังเกตเห็นว่าชาวบ้านมีการพูดคุย ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบกัน โดยกลุ่มผู้ใหญ่และผู้สูงอายุมักจับกลุ่มคุยโดยแยกชายหญิง กลุ่มเด็กที่ตามพ่อแม่มาร่วมพิธีก็จับกลุ่มเล่นกันในบริเวณใกล้ ๆ ส่วนกลุ่มวัยรุ่นที่มาร่วมพิธีแทนพ่อแม่บ้างหรือตามพ่อแม่มาร่วมพิธีบ้างก็จับกลุ่มพูดคุยกันในบริเวณที่ห่างออกไป แสดงให้เห็นว่าประเพณีทำให้คนในชุมชนได้มาพบปะและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งช่วยให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมกันในหมู่เพื่อนบ้านที่นับถือเจ้าพ่อองค์เดียวกัน จากนั้น เมื่อเสร็จพิธีจะมีการแบ่งไก่ไปทำอาหารรับประทานร่วมกันที่บ้านเจ้าจ้ำสะท้อนถึงการแบ่งปันกันของคนในหมู่บ้าน และมีการทำพิธีก๊อบเสื้อเพื่อเรียกขวัญเจ้าจ้ำ โดยในกิจกรรมหลังจากเสร็จสิ้นพิธีไหว้ศาลนี้ ผู้เขียนสังเกตพบว่าคนที่ไปร่วมรับประทานอาหารต่อที่บ้านเจ้าจ้ำจะเป็นกลุ่มพ่อบ้านที่มารวมตัวกัน มีการดื่มสุราและพูดคุยกันยาวนานหลายชั่วโมง ถือเป็นการสังสรรค์ในหมู่เพื่อนบ้านผู้ชาย เป็นการกระชับความสัมพันธ์อันดีของคนในหมู่บ้านอีกทางหนึ่ง

“เพราะมีเจ้าพ่อประจำหมู่บ้านอยู่ เป็นความเชื่อต่อ ๆ กันมา ก็เหมือนเจ้าที่คุ้มครองหมู่บ้าน ก็ต้องไหว้ศาล ทำแล้วดีคนในหมู่บ้านก็ต้องดูว่ารอบนี้ใครถูกไก่ก็เอาไก่มา เสร็จแล้วก็เอาไปกินกันที่บ้านเจ้าจ้ำ ไปกินข้าวไปพูดคุยกัน ใครจะไปหรือไม่ไปก็ได้...” (น้อย มั่นหลง, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2558)

นอกเหนือจากการกระชับความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านจากการพบปะและมีปฏิสัมพันธ์กันผ่านการสื่อสารและร่วมกิจกรรมด้วยกันแล้ว การไหว้ศาลประจำหมู่บ้านยังทำให้เกิดความรู้สึกเป็นหมู่พวกเดียวกันของคนที่นับถือเจ้าพ่อองค์เดียวกัน เพราะผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านที่มีเจ้าพ่อองค์เดียวกันจะต้องมารวมตัวกันประกอบพิธี และผู้ที่นับถือคนละเจ้าพ่อจะแยกกันประกอบพิธี ไม่มาก้าวก่ายกัน

[20] ชุมชนดอนมะเกลือนับถือเจ้าพ่อ 4 องค์ คือ เจ้าพ่อยง เจ้าพ่อสีนวน เจ้าพ่อดอกไม้ และเจ้าพ่อเภา-ทวน

“มีศาลสี่ศาล เจ้าพ่อยงเป็นศาลของผู้ท้าว ส่วนศาลนี้เจ้าพ่อสีนวนเป็นผู้น้อย สองศาลนี้ปีนึงทำสองครั้ง อีกสองศาลทำแค่ปีละครั้ง ตอนทำก็ทำคนละวันกัน ศาลไหนศาลนั้น เจ้าจ้ำก็ห้ามคนเดียวกัน คนไปเลี้ยงศาลก็คนในหมู่บ้านศาลใครศาลมัน อย่างของศาลนี้ (เจ้าพ่อสีนวน) มีหมู่ 11 กับ 5...” (ดา เถื่อนคนรัก, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2558)

เห็นได้ว่าประเพณีไหว้ศาลประจำหมู่บ้านเป็นการแสดงความเคารพบูชาผีเช่นเดียวกับประเพณีเสนเรือน แต่เป็นผีที่เป็นส่วนรวมกว้างขึ้นมาในระดับชุมชนหมู่บ้าน จากการเชื่อมร้อยเพียงแค่คนในครอบครัว ในตระกูลที่สืบสายเลือดเดียวกัน ขยายกว้างออกไปสู่ระดับระหว่างครัวเรือนที่ไม่จำกัดสายเลือด แต่มีพื้นที่ขอบเขตหมู่บ้านที่นับถือเจ้าพ่อองค์เดียวกันเป็นตัวจำกัด และการทำพิธีไหว้ศาลประจำหมู่บ้านก็ไม่ได้มีความเคร่งครัดดังเช่นประเพณีเสนเรือน ด้วยเพราะไม่ได้มีการให้โทษว่าหากไม่ทำจะนำมาสู่ความเดือดร้อน เป็นเพียงกิจกรรมการบูชาและขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงถือเป็นเรื่องที่ทำแล้วดี แต่หากไม่ทำก็ไม่เป็นไร ผู้เขียนเองมีโอกาสได้เข้าร่วมในพิธีก็สังเกตเห็นว่าไม่ใช่ชาวบ้านทุกคนที่มองประเพณีไหว้ศาลเป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อชีวิต หลายบ้านเพียงส่งลูกหลานมาเป็นตัวแทนนำอาหารมาไว้ที่ศาล ชาวบ้านในชุมชนบางคนก็บอกว่าการไหว้ศาลก็คือการทำบุญทั่วไปไม่ได้มีความโดดเด่นอะไร อาจกล่าวได้ว่า การที่ประเพณียังคงได้รับการสืบทอดอยู่เป็นเพราะคนส่วนใหญ่ยังเห็นว่าเป็นเรื่องที่ “ควรทำ”นอกจากนี้ ในบางกิจกรรมก็มีการปรับเปลี่ยนไป โดยในอดีตพิธีกรรมจะมีการโยงสายสิญจน์ล้อมหมู่บ้านให้ทั่วถึงทุกบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล แต่ด้วยการขยายตัวของชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ทำให้ไม่สะดวกล้อมโยงสายสิญจน์ กิจกรรมนี้จึงได้ยกเลิกไป รวมทั้งการทำพิธีไหว้ศาลในครั้งที่สอง ในอดีตจะจัดบริเวณทางสามแยกในหมู่บ้าน แต่ด้วยการสัญจรไปมาภายในชุมชนที่มีมากขึ้น ชาวบ้านจึงมองว่าการประกอบประเพณีในบริเวณดังกล่าวเป็นการเกะกะขวางทางผู้ใช้ถนน จึงเปลี่ยนมาใช้สถานที่บริเวณลานหน้าศาลเหมือนการไหว้ศาลครั้งที่หนึ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการมี “ผีเจ้าพ่อ” จะทำให้เกิดการแบ่งขอบเขตชุมชนย่อยในตำบลดอนมะเกลือ แต่ชุมชนก็ยังมีการจัดประเพณีในระดับชุมชนท้องถิ่นเพื่อรวมตัวคนในชุมชนทั้งตำบล ตลอดจนเชื่อมโยงเครือข่ายชาวไทยทรงดำในจังหวัดอื่นๆให้มาพบปะกันผ่านการจัดประเพณี “งานสืบสานประเพณีไทยทรงดำ”ขึ้น

งานสืบสานประเพณีไทยทรงดำ: นัยแห่งการผสานพลัง-แสดงตัวตนเพื่อการยอมรับในสังคม

นอกเหนือจากประเพณีสืบทอดเรื่องการนับถือผีทั้งผีส่วนตัวในครอบครัวและผีส่วนรวมในระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประเพณียึดโยงคนทั้งในระดับปัจเจก ระดับครอบครัว และระดับหมู่บ้านเข้าหากันแล้ว ชาวไทยทรงดำบ้านดอนมะเกลือยังมีความพยายามที่จะยึดโยงคนในชุมชนในระดับตำบลท้องถิ่น ตลอดจนพี่น้องชาวไทยทรงดำในจังหวัดอื่น ๆ ให้ได้มาพบปะมีกิจกรรมร่วมกัน ผ่านการจัดเทศกาลประจำปี “งานสืบสานประเพณีไทยทรงดำ”[21] ซึ่งจะจัดขึ้นทุกปี ปีละ 1 วัน ทุกวันที่ 15 เมษายน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูอนุรักษ์ประเพณีการละเล่นของชาวไทยทรงดำให้คงอยู่ โดยให้มีกิจกรรมการละเล่นทั้งการขับกลอนเป็นภาษาโซ่ง การฟ้อนแคน และการละเล่นโยนลูกช่วง เพื่ออนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้รู้จัก รวมทั้งยังกำหนดให้ผู้มาร่วมงานแต่งกายด้วยชุดไทยทรงดำ ถือเป็นการส่งเสริมการแต่งกายชุดพื้นเมืองซึ่งเห็นกันน้อยลงในชีวิตประจำวัน และเป็นกุศโลบายให้คนที่มาร่วมงานรู้สึกเป็นหมู่พวกเดียวกันอีกด้วย นอกจากนี้ ภายในงานยังมีอาหารจัดเลี้ยง โดยเป็นอาหารที่คนในชุมชนบ้านดอนมะเกลือแต่ละหมู่บ้านได้ร่วมกันจัดเตรียมมา กลุ่มแม่บ้านแต่ละหมู่จะแบ่งกันประกอบอาหารของหมู่ตนเองแล้วนำมาเลี้ยงแขกเหรื่อในงาน ส่วนการจัดเตรียมสถานที่ เช่น จัดเวที กางเต็นท์ จัดซุ้มและฉากสำหรับถ่ายภาพที่ระลึกก็เป็นหน้าที่ของแรงงานผู้ชายในชุมชน ดังนั้นในการจัดงานดังกล่าวจึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมาร่วมมือร่วมแรงกันลงมือในขั้นของการจัดเตรียมงาน

ทั้งนี้ งานเทศกาลดังกล่าวไม่ได้ถูกจัดขึ้นแค่เพียงที่ชุมชนไทยทรงดำดอนมะเกลือเท่านั้น แต่จะจัดในหมู่บ้านไทยทรงดำหลายชุมชนในจังหวัดสุพรรณบุรีและในจังหวัดต่างๆที่มีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่ เช่น นครปฐม ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี เป็นต้น ซึ่งกำหนดการจัดงานของแต่ละชุมชนจะไม่ซ้ำวันกัน เนื่องมาจากข้อตกลงร่วมกันภายในกลุ่มเครือข่ายชาวไทยทรงดำว่า เมื่อแต่ละชุมชนจัดงานดังกล่าว ชุมชนอื่นๆจะต้องเดินทางไปร่วมงานด้วยเพื่อเป็นการพบปะ เยี่ยมเยียนญาติพี่น้องชาวไทยทรงดำด้วยกัน

[21] เป็นงานประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 โดยกำนันสะอาด ใจโอบอ้อม ผู้นำชุมชน

เป็นงานประจำปี ไม่ขาดเลย ฟื้นฟูวัฒนธรรม มีขับกลอนฟ้อนแคน แล้วมีประเพณีถ้าเป็นภาษาโซ่งเรียกว่าทอดคอน ถ้าภาษาไทยเค้าเรียกลูกช่วง เป็นประเพณีดั้งเดิม... มันจะมีปฏิทิน (ปฏิทินของมูลนิธิไทยทรงดำ) เวลามีงานนะเค้าจะล๊อคไว้หมดเลย เดือนเมษานะ ที่ไหนๆจังหวัดไหน เค้าจะรู้กันหมด แล้วมันไปรวมกันหมด เค้ามาเรา เราก็ไปเขา เมษาทั้งเดือนเลย วันที่ 15 ก็ของที่นี่ คือเดือนเมษาทั้งเดือนนี้เรานี่นะจะนัดไปพบญาติพี่น้อง เป็นการไปเยี่ยมยามกัน เจอหน้ากัน ไปรวมไปเห็นหน้าเห็นตากันทุกจังหวัดเลย ที่จังหวัดไหนอะไรไหนจะมีบอกหมด (ในปฏิทิน) ไปหมด นครสวรรค์ พิษณุโลก สุโขทัย ชุมพรก็ยังไปเลย เวลาเรา เขาก็มา เวลาเขาเราก็ไป . . . (สะอาด ใจโอบอ้อม, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2557)

อาจกล่าวได้ว่า งานสืบสานไทยทรงดำมีส่วนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ โดยการพยายามสร้างวิถีทางให้เกิดการรวมตัวกันของพี่น้องชาวไทยทรงดำทั่วประเทศ ให้ได้มาพบปะเยี่ยมเยียน พูดคุยกัน เป็นการเชื่อมร้อยเครือข่ายให้เกิดการความผูกพันสามัคคีในหมู่ชาวไทยทรงดำด้วยกัน นอกจากนี้ ในการจัดงานดังกล่าวทั้งในชุมชนดอนมะเกลือรวมทั้งชุมชนไทยทรงดำอื่น ๆ ในจังหวัดสุพรรณบุรียังได้เชิญผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ หรือนักการเมืองท้องถิ่นมาเปิดงานด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่านอกจากการจัดงานเพื่อรวมตัวพี่น้องไทยทรงดำเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มซึ่งเป็นการผสานพลังภายในเครือข่ายแล้ว ประเพณีดังกล่าวอาจกำลังสะท้อนความพยายามของชาวไทยทรงดำในการแสดงตัวตนสู่สังคมภายนอกเพื่อหาที่ยืนให้แก่ตนเองด้วยการดึงผู้มีอำนาจในจังหวัดมาร่วมรับรู้ตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์

อย่างไรก็ตาม ประเพณีดังกล่าวยังคงดำรงได้ก็เพราะผู้นำชุมชนและชาวไทยทรงดำในพื้นที่และในเครือข่ายยังเห็นความสำคัญที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีการละเล่นดั้งเดิมไว้ แต่อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในสังคม ทำให้งานดังกล่าวอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบบ้างในบางพื้นที่ เช่น กิจกรรมการละเล่นลูกช่วง ซึ่งผู้เขียนพบว่าบางปีก็ไม่มีการจัดกิจกรรม บางปีก็มีคนมาร่วมกิจกรรมน้อย ดังนั้น การจะสืบทอดงานเทศกาลดังกล่าวให้คงอยู่ต่อไปนั้น ในอนาคตอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดงานอีกก็เป็นได้

ประเพณีไหว้พระแข: การตอกย้ำรากเหง้าที่มาแห่งความเป็นชุมชน

ประเพณีไหว้พระแข[22] เป็นประเพณีของชาวไทยเขมรบ้านสามทอง ซึ่งแม้ว่าปัจจุบันชุมชนบ้านสามทองจะมีความหลากหลายทางประชากรมากขึ้น แต่ชาวบ้านในชุมชนยังคงมีความรู้สึกหรือสำนึกเสมอว่าชุมชนตนเองสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษชาวเขมรที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยในการสืบทอดปฏิบัติประเพณีไหว้พระแขนั้น ผู้เขียนสังเกตเห็นว่าชาวบ้านดูจะรู้สึกภาคภูมิใจและรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) ประเพณีดังกล่าวอยู่มาก เพราะพยายามให้ข้อมูลว่าประเพณีดังกล่าวมีการปฏิบัติแค่ที่ชุมชนแห่งนี้เท่านั้น หรือบอกว่าชุมชนตนเองเป็นผู้ริเริ่ม และประเพณีมีความโดดเด่นกว่าที่อื่นๆมีเจ้าหน้าที่จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดสุพรรณบุรีนำไปจัดแสดงด้วย ทั้งนี้ประเพณีไหว้พระแขเป็นการไหว้บูชาพระจันทร์และบวงสรวงเทวดาในวันเพ็ญ 15 ค่ำเดือน 12 ซึ่งตรงกับวันลอยกระทง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชุมชน และเพื่อทำนายพยากรณ์ปริมาณน้ำฝนในปีต่อไปว่าจะตกมากน้อยเพียงใด เพื่อชาวนาจะได้กำหนดวิถีการผลิตของตนให้สอดคล้องกับสภาพอากาศ โดยพิธีกรรมจะมีลักษณะผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ และจะเริ่มพิธีเมื่อพระจันทร์อยู่ในตำแหน่งเหนือศีรษะของผู้ร่วมพิธีพอดี โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีสวดมนต์แบ่งออกเป็น 5 ตอนสำคัญ คือ เจ็ดตำนาน บทพาหุง ลำดับชั้น สิริธิตฯ และภาณสูรย์ ภาณจันทร์ และมีตัวแทนเทวดาซึ่งเป็นผู้อาวุโสเพศชายในชุมชนที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นคนดีมีศีลสัตย์จำนวนสามคนเป็นผู้ทำการเสี่ยงทายปริมาณน้ำฝน

ประเพณีไหว้พระแขนั้นทำให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยกันจัดเตรียมงาน โดยแบ่งออกเป็น 1) การจัดเตรียมสถานที่ โดยต้องมีการปลูกโรงพิธี จัดตั้งเครื่องสักการบูชา และตั้งเสากับราวเทียนสำหรับทำนายปริมาณน้ำฝน ซึ่งผู้เขียนได้เข้าไปสังเกตการณ์พบว่าเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในวัดและผู้ชายในชุมชน 2) การจัดเตรียมเทียนเสี่ยงทายเป็นหน้าที่ของตัวแทนเทวดาทั้งสามองค์จะร่วมกันหล่อเทียนสามเล่มแทนฤดูฝนในช่วงต้นฤดูฝน (เริ่มเดือน 6 ข้างแรม) กลางฤดูฝน และปลายฤดูฝน โดยกำหนดให้เทียนมีน้ำหนักเล่มละ 2 ขีด และใส่ไส้เทียนเล่มละ 48 เส้น โดยนำน้ำตาเทียนของวัดที่

[22] จัดทำขึ้นครั้งแรกที่วัดสามทองในปี พ.ศ.2535 ในสมัยพระอาจารย์เจียเป็นเจ้าอาวาส

ได้ระหว่างพรรษาที่ผ่านมามาหล่อรวมกับเทียนที่เหลือจากการประกอบประเพณีเมื่อปีก่อน แล้วนำเทียนทั้งสามไปปักกับราวเทียนให้เทียนต้นฤดูจะอยู่ทิศใต้ กลางฤดูอยู่ตรงกลาง และปลายฤดูอยู่ทิศเหนือ 3) การจัดเตรียมกระทง เนื่องจากการจัดงานตรงกับวันลอยกระทง ผู้หญิงและเด็กในชุมชนจึงมีหน้าที่จัดหาวัสดุในชุมชนมาร่วมกันทำกระทงขายในงานเพื่อสร้างรายได้ให้แก่วัด 4) การเตรียมอาหารเครื่องไหว้บูชา เป็นหน้าที่ของแต่ละครัวเรือนต้องช่วยกันเผาข้าวหลามเพื่อใช้ไหว้พระแขและเทวดา โดยหาวัสดุที่มีในชุมชนมาใช้ เช่น ไม้ไผ่ ใบตอง นอกจากนี้ยังมีข้าวเม่าและกล้วย โดยมีความหมายให้เข้าเม่าแทนเม็ดฝน และกล้วยแทนลูกเห็บ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันหลายครัวเรือนไม่ได้เผาข้าวหลามเองแต่หันไปซื้อตามท้องตลาดเพื่อความสะดวกแทน การจัดเตรียมงานในแต่ละขั้นตอนดังกล่าวสะท้อนการรวมตัวและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประเพณีดังกล่าวจึงมีส่วนในการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนด้วย

> “ข้าวหลามนี่ เป็นกุศโลบายของปู่ย่าตายาย ปีนึงเนี่ยถ้าเป็นชนชาติเชื้อสายเขมรเขาจะบูชาพระจันทร์ เหมือนคนจีนไหว้พระจันทร์ แต่ว่าคนละเดือนกัน แต่คนเขมรเขาบูชาพระจันทร์ในช่วงกลางวันเพ็ญเดือนสิบสอง ต้องเผาข้าวหลามกัน ต้องการจะรวมลูกหลาน ญาติพี่น้องที่อยู่ที่ไหนก็จะรวมกันในวันนี้ มาเผาข้าวหลาม มาหากัน มาสู่กัน เป็นสิ่งที่ดี นี่พี่น้องเจ็ดคนยังมาไม่ครบ ธรรมดาจะมากันทุกคน...หมู่บ้านเขมรคนน้อยแต่ว่าก็มีความกลมเกลียวรักใคร่สามัคคีกัน...”(สถิตคุณ สามทอง, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2556)

ในการประกอบประเพณี ผู้เขียนสังเกตได้ว่าผู้เข้าร่วมพิธีส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและผู้ใหญ่วัยกลางคนโดยมีกลุ่มวัยทำงานและวัยรุ่นบ้างประปรายโดยมักเป็นวัยรุ่นที่ตามผู้ปกครองมาดูการทำพิธี และไม่สังเกตเห็นเด็ก อาจเป็นเพราะประเพณีดังกล่าวจัดในเวลากลางคืนซึ่งต้องรอให้พระจันทร์ตรงศีรษะ (ในช่วงเวลาประมาณ 23.00-24.00น.) จึงถือเป็นเวลาที่ดึกเกินกว่าที่เด็กจะอยู่ร่วมได้ อย่างไรก็ตาม ทางวัดได้มีการเพิ่มความบันเทิงโดยการนำหนังกลางแปลงมาฉาย ซึ่งผู้เขียนสังเกตว่าหนังกลางแปลงนี้มีส่วนช่วยดึงดูดคนในชุมชนให้อยู่รอร่วมพิธี เพราะเห็นว่าหลายคนเมื่อนำข้าวหลามมาไว้ที่โรงพิธีแล้วไปลอยกระทงเสร็จก็จะกลับบ้าน แต่เมื่อหนังกลางแปลงฉาย หลายคนก็จะอยู่ดูหนังกลางแปลงต่อและหลายคนก็อยู่รอยาวจนถึงเวลาประกอบพิธีกรรม

อย่างไรก็ตาม ประเพณีดังกล่าวเคยมีความสำคัญต่อคนในชุมชนในฐานะเป็นตัวกำหนดวิถีการผลิตในการทำอาชีพของคนในชุมชนโดยตรง แต่ในยุคที่ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามา มีกรมอุตุนิยมวิทยาในการพยากรณ์อากาศ ชุมชนมีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานโดยมีคลองชลประทานทำให้มีน้ำใช้ตลอดปีและมีปุ๋ยยาเร่งการเจริญเติบโตของต้นข้าวได้ ชาวบ้านจึงไม่จำเป็นต้องรอเวลาที่น้ำฝนจะตกมากเพื่อลงมือปลูกกล้า ชาวบ้านสามารถทำนาได้ตลอดปี (จะทำนาปีละ 2-3 ครั้ง) สิ่งเหล่านี้มีส่วนลดบทบาทความสำคัญของประเพณีลงไป แต่การที่คนในชุมชนยังคงรักษาประเพณีและสืบทอดปฏิบัติต่อไปก็อาจเป็นเพราะความเคยชินที่ทำกันมาและเห็นควรว่าจะต้องอนุรักษ์ไว้เพราะถือเป็นจุดเด่นของชุมชน ซึ่งผลพลอยได้ที่ชุมชนได้รับก็คือการตอกย้ำ/รื้อฟื้นความสำนึกแห่งรากเหง้าความเป็นมาของชุมชน ให้คนในชุมชนไม่ลืมว่าตนเองมีที่มาที่ไปและสืบเชื้อสายมาจากชาวเขมรที่อพยพเข้ามา

ประเพณี: ภาพสะท้อนการอยู่ร่วมกันระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

ประเพณีเป็นแบบแผนปฏิบัติที่คนในกลุ่ม/ชุมชน/สังคมยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งองค์ประกอบหลักอย่างหนึ่งของประเพณีก็คือพิธีกรรมอันเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความเชื่อของตนเอง ดังนั้น ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันและกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถสะท้อนสภาวะความเป็นองค์รวมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ คนในกลุ่ม/ชุมชนชาติพันธุ์มีระบบความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้เกิดแบบแผนปฏิบัติเพื่อแสดงความเคารพต่อสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้นโดยการดึงเอาธรรมชาติคือทรัพยากรต่างๆที่มีมาใช้เป็นสัญญาลักษณ์สื่อไปถึงสิ่งเหนือธรรมชาตินั้น ดังเช่น การประกอบประเพณีเสนเรือนและประเพณีไหว้ศาลประจำหมู่บ้านของชาวไทยทรงดำเป็นการแสดงออกของคนในชุมชนเรื่องการนับถือผีทั้งผีส่วนตนและผีส่วนรวม ตามความเชื่อว่าว่าผีมีส่วนกำหนดความเป็นอยู่ของคน เมื่อคนเกิดความกลัวจึงต้องประกอบประเพณีขึ้นเพื่อแสดงความเคารพบูชาและความกตัญญูของตนที่มีต่อผี โดยในการประกอบพิธีก็ได้ใช้ธรรมชาติเป็นสื่อกลางผ่านการหุงหาอาหาร จัดเตรียมข้าวของเพื่อเป็นเครื่องเซ่นไหว้บูชาทั้งล้มหมู ฆ่าไก่ ทำแกง จัดหาขนม ผลไม้ต่างๆ ตลอดจนการแต่งกายด้วยเสื้อฮีเพื่อแสดงความเคารพในระหว่างการทำพิธี ประเพณีดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงสัมพันธ์ทั้งระหว่างคนกับคนที่มารวมตัวกันประกอบประเพณี

คนกับธรรมชาติที่ถูกจัดสรรมาเป็นทรัพยากรประกอบประเพณี และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติคือผีที่คอยคุ้มครองคนให้อยู่เย็นเป็นสุข คนจึงต้องบูชาผีเพื่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยและสบายใจนั่นเอง คล้ายคลึงกับการประกอบประเพณีไหว้พระแขของชาวไทยเขมรก็แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่มาช่วยเหลือกันจัดเตรียมงานและประกอบพิธี กับธรรมชาติผ่านการจัดหาทรัพยากรมาใช้ในพิธีไม่ว่าจะเป็นการปลูกสร้างโรงพิธี การหล่อเทียน การเผาข้าวหลาม การหากล้วยและข้าวเม่า ตลอดจนการพยากรณ์สภาพอากาศปริมาณน้ำฝน และสิ่งเหนือธรรมชาติคือการบวงสรวงบูชาเทวดาเพื่อความเป็นสิริมงคลและอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ที่ล่วงลับ กล่าวได้ว่า การประกอบประเพณีต่างๆเหล่านี้ขึ้นนั้นก็เพื่อเป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์คือคนในชุมชน กับธรรมชาติคือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และสิ่งเหนือธรรมชาติคือสิ่งที่คนในชุมชนนั้นๆยึดถือศรัทธาและเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสบายใจนั่นเอง

ประเพณี: ภาพสะท้อนการพึ่งตนเองของชุมชน

ผู้เขียนเห็นว่า การประกอบประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองชุมชนสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งตนเองของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะไม่ว่าจะเป็นการประกอบประเพณีใดๆของชุมชนใดๆก็แล้วแต่ล้วนเกิดขึ้นจากการร่วมมือร่วมแรงกันของคนในชุมชนช่วยกันจัดเตรียมงานขึ้นมาแทบทั้งสิ้น โดยการพึ่งตนเองของชุมชนนี้สามารถสรุปเป็นประเด็น ได้แก่

- การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-Reliance) สะท้อนผ่านอาหารชุมชน โดยคนในชุมชนได้ร่วมกันหุงหาอาหารเพื่อใช้ประกอบประเพณี รวมทั้งบางส่วนยังใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชนด้วย ดังเช่น การเลี้ยงหมูและลงมือฆ่าหมูเองของชาวไทยทรงดำเพื่อประกอบพิธีเสนเรือน การร่วมกันประกอบอาหารพื้นเมืองไทยทรงดำของแม่บ้านแต่ละหมู่ในชุมชนดอนมะเกลือเพื่อนำมาเลี้ยงแขกในงานสืบสานประเพณีไทยทรงดำ และการจัดหากระบอกไม้ไผ่เผาข้าวหลามเพื่อใช้บวงสรวงเทวดาในประเพณีไหว้พระแข เป็นต้น นอกจากนี้ อาหารชุมชนยังมีนัยยะแสดงความรู้สึกร่วมของคนในครอบครัว/กลุ่ม/ชุมชนผ่านการปรุงอาหารร่วมกันและนำมาแบ่งปันกันกินด้วย เช่น การนำไก่ไปทำอาหารรับประทานร่วมกันที่บ้านเจ้าจ้ำในพิธีไหว้ศาล เป็นต้น
- การพึ่งตนเองทางสังคม (Social Self-Reliance) สะท้อนผ่านการรวมกลุ่มของคนในครอบครัว/กลุ่ม/ชุมชนเพื่อลงมือลงแรงช่วยเหลือกันปฏิบัติกิจกรรมประเพณี เช่น การจัดพิธีเสนเรือน คนในครอบครัวจะร่วมกันจัดเตรียมเครื่องเซ่นด้วยตนเอง เช่น การเลี้ยงหมู ฆ่าหมู การทำแกงชนิดต่างๆแทนการซื้อจากข้างนอก การจัดประเพณีไหว้พระแข คนในชุมชนจะแบ่งหน้าที่จัดเตรียมงานกันเองทั้งการสร้างโรงพิธีกันเอง การทำกระทงขายเอง การหล่อเทียนเองแทนการซื้อ การเผาข้าวหลามกันเองในครอบครัวเพื่อมาใช้ไหว้พระแข ซึ่งการร่วมมือช่วยเหลือกันนี้ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นปึกแผ่นมากขึ้น และเมื่อคนในครอบครัว/กลุ่ม/ชุมชนสามารถรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมได้ด้วยตนเอง ความต้องการการช่วยเหลือจากภายนอกก็จะลดลง
- การพึ่งตนเองด้านจิตใจ (Mental and Psychological Self-Reliance) สะท้อนผ่านการประกอบประเพณีเพื่อตอบสนองความเชื่อและความต้องการด้านจิตใจ เช่น ทำพิธีเสนเรือนและไหว้ศาลประจำหมู่บ้านแล้วสบายใจว่าผีบรรพบุรุษและผีเจ้าพ่อจะคอยคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้น ประเพณีจึงเป็นเสมือนที่พึ่งทางใจของคนในชุมชน ที่ทำให้ผู้ประกอบและผู้ร่วมประเพณีเกิดความรู้สึกปลอดภัย สบายใจ อบอุ่นใจเมื่อได้ประกอบประเพณี
- การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี (Technological Self-Reliance) สะท้อนผ่านการใช้ประเพณีเป็นภูมิปัญญาในการจัดการกับความเชื่อ เช่น ประเพณีไหว้พระแขเป็นภูมิปัญญาของชาวเขมรในการทำนายพยากรณ์สภาพอากาศปริมาณน้ำฝนโดยการบวงสรวงเทวดาตามความเชื่อ

ประเพณีชุมชนชาติพันธุ์ กับ การสร้างความเป็นชุมชน

จะเห็นได้ว่า การประกอบประเพณีของชุมชนชาติพันธุ์ไม่ว่าจะเป็นของชุมชนไทยทรงดำหรือชุมชนไทยเขมร ล้วนสะท้อนถึงความพยายามของชุมชนในการใช้ประเพณีเป็นเหตุการณ์ (Event) ยึดโยงคนในกลุ่มหรือชุมชนให้มารวมตัวกันผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละประเพณีจะมีการจัดเตรียมการและการประกอบกิจกรรมที่ต้องอาศัยคนในชุมชนเข้ามาร่วมมีบทบาทในการดำเนินการ ทั้งในรูปแบบของการเข้าร่วมพิธีกรรมและการร่วมลงมือลงแรงปฏิบัติกิจกรรม เช่น การเตรียมสถานที่จัดงาน การประกอบอาหารเพื่อเป็นเครื่องบูชาและเลี้ยงแขกเหรื่อผู้มาร่วมงาน ตลอดจนในขั้นของการประกอบ

พิธีกรรม คนในชุมชนก็ได้เข้าร่วมในฐานะกลุ่มคนที่ยึดถือในความเชื่อและแบบแผนปฏิบัตินั้นๆร่วมกัน และเมื่อการประกอบพิธีกรรมเสร็จสิ้นลง ผู้ที่ได้เข้าร่วมในพิธีต่างก็ได้รับประโยชน์จากประเพณีนั้นๆ เช่น การประกอบประเพณีเสนเรือนและการไหว้ศาลประจำหมู่บ้านทำให้ผู้ร่วมประเพณีได้รับความรู้สึกสบายใจ อุ่นใจว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ ผีบรรพบุรุษและผีเจ้าพ่อคอยคุ้มครองอยู่ การจัดงานสืบสานประเพณีไทยทรงดำทำให้เกิดความแน่นแฟ้นภายในเครือข่ายชาวไทยทรงดำมากยิ่งขึ้น ในขณะที่การประกอบประเพณีไหว้พระแขทำให้ผู้ร่วมประเพณีทราบปริมาณน้ำฝนและสภาพอากาศเพื่อนำไปกำหนดวิถีการทำอาชีพของตนเองได้ ซึ่งในการรวมตัวกันประกอบประเพณีเช่นนี้ ในมิติของการพัฒนาชุมชนอาจเรียกลักษณะดังกล่าว คือ การเกิดขึ้นของ “กระบวนการกลุ่มและการมีส่วนร่วม” ของคนในชุมชนนั่นเอง โดยคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation) และร่วมรับผลประโยชน์ และสิ่งนี้เองคือจุดเริ่มต้นในการสร้างความเป็นชุมชน ทั้งนี้ ความเป็นชุมชนดังกล่าวไม่ได้หมายถึงชุมชนในขอบเขตของพื้นที่ แต่คือความเป็นชุมชนในมิติของความสัมพันธ์ ความรู้สึกทางใจของคนที่ผูกพันยึดโยงกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว ซึ่งอาจไม่ได้เป็นหนึ่งเดียวกันทั้งหมดหรืออาจมีความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้าง แต่คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันและสามารถช่วยเหลือและปฏิบัติการใดๆร่วมกันได้อย่างปกติสุข ในความหมายนี้ ประเพณีจึงนำมาซึ่งการยกระดับหรือกระชับความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ในกลุ่ม ในชุมชน และในสังคมให้มีความผูกพันใกล้ชิดกันมากขึ้น และเกิดความรู้สึกเป็นหมู่พวกเดียวกัน ซึ่งคุณลักษณะนี้คือการเสริมสร้างพลังชุมชน (Empowerment) ซึ่งก็คือพลังใจหรือพลังความสัมพันธ์ที่จะสามารถนำไปสู่ความเป็นชุมชนได้ในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ความเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองอาจยังไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ แต่การประกอบประเพณีก็ถือเป็นความพยายามของกลุ่มชาติพันธุ์ในการสร้างความเป็นชุมชนในกลุ่มของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการใช้ประเพณีในรูปแบบงานประจำปี เช่น งานประเพณีไหว้พระแขของชาวไทยเขมรที่มีการนำไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดสุพรรณบุรี และงานสืบสานประเพณีไทยทรงดำที่มีการรวมตัวของชาวไทยทรงดำทั่วประเทศและเชิญผู้มีอำนาจในจังหวัดมาเปิดงาน ซึ่งทำให้ชุมชนชาติพันธุ์เป็นที่รู้จัก ในลักษณะนี้ ประเพณีดังกล่าวจึงถูกประกอบสร้างขึ้นมาเพื่อแสดงหรือนำเสนอตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อบ่งบอกให้คนอื่น กลุ่มอื่น หรือสังคมภายนอกได้รู้จักและรับรู้ถึงการมีอยู่ของกลุ่มตน เป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ของตนกับสังคมภายนอก ตลอดจนเพื่อแสดงให้เห็นว่าในสังคมไม่ได้มีความเป็นหนึ่งเดียวกันทั้งหมดและวัฒนธรรมก็ไม่ได้มีความกลมกลืนเพียงหนึ่งวัฒนธรรม หากแต่สังคมไทยมีความเป็น “พหุวัฒนธรรม” หรือมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งคนในสังคมจะต้องยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมเหล่านั้น การประกอบประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นเสมือนเครื่องมือทางอ้อมของชุมชนชาติพันธุ์ในการเรียกร้องการยอมรับจากสังคม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติโดยไม่มีอคติต่อกัน

กล่าวโดยสรุป ทั้งชุมชนไทยทรงดำบ้านดอนมะเกลือและชุมชนไทยเขมรบ้านสามทองต่างก็มีความพยายามที่จะสร้างความเป็นชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนโดยการใช้ประเพณีเป็นเครื่องมือนำเสนอตัวตนและยึดโยงคนในชุมชนให้มารวมตัวกัน มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมประเพณีร่วมกัน การประกอบประเพณีของทั้งสองชุมชนจึงเป็นความพยายามของชุมชนที่จะทำให้คนในครอบครัว กลุ่ม ชุมชนเกิดความสามัคคีกลมเกลียวและผูกพันกันทางจิตใจ และพยายามตอกย้ำความรู้สึกของคนในชุมชนให้รับรู้/รู้สึกว่าพวกเขาสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ต่างก็เป็นพี่น้องชาติพันธุ์เดียวกัน เป็นการรื้อฟื้นสำนึกแห่งรากเหง้าของคนในชุมชนให้ไม่ลืมความเป็นมาของตนเองและชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นหมู่พวกเดียวกันและตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในที่สุด นำมาซึ่งความเป็นปึกแผ่นทางสังคมในกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ การประกอบประเพณียังทำให้ผู้ที่เข้าร่วมได้เรียนรู้ความเชื่อและแบบแผนปฏิบัติในประเพณีดังกล่าว ซึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงที่นำไปสู่การสืบทอดประเพณีให้คงอยู่ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาในครั้งนี้ ทำให้เห็นว่าทั้งชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำและกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรต่างมีความพยายามที่จะสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของตนเองไว้ ซึ่งนำมาสู่การตอกย้ำและรื้อฟื้นรากเหง้าความเป็นมาของชุมชนอันเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ก็เป็นที่น่าสนใจว่าทิศทางการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้ต่อไปในอนาคตจะเป็นเช่นไร วัฒนธรรมดังกล่าวจะยังคงมีความสำคัญต่อคนในชุมชนต่อไปดังเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้

หรือไม่ เพราะเห็นได้ว่าในบางประเพณีเริ่มถูกลดความสำคัญลง และบางประเพณีก็มีผู้สนใจเข้าร่วมเพียงกลุ่มคนบางช่วงอายุเท่านั้น ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนจะต้องร่วมกันคิดต่อไปโดยอาจมีแนวทาง ดังนี้

1. ควรมีการหาแนวทางร่วมกันในการสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน โดยอาจมีการปรับประยุกต์รูปแบบการปฏิบัติ หรือมีการสร้างรูปแบบเพิ่มเติมเพื่อให้วัฒนธรรมนั้น ๆ สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมภายนอก

2. ควรให้มีการปลูกฝังคนรุ่นใหม่อย่างเข้มข้นให้มองเห็นและเข้าใจถึงคุณค่าที่แฝงอยู่ในแต่ละวัฒนธรรมประเพณีชุมชน เช่น ประโยชน์ของประเพณีในฐานะเครื่องมือสร้างความสามัคคีในชุมชน เพื่อให้เห็นประโยชน์ในการสืบทอดประเพณีนั้น ๆ รวมทั้งกระตุ้นตอกย้ำให้คนรุ่นหลังไม่ลืมรากเหง้าความเป็นมาของตนเองเพื่อให้เกิดสำนึกรักท้องถิ่นและเกิดความเต็มใจที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนให้ดำรงอยู่ต่อไปได้

3. องค์กร หน่วยงานต่างๆในท้องถิ่น เช่น โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญและเข้ามามีส่วนในการร่วมกันสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การเปิดหลักสูตรหรือจัดอบรมเกี่ยวกับการเขียนและอ่านภาษาถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น รวมทั้งเป็นคนกลางในการประสานความร่วมมือต่างๆระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกในการขับเคลื่อนกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความเป็นชุมชนแก่กลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การเป็นกระบอกเสียงเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักแก่ภายนอก การถอดบทเรียนวัฒนธรรมชุมชนเพื่อประยุกต์เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนตามวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ผู้เขียนตระหนักว่าการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนชาติพันธุ์นั้นจะสามารถเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้ แต่เนื่องด้วยขอบเขตการศึกษาในวิทยานิพนธ์ดังกล่าวอาจทำให้ได้ข้อมูลไม่ลึกหรือครอบคลุมพอ จึงมีข้อเสนอแนะต่อการศึกษาในครั้งต่อไป ดังนี้

1. ผู้เขียนมองว่าสิ่งสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมประเพณียังคงได้รับการสืบทอดอนุรักษ์จากคนในชุมชนให้คงอยู่ได้มาจนกระทั่งปัจจุบัน คือ การส่งต่อความเชื่อที่หยั่งรากลึกในความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเต็มใจและต้องการที่จะสืบทอดปฏิบัติวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวต่อไป ดังนั้น ควรศึกษาวิเคราะห์ให้ลึกถึงรายละเอียดกระบวนการถ่ายทอดความเชื่อว่าเหล่านั้นว่ามีวิธีการหรือรูปแบบการส่งต่อความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่นอย่างไร ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบันที่ส่งผลทำให้ระบบความคิดของคนเปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือระบบความคิดที่ให้ความสำคัญในสิ่งที่เป็นเหตุเป็นผล มีความเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นวัตถุที่สามารถพิสูจน์จับต้องได้ แต่ทำไมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงถูกถ่ายทอดปลูกฝังกันมาได้อย่างเข้มข้น

2. ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนศึกษาเพียงสองกลุ่มชาติพันธุ์คือไทยทรงดำและไทยเขมร ซึ่งในความเป็นจริงแล้วยังมีพื้นที่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์อีกหลายกลุ่มในจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ย่อมมีบริบทชุมชนที่น่าสนใจแตกต่างกัน ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมประเพณี กระบวนการสร้างความเป็นชุมชนและการรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ จะช่วยให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

3. การศึกษาในครั้งนี้ รวมทั้งการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มักจะเป็นการศึกษาในประเด็นวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งในพื้นที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มักมีจุดเด่นหรือทุนทางสังคมอื่นๆที่นอกเหนือไปจากเรื่องวัฒนธรรมดังกล่าว ดังนั้น ควรมีการศึกษาถอดบทเรียนทุนทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเภทอื่นๆที่นอกเหนือไปจากทุนด้านวัฒนธรรมที่นำมาสู่ความเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ได้

4. การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมชนบทจึงทำให้เห็นภาพของการเกาะเกี่ยวกันอย่างเหนียวแน่นของคนในชุมชน เพราะสมาชิกชาติพันธุ์เดียวกันจะอาศัยรวมอยู่ในชุมชนเชิงพื้นที่เดียวกันชัดเจน ซึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมเมืองอาจมีบริบทชุมชนที่ต่างออกไป จึงควรมีการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมเมืองด้วยเพื่อสามารถเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างว่าลักษณะสภาพสังคมมีผลต่อการดำรงอยู่ของความเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างไรบ้าง

รายการอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน:โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิคแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2534). *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. (2537). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2540). *ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สายันต์ ไพรชาญาจิตร์. (2549). *กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลป วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น*. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: โครงการเสริม สร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สายันต์ ไพรชาญาจิตร์. (2550). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2555). *การจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์*. (อัดสำเนา).

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2538). *วัฒนธรรมกับการพัฒนา: มิติของพลังที่สร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2542). *การวิจัยในมิติวัฒนธรรม: บทความงานวิจัยและประสบการณ์นัก วิชาการ การแสวงหาแนวทางและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือและสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การพึ่งตนเองในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา กรณีศึกษา ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา ในตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย

Self-Reliance Process on Pottery Production of Potter Households at THung Luang Community, Sukhothai Province.

สุธาสินี เอี่ยมสืบทับ[23]

Abstract

The study on “Self-Reliance Process on Pottery Production of Potter Households at Thung Luang Community, Sukhothai Province” is a qualitative research work which focus on community growth and the wisdom of pottery production inheritance, along with self-reliance in community who works as potter. The author study as household level via several techniques such as research from related sources, participatory observation, informally conversation, study on community’s history, group conversation, in-depth interview by open-ended questions with authoritative sources which are the local potter households in the studied area. The total number of the local potter households studied is 8, in Thung Luang Community, Khiri Mat District, Sukhothai Province.

The results from the research indicate that the wisdom of pottery production at Thung Luang community has been carried on more than hundred years, then cause the wisdom of pottery production learning process. The important methods are memorizing and practice and generate the wisdom of pottery production inheritance consequently. The main communicators are local wisdom elite or members of household who are expert in pottery production, communicate by good example and word of mouth. It is also discovered that the households in Thung Luang community can be self-reliant on pottery production in three ways which are the economic self-reliance, the technological self-reliance and the self-reliance in term of natural resources. In addition, the Thung Luang community have ability of self-reliance in 3 levels that are capable of self-reliance, community-reliance and other communities-reliance.

Keywords : Self-Reliance Learning process Inheritance

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การพึ่งตนเองในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา กรณีศึกษา ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษาถึงพัฒนาการของชุมชนและการสืบทอดภูมิ ปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาในชุมชน รวมทั้งศึกษา การพึ่งตนเองของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผา มีหน่วยการวิเคราะห์ระดับครัวเรือน โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยมีแนวคำถามแบบเปิดประกอบการสัมภาษณ์ และการสังเกตเป็นหลัก ร่วมกับการใช้การสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน การสนทนากลุ่ม เพื่อช่วยให้การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลมีความถูกต้องและชัดเจนมากขึ้น

จากผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผามีที่ตำบลทุ่งหลวงมากว่าร้อยปีแล้ว จึงทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยมีวิธีการที่สำคัญคือ การจดจำ และการลงมือปฏิบัติ จนนำไปสู่กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดที่สำคัญคือ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือคนใน

[23] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ครอบครัวที่มีความชำนาญในการผลิตเครื่องปั้นดินเผามีวิธีการถ่ายทอดด้วยการทำเป็นแบบอย่าง และการบอกเล่าปากต่อปาก และพบว่าคนในชุมชนตำบล ทุ่งหลวงนั้นสามารถพึ่งตนเองในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา 3 ด้านคือ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี และการพึ่งตนเองทางทรัพยากร นอกจากนี้ยังพบว่า ในชุมชนตำบลทุ่งหลวงมีระดับความสามารถในการพึ่งตนเอง 3 ขั้น คือสามารพึ่งตนเองได้ สามารถพึ่งพิงอิงกันได้ และสามารถพึ่งพิงอิงอาศัยกับชุมชนอื่นได้

คำสำคัญ: การพึ่งตนเอง กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอด

บทนำ

“บ้านทุ่งหลวง” เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งในตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ที่มีชื่อเสียงด้านการผลิตเครื่องปั้นดินเผาทั้งนี้เพราะในตำบลทุ่งหลวงนั้นมีแหล่งดินเหนียวที่มีคุณภาพดี เหมาะแก่การผลิตเครื่องปั้นดินเผา จึงทำให้ประชาชนในตำบลทุ่งหลวงต่างผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อนำมาใช้ในครัวเรือน แต่ในปัจจุบันมีหลายครัวเรือนที่มีการทำเครื่องปั้นดินเผาที่แตกต่างไปจากเดิม โดยเปลี่ยนไปทำเครื่องปั้นดินเผาตามรูปแบบรายการที่พ่อค้าคนกลางมาสั่งผลิตเพื่อให้ทันกับสมัยนิยมและเป็นไปตามความต้องการของตลาดในช่วงเวลานั้นๆ โดยมีพ่อค้าจากแหล่งต่างๆ นำรูปแบบจากแหล่งอื่นมาให้ชาวบ้านดูเป็นแบบแล้วให้ฝึกฝนตามรูปแบบนั้น ฉะนั้นในปัจจุบันนี้ บ้านทุ่งหลวงจึงมิใช่เพียงหมู่บ้านปั้นหม้อตามแบบดั้งเดิมเท่านั้น หากเปลี่ยนแปลงไปทั้งรูปแบบ และวิธีการ

จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดข้อสงสัยว่าเมื่อมีการทำตามแบบจากรายการการสั่งทำจากพ่อค้าคนกลางที่มากขึ้นนั้น ในแต่ละครัวเรือนนั้นยังสามารถรักษาภูมิปัญญาในการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบโบราณไว้ได้หรือไม่ และเมื่อมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาในเชิงธุรกิจ และมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มากขึ้นนั้นทำให้ครัวเรือนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นยังสามารถพึ่งตนเองได้อย่างไร นอกจากนี้อนาคตชุมชนอาจจะต้องประสบปัญหาในเรื่องการนำเข้าวัตถุดิบ และมีการเปลี่ยนแปลงจากที่เคยใช้เทคโนโลยีดั้งเดิมไปเป็นการใช้เทคโนโลยีแบบสมัยใหม่มากขึ้นหรือไม่ อย่างไร

จึงสนใจศึกษาในเรื่องของการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาว่ามีวิธีการอย่างไร และในปัจจุบันครัวเรือนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านใดบ้าง และพึ่งตนเองได้อย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและลักษณะชุมชนของตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ศึกษาลักษณะของเครื่องปั้นดินเผา กระบวนการเรียนรู้และวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา และศึกษากระบวนการพึ่งตนเองในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

การวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านมีแนวโน้มไปในแง่เศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ และเทคโนโลยีพื้นบ้าน (สุจารี จันทรสุข, อ้างถึงใน สัมฤทธิ์ ผิวนิ่ม, 2545, น. 24) ดังนั้น จึงเห็นว่ากระบวนการเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นมีปัจจัย ได้แก่ การเรียนรู้ การสั่งสมความรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน และการผสมผสานภูมิปัญญาชาวบ้าน ส่วนวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดออกเป็น 2 แบบหลัก ๆ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง การจดจำสืบทอดกันมาและแบบเป็นลายลักษณ์อักษรในอดีตส่วนใหญ่ใช้จารึกในใบลานหรือสมุดข่อย หรือจากภาพวาดที่มีการบันทึกไว้ เพื่อผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียนสืบต่อกันมาได้วิธีหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษางานวิจัยในเรื่องการเรียนรู้ และการสืบทอดภูมิปัญญาทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจวิธีการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาในเบื้องต้น และใช้แนวคิดนี้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษากรรมวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เพื่อทำให้ผู้วิจัยมีความรู้เบื้องต้นในเรื่องขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา วิธีการปั้นหรือขึ้นรูปทรงเครื่องปั้นดินเผาของบ้านทุ่งหลวง สามารถทำได้หลายวิธี ได้แก่ วิธีขด วิธีแผ่น วิธีกดพิมพ์ วิธีหล่อ วิธีขึ้นรูปโดยอิสระ และวิธีขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน

แนวคิดต่อมาคือแนวคิดการพึ่งตนเอง กำหนดกรอบความคิดว่าชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526) ได้กล่าวว่า จะต้องประกอบด้วยการพึ่งตนเอง 5 ด้าน ได้แก่ การพึ่งตนเองได้ด้านเทคโนโลยี (Technology: T) หมายถึง ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic: E) หมายถึง การที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ประชาชนในชุมชนมีอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้เพียงพอสามารถหาซื้อปัจจัย

4 อย่างอื่นได้ การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Resource: R) ทรัพยากรธรรมชาติหมายถึง ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้น การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ (Mental: M) หมายถึงชุมชนนั้นมีบุคลิกที่มีจิตใจเข้มแข็ง ปักใจ และมั่นใจว่าจะช่วยตนเองได้ พึ่งตนเองได้ และยังเป็นคนที่รู้จักพอ ไม่โลภมากเกินไป หรืออยากได้จนเกินความสามารถของตนเอง และการพึ่งตนเองได้ทางสังคมวัฒนธรรม (Social: S) หมายถึงภาวะที่กลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น อันสืบเนื่องมาจากปัจจัยอื่นอีกทอดหนึ่ง ซึ่งจากกรอบการความคิดข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์มิติการพึ่งตนเองในแต่ละครัวเรือนว่าสามารถพึ่งตนเองได้อย่างไร และสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านในได้บ้าง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีงานวิจัยเกี่ยวการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (2555, น.52) ได้กล่าวถึง ระดับความสามารถพึ่งตนเองได้ของชุมชนที่สอดคล้องกับลำดับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง คือ ขั้นที่ 1 ชุมชนระดับครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ ขั้นที่ 2 คนในชุมชนพึ่งพิงกันเองช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอง และขั้นที่ 3 ชุมชนพึ่งพิงอิงอาศัยได้กับชุมชนอื่นๆ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยได้มองเห็นระดับขั้นความสามารถพึ่งตนเองที่มีอยู่ในตำบลทุ่งหลวง อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัยได้

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการศึกษาภาคสนามโดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา จากกลุ่มตัวอย่างนั้นประกอบด้วยแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์และประเด็นที่ศึกษา โดยทำการเก็บข้อมูลของ 2 กลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มบุคคลในชุมชน ที่มีความรู้เกี่ยวกับชุมชน และครัวเรือนที่ประกอบอาชีพผลิตเครื่องปั้นดินเผา กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการทำวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ ร้านขายเครื่องปั้นดินเผาในชุมชน ผู้รับเหมาขุดดิน ผู้ค้าไม้ไผ่ และครัวเรือนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาจำนวน 8 ครัวเรือน

เครื่องมือที่สำคัญในการเก็บข้อมูลคือ การสังเกต เพื่อรวบรวมข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงของชุมชน แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างแบบเจาะลึก เป็นการสอบถาม พูดคุยและเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สามารถให้รายละเอียดในประเด็นที่ศึกษาในเรื่องขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา การเรียนรู้ และวิธีการสืบทอดภูมิปัญญา แบบจดบันทึกภาคสนาม ใช้ในการจดบันทึกรายละเอียดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ประจำวันจากการพูดคุย สัมภาษณ์ และสังเกตตลอดการศึกษา เครื่องมือช่วยจำ ได้แก่กล้องถ่ายภาพ เพื่อใช้ในการบันทึกขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา และเครื่องบันทึกเสียง เพื่อใช้ในการบันทึกข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

ในการเลือกพื้นที่นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งที่พื้นที่นั้นจะต้องเป็นชุมชนที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผามาอย่างยาวนานจนนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ของครัวเรือน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงตัดสินใจเลือกพื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งหลวงตำบลทุ่งหลวงเป็นพื้นที่ในการศึกษา ด้วยเหตุผลคือ ชุมชนตำบลทุ่งหลวง อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีความเป็นมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนกล่าวได้ว่าเป็น “หมู่บ้านอัตลักษณ์เครื่องปั้นดินเผา” นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าว ยังมีองค์ความรู้เกี่ยวการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญคือ การสืบทอดภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาและการพัฒนาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องตลาดด้วย นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งการเรียนรู้สำคัญในเรื่องการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยมีการจัดตั้งอาคารศูนย์กลางชุมชน เพื่อจัดแสดงความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผาชุมชนตำบลทุ่งหลวงและเป็นสถานที่เผยแพร่ความรู้แก่หน่วยงานราชการและผู้ที่สนใจ มีปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับกา รผลิตเครื่องปั้นดินเผา ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้ศึกษาทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์หลัก และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยเทคนิคสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นการค้นหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่ต่างกัน โดยเปรียบเทียบแหล่งที่มาของข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงขณะนั้นในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วนั้นได้นำผลการศึกษามาอธิบายด้วยการพรรณนาความเชิงประวัติศาสตร์ หรือการอธิบายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นของเวลา และใช้วิธีการสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่เป็นรูปธรรม หรือจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน บนฐานของการใช้แนวคิดต่าง ๆ ประกอบการณ์วิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงมิติด้านต่าง ๆ ในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ผลการศึกษา

พัฒนาการและลักษณะชุมชนตำบลทุ่งหลวง

จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และคำบอกเล่าจากคนในชุมชน ทำให้สรุปความเป็นมาและลักษณะของชุมชนตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถสืบค้นได้ราว 90 ปีเศษ ที่ปรากฏในระยะทางไปพิษณุโลกที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ ได้บันทึกเมื่อครั้งเดินทางไปสำรวจมณฑลพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. 2444 บันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า “วันที่ 18 เวลาตื่นนอนเช้า พระยาสุโขไทยเอาหม้อกรันมาให้ 3 ใบ เป็นหม้อที่ตั้งใจทำอย่างประณีต ภาษาบ้านนอกเขาทำที่บ้านทุ่งหลวงอยู่ใต้เมืองสุโขทัยฝั่งตะวันตก หม้อใหญ่กระพุงเกือบ 2 ศอก เขาก็ทำมีชุม พระสีสงครามให้มาแต่วังไม้ขรก็มี...” จากข้อความดังกล่าวแสดงว่าบ้านทุ่งหลวงแห่งนี้มีการปั้นเครื่องปั้นดินเผามานานนับศตวรรษแล้ว

ซึ่งจากคำบอกเล่าของคนในชุมชนพบว่า ในอดีตการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นการผลิตเพื่อใช้สอยในครัวเรือนเป็นหลัก และถ้ามีจำนวนมากพอก็จะมีการขาย หรือนำไปใช้เป็นสิ่งแลกเปลี่ยนกับสินค้าชนิดอื่น โดยมีอัตราแลกเปลี่ยน เช่น อัตราการแลก ข้าวสาร 1 หม้อ กับ หม้อดินเผา 1 ใบ

ต่อมาในปี พ.ศ.2528 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้เข้าไปให้ความรู้ในเรื่องการผลิตเครื่องปั้นดินเผา การจัดการตลาด การให้ความรู้เพื่อเพิ่มทักษะในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา การใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มการผลิต ได้แก่ การใช้แป้นหมุนด้วยมอเตอร์ไฟฟ้า และวิธีการผลิตด้วยการหล่อพิมพ์ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมยังได้ให้ความรู้ในเรื่องการสร้างเตาเผา ให้ความรู้ในเรื่องของการควบคุมอุณหภูมิในการเผา เพื่อลดการแตกหักของเครื่องปั้นดินเผา มีการพาคนในชุมชนไปดูงานในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเช่น พื้นที่เกาะเกร็ดจังหวัดนนทบุรี และการผลิตโอ่งมังกรที่จังหวัดราชบุรี ซึ่งทำให้เกิดการตั้งกลุ่มของผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาตามมา จนได้รับงบประมาณเพื่อการก่อสร้างอาคารขายสินค้าเครื่องปั้นดินเผาจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และเกิดเป็นตลาดค้าเครื่องปั้นดินเผาของชุมชน ในระยะนี้การผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวงมีการผลิตในลักษณะการผลิตในเชิงอุตสาหกรรมครัวเรือนมากยิ่งขึ้น

แต่เมื่อเวลาผ่านไปความเป็นกลุ่มของผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาก็ลดน้อยลง เนื่องจากเมื่อผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผามาขายเครื่องปั้นดินเผาที่ตลาดค้าเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนนั้นทำให้ผู้ผลิตไม่สามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาควบคู่ไปกับการขายได้ เนื่องจากพื้นที่ในบริเวณร้านค้ามีจำกัด จึงไม่สามารถนำวัตถุดิบในการผลิตมาผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ร้านซึ่งแตกต่างกับการขายที่บ้าน ที่ผู้ผลิตสามารถขายและผลิตเครื่องปั้นดินเผาควบคู่กันไปได้ นอกจากนี้ยังมีการผูกขาดการค้าจากพ่อค้าคนกลาง คือ มีการผูกขาดการสั่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากพ่อค้าคนกลางต่อผู้ผลิตรายเดิมอยู่ตลอด จึงทำให้ลักษณะการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวงเป็นการผลิตตามจำนวนรายการสั่งซื้อจากพ่อค้าคนกลางในจำนวนมาก ไม่ใช่การผลิตเพื่อขายปลีก จึงทำให้ผู้ผลิตไม่จำเป็นต้องหาช่องทางในการจัดจำหน่ายเอง เนื่องจากมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้ออยู่เป็นประจำ

ในผู้ผลิตที่มีความชำนาญ และมีฝีมือการผลิตมาก พ่อค้าคนกลางก็จะสั่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีความยากและเข้าไปซื้อเครื่องปั้นดินเผาจากบ้านผู้ผลิตโดยตรงเช่นกัน จึงทำให้ผู้ผลิตย้ายกลับไปผลิตและขายเครื่องปั้นดินเผาในบริเวณบ้านของตน ปัจจุบันตลาดค้าเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนตำบลทุ่งหลวงจึงร้างราไป แต่กลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาก็ยังมีการรวมตัวกันอยู่บ้าง โดยจะเป็นการรวมตัวเฉพาะกิจเพื่อไปออกงานต่าง ๆ ของส่วนราชการ เช่น การไปออกร้าน และสาธิตการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในงานลอยกระทงจังหวัดสุโขทัย และการออกงานแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

พัฒนาการของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย

พัฒนาการระยะแรกของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนทุ่งหลวงนั้น การผลิตเครื่องปั้นดินเผามีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีลักษณะเป็นภาชนะใช้สอยสำหรับการดำรงชีวิตประจำวันของคนพื้นบ้าน ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในครัว มีลักษณะเด่น คือ เกิดจากกรรมวิธีไล้ปากแล้วต่อรูปเป็นภาชนะ และเผาแล้วมีสีแดงอิฐ (แดงปนส้ม) เช่น หม้อกรัน ชุดเครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นต้น จึงยังเป็นการผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และถ้าเหลือจึงจะนำไปจำหน่าย

พัฒนาการในระยะต่อมา เป็นช่วงต่อเนื่องจากระยะแรกกับระยะปัจจุบัน มีการเพิ่มแนวทางการใช้ประโยชน์มากขึ้น เช่น เพื่อเป็นของเล่นสำหรับเด็ก เป็นเครื่องประดับบ้าน เป็นวัสดุตกแต่งสวนหย่อม เป็นของประดับควบคู่กับอาคารบ้านเรือน มีรูปร่างลักษณะเด่น คือ ผสมผสานระหว่างเครื่องปั้นดินเผาบ้านทุ่งหลวงกับเครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน โดยมีการปั้น

ลวดลายที่สวยงามแปลกตาเพิ่มเติมในชิ้นงาน ประกอบไปด้วย หม้อน้ำมนต์ กาต้มน้ำ ชุดเครื่องเล่นสำหรับเด็ก ชุดเตาขนมครก อ่างน้ำ ตุ๊กตารูปคนและสัตว์ ฯลฯ เป็นต้น เป็นการผลิตเพื่อใช้ประดับตกแต่ง และผลิตเพื่อการจัดจำหน่ายมากยิ่งขึ้น

พัฒนาการในระยะปัจจุบันเป็นช่วงการพัฒนารูปแบบอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การพัฒนาฝีมือ เครื่องมือ ผลผลิต และคุณภาพของเครื่องปั้นดินเผา โดยการประยุกต์ชิ้นงานรุ่นเก่าให้มีความหลากหลาย และมีความประณีตสวยงามมากน้อยแล้วแต่ประสบการณ์ ทักษะความเชี่ยวชาญและภูมิปัญญาในการคิด สร้างสรรค์รูปแบบของชิ้นงานออกมาให้ดีที่สุด เพื่อเพิ่มคุณค่าในการจำหน่าย รูปแบบมีลักษณะเด่น คือ ทันสมัย สวยงาม อ่อนช้อย เพิ่มลวดลายและมีการฉลุลาย โดยใช้เทคโนโลยีและเครื่องทุ่นแรงสมัยใหม่ช่วยในการเพิ่มผลผลิต ประกอบไปด้วย ชุดกระทะเนื้อย่าง ชุดหม้อต้มยำ ชุดหม้อแป๊ะซะ หม้อใส่น้ำดื่ม รูปปั้นบุคคล รูปปั้นเทพและสัตว์ในวรรณคดี แจกัน โคมไฟ กล่องใส่กระดาษทิชชู กล่องยากันยุง ฯลฯ เป็นต้น การผลิตในระยะนี้จึงเป็นการเกิดขึ้นของเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะ ลวดลาย และประโยชน์ใช้สอยที่หลากหลายกว่าในอดีต และการผลิตเครื่องปั้นดินเผาก็ได้กลายมาเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุจินต์ เพิ่มพูน (2551, น. 166) ที่ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผา บ้านทุ่งหลวง อ.คีรีมาศ จ.สุโขทัย ผลการวิจัยพบว่า

1. ความต้องการด้านการออกแบบรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา บ้านทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ของผู้ผลิตและผู้สนใจผลิตภัณฑ์ ส่วนใหญ่พอใจลักษณะรูปทรงและรูปแบบผลิตภัณฑ์ โดยให้ความสนใจผลิตภัณฑ์กระถางและยังเห็นว่าผลิตภัณฑ์ยังคงความเป็นเอกลักษณ์เครื่องปั้นดินเผา บ้านทุ่งหลวง ด้วยมีการผสมผสานเทคนิคการตกแต่งผลิตภัณฑ์ให้โดดเด่นโดยเฉพาะ

2. ผู้ผลิตและผู้สนใจผลิตภัณฑ์มีความพึงพอใจที่มีต่อรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย โดยให้ความสนใจผลิตภัณฑ์กระถาง ในระดับมากที่สุด ที่เหลือมีความพึงพอใจในระดับมากได้แก่ โอ่งหรือภาชนะใส่น้ำ อ่างบัว โคมไฟและแจกัน

การขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผาบ้านทุ่งหลวง มีทั้งหมด 4 วิธี คือ

1) การขึ้นรูปด้วยการตี ปัจจุบันมีชาวบ้านทำอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน เนื่องจากเป็นกรรมวิธีที่ยากและใช้เวลานาน การขึ้นรูปตัวงานต้องใช้ลูกดิน และไม้ตีหม้อประกบกัน ผึ่งลมแล้วนำกลับมาตีใหม่ประมาณ 1-2 ครั้ง แล้วจึงตกแต่งลวดลาย นำไปผึ่งแดดให้แห้งแล้วจึงนำไปเผา ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ ได้แก่ หม้อกรัน หม้อต้มยา หม้อแซบ หม้อน้ำโบราณ เป็นต้น

รูปการขึ้นรูปด้วยการตี

รูปการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน

2) การขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน เป็นการผลิตชิ้นงานที่นิยมกันมากในปัจจุบัน เพราะสะดวกและรวดเร็ว เมื่อได้ชิ้นงานที่ขึ้นรูปเรียบร้อยแล้ว ทำการตกแต่งปาก หรือรูปทรงให้สวยงาม ตกแต่งด้วย ลูกกลิ้งลายหรือใช้มีดแกะลายตามรอยที่วาดไว้ แล้วนำมาผึ่งแดดให้แห้งสนิท ชิ้นงานประเภทนี้ ได้แก่ กระถางต้นไม้ อ่างบัว โคมไฟ เป็นต้น

3) การขึ้นรูปด้วยการหล่อ เป็นการผลิตชิ้นงานด้วยแม่พิมพ์ปูนปลาสเตอร์ นำน้ำดินใส่แม่พิมพ์แล้วนำไปผึ่งแดดสลับกับการเทน้ำทิ้งให้น้ำดินจับตัวตามขนาดของแม่พิมพ์ นำมาขัดผิวให้เรียบเนียนแล้วจึงใช้มีดแกะลาย ชิ้นงานประเภทนี้ ได้แก่ กล่องยากันยุง กล่องกระดาษทิชชู และแก้วน้ำ เป็นต้น

รูปการขึ้นรูปด้วยการหล่อ

รูปการขึ้นรูปด้วยการปั้น

4) การขึ้นรูปด้วยการปั้น เป็นการผสมผสานระหว่างการปั้นด้วยแป้นหมุนและปั้นด้วยมือมาต่อกัน ตกแต่งรายละเอียดของชิ้นงานให้สวยงาม ขัดให้เรียบเนียน ชิ้นงานประเภทนี้ ได้แก่ รูปปั้นคนหรือสัตว์ในวรรณคดี ตุ๊กตาสมัยใหม่ เป็นต้น

การจัดจำหน่ายในปัจจุบันพบว่า มีทั้งหมด 3 ช่องทางคือ ผู้ผลิตขายเครื่องปั้นดินเผาที่บ้านของผู้ผลิตเอง ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่มีความคิดสร้างสรรค์ และแตกต่างจากเครื่องปั้นดินเผาชนิดอื่นที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ตุ๊กตาเทพเจ้า รูปปั้นนางในวรรณคดี จะมีพ่อค้าคนกลางจากต่างชุมชนเข้ามาสั่งผลิตและซื้อสินค้า วิธีการต่อมาคือพ่อค้าคนกลางที่เป็นคนในชุมชนจะโทรศัพท์เพื่อสั่งจำนวนของเครื่องปั้นดินเผามาที่ผู้ผลิตรายย่อยเพื่อบอกถึงลักษณะและจำนวนแก่ผู้ผลิต เมื่อครบจำนวนแล้วพ่อค้าคนกลางที่เป็นคนในชุมชนก็จะมารับซื้อจากผู้ผลิตในชุมชนเพื่อนำไปขายต่อในพื้นที่อื่นโดยไม่มีหน้าร้าน เป็นการรับซื้อมาและนำไปขายต่อ และอีกช่องทางหนึ่งคือร้านค้าเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนจะใช้วิธีการสั่งรูปแบบและจำนวนการผลิตผ่านโทรศัพท์เช่นกัน และเมื่อครบจำนวนแล้วก็จำนำมาขายที่หน้าร้านของตนในราคาขายปลีก หรือถ้ามีพ่อค้าคนกลางจากต่างถิ่นมาซื้อก็จะขายในลักษณะขายส่งด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาพบด้วยว่าราคาของเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนนั้นมีปัญหาคือราคาของเครื่องปั้นดินเผาไม่ได้ถูกปรับขึ้นมาเป็นระยะเวลากว่า 10 ปีแล้ว ซึ่งเกิดจากการกำหนดราคาของพ่อค้าคนกลาง

กระบวนการเรียนรู้และวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

การเรียนรู้ในเรื่องกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา จากการวิจัยสามารถสรุปขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้ 6 ขั้นตอน คือ 1) การเตรียมดินหรือน้ำดิน 2) การขึ้นรูป 3) การทำลวดลาย 4) การขัดเพื่อความเงางาม 5) การเผา 6) การตกแต่ง โดยแต่ละขั้นตอนการขึ้นรูป ก็จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละขั้นตอน เพราะเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะต่างกันจะมีการเตรียมดินและการขึ้นรูปที่ต่างกัน มีการประดิษฐ์ลวดลายที่ต่างกัน และขนาดของเครื่องปั้นดินเผาแต่ละชนิดก็ต่างกันด้วย การเรียนรู้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นโดยเริ่มต้นจากครอบครัว ที่มีพ่อแม่เป็นแบบอย่าง และคอยชี้แนะในการฝึกปฏิบัติ แล้วจึงนำไปสู่การฝึกปฏิบัติและการเรียนรู้ด้วยตนเอง เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับญาติพี่น้องและคนในชุมชนต่อไป เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาเทคนิคในการผลิต เครื่องปั้นดินเผา และลวดลายใหม่ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้น การเรียนรู้ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ผู้เรียนต้องให้ความสนใจและมีความตั้งใจอย่างสูงในการเรียนรู้ ซึ่งผู้เรียนต้องเรียนรู้โดยอาศัยวิธีการจดจำ การลงมือปฏิบัติจริง และการฝึกฝนควบคู่ไปพร้อมกับการสังเกตจากวิธีการถ่ายทอดจากผู้ถ่ายทอด โดยผ่านวิธีการบอกเล่าจากปากต่อปาก การทำเป็นแบบอย่าง และจากการนำเครื่องปั้นดินเผา

มาเป็นแบบ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ และสามารถจดจำเพื่อนำไปลงมือปฏิบัติ ฝึกฝนให้ตนเองเกิดทักษะและความชำนาญเพื่อนำไปสู่การสืบทอดภูมิปัญญาต่อไป

จากการสัมภาษณ์นางโถม เรือนอินทร์ อายุ 53 ปี ได้คำตอบว่าคนในชุมชนไม่เคยปิดบังเทคนิคการผลิตต่อกัน ขึ้นอยู่กับว่า ผู้เรียนรู้นั้นจะสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปทำเองได้หรือไม่ ซึ่งขั้นตอนในส่วนนี้จะต้องอาศัยกระบวนการลองผิดลองถูกในแต่ละคน

จากการสัมภาษณ์นางสาวนภิศ เพชรสอน อายุ 25 ปีทำให้ทราบว่า กระบวนการลองผิดลองถูกในการฝึกฝนผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ถึงแม้ว่าจะมีผู้ให้ความรู้ในเรื่องวัตถุดิบ และให้ความรู้ในเรื่องขั้นตอนการผลิตมาแล้ว แต่เมื่อทดลองทำเองนั้นก็จะต้องลองผิดลองถูกอยู่นานพอสมควร กว่าที่จะสามารถปั้นเครื่องปั้นดินเผาได้เอง

การสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เป็นสิ่งที่คนในชุมชนยังตระหนักถึงคุณค่า และสืบทอดต่อกันมา ในการสืบทอดภูมิปัญญานั้น ผู้ถ่ายทอดต้องมีความเอ็นดู ความเมตตาและความมีน้ำใจ ให้กับผู้เรียนอยู่มากพอสมควร เพราะการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นงานที่ต้องใช้ความประณีต ละเอียดอ่อนอย่างมาก

จากการเก็บข้อมูลการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาในชุมชนตำบลทุ่งหลวงโดยรวมพบว่า

1. การเรียนรู้ภูมิปัญญาส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้จากการสังเกต และจดจำจากการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของบรรพบุรุษ ได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย โดยการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวงนั้น เป็นการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในบริเวณบ้าน จึงทำให้ผู้เรียนได้เห็นการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากบรรพบุรุษมาตั้งแต่จำความได้

2. ความสามารถในการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นขึ้นอยู่กับทักษะ และความชอบที่อยู่ในแต่ละบุคคล ซึ่งการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวงนั้นมีการขึ้นรูปอยู่หลายวิธี ไม่ว่าจะเป็น การปั้น การไล้ การตี และการหล่อ ซึ่งในแต่ละวิธีนั้นมีความยากง่ายที่ต่างกันด้วย และแล้วแต่ความถนัดและความชอบของผู้เรียนรู้

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ในปัจจุบันการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวงนั้นยังมีผู้ยึดอาชีพการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลักอยู่นับร้อยครัวเรือน การถ่ายทอดจึงเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น คือ ผู้ที่เกิดมาในบ้านที่ประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผาก็จะได้เห็นกระบวนการผลิตและเรียนรู้ขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่ยังเด็ก

4. จำนวนของผู้สืบทอดการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวง จากการเก็บข้อมูลในครั้งนี้พบว่าผู้สืบทอดกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นจะสืบทอดจากคนในรุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาหลักของบ้าน ถ่ายทอดความรู้ไปให้แก่รุ่นลูก และรุ่นหลาน ซึ่งในแต่ละบ้านนั้นมีจำนวนสมาชิกที่ไม่เท่ากัน แต่โดยส่วนใหญ่จะมีลูกบ้านละ 2 คน และครัวเรือนที่ไปเก็บมูลนั้น โดยส่วนใหญ่รุ่นลูกก็ยังประกอบอาชีพการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลักต่อไป

5. วัยของผู้เรียนรู้ การเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้น ในบ้านที่มีบรรพบุรุษประกอบอาชีพผลิตเครื่องปั้นดินเผามาก่อนก็จะเริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เด็ก โดยการเริ่มปั้นดินเหนียวเป็นรูปร่างต่าง ๆ ที่สามารถปั้นได้ง่ายก่อน เช่น การปั้นสัตว์ ได้แก่ วัว ควาย เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นผู้ผลิตหลักของครอบครัวที่อยู่ในวัย 40-60 ปี พบว่าเริ่มเรียนรู้ขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอย่างจริงจังเพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผา ในช่วงอายุ 15-16 ปี เพราะคนในสมัยนั้นเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หรือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก็จะเริ่มหางานทำ ผู้ที่มีคนในครอบครัวประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผาก็จะเริ่มเรียนรู้จากคนในครอบครัว และฝึกฝนด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ จนกลายเป็นกำลังหลักในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของครอบครัวต่อไป

6. เพศสภาวะ จากการเก็บข้อมูลในชุมชนพบว่า ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้น มักจะเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย เพราะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 ที่มีกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเข้าไปให้การสนับสนุน และให้ความรู้แก่ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิงที่ให้ความสนใจไปอบรมกับกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จึงทำให้ผู้ที่มีความรู้ หรือปราชญ์ชุมชนที่มีความรู้ในเรื่องกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวง และเป็นผู้ผลิตหลักในชุมชนจึงเป็นเพศหญิง ได้แก่ ย่า ยาย หรือ แม่ที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนในครอบครัว และในสมัยก่อนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาโดยส่วนใหญ่ก็เป็นเพศหญิง ส่วนฝ่ายชายออกไปทำเกษตรกรรม

แต่ในการเรียนรู้ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้น ในแต่ละครัวเรือนมีการเรียนรู้เกิดขึ้นทั้งในเพศชายและเพศหญิง เพราะในขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ไม่มีการแบ่งหน้าที่ในการผลิตตามเพศ ทั้งเพศหญิงและเพศชายสามารถทำได้เหมือนกันในทุกขั้นตอน จึงเกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจาก ย่า ยาย และ แม่ ไปสู่ลูกและหลาน ที่มีทั้งเพศหญิงและเพศชาย ตามความสนใจใคร่รู้ของแต่ละบุคคลในครอบครัว

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในชุมชนตำบลทุ่งหลวงนั้น ยังมีผู้ถ่ายทอด และผู้เรียนรู้ในชุมชน เกิดจากการสืบถอดจากรุ่นสู่รุ่น และการแลกเปลี่ยนความรู้กันในชุมชน ที่ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงคุณค่าในภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน และเชื่อว่าภูมิปัญญาที่ตนเองได้สืบทอดปฏิบัติ จะทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนยังคงอยู่ต่อไป

การเรียนรู้ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาสามารถสรุปในชุมชนได้ดังนี้

ตารางที่ 1 สรุปการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ผู้ถ่ายทอด	ผู้เรียนรู้	วัย	เพศ
1.ผู้ที่มีความรู้ หรือปราชญ์ในชุมชน 2.ในครัวเรือนที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาจะถ่ายทอดโดย ย่า ยาย หรือ แม่	1.รุ่นลูก ได้แก่ ลูกสาว ลูกชาย ลูกสะใภ้ และลูกเขย 2.รุ่นหลาน ทั้งหลานชายและหลานสาว 3.ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ไม่ใช่คนในครัวเรือนเดียวกัน	1.ผู้ที่อยู่ครอบครัวที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาเริ่มเรียนรู้ตั้งแต่ อายุ 5-6 ปี 2.เริ่มมีการเรียนรู้กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอย่างจริงจังในช่วง อายุ 15-16 ปี	1.ผู้ที่เป็นผู้ถ่ายทอดในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิง 2.ผู้เรียนรู้ มีทั้งเพศชายและเพศหญิง

กระบวนการพึ่งตนเองในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญคือ ดินเหนียวดินที่ชาวบ้านทุ่งหลวงนำมาใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นดินเหนียว มีสีดำคล้ำ เม็ดดินละเอียดเล็กมาก มีความเหนียวเหมาะกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ส่วนทรายนั้นปัจจุบันผู้ผลิตมักจะซื้อจากร้านค้าวัสดุก่อสร้างในชุมชน เพราะจะได้ทรายที่มีความละเอียด ทำให้ผู้ผลิตไม่ต้องร่อนทรายอีกครั้งก่อนนำไปผสมดิน

วัสดุเชื้อเพลิง ในปัจจุบันผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้เปลี่ยนจากการหาไม้ไผ่เอง มาเป็นการซื้อไม้ไผ่จากผู้ค้าไม้ไผ่ในราคาเที่ยวละ 700 บาท สาเหตุที่ผู้ผลิตในชุมชนเปลี่ยนจากการไปหาไม้ไผ่มาเป็นการซื้อไม้ไผ่เนื่องจากเมื่อมีรายการสั่งทำเครื่องปั้นดินเผาในจำนวนมากจึงทำให้ไม่มีเวลาในการไปหาไม้ไผ่

จากการสัมภาษณ์นางโถม เรือนอินทร์ พบว่าในการซื้อไม้ไผ่ 1 คันรถ สามารถใช้ในการเผาเครื่องปั้นดินเผาได้ 3 ครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดเตาในแต่ละบ้านที่มีขนาดต่างกันจึงจำเป็นต้องใช้จำนวนฟืนที่ต่างกัน และจากการสอบถามผู้ค้าไม้ไผ่ในชุมชนถึงแหล่งที่มาของไม้ไผ่ ทำให้ทราบว่าผู้ค้าไม้ไผ่จะตระเวนหาซื้อไม้ไผ่จากไม้ไผ่ที่ปลูกอยู่ในบริเวณบ้านของชาวบ้านในอำเภอคีรีมาศ เลือกจากต้นไผ่ที่มีกอขนาดใหญ่ และยืนต้นตาย คือเป็นต้นไผ่ที่แก่ตายไปตามธรรมชาติ โดยผู้ค้าไม้ไผ่จะซื้อเหมาทั้งกอจากเจ้าของต้นไผ่มาขายให้กับผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยปกติจะขายในราคาเที่ยวละ 700 บาท แต่ในกรณีที่ได้ไม้ไผ่มามากหรือน้อยกว่าปกติ ผู้ซื้อและผู้ขายก็สามารถต่อรองราคากันได้

ไม้กดลาย ใช้สำหรับทำลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา ทำจากไม้สัก หรือไม้เนื้ออ่อน แกะลวดลายที่ต้องการ ใช้สำหรับกดพิมพ์ลายลงบนเครื่องปั้น ก่อนนำไปตากผึ่งลม ปัจจุบันประยุกต์จากเศษท่อพลาสติกมาแกะลายแล้วกลิ้งกดลายรอบภาชนะหรืองานปั้นอื่น ๆ ทำให้ได้ลวดลายที่ต่อเนื่องสวยงามและประหยัด

สรุปวัตถุดิบและแหล่งที่มาของวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้ดังนี้

ตารางที่ 2 วัตถุดิบและแหล่งที่มาของวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

วัตถุดิบ/อุปกรณ์	วิธีการได้มาของวัตถุดิบ	แหล่งที่มาของวัตถุดิบ
1.ดินเหนียว	ขุดเอง หรือซื้อจากผู้รับเหมาขุดมาขาย เที่ยวละ 700 บาท	ดินแหล่งดินที่อยู่ในตำบลทุ่งหลวง ได้แก่ หนองทั้ง 5 แหล่ง
2.ทราย	ซื้อจากร้านค้าวัสดุก่อสร้างในชุมชน หาได้จากบริเวณชุมชน หรือซื้อจากผู้ค้า	แหล่งทรายภายนอกชุมชน
3.วัสดุเชื้อเพลิง เช่น ไม้ไผ่	ไม้ไผ่ในชุมชนเที่ยวละ 700 บาท	กอไผ่ขนาดใหญ่ ที่มีลักษณะยืนต้นตาย ที่มีอยู่ในอำเภอคีรีมาศ พบได้ในบริเวณบ้านของผู้ผลิต
4.เศษของเครื่องปั้นดินเผา	นำเครื่องปั้นดินเผาที่มีความชำรุดเสียหายมาใส่ไว้ในเตา	
5.อุปกรณ์การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านทุ่งหลวง เช่น แป้นหมุนแบบมีมอเตอร์ 6.ไม้กดลาย	สั่งทำจากผู้ที่มีความรู้เรื่องช่างไฟฟ้าที่อยู่ในตำบลทุ่งหลวง	
7.แม่พิมพ์ปูนปลาสเตอร์	ประดิษฐ์เอง หรือสั่งทำที่ผู้ที่มีความรู้สั่งการทำพิมพ์ที่พ่อค้าคนกลางในชุมชน	ผลิตโดยอาจารย์วิทยาลัยเทคนิคสุโขทัย
8.วัสดุที่ใช้ขัดเพื่อความเงา และความเรียบเนียน ได้แก่ ถุงพลาสติก และฟองน้ำ	ใช้จากวัสดุเหลือใช้ที่มีอยู่ในบ้านของผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา	
9.วัตถุดิบอื่น ๆ เช่น น้ำโซเดียมซิลิเกต	ซื้อจากร้านค้าในชุมชน	

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้สามารถมองเห็นระดับความสามารถพึ่งตนเองได้ของชุมชนตำบลทุ่งหลวง ทั้ง 3 ระดับ คือ ชุมชนระดับครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ คนในชุมชนพึ่งพิงกันเองช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองและ ชุมชนพึ่งพิงอิงอาศัยได้

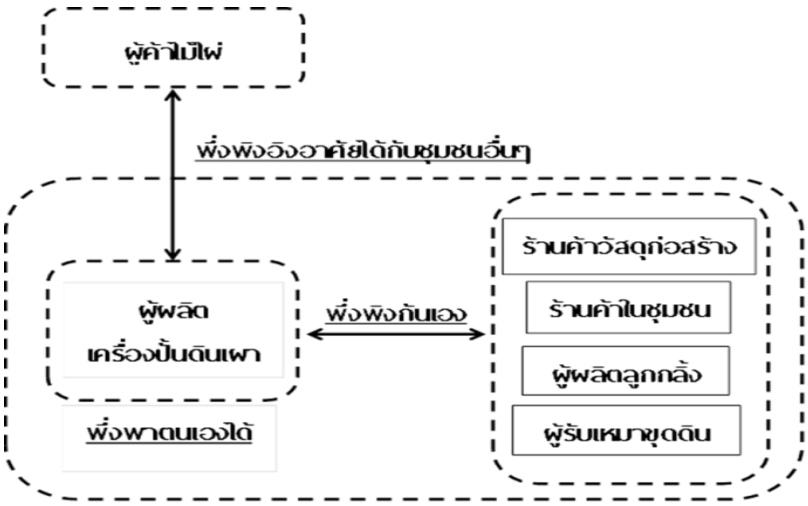

ตารางที่ 3 สรุปมิติการพึ่งตนเองของผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา

ครัวเรือนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา	เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิต	มิติการพึ่งตนเอง
1. นางเฉลา อยู่กลัด	ตุ๊กตาเพื่อใช้ในการประดับตกแต่ง	พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและทรัพยากรธรรมชาติ
2. นางรำภา สนแก้ว	หม้อจิ๋มจุ่ม	พึ่งตนเองได้ในทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจ
3. นางสำอางค์ กลิ่นทุ่ง	แก้วน้ำ	พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ
4. นางย่อน สิทธิโสภณ	กระถางต้นไม้	พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี
5. นางอิงอร ตรีขำ	หม้อกรันขนาดเล็กใช้เป็นของขวัญ	พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ และเทคโนโลยี
6.นางโถม เรือนอินทร์	หม้อกรัน	พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ และเทคโนโลยี
ครัวเรือนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา	เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิต	มิติการพึ่งตนเอง
7.นางสีเมือง จิ๋วนารายณ์	แจกัน	พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ และเทคโนโลยี
8.นางอุมา เรือนอินทร์	หม้อจิ๋มจุ่ม	พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ

จากตารางที่ 3 สามารถอธิบายได้ว่าการพึ่งตนเองของชุมชนตำบลทุ่งหลวงนั้นประกอบไปด้วย 3 ประการ ดังนี้

การพึ่งตนเองได้ในทางเทคโนโลยี หมายถึง ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีอยู่ในชุมชนตำบลทุ่งหลวงมายาวนานนับร้อยปี ซึ่งคนในชุมชนรู้จักการประยุกต์ภูมิปัญญาที่มีในชุมชนให้สอดคล้องกับรูปแบบใหม่ตามความต้องการของตลาด การรู้จักผสมผสานการใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบโบราณและแบบปัจจุบันเข้าด้วยกัน ซึ่งทำให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตมากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการคิดเทคโนโลยีที่ช่วยทุ่นแรง เช่น การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำแป้นหมุนจากสมัยโบราณที่ใช้ไม้ และใช้การหมุนด้วยแรงจากคน มาเป็นการใช้แป้นหมุนที่ทำมาจากเหล็ก มีการติดมอเตอร์เพิ่มเติม เพื่อให้สามารถหมุนด้วยพลังงานจากไฟฟ้าได้ และมีการติดระบบเบรคเพื่อทำให้ควบคุมการหมุนแป้นหมุนได้ง่ายขึ้น และทำให้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้รวดเร็ว และได้ปริมาณที่มากขึ้นด้วย การผลิตลูกกลิ้งทำลาย ที่ทำให้สามารถสร้างลายบนภาชนะดินเผาได้ลายที่มีความสม่ำเสมอ รวดเร็ว และมีความสวยงามมากขึ้นด้วย

การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการหารายได้เพื่อเลี้ยงครอบครัว ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีปัจจัย 4 เพียงพอ การพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจนั้นพบว่าการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นภูมิปัญญากลายมาเป็นอาชีพหลัก ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทการขึ้นรูปด้วยการหล่อพิมพ์ ที่ถือว่าเป็นการขึ้นรูปด้วยวิธีที่ไม่ซับซ้อน ไม่ต้องใช้ความชำนาญมากนักในการทำ แต่ก็สามารถสร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชนนับสิบครัวเรือน และยังกลายมางานอดิเรกที่ทำให้เกิดรายได้แก่เยาวชนด้วย โดยที่บ้านของนางสำอางค์ กลิ่นทุ่ง ที่ให้ลูกหลานมาช่วยในการเทน้ำดินลงในตัวพิมพ์ ซึ่งทำให้สามารถผลิตได้ในจำนวนที่มากขึ้น และสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวมากขึ้นด้วย

การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ชุมชนตำบลทุ่งหลวงนั้น มีลักษณะเด่นคือการใช้ทรัพยากรในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ คือ ดินก็มาจากแหล่งดินเหนียวทั้ง 5 แหล่งที่มีอยู่ในชุมชน และมีการอนุรักษ์ทรัพยากรให้มีอยู่ต่อไป ด้วยการกำหนดไม่ให้ใช้รถขุดเข้าไปขุดดินที่เป็นพื้นที่สาธารณะได้ โดยกำหนดให้แหล่งดินหนองอ้อน้อยนี้ ยังเป็นแหล่งดินสาธารณะที่คนในชุมชนสามารถมาขุดดินจากแหล่งโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายอีกด้วย

สรุปสาระสำคัญจากการวิจัย

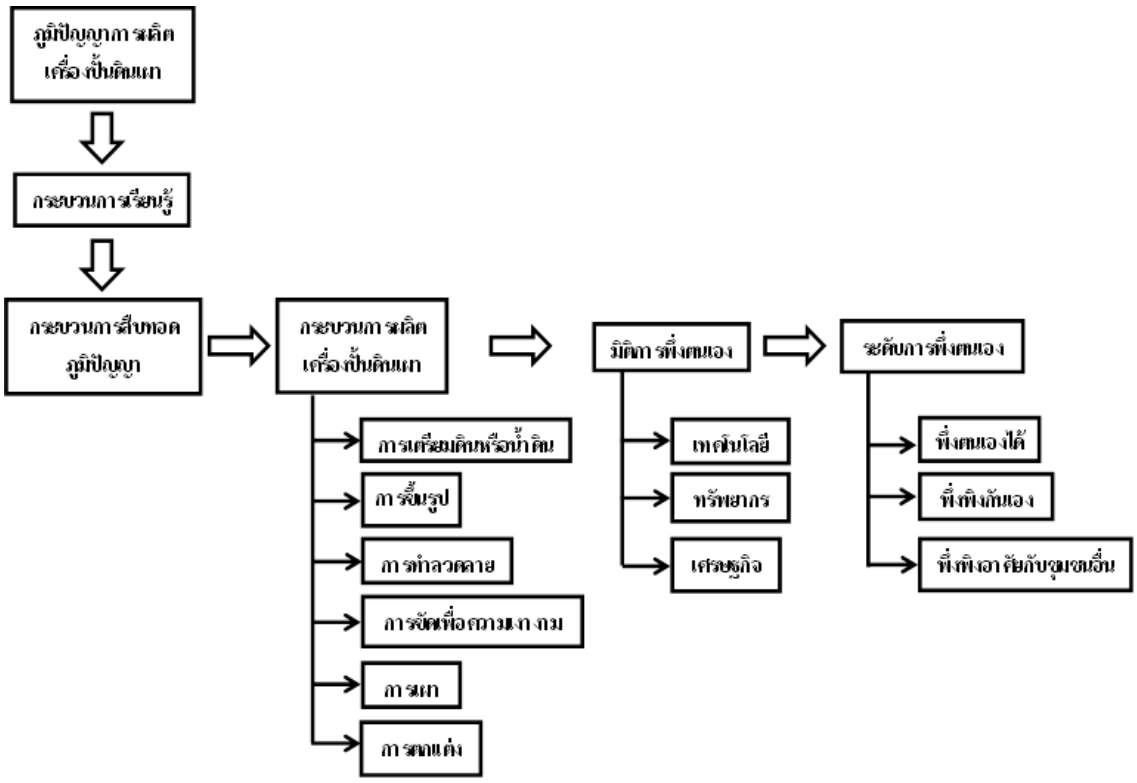

จากการวิจัยสรุปได้ว่าในชุมชนตำบลทุ่งหลวงมีภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผามาอย่างยาวนานนับร้อยปี เกิดกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการสืบทอดการผลิตเครื่องปั้นดินเผา จนนำมาสู่กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ที่ทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของครัวเรือนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในมิติทางเทคโนโลยี ทรัพยากร และเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งระดับความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมได้เป็น 3 ระดับ คือ พึ่งตนเองได้ พึ่งพิงกันเอง และพึ่งพิงอิงอาศัยกับชุมชนอื่น ๆ ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่องการพึ่งตนเองในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา กรณีศึกษา ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย มีดังนี้

1. ส่งเสริมให้ครัวเรือนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น โดยอาจจะมีการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาตำบลทุ่งหลวงที่เกิดจากการรวมกลุ่มของผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชน เพื่อสหกรณ์จะได้เป็นแหล่งทุนหมุนเวียน แหล่งขายวัตถุดิบ เพื่อให้ที่โซเดียมซิลิเกตได้ในราคาที่ถูกกว่าไปซื้อจากพ่อค้าคนกลาง เป็นช่องทางในการจัดจำหน่าย เพื่อช่วยให้เครื่องปั้นดินเผามีราคาที่สูงขึ้น และช่วยเป็นกลไกในการกำหนดราคาอีกทางหนึ่งด้วย

2. ส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาให้แก่เยาวชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และประโยชน์ทางด้านการประกอบอาชีพแก่เยาวชนในอนาคต โดยอาจจะทำในรูปแบบของการให้ความรู้ในเรื่องกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาให้แก่เยาวชน เพื่อทำให้เยาวชนเกิดความรู้ จนสามารถเป็นมัคคุเทศก์น้อยและทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้แก่ผู้ที่มาเยี่ยมชมชุมชน

3. ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ และเห็นคุณค่าในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยการสนับสนุนให้คนในชุมชนกลับมาใช้เครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น กลับมาใช้ภาชนะดินเผา แทนการซื้อ ถ้วย ชาม จากภายนอกชุมชน

4. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้ามาส่งเสริม และสนับสนุนให้ความรู้เกี่ยวกับการพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจแก่ครัวเรือนผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผา ด้วยการให้ความรู้ในเรื่องการทำบัญชีครัวเรือน เพื่อทำให้ครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผาได้เห็นภาพของการขายได้กำไรหรือขาดทุนได้ชัดเจนขึ้น และควรจัดกิจกรรมที่เป็นการระลึกถึงคุณค่าของภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เริ่มจะหายไปจากชุมชน เช่น การขึ้นรูปเครื่องปั้นดินเผาด้วยการตี หรือการผลิตหม้อกรันแก่คนในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญา และเกิดการสืบทอดภูมิปัญญานี้ต่อไป

รายการอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน:โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง.* กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.*คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2534). *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บัณฑร อ่อนคำ. (2530). *ตัวชี้วัดสำหรับการพัฒนาชนบท ประสบการณ์จากนักพัฒนา: แนวทางในการกำหนดกรอบและตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา,สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

ประเวศ วะสี. (2531). *พึ่งตนเองในชนบท อีกบทบาทหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่งการพึ่งตนเอง*.ขอนแก่น:มหาวิทยาลัยขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2544). *การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสรี พงศ์พิศ. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

สายันต์ ไพรชาญาจิตร์. (2550). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน.* กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.

สายันต์ ไพรชาญาจิตร์. (2555). *การจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์. (อัดสำเนา)*

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2542*). การวิจัยในมิติวัฒนธรรม: บทความงานวิจัยและประสบการณ์นักวิชาการการแสวงหาแนวทางและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรม.* เชียงใหม่: คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือและสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). *วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน.* มหาสารคาม: โรงพิมพ์สิริธรรออฟเซ็ท.

สำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2533). *รายงานการสัมมนาเชิงวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

สายันต์ ไพรชาญาจิตร์. (2549). *กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น*. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).

สุมาลิน วงศ์มณี. (2538). *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านสุโขทัย ศึกษากรณี : เครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง.สุโขทัย:* ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย.

จีรวรรณ ศรีหนูสุด. (2552). *ศิลปะการแสดงโนรา: ทุนทางสังคมในการฟื้นฟูพลังชุมชนบ้านเกาะประดู่ หมู่ที่2 ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาการพัฒนาชุมชน.

พรรณราย อาจหยุด. (2547). *กระบวนการพึ่งตนเองด้านชุมชนสุขภาพของชุมชนเข้มแข็ง:ศึกษากรณีประชาชน ตำบลหัวสำโรง อ.ท่าวุ้ง จ.ลพบุรี*.วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต,มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สัมฤทธิ์ ผิวนิ่ม. (2545).*ภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพ*.วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์,ภาควิชาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ.

เพ็ญรุ่ง สุริยกานต์. (2553). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีของชุมชนทุ่งม่าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย*,วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต,มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะโบราณคดี,สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.

การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการสร้างเสริมพลังชุมชน กรณีศึกษา สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี
Maintaining the Cultural Identity and Community Empowerment : A Case Study of Thai-Mon of Pathumthani Confederation

น้ำผึ้ง พลับนิล[24]

Abstract

Maintaining the Cultural Identity and Community Empowerment A Case Study of Thai-Mon of Pathumthani Confederation is a qualitative research, which focuses on Thai-Mon ethnic group in Pathumthani province, to study maintaining the cultural identity and community empowerment. The research results show that the awareness of losing Mon ethnic identity have created the people integration; who appreciate and cherish their ancestors' culture. They maintain and recover their own culture; by doing many cultural identity activities for the acceptance in this society nowadays.

According to the research, the establishment of Thai-Mon's cultural identity in Pathumthani confederation, and their own internal activities are from being united among the people in the group; who define themselves as a Mon and a Mon descendant.

This ethnic consciousness is caused the cooperation, the connection and the collaboration of each other among the group, which turn to be the community empowerment. It show very clearly when the various groups of people are working together. The way they connected day by day, making their relationship are more close and being support each other as the same ethnic group.

Keywords : Cultural Identity, Community Empowerment

บทคัดย่อ

การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการเสริมสร้างพลังชุมชน กรณีศึกษา สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อค้นหาว่าการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมช่วยเสริมสร้างพลังชุมชนได้อย่างไร ผลการศึกษาพบว่า ความตระหนักในปัญหาการสูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของคนที่มีใจรักและหวงแหนวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ ทำการอนุรักษ์ และฟื้นฟูวัฒนธรรม แสวงหาพื้นที่ยืนในสังคมที่มีความหลากหลาย ผ่านกิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาพบว่า การก่อตั้งกลุ่มตลอดจนกิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ล้วนเกิดขึ้นจากความพร้อมใจกันของคนในกลุ่ม (Harmony) ซึ่งเป็นคนที่นิยามว่าตนเองว่าเป็นคนมอญ เป็นลูกหลานคนมอญ ความสำนึกทางชาติพันธุ์นี้เองที่ทำให้เกิดพลังความร่วมมือร่วมใจ เกิดเครือข่ายการทำงานร่วมกัน และความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในกลุ่ม ซึ่งเป็นพลังชุมชน (Empowerment) ที่เห็นได้ชัดเมื่อกลุ่มคนที่หลากหลายมาทำกิจกรรมร่วมกัน และสร้างปฏิสัมพันธ์กัน ยิ่งนานวันก็ยิ่งมีความสนิทสนมกลมเกลียว สามารถพึ่งตนเองได้แบบพึ่งพิงอิงกันของคนในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน

คำสำคัญ : การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการเสริมสร้างพลังชุมชน

[24] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

สังคมไทยมีลักษณะเป็นพหุสังคมที่เกิดจากการผสมกลมกลืนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในรัฐชาติไทย ชาวมอญเป็นองค์ประกอบหนึ่งของประชาชนในสังคมไทย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีพบว่า มอญเป็นชนชาติที่เจริญรุ่งเรืองและมีบทบาทมากที่สุดในการถ่ายทอดอารยธรรมอินเดียให้แก่ชนชาติอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ไทย พม่า และลาว ชาวมอญเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และมีความสำคัญกับสังคมไทยมาช้านาน และถึงแม้ว่าปัจจุบันชาวมอญส่วนใหญ่จะถูกจัดให้เป็นเพียงชนกลุ่มน้อยในประเทศพม่า ไร้ซึ่งดินแดนที่เป็นอาณาเขตที่ชัดเจนของตนเอง แต่พวกเขาก็ยังคงพยายามรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของตนเองไว้มิให้สูญหาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนิยามตนเองเสมอ ๆ ว่าเป็นชาวมอญมาจากเมืองมอญมิใช่ชาวพม่าเหมือนที่คนทั่วไปมักกล่าวถึงแบบเหมารวม เช่นเดียวกับชาวมอญเมืองไทยหรือคนไทยเชื้อสายมอญที่ยังคงมีความสำนึกในความเป็นมอญ ความเป็นลูกหลานคนมอญ การมีประวัติศาสตร์ร่วมกันและการมีวัฒนธรรมอันดีงามที่จะต้องสืบทอดให้ลูกหลานได้รู้จักและรักษาต่อไป

ด้วยความสนใจในกลุ่มชาติพันธุ์มอญ กลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์โดดเด่น ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงเลือกศึกษาการรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวกิจกรรมธำรง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมอญในจังหวัดปทุมธานีซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบของการจัดตั้ง “สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี”

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์ของจังหวัดปทุมธานี พบว่าปทุมธานีเป็นจังหวัดที่มีประชากรมอญอาศัยอยู่มากที่สุด (สุภรณ์ โอเจริญ,2541,หน้า 101-103) โดยชาวมอญกระจัดกระจายไปตามอำเภอต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดปทุมธานีตามประวัติความเป็นมาพบว่ามีการอพยพของครอบครัวมอญมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดปทุมธานีหรือบ้านสามโคก (ชื่อเดิม) ถึง 3 ครั้ง ครั้งที่ 1 เกิดขึ้นในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2202 มังนันทมิตรได้กวาดต้อนครอบครัวมอญ เมืองเมาะตะมะ อพยพหนีภัยจากศึกพม่า เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวมอญเหล่านั้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคก ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี ชาวมอญได้อพยพหนีพม่าเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอีกเป็นครั้งที่ 2 พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่บ้านสามโคกอีก และครั้งที่ 3 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ได้มีการอพยพชาวมอญครั้งใหญ่จากเมืองเมาะตะมะเข้าสู่ประเทศไทย เรียกว่า "มอญใหญ่" พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวมอญบางส่วนตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคกอีกเช่นเดียวกัน จากชุมชนขนาดเล็กบ้านสามโคกจึงกลายเป็นเมืองสามโคกที่มีการขยายตัวเป็นชุมชนใหญ่ มีการสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ รวมทั้งมีการปฏิบัติพิธีกรรมประเพณีและการละเล่นต่าง ๆ ตามแบบฉบับของชาวมอญสืบทอดเรื่อยมา

อย่างไรก็ตามด้วยกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วได้ทำให้วิถีชีวิตของชาวมอญจังหวัดปทุมธานีมีการเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับนโยบายของรัฐในอดีตที่ต้องการสร้างความเป็นไทย ความเป็นหนึ่งเดียวแห่งรัฐชาติก็ได้ทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมหลายอย่างของชาวมอญถูกกลืนกลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องใช้ภาษาไทยเท่านั้น ภาษามอญและวัฒนธรรมมอญจึงค่อยๆ เสื่อมไป มอญบางกลุ่มในปัจจุบันจึงไม่สามารถพูดและเขียนภาษามอญได้

ความตระหนักในปัญหาและความรู้สึกสูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายมอญในจังหวัดปทุมธานีทำการอนุรักษ์ ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเอง เพื่อแสวงหาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มในสังคมที่มีความหลากหลาย ด้วยกระบวนการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริมสนับสนุน เผยแพร่ และสร้างสรรค์วัฒนธรรมมอญผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งในระดับชุมชนทางวิชาการ เช่น การจัดประชุมวิชาการเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา การจัดพิมพ์เอกสารและหนังสือทางวิชาการออกมาเป็นจำนวนมาก หรือแม้แต่การตื่นตัวศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของปัญญาชนนักวิชาการ ตลอดจนการจัดกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรม

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามองว่าท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่ผู้คนเริ่มตื่นตัวในเรื่องของการสูญเสียสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม นับเป็นความสามารถของกลุ่มชาติพันธุ์มอญและชุมชนมอญปทุมธานีที่มีความตื่นตัวในการค้นหาอัตลักษณ์อันโดดเด่นของท้องถิ่น และธำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของตนเอง โดยใช้สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีเป็นเครื่องมือสำคัญในการรวมพลังของคนผู้ที่มีใจรักท้องถิ่น ทำให้เกิดสำนึกร่วม ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของ

ชุมชน มีความช่วยเหลือเกื้อกูลและร่วมมือกันในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริมสนับสนุน เผยแพร่และสร้างสรรค์วัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของชาวมอญปทุมธานี ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้แก่คนในชุมชนและชุมชนอื่นที่สนใจ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของวัฒนธรรมชุมชนมอญจังหวัดปทุมธานี ศึกษากิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี และศึกษาการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับเสริมสร้างพลังชุมชน โดยใช้แนวคิดดังต่อไปนี้เป็นแนวทางในการศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชนและมิติในการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชน

เนื่องจากชุมชนที่ทำการศึกษาเป็นชุมชนเชิงหน้าที่ (Functional Community) ของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายมอญในจังหวัดปทุมธานี ซึ่งผู้ศึกษาในฐานะนักศึกษาพัฒนาชุมชนมองว่า ที่มาตลอดจนพัฒนาการและกระบวนการของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีอันเป็นขอบเขตด้านพื้นที่ที่ผู้ศึกษาสนใจศึกษา มีลักษณะเป็นชุมชนประชาสังคมอย่างหนึ่งในลักษณะของความเคลื่อนไหว และเป็นกระบวนการกลุ่มที่มีการประสานกลุ่มคนตั้งแต่กลุ่มที่มีขนาดเล็กจนถึงกลุ่มขนาดใหญ่ระดับประเทศ เพื่อดำเนินงานหรือกิจกรรมร่วมกันในการผลักดันเชิงนโยบายที่จะร่วมกันพัฒนาให้ชุมชนหรือประชาสังคมมีความเข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นความเป็นชุมชนในการศึกษาครั้งนี้จึงหมายถึง ความรักความผูกพัน การช่วยเหลือเกื้อกูลของกลุ่มคนที่มีความสำนึกในการมีเชื้อสายมอญร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมและมีการเรียนรู้ร่วมกันในการทำกิจกรรมธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ

มิติในการพัฒนาชุมชน

การศึกษาครั้งนี้จะใช้มิติการพัฒนาชุมชน ได้แก่ 1) มิติการมีส่วนร่วม โดยคนในชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระ การทำงานต้องเน้นในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน 2) มิติการรวมกลุ่ม การพัฒนาชุมชนเป็นกิจกรรมที่เป็นส่วนรวมมิใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังนั้นการทำงานรวมกันของประชาชนในรูปแบบของกลุ่มและองค์กร จึงเป็นมิติของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง นอกจากนี้กลุ่มและองค์กรยังเป็นแหล่งกำลังหรือความรู้ ความสามารถของชุมชน ทำให้เกิดศักยภาพหรือพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ ทั้งยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย 3) มิติการพึ่งตนเองของชุมชน เป็นจุดหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน ตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งศักยภาพของคน ทรัพยากร และสิ่งต่าง ๆ ให้ประชาชนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้รู้สภาพความเป็นจริงของปัญหาในชุมชนมากกว่าผู้อื่น เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมากกว่าผู้อื่น และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนนานกว่าผู้อื่น 4) มิติกระบวนการเรียนรู้ เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชนที่จะเสริมสร้างให้สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการตัดสินใจ และกำหนดตนเอง (Self-direction) ซึ่งนำมาสู่ความเข้มแข็งและสุขภาวะของชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้จะนำไปสู่กระบวนการปรับตัวและการสร้างระบบที่มีคุณค่าและวัฒนธรรมของชุมชนใหม่ขึ้นมา 5) มิติผู้นำการพัฒนา ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนเพราะเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนเคารพนับถือ สามารถชักจูงและก่อให้เกิดความศรัทธาในหมู่ประชาชนได้ มีลักษณะเป็นตัวเชื่อมประชาชนกับผู้ที่เกี่ยวข้องในงานพัฒนาชุมชน 6) มิติวัฒนธรรมชุมชน เป็นมิติการพัฒนาทางเลือกอื่นนอกกระแสหลักที่มีการนำเสนอต่อสังคมด้อยพัฒนา โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ดำเนินไปบนฐานและวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น บนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังมองว่าวัฒนธรรมเป็นสายใยยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานระดับปฐมภูมิ คือ ครอบครัว มิตรสหาย และชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีจิตวิญญาณเดียวกัน ใช้เป็นกรอบอ้างอิงร่วมกัน คิดพึ่งตัวเองและพึ่งพิงอิงกันกับคนในชุมชนเดียวกัน 7) มิติองค์รวม (Holism) เป็นมิติที่มองว่าทุกสรรพสิ่งมีสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ดังนั้นการพัฒนาหรือการศึกษาชุมชนจึงควรมีมุมมองที่กว้างขวางและรอบคอบในการทำความเข้าใจเรื่องใดเรื่องหนึ่ง 8) มิติการบูรณาการ ในขณะที่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้และทำงานด้วยความเข้าใจและตระหนักถึงวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว ยังต้องตระหนักถึงการพัฒนาอย่างบูรณาการเพื่อสร้างดุลยภาพของความแตกต่างและก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกมิติ นักพัฒนาจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีคิด วิธีมอง ความสัมพันธ์ที่มนุษย์เกี่ยวข้องอยู่

กับระบบต่าง ๆ อย่างแยกส่วนให้เป็นการเชื่อมโยงอย่างบูรณาการ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ทั้งมนุษย์และธรรมชาติได้อย่างลึกซึ้ง

การศึกษาครั้งนี้จะใช้แนวคิดความเป็นชุมชนและมิติการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางในการศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ ตลอดจนความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมชุมชนมอญปทุมธานี และการดำเนินกิจกรรมธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ ของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีเพื่อค้นหาว่าการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญช่วยเสริมสร้างพลังชุมชนได้อย่างไร

2. แนวคิดการธำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

การธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หมายถึง กระบวนการสร้างความเหมือนและความแตกต่าง ซึ่งในกระบวนการนี้อาจมีการสร้างขึ้นมาใหม่อย่างสิ้นเชิง และอาจหยิบยืมบางส่วนมาจากวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นมาทำให้เป็นของเรา อัตลักษณ์ที่สร้างในยุคหนึ่ง เมื่อเวลาผ่านไป อัตลักษณ์ดังกล่าวอาจใช้ไม่ได้ผล ด้วยเหตุนี้เมื่ออัตลักษณ์เก่ามีพลังน้อยลง อัตลักษณ์ใหม่จึงถูกสร้างขึ้นมาทดแทน ดังนั้น อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัวและไม่หยุดนิ่ง การสืบทอดและผลิตอัตลักษณ์ใหม่จึงเกิดขึ้นได้เสมอภายใต้กาลเวลาและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามองว่า การนิยามตนเองในที่สาธารณะ ความรู้สึกร่วม ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันของกลุ่มชาติพันธุ์มอญเป็นพลังที่สำคัญในการขับเคลื่อนการธำรงอัตลักษณ์ของชาวมอญจังหวัดปทุมธานี เป็นพลังที่ชัดเจนในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อตอบสนองและปรับตัวกับสถานการณ์ใหม่ที่ชุมชนกำลังที่เผชิญอยู่

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างพลังชุมชน

จากการรวบรวมความหมายเกี่ยวกับการเสริมสร้างพลังชุมชนที่มีผู้อธิบายและนิยามความหมายไว้ สามารถสรุปได้ว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนคือ การเสริมสร้างให้เกิดความสามารถในการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลมาเป็นกลุ่มและชุมชน เป็นสภาวะของชุมชนที่มีความรู้ ภูมิปัญญา มีพลังความสมัครสมานสามัคคีเอื้ออารีย์เกื้อกูลกันของคนในชุมชน มีความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ภายนอก มีความร่วมมือ และสามารถกระทำการในทางที่พึ่งตนเองได้ทุกๆ มิติ

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้งภาพรวมของชุมชนและศึกษาแบบเจาะลึก ดังนั้นพื้นที่ในการทำการวิจัยเชิงคุณภาพจึงต้องพิจารณาเลือกพื้นที่การศึกษาที่ประสบความสำเร็จ อีกทั้งมีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อทำให้ปัญหาของชุมชนได้รับการแก้ไข ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงได้เลือกพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากฐานความคิด ค่านิยม ทัศนคติและการปฏิบัติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งคาดการณ์ได้ว่ามีพลังชุมชนอยู่ และเพื่อให้เห็นถึงการเสริมสร้างพลังชุมชน ผู้ศึกษาจึงเลือกชุมชนมอญในจังหวัดปทุมธานี ซึ่งจากการค้นคว้าข้อมูลทำให้ทราบว่าเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญมาโดยตลอด อีกทั้งยังมีการรวมตัวของประชาชนเป็น “สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี” ทำการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านภาษาและวรรณกรรม อาหาร การแต่งกาย การละเล่นและการแสดง และประเพณีพิธีกรรมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนความเป็นชุมชนเมืองได้เป็นอย่างดี จนเกิดเป็นพลังและความร่วมมือของคนในชุมชน

ผู้ศึกษาเลือกกลุ่มคนที่ทำการศึกษาเป็นกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวกิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มบุคคลในสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี คือ บุคคลที่เข้ามาเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดการตื่นตัวของคนในชุมชนที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งเป็นผู้เข้าร่วมกลุ่มและร่วมเคลื่อนไหวในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม โดยกลุ่มคนที่ทำการศึกษากลุ่มแรกนี้จะมีผู้ที่เกี่ยวข้องและสามารถเป็นผู้ให้ข้อมูล (Key informant) ได้แก่ (1) นายประพัฒน์ กองศรี ประธานสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี (2) นายไพรัตน์ จันทร์แบบ เลขาธิการสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี (3) นายจักรพงษ์ อยู่ทอง สมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี (4) นายเกรียงไกร น้อยคำลือ สมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี (5) นายพงศวัฒน์ ทองสินกอบกิจ สมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อ

สายรามัญจังหวัดปทุมธานี (6) พระครูปทุมวรกิจ (หลวงพ่อชำนาญ) เจ้าอาวาสวัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี และ (7) พระอาจารย์สำราญ ถามวโร (ทองใบ) วัดบางโพธิ์ใน อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี

2. กลุ่มบุคคลภายนอกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี คือ บุคคลและกลุ่มบุคคลที่เป็นหน่วยงานภายนอกที่มีส่วนในการสนับสนุนการจัดกิจกรรม หรือร่วมกิจกรรมของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี รวมทั้งการเข้ามาในลักษณะแสวงหาความรู้ ศึกษา วิจัย ได้แก่ สมาคมไทยรามัญ ชมรมเยาวชนมอญกรุงเทพ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดปทุมธานี องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เทศบาลเมืองปทุมธานีและโรงเรียนเทศบาลเมืองปทุมธานี

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งต้องศึกษาและเก็บข้อมูลทั้งก่อนลงพื้นที่ และขณะลงพื้นที่ โดยผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ วารสารงานวิจัย และอินเตอร์เน็ต เป็นต้น ใช้วิธีการสัมภาษณ์ และพูดคุยแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการกับสมาชิกของชุมชนตามประเด็นคำถามที่กำหนดไว้กว้าง ๆ พร้อมทั้งทำการจดบันทึกและบันทึกเสียง ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมชุมชนมอญในจังหวัดปทุมธานี บริบททางสังคมวัฒนธรรมความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของผู้คนในจังหวัดปทุมธานี ที่มาและพัฒนาการของการรวมกลุ่มทางชาติพันธุ์มอญในระดับต่าง ๆ และที่มาและพัฒนาการของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ตลอดจนรูปแบบ วิธีการของกิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี ได้แก่ วัฒนธรรมด้านภาษาและวรรณกรรม วัฒนธรรมด้านอาหาร วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย วัฒนธรรมด้านการละเล่นและการแสดง และวัฒนธรรมด้านประเพณีพิธีกรรม ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเก็บข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะ วิธีการ รูปแบบกิจกรรมของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการ ตลอดจนเข้าร่วมในการประชุมของกลุ่ม แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น รวมทั้งศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการที่สมาชิกในกลุ่มมาทำงานร่วมกัน ตลอดจนศึกษาและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในสภาพแวดล้อมและปฏิกิริยาของผู้คนในชุมชน

ผลการศึกษา

มอญ : ความเป็นมาและการรวมกลุ่มทางชาติพันธุ์

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ชาวมอญเคยมีอำนาจปกครองดินแดนในประเทศพม่าปัจจุบัน และมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในดินแดนสุวรรณภูมิ ชาวมอญได้ทำสงครามกับพม่าผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะเรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2300 ชาวมอญสูญเสียเอกราชให้แก่พม่าและไม่สามารถฟื้นตัวได้อีก ทำให้ชาวมอญต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านับร้อยปี จนกระทั่งประเทศพม่าตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอังกฤษ และต่อมาได้รับเอกราชในปี พ.ศ. 2491 ด้วยความช่วยเหลือจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศ ซึ่งมอญก็จัดอยู่ในกลุ่มด้วย ตัวแทนฝ่ายมอญคือพรรคมอญใหม่ (New Mon State Party-NMSP) ได้ใช้ความพยายามหลายต่อหลายครั้งในการขอจัดตั้งรัฐมอญในเขตพม่าตอนล่างได้แก่ จังหวัดพะโค สะเทิม มะละแหม่ง ทวาย และมะริด แต่รัฐบาลพม่าก็ได้ปฏิเสธข้อเรียกร้องดังกล่าว ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้น นำไปสู่การจับอาวุธขึ้นสู้และเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ (สุกัญญา เบาเนิด, 2552, น. 163) และแม้ว่าในปี พ.ศ.2517 รัฐบาลโดยการนำของนายพลเนวินจะอนุมัติให้ชาวมอญจัดตั้งรัฐมอญได้ แต่ชาวมอญก็ยังคงถูกลิดรอนสิทธิในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของตนเอง ด้วยการถูกห้ามสอนภาษามอญในโรงเรียนและห้ามทำการแสดงด้านวัฒนธรรมประจำปี นอกจากนี้ชาวมอญยังถูกลิดรอนสิทธิในการปกครองตนเอง ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญของพม่าว่า “รัฐของชนกลุ่มน้อย ไม่มีอธิปไตยทางด้านการเมืองการบริหาร หรืออำนาจในการปกครองตนเอง” ดังนั้นกิจกรรมต่างๆ ของชาวมอญจึงกลายเป็นขบวนการใต้ดินและการต่อสู้ด้านอัตลักษณ์ในยุคหลังอาณานิคมสืบมาจนถึงปัจจุบัน (Mon Unity League, 1999 p. 5, อ้างถึงใน เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์, 2549, น. 63)

สำหรับในประเทศไทย จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมอญและชาวพม่ามีลักษณะลุ่ม ๆ ดอน ๆ เสมอมา และเมื่อใดก็ตามที่ความสัมพันธ์ตกอยู่ในสถานการณ์อันเลวร้าย ผลที่เกิดตามมาคือ การอพยพของชาวมอญจำนวนมากเข้าสู่ประเทศไทย นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากการศึกษาเกี่ยวกับชาวมอญในประเทศไทยของ สุภรณ์ โอเจริญ เมื่อปี พ.ศ. 2518-2519 พบว่า ชาวมอญที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทย

ยุคแรก ๆ ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากรัฐไทย รวมถึงได้รับสิทธิและบทบาทอย่างเท่าเทียมในสังคมไทย จึงสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมไทยได้ ซึ่งนำมาสู่การผสมกลมกลืนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยและกลายเป็นคนไทยเชื้อสายมอญ

ศรีศักร วัลลิโภดม เคยกล่าวไว้ในงานเสวนามอญ-ไทย เมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ.2546 ว่า ชนชาติมอญนั้น “สิ้นแผ่นดินแต่ไม่สิ้นชาติ” ประเทศไทยมีชุมชนมอญกระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่จะมีมากในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศ แม้ปัจจุบันจะถูกกลืนกลายเป็นคนไทยไปแทบทั้งหมดแล้ว แต่จุดแข็งของคนไทยเชื้อสายมอญก็คือ การธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษเอาไว้

สุภรณ์ โอเจริญ ได้กล่าวถึง การธำรงอัตลักษณ์ความเป็นมอญในเวทีเสวนา “มอญ: อารยธรรมเริ่มแรกของอุษาคเนย์ อัตลักษณ์และชนชาติ” (2551) สรุปได้ว่า อัตลักษณ์ความเป็นมอญที่สำคัญประการหนึ่งคือ ประวัติศาสตร์ สุภรณ์มองว่า สิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมอญนั้นประกอบด้วย ภาษา ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นตัวตนที่แท้จริงของคนมอญ และสำหรับชาวมอญเมืองไทยหรือคนไทยเชื้อสายมอญ สุภรณ์ โอเจริญกล่าวว่า ผลจากการศึกษาชาวมอญเมื่อ 30 ปีเศษ (การศึกษาเรื่องชาวมอญในประเทศไทย พ.ศ. 2518-2519) มีแนวโน้มว่าชาวมอญเมืองไทยน่าจะผสมกลมกลืนมาเป็นไทยมากขึ้น แต่พอมาถึงปัจจุบันกลับไม่เป็นเช่นนั้น ชาวมอญยังคงแสดงตัวตนของตนเองอยู่ และนับวันก็ยิ่งชัดเจนมากขึ้น ชาวมอญยังคงตระหนักในความเป็นมอญอยู่ เช่นเดียวกับชนชาติอื่นๆ ที่ไม่มีแผ่นดินแล้วก็ยังคงยึดเอารากของตนเองไว้สืบสาน

จากการรวบรวมข้อมูลพบว่า ชาวมอญเมืองไทยหรือคนไทยเชื้อสายมอญ มีการรวมตัวกันอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามให้สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางสังคมที่มีความหลากหลาย ทั้งเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงข่าวสารในหมู่คนไทยเชื้อสายมอญ โดยมีองค์กรหลักของมอญในประเทศไทย 2 องค์กรคือ สมาคมไทยรามัญ และชมรมเยาวชนมอญกรุงเทพ นอกจากนี้ยังมีองค์กรมอญที่เกิดจากความร่วมมือของมอญเมืองไทยและมอญแรงงานที่ก่อตั้งด้วยวัตถุประสงค์ด้านมนุษยธรรมเพื่อช่วยเหลือชาวมอญที่เข้ามาเป็นแรงงานในประเทศไทย ได้แก่ ศูนย์พัฒนาภูมิปัญญาไทยมอญ มูลนิธิรามัญรักษ์ สมาพันธ์เพื่อช่วยเหลือชาวมอญผู้ประสบภัยตามแนวชายแดน และกลุ่มมิตรมอญ มีศูนย์การเรียนรู้หรือศูนย์มอญศึกษาซึ่งบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และสื่อสารตัวตนคนมอญให้สาธารณะชนได้รับรู้ ประกอบด้วยศูนย์วัฒนธรรมมอญแห่งประเทศไทย ตำบลวังกะ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และศูนย์มอญศึกษาที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง จังหวัดราชบุรี

สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี

จากการศึกษาของเรื่องเอกลักษณ์และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวมอญจังหวัดปทุมธานี พบว่า ในอดีตชาวมอญปทุมธานีส่วนใหญ่สามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นมอญไว้ได้อย่างดี เนื่องจากการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและค่อนข้างโดดเดี่ยวจากสังคมภายนอก แต่ต่อมาเมื่อต้องติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น ประกอบกับนโยบายของรัฐชาติที่ต้องการสร้างความเป็นไทย ความเป็นหนึ่งเดียวแห่งรัฐชาติทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมหลายอย่างของชาวมอญถูกกลืนกลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปการศึกษาที่ทำให้ต้องใช้ภาษาไทยเท่านั้น ภาษามอญและวัฒนธรรมมอญจึงค่อย ๆ เสื่อมไป มอญบางกลุ่มในปัจจุบันจึงไม่สามารถพูดและเขียนภาษามอญได้

ดังคำสัมภาษณ์ของหลวงพ่อชำนาญ วัดบางกุฎีทอง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ความว่า “คนมอญกับคนไทยเหมือนกันจนแยกไม่ออก และคนมอญเองก็ไม่กล้าแยกด้วย เพราะกลัวจะแปลกแยก ในอดีตเด็กมอญอาจถูกครูตี หรือถูกเพื่อน ๆ ล้อได้ ถ้าพูดภาษามอญในชั้นเรียน เพราะสมัยนั้นไม่ยอมรับกัน ภาษามอญจึงค่อย ๆ สูญหาย เพราะไม่ทันสมัยและเข้ากับสังคมภายนอกไม่ได้”

นอกจากนี้ ด้วยความที่จังหวัดปทุมธานีเป็นจังหวัดปริมณฑลอยู่ใกล้ศูนย์กลางความเจริญอย่างกรุงเทพมหานครก็มีผลทำให้สภาพทางสังคมของประชาชนในจังหวัดปทุมธานีมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่เป็นสังคมชนบทกลายเป็นสังคมเมือง มีการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากภาคเกษตรกรรมเป็นการผลิตในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น มีการขยายตัวของประชากรและชุมชน มีการเกิดขึ้นอย่างหนาแน่นของโรงงานอุตสาหกรรม สถานศึกษาและหมู่บ้านจัดสรร อันนำมาซึ่งการอพยพย้ายถิ่นของประชาชนที่ทำให้วัฒนธรรมชาวมอญปทุมธานีเกิดการผสมผสานและกลืนกลายจนบางอย่างครั้งมิอาจจำแนกได้

ความตระหนักในปัญหาและความรู้สึกสูญเสียอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายมอญในจังหวัดปทุมธานีทำการอนุรักษ์ ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเอง เพื่อแสวงหาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มในสังคมที่มีความหลากหลาย ด้วยกระบวนการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริมสนับสนุน เผยแพร่ และสร้างสรรค์วัฒนธรรมมอญผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชนทางวิชาการ เช่น การจัดประชุมวิชาการเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา การจัดพิมพ์เอกสารและหนังสือทางวิชาการออกมาเป็นจำนวนมาก หรือแม้แต่การตื่นตัวศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของปัญญาชนนักวิชาการ ตลอดจนการจัดกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรม อาทิ การจัดงาน การจัดงานรวมใจไทยรามัญของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญปทุมธานี รวมทั้งเป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านวัฒนธรรมและให้ความรู้ในฐานะวิทยากรแก่ผู้สนใจ

ดังคำสัมภาษณ์นายประพัฒน์ กองศรี ประธานสมาพันธ์ฯ ความว่า “การจัดตั้งสมาพันธ์ฯ ของพี่น้องชาวจังหวัดปทุมธานีนี้ เป็นนิมิตหมายที่ดีในการที่จะมีองค์กรกลางในการประสานความร่วมมือร่วมใจ ทำงานเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อบรรพชนคนมอญที่ได้ฝากสิ่งอันดีงามไว้ให้กับลูกหลานให้สืบทอดคงอยู่สืบไป”

สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีจึงเป็นการทำงานร่วมกันของประชาชนในรูปแบบของกลุ่มและองค์กร มีการเคลื่อนไหวกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นเรื่องของส่วนรวมมิใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งการทำงานแบบกลุ่มหรือองค์กรนี้เป็นมิติของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะกลุ่มและองค์กรเป็นแหล่งกำลังและความรู้ ความสามารถของชุมชน ทำให้เกิดศักยภาพหรือพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ ทั้งยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนี้การทำงานเป็นกลุ่มยังช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเข้าถึงทรัพยากร โอกาส ความรู้ ทักษะเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของตนเองจากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม มีส่วนร่วมและสามารถสร้างให้เกิดผลดีต่อชีวิตของตนเอง

กิจกรรมธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ

ผู้ศึกษาจำแนกการดำเนินกิจกรรมธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีได้ 5 ด้าน คือ

1. การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญด้านภาษา
2. การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญด้านอาหาร
3. การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญด้านการแต่งกาย
4. การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญด้านการแสดง
5. การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญด้านประเพณีพิธีกรรม

กิจกรรมธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญพบว่า การดำเนินกิจกรรมธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีประกอบด้วยกระบวนการต่าง ๆ ได้แก่

1. การอนุรักษ์ หมายถึง การทำให้วัฒนธรรมคงอยู่ ปรากฏในกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานสืบสานวัฒนธรรมมอญ ได้แก่ การรวมตัวกันออกโรงทานในงานศพพระ การรวมตัวกันไปร่วมงานไหว้ปะจุ๊ตามหมู่บ้านต่างๆ ในชุมชน และการร่วมงานสงกรานต์ในชุมชนมอญจังหวัดปทุมธานี ตลอดจนการจัดหรือร่วมงานวัฒนธรรมมอญระดับต่างๆ ขององค์กรมอญภายในประเทศ

2. การฟื้นฟู หมายถึง การทำให้สิ่งเก่าที่เสื่อมคุณค่าหรือสิ่งเก่าที่หายไปกลับขึ้นมาอีกครั้ง ปรากฏในกิจกรรมส่งเสริมวันสงกรานต์แบบมอญ กิจกรรมฟื้นฟูศิลปะการรำมอญ กิจกรรมประดิษฐ์ธงตะขาบ และการฝึกสอนสวดมนต์ทำนองมอญ

3. การส่งเสริมสนับสนุน ปรากฏในกิจกรรมที่สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีไปร่วมกิจกรรมหรือมีส่วนสนับสนุนกำลังทรัพย์ กำลังสิ่งของ และกำลังคนในกิจกรรมทางวัฒนธรรมมอญ

4. การเผยแพร่วัฒนธรรม ปรากฏในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ และการเป็นวิทยากรให้ความรู้ของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี

5. การสร้างสรรค์ ปรากฏในกิจกรรมที่เกิดจากการคิดริเริ่มขึ้นใหม่ ในกรณีนี้เป็นการทำให้ของเก่าที่กำลังเสื่อมคุณค่ากลับมามีคุณค่าอีกครั้ง ผ่านการดัดแปลง ปรุงแต่ง เพิ่มเติม เพื่อให้วัฒนธรรมเก่าแก่ยังคงดำรงอยู่ได้ ได้แก่ ประเพณีไหว้ปะจุ๊รวม เดิมชาวมอญมีประเพณีไหว้ผีประจำหมู่บ้านเป็นประจำทุกปีช่วงเดือนหกตามจันทรคติ ซึ่งเป็นงานไหว้ผีประจำหมู่บ้านแบบของใครของมัน และรู้กันเฉพาะคนในชุมชน ต่อมาสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีได้ริเริ่มจัดให้มี

การไหว้ปะจุ๊รวม คือ เชิญชวนชุมชนมอญต่างๆ ในจังหวัดปทุมธานีให้นำปะจุ๊ของแต่ละชุมชนมาไหว้รวมกันที่ศาลหลักเมือง ทำให้ประเพณีไหว้ปะจุ๊ของชาวมอญปทุมธานีเป็นงานที่ใหญ่ขึ้นเพราะมีคนมาร่วมงานมาก นอกจากนี้ด้วยสถานที่จัดงานซึ่งตั้งอยู่ใจกลางตัวเมืองจังหวัดปทุมธานี ติดถนนใหญ่ที่มีผู้คนสัญจรไปมามาก กิจกรรมนี้จึงเป็นทั้งการแสดงตนตัวความเป็นมอญที่น่าภาคภูมิใจ ขณะเดียวกันก็เป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมมอญด้วย

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการส่งเสริมการแต่งกายตามวัฒนธรรมมอญ และการส่งเสริมการปักสไบมอญ ซึ่งการปักสไบมอญที่นิยมในปัจจุบันกันนั้นมิใช่ของชาวมอญปทุมธานี การปักสไบมอญที่มีลวดลายสวยงามตลอดจนการใช้ผ้าที่มีสีสันสดใสเป็นวัฒนธรรมการห่อสไบมอญของชาวมอญน้ำเค็ม หรือชาวมอญแถบสมุทรสาคร และบางกระดี่ บางขุนเทียน กรุงเทพฯ แต่เนื่องจากเป็นอัตลักษณ์โดดเด่น เป็นที่สังเกตได้ง่าย จึงมีการนำสไบมอญแบบน้ำเค็มมาส่งเสริมให้กับชาวมอญกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งได้รับการยอมรับด้วยดี ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการส่งเสริมการแต่งกายตามวัฒนธรรมมอญและการปักสไบมอญถือเป็นการธำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมมอญอย่างหนึ่งที่เป็นการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม เป็นการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแบบหยิบยืมวัฒนธรรมมอญถิ่นอื่นมาใช้เพื่อประกอบสร้างความเป็นมอญใหม่ที่ให้เด่นชัด

อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาพบว่า แม้ว่าการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีในปัจจุบันจะมีการปรุงแต่ง เพิ่มเติมวัฒนธรรม อาจไม่เหมือนวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมทุกอย่าง เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่สิ่งเหล่านี้มันไม่สำคัญเท่ากับว่า “กิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญ” ได้สะท้อนความรู้สึกและความสำนึกถึงรากเหง้าและจุดกำเนิดของชาวมอญเมืองไทยหรือคนไทยเชื้อสายมอญ ซึ่งก็ไม่ต่างจากผู้คน เชื้อชาติอื่น ภาษาอื่นที่พึงจะภูมิใจ และพยายามอย่างยิ่งที่จะรักษาวัฒนธรรมอันเป็นที่ไปที่มาของตนเอง

อัตลักษณ์ของชาวมอญ

อัตลักษณ์ (Identity) หมายถึง ประเภทที่บุคคลใช้เลือกในการแสดงตัวเองว่าเป็นใคร อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นกระบวนการที่ปัจเจกแต่ละคนจะต้องมีความรู้สึกนึกคิด เช่นเดียวกับสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ ที่ตนเองร่วมดำรงอยู่ต้องตระหนักเสมอว่าตนเป็นสมาชิกผู้หนึ่ง มีพฤติกรรม ตลอดจนมีความคิดความเชื่ออยู่ภายใต้กรอบวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น เพราะกลุ่มเป็นที่มา เป็นรากเหง้าของตน เป็นแหล่งอ้างอิงอัตลักษณ์ของตน ดังนั้น อัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องของ “ความสัมพันธ์ทางสังคม” เพราะปัจเจกไม่เพียงแต่ต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตนสังกัดอยู่จนทำให้มีความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ รวมไปถึงพฤติกรรมและบุคลิกภาพเฉกเช่นเดียวกับสมาชิกคนอื่น ๆ เท่านั้น เขาหรือเธอผู้ยังต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มอื่น ๆ และได้แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนจนทำให้สมาชิกกลุ่มอื่นสังเกตได้ จึงตัดสินว่าเขาผู้นั้นอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว พูดได้อีกอย่างหนึ่งว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จะปรากฏชัดก็ต่อเมื่อปัจเจกมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับปัจเจกชนอื่นๆ ทั้งสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และกับสมาชิกกลุ่มอื่น ในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญมีลักษณะเป็นสื่อที่โดดเด่น หมายถึง ทั้งชาวมอญและไม่ใช่ชาวมอญสามารถรับรู้ได้ในทันทีที่เห็นหรือมาร่วมงาน ได้แก่ การใช้ภาษามอญในป้ายประชาสัมพันธ์ การพูดคุยด้วยภาษามอญสลับกับภาษาไทยในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น ด้วยเสื้อผ้าสีสดใส ประกอบสไบมอญที่ไม่เหมือนการแต่งกายของคนไทยทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการใช้สัญลักษณ์บางอย่างสื่อความหมายเพื่อให้เกิดการรับรู้ของคนที่มาร่วมกิจกรรม ได้แก่ หงส์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชาวมอญ ธงชาติมอญ และสี หมายถึงสีขาวและสีแดง ซึ่งเป็นสีที่เกี่ยวข้องกับผีมอญ แต่ปัจจุบันถูกทำให้เป็นสิ่งที่สื่อถึงความเป็นมอญ

ผู้ศึกษาพบว่า สิ่งเหล่านี้เองที่ดึงดูดให้คนในกลุ่มเกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีลักษณะเป็นรูปธรรมที่คนภายนอกสามารถรับรู้ได้ด้วยการมองเห็น รับฟัง เข้าร่วมกิจกรรม สัมผัส แม้บางครั้งอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นจะเป็นการประดิษฐ์ขึ้นแต่กระบวนการทั้งหมดเป็นไปเพื่อรักษาสำนึกทางชาติพันธุ์ของกลุ่มให้ดำรงอยู่ต่อไป

การธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการเสริมสร้างพลังชุมชน

จากการศึกษาผู้ศึกษาพบว่า การเกิดขึ้นของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีได้ช่วยเสริมสร้างพลังแก่ชุมชนชาวมอญปทุมธานีอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เกิดพลังความสามัคคีในหมู่คณะ มีความเอื้ออารีย์เกื้อกูลกันในชุมชน มีความร่วมมือและพึ่งตนเองได้ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่สมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีและคนในชุมชนมีส่วนร่วม

ตลอดจนแพร่กระจายความร่วมมือไปยังกลุ่มทางชาติพันธุ์มอญในระดับต่างๆ ซึ่งความสามารถอันเป็นบ่อเกิดของพลังชุมชนนี้มีเหตุมาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การรวมกลุ่มธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ

กลุ่มชาติพันธุ์มอญในจังหวัดปทุมธานีนั้นเป็นคนไทยโดยกฎหมายของประเทศไทย และมีความสามารถในการสื่อสารได้สองภาษาคือ ภาษาไทยและภาษามอญ ดังนั้นชาวมอญในจังหวัดปทุมธานีจึงมีอัตลักษณ์ที่เคลื่อนไหวระหว่างความเป็นไทยกับความเป็นมอญผสมผสานกัน ในชีวิตประจำวันของชาวมอญจังหวัดปทุมธานีเมื่ออยู่ร่วมกับชาวไทย ชาวมอญก็ทำอะไรเหมือนกับชาวไทย เพราะฉะนั้นจึงอาจไม่เห็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญที่ชัดเจน แต่ชาวมอญจะแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญเป็นลักษณะสัญลักษณ์ในบางมิติ เพื่อบ่งบอกที่มาหรือรากเง้าของตนแก่สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตนสังกัดและสมาชิกในกลุ่มอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย เช่น ในกิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม งานวัฒนธรรมมอญ งานวันชาติมอญ งานสักการะศาลหลักเมืองและศาลประจำหมู่บ้าน ทั้งนี้รวมถึงการส่งเสริมการแต่งกายตามวัฒนธรรมมอญและการพูดภาษาในที่สาธารณะด้วย

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามองว่าการก่อตั้งสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีเกิดขึ้นจากความรู้สึกร่วมความเป็นพวกเดียวกันของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ซึ่งเป็นพลังที่สำคัญในการขับเคลื่อนการธำรงอัตลักษณ์ของชาวมอญจังหวัดปทุมธานี เป็นพลังที่ชัดเจนในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อตอบสนองและปรับตัวกับสถานการณ์ที่ชุมชนกำลังที่เผชิญอยู่ ตลอดจนก่อให้เกิดการช่วยเหลือกันอย่างเป็นเครือข่ายทั้งในระดับชุมชน จังหวัด และประเทศ

2. ความเป็นชุมชนทางชาติพันธุ์มอญ

การรวมกลุ่มของคนไทยเชื้อสายมอญโดยใช้หลักในการรวมกลุ่มด้วยความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ การนับว่ามีต้นกำเนิดมาจากรากเหง้าเดียวกัน และการยึดโยงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีร่วมกันนั้นนับได้ว่าเป็นลักษณะของความเป็นชุมชนรูปแบบหนึ่ง ซึ่งความเป็นชุมชนในลักษณะนี้ไม่ได้อ้างอิงจากเขตแดนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ หากแต่อ้างอิงจากความสัมพันธ์เชิงอุดมการณ์และความรู้สึกด้านอัตลักษณ์ (Sense of Identity) ของคนในชุมชนหนึ่งๆ เป็นความรู้สึกร่วมที่มีต่อกลุ่มที่ตนเองสังกัด เป็นเรื่องของจิตสำนึกและอุดมการณ์ที่อาศัยรากฐานจากความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ซึ่งการรวมตัวกันนี้ก็เพื่อต้องการแสดงตัวตนหรือแสวงหาพื้นที่ทางวัฒนธรรม ไม่ใช่การเมือง ไม่ได้สร้างปัญหาให้กับรัฐชาติ นอกจากนี้กิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมยังทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เกิดการรวมกลุ่มญาติพี่น้อง เพื่อนพ้อง และเครือข่ายคนทำงานด้านวัฒนธรรมมอญ แม้จะอยู่ที่ต่างห่างไกลกันแต่ก็สามารถกลับมาร่วมงานกันได้ ยิ่งบ่อยครั้งนานวันเข้าก็เกิดความเป็นกันเอง ความสนิทสนมกลมเกลียว มีความไว้วางใจ ให้ความช่วยเหลือไว้วางใจกันในหมู่คณะ

ดังคำสัมภาษณ์ของนายเกรียงไกร น้อยคำลือ ความว่า “เวลาสมาพันธ์ฯ มีงานสมาชิกก็จะมีการแจ้งแก่สมาชิกทั้งงานวัฒนธรรมของสมาพันธ์ฯ เอง งานบุญต่างๆ งานศพพระ งานโรงทาน จะมีการแจ้งถึงสมาชิกทางโทรศัพท์บ้าง เฟสบุ๊คบ้าง ใครว่างก็จะมาช่วยกัน ถ้าเป็นงานบุญเกี่ยวกับพระ หรือการประชุมใหญ่ ชาวบ้านจะทำกับข้าวมาช่วยเลย บ้าน (ชุมชน) ละหม้อแขก แทบไม่ต้องใช้เงิน ไม่เพียงแต่สมาชิกในสมาพันธ์เท่านั้น เวลาสมาพันธ์ฯ มีงาน คนจากสมาคมไทยรามัญก็มา ชมรมเยาวชนมอญกรุงเทพก็มา มอญกลุ่มอื่นๆ ก็มาช่วยงาน เหมือนมาเอาแรงกัน พอบ้านเขามีงานเราก็ไปช่วย”

ดังนั้นสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจึงมีลักษณะเหมือนเวทีของการปฏิสัมพันธ์ที่มีความเป็นมอญเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และมีกิจกรรมธำรงอัตลักษณ์วัฒนธรรมมอญเป็นสนามของการมีส่วนร่วมที่คนที่เข้าร่วมต่างมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสดงทัศนะ แสดงความสามารถ ความรู้และภูมิปัญญาที่ตนมีผ่านสาธิตและเผยแพร่วัฒนธรรม ตลอดจนสร้างเครือข่ายกับคนนอกท้องถิ่นที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน

3. วัฒนธรรมชุมชน

คติความเชื่อดั่งเดิมและคติธรรมทางศาสนาที่มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมและประเพณีของชาวมอญคือวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นสายใยยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานของครอบครัว มิตรสหาย และชุมชน การนับถือผีและความเชื่อว่าวิญญาณหรือผีบรรพบุรุษจะวนเวียนปกปักษ์รักษาลูกหลานอยู่ตลอดเวลา เมื่อลูกหลานทำดีก็สนับสนุนให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้า แต่ถ้าลูกหลานทำชั่วไม่เคารพผีบรรพบุรุษก็จะทำให้เจ็บป่วย ทำให้ไม่เจริญเป็นการลงโทษ ทำให้คนในชุมชนมอญปทุมธานีมีจิตวิญญาณเดียวกัน ใช้เป็นกรอบอ้างอิงร่วมกัน เป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคี อันเป็นพลังอำนาจที่แท้จริงของชุมชนที่ผู้คนยอมรับและยึดถือปฏิบัติตามวัฒนธรรมด้วยความสมัครใจ

4. ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษมอญ

การรวมกลุ่มทางชาติพันธุ์ของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีนั้นมีนัยสำคัญอยู่ที่ความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษ ดังคำสัมภาษณ์ของนายประพัฒน์ กองศรี ความว่า “การรวมกลุ่มของเราเกิดการความสำนึก และความกลัวว่าวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษสร้างสมมาจะเสื่อมหาย การทำงานแม้ว่าต้องเหนื่อยต้องเสียเงินมากก็ต้องทำต่อ เพราะถ้ามอญไม่ทำแล้วใครจะทำ อย่างน้อยก็ถือว่าได้บุญ และได้ตอบแทนบรรพบุรุษมอญ”

นอกจากนี้ข้อมูลจากสมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายมอญจังหวัดปทุมธานี ตลอดจนสมาชิกจากสมาคมไทยรามัญและชมรมเยาวชนมอญกรุงเทพก็ล้วนให้ข้อมูลไปในทางเดียวกันว่า ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษมอญที่ต่อสู้อาบเลือดต่างน้ำในอดีตเป็นแรงขับสำคัญที่ทำให้มอญเมืองไทยในวันนี้ต้องสืบสานต่อ แม้ความหวังเรื่องจากกลับคืนมาตุภูมิจะไม่เหลือแล้วในความคิดลูกหลานมอญปัจจุบัน แต่การพยายามรักษาและทำให้คงอยู่ต่อไปของวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษทิ้งไว้ เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำต่อไปจนวันตาย ให้คนทั่วไปได้รู้ว่าความเป็นมอญแม้จะไม่มีประเทศเป็นของตนเองแต่ก็ไม่มีวันตาย เพราะมอญจะยังอยู่ด้วยการสืบทอดวัฒนธรรมของลูกหลาน

ดังนั้นเมื่อมีงานวัฒนธรรมมอญ ตลอดจนงานบุญต่างๆ ที่ทางสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีจัดขึ้น ชาวมอญแม้จะอยู่ต่างถิ่นก็จะมาช่วยกันเป็นเสมือนครอบครัวใหญ่ นอกจากนี้บริบทของชุมชนที่พบว่าชาวมอญปทุมธานีมีความเชื่อเรื่องผี ตลอดจนการมีประเพณีเกี่ยวกับผีประจำหมู่บ้าน หรือพิธีไหว้ปะจุ๊ก็ได้สะท้อนค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคมอันเป็นแนวทางปฏิบัติและกฎกติกาของสังคมมอญที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ความเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนเองยังคงปกปักษ์ดูแลคนในชุมชนมิให้เป็นอันตราย และลงโทษผู้ที่ทำผิดคิดชั่ว นับเป็นฮีตเป็นบรรทัดฐานทางสังคม เป็นกฎหมายระดับชาวบ้านที่มิให้ลูกหลานละเมิด จะทำอะไร ต้องบอกผีเสมอ ทั้งการบวชการแต่งงาน ถึงแม้จะย้ายถิ่นไปแล้วก็ยังต้องเคารพผี หากไม่ทำตามจะถูกลงโทษ เมื่อถึงงานประจำปีหรือพิธีไหว้ปะจุ๊เดือนหกก็ต้องกลับมาร่วมงาน มาร้องรำทำเพลงด้วยกัน มารับพรจากปะจุ๊ที่สื่อสารผ่านคนทรงประจำหมู่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล ร่วมกินข้าวด้วยกัน ซึ่งโอกาสนี้เองที่ทำให้เครือญาติและคนในชุมชนมีความแน่นแฟ้นกัน

5. การนิยามตัวตน

ปัจจัยเรื่องการนิยายตนเองเป็นปัจจัยที่แสดงถึงการกำหนดตัวเองของปัจเจกชน ผลการศึกษาที่พบว่าสมาชิกสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีจะเรียกตนเองว่า “คนมอญ” และ “มอญเมืองไทย” ตลอดจนนิยามว่า “มอญเมืองมอญไม่ใช่มอญเมืองพม่า” ซึ่งผู้ศึกษามองว่าสิ่งเหล่านี้เองที่สะท้อนความเป็นมอญในตัวชาวมอญที่ทำงานด้านอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญ ความตระหนักและความภาคภูมิใจในตัวตนมอญนี่เองที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม เกิดความสมัครสมานสามัคคีกันในหมู่คณะ สายใยความผูกพันและความภาคภูมิในตัวตนมอญนี่เอง ที่ทำให้เกิดความช่วยเหลือและเอื้ออารีย์ต่อกัน

6. แกนนำและผู้ประสานความเชื่อมโยง

จากการศึกษาพบว่าผู้นำของสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานี คือ นายประพัฒน์ กองศรี หรือ “พี่มหา” อายุ 38 เป็นชาวมอญตำบลบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี สำเร็จการศึกษาสูงสุดศาสน ศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย การศึกษาด้านพระพุทธศาสนจบนักธรรมเอก เปรียญธรรม 6 ประโยค ปัจจุบันปฏิบัติงาน ณ โรงเรียนเทศบาลเมืองปทุมธานี อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ตำแหน่งครูสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม วิชาประวัติศาสตร์ วิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นปทุมธานี เป็นกรรมการสมาคมไทยรามัญ และเป็นประธานสมาพันธ์ชาวไทยเชื้อสายรามัญจังหวัดปทุมธานีระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา จากการคัดเลือกของสมาชิกในสมาพันธ์ฯ ตลอดจนเป็นวิทยากรบรรยายเรื่องวัฒนธรรมประเพณีชาวไทยเชื้อสายมอญ และเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมของชาวมอญ (โต้ง/คนทรง) มีความสามารถในงานด้านพระพุทธศาสนา อ่านเขียนภาษาบาลีได้ พูด/อ่าน/เขียนภาษาภาษามอญ และเทศน์ภาษารามัญโดยเฉพาะเทศน์มหาชาติตามโวหารภาษารามัญได้ สิ่งเหล่านี้เองที่นำมาซึ่งการยอมรับและให้การเคารพนับถือของคนในชุมชนสามารถชักจูงและก่อให้เกิดความศรัทธาและความร่วมมือต่างๆในกลุ่มและชุมชนได้

7. การมีเครือข่ายชุมชนชาติพันธุ์มอญ

การทำงานที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่องค์กรมอญระดับประเทศ คือ สมาคมไทยรามัญ และชมรมเยาวชนมอญกรุงเทพ ตลอดจนกลุ่มความร่วมมือต่าง ๆ ทั้งมอญเมืองไทยและมอญแรงงาน ตลอดจนการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมกับชาวมอญที่อาศัยอยู่ในรัฐมอญ ประเทศพม่า และองค์กรมอญระดับท้องถิ่น ถึงแม้แต่ละองค์กรจะมีจุดเน้นและกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน

ออกไป แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันของการรวมกลุ่มทางชาติพันธุ์มอญก็คือความต้องการที่จะการดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่กลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นเราจึงพบเห็นการประสานความร่วมมือกันของกลุ่มชาติพันธุ์ระดับต่าง ๆ และชุมชนมอญทั้งด้านความรู้ กำลังทรัพย์และกำลังคน แม้ว่าจะอยู่ห่างไกลกันแต่ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นยังคงแน่นแฟ้น สนิทสนมเสมือนเครือญาติ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการนำความรู้ภูมิปัญญาที่ชุมชนมีเกี่ยวกับวัฒนธรรมมอญมาพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์มากกว่าการอนุรักษ์ให้คงอยู่ แต่นำความรู้ภูมิปัญญามอญมาช่วยพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เช่น วัฒนธรรมด้านอาหาร ควรมีการพัฒนาเป็นโครงการส่งเสริมสุขภาพ การส่งเสริมการปลูกและใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติตามวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือการศึกษาด้านความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน เป็นต้น

2. ควรมีการคิดค้นรูปแบบการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมอญรูปแบบหรือวิธีการอื่นๆ ที่เหมาะสมกับยุคสมัย มีความน่าสนใจ และมีประโยชน์ต่อคนในชุมชน เพื่อเป็นการเชิญชวนในมีลูกหลานชาวมอญเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น

3. หน่วยงานของรัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมสนับสนุนให้กิจกรรมการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม มีความเข้มแข็ง ควรมีการพัฒนาในรูปแบบของการให้ความรู้ การดำเนินโครงการ การจัดกิจกรรมต่างๆ ที่มีลักษณะของการทำงานแบบมีส่วนร่วม มิใช่เป็นลักษณะสั่งการ

รายการอ้างอิง

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. (2540). *ชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่า*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์. (2549). *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของสตรีชายแดนกลุ่มชาติพันธุ์มอญและปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มพม่าและไทย กรณีศึกษาชุมชนมอญในจังหวัดกาญจนบุรี*.วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พัฒน์ บุญยรัตน์พันธุ์. (2549). *การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

พัฒนา กิติอาษา. (2546). *ท้องถิ่นนิยม*. กรุงเทพฯ: กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา.

สุกัญญา เบาเนิด. (2552). *มอญในเมืองไทย: การอพยพ ฐานะและการผสมกลมกลืน มอญในแผ่นดินสยาม*.กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุภรณ์ โอเจริญ. (2541). *มอญในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุภรณ์ โอเจริญ. (2551). *การสร้างอัตลักษณ์ของคนมอญย้ายถิ่น.มอญ-เขมรศึกษา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

มอญศึกษา การกลับสู่รากเหง้าบรรพบุรุษรามัญ. [Online]. Available from: www.manager.co.th/Daily

ลักษณะชีวิตทางสังคมและความพึงพอใจของชุมชนแรงงานเพื่อนบ้าน กรณีศึกษาภายในบริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด จังหวัดราชบุรี

Social Life and Satisfaction of the Labors Community from Neighboring Countries: A Case Study of V. Tanasub Company Limited, Ratchaburi

โยษิตา เพชรสังหาร[25]

Abstract

The study on Social Life and Satisfaction of the Labors Community from Neighboring Countries: A Case Study of V. Tanasub Company Limited, Ratchaburi Province aimed to study background of labors from neighboring counties and their social life, their satisfaction with life and environment where they live their life as well as their expectation to live and work in Thailand for a long run. Data were collected by the researcher by interviewing key informants and conducting observation.

The results showed that before entering to work in Thailand, migrant labors had low income, leading to low qualrty of life. Their income did not match with cost of living. They thus are struggling to work in Thailand in both legally and illegally with their hope to gain better income. Most of migrapt labors work for construction sites, indusries, or fishing industy. Those works are hard and have overcrowding housing. Migrant labors have poor standard of living and are disadvantaged. However, they are satisfied with work at V. Tanasub Company Limited because it has a community of migrant labors that provides generousness, and assistance. Moreover, V. Tanasub Company Limited gives benefits that have advantage to migrant labors. Therefore, migrant labors wish to settle for work at this company in the long run oruntil its layoff.

Keywords : Labour from Neighboring, The life satisfaction

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง ลักษณะชีวิตทางสังคม และความพึงพอใจของชุมชนแรงงานเพื่อนบ้าน กรณีศึกษาภายในบริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด จังหวัดราชบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงภูมิหลัง และความเป็นมาของแรงงานเพื่อบ้าน ลักษณะชีวิตทางสังคมชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้าน และเพื่อศึกษาถึงความพึงพอใจในชีวิตและสิ่งแวดล้อม ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของแรงงานเพื่อนบ้าน ตลอดจนความคาดหวังที่จะอาศัยและทำงานในประเทศไทยในระยะยาว ผู้ศึกษาดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) และการเก็บข้อมูลจากการสังเกต (Observation)

จากการศึกษา พบว่า ความเป็นมาของแรงงานเพื่อนบ้าน ก่อนที่จะเข้ามาทำงานในประเทศไทย มีรายได้จากการทำงานอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี เนื่องจากรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต จึงทำให้แรงงานเพื่อนบ้านดิ้นรนที่จะเข้ามาทำงานในประเทศไทย ทั้งโดยถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมาย เพื่อหวังว่าจะมีรายได้ที่ดียิ่งกว่าอยู่ในบ้านเกิดของตน ส่วนมากแรงงานเพื่อบ้านเดิมทำงานเป็นแรงงานก่อสร้าง หรือแรงงานอุตสาหกรรมประมง ที่ทำงานหนัก ที่พักอาศัยแออัด อีกทั้งสังคมความเป็นอยู่ไม่ดีนัก ถูกเอารัดเอาเปรียบ แต่เมื่อแรงงานเพื่อบ้านเหล่านั้นมาทำงานที่โรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท

[25] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ว.ธนทรัพย์ จำกัดนี้ กลับมีความพึงพอใจ เนื่องจากโรงงานแห่งนี้มีแรงงานเพื่อนบ้านที่อยู่กันเป็นสังคมขนาดเล็กมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อีกทั้งสวัสดิการของโรงงานแห่งนี้ ยังก่อให้เกิดผลดีต่อแรงงาน ทำให้แรงงานเพื่อนบ้าน มีแนวคิดที่จะปักหลักทำงานที่โรงงานแห่งนี้ในระยะยาว หรือจนกว่าโรงงานจะ เลิกจ้าง จึงจะกลับไปยังบ้านเกิดของตน

คำสำคัญ : แรงงานเพื่อนบ้าน, ความพึงพอใจในชีวิต

บทนำ

กว่าทศวรรษที่ผ่านมาการส่งแรงงานไทยออกไปค้าแรงงานยังต่างประเทศมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น โดยจุดหมายปลายทางในการส่งแรงงานไปค้าแรงงาน คือ กลุ่มประเทศแถบตะวันออกกลางและประเทศอื่น ๆ ที่มีเศรษฐกิจดีกว่าประเทศในทวีปเอเชีย ทำให้ปลายทางที่สำคัญของแรงงานไร้ฝีมือจากประเทศเพื่อนบ้านที่มีรายได้ต่ำกว่าแรงงานเหล่านี้ ได้หลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทย โดยไม่มีเอกสารเข้าเมืองอย่างถูกต้อง ในปัจจุบันแรงงานเพื่อนบ้านยังคงเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยแรงงานเพื่อนบ้านเหล่านั้นคาดหวังว่าจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และมีรายได้ที่ดีขึ้นกว่าในประเทศของตน ซึ่งนโยบายรัฐบาลไม่สามารถผลักดันแรงงานให้กลับสู่ภูมิลำเนาเดิมได้ จึงได้อนุญาตให้แรงงานดังกล่าว เข้าทำงานในประเทศไทยได้ ซึ่งแรงงานเพื่อนบ้านเหล่านี้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยตามแนวชายแดน

ปัจจุบันแรงงานเพื่อนบ้านมีความสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจในประเทศไทย โดยแรงงานเพื่อนบ้านจาก 3 ประเทศที่มีพรมแดนติดกับประเทศไทย ได้แก่ พม่า กัมพูชา และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้กลายมาเป็นส่วนสำคัญของแรงงานไร้ฝีมือในภาคการผลิตต่าง ๆ กว่า 30 ปีที่ผ่านมา จำนวนแรงงานเพื่อนบ้านจาก 3 ประเทศที่ได้รับอนุญาตให้ทำงานในประเทศไทย ในปัจจุบันมีสูงถึง 1.23 ล้านคน (สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2554) ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่มาจากประเทศพม่า คิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 79 ของแรงงานเพื่อนบ้านที่ได้รับอนุญาตทำงานทั้งหมด และคาดว่ายังมีแรงงานเพื่อนบ้านอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้จดทะเบียนและอยู่ในระบบของภาครัฐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าแรงงานเพื่อนบ้านนั้นน่าจะมีจำนวนไม่น้อยกว่า 3 ล้านคนทั่วประเทศ

ด้วยสาเหตุดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาลักษณะชีวิตทางสังคมของชุมชนแรงงานเพื่อนบ้าน กรณีศึกษาภายใน บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด จ.ราชบุรี ว่าแรงงานเพื่อนบ้านที่มาทำงานในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องนั้นมีคุณลักษณะชีวิตความเป็นอยู่ สถานภาพการทำงาน รายได้ และการปรับตัวให้เข้ากับชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้าน ซึ่งจัดเป็นข้อมูลที่สำคัญที่จะสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องถึงชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานเพื่อนบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศในปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินนโยบายของภาครัฐและการปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการดูแลแรงงานกลุ่มนี้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพสูงสุด เช่น นโยบายด้านสุขภาพ ชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานเพื่อนบ้าน การศึกษา การคุ้มครองด้านสวัสดิการแรงงานและมาตรการการขึ้นทะเบียนแรงงานเพื่อนบ้าน เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการให้บริการ และระบบสวัสดิการที่เหมาะสมและครอบคลุมในแต่ละพื้นที่อีกด้วย

โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงภูมิหลัง และความเป็นมาของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า เพื่อศึกษาลักษณะชีวิตทางสังคม ชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้าน และเพื่อศึกษาถึงความพึงพอใจในชีวิตและสิ่งแวดล้อม ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของแรงงานเพื่อนบ้าน ตลอดจนความคาดหวังที่จะอาศัยและทำงานในประเทศไทยในระยะยาว

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะพื้นที่ในโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด จ.ราชบุรี เท่านั้น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ตัวแทนนายจ้าง ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงฝ่ายการบริหาร กรรมการฝ่ายบุคคล และกลุ่มหัวหน้าคนงานภาคกลางวัน หัวหน้าคนงานภาคกลางคืน และแรงงานเพื่อนบ้านที่เป็นลูกจ้างฝ่ายการผลิต โดยใช้ระยะเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้นจำนวน 4 เดือน ตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. 2557

ในการศึกษาครั้งนี้กลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ตัวแทนนายจ้าง ในกลุ่มกิจการโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด จังหวัดราชบุรี จำนวน 2 คน ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงฝ่ายการบริหาร กรรมการฝ่ายบุคคล และกลุ่มหัวหน้าคนงาน 3 คน คือ หัวหน้าคนงานภาคกลางวัน หัวหน้าคนงานภาคกลางคืน และแรงงานเพื่อนบ้านที่เป็นลูกจ้างฝ่ายการผลิต จำนวน 20 คน รวมทั้งหมดจำนวน 25 คน โดยเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต

โดยแบบสัมภาษณ์ จะประกอบไปด้วย ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์และคำถามเกี่ยวกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่, การโยกย้ายถิ่นฐาน, ข้อมูลในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับทางบริษัท และแบบสังเกตนี้ จะทำการสังเกตเก็บข้อมูลพฤติกรรมและลักษณะทางสังคมชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า โดยเป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการเฝ้าดูพฤติกรรมต่าง ๆ ของแรงงานเพื่อนบ้าน แบบไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มนั้น แต่เป็นการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตพฤติกรรมอยู่ภายนอก โดยมีขอบเขตการสังเกต คือ ลักษณะชีวิตความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน, ลักษณะการทำงาน, การมีส่วนร่วมทางสังคมของแรงงานเพื่อนบ้าน

ในการเก็บรวมข้อมูลจากสถานประกอบกิจการที่เป็นกรณีศึกษาจะเก็บรวมรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงฝ่ายการบริหาร กรรมการฝ่ายบุคคล โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล การสัมภาษณ์จะใช้วิธีการจดบันทึก และสังเกตสภาพแวดล้อมการทำงาน ซึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ทำการศึกษาจะเข้าไปเก็บข้อมูลเพื่อทำการศึกษามากกว่า 1 ครั้ง ส่วนแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า จะใช้วิธีการทำการสัมภาษณ์เป็นสอบถามแบบรายกลุ่ม ซึ่งจะสัมภาษณ์โดยเข้าไปสอบถามพร้อมกับหัวหน้าแรงงาน เพื่อไม่ให้เป็นการรู้สึกแปลกแยกจนเกินไป การสอบถามแรงงานเพื่อนบ้านจะเป็นการสัมภาษณ์และใช้วิธีการจดบันทึกในเรื่องชีวิต ความเป็นอยู่ การโยกย้ายถิ่นฐาน และข้อมูลในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับทางบริษัท

การศึกษาแบ่งออกเป็น 5 ส่วน เริ่มจากความเป็นชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ข้อมูลส่วนบุคคล สภาพความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตประจำวันของแรงงานเพื่อนบ้าน ลักษณะการปฏิบัติงานของแรงงานเพื่อนบ้าน และความพึงพอใจของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ในการทำงานภายในโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแรงงานพม่า และสาเหตุการเข้ามาทำงานในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง โดยแต่ละส่วนนั้นจะแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของสมาชิกในชุมชนให้สามารถอยู่ได้ภายใต้การพัฒนาทางกายภาพของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดของเนื้อหาดังนี้

ภูมิหลังและความเป็นมาของชุมชนแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่านั้น เห็นได้ว่าจังหวัดราชบุรีมีสภาพพื้นที่ที่เป็นป่าเขาอันทำหน้าที่เป็นเส้นกั้นพรมแดนนั้น ส่งผลทำให้การลักลอบเข้าเมืองของคนจากฝั่งพม่า ที่พักอาศัยที่เมืองต่างๆในจังหวัดทวายจึงสามารถเข้ามาได้ง่ายและยากลำบากแก่การควบคุม ตรวจตรา ตามแนวชายแดน ทำให้แรงงานเพื่อนบ้านจากประเทศพม่าหลบหนีเข้ามาอาศัยและกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่จังหวัดราชบุรีเป็นจำนวนมาก ทั้งที่ถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมาย โดยส่วนใหญ่จะรับจ้างทำงานเป็นกรรมกร ก่อสร้าง รับจ้างตามร้านอาหาร ฯลฯ และพักอาศัยอยู่กับญาติ เพื่อน พี่น้องที่เดินทางเข้ามาทำงานในจังหวัดราชบุรีก่อนแล้ว ในขณะเดียวกันมีบางกลุ่มได้มีการกระจายตัวไปอยู่ตามเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางด้านธุรกิจและการค้าต่าง ๆ อย่างเช่น กรุงเทพมหานคร สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เป็นต้น

กระบวนการเข้าสู่ภาคแรงงานของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ในพื้นที่จังหวัดราชบุรีนั้น แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะใหญ่ ดังนี้

1. ญาติและเพื่อนชักชวน เนื่องจากการอพยพเข้ามาของแรงงานกะเหรี่ยงชาวพม่า ได้เกิดขึ้นมานานตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษยังไม่มีการแบ่งเส้นเขตแดน จึงมีชุมชนกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดราชบุรีมากมาย ผู้บริหารโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด ได้ให้ข้อมูลว่า การคัดเลือกคนงานที่เข้ามาทำงานก็ต้องอาศัยเครือข่ายญาติพี่น้องของแรงงานที่เข้ามาทำงานก่อนแล้ว คือ จะให้หัวหน้าคนงานที่เป็นคนพม่าคัดเลือกญาติ พี่น้อง หรือเพื่อนเข้ามาทำงาน เพราะมีความไว้วางใจได้ในระดับหนึ่งและคนงานก็จะไม่มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันเมื่อเข้ามาทำงาน นอกจากนี้ตัวแรงงานเองก็ยังได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า การหางานทำโดยอาศัยญาติ เพื่อน เป็นผู้ชักนำ หรือฝากงานให้นั้น จะได้ทำงานเร็วขึ้น เพราะนายจ้างไว้วางใจมากกว่าที่จะเดินหางานทำเอง

2. ขบวนการนายหน้า ซึ่งนายหน้าเหล่านี้จะเป็นชาวไทใหญ่ และชาวกะเหรี่ยง มีแหล่งที่อยู่หรือแฝงตัวอยู่ตามตลาดสดใจกลางเมืองราชบุรี ถ้าใครต้องการแรงงานเพื่อนบ้านมาทำงานก็สามารถสั่งผ่านนายหน้าเหล่านี้ได้ โดยที่นายหน้าจะไปรับเอาแรงงานตามช่องทางต่าง ๆ หรือไม่เช่นนั้นก็ไปรับแรงงานบางคนเข้ามาแฝงตัวอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่ จากการสัมภาษณ์ พบว่า แรงงานเพื่อนบ้านโดยส่วนใหญ่ร้อยละ 30 เท่านั้นที่จะอาศัยนายหน้าในการหางานให้ เหตุที่แรงงานเพื่อนบ้านไม่นิยมใช้บริการนายหน้าก็เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก อีกทั้งยังถูกข่มขู่ด้วยถ้าไม่มีเงินจ่าย ดังนั้นจึงอาศัยการชักชวนจากญาติ และจากเพื่อน

3. เดินทางเข้ามาสมัครด้วยตนเอง จากการสัมภาษณ์แรงงานเพื่อนบ้าน พบว่ามีแรงงานส่วนน้อย ได้เดินทางเข้ามาสมัครงานตามร้านค้า ร้านอาหาร โรงแรม เขตก่อสร้าง แต่มักจะไม่ประสบผลสำเร็จและไม่ได้รับการตอบรับที่ดีจากเจ้าของร้าน เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะนายจ้างยังไม่มีความไว้วางใจต่อแรงงานโดยตรง อีกทั้งยังไม่รู้ภูมิหลัง ไม่มีการรับรอง จึงไม่กล้าที่จะรับเข้าทำงาน

ชุมชนแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ภายในโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัดนั้น จะอยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก รวมกันเป็นกลุ่มอย่างชัดเจน สภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับ ชุมชนชนบทของไทยที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นเดียวกัน มีความผูกพันฉันท์พี่น้อง สมาชิกในชุมชนจะให้ความสำคัญในเรื่องความเป็นมิตรต่อเพื่อนบ้าน มีการติดต่อกันแบบเป็นกันเอง เอื้อเฟื้อและจริงใจต่อกัน โดยแรงงานส่วนใหญ่จะเป็นกะเหรี่ยงพม่า และชาวพม่ามุสลิม เพราะจังหวัดราชบุรีมีเขตแดนติดกับประเทศพม่าทางด้านฝั่งอำเภอสวนผึ้ง ชนกลุ่มน้อยชาวกระเหรี่ยงด้านตะเข็บชายแดน อำเภอสวนผึ้ง จ.ราชบุรีนั้น ชาวไทยบริเวณชายแดนส่วนหนึ่ง มีความสัมพันธ์อันดีกับชนกลุ่มน้อยชาวพม่า โดยเฉพาะกระเหรี่ยง เพราะส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องข้ามฝั่งไปมาหาสู่กัน

ชุมชนแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ภายในโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด นี้มีความคล้ายคลึงกับชุมชนชนบทของไทย เนื่องจากชุมชนพม่าขนาดใหญ่นั้นอยู่บริเวณจังหวัดสมุทรสาครและจังหวัดสมุทรสงคราม สังคมขนาดใหญ่ของชุมชนพม่านั้น ก่อให้เกิดปัญหามากมายตามมา เช่น สภาพความเป็นอยู่ทางสังคมที่มีความเป็นอยู่ที่ไม่ดี มีการก่ออาชญากรรมเกิดขึ้น และแรงงานพม่าที่เข้ามามากเกินไปนั้น ก่อให้เกิดแรงงานพม่าล้นตลาด ทำให้แรงงานบางคนไม่มีงานทำ นอกจากนั้นยังทำให้คนในพื้นที่ เกิดการดูถูกเหยียดหยามแรงงานพม่าที่ก่อปัญหา เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนพม่า ภายในโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จากัด นั้น ค่อนข้างเป็นชุมชนขนาดเล็ก อีกทั้งภายใน ต.กรับใหญ่ อ.บ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ค่อนข้างมีโรงงานอุตสาหกรรมน้อย มีเพียง 2-3 โรงงานเท่านั้น ตลาดแรงงานจึงไม่ใหญ่มากนัก ทำให้แรงงานทุกคนในย่านนี้ได้งานทำ เมื่อเป็นชุมชนขนาดเล็กกว่า ปัญหาจึงน้อยกว่า และค่อนข้างที่จะมีความสงบ เป็นไปในทิศทางพึ่งพิงกันเสียมากกว่า ไม่มีการแบ่งพรรคพวก หรือการก่ออาชญากรรมร้ายแรง เพราะแรงงานส่วนใหญ่จะรู้จักกัน ซึ่งคล้ายกับชุมชนชนบทของไทย เนื่องจากมีการเป็นอยู่แบบฉันท์พี่น้อง มีความผูกพัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น

การศึกษาเรื่อง “ความพึงพอใจของชุมชนแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าต่อการทำงาน กรณีศึกษาภายในบริษัท ว.ธนทรัพย์ จ.ราชบุรี” ในครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ทั้งชายและหญิงภายในบริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด จำนวน 9 คน โดยชื่อที่ใช้เป็นนามสมมติทั้งสิ้น ซึ่งผลการศึกษาปรากฏดังนี้ คือ

1. หม่อง แรงงานเพื่อนบ้านชายชาวพม่า หม่องทำงานที่โรงงานแห่งนี้มา 4 ปีแล้ว โดยทำหน้าที่ลำเลียง แบกหาม ใช้แรงงาน ซึ่งงานหนักเทียบเท่ากับงานที่เก่า แต่ได้รับค่าแรงมากกว่า อีกทั้งยังมีสวัสดิการที่ดีกว่าอีกด้วย การทำงานของหม่องในแต่ละวันจะได้รับงานตามหน้าที่ที่หัวหน้างานมอบหมายให้ บางวันต้องไปจัดกระสอบปุ๋ยที่โกดัง บางวันต้องลำเลียงปุ๋ยขึ้นรถเพื่อขนส่ง

นายหม่องกล่าวว่า คงจะทำงานที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ไปตลอด จนกว่าร่างกายจะไม่สามารถทำงานหนักได้ จึงจะกลับบ้านเกิดไปหาครอบครัวของตน

2. ซาตาจี แรงงานเพื่อนบ้านหญิงชาวพม่า นางซาตาจี ได้เดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทยเป็นเวลา 6 ปี จากการชักชวนจากคนในหมู่บ้าน เนื่องจากรายได้จากการทำนาไม่พอใช้จ่าย โดยนายหน้าพามายังโรงงานแห่งนี้ อีกทั้งเมื่ออยู่ทำงานแล้วก็ไม่อยากย้ายไปทำงานที่ใดอีก เนื่องจากความพึงพอใจในด้านสวัสดิการความเป็นอยู่ เพราะทางบริษัทอนุญาตให้แรงงานสามารถนำลูกมาเลี้ยงดูที่โรงงานได้ ทำให้แรงงานไม่ต้องพลัดพรากจากลูกของตน ทั้งยังสามารถเกื้อกูลกันระหว่างแรงงานอีกด้วย

3. แว แรงงานเพื่อนบ้านชายชาวพม่า โดยนายแว เข้ามาทำงานในประเทศไทยเป็นเวลานานนับสิบปี นายแวนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งโรงงานจะมีห้องละหมาด สำหรับไทยมุสลิม และพม่ามุสลิม ไว้ทำพิธีละหมาด ทำให้มีที่พักผ่อนทางใจ จากการสัมภาษณ์ พบว่าการนับถือศาสนาและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นหนึ่งในความพึงพอใจพื้นฐาน เพราะเมื่อแรงงานจากบ้านเกิดมาอยู่ในพื้นที่อื่นๆแล้วนั้น หากพื้นที่ดังกล่าวมีชุมชนที่นับถือศาสนาเดียวกัน มีความคล้ายคลึงกันทางด้านวัฒนธรรม และประเพณี ก็จะทำให้แรงงานอยู่อย่างมีความสุขมากยิ่งขึ้น

4. เทา แรงงานเพื่อนบ้านชายชาวพม่า นายเทามีคนติดต่อพามาทำงานที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ โดยทำงานที่นี่เป็นเวลา 1 ปีแล้ว เมื่อมาทำงานที่นี่ รู้สึกอบอุ่น ผู้คนส่วนใหญ่จะรู้จักกันหมด เวลาพัก ก็จะพูดคุยกัน มีกิจกรรมร่วมกัน ทำให้ไม่เหงา โดยตนจะขยันทำงานเก็บเงิน เพื่อหวังว่าวันหนึ่งจะมีชีวิตที่ดีขึ้น จากการสัมภาษณ์นายเทา ทำให้เห็นการสร้างเครือข่ายของกลุ่มคนพม่า ระหว่างคนที่มาอาศัยอยู่ในประเทศไทยก่อนหน้าเป็นเวลานาน และคนที่ยังอยู่ที่พม่าแต่อยากมาหางานทำที่ไทย โดยการบอกกล่าว ถ่ายทอดข้อมูล ประเภทการทำงาน สถานที่พัก การชักชวนให้เข้ามาทำงานร่วมกัน อยู่ใกล้กัน ก่อเกิดเป็นกลุ่มชุมชน

5. อาแม แรงงานหญิงเพื่อนบ้านชาวพม่า โดยอาแมได้เข้ามาทำงานที่ประเทศไทยกับลูกพี่ลูกน้อง แต่ทำงานคนละโรงงาน และทำงานที่แรกคือที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ เนื่องจากทราบว่างานไม่หนักมากและได้เงินเดือนดีกว่าทำงานที่พม่า อาแมจึงเข้ามาทำงานที่โรงงานแห่งนี้เป็นเวลา 3 ปีแล้ว ตนทำงานส่งเงินกลับบ้านไปให้พ่อแม่และพี่ชาย ซึ่งทำงานเปิดร้านขายของที่เมืองย่างกุ้ง จากการสัมภาษณ์ ทำให้เห็นว่า เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลการทำงานและรายได้ อีกทั้งยังถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานซึ่งกันและกัน ระหว่างคนในครอบครัว และระหว่างแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าที่เข้ามาประกอบอาชีพอยู่ก่อนหน้านี้

6. ซาน แรงงานเพื่อนบ้านหญิงชาวพม่า ซานได้เข้ามาทำงานครั้งแรกเป็นคนงานแกะเปลือกกุ้งที่จังหวัดสมุทรสาคร และได้ย้ายมาทำงานที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ เป็นเวลา 5 ปี ตามคำชักชวนของสามี เนื่องจากสามีทราบข่าวจากเพื่อน ๆ ว่าโรงงานแห่งนี้ต้องการแรงงานเป็นจำนวนมาก อีกทั้งมีเพื่อนที่ทำงานที่นี่อยู่ก่อนแล้ว จึงได้ติดต่อสอบถามข้อมูลกับเพื่อน และทำการย้ายมาทำงานที่นี่จนกระทั่งปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์นี้ ทำให้เห็นความพึงพอใจของซานในเรื่องของรายได้จากการทำงาน ที่มีรายได้สูงกว่าการทำงานที่พม่า ทำให้สามารถมีเงินเก็บส่งกลับไปให้ที่บ้าน อีกทั้งสามารถเลี้ยงชีพและดูแลครอบครัวได้ นอกจากนี้ยังมีเงินเก็บที่จะสามารถไว้ใช้ในบั้นปลายชีวิตอีกด้วย

7. ซัน แรงงานเพื่อนบ้านหญิงชาวพม่า ซันเดินทางมาทำงานที่ประเทศไทย โดยการจ่ายเงินให้นายหน้าที่มาหาแรงงานในหมู่บ้าน ตอนแรกที่มาถึงกรุงเทพฯ นายหน้าได้จัดส่งให้ตนไปทำงานที่โรงงานผลิตรองเท้า ต้องหลบซ่อนในตอนแรก ต่อมาเมื่อพูดภาษาไทยได้มากขึ้น นายหน้าคนเดิมจึงได้พาไปทำใบอนุญาตทำงานของแรงงานต่างด้าว และหลังจากนั้นจึงได้ย้ายที่ทำงานไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งสุดท้ายได้มาทำงานที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ และคิดว่าจะไม่ย้ายไปทำงานที่อื่นอีก โดยตนอยากจะเก็บเงินให้ได้มาก ๆ เพื่อวันหนึ่งที่ตนกลับไปจะมีเงินไปปลูกบ้านให้พ่อแม่ได้ จากการสัมภาษณ์ ทำให้มองเห็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกลุ่มแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าด้วยกันเอง เรื่องการทำงาน ความน่าเชื่อถือของผู้ที่ชักชวนให้เข้ามาทำงานที่ประเทศไทย สภาพความเป็นอยู่ที่ประเทศไทยที่เป็นเหตุหลักในการอยากเข้ามาทำงานของแรงงานพม่า

8. ดา แรงงานเพื่อนบ้านหญิงชาวพม่า ดาเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทย เพราะมีเพื่อนบ้านชักชวนให้เข้ามาทำงานด้วยกัน โดยตนทราบมาว่าค่าแรงจากการทำงานดีกว่าในประเทศพม่ามาก เนื่องจากงานรับจ้างที่ตนทำอยู่นั้น รายได้ไม่เพียงพอ ครั้งแรกดาทำงานที่โรงงานอีกแห่งในจังหวัดราชบุรี และย้ายมาทำงานที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ได้เกือบ 4 ปีแล้ว และอยากจะทำต่อไปเรื่อย ๆ ยังไม่คิดจะกลับไปประเทศพม่า จากการสัมภาษณ์ ทำให้มองเห็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มชนชาวพม่าด้วยกัน ในการชักชวนกันเข้ามาทำงานในประเทศไทย โดยมองเห็นในเรื่องของประโยชน์หลักคือรายได้นั่นเอง

9. มะธา แรงงานเพื่อนบ้านหญิงชาวพม่า มะธาเดินทางเข้ามาทำงานที่ประเทศไทยตั้งแต่ 20 ปีที่แล้ว โดยตอนนั้นมีนายหน้าชักชวนให้มาทำงานที่ประเทศไทย และตนพอทราบจากเพื่อนบ้านมาบ้างว่ามาทำงานที่ประเทศไทยค่าแรงดีกว่าที่ประเทศพม่า เริ่มแรกนั้นตนเข้ามาเป็นคนรับใช้ในบ้าน งานไม่หนัก แต่ก็ไม่มีวันหยุดเลย ตนก็เปลี่ยนงานไปเรื่อย ๆ ตามคำชักชวนของเพื่อน จนที่ปัจจุบันคือที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ โดยได้ทำงานที่โรงงานนี้มา 10 ปีแล้ว จากการสัมภาษณ์ ทำให้มองเห็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชาวพม่าด้วยกันเอง ในกลุ่มที่จะเข้ามาทำงานที่ประเทศไทย ในการประกอบอาชีพ สภาพการทำงาน ความเป็นอยู่และรายรับที่เหมาะสม และทำให้เห็นถึงความพึงพอใจในเรื่องของรายได้ ที่สมกับที่ตนบากบั่นในการทำงาน เพื่อเก็บหอมรอมริบ เพื่อให้ครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จนสามารถเก็บเงินส่งกลับไปให้พ่อแม่ซื้อที่นาเป็นของตนเองได้

จากผลการศึกษา พบว่า แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าในโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด ส่วนใหญ่มุ่งหวังที่จะมีรายได้เป็นสำคัญ มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ กลุ่มที่อยู่นานจะมีอิสระมีความเป็นอยู่คล้ายคนไทยทั่วไป มีการจดทะเบียนแรงงานต่างชาติมากขึ้นโดยลำดับ แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าส่วนใหญ่ปรารถนาที่จะเก็บเงินจากการทำงานส่งกลับไปยัง

ครอบครัวของตนที่ประเทศพม่า หลายคนมีความหวังว่าจะสามารถทำงานในประเทศไทยสักระยะหนึ่งก็จะกลับประเทศของตน พร้อมเงินทุนมากพอที่จะทำให้ครอบครัวมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น

สภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตประจำวันของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าภายในโรงงาน ผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัดนี้ เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็ก ทำให้แรงงานทุกคนได้งานทำ โดยสังคมแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าในบริเวณนี้ มีความสงบ อยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัย ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก หรือก่ออาชญากรรมร้ายแรง ซึ่งจะคล้ายกับชุมชนชนบทของไทย เนื่องจากมีความผูกพันกันฉันท์พี่น้อง การอยู่ร่วมกันแบบชุมชนขนาดเล็กนั้นก่อให้เกิดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

ลักษณะการปฏิบัติงานของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า จากการสอบถามและสังเกตพบว่า การทำงานภายในโรงงานผลิตปุ๋ยนั้น พนักงานฝ่ายผลิตทุกคนต้องสวมเครื่องแบบตามที่โรงงานระบุ ทั้งแรงงานชาวไทย และชาวพม่า โดยพนักงานต้องสวมเสื้อแขนยาวสีน้ำเงิน (ทางบริษัทเป็นผู้แจกให้) กางเกงขายาวสีเข้มและสอดขากางเกงใส่ลงไปในรองเท้าบู๊ท และเฉพาะผู้หญิงจะมีผ้ากันเปื้อนสวมทับชุดพนักงานอีกทีหนึ่ง เพื่อเป็นการแยกให้เห็นเด่นชัดว่าเพศชายหรือหญิง และพนักงานจะสวมถุงมือ หมวก และจะสวมผ้าปิดปากหรือไม่ก็ได้ ซึ่งจากการสังเกต พบว่าแรงงานพม่าส่วนใหญ่จะไม่สวมถุงมือ แต่จะใส่ผ้าปิดปากและหมวกเวลาทำงาน เนื่องจากกลิ่นและฝุ่นของปุ๋ย การทำงานฝ่ายผลิตแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ที่แรงงานชาวพม่าทำ ได้แก่

1. ฝ่ายปิดผนึกกระสอบปุ๋ย และตรวจสอบน้ำหนักตามเครื่องชั่ง โดยในฝ่ายนี้แรงงานส่วนใหญ่ จะเป็นผู้หญิง เพราะไม่ได้ใช้แรงงานมากนัก เพียงแค่ตรวจสอบและปิดผนึกกระสอบปุ๋ยชั้นใน เพื่อให้สายพานลำเลียงกระสอบปุ๋ยไปที่เครื่องเย็บปิดปากกระสอบปุ๋ย ส่วนตรงนี้ใช้แรงงาน 2 กลุ่ม กลุ่มละ 10 คน ประจำที่ตามจุด ซึ่งใครได้รับมอบหมายให้อยู่จุดใด ก็จะอยู่จุดนั้นไปตลอด ฝ่ายนี้มีหัวหน้าคนงาน 1 คน เป็นคนไทย คอยเดินตรวจดูความเรียบร้อยสลับไปมาระหว่างวัน ส่วนใหญ่แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ที่บริษัทแห่งนี้ จะทำงานมาไม่น้อยกว่า 1 ปีแล้ว ซึ่งถือว่าค่อนข้างมีความชำนาญในการทำงานพอสมควร หากมาเริ่มงานใน 2-3 เดือนแรก ซึ่งอยู่ในช่วงทดลองงาน หัวหน้างานจะมอบหมายให้มีพี่เลี้ยงในกลุ่มช่วยตรวจสอบ 1 คน เป็นการตรวจดูความเรียบร้อยในการทำงาน

2. ฝ่ายลำเลียง, แบกหาม และจัดปุ๋ยเป็นกองแบ่งตามประเภท ฝ่ายนี้เป็นฝ่ายที่ใช้แรงงานในการทำงาน แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าทั้งหมดที่ฝ่ายนี้จึงเป็นผู้ชาย โดยจะทำหน้าที่ในการลำเลียงปุ๋ยขึ้นรถขนส่งปุ๋ยหรือทำงานแบกหามตามจุดต่าง ๆ เช่น แบกกระสอบปุ๋ยขึ้นสายพานลำเลียงในส่วนที่ไม่มีเครื่องจักร และฝ่ายที่จัดเก็บปุ๋ยแบ่งตามประเภทที่โกดังเก็บสินค้า ซึ่งแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าทุกคน จะได้รับมอบหมายหน้าที่ในแต่ละวันในตอนเช้า ไม่ได้ระบุจุดในการทำงานเหมือนเดิมทุกวัน เริ่มตั้งแต่เวลาเช้า 08.00 น. หัวหน้างานซึ่งเป็นคนไทยจะทำการแบ่งกลุ่มให้แรงงานพม่าตามประเภทที่ต้องการ เมื่อได้รับมอบหมายจุดในการทำงานแล้ว แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าทุกคนก็จะทำงานตามจุดนั้น ๆ ตลอดทั้งวัน แต่อาจจะมีการเรียกตัวมาช่วยในจุดอื่นที่ต้องการกำลังคนมากขึ้นก็ได้ เช่น ในเวลาที่มีรถขนส่งมาพร้อมกันหลายคันก็อาจจะสลับจุดการทำงานจากการจัดเรียงกระสอบปุ๋ยที่โกดังเก็บสินค้ามาช่วยลำเลียงปุ๋ยขึ้นรถก่อนก็ได้

ดังนั้นการทำงานที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าส่วนมากมักชอบสังคมความเป็นอยู่แบบชุมชนสังคมพม่าที่มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อีกทั้งยังชอบที่หัวหน้างานใจดี แรงงานเพื่อนบ้านเหล่านี้ อยากที่จะทำงานที่โรงงานแห่งนี้ต่อไปเรื่อย ๆ โดยไม่ได้คิดจะย้ายไปทำงานที่ใดอีก

จากการศึกษาเกี่ยวกับความพึงพอใจของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ในการทำงานภายในโรงงานผลิตปุ๋ย บริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด ซึ่งสามารถสรุปรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

ด้านความพึงพอใจต่อรายได้ที่ได้รับจากทางโรงงาน เพราะสามารถเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว อีกทั้งยังสามารถส่งเงินกลับไปยังครอบครัวที่ประเทศพม่าได้อีกด้วย สำหรับที่อยู่อาศัย แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่านั้นพอใจในที่พักที่แบ่งออกเป็นสัดส่วน และที่พักสะอาด ทั้งนี้ แรงงานทุกคนจะต้องช่วยกันดูแลรักษาความสะอาดในส่วนกลางของที่พัก เช่น โรงครัว และที่สำหรับทานอาหาร อีกทั้งแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่ายังสามารถดำรงรักษาวัฒนธรรมในการนับถือศาสนา แรงงานชาวพุทธก็ยังสามารถไปทำบุญที่วัดบริเวณโรงงาน และแรงงานชาวมุสลิมก็ยังสามารถประกอบพิธีละหมาดได้ที่โรงงานอีกด้วย สุดท้ายแล้วนั้นจะเห็นได้ว่าแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าทุกคน ก็อยากที่จะกลับไปใช้ชีวิตที่ภูมิลำเนาเดิมคือ ประเทศพม่าอันเป็นประเทศที่ตนจากมา

อีกทั้งความพึงพอใจจากความเป็นธรรมของทางบริษัทในการออกกฎระเบียบ และดูแลในเรื่องสวัสดิการต่าง ๆ รวมไปถึงตัวนายจ้างที่ไม่มีอคติต่อแรงงานเพื่อนบ้าน สิ่งเหล่านี้จะทำให้แรงงานเพื่อนบ้านมีความไว้วางใจในการที่จะฝากชีวิตการทำงานไว้กับบริษัท ซึ่งจากการสัมภาษณ์เบื้องต้นในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวไปแล้วนั้น ทางบริษัทได้รับผลตอบรับจากความไว้วางใจของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าค่อนข้างไว้ใจในตัวบุคคล เช่น หัวหน้างานซึ่งแรงงานชาวพม่ากล่าวถึงอยู่บ่อย ๆ นอกจากนี้ยังพอใจในเรื่องของสวัสดิการอีกด้วย

ความพึงพอใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานเพื่อนบ้านด้วยกันนั้น สังคมชาวพม่ามักอยู่รวมกันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ โดยจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี มีการอยู่กันในสังคมแบบพี่แบบน้อง ซึ่งทำให้ลดทอนความคิดถึงบ้านเกิดที่พม่าได้อย่างมาก อีกทั้งจากการสอบถามแรงงานมักพอใจในการอยู่รวมกันเป็นสังคม เนื่องจากไม่เหงาเหมือนการไปเป็นแม่บ้าน ที่จะต้องออกไปอยู่ลำพัง ต่างคนต่างภาษา ทำให้ไม่เกิดความรักความผูกพันในงานนั้น ๆ

นอกจากสวัสดิการที่ได้รับจากบริษัทแล้ว อัตราค่าจ้างของบริษัทก็มีส่วนทำให้แรงงานเพื่อนบ้านเหล่านี้พึงพอใจเป็นอย่างมาก เพราะได้ค่าแรงขั้นต่ำเท่าเทียมกับคนไทย ทำให้ไม่รู้สึกว่าโดนกดขี่และแบ่งแยก อีกทั้งเงินค่าจ้างยังทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสุขสบายมากขึ้น สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ และสามารถหาซื้อสิ่งของเพื่อตอบสนองความต้องการได้ เช่น โทรศัพท์ ทีวี ตู้เย็น เพราะสิ่งของเหล่านี้ที่ประเทศพม่าราคาสูงมาก อีกทั้งรายได้ที่พม่าน้อยหรือแทบจะไม่มีรายได้เลย ทำให้การทำงานที่นี่ นอกจากจะมีเงินจุนเจือตัวเองแล้ว ยังสามารถจุนเจือคนในครอบครัว หรือญาติพี่น้องที่อยู่ที่ที่ประเทศพม่าได้อีกด้วย และสุดท้ายที่ทำให้แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่ากลุ่มนี้มีความพึงพอใจ คือสังคมรอบข้าง และชาวบ้านคนไทย ที่พักอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ไม่ดูหมิ่น หรือแสดงท่าทีรังเกียจ อยู่กันแบบเป็นมิตร เพราะจากการสอบถาม แรงงานบางคนที่เคยทำงานที่อื่น เคยโดนดูถูกเหยียดหยาม

แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าที่โรงงานแห่งนี้ ได้รับอัตราค่าจ้างวันละ 300 บาท ต่อการทำงาน 8 ชั่วโมง และหากมีโอทีกรณีงานเร่งด่วน จะคิดค่าจ้างเพิ่มให้อีกชั่วโมงละ 60 บาท และมีวันหยุดงานสัปดาห์ละหนึ่งวันคือทุกวันอาทิตย์ เดือนหนึ่งหยุด 4 วัน อีกทั้งสามารถลาเพิ่มได้ โดยหักค่าแรงเป็นรายวัน สำหรับบางโรงงาน อาจจะให้เงินเดือนที่เท่ากันกับโรงงานแห่งนี้ แต่แรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่ากลุ่มนี้ก็จะไม่ย้ายไปทำงานที่ไหน เพราะอยู่ที่นี่มีความเป็นครอบครัว มีความสบายใจ มีความสุข แรงงานเพื่อนบ้านสามารถอยู่ร่วมกันกับชุมชนไทยเป็นอย่างดี

การศึกษาเรื่องลักษณะชีวิตทางสังคม ชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่านั้น มีความน่าสนใจในการศึกษา เพื่อให้นายจ้างได้เข้าใจลักษณะการอยู่ร่วมกันทางสังคมของแรงงานเพื่อนบ้าน เพื่อที่จะได้เรียนรู้และปฏิบัติต่อกันอย่างมีมิตรไมตรี เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น และเพื่อจะได้ทราบความพึงพอใจของแรงงานเพื่อนบ้าน เนื่องจากในปัจจุบันอัตราการขาดแคลนแรงงานเพื่อนบ้าน มีเพิ่มมากขึ้น ด้วยกฎระเบียบและกฎหมายที่ชัดเจนมากกว่าในอดีต แต่ในปัจจุบันแรงงานเพื่อนบ้านยังคงเป็นที่ต้องการและนายจ้างก็ยังคงที่จะต้องการให้แรงงานเพื่อนบ้านเหล่านั้นเข้ามาทำงานอย่างต่อเนื่องด้วยความเต็มใจ และพอใจที่จะทำงานภายในบริษัทของตนต่อไป

การศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาลักษณะชีวิตทางสังคม ชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้าน กรณีศึกษาภายในบริษัท ว.ธนทรัพย์ จำกัด เพื่อให้ได้ทราบข้อมูลลักษณะชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริง ชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้าน การใช้ชีวิตประจำวัน และการมีส่วนร่วมในกลุ่มของแรงงานเพื่อนบ้านเอง สามารถนำเสนอผลสรุปการศึกษาและข้อเสนอแนะได้ ดังนี้

ภูมิหลังของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่านั้น จากการศึกษาพบว่าคุณภาพชีวิตของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า ก่อนที่จะเดินทางเข้ามาที่ประเทศไทยทั้งทางด้านสังคม ด้านครอบครัว และด้านการทำงานนั้นอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี สภาพการดำเนินชีวิตในภูมิลำเนาเดิมค่อนข้างยากลำบาก ส่วนมากแรงงานมักการศึกษาน้อย เนื่องจากครอบครัวยากจน การทำงานที่ภูมิลำเนาเดิมส่วนมากมักประกอบอาชีพ ทำนา ทำไร่ แต่เมื่อหมดฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ก็มักจะประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป บ้างก็มีงานทำ บ้างเมื่อหมดหน้านาก็ไม่งานทำ ไม่มีรายได้ เกิดปัญหาความยากจน ทำให้ประชาชนในประเทศเกิดความไม่มั่นคง แสวงหาเสรีภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่า

ข้อมูลส่วนบุคคลของแรงงานเพื่อนบ้าน ที่ผู้ศึกษาทำการสัมภาษณ์ทั้ง 9 คนนั้น พบว่าส่วนมากจะหลีกหนีความยากจนในประเทศ เพื่อเข้ามาทำงานหาเงินในประเทศไทย เพื่อหวังจะมีอนาคตที่ดีขึ้น มีรายได้ที่ดีขึ้น มีเงินเหลือส่งกลับไปให้ครอบครัว พ่อแม่ พี่น้อง ที่พม่า ไว้ปลูกบ้าน มีไร่ ไว้ทำไร่ทำนา เมื่อยามตนต้องกลับสู่บ้านเกิด เมื่อไม่ได้ทำงานที่ประเทศไทยแล้ว

โดยส่วนมากแรงงานเพื่อนบ้านทั้ง 9 คนนี้ เข้ามาทำงานผ่านทางนายหน้าหางาน บางคนเคยทำงานที่อื่นมาก่อน แต่พอมาทำงานที่โรงงานแห่งนี้ แรงงานเพื่อนบ้านทั้งหมดก็ไม่คิดจะหางานใหม่อีกเลย เนื่องจากชุมชนสังคมแรงงานเพื่อนบ้านที่นี่ เป็นสังคมขนาดเล็ก เหมือนเป็นชุมชนชนบทย่อม ๆ ของพม่า โดยแรงงานเพื่อนบ้านในชุมชนนี้ จะอยู่กันแบบครอบครัวฉันท์พี่น้อง คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีน้ำจิตน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ทำให้แรงงานเพื่อนบ้านเหล่านี้ คลายความคิดถึงบ้านเกิดได้มาก แรงงานส่วนใหญ่เมื่อถึงเวลาทำงานจะทำเต็มที่ ถึงแม้งานจะหนัก แต่พวกเขาก็เคยชิน เพราะงานที่ประเทศบ้านเกิดหรือที่โรงงานเก่าที่เคยทำมาก็หนักกว่านี้บ้าง หรือหนักเท่านี้บ้าง เมื่อถึงวันหยุดแรงงานก็จะออกไปเที่ยวเปิดหูเปิดตาที่ตลาดในอำเภอ เมื่อวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก็จะร่วมกันทำอาหารไปทำบุญที่วัด ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงาน มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิมมาก ทั้งด้านสังคมและด้านรายได้ อีกทั้งยังมีการยึดถือขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพม่าให้ดำรงสืบไป

สังคมชุมชนแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าที่โรงงานผลิตปุ๋ยแห่งนี้ จะแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ที่แรงงานเพื่อนบ้านเคยอยู่มา เนื่องจากชุมชนแรงงานเพื่อนบ้านแห่งนี้ เป็นชุมชนขนาดเล็ก ซึ่งจะมีความคล้ายคลึงกับชุมชนชนบทของไทย ที่อยู่ร่วมกันด้วยความเป็นมิตร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อีกทั้งสังคมของชุมชนคนไทยรอบข้าง ที่เป็นสังคมชนบท ก็ทำให้แรงงานพึงพอใจที่จะทำงานใช้ชีวิตอยู่ที่โรงงานแห่งนี้ เพราะชาวบ้านคนไทยที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกันไม่มีการแสดงทีท่ารังเกียจ อยู่กันแบบเป็นมิตร ทำให้แรงงานเพื่อนบ้านรู้สึกปลอดภัย สบายใจ และมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น จนแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าส่วนใหญ่ที่ทำงานที่นี่ไม่คิดจะย้ายไปทำงานที่ไหนอีก อยากจะอยู่ทำงานที่นี่ไปเรื่อย ๆ มีครอบครัวที่นี่ จนกว่าโรงงานเลิกจ้าง หรือจนกว่าร่างกายจะไม่สามารถทำงานไหว จึงคิดจะย้ายกลับบ้านเกิดของตน

ทุกวันนี้ภาพของแรงงานพม่าในการดำเนินชีวิตประจำวันมีความกลมกลืน และอยู่ร่วมกับสังคมไทยได้ราบรื่นกว่าแต่ก่อน นั่นเป็นเพราะว่าส่วนหนึ่งทั้งคนไทยและคนพม่ามีวัฒนธรรมประเพณีที่ใกล้เคียงกัน ในกรอบใหญ่คือการนับถือพระพุทธศาสนา และศาสนาอิสลาม ที่แม้ว่าจะนับถือต่างศาสนา แต่ก็สามารถอยู่รวมกันอย่างสันติสุข อีกทั้งความคล้ายคลึงทางชาติพันธุ์จึงทำให้เส้นแบ่งระหว่างเขากับเราลดน้อยลง

ความพึงพอใจในชีวิต และสิ่งแวดล้อม ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ของแรงงานเพื่อนบ้านตลอดจนความคาดหวังที่จะอาศัยและทำงานในประเทศไทยในระยะยาว นั้นประกอบด้วย ความพึงพอใจในทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจและสังคม ซึ่งคุณภาพชีวิตทางด้านร่างกาย หมายถึง อาหารและโภชนาการ เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นในการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อมที่บริสุทธิ์ คุณภาพชีวิตทางด้านจิตใจ หมายถึง ความมีคุณธรรม มีศีลธรรม และจริยธรรมในตัวเองและสังคม มีความซื่อสัตย์สุจริต ความจงรักภักดีต่อชาติ ความมีเกียรติศักดิ์ศรี ความเชื่อมัน ศรัทธา ความพึงพอใจ และสำหรับด้านคุณภาพชีวิตทางสังคม หมายถึง การศึกษาและการประกอบอาชีพที่เหมาะสม เป็นผู้มีระเบียบวินัย จากผลการศึกษาล้วนแสดงให้เห็นได้ว่าลักษณะชีวิตทางสังคม และความพึงพอใจของชุมชนแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่า กรณีศึกษาภายในบริษัท ว.ธนทรัพย์ จ.ราชบุรี นั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านร่างกาย ด้านจิตใจและด้านคุณภาพชีวิตทางสังคมอีกด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการศึกษาจะเห็นถึงความพึงพอใจของแรงงานเพื่อนบ้านชาวพม่าภายใน บริษัท ว.ธนทรัพย์ จ.ราชบุรี แต่ผู้ศึกษายังเห็นว่าควรมีการพัฒนาสังคม ชุมชนของแรงงานเพื่อนบ้าน เพื่อคุณภาพชีวิตโดยรวมของแรงงานเพื่อนบ้าน เพื่อส่งเสริมให้แรงงานมีศักยภาพสูงเพื่อส่งเสริมขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ มีความมั่นคง และมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น เนื่องจากในปัจจุบันเราต้องยอมรับว่า แรงงานเพื่อนบ้านเป็นส่วนหนึ่งในสังคมไทย เป็นส่วนหนึ่งในเรื่องของการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ เป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันการเติบโตทางเศรษฐกิจที่คนไทยมองข้ามมาทำงานทดแทนคนไทย คนไทยควรต้องให้เกียรติและเคารพแรงงานเพื่อนบ้านเหล่านี้ ให้ได้เข้าถึงสิทธิพึงมีพึงได้ในประเทศไทย

โดยมีความเห็นในการพัฒนาสังคมชุมชนแรงงานเพื่อนบ้าน เช่น ควรส่งเสริมให้เอกชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะและฝีมือแรงงานเพื่อนบ้านเพื่อเพิ่มคุณภาพแรงงานและยกระดับมาตรฐานฝีมือแรงงาน ส่งเสริมมาตรการด้านการประกันสังคม ขยายขอบข่ายการให้สวัสดิการด้านแรงงานแก่แรงงานเพื่อนบ้าน เพื่อให้มีการคุ้มครองแรงงานทั้งในระบบและนอกระบบอย่างเหมาะสม และให้มีระบบการคุ้มครองสุขภาพความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการ ส่งเสริมให้เกิดระบบแรงงานสัมพันธ์ที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการแก้ไข ปัญหา พัฒนา และคุ้มครองแรงงานเพื่อนบ้านอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ส่งเสริมการสร้างความสมดุลระหว่างการบังคับใช้ กฎหมายแก่แรงงาน

เพื่อนบ้านและการให้ความคุ้มครองสิทธิแก่แรงงานเพื่อนบ้านตามสมควร โดยยึดหลักความมั่นคงทางเศรษฐกิจความมั่นคงของชาติ และความมั่นคงของตัวแรงงานให้เกิดการผสมผสานกันอย่างเหมาะสม และ ส่งเสริมให้กระทรวงสาธารณสุขควรร่วมกับภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้องพิจารณาจัดสรรงบประมาณในการให้บริการสาธารณสุข กำหนดทางเลือกในการให้การประกันสุขภาพแก่แรงงานเพื่อนบ้านที่หลากหลายมากขึ้น พร้อมทั้งอาศัยความร่วมมือกับสถานพยาบาลเอกชนและคลินิก (อาสาสมัคร) ในการเข้าร่วมโครงการประกันสุขภาพแรงงานเพื่อนบ้านมากขึ้นอีกด้วย

รายการอ้างอิง

กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง. (2545). *พัฒนาการของสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

โกวิท พวงงาม. (2549). *ถอดรหัสความคิด ของ โกวิทย์ พวงงาม ว่าด้วยการเมืองและชุมชนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บริษัท มิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด.

โกวิท พวงงาม. (2551). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*.กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

ทายาท ศรีปลั่ง. (2546). *อนาคตงานทรัพยากรบุคคลกับการสร้างความยั่งยืนของธุรกิจ*. กรุงเทพฯ: สถาบันทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. (2550). *กถาพัฒนากร*.กรมการพัฒนาชุมชน.กรุงเทพฯ: บริษัท รำไทยเพรส จำกัด.

ปาริชาติ วลัยเสถียร, จิตติ มงคลชัยอรัญญา และโกวิทย์ พวงงาม. (2541). *รายงานการศึกษาเรื่อง นโยบายและมาตรการในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ปรีชา เปี่ยมพงษ์ศานต์. (2535). *การพัฒนาแนวพุทธ ความเสมอภาคและความยุติธรรม*. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรสโปรดักส์.

ผ่องพรรณ มณีรัตน์. (2521). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมการสร้างตำรา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พฤกษ์ เถาถวิล. (2553). *นโยบายการจัดการแรงงานข้ามชาติของไทย จากความเกลียดกลัวคนต่างชาติ ถึง (เหนือกว่า) สิทธิมนุษยชน*. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ภณิการ์ เพชรเขียว. (2549). *การปรับตัวของแรงงานต่างด้าวชาวพม่าเชื้อสายมอญ* : ศึกษาเฉพาะ กรณีแรงงานในบริบทสวนยางจังหวัดสุราษฎร์ธานี. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รุ่งรัตน์ เหล่ารัศมีวิวัฒน์. (2552). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในงานของพนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค เขต 3 (ภาคเหนือ)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2554). *ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟิสิกซ์เซ็นเตอร์.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). *สังคมวิทยาชุมชน* : หลักการศึกษาวิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2555). *การจัดการมรดกวัฒนธรรมสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการพัฒนาชุมชน โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุพัตรา สุภาพ. (2541). *สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. (2533).*รากฐานแห่งชีวิตวัฒนธรรมชนบทในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: หมู่บ้านการพิมพ์.

เสถียร โกเศศ. (2505). *การศึกษาเรื่องประเพณีไทย*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

พิมพ์นภัส โภคา. (2550). *การปรับตัว การสนับสนุนทางสังคม กับคุณภาพชีวิตของแรงงานต่างชาติในอำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เฟื่องฟ้า ปัญญา. (2547). *การจ้างแรงงานต่างด้าวในกิจการประมงทะเลและกิจการต่อเนื่องในจังหวัดสมุทรสาคร*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โสภาพรรณ นิ่มมณี. (2540). *ปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจในงานของลูกจ้าง โรงงานอุตสาหกรรมอาหารกระป๋องในจังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อารี จำปากลาย. (2548). *ผู้ลี้ภัยจากประเทศพม่าในประเทศไทย ณ พ.ศ. 2548*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). *การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา.* เอกสารประกอบการเรียน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์.

ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานด้านการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 ในเหตุการณ์วิกฤติมหาอุทกภัย ระหว่างเดือนตุลาคม – ธันวาคม 2554

The Satisfaction of The Metropolitan Police Division 7 On Crime Prevention and Suppression During Floods Crisis in Thailand From October to December 2011

ศันสนีย์ วุฑฒกนก[26]

Abstract

This study aimed to investigate the satisfaction of Crime Suppression in Flood Crisis 2011 between October - December 2011 of the metropolitan police division 7. The sample group consisted of 260 polices by collecting questionnaires. The data were analysed and presented by Frequency, Percentage, Mean, Standard Deviation and Chi – square test. The result was as follows:

1. The data from questionnaire showed that the most of respondents were male, 21-30 years old, holding the bachelor's degree, singled, 6-10 years of work, Squad Leader in 2-5 years for Crime Suppression which relating to community police section with salary of 10,001 – 20,000 bahts.

2. The satisfaction of Crime Suppression in Flood Crisis 2011 were at a moderate level. Duties & Responsibilities has the highest mean, followed by Success of the operation and income compensation, welfare and benefits. In addition, working conditions has the lowest satisfaction.

3. From Hypothesis testing found that the gender of the metropolitan police division 7 have correlated with the satisfaction of Crime Suppression in Flood Crisis 2011 at .05 level.

4. For solutions to improve and enhance the satisfaction of Crime Suppression in Flood Crisis 2011 that the leaders or supervisors should take legal measures are most appropriate solutions for preventing and combating crime.

Keywords : Satisfaction Crime Suppression Flood Crisis

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในเหตุการณ์วิกฤติมหาอุทกภัย ระหว่างเดือนตุลาคม – ธันวาคม 2554 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ นายตำรวจชั้นสัญญาบัตร และเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวนที่ปฏิบัติหน้าที่สายงานป้องกันปราบปราม จำนวน 272 คน โดยใช้แบบสอบถาม และทำการวิเคราะห์สถิติด้วยความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการทดสอบไค-สแควร์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. การตอบแบบสอบถามพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุ 21-30 ปี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โสด ระยะเวลาในการปฏิบัติงาน 6-10 ปี ส่วนใหญ่มีลำดับชั้นยศ ผู้บังคับหมู่ มีระยะเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ในสายงานป้องกันปราบปราม 2-5 ปี ลักษณะงานที่ถนัด คือ งานด้านตำรวจชุมชนสัมพันธ์ และมีระดับเงินเดือน หรือ รายได้ต่อเดือนที่ได้รับในปัจจุบันเท่ากับ 10,001-20,000 บาท

[26] นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2. ความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้าน ความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย มีความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมสูงที่สุด รองลงมาคือ ด้านความสำเร็จในการปฏิบัติงาน และด้านรายได้ ค่าตอบแทน สวัสดิการ และผลประโยชน์เกื้อกูล ส่วนด้านสภาพการทำงาน มีความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมน้อยที่สุด

3. จากผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัยของเจ้าหน้าที่ตำรวจกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. สำหรับแนวทางการแก้ไขปรับปรุงและส่งเสริมความพึงพอใจการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงเหตุการณ์วิกฤติอุทกภัย ปี 2554 ผู้นำหรือหัวหน้างานควรใช้มาตรการด้านกฎหมายเป็นมาตรการที่เหมาะสมที่สุด

คำสำคัญ: ความพึงพอใจ การป้องกันปราบปรามอาชญากรรม อุทกภัย

บทนำ

ในช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์มหาอุทกภัยขึ้นนั้น ผู้วิจัยซึ่งเป็นข้าราชการตำรวจในสังกัดกองบัญชาการตำรวจนครบาล ได้ติดตามผู้บังคับบัญชาลงพื้นที่ประสบภัยเพื่อให้ความช่วยเหลือ บรรเทาความเดือดร้อนแก่ประชาชนผู้ประสบภัยในเขตตลิ่งชัน พุทธมณฑล และเขตทวีวัฒนา ซึ่งเป็นพื้นที่ในความรับผิดชอบของกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 และก็ได้รับความร่วมมือจากข้าราชการตำรวจในสังกัดเป็นอย่างดี ซึ่งได้อธิบาย บอกเล่าเหตุการณ์ถึงความเดือดร้อน ความทุกข์ยากของชาวบ้าน ซึ่งก็หมายรวมถึงครอบครัวตำรวจในพื้นที่ด้วย เพราะบ้านเรือน ที่พักของพวกเขาก็ล้วนอยู่ในพื้นที่ประสบภัยด้วยเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตาม ความที่เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งมีหน้าที่หลักในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม ต้องบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน ก็ไม่อาจละเลยได้ ยิ่งกว่านั้น ยังต้องทำงานหนักเพิ่มขึ้นจากหน้าที่ประจำวันปกติ ไม่มีเวลาให้ตัวเองและครอบครัว ก่อให้เกิดความเหน็ดเหนื่อย อ่อนล้า และเสียขวัญกำลังใจมากกว่าประชาชนทั่วไป เพราะหน้าที่และความรับผิดชอบ ทั้ง ๆ ที่บ้านและครอบครัวของตนก็ได้รับความเสียหายและเดือดร้อนไม่ต่างกัน จากสภาวการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้

ผู้วิจัยจึงมีแนวความคิดที่จะศึกษาความพึงพอใจของตำรวจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมช่วงวิกฤติอุทกภัย ปี พ.ศ. 2554 ในกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 เนื่องจากความพึงพอใจในการทำงานนั้น จะส่งผลต่อปัจจัยอื่นมากมาย เช่น พฤติกรรมการทำงาน ผลการปฏิบัติงาน การลาหยุด ทัศนคติต่องานหรือต่อองค์กร เป็นต้น ดังนั้น กองบังคับการตำรวจนครบาล 7 จึงควรมีวิธีการหรือแนวทางต่าง ๆ ในการทำให้ข้าราชการตำรวจในกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 ทำงานอย่างมีความสุขและเกิดความพึงพอใจในงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัยที่ตนเองรับผิดชอบ เพื่อที่จะรักษาบุคลากรอันเป็นทรัพยากรที่มีค่าขององค์กรไว้ แต่ปัจจัยที่ทำให้เกิดความพึงพอใจในงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัยได้นั้น มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เช่น ลักษณะบุคลิกภาพของแต่ละนาย สภาพแวดล้อมในการทำงาน รวมถึงผู้บังคับบัญชาเองก็มีผลต่อความพึงพอใจในงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัยด้วย เพื่อให้เกิดความพึงพอใจในงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัยของข้าราชการตำรวจในกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 ผู้วิจัยซึ่งเป็นข้าราชการตำรวจนายหนึ่ง จึงได้เห็นความสำคัญในการศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัย ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อจะได้นำผลการวิจัยในครั้งนี้เป็นข้อมูลนำเสนอผู้บังคับบัญชาต่อไป เพื่อแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนาองค์กรให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นตำรวจมืออาชีพ และเป็นตำรวจของประชาชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงเหตุการณ์วิกฤติอุทกภัย ปี 2554 ของเจ้าหน้าที่ตำรวจในกองบังคับการตำรวจนครบาล 7

2. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขปรับปรุงและส่งเสริมความพึงพอใจการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงเหตุการณ์วิกฤติอุทกภัย ปี 2554 ของเจ้าหน้าที่ตำรวจในกองบังคับการตำรวจนครบาล 7

3. เพื่อศึกษาปัจจัยภูมิหลังของเจ้าหน้าที่ตำรวจในกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 ที่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงเหตุการณ์วิกฤติอุทกภัย ปี 2554

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

Herzberg et al. (1959 อ้างถึงใน กรรณิการ์ วัฒนาวิโส, 2551) ได้ศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความพึงพอใจในงาน ด้วยการสำรวจความคิดเห็นของพนักงานบัญชีและวิศวกรจำนวน 200 คน ในเมืองพิทสเบอร์ก มลรัฐ เพนซิลเวเนีย พบว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจในงาน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย ปัจจัยกระตุ้น (motivational factor) เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจในการทำงานและเป็นตัวส่งเสริมให้คนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ได้แก่ ความสำเร็จในการทำงานของบุคคล (achievement) การได้รับการยอมรับนับถือ (recognition) ลักษณะของงานที่ปฏิบัติ (work itself) ความรับผิดชอบ (responsibility) และความก้าวหน้า (advancement) และ ปัจจัยค้ำจุน (hygiene factor) คือปัจจัยที่ทำให้พนักงานเกิดความไม่พึงพอใจในงาน และถึงแม้ว่าพนักงานจะได้รับปัจจัยค้ำจุนที่ดีก็ไม่ได้ทำให้พนักงานเกิดความพึงพอใจ เพียงแต่จะช่วยลดความรู้สึกไม่พึงพอใจได้บ้างเท่านั้น ได้แก่ เงินเดือน (salary) โอกาสที่จะได้รับความก้าวหน้าในอนาคต (possibility of growth) ความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน (interpersonal relationships with superior, subordinate and peers) สถานะของอาชีพ (status) นโยบายและการบริหารงาน (policy and administration) สภาพการทำงาน (working condition) ความเป็นอยู่ส่วนตัว (personal life) ความมั่นคงในงาน (job security) และวิธีการปกครองบังคับบัญชา (technical supervision)

Timmreck (2001 อ้างถึงใน สิริน ใจหาญ, 2550) ยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ทฤษฎีสองปัจจัย (Two Factor Theory หรือ Motivation-Hygiene Theory) ยังใช้ในการทดสอบระดับความพึงพอใจและความไม่พึงพอใจในงาน ในสถานที่ทำงานของพนักงาน ซึ่ง McCraken (2001) ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมในส่วนของทฤษฎีสองปัจจัย กล่าวคือ ระดับความพึงพอใจในงานของพนักงาน จะเกี่ยวข้องกับความพึงพอใจที่ได้รับจากการทำงาน จากความก้าวหน้าในงาน และจากการบรรลุถึงคุณลักษณะส่วนบุคคล เช่น การได้รับการยอมรับ และการได้รับหน้าที่รับผิดชอบ

วาแลมลา, ออวา, หวัง และลอร์เลอร์ (Walumbwa, Orwa, Wang and Lawler, 2005 อ้างถึงใน กรรณิการ์ วัฒนาวิโส, 2551) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงกับเจตคติต่องาน 2 ด้าน คือ ความผูกพันต่องานและความพึงพอใจในงาน โดยได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพนักงานในประเทศเคนยากับสหรัฐอเมริกา ผลการศึกษาพบว่าผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความพึงพอใจในงาน

กรรณิการ์ วัฒนาวิโส (2551) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง กับความพึงพอใจในงาน และพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นพนักงานประจำของบริษัทเอกชน จำนวน 294 คน ผลการศึกษาพบว่าภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความพึงพอใจในงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (r = .538)

สิริน ใจหาญ (2550) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำ บรรยากาศองค์การ ความยุติธรรมในองค์การ และความพึงพอใจในการทำงาน โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นพนักงานในองค์การแห่งหนึ่ง จำนวน 127 คน ผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของหัวหน้างานระดับต้นมีความสัมพันธ์บวกกับความพึงพอใจในการทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (r = .422)

ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร (สืบค้นจาก ireo.bu.ac.th/reference_qa2556/Kittiwat/7.6.6.pdf เมื่อวันที่ 6 ก.ค. 2558) ได้สรุปความหมายของคำว่าภาวะวิกฤติ คือ สภาวะที่ผิดปกติอันส่งผลให้เกิดปัญหา หรือความกดดัน หรือเกิดเป็นประเด็นที่ต้องการทำให้เกิดการคลี่คลายสถานการณ์ การจัดการกับวิกฤตที่ได้ผล จะต้องรู้ว่าวิกฤตกระทบกลุ่มใดบ้าง จัดลำดับความรุนแรงของแต่ละกลุ่ม หาหนทางให้ทุกฝ่ายได้เข้าร่วมแก้วิกฤต สร้างความน่าเชื่อถือ โดยเชิญผู้รู้และผู้ชำนาญการมาร่วมงาน และสร้างประสิทธิภาพในการสื่อสาร เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน และต้องใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์ ในการเตรียมเผชิญภาวะวิกฤตินั้น ให้พิจารณาสถานการณ์ให้ตลอดจนถึงจุดที่เลวร้ายที่สุด แล้วใช้บทเรียนจากอดีตมาจัดทำแผนเผชิญวิกฤตในทุกPossibility แสดงความมีมนุษยธรรมมากกว่าผลประโยชน์อื่น เตรียมระบบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ให้ถูกต้อง ใช้สื่อให้เป็นประโยชน์ จัดตั้งห้องปฏิบัติการจัดตั้งระบบการติดต่อสื่อสาร เพื่อกันข่าวลือ

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานด้านการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม ของเจ้าหน้าที่ตำรวจกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 ในเหตุการณ์วิกฤติมหาอุทกภัยระหว่างเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2554 เป็นการศึกษาเชิงสำรวจโดยทำการศึกษาถึงระดับความพึงพอใจในการปฏิบัติหน้าที่ช่วงอุทกภัย ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อระดับความพึงพอใจ โดยทำการศึกษาเฉพาะกรณีสถานีตำรวจในสังกัดกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 ตัวแปรต้น คือ ปัจจัยภูมิหลังของเจ้าหน้าที่ตำรวจในกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ ระยะเวลาการปฏิบัติงาน และลำดับชั้นยศ และตัวแปรตาม คือ ความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม ประกอบด้วย ความสำเร็จในการปฏิบัติงาน การได้รับการยอมรับนับถือ ความถนัดและเชี่ยวชาญในงานที่ได้รับมอบหมาย ความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย ความก้าวหน้าในวิชาชีพ รายได้ ค่าตอบแทน สวัสดิการและผลประโยชน์เกื้อกูล ความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน และสภาพการทำงาน โดยมีสมมติฐานการวิจัยดังนี้คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ ระยะเวลาการปฏิบัติงาน ลำดับชั้นยศ มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัยของเจ้าหน้าที่ตำรวจกองบังคับการตำรวจนครบาล 7

ประชากรเป้าหมาย (Target Population) ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจสายงานป้องกันปราบปราม ในสังกัดกองบังคับการตำรวจนครบาล 7 ประกอบด้วย 11 สถานี ได้แก่ สถานีตำรวจนครบาลบางพลัด สถานีตำรวจนครบาลบางยี่ขัน สถานีตำรวจ นครบาลตลิ่งชัน สถานีตำรวจนครบาลบางขุนนนท์ สถานีตำรวจนครบาลบางกอกน้อย สถานีตำรวจนครบาลบางกอกใหญ่ สถานีตำรวจนครบาลบางเสาธง สถานีตำรวจนครบาลท่าพระ สถานีตำรวจนครบาลธรรมศาลา สถานีตำรวจนครบาลศาลาแดง และสถานีตำรวจนครบาลบวรมงคล แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

- นายตำรวจชั้นสัญญาบัตร จำนวน 49 นาย ตำแหน่งผู้กำกับการสถานีตำรวจ รองผู้กำกับการ (ป้องกันปราบปราม) สารวัตรป้องกันปราบปราม และรองสารวัตรป้องกันปราบปรามของทุกสถานี ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย ควบคุม กำกับ ดูแลเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวนให้ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา
- เจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวน 519 นาย ตำแหน่งผู้บังคับหมู่ป้องกันปราบปราม มีหน้าที่รับคำสั่งและปฏิบัติการออกตรวจตรา รักษาความสงบเรียบร้อยและป้องกันปราบปรามอาชญากรรมที่เกิดขึ้น

กลุ่มตัวอย่าง (Sampling) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยและเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมดอย่างแท้จริง ผู้ศึกษาจึงใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. ประชากรกลุ่มที่ 1 นายตำรวจชั้นสัญญาบัตร จำนวน 49 นาย ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรทั้งหมด คิดเป็นหนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์

2. ประชากรกลุ่มที่ 2 เจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นประทวนที่ปฏิบัติหน้าที่สายงานป้องกันปราบปราม จำนวน 519 นาย โดยทำการเลือกขนาดจำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง โดยเทียบจากตารางเทียบของเครซี่และมอร์แกน (Krejcie; & Morgan 1970 : 610) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 223 นาย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สร้างแบบสอบถามขึ้นจากการตรวจสอบเอกสาร ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย ข้อคำถาม 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ ระยะเวลาการปฏิบัติงาน ลำดับชั้นยศ เป็นต้น เป็นคำถามปลายปิดโดยให้ผู้ตอบเลือกตอบคำถามในกรอบที่กำหนดไว้

ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามวัดความพึงพอใจในการทำงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจกลุ่มงานป้องกันปราบปรามในช่วงอุทกภัย ซึ่งเป็นคำถามปลายปิด โดยใช้มาตรวัดความคิดเห็นแบบ Likert Scaleและสร้างมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale)

ผลการศึกษา

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลคุณลักษณะส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 260 คน (ร้อยละ 95.6) ส่วนใหญ่มีอายุ 21 – 30 ปี จำนวน 140 คน (ร้อยละ 51.5) ในระดับการศึกษาปริญญาตรี จำนวน 120 คน (ร้อยละ 44.1) ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด จำนวน 98 คน (ร้อยละ 36.0) มีระยะเวลาในการปฏิบัติงาน 6 – 10 ปี จำนวน 109 คน (ร้อยละ 40.1) ส่วนใหญ่มีลำดับชั้นยศ ผู้บังคับหมู่ จำนวน 129 คน (ร้อยละ 47.4) มีระยะเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ในสายงานป้องกันปราบปราม 2 - 5 ปี จำนวน 146 คน (ร้อยละ 53.7) ส่วนใหญ่ลักษณะงานที่ถนัด คือ งานด้านตำรวจชุมชนสัมพันธ์ จำนวน 136 คน (ร้อยละ 50.0) และมีระดับเงินเดือน หรือรายได้ต่อเดือนที่ได้รับในปัจจุบันเท่ากับ 10,001 – 20,000 บาท จำนวน 146 คน (ร้อยละ 53.7)

2. ผลการวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่ามีความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมอยู่ในระดับปานกลาง คือ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.04 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.20 และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบ พบว่า ความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมทั้ง 8 องค์ประกอบอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยด้านความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.27 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.46 รองลงมาคือ ด้านความสำเร็จในการปฏิบัติงาน และด้านรายได้ ค่าตอบแทน สวัสดิการ และผลประโยชน์เกื้อกูล มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.24 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.37 ด้านการยอมรับนับถือ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.16 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.35 ด้านความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.98 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.40 ด้านความถนัดและเชี่ยวชาญในงานที่ได้รับมอบหมาย และด้านความก้าวหน้าในวิชาชีพ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.86 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.25 และ 0.39 ส่วนด้านสภาพการทำงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.74 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.70 ตามลำดับ

ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน มีค่า Sig เท่ากับ .000 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน มีค่า Sig เท่ากับ .000 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ผู้วิจัยตั้งไว้ ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์มหาอุทกภัยขึ้นนั้น เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นข้าราชการตำรวจในสังกัดกองบัญชาการตำรวจนครบาลที่มีทั้งชายและหญิง ได้ติดตามผู้บังคับบัญชาลงพื้นที่ประสบภัยเพื่อให้ความช่วยเหลือ จึงทำให้มีการปฏิบัติงานที่แตกต่างกันไป เช่น เจ้าหน้าที่เพศชายสามารถบรรเทาความเดือดร้อนแก่ประชาชนผู้ประสบภัยได้ดีกว่าเพศหญิง มีความแข็งแรงกว่า และสามารถช่วยเหลือผู้ประสบภัยได้รวดเร็ว คล่องแคล่วว่องไวกว่าตำรวจหญิง ซึ่งตำรวจหญิงนั้น เหมาะสมที่จะช่วยงานอยู่แนวหลังมากกว่าที่จะออกพื้นที่เอง ดังนั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีเพศแตกต่างกัน มีความพึงพอใจในงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัยแตกต่างกันด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Herzberg et al. (1959) และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Timmreck (2001) ประกอบกับสอดคล้องกับงานวิจัยของวาแลมลา, ออวา, หวัง และลอร์เลอร์ (Walumbwa, Orwa, Wang and Lawler, 2005 อ้างถึงใน กรรณิการ์ วัฒนาวิโส, 2551, น.43) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของกรรณิการณ์ วัฒนาวิโส (2551) ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสิริน ใจหาญ (2550)

จากผลการทดสอบสมมติฐานและการอภิปรายผลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางในบางประเด็นที่ได้จากผลการวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนาองค์การที่ผู้วิจัยทำการศึกษาในครั้งนี้ ตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

1. จากผลการศึกษากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบ พบว่า ความพึงพอใจในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมทั้ง 8 องค์ประกอบอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ดังนั้น ผู้นำหรือหัวหน้างานควรใช้มาตรการด้านกฎหมายเป็นมาตรการที่เหมาะสมที่สุดในการนำมาเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม เพราะตำรวจเป็นผู้ที่เหมาะสมที่สุดในการแก้ไขปัญหาการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม การแจ้งเหตุต่อตำรวจ สมาชิกเห็นว่าการแจ้งโดยโทรศัพท์ เป็นแนวทางที่เหมาะสม

ที่สุด และวิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมคือการจัดตำรวจออกตรวจดูแลรักษาความสงบสุขทุกหมู่บ้าน

2. จากผลการศึกษา พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ซึ่งจากผลการวิจัยจะเห็นว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีเพศแตกต่างกัน มีความพึงพอใจในงานป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในช่วงวิกฤติอุทกภัยแตกต่างกันด้วย ดังนั้นควรให้ตำรวจทั้งชายและหญิงเข้าไปมีส่วนร่วมกับกลุ่มองค์กร หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้กลุ่มต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดความร่วมมือกันในการป้องกันอาชญากรรม นอกจากนี้ อาจจะแบ่งงานกันทำระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจหญิง ซึ่งตำรวจหญิงมีเพศสภาพที่อ่อนโยน นุ่มนวล จึงเหมาะสมกับการเข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างความรู้ความเข้าใจกับชาวบ้าน ได้แก่ การเน้นไปที่การเพิ่มความเข้มข้นในสร้างสัมพันธ์กับผู้นำชุมชน เพื่อให้การผลักดันนโยบายการป้องกันอาชญากรรมในชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การเยี่ยมเยียนผู้นำชุมชนโดยตำรวจระดับผู้บริหาร การจัดตั้งสถานีตำรวจชุมชน (Volunteer Police Station) และศูนย์ประสานงานชุมชน (Community Coordination Center) เป็นการกระจายการบริหารงานตำรวจลงสู่ระดับชุมชน เพื่อให้แต่ละกลุ่มสามารถส่งเสริมและสนับสนุนหน่วยงานของรัฐในการป้องกันอาชญากรรมในภาพรวมของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือการให้ความรู้แก่คนในชุมชนเกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรมจากสภาพแวดล้อม (CPTED) เช่น การปรับสถานที่ให้โล่ง ไม่รกร้าง การจำกัดทางเข้าออก การแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจน การสร้างระบบการบริหารจัดการพื้นที่สาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อลดโอกาสการเกิดอาชญากรรมลง อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสและเพิ่มบทบาทของเจ้าหน้าที่ตำรวจหญิงให้สามารถทำงานในภาคปฏิบัติและลงพื้นที่ช่วยเหลือประชาชน แบ่งเบาภาระตำรวจชายได้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยในครั้งต่อไปอาจเปลี่ยนกลุ่มตัวอย่าง จากพนักงานภาครัฐเป็นพนักงานของภาคเอกชน หรือกลุ่มประชาชนทั่วไป หรืออาจจะศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มตัวอย่างของภาครัฐกับเอกชน เพื่อให้ได้ผลงานวิจัยที่กว้างขึ้นและประโยชน์ต่อการศึกษา

2. เป็นที่น่าสังเกตว่า ความพึงพอใจในด้านรายได้ ค่าตอบแทน สวัสดิการและผลประโยชน์เกื้อกูลนั้น มีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจสูงที่สุด นั่นคือ มีค่าเฉลี่ย 3.82 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ค่าตอบแทน รายได้และสวัสดิการ ที่ตำรวจได้รับในช่วงเหตุการณ์วิกฤติอุทกภัยนั้น เพียงพอและเป็นที่พึงพอใจของข้าราชการตำรวจในพื้นที่ประสบภัย ทั้งนี้ต้องยอมรับว่า รายได้ ค่าตอบแทน สวัสดิการและผลประโยชน์เกื้อกูลนั้นสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน หากเจ้าหน้าที่ไม่มีขวัญและกำลังใจในการทำงาน ผลงานย่อมออกมาไม่ดีและไม่เกิดความกระตือรือร้นในการปฏิบัติหน้าที่ ดังนั้น องค์กรจึงต้องตระหนักในข้อนี้เพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลเต็มที่

3. ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานเป็นเรื่องที่มีความอ่อนไหวและมักจะถูกมองในแง่ลบ อาจส่งผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่และผู้บริหารในหน่วยงาน ดังนั้น ลักษณะของแบบสอบถามที่มีข้อคำถามเป็นทางลบอาจส่งผลเสียกับเจ้าหน้าที่และหน่วยงาน ควรมีการพิจารณาลักษณะขององค์การ และศึกษาวัฒนธรรมภายในหน่วยงานนั้น ๆ ให้ดีเสียก่อนเพื่อไม่ให้เกิดผลเสียต่อผู้วิจัยและองค์การ

4. อาจมีการนำแบบทดสอบอื่น ๆ มาใช้เพื่อศึกษาถึงแง่มุมและแนวคิด รวมทั้งความเหมาะสมของการนำแบบวัดไปใช้กับกลุ่มประชากรที่แตกต่างกัน เช่น องค์ประกอบของการปฏิบัติงาน อันได้แก่ พฤติกรรมการทำงานที่ต่างไปจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับประชากรและได้คำตอบที่สามารถนำไปปรับปรุง แก้ไขหรือส่งเสริมการทำงานของเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ ได้

5. ควรมีการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในภาวะวิกฤติอุทกภัย ซึ่งงานวิจัยด้านนี้มีน้อยมาก เพราะประเทศไทยมักไม่ค่อยประสบปัญหาภัยพิบัติรุนแรงมากนัก ทำให้เมื่อเกิดภาวะวิกฤติใดๆ ขึ้นมา แนวทางการจัดการแก้ไขปัญหาจึงไม่มีประสิทธิภาพและขาดเอกภาพ โดยเฉพาะความไม่มั่นใจในแนวทางป้องกันและบรรเทาปัญหาของหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะองค์กรตำรวจที่มีหน้าที่ในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมโดยตรง ทั้งนี้ เพื่อกู้วิกฤติศรัทธาจากประชาชนให้กลับคืนมา

รายการอ้างอิง

ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์. (2526). *การควบคุมอาชญากรรมจากสภาพแวดล้อม : หลักทฤษฎี และมาตรการ*. กรุงเทพ: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์.

พัทยา สายหู. (2522). *ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกทางสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์.

พรชัย ขันตี และธวัชชัย ปิตะนีละบุตร และ อัศวิน วัฒนวิบูลย์. (2543). *ทฤษฎีและงานวิจัยทางอาชญาวิทยา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บุ๊คเน็ท.

พรชัย ขันตี. (2553). *ทฤษฎีอาชญาวิทยา : หลักการ งานวิจัย และนโยบายประยุกต์*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: หจก.สุเนตร์ฟิล์ม.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2550). *การบริหารงานยุติธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วรเดช จันทรศร. (2543). *การนำนโยบายไปปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สหายบล็อกและการพิมพ์.

สนทยา พลศรี. (2545). *หลักสังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่1). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอเอสพริ้นติ้ง เฮาส์.

สุดสงวน สุธีสร. (2547). *อาชญาวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมิต สัชฌุกร. (2548). *ศิลปะการให้บริการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร.

พงษ์กฤษณ์ มงคลสินธุ์. *ค่าสถิติที่ต้องใช้*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พงษ์กฤษณ์ มงคลสินธุ์. *ระเบียบวิธีวิจัยทางด้านกระบวนการยุติธรรม*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กรรณิการ์ วัฒนาวิโส. (2551). *ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง กับความพึงพอใจในงานและพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ: กรณีศึกษาบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์.

สิริน ใจหาญ. (2550). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำ บรรยากาศองค์การ ความยุติธรรมในองค์การและความพึงพอใจในการทำงาน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์, ภาควิชาจิตวิทยา.

วงกต สุวรรณวัฒน์. (2550). *ความพึงพอใจของประชาชนต่อการการปฏิบัติงานของพนักงานสอบสวนสังกัด บก.น 7 ในคดีความผิดเกี่ยวกับทรัพย์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์, สาขาการบริหารงานยุติธรรม.

ปรีชา คงชู. (2552). *ยุทธศาสตร์การป้องกันอาชญากรรมลักทรัพย์ตามบ้านเรือน : ศึกษากรณีจังหวัดหนึ่งในภาคใต้*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา.

ดำรง ลิวัฒนโสภา. (2554). *การป้องกันอาชญากรรมในชุมชน: กรณีศึกษา ประชาชนในพื้นที่เทศบาลตำบลบ้านสวน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยบูรพา.

พัฒนา ดาราเรือง. (2555). *แนวทางพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรโกสัมพีนคร จังหวัดกำแพงเพชร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.

อุนิษา เลิศโตมาสกุล และคณะ. (2552). *การศึกษาหาแนวทางในการป้องกันอาชญากรรมแบบไม่เป็นทางการ: กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร*. งานวิจัย คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ธวัชชัย ดวงแก้ว. (2549). *บทบาทของสมาชิกแจ้งข่าวอาชญากรรมในการป้องกันและปราบปราม อาชญากรรม : กรณีศึกษาสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

สุจิตรา ไพรสุวรรณ. (2557). *ความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับสวัสดิการกับคุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการตำรวจชั้นประทวน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ปรีชา สาวม่วง. (2553). *การมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมของผู้นำชุมชนกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในเขตอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน*. (การค้นคว้าแบบอิสระ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง.

ชินวุฒิ ตั้งวงษ์เลิศ. (2550). *ความพึงพอใจของประชาชนตอการใหบริการในสถานีตำรวจในเขตพื้นที่กองบังคับการตำรวจ*

นครบาล 9. (การค้นคว้าแบบอิสระ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ.
ศูนย์ข้อมูลกรุงเทพมหานคร. (2551). *ความเป็นมาของเมืองและการขยายตัวของเมือง*. สืบค้นเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2557, จาก www.bma.go.th/info
บันทึกเหตุการณ์มหาอุทกภัยปี 2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2557, จาก http://www.thaiwater.net/current/menu.html
กองบังคับการตำรวจนครบาล 7.(2554). ข้อมูลทั่วไป. สืบค้นเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2557, จาก http://div7.metro.police.go.th/index.php/structure
สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร.(2554). สืบค้นเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2557, จาก http://dds.bangkok.go.th/News_dds/magazine/plan54/Plan_DDS%202554.pdf
สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2555 จาก http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-search-all-x.asp
อาศยา โชติพานิช. *ศิลปการให้บริการสู่ความรู้สึกที่ดี*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2556, จาก http://phichit.dlt.go.th/mumng/m4.pdf
ระบบสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับอุทกภัย. (2557). *ลำดับเหตุการณ์น้ำท่วม กทม.และเขตเศรษฐกิจ ปี 2554*. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2557, จาก http://www.flood.rmutt.ac.th/?page_id=2021.
Cohen,L.E. & Felson,M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activities approach. American Sociological Review.

การบริหารจัดการความขัดแย้งกรณีการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก
Conflict management: Case study of water management in Bangrakam District, Pisanulok Province

สุริยันต์ ทองหนูเอียด[27]

Abstract

Conflict management: Case study of water management in Bangrakam, Phisanulok Province aims at examining problems, causes and elements of conflict and its process to manage the conflict. The study will also cover mechanism and structure of decision making process whether its effectives and just or not.

The findings are the cause of the conflict is The physical condition of the location is flat land which is flooded easily and also draught in the dry season. In the past the problem created by poor water management in general. When irrigation started in the area, it managed the water distribution to watershed, middle stem and end stem. This water distribution created area with or without irrigation services. Therefore peoples started to negotiate the water management power. The land owners who have their land in the irrigation services becames influencial groups on water management. Later it created "Banglakam model" that intergated not only many laws and regulations but also a number government agencies to be involved in the water management process. However, it excluded people participation and obstracle to access the water management process which used to belong to community. Now the water management transferred completely to state decision making that did not meet the need and not just for the villagers.

Keywords : Conflict management, Water management, Banglakam model

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการความขัดแย้ง กรณีการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงปัญหา สาเหตุ และองค์ประกอบของความขัดแย้ง กระบวนการบริหารจัดการความขัดแย้งในพื้นที่ตลอดจนกลไกและโครงสร้างการตัดสินใจมีประสิทธิภาพและประชาชนได้รับความเป็นธรรมหรือไม่

การศึกษาพบว่า ปัญหาของความขัดแย้งมีสาเหตุมาจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่เป็นราบลุ่มทำให้น้ำท่วมได้ง่ายและขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ในอดีตปัญหาเกิดจากเครื่องมือการจัดการน้ำที่ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีระบบการจัดการในภาพรวม เมื่อระบบชลประทานเข้ามาในพื้นที่ได้แบ่งการจัดการน้ำเป็นพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เกิดพื้นที่ในเขตและนอกเขตชลประทาน ทำให้เกิดการต่อรองผลประโยชน์ระหว่างพื้นที่ขึ้น กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานกลายเป็นผู้มีอิทธิพลใหม่ในการจัดการน้ำแทนที่ผู้นำในชุมชน ต่อมาเมื่อเกิดการจัดการน้ำเชิงบูรณาการ หรือ “บางระกำโมเดล” ซึ่งเกี่ยวข้องกับกฎหมายหลายฉบับและส่วนราชการหลายหน่วยงาน ทำให้ประชาชนไม่มีส่วนร่วมและเข้าไม่ถึงการบริหารจัดการ และพบว่ากลไกบริหารความขัดแย้งกับกลไกการจัดการน้ำในพื้นที่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งจากเดิมอำนาจการจัดการเป็นของชุมชน แต่ถูกเปลี่ยนมือมาเป็นของรัฐด้วยปัจจัยต่าง ๆ ทำให้ประชาชนยังไม่ได้ความเป็นธรรมจากการบริหารความขัดแย้งเท่าที่ควร

คำสำคัญ : การบริหารจัดการความแย้ง, การจัดการน้ำ, บางระกำโมเดล

[27] นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ (Introduction)

นโยบายการจัดการน้ำของรัฐจากอดีตถึงปัจจุบันที่เปลี่ยนจากการเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรมและภาคบริการเป็นหนึ่งในสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนและระหว่างประชาชนกับประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการจัดการน้ำในหลาย ๆ พื้นที่ ซึ่งอาจมีสาเหตุปัญหาของความขัดแย้งในหลาย ๆ ประการ (กรมชลประทาน, 2554, น. 17-18) เช่น (1) นโยบายภาครัฐได้เร่งรัดการผลิตเพื่อการส่งออก จึงมีผลให้ความต้องการน้ำชลประทานเพื่อการผลิตของเกษตรกรมีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว (2) ความต้องการใช้น้ำชลประทานได้ขยายขอบเขตไปสู่นอกภาคเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นตามนโยบายการส่งเสริมการลงทุนของรัฐและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ (3) การใช้น้ำชลประทานเพื่อการเกษตรกรรมยังขาดประสิทธิภาพ (4) การบริหารพัฒนาแหล่งน้ำยังขาดการวางแผนอย่างเป็นระบบและมีเอกภาพ และ (5) มีข้อจำกัดเกี่ยวกับความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศสำหรับก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีศักยภาพ และต้องเผชิญปัญหาการต่อต้านจากประชาคม

อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก เป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการน้ำของรัฐอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มอยู่ติดกับแม่น้ำยม ในฤดูฝนจึงกลายเป็นพื้นที่รับน้ำหรือแก้มลิงในช่วงน้ำท่วมและน้ำจะระบายออกลงไปพื้นที่ด้านล่างโดยเร็ว เมื่อไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ ทำให้ชุมชนเกิดการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง อันกลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้ง รวมทั้งความขัดแย้งในสถานการณ์ใหม่ อันเกิดจากการจัดการน้ำของรัฐหรือระบบชลประทานที่กำหนดพื้นที่ชลประทานที่ไม่ครอบคลุม ทำให้เกิดระบบการจัดการน้ำสองมาตรฐาน อันหมายถึง ผู้ที่อยู่ในเขตชลประทานจะได้รับการจัดสรรน้ำอย่างพอเพียงในฤดูแล้ง และได้รับการป้องกันไม่ให้น้ำท่วมในพื้นที่เกษตรในช่วงน้ำท่วม ขณะที่ชุมชนหรือชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่นอกเขตประทานกลายเป็นพื้นที่รับน้ำหรือแก้มลิงในช่วงน้ำท่วม และไม่ได้รับการจัดสรรน้ำอย่างเพียงพอต่อการผลิตในฤดูแล้ง

สถานการณ์มหาอุทกภัย ในปี 2554 นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ลงพื้นที่ตรวจสถานการณ์น้ำท่วมในภาคเหนือโดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอบางระกำ ซึ่งได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมซ้ำซาก ได้เห็นชอบรูปแบบการจัดการน้ำเชิงบูรณาการหรือที่เรียกว่า “บางระกำโมเดล” ตามข้อเสนอของผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก โดยมีการตั้งศูนย์อำนวยการเพื่อความรวดเร็ว เมื่อเกิดปัญหาขึ้น หน่วยงานรัฐต้องลงพื้นที่เพื่อเข้าไปช่วยเหลือประชาชนอย่างรวดเร็ว ซึ่งหลักการสำคัญของ “บางระกำโมเดล” หรือ 2P2R (กองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดพิษณุโลก, 2554, น.6-9) คือ (1) การเตรียมความพร้อมรองรับสถานการณ์ (Preparation) (2) การตอบสนองช่วยเหลือประชาชนอย่างรวดเร็วและทันที (Response) (3) การช่วยเหลือชดเชยและเยียวยา (Recovery) และ (4) ป้องกันและแก้ปัญหาระยะยาว (Prevention) คือ การพิจารณาหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ สำรวจแหล่งน้ำในพื้นที่ เพื่อป้องกันและแก้ไขอุทกภัยระยะยาว

ขณะที่ภาครัฐได้เสนอการจัดการน้ำเชิงบูรณาการ หรือ“บางระกำโมเดล” ในการจัดการน้ำในพื้นที่ แต่ปัญหาที่ประสบทุกปีหลังจากน้ำท่วมแล้ว คือการขาดแคลนน้ำ เพราะรัฐต้องเร่งระบายน้ำออกจากพื้นที่เพื่อรองรับปริมาณน้ำในฤดูต่อไป รวมทั้งพื้นที่ไม่แหล่งเก็บน้ำขนาดใหญ่ ทำให้ไม่มีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูกในฤดูแล้งจนเกิดความขัดแย้งขึ้น แม้ที่ผ่านมา หน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่จะได้สร้างกลไกในการบริหารความขัดแย้งดังกล่าวแล้ว รวมทั้งชุมชนเอง ก็มีการจัดตั้งกลไกขึ้นมาบริหารจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ความขัดแย้งระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ และประชาชนที่อยู่ในพื้นที่เขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน อันเกิดจากการจัดการน้ำ ก็ยังคงดำรงอยู่และมีแนวโน้มว่าจะมีความรุนแรงขึ้น หากประชาชนไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการจัดการน้ำ หรือชุมชนไม่มีส่วนร่วมและเข้าไม่ถึงการบริหารจัดการความขัดแย้ง

วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้ เพื่อวิเคราะห์สาเหตุและปัญหาความขัดแย้ง องค์ประกอบของปัญหาความขัดแย้ง ศึกษากระบวนการบริหารจัดการความขัดแย้ง กลไกและโครงสร้างการตัดสินใจในการบริหารจัดการความขัดแย้ง และเสนอแนวทางการบริหารจัดการความขัดแย้ง กรณีการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก โดยใช้กรอบตามแนวคิดและทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม, ทฤษฎีความขัดแย้ง, ทฤษฎีกลไกทางสังคม, ทฤษฎีผู้ภาวะผู้นำ, ทฤษฎีองค์การและการบริหารจัดการ และทฤษฎีการบริหารความขัดแย้งและการไกล่เกลี่ย และทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์แล้วนำมากำหนดเป็นกรอบคิดของการศึกษา และทำให้ทราบว่า สาเหตุของความขัดแย้งในประเด็นที่ศึกษา (สุพัตรา จิตตเสถียร,2550, น. 28-31) มาจากความแตกต่างของความคิดเห็นและการรับรู้ของบุคคล การรับรู้และเข้าถึงข้อมูล หรือข้อเท็จจริงที่ต่างกัน ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากเรื่องของผลประโยชน์ซึ่งสาเหตุของความขัดแย้งพบได้มาก

และชัดเจนที่สุด โดยเฉพาะผลประโยชน์ในทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดและทุกฝ่ายต้องการที่จะทำให้ฝ่ายตนเองบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ จึงเกิดการแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดความขัดแย้ง รวมทั้งสาเหตุที่มาจากความสัมพันธ์ของบุคคลทั้งบุคลิกภาพที่แตกต่างกัน วิธีการทำงานต่างกัน การมีเป้าหมายหรือมีความต้องการที่แตกต่างกัน และความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากโครงสร้าง อันได้แก่การแบ่งโครงสร้างของอำนาจหน้าที่ที่ไม่ชัดเจน จนทำให้เกิดการก้าวก่ายหน้าที่กันหรืองานซ้ำซ้อนกัน รวมไปถึงปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ หรือที่ตั้ง ทางกายภาพ และความจำกัดของเวลาด้วย โครงสร้างขององค์การที่มีโอกาสทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย ขณะเดียวกัน การจัดการความขัดแย้งหรือการบริหารความขัดแย้งนั้น (วันชัย-รัตนภรณ์ วัฒนศัพท์, 2548, น.59-60) กล่าวว่า มีขอบเขตต่างกับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (conflict Resolution) ดังที่ ฮาฮิม (Rahim) อธิบายการแก้ปัญหาความขัดแย้งหมายถึง การลดหรือขจัดความขัดแย้ง ซึ่งเป็นการดำเนินการให้ความขัดแย้งสิ้นสุดลง หรือสงบลง และการแก้ปัญหาความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารความขัดแย้ง ส่วนการบริหารความขัดแย้งไม่จำเป็นต้องลดปริมาณของความขัดแย้ง ซึ่งในสังคมไทยการใช้คนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น (วันชัย วัฒนศัพท์, 2550, น.177-178) ได้เกิดขึ้นมานานแล้ว โดยเฉพาะในสังคมชนบทไทยที่มีผู้หลักผู้ใหญ่มีบทบาทมากทางภาคอีสาน เราเรียกว่า “ระบบเจ้าโคตร” ซึ่งตัวเจ้าโคตรเอง อันได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย จะทำหน้าที่คนกลางในกรณีมีข้อขัดแย้งกันในครอบครัวหรือในชุมชน แต่เมื่อกระบวนการยุติธรรมจากระบบส่วนกลางเข้ามามีบทบาทอย่างเป็นทางการ ระบบเจ้าโคตรก็ค่อยๆ หายไป ทางเหนือก็มีระบบ “แก่เหมืองแก่ฝาย” ดังนั้น หากเราต้องการให้การบริหารความขัดแย้งอยู่ในระดับที่เหมาะสมอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สร้างสรรค์ จึงจำเป็นต้องสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมหรือมีอำนาจในการบริหารจัดการความขัดแย้งอย่างแท้จริง โดยใช้องค์ความรู้ของชุมชนมาประยุกต์ใช้กับกลไกของรัฐให้เหมาะสมจะทำให้การแก้ปัญหาความขัดแย้งมีพลังและเป็นที่ยอมรับ

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา (Methods and Instruments)

การศึกษานี้ ผู้ศึกษากำหนดระเบียบวิธีวิจัยการศึกษาเป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาทฤษฎีและแนวคิดในเอกสาร ตำรา หนังสือ วารสาร ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตลอดเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาสร้างกรอบคิด เพื่อให้การศึกษาวิจัยนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และผู้ศึกษาเลือกศึกษาเฉพาะพื้นที่ที่มีความขัดแ ย้งอันเกิดจากการการจัดการน้ำใน 4 ตำบลของอำเภอบางระกำ ซึ่งมีพื้นที่อยู่ติดกับแม่น้ำยม คือ ตำบลชุมแสงสงคราม, ตำบลท่านางงาม, ตำบลบางระกำ และ ตำบลวังอิทก รวมทั้งบางพื้นที่ในเขตอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอกงไกรลาส จังหวัดสุโขทัย อันเป็นพื้นที่รอยต่อที่มีการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีรูปธรรมปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำให้เห็นอย่างชัดเจน ผู้ศึกษา เลือกกลุ่มเป้าหมายและการเลือกประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งจำแนกตามเทคนิควิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งที่เป็นข้อมูล ข้อเท็จจริง ความเห็น และความเชื่อต่างๆ ส่วนการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จัดให้มี 2 ครั้ง ซึ่งเป็นการเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา สาเหตุของความขัดแย้ง และองค์ประกอบของปัญหาความขัดแย้ง รวมทั้งกลไกการบริหารจัดการความขัดแย้ง ผลที่ได้รับจากการบริหารจัดการความขัดแย้งในพื้นที่และประสบการณ์การแก้ปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ต่าง ๆ รวมทั้งมีการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตทั้งแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในพื้นที่

ผลการศึกษา (Results) และการอภิปรายผล (Discussion)

สภาพภูมิประเทศของพื้นที่อำเภอบางระกำที่เป็นที่ราบต่ำ หรือที่เรียกว่า “ที่ลุ่มต่ำแม่น้ำยม” ซึ่งเมื่อเกิดฝนตกหนักในฤดูฝนจะทำให้น้ำท่วมขังอยู่ในพื้นที่เป็นเวลานาน ดังนั้นพื้นที่อำเภอบางระกำในฤดูฝนจะกลายเป็นแหล่งรับน้ำจำนวนมากที่ไหลมาจากตอนเหนือของพื้นที่ เช่น น้ำที่ไหลมาจากจังหวัดพะเยา แพร่ สุโขทัย กำแพงเพชร ไหลมารวมลงที่แม่น้ำยม รวมทั้งสภาพของแม่น้ำยมในพื้นที่ที่มีความคดเคี้ยวไปมา และแคบในบางจุด ทำให้ไม่สามารถระบายน้ำออกจากพื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว จึงเกิดภาวะน้ำท่วมล้นในเขตพื้นที่อำเภอบางระกำเป็นประจำ ขณะเดียวกัน ลักษณะพิเศษของพื้นที่ที่เป็นลุ่มต่ำ ทำให้น้ำไหลลงมาสู่ด้านล่างอย่างรวดเร็ว ประกอบกับพื้นที่ไม่แหล่งเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่เพียงพอต่อความต้องการ จึงทำให้เกิดสภาวะขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

ขณะที่วิถีชีวิตชุมชนของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพึ่งพาธรรมชาติผูกพันอยู่กับสายน้ำ อาชีพหลักของชาวบ้าน คือ การทำนาและจับปลา ความผูกพันดังกล่าวได้หล่อหลอมกลมกลืนจนเกิดเป็นวิถี “นากับปลา” เมื่อสถานการณ์ปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติก็เริ่มลดน้อยลง วิถีการผลิตของชุมชนที่เคยทำนาปีละครั้ง ก็เปลี่ยนเป็นมาทำนาปีละ 2-3 ครั้ง ขณะเดียวกันการเพิ่มของจำนวนประชากรและการพัฒนาในพื้นที่ รวมทั้งจำนวนปลาที่ลดน้อยลง ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ส่วนหนึ่งที่ไม่มีที่ทำกินก็ต้องออกไปรับจ้างในเมือง ส่วนคนที่มีที่ดินก็เพิ่มจำนวนการผลิตมากขึ้นกว่าเดิม ปัจจัยเหล่านี้ ทำให้มีน้ำมีไม่เพียงต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น อันเป็นสาเหตุให้เกิดการแย่งชิงน้ำในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงจนเกิดเป็นปัญหาความขัดแย้งขึ้น ขณะที่การจัดการน้ำโดยรัฐหรือระบบชลประทานที่มาแทนการจัดการน้ำโดยชุมชนในอดีต แม้รัฐจะมีเครื่องมือการจัดการน้ำที่น่าเชื่อถือ และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ระบบการจัดการน้ำของรัฐที่แบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ เกิดพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ทำให้เกิดการต่อรองอำนาจระหว่างชุมชนที่อยู่แต่ละพื้นที่ รวมทั้งการจัดการน้ำแบบสองมาตรฐานอันเกิดจากระบบชลประทานในพื้นที่ที่ไม่ครอบคลุมทั้งหมด ทำให้เกิดพื้นที่ในเขตชลประทานและนอกเขตชลประทาน สร้างความไม่เป็นธรรมและนำซึ่งปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่

ด้านประวัติความขัดแย้ง ในพื้นที่อำเภอบางระกำและพื้นที่บริเวณใกล้เคียงในอดีต โดยมีเหตุการณ์ความขัดแย้งที่สำคัญ คือ การแย่งชิงที่ดินและผลประโยชน์การจับปลาในหนองน้ำ หรือทุ่งนา หรือเวิ้งทุ่งในที่ราบลุ่มน้ำยม กรณีทุ่งสานอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ระหว่างคนในพื้นที่กับคนนอกหรือคนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามา การศึกษาพบว่า การจัดการของผู้นำท้องถิ่นในอดีต เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้มากบารมีหรือผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ เป็นกลไกสำคัญในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกรณีดังกล่าว แม้ว่าต่อมาอำนาจของภาครัฐเข้ามาจัดระเบียบในพื้นที่นี้ก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบันปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการแย่งชิงน้ำเพื่อทำเกษตรกรรมในฤดูแล้ง ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชุมชนและชุมชน และระหว่างชุมชนกับรัฐ แม้ภาครัฐจะเข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้น แต่ผู้นำท้องถิ่นในชุมชนก็ยังมีบทบาทในการจัดการความขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์เช่นเดิม

การศึกษา เรื่อง การบริหารจัดการความขัดแย้งกรณีการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ผู้ศึกษาได้แบ่งผลการศึกษาในประเด็นต่างๆ ออกเป็นช่วงๆ ตามระยะเวลา ดังต่อไปนี้

1. ภาพรวมของการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำจากในอดีตถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 การจัดการน้ำโดยชุมชนในอดีต

การจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำในอดีต ก่อนที่รัฐหรือระบบชลประทานจะเข้ามาในพื้นที่ พบว่า ชุมชนมีการจัดการน้ำอยู่แล้ว โดยใช้กลไกของผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำในชุมชน ด้วยการแบ่งความรับผิดชอบในการดูแลสายน้ำเป็นสาย ๆ หรือดูแลแหล่งน้ำเป็นจุด ๆ ตามลักษณะภูมิประเทศที่มีคูคลองจำนวนมากในเชิงของการแบ่งปันใช้ประโยชน์ร่วมกันแบบเครือญาติ ภายใต้แนวคิดการจัดการเชิงการแบ่งปันทรัพยากรให้กับสมาชิกอย่างเป็นธรรม โดยการแบ่งความรับผิดชอบในการจัดการน้ำออกเป็นสายน้ำแต่ละสาย ซึ่งกลไกเหล่านี้นอกจากทำหน้าที่ในการจัดการน้ำแล้วยังมีหน้าที่ในแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งในช่วงน้ำท่วมและฤดูแล้งอีกด้วย โดยมอบอำนาจให้แต่ละผู้นำในชุมชนบริหารจัดการน้ำตามสายน้ำและบริหารความขัดแย้งเพื่อสร้างความปรองดองสันติสุขในชุมชน การบริหารจัดการเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงอำนาจของชุมชนในการบริหารความขัดแย้งอย่างท้จริง ขณะเดียวกัน ก็พบว่าการจัดการน้ำในอดีตไม่มีเครื่องมือการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพการคาดการณ์ขาดความแม่นยำ และดูแลสายน้ำเป็นสาย ๆ ไม่ครอบคลุมการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างรอยต่อของพื้นที่ได้

การบริหารจัดการน้ำและความขัดแย้งเช่นนี้ สอดคล้องกับการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายของชุมชนท้องถิ่นในภาคเหนือ ดังที่ อัจฉรา รักยุติธรรม และคณะ (2549, น. 5-6) ได้กล่าวถึง การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายว่าเป็นภูมิปัญญาการจัดการน้ำ อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือที่สืบทอดมายาวนาน ซึ่งแม้ว่าเหมืองฝายจะเป็นระบบการจัดการน้ำ แต่ไม่อาจมองเหมืองฝายเป็นเพียงเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น หากแต่ยังเป็นระบบในการจัดความสัมพันธ์ที่เกี่ยวโยงกับคุณค่าและอุดมการณ์อำนาจ ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำในชุมชนที่อยู่ภายในองค์กรเหมืองฝายเดียวกัน หรือความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเหมืองฝายต่าง ๆ ที่ใช้น้ำสายเดียวกัน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำในท้องถิ่นกับกลุ่มผู้มีอิทธิพล หรืออำนาจจากภายนอกที่เข้ามาร่วมใช้ประโยชน์หรือรุกล้ำแย่งชิงการใช้ทรัพยากรของชุมชน ดังนั้น

ข้อค้นพบเกี่ยวกับการบริหารจัดการความขัดแย้งและการจัดการน้ำที่ชุมชนแบ่งความรับผิดชอบออกตามสายน้ำหรือลำคลองสาขาของแม่น้ำยมในพื้นที่อำเภอบางระกำ ในอดีตนั้น แสดงได้ถึงอำนาจการบริหารจัดการของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการวางแผนการผลิต การดำเนินชีวิตประจำวัน จารีตประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับสิทธิและอำนาจในการควบคุมและจัดการน้ำที่มีอยู่จำกัดในบางสถานการณ์ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงหรือความขัดแย้ง

ช่วงที่ 2 การจัดการน้ำโดยรัฐหรือระบบชลประทาน

การจัดการน้ำโดยรัฐหรือระบบชลประทานเป็นแนวคิดเชิงการจัดสรรผลประโยชน์ เน้นประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ ทั้งการเพิ่มปริมาณน้ำในพื้นที่ สร้างเครื่องมือกักเก็บน้ำที่ความมั่นคงและกฎเกณฑ์กติกาในการบริหารจัดการที่เป็นทางการ เพื่อให้ผู้ใช้น้ำหรือผู้ที่มีส่วนได้เสียจากการจัดการน้ำมีความพึงพอใจ ซึ่งการจัดการน้ำโดยรัฐในพื้นที่อำเภอบางระกำมีอยู่ 2 ระบบใหญ่ คือ ระบบแรก คือ ระบบการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำตอนบนที่อยู่กับพื้นที่ของอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอกงไกรลาส จังหวัดสุโขทัย ซึ่งได้รับน้ำหลักจากแม่น้ำยม แนวทางการจัดการน้ำในพื้นที่ คือ การจัดระบบเป็นเขตการใช้น้ำภายใต้ “โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษายมน่าน” ในพื้นที่สามจังหวัด ประกอบด้วยอำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ อำเภอกงไกรลาส จังหวัดสุโขทัย, อำเภอพรหมพิราม อำเภอเมือง และอำเภอบางระกำ โดยกรมชลประทานได้จัดประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่ทั้งสามส่วนดังกล่าว แล้วแต่งตั้งเป็น “กลุ่มผู้ใช้น้ำยมสู่น่าน” ขึ้นในพื้นที่นี้ และระบบที่สอง การจัดการน้ำในพื้นที่บางระกำตอนล่างที่มีพื้นที่อยู่ติดกับจังหวัดกำแพงเพชรได้รับน้ำจากแม่น้ำปิงผ่านระบบท่อทองแดง เนื่องจากลุ่มแม่น้ำปิงหลักมีปริมาณน้ำต้นทุนน้อย แต่ความต้องการมีมากเพราะมีพื้นที่เพาะปลูกมาก เมื่อเกิดการแย่งชิงน้ำจึงมีการจัดสรรน้ำจากแม่น้ำปิงผ่านท่อทองแดงจากจังหวัดกำแพงเพชร เข้ามาพื้นที่ตำบลท่านางงาม หนองกุลา วังอิทก อำเภอบางระกำ ซึ่งพื้นที่นี้ กรมชลประทานได้ตั้งเป็น “กลุ่มผู้ใช้น้ำปิงสู่ยม” ขึ้น

ด้านเครื่องมือการจัดการน้ำของรัฐหรือระบบชลประทานที่นำใช้ในพื้นที่อำเภอบางระกำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการน้ำแบบใหม่ มีการใช้ทั้งสิ่งก่อสร้าง เช่น จัดหาแหล่งกักเก็บน้ำ หรือแก้มลิง จัดหาน้ำ เพิ่มเสถียรภาพน้ำต้นทุน เป็นต้น และไม่ใช่สิ่งก่อสร้าง เช่น สร้างระบบการบริหารจัดการแหล่งเก็บกักน้ำ สร้างระบบบริหารจัดการอุทกภัย กำหนดพื้นที่โซนนิ่ง (zoning) (เกษตรกรรม/อุตสาหกรรม/ชุมชน) การจัดการพืชคลุมดิน ฟื้นฟูต้นน้ำ ติดตามคุณภาพน้ำ การบริหารจัดการเชิงนโยบาย/กฎหมาย และการจัดการองค์กรและการมีส่วนร่วม เป็นต้น เป็นเครื่องมือการจัดการน้ำ และเมื่อเครื่องมือเหล่านี้ได้เข้ามาแทนที่เครื่องมือการจัดการน้ำโดยชุมชนในอดีตได้ทำให้อำนาจในการบริหารจัดการน้ำที่เคยเป็นของชุมชนตกอยู่ในมือของอำนาจรัฐมากขึ้น

ข้อค้นพบเกี่ยวกับการจัดการน้ำโดยชลประทานที่แบ่งการจัดการในพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ เกิดพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่กลางน้ำ และพื้นที่ปลายน้ำ และมีการจัดกลุ่มผู้ใช้น้ำขึ้นมาแทนที่การจัดการน้ำโดยชุมชนแบบเก่า สอดคล้องกับทฤษฎีระบบดังที่ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550, น. 65) อธิบายว่า ทฤษฎีระบบเป็นหนึ่งทฤษฎีในเครือข่ายของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ซึ่งพาร์สันส์ได้แบ่งสังคมออกเป็น 4 ระบบ คือ ระบบวัฒนธรรม ระบบสังคม ระบบบุคลิกภาพและระบบอินทรีย์ ซึ่งระบบเหล่านี้แต่ละระบบจะมีหน้าที่เฉพาะตน คือ ระบบวัฒนธรรมทำหน้าที่บำรุงรักษาแบบแผน (pattern maintenance หรือ latency) ระบบสังคมทำหน้าที่บูรณาการ (integration) ระบบบุคลิกภาพทำหน้าที่บรรลุเป้าหมาย (goal attainment) และอินทรีย์ทำหน้าที่ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม (adaptation) ทำนองเดียวกัน ระบบแต่ละระบบจะมีหน่วยย่อยทำหน้าที่ 4 ประการ คือ ระบบย่อยด้านคุ้มครอง (fiduciary) หน้าที่รักษาระเบียบสังคม (L) ระบบย่อยชุมชน (social community) ทำหน้าที่บูรณาการ (I) ระบบย่อยด้านเศรษฐกิจ (economy) ทำหน้าที่ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม (A) และระบบย่อยด้านการเมืองทำหน้าที่บรรลุเป้าหมาย (G) ดังปรากฏระบบการจัดการโดยรัฐหรือระบบชลประทานในพื้นที่ปัจจุบัน

การศึกษาพบว่า การจัดการน้ำแบบแยกส่วนโดยรัฐหรือระบบชลประทาน ทำให้เกิดพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ และจัดกลุ่มผู้ใช้น้ำขึ้นเข้ามาจัดการน้ำในพื้นที่ร่วมกับรัฐ ทำให้เกิดการต่อรองอำนาจระหว่างกลุ่ม คนที่อยู่ต้นน้ำมีอำนาจมาก คนที่อยู่กลางน้ำมีอำนาจรองลงมา ส่วนคนปลายน้ำมีอำนาจน้อยที่สุด รวมทั้งมีการจัดการน้ำสองมาตรฐานในพื้นที่เขตชลประทานและพื้นที่นอกเขตชลประทาน ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมขึ้น ขณะเดียวกัน เครื่องมือการจัดการน้ำของรัฐ ได้ทำให้เครื่องมือการจัดการน้ำของชุมชนถูกลดบทบาทลง ทำให้อำนาจในการจัดการน้ำอยู่ในมือของรัฐมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ชุมชนไม่สามารถพึงตนเองได้เหมือนเดิม รวมทั้งการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำของกรมชลประทานด้วยใช้ผู้นำในชุมชนมาฝึกอบรมการบริหารจัดการน้ำแล้วจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำขึ้นมานั้น ทำให้ชลประทานมีอำนาจหรืออิทธิพลเหนือกลุ่มผู้ใช้น้ำ

เนื่องจากรัฐมีความพร้อมทั้งทรัพยากร เทคโนโลยีและงบประมาณ และได้นำกฎระเบียบการบริหารจัดการน้ำของรัฐเข้ามาแทนที่กติกาเดิมของชุมชน

ช่วงที่ 3 การจัดการน้ำเชิงบูรณาการ หรือ “บางระกำโมเดล”

การจัดการน้ำเชิงบูรณาการ หรือ “บางระกำโมเดล” เกิดจากผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก ในขณะนั้นได้เสนอแนวทางการแก้ปัญหาน้ำท่วมทั้งระบบต่อนายกรัฐมนตรี ด้วยการตั้งศูนย์ประสานงานเพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการตัดสินใจ โดยมีศูนย์กลางช่วยเหลือแบบ One Stop Service ส่งตรงมาที่ศูนย์บัญชาการเดียว มุ่งเน้นให้เกิดผลต่อประชาชนได้อย่างทันท่วงที เพื่อการตัดสินใจที่รวดเร็ว การจัดการน้ำเชิงบูรณาการใช้กลไกราชการหรือกลไกที่ทางการเป็นหลัก ได้แก่ ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ปัญหาอุทกภัยในพื้นที่อำเภอบางระกำ โดยมีบูรณาการกฎหมายหลายฉบับและส่วนราชการหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยแผนเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขอุทกภัยในพื้นที่ รวมทั้งโครงการบรรเทาอุทกภัยในพื้นที่อำเภอบางระกำ ซึ่งเป็นเป็นเครื่องมือหลักในการป้องกันน้ำท่วมและภัยแล้งอย่างยั่งยืน ตามแผนงาน “บางระกำโมเดล” ของส่วนราชการ

การศึกษาพบว่า การจัดการน้ำเชิงบูรณาการหรือ “บางระกำโมเดล” ได้มีการนำเอาหลักการสำคัญของทฤษฎีองค์การต่าง ๆ มาพัฒนาผสมกันที่เรียกกันว่า “สหวิทยาการ” (Multidisciplinary Approach) มาปรับใช้ ซึ่งสอดคล้องกับตามแนวคิดทฤษฎีองค์การสมัยปัจจุบัน (Modern Theory of Organization) (พยอม วงศ์สารศรี,2531, น.16-18) ขณะเดียวกัน การบริหารในรูปแบบดังกล่าวนี้ ทำให้ประชาชนเข้าไม่ถึง “บางระกำโมเดล”

2. สาเหตุและปัญหาของความขัดแย้ง

การศึกษาสาเหตุและปัญหาของความขัดแย้งแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ซึ่งแต่ละช่วงพบว่ามีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่ามีสาเหตุที่สำคัญของปัญหาความขัดแย้ง ดังนี้

ช่วงที่ 1 สาเหตุและปัญหาของความขัดแย้ง อันเกิดจากการจัดการน้ำโดยชุมชนในอดีต

การจัดการน้ำโดยชุมชนในอดีตจะมีลักษณะของการแบ่งปันทรัพยากรภายในชุมชน แต่เมื่อเกิดสถานการณ์ขาดแคลนน้ำหรือมีการแย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างบุคคลกับบุคคลแล้ว ก็จะนำซึ่งความขัดแย้งในที่สุด ความขัดแย้งในอดีต จะเป็นลักษณะของความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคล ซึ่งสาเหตุของปัญหาประกอบด้วย (1) สาเหตุอันเกิดจากการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนหรือปริมาณน้ำที่ผิดพลาด ทั้งนี้เนื่องจากหากการคาดการณ์ของบุคคลที่ผิดพลาด ก็ส่งผลให้การจัดการน้ำผิดพลาด ทำให้เพาะปลูกล้มเหลวตามไปด้วย (2) สาเหตุอันเกิดจากชุมชนไม่มีระบบการจัดการน้ำแบบองค์รวม เนื่องจากการจัดการน้ำโดยชุมชนในอดีต ชุมชนมอบหมายให้ผู้นำในท้องถิ่นหรือผู้นำในชุมชนดูแลสายน้ำหรือคูคลองเป็นสายๆ ในลักษณะต่างคนต่างดูแลสายน้ำของตนในแต่ละพื้นที่ ยังไม่มีระบบการบริหารจัดการร่วมกัน เมื่อเกิดสถานการณ์ปัญหาพื้นที่ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย (3) สาเหตุอันเกิดจากความต้องการของบุคคลที่เพิ่มขึ้น เมื่อบุคคลไม่พอใจในผลประโยชน์จากการจัดการน้ำของชุมชนที่บุคคลได้รับ จึงละเมิดข้อตกลงของชุมชนทำให้เกิดความขัดแย้ง

ส่วนปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำโดยชุมชนในอดีตจากสาเหตุดังกล่าวจะเป็นลักษณะของความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคลเป็นหลัก ประกอบกับบริบทและวิถีการผลิตแบบครัวเรือนของชุมชน ทำให้ความขัดแย้งไม่ขยายผลมากนัก เว้นเสียแต่จะมีองค์ประกอบของความขัดแย้งอื่นที่ทำให้เหตุการณ์บานปลาย เช่น ความรุนแรงอันเกิดการยิงปืนข่มขู่คู่กรณีที่ไปเฝ้าทำนบดินเพื่อกักเก็บน้ำในเวลากลางคืน เป็นต้น

ช่วงที่ 2 สาเหตุและปัญหาของความขัดแย้ง อันเกิดจากการจัดการน้ำโดยรัฐ

การจัดการน้ำโดยรัฐหรือระบบชลประทานในพื้นที่อำเภอบางระกำ ซึ่งได้แบ่งพื้นที่การจัดการน้ำออกเป็น 2 เขต คือ เขตการจัดการน้ำในพื้นที่บางระกำตอนบน และเขตการจัดการน้ำในพื้นที่บางระกำตอนล่าง ทำให้เกิดพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ รวมทั้งพื้นที่ในเขตชลประทานและพื้นที่นอกเขตชลประทาน ส่งผลให้ปัญหาความขัดแย้งขยายวงขึ้น ขณะเดียวกัน ระบบชลประทานได้ทำให้เกิดพื้นที่ความขัดแย้งใหม่ที่แบ่งออกเป็นตามลักษณะกายภาพ คือ พื้นที่ต้นน้ำ (อำเภอพรหมพิรามซึ่งเป็นพื้นที่ตอนบนของการจัดการน้ำ)“พื้นที่กลางน้ำ” (อำเภอกงไกรลาส จังหวัดสุโขทัย) และ“พื้นที่ปลายน้ำ” (อำเภอบางระกำซึ่งอยู่ตอนล่างของพื้นที่) การจัดการดังกล่าว ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งอันมีสาเหตุมาจาก (1) แนวเขตอำนาจการปกครอง (2) การแย่งชิงผลประโยชน์ทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น (3) การแย่งชิงน้ำระหว่างชุมชนกับบริษัทเอกชนที่สูบน้ำขึ้นขายในพื้นที่ (4) การขยายพื้นที่ทำการเพาะปลูกของชาวบ้าน (5) การจัดการน้ำโดยรัฐหรือระบบ

ชลประทานมีสองมาตรฐาน (6) การที่ชุมชนไม่มีอำนาจในการบริหารจัดการ (7) การเห็นแก่ตัวและการไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงของกลุ่มผู้ใช้น้ำ และ (8) การไม่มีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการน้ำ

ข้อค้นพบดังกล่าวเกี่ยวข้องกับสาเหตุของความขัดแย้งหลายประการ เช่น สาเหตุจากโครงสร้างอำนาจหน้าที่ที่ไม่ชัดเจนจนทำให้เกิดการก้าวก่ายหน้าที่กัน สาเหตุจากเรื่องของผลประโยชน์และจากระบบการจัดการที่ไม่เหมาะสม การจัดสรรน้ำที่ไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งสาเหตุความขัดแย้งที่มาจากนโยบายภาครัฐได้เร่งรัดการผลิตเพื่อการส่งออก จากปัญหาอำนาจของบุคคลที่มีไม่เท่ากัน สาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดการจัดการน้ำของรัฐที่ไม่ทั่วถึงและสร้างความไม่ธรรม รวมถึงสาเหตุที่มาจากกฎหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร

ปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำของรัฐที่มีสาเหตุดังกล่าว ทำให้ความขัดแย้งขยายวงกว้างจากเดิมที่เป็นปัญหาระหว่างบุคคล กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับรัฐ ตามระบบการจัดการน้ำที่แบ่งพื้นที่ที่เกิดพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ และทำให้เกิดพื้นที่ในเขตและนอกเขตชลประทาน

ช่วงที่ 3 สาเหตุและปัญหาของความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำเชิงบูรณาการ

การศึกษาพบว่า การจัดการน้ำเชิงบูรณาการหรือ “บางระกำโมเดล” ซึ่งเกี่ยวกับการบูรณาการหน่วยงานของรัฐหลายงานและการบังคับใช้กฎหมายหลายฉบับเพื่อรับมือกับสถานการณ์พิเศษ ซึ่งหลักจากพ้นสถานการณ์ไปแล้ว การก่อสร้างโครงการต่าง ๆ ตามแผนงานบางระกำโมเดล ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ ซึ่งมีสาเหตุปัญหาความขัดแย้ง คือ (1) สาเหตุอันเกิดจากการไม่มีส่วนร่วมของชุมชน (2) สาเหตุอันเกิดจากการประสานงานระหว่างหน่วยงาน และ (3) สาเหตุปัญหาความขัดแย้งอันเกิดการแย่งชิงสิทธิ์ในที่ดิน

ข้อค้นพบเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้ง อันเกิดจากการจัดการน้ำเชิงบูรณาการ มีสาเหตุหลายประการ ดังที่ สุพัตรา จิตตเสถียร (เรื่องเดียวกัน, น 28-31) ได้ประมวลมูลเหตุความขัดแย้ง คือ (1) ความขัดแย้งที่เกิดจากความแตกต่างของความคิดเห็นและการรับรู้ของบุคคล (2) ความขัดแย้งจากการรับรู้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริง ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลที่ต่างกัน (3) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากเรื่องของผลประโยชน์ในองค์การ (4) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากความสัมพันธ์ของบุคคล สิ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (5) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากโครงสร้าง ๆ ของสังคม หรือขององค์การที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง

ความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำเชิงบูรณาการ มีลักษณะของปัญหาความแย้งจากการประสานงานระหว่างหน่วยงานเป็นหลัก รวมไปถึงหน้าที่ของหน่วยงานที่ทับซ้อนกันในพื้นที่ เช่น ชลประทานมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการจัดการน้ำ อำเภอดูแลด้านการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข บรรเทาสาธารณภัยให้กับประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งดูแลความเดือดร้อนของชาวบ้านพื้นที่ รูปแบบการจัดการเชิงบูรณาการ แต่แยกส่วนความรับผิดชอบ จึงนำมาซึ่งความขัดแย้งในการประสานงานระหว่างหน่วยงานดังเช่นสถานการณ์ที่ผ่านมา

3. องค์ประกอบของปัญหาความขัดแย้ง

องค์ประกอบของปัญหาความขัดแย้ง อันเกิดจากการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ การศึกษาพบว่าขึ้นอยู่บริบทของชุมชนในแต่ละยุคว่าจะมีปัจจัยใดที่ทำให้ความขัดแย้งปรากฏชัดขึ้นหรือรุนแรง ดังเช่น

(1) องค์ประกอบของปัญหาความขัดแย้ง อันเกิดจากการจัดการน้ำโดยชุมชน ด้านสภาพแวดล้อมหรือเหตุการณ์ที่จะจุดระเบิดให้เกิดความขัดแย้งปรากฏขึ้น เมื่อเกิดวิฤติขาดแคลนน้ำ สมาชิกในชุมชนก็ต้องจัดเวรไปเฝ้าน้ำหรือเฝ้าทำนบดิน เพื่อกักเก็บน้ำและปล่อยเข้าพื้นที่ ตามระบบการแบ่งปันของชุมชนที่เกิดจากการเจรจาของผู้นำในพื้นที่ แต่หากมีการละเมิดข้อตกลงหรือมีการโกงน้ำเกิดขึ้น ปัญหาความขัดแย้งก็เป็นจุดระเบิดขึ้นที่ทำให้เห็นความขัดแย้งชัดเจนและการกระทำต่อกันระหว่างบุคคลกับบุคคลที่มีความขัดแย้งกันก็อาจแสดงให้เห็น ด้วยการแอบเปิด แอบปิดประตูน้ำ เพื่อนำน้ำเข้านาแปลงนาของตน ซึ่งอาจกระทำอย่างเปิดเผยในเวลากลางวันหรือไม่เปิดเผยในเวลากลางคืน ซึ่งเมื่อคู่กรณีรับรู้การกระทำที่แสดงออกมาความขัดแย้งก็จะปรากฏขึ้นทันที และนำมาซึ่งความไม่พอใจของอีกบุคคลหนึ่ง จนเกิดเหตุมีเสียงปืนดังขึ้นในพื้นที่ ทั้งการยิงข่มขู่และประทุษร้ายคู่กรณี องค์ประกอบนี้จึงเป็นตัวจุดระเบิดสำคัญที่ทำให้ความขัดแย้งชัดเจน และทำให้เกิดความแตกแยกในชุมชน

(2)องค์ประกอบของปัญหาความขัดแย้ง อันเกิดจากการจัดการน้ำโดยรัฐ สภาพแวดล้อมหรือเหตุการณ์ที่นำไปสู่ชนวนหรือจุดระเบิดให้เกิดความขัดแย้งปรากฏขึ้น ในสภาพแวดล้อมใหม่ แต่รูปธรรมของปัญหาความขัดแย้งก็คงคล้ายๆ กัน

คือ การไม่เคารพกติกาข้อตกลงในการจัดสรรน้ำตามระบบการจัดการน้ำของชลประทาน โดยกรมชลประทานได้ตั้งผู้นำในพื้นที่เป็นกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยการจัดเวรยามแบ่งน้ำระหว่างชุมชนที่อยู่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ แต่ก็มีปัญหาความรุนแรง เพราะการไม่เคารพกฎระเบียบข้อตกลง เกิดการแย่งชิงน้ำจนเหตุการณ์ก็บานปลายเมื่อเสียงปืนดังขึ้นจึงสะท้อนความขัดแย้งในพื้นที่ ขณะที่การกระทำต่อกันอันเป็นองค์ประกอบของความขัดแย้งที่เกิดจากการจัดการน้ำโดยรัฐหรือระบบชลประทาน พบว่าเมื่อเครื่องมือการจัดการน้ำของรัฐ ทั้งใช้สิ่งก่อสร้าง และเครื่องมือไม่ใช่สิ่งก่อสร้าง เช่น การตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานในพื้นที่ที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการน้ำร่วมชลประทาน ดังนั้น การกระทำต่อกันที่แสดงออกมาในสถานการณ์ปัจจุบัน คือ ชาวบ้านหรือชุมชนที่ต้องการน้ำในแต่ละพื้นที่จะมาเป็นการรวมกลุ่มเพื่อกดดันกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานแทน

(3) องค์ประกอบของปัญหาความขัดแย้ง อันเกิดจากการจัดการน้ำบูรณาการ ชาวบ้านที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมในชุมชนที่จากการดำเนินโครงการหรือถูกดันให้ยอมเสียสละพื้นที่ให้รัฐเข้ามาดำเนินการ จึงมีการฟ้องร้องขอความเป็นธรรมต่อศาลปกครองจังหวัดพิษณุโลก ในคดีพิพาทเกี่ยวกับหน่วยงานของรัฐกระทำละเมิด ทำให้ชาวบ้านผู้ฟ้องคดีได้รับความเดือดร้อนเสียหาย ทำให้พืชผักและไม้ยืนต้นถูกทำลาย การฟ้องร้องต่อศาลปกครองจึงเป็นปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ที่นำไปสู่ชนวนหรือจุดระเบิดที่ทำให้ความขัดแย้งปรากฏตัวชัดเจนขึ้น ซึ่งการกระทำต่อกันจะมีลักษณะเป็นการกระทำต่อกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และผลที่ตามมา แม้จะยังไม่ส่งผลกระทบที่ชัดเจนมากนัก แต่การดำเนินการตามแผนงานบางระกำโมเดลที่สมาชิกในชุมชนไม่มีส่วนร่วม ได้สร้างความไม่ไว้วางใจของชุมชนในโครงการของรัฐและจะส่งผลต่ อการให้ความร่วมมือในพื้นที่

4. กลไกและการบริหารจัดการความขัดแย้ง ในพื้นที่อำเภอบางระกำ ผลการศึกษาแบ่งได้ 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 กลไกและการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนในอดีต

ในอดีตชุมชนใช้กลไกผู้นำท้องถิ่นหรือหรือผู้นำในชุมชนเป็นกลไกหลักในการบริหารความขัดแย้ง ซึ่งชาวบ้านใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งผ่านผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำชุมชน ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้มากบารมีหรือผู้มีอิทธิพล หรือแม้กระทั่งใอ้เสือหรือโจรเก่าที่ชาวบ้านเคารพนับถือในอดีต กลไกนี้จึงเป็นการแก้ปัญหาขัดแย้งเชิงเครือญาติที่มีความไว้เนื้อเชื่อใจในผู้นำชุมชนให้ทำหน้าที่ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งเพื่อการร่วมกันอย่างสันติ

ขณะที่การบริหารความขัดแย้งในอดีต ชุมชนใช้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้นำเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการความขัดแย้งในชุมชนในการแก้ปัญหามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านผู้นำของชุมชนทั้งผู้นำท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักเลงผู้มีอิทธิพล หรือแม้กระทั่งใอ้เสือหรือโจรเก่าในอดีต เป็นกลไกที่ไม่เป็นทางการเน้นการสร้างความสมานฉันท์ของชุมชนที่อยู่ร่วมกันแบบเครือญาติมีความไว้เนื้อเชื่อใจกันในระหว่างบุคคลในชุมชน เพื่อหาทางออกในการจัดการความขัดแย้งเยี่ยงญาติมิตร และการใช้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำล้มเหลว ก็มีการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง โดยคนกลางที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ เช่น พระสงฆ์ หรือผู้อาวุโสของหมู่บ้านมาเป็นคนกลางในการเจรจาและหากถึงที่สุดแล้วถ้าปัญหาความขัดแย้งยังไม่ได้รับการแก้ไข อาจจะมีการใช้กำลังมวลชนเข้ากดดัน ซึ่งการใช้กำลังมวลชนในอดีตจะเป็นการยกกลุ่มชาวบ้านไปเฝ้าทำนบดินเป็นหลัก เพื่อให้เกิดการจัดการน้ำเข้าไปในพื้นที่โดยเร็วจนสำเร็จเสร็จสิ้นมากกว่าการชุมนุมเดินขบวนกดดันในปัจจุบัน

ขณะเดียวกัน กลไกและการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนในอดีตเหล่านี้มีทั้งสำเร็จและล้มเหลว ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยสำคัญขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำในท้องถิ่นว่าจะเจรจาไกล่เกลี่ยได้หรือไม่ และการใช้นักเลงหรือโจรมาแก้ปัญหาในพื้นที่ บางครั้งเป็นเรื่องการข่มขู่คุกคามมากกว่าการเจรจาหาทางออกในการแก้ปัญหา อีกทั้งกติกาหรือข้อตกลงของชุมชนที่ใช้ความเชื่อใจมากกว่ากฎระเบียบข้อบังคับก็อาจมีการละเมิดข้อตกลงได้ ขณะเดียวกัน โครงสร้างการตัดสินใจตามกลไกของชุมชนที่แบ่งการดูแลจัดการน้ำตามสายน้ำ ผ่านกลไกผู้นำที่ไม่เป็นทางการหรือผู้นำชุมชนที่มอบหมายในอดีตเช่นนี้ ขณะเดียวกัน โครงสร้างการตัดสินใจของกลไกในชุมชน จะเน้นการประสานความร่วมมือในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลในชุมชน ซึ่งสมาชิกสามารถแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจและใช้ประสบการณ์องค์ความรู้ที่สั่งสมนำมาประกอบการแก้ปัญหา

การศึกษาพบว่า กลไกดังกล่าวสามารถบริหารจัดการความขัดแย้งให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมไม่ได้ส่งกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนมากนัก และการพึ่งพาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน

ผลจากการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนในอดีต อาจกล่าวได้ว่า กลไกผู้นำในชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่นเป็นที่เชื่อถือศรัทธาของชุมชน สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพนับถือ และผู้นำมีความสามารถในกระบวนการแก้ปัญหา ทั้งการเจรจา

ไกล่เกลี่ยและมาตรการอื่น ๆ อันเป็นที่ยอมรับของชุมชน และผลจากการเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งเกิดความเป็นธรรมกับคู่กรณี รวมทั้งบริบทของชุมชนในอดีตและความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ทำให้การบริหารจัดการปัญหาความขัดแย้งโดยชุมชนยุติลงด้วยความสมานฉันท์

ช่วงที่ 2 กลไกและการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยรัฐ

การศึกษาพบว่า กลไกการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยรัฐหรือระบบชลประทาน โดยหลักแล้วเป็นกลไกที่เป็นทางการที่เรียกว่า กลไกตามระบบราชการที่หน่วยงานรัฐแต่งตั้งขึ้นมาทำหน้าที่แก้ปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ เช่น โครงการชลประทานพิษณุโลก รวมทั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ (กลุ่มพื้นฐาน) และกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานในพื้นที่ที่รัฐแต่งขึ้นเป็นต้น การศึกษาพบว่า กระบวนการบริหารความขัดแย้งโดยรัฐหรือระบบชลประทาน หลังจากการวินิจฉัยความขัดแย้งแล้ว รัฐแทรกแซงในการบริหารจัดการความขัดแย้ง กรณีการจัดการน้ำในพื้นที่ด้วย 4 มาตรการ คือ (1) การเจรจาไกล่เกลี่ย หรือการเจรจาต่อรอง ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ภาครัฐหรือชลประทานนำมาใช้ในการแก้ปัญหามากที่สุด เพราะรัฐเชื่อว่าหากการพูดคุยเจรจาจะนำมาซึ่งการแสวงหาคำตอบร่วมกัน (2) การแบ่งปันผลประโยชน์ การบริหารจัดการแบบนี้ส่วนมากเป็นผลมาจากการเจรจาไกล่เกลี่ยจนเป็นพอใจแล้วของทุกฝ่ายก่อน จึงมีการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นให้ทุกฝ่ายรับผลประโยชน์ร่วมกัน หรือแบบ win win (3) การใช้มาตรการทางกฎหมาย เป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ของภาครัฐ ทั้งนี้ หากเจรจาแก้ปัญหาตามมาตรการเจรจาไกล่เกลี่ยและการแบ่งผลประโยชน์ล้มเหลวแล้งจึงจะใช้มาตรการนี้ ซึ่งอาจส่งทั้งผลดีและส่งเสียต่อการบริหารความขัดแย้ง หากชาวบ้านไม่ได้รับความเป็นธรรม ก็จะมีการต่อต้าน มาตรการทางกฎหมายส่วนใหญ่รัฐหรือชลประทานจะใช้มาตรการตามกระบวนการยุติธรรมทางอาญาปกติ เช่น การแจ้งข้อหาบุกรุกสถานที่ราชการ หรือการมั่วสุ่ม เป็นต้นและ (4) การใช้กำลังเข้าบังคับ เป็นเครื่องมืออันสุดท้ายที่รัฐใช้หากเครื่องมืออื่น ๆ ไม่ได้ผล ซึ่งมักจะไม่ใช้เครื่องมือนี้

ขณะเดียวกัน กลไกและการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยรัฐหรือระบบชลประทาน แม้จะมีรูปแบบเป็นทางการและมาตรการที่มีกฎหมายรองรับ แต่การนำมาปฏิบัติในพื้นที่ หลายครั้งพบว่า ยังขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชน และแม้ว่ารัฐมีความพร้อมทั้งความรู้ อำนาจ เครื่องมือและทรัพยากรต่างๆ ทำให้หน่วยงานของรัฐมีอำนาจอยู่เหนืออำนาจของชุมชน รวมทั้งการแบ่งพื้นที่การจัดการน้ำเป็นพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เกิดพื้นที่ในเขตและนอกเขตชลประทาน แต่การบริหารจัดการจัดแบบแยกส่วน และกลไกที่รัฐตั้งขึ้นอาจสร้างระยะห่างระหว่างรัฐกับประชาชนได้ ซึ่งเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น กลไกดังกล่าวไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทันที อีกทั้งโครงสร้างการตัดสินใจของการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยรัฐ การศึกษาพบว่าเป็นโครงสร้างการตัดสินใจแบบรวมศูนย์สั่งการจากบนลงล่าง ซึ่งการตัดสินใจขึ้นอยู่กับส่วนราชการเป็นหลักและชุมชนไม่ค่อยมีส่วนร่วมมากนัก

ผลจากการศึกษา อาจกล่าวได้ว่า ผลจากการบริหารจัดการความขัดแย้งโดยกลไกของรัฐหรือระบบชลประทาน ยังไม่สามารถจัดสรรผลประโยชน์ให้เกิดความเป็นธรรมกับชุมชนในพื้นที่ และไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้ เนื่องจากกลไกการบริหารจัดการความขัดแย้งของรัฐยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดจากการจัดการน้ำแบบแยกส่วนที่สร้างขึ้นมาได้ ทำให้ชุมชนในพื้นที่ที่อยู่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำมีการต่อรองผลประโยชน์ ระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำ อันเป็นสาเหตุของความขัดแย้ง รวมทั้งการเข้าแทรกแซงโดยกลไกของรัฐ ด้วยมาตรการต่างๆ การเจรจาและแบ่งปันผลประโยชน์ ยังไม่สามารถแก้ปัญหาระบบชลประทานที่ไม่ครอบคลุมในพื้นที่อำเภอบางระกำ ทำให้เกิดปัญหาการจัดการน้ำแบบสองมาตรฐานในพื้นที่เขตชลประทานและพื้นที่นอกเขตชลประทาน ทำให้ชุมชนนอกพื้นที่ชลประทานเกิดความรู้สึกไม่ได้ความธรรมจากระบบการจัดการน้ำดังกล่าว รวมทั้งกลไกการบริหารจัดการความขัดแย้งของรัฐที่ไม่มีการนำเอากลไกเดิมชุมชนมาปรับใช้ให้สอดคล้อง ทำให้ชุมชนไม่มีส่วนร่วมและไม่มีอำนาจในการบริหารจัดการความขัดแย้งทำให้ปัญหาความขัดแย้งยังคงดำรงอยู่

ช่วงที่ 3 กลไกและการบริหารจัดการความขัดแย้งเชิงบูรณาการ

การศึกษาพบว่า กลไกการบริหารจัดการความขัดแย้ง อันเกิดจากการจัดการน้ำเชิงบูรณาการหรือ “บางระกำโมเดล” โดยใช้ทั้งกลไกที่เป็นทางการ และกลไกกึ่งทางการและกึ่งไม่เป็นทางการ ซึ่งกลไกที่เป็นทางการ ได้แก่ ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ปัญหาอุทกภัยในพื้นที่อำเภอบางระกำ ซึ่งมีหน้าที่แก้ปัญหาการจัดการน้ำและบริหารความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วย และกลไกกึ่งทางการกึ่งไม่เป็นทางการเป็นกลไกหนึ่งที่เกิดจากความเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำ นำตำแหน่งมาใช้ในการบริหารความขัดแย้งในพื้นที่ โดยใช้ความเป็นผู้บริหารระดับสูงหรือหัวหน้าส่วนราชการในระดับจังหวัด เช่น ผู้ว่าราชการ

จังหวัดพิษณุโลก เข้าไปทำงานเพื่อให้เข้าถึงความรู้สึกของชาวบ้าน อันจะมาซึ่งความไว้วางใจและประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

การศึกษาพบว่า การบริหารความขัดแย้งเชิงบูรณาการ ตามกลไกที่เป็นทางการ พบว่าคล้าย ๆ กับการบริหารจัดการความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำโดยรัฐ แต่บูรณาการเอาหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหลายหน่วยงานร่วมรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ในลักษณะเฉพาะกิจหรือแก้ปัญหาตามสถานการณ์ โดยใช้บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญทางเทคโนโลยีและเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย และการบูรณาการกฎหมายหลายฉบับรวมทั้งกลไกกึ่งทางการกึ่งไม่เป็นทางการที่ผู้บริหารใช้ภาวะความเป็นผู้นำลงไปในพื้นที่เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำในพื้นที่อย่างทันทีก็สามารถลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้ระดับหนึ่ง และโครงสร้างการตัดสินใจของการบริหารความขัดแย้งเชิงบูรณาการ พบว่าเป็นโครงสร้างในรูปแบบรวมศูนย์สั่งการตามระบบราชการโดยบูรณาการหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยการตัดสินใจของผู้บริหารระดับสูงเป็นหลัก

ผลการศึกษา อาจกล่าวได้ ผลจากการบริหารความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำเชิงบูรณาการ ทั้งการใช้กลไกที่เป็นทางการของภาครัฐและกลไกกึ่งทางการกึ่งไม่เป็นทางการ ยังไม่สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งหรือมีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำเชิงบูรณาการได้ดีเท่าที่ควร

5. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากศึกษา เรื่อง การบริหารจัดการความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งพบว่าการจัดการน้ำโดยรัฐหรือระบบชลประทานในปัจจุบันได้แบ่งเป็นพื้นที่การจัดการน้ำเป็นพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ทำให้เกิดการต่อรองผลประโยชน์ในทรัพยากรน้ำระหว่างชุมชนในสามพื้นที่ และเกิดระบบการจัดการสองมาตรฐานในพื้นที่เขตชลประทานและนอกชลประทาน อันเป็นสาเหตุของความขัดแย้งเนื่องจากชุมชนถูกแบ่งออกตามพื้นที่และได้รับการจัดการน้ำที่ไม่ทั่วถึงหรือเป็นธรรม ดังนั้น รัฐควรสร้างกลไกการบริหารความขัดแย้งที่รวมเอาพื้นที่ทั้งหมดมาร่วมกันบริหารจัดการความขัดแย้ง

บทเรียนสำคัญจากการศึกษา

บทเรียนสำคัญจากการศึกษา เรื่อง การบริหารจัดการความขัดแย้ง กรณีการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ทำให้เห็นว่า การบริหารความขัดแย้งในสถานการณ์ปัจจุบันที่ปัญหามีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น กลไกการบริหารจัดการความขัดแย้งของชุมชนหรือชาวบ้านเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งที่มีความรุนแรงและขยายวงกว้างได้ เพราะจำนวนประชากรในชุมชนเพิ่มมากขึ้นและการเพิ่มพื้นที่การผลิต ทำให้มีความต้องการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้นตามขณะเดียวกัน การที่ภาครัฐเข้าไปแทรกแซงกลไกการบริหารจัดการความขัดแย้งเดิมของชุมชน โดยไม่มีการนำเอาองค์ความรู้หรือเครื่องมือการบริหารจัดการของชุมชนที่มีอยู่เดิมมาปรับใช้ให้สอดคล้องเหมาะสม ทำให้การบริหารจัดการความขัดแย้งของรัฐไม่มีประสิทธิภาพหรือเกิดความไม่เป็นธรรมกับประชาชนในพื้นที่ ดังนั้นแล้ว การผสานพลังระหว่างกลไกการบริหารจัดการของชุมชนเข้าร่วมกับกลไกและอำนาจรัฐ จะทำให้การบริหารจัดการความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก มีประสิทธิภาพ มีพลัง และเป็นยอมรับของหน่วยงานราชการและประชาชนทุกภาคส่วน

ข้อสังเกตุบางประการเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยชิ้นนี้

ข้อสังเกตุบางประการเกี่ยวกับศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง “การบริหารความขัดแย้งกรณีการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก” ผู้ศึกษาใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และการสนทนากลุ่มมาเป็นเทคนิคในการศึกษา ซึ่งเหมือน ๆ กับงานวิจัยคุณภาพชิ้นอื่น ๆ หากแต่ที่มีความแตกต่างจากงานวิจัยชิ้นอื่น ๆ คือ ผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่ในงานศึกษาชิ้นนี้ จะเป็นผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในพื้นที่เป็นหลัก เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครชุมชน ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน หรือผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้บริหารหน่วยงานราชการในพื้นที่ ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวเกิดจากชาวบ้านในพื้นที่โดยทั่วไปจะไม่ค่อยให้ข้อมูลหรือความเห็นเกี่ยวปัญหาความขัดแย้งโดยตรง ทั้งนี้เพราะบริบทของชุมชนและความเป็นชาวบ้านในพื้นที่มีความเป็น “หน้าฉาก หลังฉาก” ยากต่อการศึกษา ทำให้ข้อมูลบางส่วนที่เกี่ยวกับความเห็นของชาวบ้านอาจไม่สมบูรณ์ ข้อจำกัดดังกล่าวผู้ศึกษา จึงจำเป็นต้องใช้เทคนิคที่หลากหลายในการศึกษา

อีกทั้งกลไกการบริหารจัดการความขัดแย้งกรณีการจัดการน้ำในพื้นที่อำเภอบางระกำ ยังไม่ผ่านการเผชิญหน้ากับวิกฤติความขัดแย้งที่รุนแรงเหมือนในช่วงมหาอุทกภัย ปี พ.ศ.2554 ผู้ศึกษา จึงต้องวิเคราะห์ข้อมูลจากบริบทต่าง ๆ เปรียบเทียบสถานการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ดังนั้น หากมีการศึกษาในประเด็นดังกล่าวครั้งต่อไป ควรศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพของกลไกการบริหารจัดการความขัดแย้งอันเกิดจากการจัดการน้ำในพื้นที่ โดยเน้นความพึงพอใจของประชาชนผู้มีส่วนได้เสียจากกลไกการบริหารจัดการความขัดแย้งเป็นสำคัญ

รายการอ้างอิง

พยอม วงศ์สารศรี. (2531). *องค์การและการจัดการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พรานนกการพิมพ์.

วันชัย-รัตนภรณ์ วัฒนศัพท์. (2548). *การแก้ปัญหาความขัดแย้งในสถานศึกษา*. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

วันชัย วัฒนศัพท์. (2550). *ความขัดแย้ง... หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

สัญญา สัญญาวิวัตน์. (2550). ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมชลประทาน. (2554). *การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธุรกิจโรงพิมพ์.

อัจฉรา รักยุติธรรม และคณะ. (2549). *เหมืองฝาย พลังชุมชนในกระแสการเปลี่ยนแปลง*. เชียงใหม่: สมัชชาองค์กรเหมืองฝาย ลุ่มน้ำภาคเหนือ. พงศ์สวัสดิ์การพิมพ์.

สุพัตรา จิตตเสถียร. (2550). *การจัดการความขัดแย้งในสถานพยาบาลของรัฐระดับจังหวัด*. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

กองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดพิษณุโลก. (2554) *แผนเฉพาะกิจป้องกันและแก้ปัญหาอุทกภัยพื้นที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก 2554.*

การศึกษาพัฒนาการและกระบวนการใช้ละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม

The study of the development and process of Drama Therapy for abused children

ธัญวรัตน์ บุญฤทธิ์ [28]

Abstract

The study of the development and process of drama therapy for abused children is a qualitative research which study from documents and in-depth interviews from five staffs and related parties who are involved in drama therapy for abused children. The results showed that the development of drama therapy for abused children accumulated knowledge of theater and drama therapy for over 15 years. Developed to a process that considers safety and psychological impact on children and help abused children to explore on their own, also increased self-esteem and develop social skills. The processes of the drama therapy can be divided into three parts. First is a part of assessing abused children before the drama therapy events. Second is a part of the drama therapy which have 7 steps including stabilization, creation, constructing format, rehearsal, feeding back, and reflection. The last part a part of assessing abused children after the drama therapy.

Keywords : Drama Therapy, Abused Children

บทคัดย่อ

การศึกษาพัฒนาการและกระบวนการใช้ละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าหน้าที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้ละครบำบัดทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก จำนวน 5 คน ซึ่งผลการศึกษาพบว่าพัฒนาการการใช้ละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมนั้น เกิดจากการสั่งสมความรู้ทางด้านละครและละครบำบัดกว่า 15 ปี พัฒนามาเป็นกระบวนการที่ใช้ทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมที่คำนึงถึงความปลอดภัยและผลกระทบทางด้านจิตใจต่อเด็กเป็นสำคัญ และเป็นกระบวนการที่ช่วยพัฒนาให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมได้สำรวจตนเอง เพิ่มความภาคภูมิใจในตนเอง และพัฒนาทักษะทางสังคม โดยกระบวนการละครบำบัดที่ถูกพัฒนาขึ้นนี้ สามารถแบ่งขั้นตอนกระบวนการออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนของการประเมินเด็กก่อนกิจกรรมละครบำบัด ส่วนกิจกรรมละครบำบัด ซึ่งประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ ขั้นการสร้างความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ขั้นการจุดประกายความคิดสร้างสรรค์ ขั้นการสร้างเรื่องราว ขั้นการซ้อมแสดงและปรับเปลี่ยน ขั้นการแสดง ขั้นการดูผลตอบกลับ และขั้นการสรุปหลังกระบวนการละคร และส่วนสุดท้ายคือ ส่วนของการประเมินเด็กหลังกิจกรรมละครบำบัด

คำสำคัญ : ละครบำบัด, เด็กที่ถูกทารุณกรรม

การศึกษาพัฒนาการและกระบวนการใช้ละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม

เนื่องจากละครบำบัดเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการเลียนแบบกลุ่มประกอบกับการจินตนาการ ซึ่งช่วยให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมสามารถสื่อสารความคิด อารมณ์ความรู้สึก และประสบการณ์ในอดีตออกมาได้โดยไม่คิดว่าเป็นเรื่องของตน ทำให้เด็กสามารถเปิดเผยตัวเองและพัฒนาทักษะทางสังคม ทักษะชีวิต และทักษะการแก้ไขปัญหาไปพร้อม ๆ กัน ผ่านกระบวนการ

[28] นักศึกษาปริญญาโท หมวดการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่ให้เด็กทบทวนตัวเองและผู้อื่น และมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม ซึ่งการบำบัดในลักษณะอื่น ๆ จะสามารถช่วยเหลือเด็กได้เพียงประเด็นใดประเด็นหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากเด็กที่ถูกทารุณกรรมได้รับผลกระทบจากการถูกกระทำทารุณในด้านต่าง ๆ ทำให้เด็กมีความอ่อนไหวมาก การเข้าถึงเด็กกลุ่มนี้จึงมีความยากลำบาก ผู้ศึกษาจึงทำการศึกษาพัฒนาการและกระบวนการละครบำบัด เพื่อให้ได้แนวทางการใช้และการพัฒนาละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม ด้วยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เจ้าหน้าที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้ละครบำบัดทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กจำนวน 5 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ผู้ปกครองสถานพัฒนาและฟื้นฟู อดีตผู้ปกครองสถานพัฒนาและฟื้นฟู นักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์ภายในสถานพัฒนาและฟื้นฟู ซึ่งทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการหาประเด็นหลักจากข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก และการศึกษาเอกสาร แล้วนำมาแยกประเด็นย่อย วิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

สิ่งที่ควรทราบเกี่ยวกับละครบำบัดและเด็กที่ถูกทารุณกรรม

ความหมายของละครบำบัด

ละครบำบัด คือ การนำวิธีการทางละครต่างๆ ที่มีความสร้างสรรค์ (Creativity) และสนุกสนานผ่อนคลาย (Play) มาใช้ในการบำบัด เพื่อรักษาเยียวยาอาการต่าง ๆ (Symptom Relief) ช่วยระบายอารมณ์ความรู้สึก (Emotional Relief) ฝึกการใช้ร่างกายส่วนต่าง ๆ ร่วมกัน (Physical integration) เสริมสร้างทักษะและพัฒนาการในด้านต่าง ๆ (Personal Growth) โดยเปิดโอกาสให้ผู้รับการบำบัดได้เล่าเรื่องราวของตนเองผ่านกระบวนการทางละครเพื่อแก้ไขปัญหา สำรวจประสบการณ์ในอดีต และเข้าใจในบทบาทของตนเอง ไปพร้อม ๆ กัน

ความรู้เกี่ยวกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม

การทารุณกรรมเด็ก หมายถึง การกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดอันตรายแก่เด็ก ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ การทำร้ายทางเพศ และการละเลยทอดทิ้ง การไม่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต รวมถึงการละเลยทางอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งมีผลกระทบต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต ตลอดจนพฤติกรรมและบุคลิกภาพของเด็ก

ผลกระทบทางสุขภาพกายจากการถูกทารุณกรรม ได้แก่ โรคภัยไข้เจ็บหรืออาการบาดเจ็บต่าง ๆ ปัญหาทางการเรียนรู้ (Learning disability หรือ LD) หรือมีความสามารถในการเรียนรู้บกพร่อง เนื่องจากสมองมีความผิดปกติ ทำให้เด็กมีขีดจำกัดในวิธีการเรียนรู้ต่ำกว่าเมื่อเทียบกับเด็กที่มีอายุและมีระดับเชาว์ปัญญาเท่ากัน

ผลกระทบทางสุขภาพจิตจากการถูกทารุณกรรม ได้แก่ อาการขาดรัก การยอมรับนับถือตนเองต่ำ (Low self-esteem) อาการซึมเศร้า เพราะรู้สึกไร้คุณค่าและไม่ต้องการเข้าสังคม อาการโทสะ อาการกลัวและปกปิดความลับ ไม่กล้าเผชิญหน้า หลีกเลี่ยงการเผชิญความจริงหรือบอกข้อเท็จจริงแก่เจ้าหน้าที่ อาการวิตกกังวล ไม่แน่ใจ แก้ไขปัญหาไม่ได้ อาการสมาธิสั้น และอาการพูดไม่ชัด ซึ่งเกิดจากปัญหาทางอารมณ์ ทำให้เด็กไม่ค่อยพูดหรือสื่อสารกับใคร เป็นต้น

ผลกระทบทางบุคลิกและพฤติกรรมที่ผิดปกติ ได้แก่ เฉื่อยชา หลีกเลี่ยงการเผชิญความจริงหรือไม่กล้าเผชิญกับปัญหา หุนหันพลันแล่นหรือการมีปฏิกิริยาตอบโต้สิ่งเร้าโดยไม่ผ่านการคิด ไม่สามารถยับยั้งตัวเองในการตอบโต้สิ่งที่มากระทบอารมณ์ได้ สาเหตุมาจากการทำงานของสมองส่วนหน้าไม่ได้รับการฝึกฝน ก้าวร้าว ทำลายของหรืออาละวาด อิจฉา เพราะการเปรียบเทียบตัวเองกับผู้อื่น โดยไม่เข้าใจความแตกต่างของบุคคล และลักขโมย ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากความขาดแคลน การมีแบบอย่างที่ไม่ดี หรือการขาดทักษะในการจัดการปัญหา เป็นต้น

จากปัญหาและผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม ทำให้มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กมีการนำเอากระบวนการทางละครมาปรับใช้เพื่อการบำบัดรักษาเด็กกลุ่มดังกล่าว โดยมีการพัฒนากระบวนการจากการสั่งสมความรู้และลงมือปฏิบัติมากว่า 15 ปี จนเกิดเป็นกระบวนการละครบำบัดรูปแบบเฉพาะที่ใช้ทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม ตามข้อค้นพบจากการศึกษา ดังต่อไปนี้

พัฒนาการของละครบำบัดที่ใช้ในการทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม

ช่วงก่อนการใช้ละครบำบัด

เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2543 มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กได้รับเชิญจากฝ่ายศิลปวัฒนธรรม บริติช เคานซิล ให้เข้าอบรมการทำละครสร้างสรรค์กับเด็กที่มีความยากลำบากในชีวิต โดยคณะละครเดวิด กลาส (David Glass Ensemble) เพื่อสร้างการมองเห็นคุณค่าในตนเอง และการเรียนรู้ทักษะสังคมผ่านละครสร้างสรรค์ให้เด็กกลุ่มดังกล่าว ผ่านกระบวนการละครสร้างสรรค์ 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นการเตรียม (Preparation) ขั้นการจุดประกายความคิดสร้างสรรค์ (Creation) ขั้นการจัดทำเรื่องราว (Constructing Format) ขั้นการฝึกซ้อมการแสดง (Rehearsal) และขั้นการแสดงและดูผลตอบกลับ (Presentation and Feeding Back)

หลังจากการอบรม จึงมีการตัดสินใจนำละครสร้างสรรค์มาใช้กับเด็กที่ถูกทารุณกรรมภายในสถานพัฒนาและฟื้นฟู มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2544 เนื่องจากเจ้าหน้าที่เล็งเห็นถึงประโยชน์ของละครสร้างสรรค์ ทั้งในเรื่องความสนุกสนานและการสร้างความภาคภูมิใจให้เด็ก ๆ แม้ว่าครั้งแรกของการทำละครสร้างสรรค์นั้นจะพบปัญหาต่าง ๆ เช่น การขาดเงินทุน การขาดความรู้และประสบการณ์ ระยะเวลาค่ายละครที่น้อยเกินไป ตลอดจน ความขัดแย้งและการจัดการอารมณ์ของเจ้าหน้าที่ แต่ก็ทำให้เกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การพัฒนากระบวนการละครในปีต่อๆ มา

ในปี พ.ศ. 2545 ฝ่ายศิลปวัฒนธรรม บริติช เคานซิล ได้จัดการอบรมละครสร้างสรรค์ขึ้นอีกครั้ง ทำให้มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กได้ทบทวนการทำงานและได้ความรู้ด้านเทคนิคทางการละคร รวมถึงความมั่นใจในการทำละครกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมเพิ่มมากขึ้น ทางมูลนิธิฯ จึงจัดกระบวนการละครสร้างสรรค์ขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2546 โดยใช้งบประมาณจากส่วนกลาง เพื่อจัดการแสดงบนเวทีใหญ่ และมีการเชิญบุคคลคนทั่วไปเข้าร่วมชมการแสดง ต่อมาในปี พ.ศ.2547-2548 มีการนำทีมละครของอาจารย์รัศมี เผ่าเหลืองทอง เข้ามาช่วยนำกระบวนการละครสร้างสรรค์ 5 ขั้นตอน ทำให้เกิดการเรียนรู้เทคนิคการละครที่แตกต่างไปจากเดิม

ช่วงเริ่มต้นใช้ละครบำบัด

ในปี พ.ศ.2548-2549 ทางสถาบันราชานุกูลได้จัดฝึกอบรมเรื่อง “ละครบำบัด” (Drama Therapy) “ละครจิตบำบัด” (Psycho Drama) เพื่อให้เจ้าหน้าที่ที่ทำงานกับเด็กที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงในชีวิต ได้รู้จักกับ “ละครบำบัด” และ “ละครจิตบำบัด” โดยมีคุณโจเอล กลัค (Joel Gluck) ผู้เชี่ยวชาญด้านละครบำบัดและละครจิตบำบัดมาเป็นผู้อบรม แต่เนื่องจากเทคนิคและวิธีการละครบำบัดค่อนข้างลงลึกถึงบาดแผลในจิตใจของผู้รับการบำบัด ทางมูลนิธิฯ จึงทำการเลือกเพียงบางส่วนของเทคนิคละครบำบัดมาปรับใช้ทำงานให้เหมาะสมตามสภาวะของเด็กที่ถูกทารุณกรรม ที่มีความบอบช้ำทางด้านจิตใจ และยังไม่มีวุฒิภาวะเพียงพอในการรับมือกับการขุดคุ้ยบาดแผลภายในจิตใจ ทั้งนี้ เมื่อนำเอาเทคนิคละครบำบัดและละครจิตบำบัดมาปรับใช้ในกระบวนการละครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 ก็ทำให้เกิดการสร้างทักษะและเยียวยาจิตใจของเด็กเพิ่มมากขึ้น กลายมาเป็น “กระบวนการละครบำบัด” ที่ช่วยในการสำรวจตัวเองและระบายความรู้สึก ส่งเสริมจิตใจและกระตุ้นการเรียนรู้ การเข้าใจและเห็นคุณค่าในตัวเองและผู้อื่น อีกทั้งเสริมสร้างทักษะในการรับมือกับปัญหา และทักษะสังคมไปพร้อม ๆ กัน

ช่วงหลังการใช้ละครบำบัด

ปี พ.ศ.2550 และปี พ.ศ.2552 ทางมูลนิธิฯ ไม่ได้จัดค่ายละคร เนื่องจากขาดงบประมาณ จึงทำการจัดกระบวนการละครอีกครั้งในปี พ.ศ.2551 โดยได้ทุกจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และปี พ.ศ.2553 มูลนิธิฯ ได้เริ่มเชิญหน่วยงานอื่น ๆ ให้มาเข้าร่วมกระบวนการละครบำบัด เพื่อให้เปิดพื้นที่ให้เด็กๆ จากภายนอกได้มีโอกาสทำกิจกรรมละครบำบัด ไปพร้อม ๆ กับการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ทักษะสังคมที่กว้างขึ้นให้แก่เด็กที่อยู่ในความดูแลของมูลนิธิฯ ด้วย การเริ่มกระบวนการละครบำบัดที่มีภาคีเครือข่ายนี้ ทำให้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบกระบวนการละครให้สะดวกต่อการทำงาน โดยแยกกระบวนการละครออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. กระบวนการละครก่อนการเข้าค่ายละคร เพื่อปูพื้นฐานทางการละครและเตรียมตัวเด็กจากภายนอกให้สามารถเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับเด็กในมูลนิธิฯ ได้อย่างเหมาะสม

2. กระบวนการค่ายละคร

นอกจากนี้ ยังมีการจัดแสดงในรูปแบบละครเร่ โดยการจัดแสดงละครตามโรงพยาบาล และมูลนิธิต่าง ๆ ให้แก่เด็กป่วยและคนชราได้รับชม ซึ่งช่วยให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมเกิดความภาคภูมิใจและเข้าใจการเป็นจิตอาสามากขึ้น แต่เนื่องจากการแสดงบนเวทีใหญ่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจมากกว่าสำหรับเด็ก ประกอบกับความลำบากในการประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ เพื่อจัดการแสดง ทำให้มูลนิธิฯ ยกเลิกการจัดแสดงละครเร่

ในช่วงปีพ.ศ.2553-2555 องค์กร Trauma Aid ประเทศเยอรมัน ได้จัดอบรมเชิงจิตวิทยาเรื่อง “Psychotramatology and Eye Movement Desensitization and Reprocessing Training 1” ขึ้น ซึ่งมูลนิธิฯ ได้เข้าร่วมอบรม ทำให้มีการนำเอาเทคนิควิธีการสร้างความมั่นคงปลอดภัย (Stabilization) มาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนแรกของกระบวนการละครบำบัด ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้เด็กรู้สึกปลอดภัย ไว้วางใจกลุ่ม เปิดตนเองมากขึ้น และช่วยทำให้เด็กมีภูมิคุ้มกันทางอารมณ์และจิตใจในระหว่างการร่วมกิจกรรมละครและการใช้ชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้นด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2555 อาจารย์ปิยฉัตร เรืองวิเศษ ฟินนี่ เข้ามาสอนเทคนิคการทำละครให้เจ้าหน้าที่ในมูลนิธิฯ เพิ่มเติม ตลอดจนทางสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีและสภากรุงเทพมหานครได้สนับสนุนโครงการทุนการศึกษา “เครือข่ายพราวแสงรุ้ง” ซึ่งจัดขึ้นเพื่อพัฒนาบุคลากรที่ทำงานกับผู้หญิงและเด็กที่ถูกกระทำ ทอดทิ้ง หรือด้อยโอกาสในสังคม โดยการสร้างความเข้าใจเรื่องการทำจิตบำบัดด้วยศิลปะบำบัดรูปแบบต่างๆ ทางมูลนิธิฯได้เข้าร่วมโครงการเป็นเวลา 1 ปี จึงได้นำเอาเทคนิคที่ได้จากการอบรมมาปรับใช้ในกระบวนการละครบำบัดให้เกิดความกระชับและสร้างบรรยากาศที่สนุกสนานเพิ่มมากขึ้น ทำให้กระบวนการละครบำบัดในปี พ.ศ.2557 ที่มีภาคีเครือข่ายเข้าร่วมนั้น เป็นกระบวนการละครบำบัดที่เติบโตและมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นตามพัฒนาการและความรู้ที่สั่งสมมามากว่า 14 ปี

แนวทางการใช้ละครบำบัดในอนาคต

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กได้ตั้งวัตถุประสงค์หลักของการดำเนินกระบวนการละครบำบัดในอนาคตไว้ว่า จะต้องเป็นเครื่องมือที่ทำให้เด็กได้สำรวจตัวเอง ได้สร้างความภาคภูมิใจในตนเอง และได้พัฒนาทักษะสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

กระบวนการละครบำบัดที่ใช้ทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่ากระบวนการละครบำบัดที่ใช้กับเด็กที่ถูกทารุณกรรมนั้น แบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 การเริ่มประเมินเด็กที่ถูกทารุณกรรมเพื่อวางแผนการใช้ละครบำบัดกับเด็ก

คือการเตรียมข้อมูลของเด็กแต่ละคนเพื่อวินิจฉัยพยาธิสภาพ โรคทางจิตเวช สภาวะทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาของเด็ก เพื่อนำมาจัดกลุ่มปัญหาร่วม และแยกแยะปัญหาเฉพาะของเด็กแต่ละคน นำไปสู่การประเมินความพร้อมของเด็กแต่ละคนและการวางแผนกิจกรรมร่วมกันในกลุ่มนักสหวิชาชีพ ซึ่งประกอบด้วย นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ นักกิจกรรมบำบัด และจิตแพทย์จากภายนอกซึ่งเป็นผู้ดูแลเด็ก

ส่วนที่ 2 การทำกิจกรรมละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย (Stabilization) เพื่อเตรียมกายและใจของเด็ก ผ่านการสร้างความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยและความไว้วางใจ ด้วยการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย สนุกสนาน และการสร้างการยอมรับ ไม่ตัดสินผู้อื่น

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการจุดประกาย (Creation) ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อระดมความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ หรือใช้แก้ปัญหา เด็กจะได้สำรวจความคิด ความรู้สึก และประสบการณ์ของตนเอง เพื่อสื่อสารโดยการใช้คำพูด และไม่ใช้คำพูด สิ่งสำคัญคือการยอมรับทุกความคิดโดยไม่ตัดสิน ช่วยให้เด็กมั่นใจในตนเอง และไว้วางใจคนอื่น

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นการจัดทำเรื่องราว (Constructing Format) เพื่อเลือกชิ้นงานต่าง ๆ ของเด็กมาจัดทำ Story Board แล้วนำเสนอเพื่อสอบถามความคิดเห็นของเด็กอีกครั้งหนึ่ง ช่วยให้เด็กเรียนรู้การถูกยอมรับและปฏิเสธ การแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น ฝึกการคิดที่เป็นเหตุเป็นผล และเรียนรู้การจัดการอารมณ์ และการแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้ง

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นการฝึกซ้อมการแสดงและปรับเปลี่ยน (Rehearsal) เป็นการซ้อมแสดงและสวมบทบาท เด็กจะได้เรียนรู้เรื่องการปรับเปลี่ยน การเปิดรับความคิดเห็น และการจัดการกับอารมณ์ เมื่อเกิดความคิดเห็นที่แตกต่าง

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นการแสดง (Presentation) เด็กจะได้รับเสียงปรบมือ ซึ่งก่อให้เกิดความภูมิใจในตัวเอง

ขั้นตอนที่ 6 ขั้นการดูผลตอบกลับ (Feeding Back) เพื่อเปิดเวทีให้ผู้ชมได้ชื่นชมผู้แสดง และผู้แสดงได้กล่าวความรู้สึกภาคภูมิใจ

ขั้นตอนที่ 7 ขั้นสรุปหลังการแสดง (Reflection) เป็นกระบวนการกลุ่มเพื่อสรุปจบกระบวนการละครบำบัด

กระบวนการละครบำบัดในสถานพัฒนาและฟื้นฟู (บ้านอุ่นรัก) ถูกปรับให้เหมาะสมกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม เน้นการสร้างภูมิคุ้มกันทางด้านจิตใจ เพื่อช่วยให้เด็กเกิดการสำรวจ เข้าใจ ปลดปล่อยอารมณ์ความรู้สึก และแสดงตัวตนออกมาภายใต้บรรยากาศที่ผ่อนคลาย มั่นคงปลอดภัย นอกจากนี้ยังช่วยให้เด็กมีจินตนาการ และพัฒนาทักษะสังคม ตลอดจนสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง เข้าใจผู้อื่น และมีจิตใจที่เข้มแข็งขึ้นในการดำเนินชีวิตต่อไป

ส่วนที่ 3 การประเมินสภาวะเด็กหลังการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อใช้วางแผนในการทำงานกับเด็กต่อไป

เมื่อสิ้นสุดกระบวนการละครบำบัด 7 ขั้นตอน เจ้าหน้าที่จะนำเอาความรู้สึก พฤติกรรม และประสบการณ์ต่าง ๆ ของเด็กที่ได้จากการสังเกตการณ์ก่อนกระบวนการ ในระหว่างกระบวนการ และหลังกระบวนการละครบำบัด รวมถึงจากการสะท้อนในขั้นสรุปหลังการแสดง (Reflection) มาพิจารณาประเมินสภาวะของเด็ก สิ่งที่เด็กได้เรียนรู้ และปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กในประเด็นต่างๆ ร่วมกับการประเมินสภาวะทางจิตใจหรือพัฒนาการของเด็กโดยจิตแพทย์ เพื่อพิจารณาวางแผนการทำงานกับเด็กต่อไปได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ผลลัพธ์ที่ได้จากการทำกิจกรรมละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม

ผลจากการสังเกตความเปลี่ยนแปลงหรือผลลัพธ์จากการเข้าร่วมกระบวนการละครบำบัดของเด็ก ๆ พบว่า เด็ก ๆ มีความภาคภูมิใจในตนเองเพิ่มมากขึ้น มีพัฒนาการทางด้านทักษะต่าง ๆ ในการใช้ชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการอารมณ์ และมีความเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมและทักษะสังคม ซึ่งสังเกตได้จากการให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และการลดพฤติกรรมการขโมยของลง

จากข้อค้นพบในการศึกษาสามารถนำข้อมูลจากผลการศึกษามาอภิปรายได้ดังต่อไปนี้

ธรรมชาติของเด็กที่ถูกทารุณกรรมกับการปฏิบัติงานของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก

เด็กที่ถูกทารุณกรรม ทั้งจากการทารุณกรรมทางเพศ ทางร่างกาย ทางจิตใจ และการปล่อยปละละเลยและทอดทิ้งนั้น มักจะได้รับผลกระทบที่ก่อให้เกิดกลุ่มอาการผิดปกติต่างๆ อันส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของเด็ก ตามที่งานวิจัย เรื่อง “การประเมินผลนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส : กลุ่มเด็กถูกละเมิดสิทธิ” โดยนายสรรพสิทธิ์ คุมพ์ประพันธ์ และนางสาวพยงค์ศรี ขันธิกุล มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ได้กล่าวถึงผลการวิจัยของ Bremner และคณะ (1995) ที่พบว่า โดยปกติแล้วพัฒนาการทางสมองของเด็กแต่ละวัย มีอัตราเร่งที่แตกต่างกันในสมองแต่ละส่วน อันได้แก่ สมองส่วนหลัง สมองส่วนกลาง และสมองส่วนหน้า ที่มีบทบาทหน้าที่ต่างกัน ซึ่งโดยปกติวุฒิภาวะของสมองจะพัฒนาเต็มที่เมื่ออายุ 20-25 ปี แต่ในกลุ่มเด็กที่ถูกทารุณกรรมนั้น จะมีสมองส่วนที่เรียกว่า hippocampus ที่เก็บความจำทั้งดีและไม่ดี ในปริมาตรที่เล็กลง ทำให้มีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ช้ากว่าเด็กปกติ

ตัวอย่างกลุ่มอาการของเด็กที่ถูกทารุณกรรมจำนวน 10 คนที่ได้เข้าร่วมการอบรมการทำละครสร้างสรรค์กับเด็กที่มีความยากลำบากในชีวิต โดยคณะละครเดวิด กลาส (David Glass Ensemble) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ได้แก่ กลุ่มอาการในระยะวิกฤต เช่น ความเครียด ความทุกข์ทรมานใจ ซึมเศร้า ไม่สนใจกิจวัตรประจำวัน แยกตัวออกจากกลุ่ม ไม่สามารถแก้ไขปัญหาของตัวเองได้ รู้สึกไม่มีใครรัก กลุ่มอาการในเรื่องของ Self มีความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองในทางลบ มีความยอมรับนับถือตนเองต่ำ ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง กลุ่มอาการความผิดปกติทางอารมณ์ มีอารมณ์แปรปรวน ก้าวร้าว และกลุ่มอาการที่เกี่ยวกับกระบวนการคิดผิดปกติ ไม่สามารถคิดเป็นเหตุเป็นผล ขาดสมาธิ เหม่อลอย ทำให้การสื่อสารกับผู้อื่นไม่สามารถดำเนินการได้ตามปกติ

ทั้งนี้ กระบวนการละครสร้างสรรค์ 5 ขั้นตอน เป็นกระบวนการที่มีบรรยากาศสนุกสนาน และเด็ก ๆ จะต้องทำกิจกรรมร่วมกันอย่างใกล้ชิด ช่วยทำให้เด็ก ๆ มีภาวะซึมเศร้า ไม่สนใจกิจวัตรประจำวัน และแยกตัวออกจากกลุ่มลดน้อยลง

เด็กได้ฝึกสมาธิ มีสติอยู่กับสิ่งที่ทำเพิ่มขึ้น ในส่วนของขั้นตอนการแสดงละคร ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความสามารถของตนเองต่อผู้ชมก็เป็นส่วนที่สร้างความเชื่อมั่นในและการยอมรับนับถือในตนเอง (Self esteem) ให้เด็ก ๆ เพิ่มมากขึ้น ลดความรู้สึกไร้ค่า จากการได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนในค่ายละครและผู้ชม

ต่อมาเมื่อมีการนำเอาเทคนิคละครบำบัดเข้ามาปรับใช้ในกระบวนการ ทำให้กิจกรรมมีความละเอียดและลงลึกในเรื่องกระบวนการทางความคิด และการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองของเด็กเพิ่มมากขึ้น แต่ยังคงบรรยากาศที่สนุกสนาน และขั้นตอนต่าง ๆ ในกระบวนการละครสร้างสรรค์ ซึ่งรวมถึงขั้นตอนการแสดงละครเอาไว้ ทำให้เด็ก ๆ ได้รับการเยียวยาเรื่องกระบวนการคิดที่เป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น เข้าใจตนเองและผู้อื่น ตลอดจนการสื่อสารผ่านบทบาทสมมุติหรือวิธีการทางละครอื่น ๆ แทนการใช้คำพูด ซึ่งช่วยให้เด็กได้ระบายความเครียด ความทุกข์ใจและลดความผิดปกติทางอารมณ์ เนื่องจากการมีอารมณ์และกระบวนการคิดที่มั่นคงมากขึ้นด้วย

ทั้งนี้ ธรรมชาติของเด็กที่ถูกทารุณกรรม ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เจ้าหน้าที่ในมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กใช้ในการพิจารณาวางแผนการทำงานบำบัดฟื้นฟูกาย จิต และสังคมของเด็กได้อย่างเหมาะสม กระบวนการละครบำบัดของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กจะเน้นเรื่องการสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง (Self-esteem) การสร้างทักษะสังคม การผ่อนคลายความเครียดและกระตุ้นพัฒนาการทางความคิดของเด็กให้สมวัยเป็นหลัก โดยหลีกเลี่ยงการขุดค้นปมปัญหาหรือประสบการณ์เจ็บปวดในอดีตของเด็ก เนื่องจากวุฒิภาวะของเด็ก กระบวนการทางความคิดที่ผิดปกติซึ่งเป็นผลมาจากการถูกทารุณกรรม ซึ่งทำให้เด็กไม่สามารถรับมือกับประสบการณ์เลวร้ายในอดีตได้

จึงสรุปได้ว่าการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กที่ถูกทารุณกรรมนั้น ให้ความสำคัญกับการใช้เครื่องมือบำบัดรักษาที่มีบรรยากาศผ่อนคลาย สนุกสนาน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ Bremner และคณะ (1995) ที่อธิบายไว้ว่า ในการบำบัดรักษาเด็กที่ถูกทารุณกรรม จะต้องดูว่าเด็กคนนั้นๆ เหลือสมองส่วนไหนที่จะช่วยทำให้สมองส่วนที่เสียไปทำงานได้ กล่าวคือ จะต้องเยียวยาสมองส่วนอารมณ์ให้เด็กรู้สึกสงบ และเกิดความสุข นอกจากนี้ ยังเน้นเรื่องการเสริมสร้างความภาคภูมิใจในตัวเอง เพื่อเติมเต็มกลุ่มอาการในเรื่อง Self เน้นการเสริมสร้างทักษะสังคม และพัฒนากระบวนการคิดให้กับเด็ก ๆ เพื่อให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมมีความมั่นคงทางจิตใจเพิ่มขึ้น และมีความเข้มแข็งทางจิตใจมากพอต่อการดำเนินชีวิต หรือพร้อมสำหรับการบำบัดรักษาปมปัญหาในจิตใจด้วยวิธีการขุดคุ้ยประสบการณ์เดิมในอดีตเพื่อนำมาแก้ไขและทำความเข้าใจใหม่ต่อไป

การบริหารจัดการกับการประยุกต์ใช้ละครบำบัด

ในประยุกต์ใช้กิจกรรมละครหรือพัฒนาและปรับเปลี่ยนกระบวนการละครบำบัดของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กแต่ละครั้งนั้น มาจากการสังเกตและวิเคราะห์กระบวนการหรือกิจกรรมซึ่งเป็นนวัตกรรมรูปแบบใหม่เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับธรรมชาติของเด็กที่ถูกทารุณกรรมและความจำเป็นในการดำเนินกระบวนการละครบำบัดโดยเจ้าหน้าที่ผู้นำกระบวนการละครบำบัด เริ่มตั้งแต่การที่มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กได้นำกระบวนการละครสร้างสรรค์ 5 ขั้นตอนเข้ามาใช้อย่างต่อเนื่องกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมเพื่อสร้างความสนุกสนาน ผ่อนคลายอารมณ์ความรู้สึก และสร้างเสริมการยอมรับและความภูมิใจในตนเองให้แก่เด็กที่ถูกทารุณกรรม หลังจากที่ได้รับการฝึกอบรมการทำละครสร้างสรรค์กับเด็กที่มีความยากลำบากในชีวิต โดยคณะละครเดวิด กลาส (David Glass Ensemble) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 หลังจากนั้นจึงมีนำเอาเทคนิควิธีการทางละครบำบัดบางส่วนที่ได้จากการอบรมเรื่องละครบำบัดและละครจิตบำบัดจากคุณโจเอล กลัค (Joel Gluck) ในปี พ.ศ. 2548 และ พ.ศ. 2549 มาประยุกต์ใช้ทำงานในกระบวนการละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้ให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมสามารถพัฒนากระบวนการคิด
2. เพื่อให้ให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมสามารถแก้ไขปัญหา
3. เพื่อให้ให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมสามารถเข้าใจตนเองและผู้อื่น

ผ่านกิจกรรมที่สนุกและผ่อนคลาย ต่อมาเมื่อมีการสังเกต พิจารณา และทบทวนการดำเนินกระบวนการละครบำบัดที่ผ่านมา พบว่ากระบวนการละครบำบัดนั้นสามารถสร้างทักษะทางสังคมให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมได้ จึงมีการดำเนิน

กระบวนการละครบำบัดร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ที่ดูแลเด็กกลุ่มที่มีความแตกต่างจากเด็กที่ถูกทารุณกรรม เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้าหาเพื่อนและสังคมที่แตกต่างออกไป

การบริหารเวลา

จากการสังเกตของเจ้าหน้าที่ในการดำเนินกระบวนการละครบำบัดในปีก่อนหน้านี้ยังพบปัญหาเรื่องความเร่งรีบในการดำเนินขั้นตอนละครให้เสร็จทันเวลาค่ายละคร จึงมีการสร้างกระบวนการก่อนค่ายละครขึ้นมาเพื่อเพิ่มระยะเวลาในการทำกระบวนการละครบำบัดให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การบริหารกระบวนการทำงาน

นอกจากนี้ยังมีการสังเกตเรื่องการทำขั้นตอนการเตรียม (Preparation) ว่าเป็นขั้นตอนสำคัญในการเตรียมความพร้อมให้เด็กที่ถูกทารุณกรรมและเด็กกลุ่มอื่น ๆ มีความพร้อมในการเข้าร่วมกระบวนการละครบำบัด จึงมีการนำเอาเทคนิคเชิงจิตวิทยา ที่เรียกว่า การสร้างความมั่นคงปลอดภัย เข้ามาช่วยเสริมความเข้มแข็งทางจิตใจให้แก่เด็กในขั้นตอนการเตรียมด้วย

การบริหารงบประมาณ

ในส่วนของขั้นการแสดงก็มีการปรับให้เหมาะสมกับงบประมาณและความต้องการของเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรม ยกตัวอย่างเช่น การปรับให้เป็นการแสดงละครแบบละครเร่ เมื่อมูลนิธิขาดงบประมาณในการจัดแสดงบนเวทีใหญ่ และการกลับมาจัดการแสดงบนเวทีใหญ่เมื่อสังเกตเห็นว่าเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความต้องการ และมีความภาคภูมิใจมากกว่าเมื่อได้แสดงบนเวทีใหญ่ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการประยุกต์และปรับเปลี่ยนกระบวนการละครบำบัดนั้น ขึ้นอยู่กับการสังเกตปัญหาหรือสิ่งที่ควรพัฒนาในการดำเนินกระบวนการละครบำบัดในแต่ละครั้งโดยเจ้าหน้าที่ผู้นำกระวนการละครบำบัด เพราะฉะนั้นการสังเกตการดำเนินกระบวนการละครบำบัด จึงมีความสำคัญมากกว่าผลสุดท้ายที่ได้จากการดำเนินกระบวนการละครบำบัดในแต่ละครั้ง เนื่องจากการสังเกตกระบวนการละครบำบัดนั้นก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการอย่างต่อเนื่องไปตามสภาวะของเด็กที่ต้องการพัฒนา และวิธีการหรือรูปแบบของกิจกรรมที่ต้องการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการบริหารจัดการละครบำบัดของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กจึงมีความเป็นพลวัตอยู่เสมอ

บทสรุป

การเกิดขึ้นของพัฒนาการการใช้ละครบำบัดกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก เป็นการค่อย ๆ สั่งสมประสบการณ์และความรู้ทีละส่วน โดยเริ่มจากการใช้กระบวนการขั้นตอนของละครสร้างสรรค์เป็นตัวตั้ง และนำเทคนิคทางการแสดงละคร เทคนิคทางละครบำบัด เทคนิคทางจิตวิทยา มาปรับใช้ในกระบวนการละครสร้างสรรค์เดิมที่มีอยู่ เพื่อให้กระบวนการละครบำบัดกลายเป็นกระบวนการที่สามารถใช้ทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือเป็นการเลือกใช้เทคนิควิธีการโดยเฉพาะเทคนิควิธีการของละครบำบัด ที่ไม่ลงลึกถึงประสบการณ์เลวร้ายในอดีตของเด็ก โดยคำนึงถึงข้อจำกัดทางวุฒิภาวะ ผลกระทบทางจิตใจ และข้อจำกัดทางกระบวนการคิดและการรับมือกับปัญหาของเด็ก ดังนั้นกระบวนการละครบำบัดที่พัฒนาขึ้น จึงเป็นกระบวนการที่จะช่วยให้เด็กเกิดการสำรวจตัวเอง ได้ระบายความรู้สึก พัฒนากระบวนการคิดและการเรียนรู้ เข้าใจและเห็นคุณค่าในตัวเองและผู้อื่น รวมไปถึงมีทักษะในการรับมือกับปัญหา และทักษะสังคมไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้ กระบวนการละครบำบัดที่เป็นรูปแบบเฉพาะนี้ มีการบริหารและพัฒนาปรับเปลี่ยนเรื่อยมา เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องของการสำรวจตัวเอง สร้างความภาคภูมิใจและทักษะสังคมให้แก่เด็กเป็นหลัก ซึ่งกระบวนการขั้นตอนของละครบำบัดในปัจจุบันถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือส่วนการประเมินก่อนกิจกรรมละครบำบัด ส่วนกิจกรรมละครบำบัด และส่วนการประเมินหลังกิจกรรมละครบำบัด เป็นขั้นตอนที่ออกแบบมาเพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรมอย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะในการใช้กระบวนการละครบำบัดทำงานกับเด็กที่ถูกทารุณกรรม คือ ควรมีการบริหารจัดการเรื่องงบประมาณการจัดแสดงละครให้สามารถลดค่าใช้จ่ายในการจัดแสดงลง โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ด้านการสร้างความภาคภูมิใจต่อเด็กเป็นสำคัญ เพื่อลดปัญหาการขาดการจัดค่ายละครและการแสดงเนื่องจากไม่มีงบประมาณ

รายการอ้างอิง

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก. (2553). *“เด็กเล่นละคร” คู่มือละครบำบัดเพื่อการพัฒนาสัมพันธภาพทางสังคมของเด็กและการเสริมสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: บริษัท จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.

สรรพสิทธิ์ คุมประพันธ์ และพยงค์ศรี ขันธิกุล. (2546). *คู่มือปฏิบัติงานในการบำบัดฟื้นฟูหญิงและเด็กที่ตกเป็นผู้เสียหายจากการถูกค้ามนุษย์* (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: สำนักพิมพ์อินโฟเพรส.

Cathy A. Malchiodi. (2005). *Expressive Therapies.* A chapter excerpt. Guilford Publications.

Efrat Kedem-Tahar and Peter Felix Kellermann. (1996). *Psychodrama and Drama therapy: a comparison.* The Arts in Psychotherapy Vol.23.

สรรพสิทธิ์ คุมประพันธ์ และพยงค์ศรี ขันธิกุล. (2553). *การประเมินผลนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส : กลุ่มเด็กถูกละเมิดสิทธิ*. งานวิจัยมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก

มีรักคลีนิก. (2009). *ละครบำบัด (Dramatherapy).* สืบค้นเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2556, จาก http://www.merakclinic.com/index.php?option=com_content&view=article&id=37

ปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ ที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

Relationship between volunteer's' characteristics and related factors and the Operation on Prevention and Solving Drug Abuse Problems

วรวัฒน์ นกขุนทอง[29]

Abstract

The objective were to study the relationship between volunteers' characteristics and related factors and the volunteers' operation. The study samples were 144 volunteers in Bangkao Municipality Sub-district. The collected data from the questionnaires which was analyzed by Pearson's product-moment correlations coefficient and chi-square at the statistical significant level of .05. The study result revealed the drug knowledge in overall, the volunteers' activity participation, the participation of local people, their performance and results of the activity provision were at the high level. The hypothesis testing revealed that the volunteers' characteristics, the volunteers' activity participation and the participation of local people were correlated to volunteers operation at the statistical significance of .001 level. Then the drug knowledge showed negative correlation with the volunteers' operation at the statistical significance of .05 level.

Keywords : Volunteers Prevention and Solving Drug Abuse Problems.

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย ปัจจัยลักษณะทั่วไป และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ กับการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ อาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลบางเก่า จำนวน 144 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ค่าความสัมพันธ์ คือ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียรสันและไคว์สแคว์ กำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ผลการศึกษาพบว่า อาสาสมัครฯ มีความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดในภาพรวม มีการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครฯ การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ มีการปฏิบัติงานและผลการดำเนินงานฯ อยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ ด้านการมีส่วนร่วมของอาสาสมัคร และด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ส่วนด้านความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดมีความสัมพันธ์เชิงลบกับการดำเนินงานฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

คำสำคัญ : อาสาสมัคร ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

[29] นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารและพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทนำ

ปัญหายาเสพติดถือว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากปัญหาหนึ่งของประเทศไทย ที่คุกคามและส่งผลกระทบต่อความสงบและความมั่นคงของสังคมในทุกระดับชั้น นับตั้งแต่สังคมระดับชาติไปจนถึงสังคมระดับครอบครัว ซึ่งหมายถึงเยาวชนและบุคคลที่เป็นกำลังแรงงานของครอบครัวด้วย บุคคลเหล่านี้นับว่าเป็นรากฐานที่สำคัญและเป็นอนาคตของสังคม นอกจากนี้ปัญหายาเสพติดยังก่อให้เกิดปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ ปัญหาทางอาชญากรรมอื่นๆที่รุนแรง ตามมาอีก เช่น เกิดการลักทรัพย์และคดีอาญาในหลายเรื่องที่กระทำโดยบุคคลที่ติดสารเสพติด ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาทางเพศ ปัญหาทางสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิต เป็นต้น นับว่าเป็นการบั่นทอนทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ปัญหายาเสพติดจึงเป็นปัญหาที่ทุกรัฐบาลให้ความสนใจ และเห็นว่าต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน จริงจัง ต่อเนื่อง โดยมีการกำหนดให้การแก้ไขและป้องกันปัญหายาเสพติดเป็นวาระแห่งชาติ ที่ทุกภาคส่วนในสังคมจะต้องมีความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจ เร่งแก้ไขปัญหายาเสพติด อย่างจริงจังและต่อเนื่อง (ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร, 2554ก)

ปัจจุบันปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องและทวีความรุนแรง ตลอดจนการลักลอบขนและมีการค้าสินค้าประเภทนี้ โดยใช้วิธีการที่แยบยลมากยิ่งขึ้น อาทิ มีการสร้างเครือข่ายค้ายาเสพติดในนักโทษที่ถูกคุมขังด้วยกันเอง การกลับมาใช้สารเสพติดซ้ำของผู้ผ่านการบำบัด เป็นต้น ทั้งนี้เพราะในชุมชนนั้นยังคงมีการค้าและใช้ยาเสพติดอยู่และไม่สามารถขจัดให้จนหมดสิ้น แม้จะมีการปราบปรามและรณรงค์ให้ความรู้ แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะลดจำนวนผู้เสพตลอดจนผู้ค้ายาให้ลดน้อยลงได้ มีแต่จะเพิ่มปริมาณแหล่งการค้าและปริมาณตัวยาที่ค้ามากขึ้น จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ในปัจจุบัน รัฐบาลจึงได้เริ่มปรับเปลี่ยนแนวทางในการแก้ไขปัญหายาเสพติด มุ่งเน้นให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหายาเสพติด ผนึกกำลังของทุกภาคส่วนในสังคมไทยให้เป็นพลังแผ่นดินเพื่อเอาชนะยาเสพติด โดยการใช้แนวทางการกระตุ้นและปลูกจิตสำนึกของประชาชนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักถึงพิษภัยของยาเสพติด เพราะปัญหายาเสพติดไม่ใช่เรื่องที่ใครคนใดคนหนึ่ง หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบ แต่เป็นเรื่องที่ทุกคน ทุกๆ หน่วยงาน โดยเฉพาะภาคชุมชนต้องร่วมกันค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญหายาเสพติดร่วมกัน มีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด สร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนรักท้องถิ่นและห่วงใยไปยังลูกหลานในอนาคต การปรับปรุงระบบบริหารจัดการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เน้นการปรับเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการการดำเนินการให้เป็นไปในเชิงรุกอย่างมีประสิทธิภาพ การเพิ่มบทบาทของทุกฝ่ายในสังคม ให้มีส่วนร่วมในการป้องกันและการแก้ไขปัญหาทุกขั้นตอน โดยเฉพาะการให้ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชนและสื่อมวลชน มีส่วนร่วมในการดำเนินงานความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และแก้ปัญหายาเสพติดของชุมชนด้วยกระบวนการประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็ง ยึดหลักของชุมชนที่ไม่ให้เกิดความขัดแย้ง ไม่ให้เกิดการเผชิญหน้า เน้นการป้องกันนำการปราบปราม ผู้เสพต้องได้รับการรักษา ผู้ค้าต้องได้รับการลงโทษ คืนคนดีเข้าสู่สังคม ป้องกันตนเองและเยาวชนที่ไม่เคยใช้ยาเสพติด สร้างให้เป็นชุมชนเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถดูแลตัวเองได้ นับเป็นจุดเริ่มต้นในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับชุมชน (สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด กระทรวงยุติธรรม, 2549)

การป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับชุมชนนี้ถือเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะชุมชนเป็นบันไดขั้นแรกและขั้นสำคัญของปัญหายาเสพติด ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดถือเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ถือเป็นหน่วยงานราชการที่เป็นส่วนที่อยู่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนในท้องถิ่นหรือคนในชุมชนมาตั้งแต่แรก ย่อมที่จะทราบถึงปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นของตนอย่างแท้จริง และน่าจะหาทางแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (บูฆอรี ยีหมะ, 2551) ทั้งนี้กำหนดให้ อปท. ร่วมกับกลุ่มพลังมวลชน อาสาสมัคร กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและองค์กรภาคประชาชนให้มีการดำเนินการร่วมกันในลักษณะเครือข่ายอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร, 2554ข)

เทศบาลตำบลบางเก่า เป็นหนึ่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบุรี ได้ดำเนินหน้าที่ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ตามยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด ได้มีการจัดทำโครงการดังกล่าวขึ้นในปี พ.ศ. 2555 โดยอาศัยความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจและการมีส่วนร่วม จากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาสาสมัครและผู้มีจิตอาสา จากหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ของเทศบาลตำบลบางเก่า จำนวนอาสาสมัครฯหมู่บ้านละ 25 คน รวมทั้งสิ้น 225 คน เพื่อดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้นในพื้นที่เทศบาลตำบลบางเก่าในหลาย

ประเด็น เช่น การรณรงค์ต้านยาเสพติด การให้ความรู้และโทษของยาเสพติด การร่วมกันค้นหาผู้ติดยาเสพติดเพื่อส่งเข้ารับการบำบัด การค้นหาผู้ค้าเพื่อชี้เบาะแสแก่เจ้าหน้าที่ภาครัฐ การสอดส่องดูแลกลุ่มเยาวชน วัยรุ่น หรือกลุ่มเสี่ยงที่จะใช้ยาเสพติด การติดตามช่วยเหลือผู้ที่ผ่านการบำบัดยาเสพติดให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุขและไม่ให้กลับไปใช้ยาเสพติดอีกเป็นต้น (ปริญญา ราชศิริ, 2557) ทั้งนี้เพื่อให้ปัญหายาเสพติดเบาบางลงหรือหมดไป และเพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักและเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหายาเสพติด

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ ได้แก่ ปัจจัยลักษณะทั่วไป และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในเขตเทศบาลตำบลบางเก่า

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง สรุปพอเป็นสังเขปได้ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินงาน

การดำเนินงาน หมายถึง การที่องค์กรใดๆ ได้นำทรัพยากรต่างๆที่มี ไม่ว่าจะเป็น คน เงิน วัตถุดิบ แบบงานต่าง ๆ มาผ่านกระบวนการบริการจัดการและปฏิบัติ เพื่อให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการ โดยอาศัยการควบคุมและสนับสนุนปัจจัยต่าง ๆ จากทั้งภายในและภายนอกองค์กร (สุมน มาลาสิทธิ์, 2552) ปัจจัยด้านบุคคลถือเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญมากที่สุด เพราะคนอยู่ในฐานะของผู้ปฏิบัติงาน ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งบริหารหรือผู้ปฏิบัติงานก็ตาม ต่างมีผลต่อประสิทธิภาพของงานทั้งสิ้น (เอกชัย กี่สุขพันธ์, 2538) ซึ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของบุคคลนั้นประกอบไปด้วย ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ ตัวแปรภูมิหลังของบุคคล เช่น เพศ อายุ เชื้อชาติ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม สถานที่อยู่อาศัย เป็นต้น ความรู้ความสามารถ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมของคนในชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้

คำว่า ความรู้ นั้นมีนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ (2535) ได้กล่าวไว้ว่า ความรู้ หมายถึง การระลึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เคยมีประสบการณมาแลว และรวมถึงการจำเนื้อเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่ปรากฏอยู่ในแต่ละเนื้อหาวิชา และที่เกี่ยวพันกับเนื้อหาวิชานั้นด้วย สวนความเข้าใจ หมายถึง ความรูความสามารถและทักษะในการแปล การตีความ และการสรุปอ้างอิง ซึ่งจะต้องเข้าใจ จับใจความสำคัญของเรื่องและสามารถดัดแปลงของที่พบเห็นที่คล้ายคลึงกับของเก่าที่เคยประสบแล้วได้ ขณะที่ เกศินี จุฑาวิจิตร (2540) ได้อธิบายว่า ความรู้ หมายถึง ความสามารถของผู้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนั่น ๆ โดยแบ่งออกเป็นความรู้ต่อสถานการณ์หนึ่ง และความรู้ต่อเรื่องราวทั่วไปในระดับกว้าง ความรู้จึงเป็นความสามารถในการใช้ข้อเท็จจริง ความคิด ความหยั่งรู้หยั่งเห็น ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงความรู้เข้ากับเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ ซึ่งแหล่งความรู้ที่บุคคลได้รับนั้นอาจกล่าวสรุปไว้ว่าความรู้นั้นมาจาก ความบังเอิญ จารีตประเพณี ผู้มีอำนาจ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ ประสบการณ์ส่วนตัว การลองผิดลองถูก การอนุมาน การอุปมาน และวิธีทางวิทยาศาสตร์ และยังกล่าวถึง ความสำคัญของความรู้ไว้ว่า ความรู้สามารถอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นตามปรากฏการณ์ที่เห็นนั้นเกิดจากอะไร อย่างเป็นเหตุเป็นผล หรือสิ่งที่เกิดขึ้นมานี้มาจากปัจจัยใดที่เข้ามาเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ความรู้สามารถที่จะบอกพยากรณ์ได้ว่าถ้ามีเหตุอย่างนี้เกิดขึ้นจะเกิดผลอย่างไรบ้าง ซึ่งทำให้สามารถควบคุม เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ อีกทั้งยังสามารถนำความรู้ที่มีมาวางแผนป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาหรือปรากฏการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้ และสามารถใช้ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น (นาถ พันธุมนาวิน, 2548)

การทำงานลักษณะเครือข่าย

การทำงานลักษณะเครือข่ายนั้น พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (2547) ได้แบ่งประเภท รูปแบบ และลักษณะของการทำงานเครือข่าย กล่าวสรุปได้ดังนี้ 1) เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่ของการดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานและเป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จร่วมกัน 2) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมุ่งเน้นการจัดการประเด็นกิจกรรมนั้นอย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 3) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจหรือกิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจจะแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆนั้นจะมุ่งเน้นเรื่องของการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงานหรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ นอกจากนี้ มีการอธิบายถึงบทบาทและหน้าที่ในการทำงานของแต่ละระดับภายในเครือข่ายได้ดังนี้ 1) ระดับกิจกรรมการทำงาน (ทีมทำ) หมายถึง สมาชิกหรือกลุ่มภายในเครือข่ายที่เน้น

กระบวนการทำงานในระดับพื้นที่หรือประเด็นปัญหานั้น ๆ โดยมีลักษณะคล้ายงานประจำ มีกระบวนการจัดการและการทำงานที่เน้นการพึ่งพาอาศัยคนและทรัพยากรในพื้นที่ที่มีการรวมตัวกัน เพื่อทำงานในกิจกรรมนั้นอย่างแท้จริง 2) ระดับการสนับสนุนและประสานงาน (ทีมนำ) หมายถึง สมาชิกหรือกลุ่มภายในเครือข่ายที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานภายในหรือระหว่างเครือข่ายและภาคีต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาทในการส่งเสริมการทำกิจกรรมของเครือข่าย มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้ข้อมูลทางเลือกในการทำงาน 3) ระดับการส่งเสริมและการให้คำปรึกษา (ทีมหนุน) หมายถึง สมาชิกหรือกลุ่มภายในเครือข่ายที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนาเป็นเครือข่าย ในลักษณะของการให้คำปรึกษาและให้แนวทางการปฏิบัติแก่สมาชิกเครือข่าย เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายในการทำงาน ซึ่ง ลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะเป็นการให้คำปรึกษาเพื่อให้เกิดผลสำเร็จ มากกว่าการมีส่วนร่วมและการทำงานในเชิงลึก

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ ยุวัฒน วุฒิเมธี (2526) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและการร่วมรับผิดชอบ ในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อการแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาทางการพัฒนาชุมชนที่ว่า “มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเป็นสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกทาง” ส่วนอรทัย ก๊กผล (2542) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงควรเข้าร่วมในกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ รับรู้ และเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย และนรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546) ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมคือการที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยเข้ามาร่วมโดยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่เพียงมีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วนนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ นอกจากนี้ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546) ได้อธิบายระดับของการมีส่วนร่วมไว้เป็น 5 ระดับคือ 1) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชน 2) การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร 3) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (co-decision) 4) การมีส่วนร่วมทำ คือ ร่วมปฏิบัติในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด และ 5) การมีส่วนร่วมสนับสนุน

แนวคิดเกี่ยวกับอาสาสมัคร

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2544) ได้บัญญัติคำว่าอาสาสมัครไว้ในปฏิญญาอาสาสมัครไทยว่า อาสาสมัคร หมายถึง บุคคลที่อาสาเข้ามาช่วยเหลือสังคมด้วยความสมัครใจ เสียสละ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ป้องกัน แก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน หากพิจารณาประโยชน์ของอาสาสมัครนั้นมีหลากหลายมิติโดยเฉพาะในมิติของประโยชน์ต่อภาครัฐ เพราะอาสาสมัครช่วยสร้างสังคมอย่างยั่งยืนผ่านการมีส่วนร่วม และเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มจากบริการภาครัฐ จากการที่คนมาทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ของชุมชนผ่านงานอาสาสมัคร เป็นการสร้างสายใยแห่งความเชื่อใจและก่อให้เกิดการร่วมมือกัน ทำให้คนที่มาจากต่างถิ่น สถานะ ศาสนา ความเป็นมา มาร่วมกันเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นความกลมกลืนทางสังคม หลายภารกิจที่ไม่สามารถทำได้โดยภาครัฐฝ่ายเดียว สามารถสำเร็จลุล่วงได้ด้วยการร่วมกันเป็นทีมกับอาสาสมัคร อาสาสมัครช่วยนำบุคคลที่ถูกแบ่งแยกออกไปจากสังคมให้กลับเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับกลุ่ม เช่น คนตกงานได้เข้ามาเป็นอาสาสมัครเพื่อฝึกทักษะสำหรับงานที่มีรายได้ หรือคนเกษียณอายุได้รู้สึกว่าตัวเองยังมีบทบาทอยู่ในสังคม โดยมีความมุ่งหมายในการสร้างสังคมให้ดีขึ้น (สุนิตย์ เชรษฐาและวินย์ เมฆไตรภพ, 2548)

แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งเครือข่ายอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งเครือข่ายอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เป็นการพยายามในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการดำเนินงานด้านการป้องกันปัญหายาเสพติด จากเดิมที่ดำเนินการในลักษณะอาศัยกลไกของรัฐ กลไกทางด้านกฎหมายบทลงโทษที่รุนแรง แต่ผลการดำเนินงานไม่ได้เป็นที่น่าพอใจนัก จึงได้เกิดการดำเนินงานแนวทางการป้องกัญหายา

เสพติดโดยอาศัยพลังชุมชนขึ้น โดยกำหนดเป็นแนวนโยบายในการตั้งเครือข่ายอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับชุมชน เพราะชุมชนถือเป็นบันไดขั้นแรกและขั้นสำคัญของการแก้ไขปัญหานี้ เมื่อชุมชนตระหนักในปัญหาร่วมกัน จึงคิดหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยเน้นหลักการมีส่วนร่วม (participation) และการเป็นหุ้นส่วนทางสังคม (Partnership) กับการแก้ไขปัญหายาเสพติด อันเป็นการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) แนวทางความสามารถให้เกิดกับคนในชุมชนในอันที่จะเปลี่ยนแปลง พัฒนา ควบคุมชุมชนของตนเองให้สามารถปฏิบัติหรือเลือกดำเนินชีวิตในทางที่เหมาะสม ซึ่งสามารถส่งเสริมให้เกิดการสร้างพลังได้ในรูปแบบของการบริหารจัดการ นั่นคือ การใช้วิธีการบริหารแบบประชาธิปไตย ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง (Process of Participation) ที่ส่งเสริมให้มีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และประสบการณ์ร่วมกัน โดยยึดหลักของชุมชนที่ไม่ให้เกิดความขัดแย้ง ไม่ให้เกิดการเผชิญหน้า เน้นการป้องกันนำการปราบปราม ผู้เสพต้องได้รับการรักษา ผู้ค้าต้องได้รับการลงโทษ และ คืนคนดีเข้าสู่สังคม จนนำไปสู่การจัดตั้งหมู่บ้านชุมชนเข้มแข็งเอาชนะยาเสพติด (สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด กระทรวงยุติธรรม, 2549)

จากการกำหนดให้การแก้ไขและป้องกันปัญหายาเสพติดเป็น วาระแห่งชาติ ซึ่งรัฐบาลได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด ที่มุ่งเน้นการดำเนินงานในระดับชุมชนและหมู่บ้านทุกแห่งทั่วประเทศ ให้ตระหนักถึงภัยของยาเสพติด ซึ่งเป็นปัญหาของทุกคนทั้งประเทศที่ต้องช่วยกันแก้ไข มีความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจ ช่วยกันสร้างชุมชนและหมู่บ้านของตนให้เข้มแข็ง น่าอยู่ สงบสุข ปลอดภัย ร่วมกันต้านภัยยาเสพติด โดยจัดประชุมประชาคมเพื่อค้นหาสภาพปัญหายาเสพติดและปัญหาอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาด้านอาชีพ ปัญหาหนี้นอกระบบ เป็นต้น แล้วระดมความร่วมมือจากทุกฝ่ายในพื้นที่เข้าดูแลแก้ไข ให้การสนับสนุน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นแกนหลักร่วมกับกลุ่มพลังมวลชนอาสาสมัคร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำธรรมชาติ และองค์กรภาคประชาชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่ของตน (ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร, 2554ข)

อาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในเขตเทศบาลตำบลบางเก่า

อาสาสมัครฯ คือ ประชาชนในพื้นที่เทศบาลตำบลบางเก่า ที่ผ่านการคัดเลือกจากผู้นำชุมชนและที่สมัครใจเข้ามาปฏิบัติตามโครงการผู้ประสานพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด ซึ่งดำเนินงานเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่เทศบาลตำบลบางเก่า ทั้งในเชิงรุก เชิงรับ และการร่วมมือสนับสนุนการทำงานให้กับภาครัฐ เช่น ในเชิงรุก จะทำหน้าที่ในการร่วมรณรงค์ต้านยาเสพติดในพื้นที่ การให้ความรู้และโทษภัยของยาเสพติด การร่วมกันค้นหาผู้ติดยาเสพติด เพื่อส่งเข้ารับการบำบัด การค้นหาผู้ค้า เพื่อชี้เบาะแสแก่เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ในเชิงรับ จะคอยสอดส่องดูแลกลุ่มเยาวชน วัยรุ่น หรือกลุ่มเสี่ยงที่จะใช้ยาเสพติด การติดตามช่วยเหลือผู้ที่ผ่านการบำบัดยาเสพติดให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างกติสุขและไม่ให้กลับไปใช้ยาเสพติดอีก ส่วนในด้านการร่วมมือสนับสนุนการทำงานกับภาครัฐ จะมีการร่วมตั้งด่านสกัดยาเสพติดที่จะเข้ามาในพื้นที่ การร่วมมือกับสถานศึกษาในการให้ความรู้และโทษภัยของยาเสพติด การร่วมกันจัดกีฬาและกิจกรรมต้านต่อต้านยาเสพติดกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น (ปริญญา ราชศิริ, 2557)

วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ อาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลบางเก่า อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 9 หมู่บ้าน จำนวนอาสาสมัครฯ หมู่บ้านละ 25 คน จำนวนทั้งสิ้น 225 คน (เทศบาลตำบลบางเก่า, 2556) หาขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางกำหนดขนาดตัวอย่างของ R. V. Krejcie และ D. W. Morgan (สุวิมล ติรกานันท์, 2551) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 144 คน จากนั้นหาสัดส่วนขนาดตัวอย่างแต่ละหมู่บ้าน ได้หมู่บ้านละ 16 คน แล้วทำการสุ่มตัวอย่างโดยการจับฉลากจากรายชื่อของอาสาสมัครฯ ทั้งหมด สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา สถิติเชิงอนุมานเพื่อการทดสอบหาความสัมพันธ์ คือ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียรสัน และไคว์สแคว์ กำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาโดยสรุปแบ่งได้ 4 ประเด็นหลักดังนี้

1. ลักษณะพื้นฐานทั่วไปของอาสาสมัครฯ

อาสาสมัครฯ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 61.1 มีอายุเฉลี่ย 46 ปี อายุต่ำสุด 21 ปี และมีอายุสูงสุด 69 ปี ได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 34.0 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือประมง ร้อยละ 33.3 มีรายได้ทั้งหมดเฉลี่ยต่อเดือน 19,165.14 บาท มีรายได้ต่ำสุด 5,000 บาท รายได้สูงสุด 68,500 บาท และมีรายได้ฐานนิยม 15,000 บาท ระยะเวลาของการเป็นอาสาสมัคร 3 ปี ร้อยละ 97.2 และเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครด้วยสาเหตุตระหนักถึงพิษภัยของยาเสพติด ร้อยละ 93.1

2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ

2.1 ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด ผลการศึกษาพบว่า อาสาสมัครฯ มีความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดในภาพรวมระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.77) แต่มีความรู้เกี่ยวกับประเภทของยาเสพติดในระดับปานกลางถึงน้อย ซึ่งได้แก่ประเด็นคำถามนอกเหนือจากยาบ้าที่เป็นยาเสพติดให้โทษชนิดร้ายแรงแล้วยังมี ยาไอซ์ เฮโรอีน กัญชา เป็นต้น รองลงมาเป็นประเด็นคำถามยาเสพติดทั้ง 5 ประเภทได้แก่ 1) ยาเสพติดให้โทษชนิดร้ายแรง 2) ยาเสพติดให้โทษทั่วไป 3) ยาเสพติดที่เป็นตำรับยา 4) ยาเสพติดที่ทำจากพืช 5) ยาเสพติดอื่น ๆ นอกเหนือจากประเภทที่ 1 ถึงประเภทที่ 4 และประเด็นคำถาม ฝิ่นที่จัดว่าเป็นยาเสพติดประเภทที่ 2 หมายถึง ฝิ่นยา

2.2 การมีส่วนร่วมของอาสาสมัครฯ ในกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ผลการศึกษา พบว่า อาสาสมัครฯ มีส่วนร่วมในกิจกรรมฯ ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.37) ซึ่งได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดทุกกิจกรรม การรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดแก่ประชาชนทั่วไป การเข้าร่วมรับการอบรมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ทางเทศบาลจัดขึ้น การเสนอแนะความคิดเห็นในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่ การมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่

2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.31) ซึ่งได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ร่วมเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการปฏิบัติงานแก่อาสาสมัคร ประชาชนในพื้นที่ช่วยเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ประชาชนในพื้นที่ร่วมสนับสนุนทุนในการทำกิจกรรมแก่อาสาสมัคร ประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ประชาชนในพื้นที่ให้การยอมรับผลการดำเนินกิจกรรมของอาสาสมัคร

ตารางที่ 1 ผลการศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครจำแนกเป็นรายด้าน

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ	$\overline{x}$	S.D.	ระดับ
2.1 ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด			
2.1.1 ความหมายและประเภทของยาเสพติด	0.57	0.17	ปานกลาง
2.1.2 อาการของผู้เสพ	0.93	0.13	มาก
2.1.3 บทลงโทษตามกฎหมาย	0.76	0.18	มาก
ภาพรวมของความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด	0.77	0.11	มาก
2.2 การมีส่วนร่วมของอาสาสมัครฯ	2.37	0.50	มาก
2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่	2.31	0.52	มาก

3. การดำเนินงานของอาสาสมัครในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

ผู้วิจัยศึกษา 2 ด้าน คือ 1. ด้านการปฏิบัติงานของอาสาสมัคร 2. ผลการดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ได้ผลการศึกษาดังนี้

3.1 การปฏิบัติงานของอาสาสมัครฯ ผลการศึกษาพบว่า การปฏิบัติงานของอาสาสมัครฯ อยู่ในระดับมาก ซึ่งได้แก่ การเข้าร่วมประชุมประชาคม ร่วมวางแผนป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดร่วมกับเทศบาลตำบลทุกครั้ง การสามารถค้นหาผู้ติดยาเสพติดในพื้นที่ การสามารถนำผู้ติดยาเสพติด ส่งหน่วยงานที่ทำหน้าที่บำบัดรักษาได้ การสามารถค้นหาและชี้เบาะแสเกี่ยวกับแหล่งที่ผู้ติดยาเสพติดมั่วสุมแก่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้ การสามารถร่วมมือกับประชาชน ทำให้ หมู่บ้านเข้มแข็งเอาชนะยาเสพติดได้

3.2 ผลการดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ผลการศึกษาพบว่า ผลการดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอยู่ในระดับมาก ซึ่งได้แก่ ประชาชนในพื้นที่มีความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดเป็นอย่างดี ประชาชนในพื้นที่ช่วยกันดูแลบุตรหลานไม่ให้เข้าไปข้องเกี่ยวกับยาเสพติด ประชาชนในพื้นที่ให้ความร่วมมือโดยช่วยเฝ้าระวังการค้ายาเสพติดในพื้นที่ เด็กและเยาวชนในพื้นที่ใช้เวลาว่างในการเล่นกีฬา ออกกำลังกาย ไม่รวมตัวมั่วสุมเกี่ยวกับยาเสพติด เกิดแผนงานใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่ มีการก่อโจรกรรม ลักขโมย ชิงทรัพย์ ในพื้นที่น้อยลง

ตารางที่ 2 ผลการศึกษาการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ จำแนกเป็นรายด้าน

การดำเนินงานของอาสาสมัครฯ	$\overline{x}$	S.D.	ระดับ
3.1 การปฏิบัติงานของอาสาสมัครฯ	3.81	0.91	มาก
3.2 ผลการดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด	4.02	0.74	มาก
ภาพรวมการดำเนินงานฯ	3.92	0.80	มาก

จากการศึกษาการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ ในพื้นที่มีอาสาสมัครฯ เสนอปัญหาที่พบและข้อเสนอแนะ พอสรุปได้ดังนี้

ปัญหาที่พบในการดำเนินงานที่สำคัญคือ ปัญหาด้านผู้ปกครองที่ขาดความเอาใจใส่ในบุตรหลาน ปล่อยปะละเลยให้พากันไปมั่วสุมเสพยา ปัญหาที่พบรองลงมาคือ ปัญหาด้านสถานที่ที่อยู่ในจุดอับสายตา ตามอาคารรกร้างที่มีจำนวนมากในพื้นที่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่กลุ่มผู้ติดยาใช้เพื่อมั่วสุมเสพยา และปัญหาด้านผู้ค้า ผู้มีอิทธิพลและเจ้าหน้าที่ ในพื้นที่มีผลประโยชน์แอบแฝงร่วมกัน ทำให้การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดไม่ได้ผลเท่าที่ควร อีกทั้งยังสร้างความรู้สึกไม่ปลอดภัยให้กับอาสาสมัครฯบางส่วนอีกด้วย

ข้อเสนอแนะจากอาสาสมัครฯ ที่สำคัญคือ เจ้าหน้าที่ตำรวจควรมีการเข้าไปตรวจตามสถานที่ที่เป็นจุดอับสายตาตามอาคารรกร้างที่ คาดว่าจะมีการมั่วสุม ข้อเสนอแนะที่รองลงมาคือ ผู้ปกครองควรมีความเอาใจใส่บุตรหลานให้มากยิ่งขึ้น และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวของกับการปราบปรามยาเสพติดควรทำงานด้วยความสุจริต มีความจริงจังและจริงใจในการทำงาน ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์แอบแฝง

4. การทดสอบสมมติฐาน

ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่าปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา อาชีพ มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ส่วนรายได้ มีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับการดำเนินงานฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ ด้านการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครฯ และด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 เหมือนกัน ส่วนด้านภาพรวมความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดมีความสัมพันธ์เชิงลบกับการดำเนินงานฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตารางที่ 3 ค่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครกับการดำเนินงานของอาสาสมัคร

ตัวแปรอิสระ	การดำเนินงานของอาสาสมัครฯ		
	ค่าไคว์สแคว์ (χ^2)	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (R)	p-value
ปัจจัยส่วนบุคคล			
เพศ	22.978	-	.000***
ระดับการศึกษา	48.294	-	.000***
อาชีพ	45.535		.000***
รายได้	-	-.431	.000***
ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ			
ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด	-	-.178	.032*
การมีส่วนร่วมของอาสาสมัครฯ	-	.746	.000***
การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่	-	.766	.000***

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

การอภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาเรื่อง การดำเนินงานของอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในเขตเทศบาลตำบลบางเก่า อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี พบประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ลักษณะพื้นฐานทั่วไป

จากการศึกษาที่พบว่า รายได้ของอาสาสมัคร มีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับการดำเนินงานของอาสาสมัคร ทั้งในภาพรวมและรายด้าน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .001 ซึ่งหมายถึง อาสาสมัครที่มีรายได้สูง กลับมีระดับการดำเนินงานที่ต่ำ แต่อาสาสมัครที่มีรายได้ต่ำกับมีระดับการดำเนินงานที่สูงกว่า ทั้งนี้จะเห็นได้จาก อาสาสมัครที่ที่มีรายได้สูงกว่า 30,000 บาทขึ้นไป มีอาชีพรับราชการเกือบทั้งหมด และคือส่วนใหญ่ของอาสาสมัครที่เข้ามาโดยตำแหน่ง ซึ่งจัด เป็นอาสาสมัครฯ ที่มีลักษณะ Passive (สาโรจน์ โอพิทักษ์ชีวิน, 2554) คือ อาสาสมัครฯ ที่ปล่อยให้คนอื่น ๆ ทำงานทำกิจกรรมไป ไม่ตอบโต้โต้แย้ง หรือตอบสนองใด ๆ ตรงข้ามกับอาสาสมัครที่มีรายได้ไม่มาก ซึ่งประกอบอาชีพ เกษตรกรรม/ประมง หรือกิจการส่วนตัว ที่มีระดับการดำเนินงานสูงกว่า ทั้งนี้เพราะอาสาสมัครในกลุ่มอาชีพนี้ มีเวลาว่างจากการประกอบอาชีพมากกว่า จึงทำให้มีเวลาในการเข้าร่วมดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดมาก อีกทั้งเข้าเป็นอาสาสมัครจากการตระหนักถึงพิษภัยของยาเสพติดและความต้องการให้หมู่บ้านปลอดยาเสพติดนั้น จะทำให้ได้อาสาสมัครที่มีจิตอาสาเพื่อดำเนินงานมากกว่า ส่งผลให้เกิดระดับการดำเนินงานที่สูง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อดิเชาว์ เหล่าชัย (2552) ที่พบว่ารายได้ของผู้ประสานพลังแผ่นดิน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยผู้ที่มีรายได้ต่ำมีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดสูง แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีรายได้น้อยให้ความสำคัญกับปัญหาสังคม สนใจส่วนรวมมากกว่าผู้ที่มีรายได้สูง นอกจากนี้ผลการศึกษาของ อารียา พิทักษ์ภากร (2548) ที่พบว่า ผู้ประสานพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติดที่มีรายได้น้อย จะมีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดมากกว่าผู้ที่มีรายได้สูงกว่า นอกจากนี้ ผู้ที่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวจะมีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดมากกว่าผู้ที่ประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ ทั้งนี้เพราะผู้ทีประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว จะมีเวลาว่างในการเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่า และยังพบด้วยว่า ความตระหนักว่าปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาครอบครัวหรือชุมชนของตนนั้น ส่งผลให้ผู้ประสานพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด มีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับสูง เช่นเดียวกับผลการศึกษาของ สุริยา บุตรพันธ์ (2556) ที่พบว่า อาสาสมัครพัฒนาชุมชนที่มีอาชีพต่างกันมีผลการปฏิบัติงานที่ต่างกัน เมื่อพิจารณาตามอาชีพพบว่า อาสาสมัครพัฒนาชุมชนที่มีอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว มีผลการปฏิบัติงานสูงสุดเมื่อเทียบกับกลุ่มอาชีพอื่นๆ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากอาสาสมัครพัฒนาชุมชนที่มีอาชีพ

ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว สามารถบริหารจัดการเวลาของตน และมีความพร้อมในการทำงานพัฒนาชุมชน จึงได้ส่งผลต่อผลการปฏิบัติงานของอาสาสมัครพัฒนาชุมชน

2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครฯ

2.1 ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ ในเชิงลบ ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 ซึ่งหมายถึง การที่อาสาสมัครที่มีความรู้ไม่สูงนักแต่กลับมีการดำเนินงานในระดับที่สูง แสดงถึงความตั้งใจของอาสาสมัครเหล่านั้น ที่ต้องการเข้ามาแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างจริงจัง แต่ในบรรดาอาสาสมัครที่มีความรู้ในภาพรวมเกี่ยวกับยาเสพติดในระดับสูง กลับมีระดับของการดำเนินงานที่ต่ำ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการที่อาสาสมัครเหล่านี้ ไม่มีเวลาว่างพอที่จะร่วมดำเนินกิจกรรมได้เต็มที่ ดังนั้น อาสาสมัครที่มีความรู้มากแต่ไม่มีเวลามาดำเนินงานโดยตรงควรจะถ่ายทอดความรู้นี้แก่อาสาสมัครคนอื่นๆ ให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับอาการของผู้เสพยาเสพติด ซึ่งความสัมพันธ์กับการดำเนินงานฯ ในภาพรวมที่ระดับ .001 เป็นความรู้ที่สามารถนำมาใช้ได้โดยพื้นฐานที่สุดในการดำเนินงานเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เพราะอาการของผู้เสพยาเสพติดนั้นคือสิ่งที่สามารถบ่งบอกได้เป็นอย่างดี และสังเกตได้ง่ายที่สุดว่าใครคือผู้ที่ติดยาเสพติด ซึ่งจะเป็นบันได้ขั้นแรกในการที่จะเข้าไปให้ความช่วยเหลือหรือแก้ไขให้ผู้ที่ติดยาเสพติดนั้นได้เข้ารับการบำบัดหายขาดจากการติดยาเสพติดได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการก่อให้เกิดระดับการดำเนินงานที่สูงขึ้น

2.2 การมีส่วนร่วมของอาสาสมัครฯ ในกิจกรรมฯ นั้นถือเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ เป็นอย่างมาก ซึ่งเห็นได้จากการที่ การได้เข้าร่วมกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดทุกกิจกรรม การได้รณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดแก่ประชาชนทั่วไป การได้เข้าร่วมรับการอบรมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ทางเทศบาลจัดขึ้น การมีส่วนร่วมในการจัดทำแผน การประเมิน รวมไปถึงการเสนอแนะความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่ ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ส่งผลให้มีระดับการดำเนินงานที่สูง

2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่นั้น ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในระดับสูง ไม่ว่าจะเป็นการเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการปฏิบัติงานแก่อาสาสมัคร การเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดกับอาสาสมัคร อีกทั้งการให้การยอมรับผลการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ ทำให้อาสาสมัครฯ สามารถที่จะดำเนินงานฯ ได้ตรงต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้จากการที่ประชาชนเข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรมร่วมกับอาสาสมัครฯ โดยตรงนั้นแสดงให้เห็นถึงประชาชนเห็นความสำคัญและมีความตระหนักถึงปัญหายาเสพติดในพื้นที่และต้องการที่จะให้หมู่บ้านหรือชุมชนปลอดจากยาเสพติดเป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ภัทราวดี ศรีดวงจันทร์ (2546) ที่พบ ว่าปัจจัยสนับสนุนภายในชุมชนที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ได้แก่ จิตสำนึกนึกของชุมชนที่มีต่อปัญหาความตระหนักในบทบาทและเชื่อมั่นในองค์กรชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงาน โครงการ กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และปัจจัยภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนก็คือหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาสนับสนุน ช่วยเหลือ ส่งเสริมในสิ่งที่ชุมชนไม่สามารถทำได้ หรือเป็นขีดจำกัดของชุมชน นอกจากนี้จากผลการสรุปงานวิจัย/การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขและป้องกันปัญหายาเสพติดของ สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด กระทรวงยุติธรรม (2549) พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดโดยมากในด้าน การมีส่วนร่วมปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ ทั้งนี้เนื่องจากความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของสมาชิกในครอบครัว จากทั้งผู้ที่ค้ายาและผู้ที่เสพยา อีกทั้งความต้องการให้คนในครอบครัวห่างไกลจากยาเสพ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

จากการศึกษาการดำเนินงานของอาสาสมัครป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในเขตเทศบาลตำบลบางเก่า อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับอาสาสมัครฯ

การคัดเลือกอาสาสมัครฯ ในการดำเนินงานในลักษณะที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายกลุ่มหลายองค์กรนั้น จำเป็นต้องมีทั้งอาสาสมัครฯ ที่มาจากตำแหน่งไม่ว่าจะเป็น ผู้นำชุมชน ข้าราชการที่ทำงานในพื้นที่ และอาสาสมัครฯ ที่เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ เข้ามาดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งต่างก็มีบทบาทสำคัญด้วยกันทั้งคู่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเสนอข้อเสนอแนะเกี่ยวกับอาสาสมัครฯ ใน 2 ประเด็นจำแนกตามประเภทของอาสาสมัครดังนี้

1.1 อาสาสมัครฯ ที่มาจากตำแหน่ง จากผลการศึกษาที่พบว่า อาสาสมัครฯ ที่มาจากตำแหน่งนั้น มีรายได้ความรู้ที่สูง แต่อาจจะไม่มีเวลาว่างมากพอในการเข้าร่วมดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยตรง สามารถที่จะช่วยให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปได้อย่างราบรื่น โดยการเป็นผู้สนับสนุนในด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ที่จำเป็นในการดำเนินงานฯ รวมไปถึงเป็นผู้ให้ความรู้ คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา ช่วยวางแผนงาน รูปแบบกิจกรรม รวมไปถึงการติดต่อประสานงานขอความร่วมมือ จากหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ที่ตนนั้นได้สังกัด เป็นการทำหน้าที่ในบทบาทของทีมนำและทีมสนับสนุน

1.2 อาสาสมัครฯ ที่เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ จากผลการศึกษาที่พบว่า อาสาสมัครฯ ที่เข้าร่วมด้วยความสมัครใจนั้น ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมง หรือธุรกิจส่วนตัว ทำให้มีเวลาในการดำเนินงานมาก จึงควรใช้เวลาว่างนี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในการเข้าร่วมกิจกรรมโดยตรง การสอดส่องดูแลตามจุดที่คาดว่าจะมีการมั่วสุม รวมไปถึงการใช้เวลาว่างในการเพิ่มพูนทักษะและความรู้ที่ใช้ในการดำเนินงาน เพื่อที่ประสิทธิภาพและผลลัพธ์ของการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่สูงยิ่งขึ้นไปอีก เป็นการทำหน้าที่ในบทบาทของทีมทำ

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ

2.1 การสนับสนุนทางด้านความรู้ จากการศึกษาที่พบว่า แม้ว่าระดับความรู้ในภาพรวมของอาสาสมัครฯ จะอยู่ในระดับสูงแต่ในรายด้านของประเภทของยาเสพติด อยู่ในระดับปานกลาง และที่สำคัญปัจจัยด้านความรู้นี้มีความสัมพันธ์ในเชิงลบกับการดำเนินงานฯ นั้นจึงเป็นหน้าที่ของอาสาสมัครฯ ทุกคนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการจัดการอบรมความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดแก่อาสาสมัคร ต้องหาวิธีในการที่จะเพิ่มระดับความรู้และการนำความรู้นั้นไปใช้ในการดำเนินงานฯ ให้เป็นที่ประจักษ์มากที่สุด ซึ่งอาจทำได้โดยอาจจะมีการจัดสัมมนากันเองภายในโดยอาศัยช่วงเวลาที่ว่างตรงกัน และให้อาสาสมัครฯ ที่มีความรู้และประสบการณ์สูงเป็นวิทยากร มีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น รวมไปถึงการทบทวนความรู้ที่ได้เพื่อประสิทธิผลของการจัดสัมมนานั้น ๆ วิธีการจัดอบรมโดยการเชิญวิทยากรที่มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานด้านยาเสพติด มีการสาธิตถึงสภาพปัญหาและผลกระทบที่แท้จริงของปัญหายาเสพติดเพื่อให้เกิดความตระหนักถึงผลร้ายแรงของยาเสพติด การสาธิตการนำความรู้ต่าง ๆ ไปใช้ในการปฏิบัติงาน รวมไปถึงวิธีการไปดูงานตามชุมชนหรือหมู่บ้านที่มีการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่มีประสิทธิภาพ เพื่อความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในพื้นที่

2.2 การสนับสนุนการมีส่วนร่วม การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดนี้ ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมได้โดยตรง เต็มที่ในทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติงาน การสนับสนุน รวมไปถึงการติดตามประเมินผล เพื่อก่อให้เกิดความตระหนักถึงปัญหายาเสพติดว่าเป็นปัญหาของคนมุกคนที่ต้องร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขปัญหาและหาทางป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาอีก อีกทั้งเพื่อให้การดำเนินงานของอาสาสมัครฯ ตรงต่อสภาพปัญหาที่แท้จริงในพื้นที่ เพราะไม่มีใครที่จะรู้ปัญหาของพื้นที่ได้ดีกว่าคนในพื้นที่เอง และก่อให้เกิดการยอมรับในผลการดำเนินงานของอาสาสมัครฯ จากประชาชนในพื้นที่อีกด้วย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ในลักษณะของเครือข่ายป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ทั้งในระดับเครือข่ายในพื้นที่เอง เครือข่ายระหว่างพื้นที่ใกล้เคียง ศึกษาเครือข่ายทั้งในแนวราบและแนวตั้ง เพื่อความครอบคลุมและครบถ้วนของการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดนี้

รายการอ้างอิง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (16 ตุลาคม 2544). *ปฏิญญาอาสาสมัครไทย*. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2557, จาก www.m-society.go.th/article_attach/861/1490.doc.

เกศินี จุฑาวิจิตร. (2540). *การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น.* นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.

เทศบาลตำบลบางเก่า. (2556). *แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2556-2558.*

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2546). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นาถ พันธุมนาวิน. (2548). *เอกสารคำสอน :ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ. (2535). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์.* กรุงเทพฯ: เจริญผล.

บูฆอรี ยีหมะ. (2551). *การปกครองท้องถิ่นไทย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปริญญา ราชศิริ. (2557). *หัวหน้าส่วนสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลตำบลบางเก่า อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี.* สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2557.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2547). *เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.* กรุงเทพฯ: สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

ภัทราวดี ศรีดวงจันทร์. (2546). *บทบาทขององค์กรชุมชนกับการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาประยุกต์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร. (2554ก). *คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีต่อรัฐสภา*. วันที่ 23-24 สิงหาคม 2554. http://www.thaigov.go.th/government-policies.html., 16 พฤษภาคม 2557.

ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร. (2554ข). *คำสั่งนายกรัฐมนตรี ยุทธศาสตร์พลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด*. วันที่ 9 กันยายน 2554. http://www.thaigov.go.th/government-policies.html., 16 พฤษภาคม 2557.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). *หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท.* กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลไทยอนุเคราะห์ไทย.

สาโรจน์ โอพิทักษ์ชีวิน. (2554). *การจัดการและพฤติกรรมองค์กร : เพื่อสร้างและรักษาความได้เปรียบเชิงแข่งขันไว้ให้ยั่งยืนในโกลบอลไลเซชั่น.* กรุงเทพฯ: ซีวีแอลการพิมพ์.

สุนิตย์ เชรษฐา และ วินย์ เมฆไตรภพ. (2548). *รายงานการศึกษาและประยุกต์บทเรียนงานอาสาสมัครจากต่างประเทศเพื่อการพัฒนาระบบอาสาสมัครในประเทศไทย.*

สุมน มาลาสิทธิ์. (2552). *การจัดการผลิตและการดำเนินงาน.* กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา.

สุริยา บุตรพันธ์. (2556). *ทัศนคติต่องานพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างพลังชุมชน และผลการปฏิบัติงานอาสาสมัครพัฒนาชุมชนในชุมชนคลองเคย.* วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาชุมชน, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุวิมล ติรกานันท์. (2551). *ระเบียบการวิจัยทางสังคมศาสตร์ : แนวทางสู่การปฏิบัติ.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด กระทรวงยุติธรรม. (2549). *รายงานการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืน.* กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

อดิเชาว์ เหล่าชัย. (2552). *การมีส่วนร่วมของผู้ประสานพลังแผ่นดินในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดของตำบลเกาะศาลพระ อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัญฑิต สาขารัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อรทัย ก๊กผล. (2552). *คู่คิด คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับนักบริหารท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.

อารียา พิทักษ์ภากร. (2548). *การมีส่วนร่วมในการป้องกัน และแก้ไขปัญหายาเสพติดของผู้ประสานพลังแผ่นดินเอาชนะยาเสพติด ตำบลหนองปากโรง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม.* การศึกษาค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เอกชัย กี่สุขพันธ์. (2538). *การบริหาร : ทักษะและการปฏิบัติ.* กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

การปรับตัวเรื่องประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

Adaptation on Marriage Tradition of the Mon Community at Ban Wang-ka, Nong Lu Sub-District, Sangkhla Buri District, Kanchanaburi Province.

ฐิตารีย์ โกมะ[30]

Abstract

The objectives of this research were to study the guidelines of adaptation to the changes of marriage tradition of the Mon Community at Ban Wang-ka. The data were collected through the in-depth interview of 21 key informants utilizing an interview guideline. The qualitative data were analyzed by descriptive methods.

The result of this study showed that adaptations on marriage tradition were procedures reduction or elimination and addition the new patterns to accord with present lifestyle. Adaptation can be divided into 3 levels: 1) the adoption of the original model 2) the adoption of a hybrid 3) the adoption of new forms. The accepted and adapted villagers on marriage tradition were 3 main groups, namely 1) elderly or 60 years old groups and upper 2) parents groups or 40-50 years old groups 3) working age or lower 40 years old. The villagers who effected from those adaptations were 1) parents groups or 40-50 years old 2) new generation at the present or who would grow up in the future. The result of adaptations makes a certain identity of marriage tradition there is diluted to. And marriage tradition of the Mon Community at Ban Wang-ka still have to adaptation to continue, because which preserved the old traditions can be difficult.

The recommendation of this research should family or the wise people should create a better understanding to receive and learn to marriage tradition to people in various. To be with marriage traditions in a new form or old style is understandable and appropriate for the occasion.

Keywords : Adaptation, Marriage Traditions, The Mon Community at Ban Wang-ka

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางในการปรับตัวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 21 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า การปรับตัวต่อประเพณีการแต่งงาน เป็นการลดหรือตัดทอนขั้นตอนบางอย่างและเพิ่มสิ่งใหม่เข้ามา เพื่อให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน สามารถแบ่งการปรับตัวได้ 3 ระดับ คือ 1) การถือปฏิบัติในรูปแบบเดิม 2) การถือปฏิบัติในรูปแบบผสมผสาน 3) การถือปฏิบัติในรูปแบบใหม่ กลุ่มคนที่มีการยอมรับและปรับตัวสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ คือ 1) ผู้ที่มีอายุประมาณ 60 ปีขึ้นไป 2) ผู้ที่มีอายุประมาณ 40-50 ปี 3) ผู้ที่มีอายุประมาณ 40 ปีลงมา ผู้ที่อาจจะได้รับผลกระทบจากการปรับตัวมากที่สุดคือ 1) ผู้ที่มีอายุประมาณ 40-50 ปี 2) เยาวชนรุ่นใหม่ในปัจจุบันหรือที่จะ

[30] นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เกิดมีขึ้นในอนาคต ผลจากการปรับตัวทำให้ความเป็นเอกลักษณ์บางอย่างในประเพณีการแต่งงานมีความเจือจาง ลงไป และประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะยังต้องมีการปรับตัวไปเรื่อย เพราะการรักษาไว้ซึ่งประเพณีเดิมสามารถทำได้ยาก

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย คนในครอบครัวหรือปราชญ์ชาวบ้านควรมีการสร้างความเข้าใจ อันดีในการรับและเรียนรู้ต่อประเพณีการแต่งงาน แก่กลุ่มคนในวัยต่าง ๆ เพื่อสามารถอยู่กับประเพณี การแต่งงานในรูปแบบใหม่หรือรูปแบบเก่าได้อย่างเข้าใจและมีความเหมาะสมกับกาลเทศะ

คำสำคัญ: การปรับตัว ประเพณีการแต่งงาน และ ชาวมอญบ้านวังกะ

บทนำ

การแต่งงานเป็นประเพณีที่สังคมทุกสังคมถือปฏิบัติสืบต่อกันมา มีลักษณะการจัดกิจกรรมของแต่ละสังคมที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยรวมแล้วจะมีแนวการปฏิบัติที่คล้ายๆ กัน อาทิ มีพิธีสู่ขอ พิธีหมั้น พิธีแห่ขันหมาก การรดน้ำประสาทพร พิธีส่งตัวเจ้าสาว เป็นต้น จุดมุ่งหมายก็เพื่อผูกความสัมพันธ์ให้มีความแน่นแฟ้น เพื่อประกาศความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาที่เป็นไปอย่างถูกต้อง และให้เป็นไปตามประเพณีนิยม (บันเทิง พาพิจิตร, 2549) ในปัจจุบันการแต่งงานที่เกิดขึ้นในสังคมวัฒนธรรมของไทยเป็นสิ่งที่เปิดกว้างและมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งในเรื่องของแนวคิดและรูปแบบพิธีการต่างๆ อันได้รับจากกระแสของวัฒนธรรมตะวันตกหรือวัฒนธรรมอื่นๆ ที่ได้ถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย เช่น รูปแบบการจัดงาน การแต่งกาย หรือค่านิยมการอยู่ด้วยกันก่อนแต่งของคนหนุ่มสาวในปัจจุบัน เป็นต้นอย่างไรก็ตามการแต่งงานถือเป็นจารีตประเพณีของสังคม ที่ถือว่ามีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์ที่มีความหลากหลายและไม่หยุดนิ่ง มีความหมายมากกว่าการอยู่ร่วมกันเฉยๆ อย่างลึกซึ้ง เพราะการแต่งงานนับเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตครอบครัวและมีส่วนในการควบคุมมนุษย์ให้สามารถอยู่รวมกันในสังคมได้อย่างมีระเบียบแบบแผน

ชาวมอญบ้านวังกะ เป็นชนชาวมอญที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในประเทศไทย ในบริเวณพื้นที่หมู่ 2 ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นบริเวณชายแดนแถบประเทศพม่า ที่ได้อพยพเข้ามาจากความวุ่นวายและความไม่สงบทางการเมืองของประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ. 2492 และถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาวมอญที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยได้ไม่นานนักเมื่อเทียบกับชาวมอญที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านอื่น จึงส่งผลให้ชาวมอญบ้านวังกะยังไม่ได้รับสัญชาติไทยกันหมดทุกคน แต่ชาวมอญบ้านวังกะก็ยังสามารถดำเนินชีวิตร่วมกับกลุ่มคนและสังคมไทยได้เป็นอย่างดี และยังคงหลงเหลือธรรมเนียมประเพณีมอญแบบเดิมเมื่อครั้งอยู่ในประเทศพม่า อีกทั้งยังเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นไปอย่างสงบสุข ด้วยวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคร่งครัดและดีงาม มีหลักยึดที่สำคัญคือพระพุทธศาสนาที่ดำเนินควบคู่ไปกับการนับถือผี (อรัญญา เจริญหงษ์ษา, 2557)

ประเพณีการแต่งงานถือเป็นหนึ่งในประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวมอญบ้านวังกะที่ยังคงให้ความสำคัญและถือปฏิบัติกันอยู่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เพราะถือเป็นการทำขวัญให้แก่ชีวิต ฉะนั้นการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของการแต่งงานที่ดี จึงถือเป็นการเริ่มต้นแห่งชีวิตคู่ที่ดีและสมบูรณ์แบบ โดยมีความเชื่อว่า ถ้าหากไม่ถือปฏิบัติหรือปฏิบัติได้ไม่ดีไม่ถูกต้องแล้วอาจจะทำให้เกิดความไม่เป็นมงคลแก่ชีวิตของตนเองและครอบครัวในภายภาคหน้าก็เป็นได้ เช่น การทำมาค้าขายได้ไม่ดีทำให้เศรษฐกิจภายในครอบครัวไม่เจริญก้าวหน้า หรือมีการทะเลาะเบาะแว้งเป็นประจำระหว่างสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น (อรัญญา เจริญหงษ์ษา, 2557) มีขั้นตอนในการปฏิบัติโดยรวมคล้ายของไทย เริ่มตั้งแต่การเลือกคู่ไปจนถึงการส่งตัวเข้าหอ ขณะเดียวกันขั้นตอนบางอย่างก็มีรูปแบบที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ อาทิ การเชิญแขก ขบวนแห่ขันหมาก การประกอบพิธีไหว้ที่ไม่มีการนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมในการประกอบพิธี รวมถึงการแต่งกาย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานที่เกิดขึ้น เป็นผลจากการที่ชาวมอญบ้านวังกะได้อาศัยอยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรมไทย จากสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป หรือจากกระแสของโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้ประเพณีการแต่งงานต้องมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม มีค่านิยมหรือแบบแผนการปฏิบัติที่มีความแปลกใหม่เข้ามามากขึ้น ที่ทำให้ชาวมอญบ้านวังกะต้องมีการปรับตัวเพื่อให้การถือปฏิบัติต่อประเพณีการแต่งงานนี้มีความเหมาะสมกับวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากที่สุด ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการปรับตัวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานนี้ ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร กลุ่มคนในแต่ละวัยมีการปรับตัวเป็นอย่างไรบ้าง และจากการปรับตัวนี้มีผลกระทบต่อชาวมอญบ้านวังกะและในภาพรวมของประเพณีการแต่งงานเป็น

อย่างไร เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในบริบทของสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุที่การแต่งงานยังคงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตในหลาย ๆ ด้าน และยังต้องดำเนินต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกพื้นที่ในการศึกษา คือ ชาวมอญบ้านวังกะ (ชุมชนวัดวังก์วิเวกา-ราม) ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่ 2 ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งถือว่าเป็นหมู่บ้านชาวมอญขนาดใหญ่ของอำเภอสังขละบุรีและมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในการดำเนินชีวิตที่เคร่งครัดดีงามมีความเป็นเอกลักษณ์ ขณะเดียวกันก็เป็นชุมชนที่มีความเจริญเข้ามาที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายจากการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งของจังหวัดกาญจนบุรี โดยกลุ่มเป้าหมายเพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key interview) ในการวิจัยเป็นชาวมอญที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านวังกะ ประกอบด้วย กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ผู้มีภูมิความรู้ ผู้ที่แต่งงานแล้ว และผู้ที่ยังไม่ได้แต่งงาน จำนวน 21 คน

เก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านมอญบ้านวังกะ วิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ตลอดจนสภาพสังคมโดยรวม และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการแต่งงาน การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางวัฒนธรรม และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมงานแต่งงาน ตั้งแต่ดูการเตรียมงานต่างๆ ก่อนถึงวันงานจริงไปจนถึงร่วมฟังพระสวดพระพุทธมนต์ให้แก่คู่บ่าวสาว การทำขวัญให้แก่คู่บ่าวสาวจากผู้สูงอายุ หรือร่วมรับประทานอาหารเลี้ยงกับแขกที่มาร่วมงาน เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความครอบคลุม และถูกต้องตามความเป็นจริง และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non - participant observation) โดยการสำรวจสภาพทั่วไปบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน สังเกตความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของแต่ละครอบครัว การดำรงชีพ เป็นต้น เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิจัย ใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In depth Interview) จากแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi - structured interview) ในลักษณะคำถามปลายเปิดที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าเพื่อสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเพื่อให้เกิดความเป็นกันเอง รวมทั้งสังเกตการณ์ขณะการสัมภาษณ์ร่วมด้วย แนวคำถามหลักประกอบด้วย ลักษณะของประเพณีการแต่งงานในแบบเดิม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ลักษณะของการปรับตัว ประเภทของกลุ่มคนที่มีการปรับตัว ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการปรับตัวและผลกระทบโดยรวมของประเพณีการแต่งงานที่เกิดจากการปรับตัวนี้ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพสังคมโดยรวม และความเป็นมาของหมู่บ้าน โดยใช้สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายภาพ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์นี้ ตรวจสอบข้อมูล โดยการสังเกตการณ์ในขณะเข้าร่วมในพิธีการแต่งงาน และการสังเกตจากบริบทภายนอกโดยทั่วไปในหมู่บ้าน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมถึงข้อมูลจากตำราที่เกี่ยวข้องกับพิธีการแต่งงานของชาวมอญ เป็นการยืนยันในลักษณะสามเส้าว่าข้อมูลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเดิมที่ผู้วิจัยเก็บมาเป็นระยะๆ หรือไม่ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำเอาข้อมูลมาจัดเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แยกตามประเด็นและความสำคัญ หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และอธิบายเชื่อมโยงกันถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้และเขียนนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการปรับตัวต่อประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ โดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกจากเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 21 ผลการศึกษาพบว่า

กล่าวได้ว่า ประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะในช่วงระยะเวลาของการดำรงชีวิตอยู่ที่บ้านวังกะเดิม (พ.ศ. 2496-2527) มีการเปลี่ยนแปลงที่น้อยมาก จึงไม่ต้องมีการปรับในเรื่องของแนวคิดหรือการปฏิบัติต่าง ๆ มากเท่าไหร่ เพราะวิถีชีวิตกับสภาพแวดล้อมที่เป็นไปอย่างเรียบง่าย และกระแสของวัฒนธรรมจากภายนอกอย่างการบริโภคนิยมหรือวัตถุนิยมที่

ยังไม่ค่อยเข้ามามีอิทธิพลในหมู่บ้านเหมือนในปัจจุบัน ในช่วงที่ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านวังกะแห่งใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา ประเพณีการแต่งงานเริ่มมีการปรับเปลี่ยนไป จากการเปลี่ยนจากอาชีพเกษตรกรรม มาเป็นการรับจ้าง และค้าขาย ทำให้มีข้อจำกัดเรื่องเวลา จึงส่งผลให้การจัดประเพณีต่าง ๆ รวมถึงประเพณีการแต่งงานต้องลดทอนขั้นตอนบางอย่างไปหรือกระทำให้มีความกระชับขึ้น จนมาถึงช่วง 5-10 ปีที่ผ่านมานี้ การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานมีให้เห็นชัดขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของรูปแบบหรือขั้นตอนในการประกอบพิธี รวมถึงองค์ประกอบต่างๆ สิ่งสำคัญคือการที่ชาวมอญบ้านวังกะดำรงชีวิตแบบคนเมืองมากขึ้น อันเกิดจากความเจริญที่เข้ามาในหมู่บ้าน พร้อมกับสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวมอญได้รับและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากสังคมภายนอกได้ง่ายขึ้น และมองว่ารูปแบบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ บางอย่างไม่มีความทันสมัย หรือลดทอนคุณค่าเก่า ๆ ลงไป จึงมีความต้องการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับวิถีการดำรงชีวิตหรือรสนิยมของตนเองให้มากที่สุด

ลักษณะของการปรับตัว

สิ่งที่เห็นได้ชัดจากการปรับตัวโดยเฉพาะเรื่องขององค์ประกอบและขั้นตอนต่างๆ ในการประกอบพิธี ที่สำคัญๆ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

1. ผู้ที่ยังไม่ทิ้งการปฏิบัติต่อวัฒนธรรมประเพณีในรูปแบบเดิม คือยังคงต้องการอนุรักษ์ไว้เพื่อให้ดำรงสืบต่อไปในอนาคต การปฏิบัติต่อประเพณีในแบบเดิมนี้ยังมีให้เห็นอยู่บ้างเริ่มตั้งแต่การเชิญแขกด้วยบุหรี่ การแห่ขบวนขันหมากที่ประกอบไปด้วยเครื่องนอนและสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงการเริ่มต้นแห่งชีวิตครอบครัว การไม่ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเพื่อร่วมในการประกอบพิธีด้วย บรรยากาศภายในงานที่เป็นไปอย่างเรียบง่ายโดยที่ไม่ได้มีการประดับตกแต่งเพื่อให้มีความสวยงามอลังการอย่างสมัยนิยม การพักอาศัยอยู่ในบ้านก่อนเป็นเวลา 7 วัน หลังการแต่งงาน การไม่จดทะเบียนสมรสกันหลังการแต่งงาน เป็นต้น

ข้อดี คือ ชาวมอญบ้านวังกะมองว่ามีส่วนดีมากกว่าส่วนเสียอยู่มากหรืออีกนัยหนึ่งคือยังคงมองไม่เห็นถึงข้อเสียของการถือปฏิบัติต่อวัฒนธรรมประเพณีในรูปแบบเดิมนั่นเอง คือได้เป็นการรักษาไว้ซึ่งประเพณีในรูปแบบเดิม ในเรื่องของแบบแผนการปฏิบัติต่าง ๆ รวมถึงคุณค่าทางจิตใจ อันเป็นการประพฤติปฏิบัติหรือการดำรงอยู่ที่พอเพียงและเรียบง่าย โดยที่ไม่ต้องเปลี่ยนผันไปตามกระแสนิยมหรือกระแสของเงินตรา

ข้อเสีย คือ อาจทำให้วัฒนธรรมมีความหยุดนิ่ง และไม่สอดคล้องกับความวิถีการดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้าน

2. ผู้ที่รับรูปแบบประเพณีใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานกับประเพณีในรูปแบบเดิม คือ ไม่ละทิ้งประเพณีเก่า ๆ ไปเสียหมด และก็ไม่นำประเพณีใหม่เข้ามาหมดเหมือนกัน อันเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเรื่องธรรมดาที่ต้องเกิดขึ้นเมื่อชาวมอญได้อยู่เป็นส่วนหนึ่งในสังคมไทยที่มีกระแสของความเจริญหรือความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา และมีเงินตราเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยในการกระทำการณ์ต่าง ๆ มากขึ้นและการปฏิบัติต่อประเพณีในแบบผสมผสานนี้มีให้เห็นเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันอย่างขบวนขันหมากที่มีองค์ประกอบคล้ายอย่างของไทยมากขึ้น เช่น ขนมต่าง ๆ ต้นกล้วย ต้นอ้อย เป็นต้น การนิมนต์พระสงฆ์เพื่อร่วมในการประกอบพิธี อย่างการสวดเจริญพระพุทธมนต์ให้แก่คู่บ่าวสาวในช่วงเวลาเช้าก่อนขบวนขันหมากหรือช่วงเวลาเพล จากการที่ชาวมอญบ้านวังกะต้องปรับตัวให้เข้ากับคนและวัฒนธรรมไทยที่เกิดจากการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างคนไทยและคนมอญ เพื่อไม่เป็นการแบ่งแยกทางวัฒนธรรมและทำให้การประกอบพิธีเป็นไปอย่างราบรื่น หรือการที่ไม่ต้องมีขบวนขันหมาก ไม่มีการถามตอบกันเป็นบทกลอนระหว่างพ่อแม่ของฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาวก่อนขึ้นบ้านเจ้าสาว และระหว่างคู่บ่าวสาวด้วยกันเองก่อนการประกอบพิธี ซึ่งการถามตอบกันนี้อาจต้องใช้เวลาพอสมควร นั่นคือเป็นการปรับเพื่อความสะดวกในเรื่องของเวลาให้มีความสอดคล้องต่อการดำรงชีพในปัจจุบันที่ต้องมีความรีบเร่งมากขึ้น การที่ผู้นำในการประกอบพิธีกล่าวสั่งสอนแก่คู่บ่าวสาวจากหนังสือที่เกี่ยวกับการใช้ชีวิตประจำวันของชาวมอญให้มีความกระชับมากขึ้น การประดับตกแต่งภายในงานที่มีความเป็นสมัยนิยม เช่น การจัดฉากหรือซุ้มสำหรับถ่ายภาพ การถ่ายภาพแบบพรีเวดดิ้ง ของชำร่วยที่มีความสวยงามแปลกตา โดยไม่จำเป็นต้องสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ เป็นต้น หรือการจัดให้มีงานเลี้ยงแบบโต๊ะจีนในช่วงเวลาเย็นเพิ่มเข้ามา รวมไปถึงการแต่งกายของคู่บ่าวสาวที่เป็นแบบสากล เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตที่มีความเป็นคนเมืองและมีความทันสมัยมากขึ้น เป็นอาทิ เหล่านี้คือสิ่งที่ชาวมอญบ้านวังกะได้มีการปรับตัวไปเพื่อให้เหมาะสมกับกาลเทศะและยุคสมัย แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้ละทิ้งของเก่าอันเป็นสาระสำคัญของการแต่งงานไป อย่างการประกอบพิธีไหว้ คือการไหว้พ่อแม่ ไหว้พระรัตนตรัย ไหว้บรรพบุรุษ และไหว้ศาลพ่อปู่ประจำหมู่บ้าน อันเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อสิ่งอันเป็นที่เคารพนับถือ การรดน้ำส้มป่อย เพื่อเป็น

การขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไปจากชีวิตคู่ การยึดถือเรื่องฤกษ์ยามในการจัดพิธี หรือข้อห้ามต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธี เช่น ของที่ใช้ในการประกอบพิธีต้องห้ามแตกห้ามร้าว เป็นต้น

ข้อดี คือ เป็นการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมที่ทำให้ประเพณีการแต่งงานนี้มีความสวยงาม ความอลังการขึ้น ในเรื่องของรูปแบบการจัดงานหรือองค์ประกอบต่าง ๆ และได้เป็นการเรียนรู้แลกเปลี่ยนเกี่ยวกับธรรมเนียมประเพณีในรูปแบบใหม่ ๆ

ข้อเสีย คือ อาจทำให้การให้คุณค่าที่แท้จริงของการแต่งงานลดน้อยลงไป และให้ความสำคัญต่อการแข่งขันโอ้อวดกันระหว่างเพื่อนฝูงหรือหมู่คนหนุ่มสาวในหมู่บ้านมากขึ้น ในส่วนที่เกี่ยวกับรูปแบบหรือองค์ประกอบของการจัดงานแทนเป็นต้น

3. ผู้ที่รับเอาวัฒนธรรมประเพณีในรูปแบบใหม่ๆ เข้ามาถือปฏิบัติ โดยละทิ้งหรือไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมประเพณีในรูปแบบเดิม คือ ไม่ค่อยมีความเคร่งครัดต่อวัฒนธรรมประเพณีในรูปแบบเดิมแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติกันก่อนแต่งงานระหว่างหนุ่มสาว โดยเฉพาะกับวัยรุ่นที่อายุยังไม่ถึง 18 ปี ที่มีการแสดงออกที่เป็นไปอย่างเปิดเผยมากขึ้น ที่ทำให้ผู้หญิงมีความรักนวลสงวนตัวน้อยลง เช่น การอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน การถูกเนื้อต้องตัวกันอย่างเปิดเผย เป็นต้น จากที่สมัยก่อนผู้หญิงจะมีความยึดถือในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก หรือการที่สามารถจัดให้มีการแต่งงานได้สำหรับผู้ที่ท้องก่อนแต่งหรือหนีตามกันไป โดยที่ไม่ค่อยมีความเคร่งครัดต่อข้อห้ามข้อปฏิบัติต่าง ๆ แล้ว เป็นต้น จากเมื่อก่อนที่การท้องก่อนแต่งจะไม่จัดให้มีการประกอบพิธี และจะไม่มีใครอยากมาช่วยงาน โดยกระทำเพียงการบอกกล่าวให้ผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายได้รับรู้เท่านั้น และกระทำในเวลาเย็น เหล่านี้เป็นการปรับตัวไปตามกระแสสังคมโดยง่ายที่มองว่าเป็นเรื่องธรรมดาในสังคมปัจจุบัน และขาดการเหนี่ยวรั้งอย่างเพียงพอ โดยขาดความตระหนักถึงคุณค่าอันเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานที่ดีงามในอดีต

ข้อดี คือ เป็นการเปิดกว้างทางความคิดและวัฒนธรรมที่มากขึ้น

ข้อเสีย คือ ส่วนนี้ในสายตาของชาวมอญบ้านวังกะถือว่าเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วง คือมีข้อเสียมากกว่าข้อดี ที่จะทำให้ค่านิยมอันดีงามเกี่ยวกับการแต่งงานเลือนหายไป และมองว่าค่านิยมสมัยใหม่ที่ดูแล้วเป็นเรื่องเสียหายกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาและมีให้เห็นมากขึ้นในปัจจุบัน

แต่ทั้งหมดนี้ก็ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวด้วย กล่าวคือ ครอบครัวหรือผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็สามารถที่จะปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงต่อรูปแบบของประเพณีการแต่งงานได้ค่อนข้างง่าย เพราะไม่มีความเดือดร้อนเรื่องเงินทองในการจัดเตรียมงานต่างๆ และเพื่อความมีหน้ามีตาในสังคม ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง ก็จะจัดงานในรูปแบบที่เรียบง่ายกว่า ส่วนผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี ก็จะต้องจัดงานในรูปแบบที่มีความเรียบง่ายที่สุด เช่น ในปัจจุบันที่มีการนิมนต์พระมาสวดและฉันอาหารที่บ้านเพิ่มมากขึ้น แต่ถ้าผู้ที่มีสถานที่ภายในบ้านค่อนข้างคับแคบ ก็จะไม่ได้นิมนต์พระมาที่บ้านแต่จะเป็นการนำอาหารไปเลี้ยงพระที่วัดแทน เป็นต้น

ซึ่งไม่จำเป็นว่าผู้ที่มีการปรับตัวได้ดีจะต้องเป็นผู้ที่มีอายุน้อยกว่าเสมอไป หรือผู้ที่ปรับตัวได้ยากจะต้องเป็นผู้ที่มีอายุมากกว่าเสมอไปเช่นกัน และอาจรวมถึงปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ที่เข้ามากระทบด้วย

> . . .ผมดู แต่ละชุมชนนี่ก็มีทั้งสองอย่าง มี 3 ระดับ บ้านวังกะนี้ก็เหมือนกัน คนที่ไม่ทิ้งวัฒนธรรมประเพณี ดั้งเดิมก็ยังมีอยู่เยอะ อีกส่วนหนึ่งรับครึ่ง 50/50 อีกส่วนหนึ่งมักง่ายไม่ถืออะไรเลยยังไงก็ได้ จะมี 3 ส่วน อันนี้ ไม่ใช่ว่ามอญที่เมืองไทยมอญที่สังขละนะ มอญที่พม่าก็เหมือนกัน อีกส่วนหนึ่งเขาไม่อยากให้หายไปเขายังอนุรักษ์ไว้ก็ส่วนหนึ่ง ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ กว่าๆ ยังทำแบบนี้อยู่ อีก 30 เปอร์เซ็นต์ ก็ครึ่งต่อครึ่งผสมแบบใหม่ๆ บ้างใช่มั้ยครับ ต้องมีบ้าง ต้องมีตัดเค้กบ้าง ป้อนเค้กบ้าง คนมีกะตังค์ ใช่มั้ยครับ แต่อีกส่วนหนึ่งนี่มัก ง่ายที่สุดเลย อะไรก็ได้. . . (อ็อกปาย วงษ์รามัญ, 2557)

> . . .เกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจด้วย ถ้าบ้านไหนฐานะร่ำรวยเขาก็จัดใหญ่โตหน่อย แต่ว่าถ้าคนไหนบ้านฐานะปานกลางเขาก็จัดอีกรูปแบบหนึ่ง แต่ถ้าคนยากจนก็จะเรียบง่าย. . . (อรัญญา เจริญหงษ์ษา, 2557)

ประเภทของกลุ่มคนที่ปรับตัว

กลุ่มคนที่มีการยอมรับและปรับตัวต่อประเพณีการแต่งงานสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ คือ

1. กลุ่มผู้สูงอายุ หรือผู้ที่มีอายุประมาณ 60 ปีขึ้นไป กลุ่มคนเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้ที่ผ่านหรือประสบกับพื้นฐานของวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ในแบบดั้งเดิมมามากกว่าโดยเฉพาะผู้ที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในประเทศพม่ามาก่อน มีการซึมซับและมี

ความเคยชินจนกลายเป็นชีวิตจิตใจของเขาไปแล้ว จึงเป็นเรื่องปกติที่เมื่อมีวัฒนธรรมที่แปลกใหม่เข้ามา การปรับตัวเพื่อให้รับหรือเข้ากับสิ่งใหม่เหล่านี้จึงเป็นไปได้ยาก ฉะนั้นในผู้รุ่นปู่ย่าตายายหรือผู้สูงอายุนี้จึงมีการปรับตัวต่อประเพณีการแต่งงาน รวมถึงวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ที่น้อยกว่ากลุ่มคนในวัยอื่น ๆ กระนั้นการยากที่จะปรับตัวของกลุ่มคนในรุ่นปู่ย่าตายายนี้ก็ไม่ได้เป็นส่วนที่เหนี่ยวรั้งต่อการปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงไปของกลุ่มคนในวัยหนุ่มสาวที่มีต่อการแต่งงานไปเสียทั้งหมด กล่าวคือเขาเหล่านี้สามารถที่จะยอมรับได้ต่อการเปลี่ยนแปลงไปของประเพณีการแต่งงานที่เกิดขึ้นโดยที่ไม่ได้รู้สึกว่าต้องสูญเสียความเป็นอัตลักษณ์หรือรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณีในแบบดั้งเดิมมากเท่าไหร่ เพราะขั้นตอนหรือสาระสำคัญของการประกอบพิธีการแต่งงานก็ยังคงมีอยู่และรวมถึงวัฒนธรรมประเพณีด้านอื่น ๆ ก็ยังมีให้ประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างไม่ขาดสาย ขณะเดียวกันในส่วนของผู้ที่สามารถยอมรับได้ยาก คือยังมีความต้องการที่อยากจะเห็นภาพของประเพณีการแต่งงานในรูปแบบเดิมที่เขาได้เคยถือปฏิบัติมาหรือเคยประสบพบเจอมาก่อน ฉะนั้นกลุ่มคนในรุ่นปู่ย่าตายายเหล่านี้ ก็พยายามที่จะปลูกฝังและสั่งสอนลูกหลานของตนให้ประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมปฏิบัติให้ยังคงอยู่ในรูปแบบเดิม ซึ่งก็ยังมีให้เห็นอยู่บ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อย

> . . .ปัจจุบันนี้เราต้องตามคนใหม่ เราตามคนเก่าไม่ได้แล้ว คนเก่ามันเลยไปแล้ว คนใหม่ ข้างหน้ามันเป็นยังไงมันรักกันแล้ว ชอบกันแล้ว ไม่ว่าภาษาไหนมันเอา เอาอิสลามให้ไป เอาคริสต์ให้ไป เอาพุทธให้ไป เราต้องตามใจลูกแล้ว สมัยโบราณ พ่อแม่พูดไม่ได้สมัยนี้พ่อแม่พูดเขาไม่ฟังแล้ว เขายังว่า ตาได้ยิน พ่อแม่รู้อะไรเล่า ถ้าพ่อแม่ไม่รู้อะไร พ่อแม่เลี้ยงไม่รอด เลี้ยงลูกไม่รอด พ่อแม่รู้ แต่คนสมัยนี้เขารู้มากกว่าเรา เขาได้เรียนไว้วิชา เขาดี อย่างตา ตาไม่ให้พูดแบบนั้น พ่อไม่รู้จักอะไรเลย อย่าพูด มียังไม่ถึงเวลาที่พูดได้ นู่นอายุ 80 90 หลงแล้ว ตอนนั้นพูดได้ พ่อไม่รู้จักอะไรเลย พูดได้ แต่คนสมัยนี้ต้องตามเขาเยอะ ทุกคนนั่นแหละต้องตามลูกแล้ว บางคนที่มันตามกันไป มันไม่แต่ง คนดีๆ แต่งเยอะ แบบเดิมยังไม่หายหมดแต่หายไปครึ่งหนึ่งแล้ว การไหว้ ประเพณีของเก่ายังอยู่. . . (กุนใจ หงษาวดี, 2557)
>
> . . .จริงๆ แล้วเนี่ย คนเราเมื่อแก่ตัวลงไป อะไรที่ใหม่ๆ มันก็รับยาก เขาก็อยากเห็นภาพเดิมๆ ในอดีตมันโชติช่ วงอยู่ในหัวของเขาโดยเฉพาะคนที่เป็นลูกเป็นหลานอยากให้แต่งงานตามประเพณีถูกต้อง แต่เนื่องจากเด็กรุ่น ใหม่ผู้ใหญ่ก็เลยต้องคล้อยตามไปบังคับไม่ได้ รวมกระทั่งผู้ใหญ่ 50 ขึ้นไป เขาไม่ได้เข้าใจโลกภายนอก เขาไม่ได้เข้าใจสังคมว่ามันเปลี่ยนไประดับไหน เขาก็เลยผสมผสานไม่ได้ ทีนี้ถ้าถามว่าเขาอยากให้เหมือนเดิมไหมอยาก เขาก็ไม่อยากเปลี่ยนแปลง แต่ว่าที่เขาไม่ช็อกกับมันมาก เขายังรู้สึกว่าหมู่บ้านมอญที่นี่ก็ยังมีประเพณีมอญ เขาก็เลยไม่ช็อก ไม่หมดอาลัยตายอยากกับมัน เขาก็ยังมี แต่มันเปลี่ยนโดยที่เขาไม่รู้ เพราะฉะนั้นอันนี้คือ ข้อดีของเขา เขาก็เลยไม่ช็อกกับมันแบบต้องต่อสู้แล้วนะ ประเพณีกำลังจะหายไปแล้วนะ เขาไม่ได้เห็นภาพ ขนาดนั้นมันค่อยๆ เปลี่ยนผัน เขาก็เลยไม่รู้สึกว่าสูญเสีย . . . (ดอน เจริญหงษ์ษา, 2557)
>
> . . .เขาจะยอมปรับตัวมั้ย ส่วนน้อยค่ะที่เขาจะยอมปรับตัวตามวัฒนธรรมสมัยใหม่ ถามว่ารับได้มั้ย อันนี้เหมือนแยกเป็นสองอย่างสองทาง บางกลุ่มเขาก็ยังยึดถือการแต่งงาน เขาก็จะพยายามเหมือนกับบังคับให้ลูกหลาน ต้องแต่งแบบนี้วัฒนธรรมแบบนี้ ถ้าเขาเคร่งเขาจะเสี้ยมสอนลูกหลานว่าการอยู่การกินการแต่งอะไรคือต้องทำ ตามประเพณีดั้งเดิมนะ แต่ถ้าบางกลุ่มเขาจะยังไงก็ได้ จะเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมใหม่ก็แล้วแต่ยังไงก็ได้เรื่อย ๆ . . . (กชกร อุดมกัลยา, 2557)

ทั้งนี้ การปรับตัวหรือการยอมรับที่มีต่อการปฏิบัติหรือองค์ประกอบต่างๆ ในพิธีการแต่งงาน ยังเป็นสิ่งที่มีความยืดหยุ่นหรือสามารถเปลี่ยนแปลงได้มากกว่าเรื่องวิถีการปฏิบัติหลังการแต่งงานของคู่แต่งงานนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นลูกเขยหรือลูกสะใภ้ โดยเฉพาะในเรื่องความประพฤติหรือมารยาท ยกตัวอย่างเช่น เมื่อนั่งกันอยู่พร้อมหน้าทั้งพ่อแม่ปู่ย่าหรือตายาย ลูกของตนเอง และลูกเขยหรือลูกสะใภ้ แต่เมื่อมีแขกมาบ้านผู้เป็นลูกและลูกเขยหรือลูกสะใภ้ต้องเปลี่ยนจากการนั่งเก้าอี้เป็นการนั่งกับพื้นแทน ซึ่งถ้าไม่ได้เปลี่ยนมานั่งกับพื้นแล้วก็จะเป็นสิ่งที่ทำให้ปู่ย่าตายายรู้สึกไม่ดีหรือไม่ชอบใจเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าพ่อกับแม่จะสามารถยอมรับได้ก็ตาม เป็นต้น เพราะถือเป็นการประพฤติปฏิบัติที่เรียกกันง่ายๆ ว่า ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง นั่นเอง ก็จะทำให้มองว่าจะอยู่ด้วยกันได้อย่างยืดยาวหรือไม่ ซึ่งในส่วนนี้มีผลอย่างมากต่อการใช้ชีวิตคู่ต่อไปในอนาคต

. . .ส่วนมากเขาก็ยอมรับ คือบางอย่างที่ยอมไม่ได้เท่าที่ผมดูนะ ก็ในสังคมมอญเราต้องรู้ อาวุโส สมมติพ่อแม่อยู่อย่างนี้นะครับ ถ้าคนอื่นไม่มีนะเรานั่งโต๊ะด้วยกันได้ สมมติแขกจากอื่นๆ มาแล้ว สมมติลูก ลูกสาวหรือลูกเขยอะไรอย่างนี้ เรานั่งโต๊ะไม่ได้เรานั่งลงข้างล่าง ให้พ่อแม่กับแขกนั่งบนเก้าอี้อะไรอย่างนี้ สมมติลูกเขยบางคนเขามาแล้ว เขาไม่รู้ฐานะยังงี้เขามานั่งปุ๊บ ผู้หลักผู้ใหญ่มีอยู่แล้ว อันนั้นคือผิดประเพณี ต้องรู้ เมื่อพ่อแม่เรานั่งที่สูง เขานั่งที่ต่ำ พ่อแม่เขานั่งที่สูง เรานั่งที่ต่ำ อันนี้คือประเพณี ถ้าเราผิดประเพณีแล้วอันนั้น พ่อแม่ยอมรับได้ สมมติปู่ยอมรับไม่ได้ แล้วก็ยังไง ก็สองคนนี้ไปได้ไม่นาน ไม่สะดวกใช่มั้ย บางคนก็เอ้อปู่ย่าตา ยายเขาดู แล้วยังไง จะไปได้มั้ยรอดมั้ย พอพูดนานก็ได้มั้ย ไม่ดีแล้ว อันนั้นคือที่ผู้หลักผู้ใหญ่ยอมไม่ได้ อย่างอื่น ๆ นี่รับได้หมด เกี่ยวกับมารยาท อารยธรรม วัฒนธรรม ถ้าผิดแล้ว บางคนต้องแยกกันเลยนะ. . . (อ็อกปาย วงษ์รามัญ, 2557)

2. กลุ่มคนในรุ่นพ่อแม่ หรือผู้ที่มีอายุประมาณ 40-50 ปี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่แต่งงานแล้ว กลุ่มคนในรุ่นพ่อแม่นี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ได้รับหรือประสบกับวัฒนธรรมประเพณีทั้งแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่ ซึ่งในบางครั้งอาจเป็นการยากต่อการยอมรับและปรับตัวหรือเกิดความสับสนได้ เพราะเขาเหล่านี้ได้เคยรับรู้หรือเกิดความเคยชินกับประเพณีในรูปแบบเดิมมาก่อนและก็ต้องมาเจอกับประเพณีในรูปแบบใหม่ๆ โดยผ่านการรับรู้และยอมรับจากลูกหลาน หรือจากสภาพแวดล้อมที่ดำรงอยู่ ซึ่งก็ทำให้มีทั้งผู้ที่สามารถยอมรับและปรับตัวได้ง่าย คือสามารถที่จะยอมรับและปรับตัวกับธรรมเนียมประเพณีใหม่ ๆ ทั้งในเรื่องของแนวคิดและการปฏิบัติ ที่เป็นความต้องการของลูกหลานได้โดยไม่จำเป็นต้องยึดติดอยู่กับธรรมเนียมปฏิบัติในแบบเก่า ๆ เพราะเป็นสิ่งที่ทำได้ยากในสังคมยุคปัจจุบันและอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยอันหลีกเลี่ยงได้ยาก

. . .ไม่ยากหรอก ง่าย คนอื่นทำได้เราก็ทำได้ ตอนนี้คิดไม่ได้ว่ามันผิดแปลก มันผิดไปแล้ว อย่างเก่าก็เขาไม่ได้ ทำหรอก เขาเอาแบบใหม่ ๆ เราก็ทำได้ ยอมรับได้. . . (มะตี ปุณณะการี, 2557)

. . .สบายๆ ไม่มีปัญหา ตามลูก ๆ. . . (มะตี หงษ์เบญจกาญน์, 2557) และผู้ที่มีการยอมรับและปรับตัวได้ยาก คือยังมีความเคร่งครัดในรูปแบบประเพณีเก่าๆ ทั้งในเรื่องของคติความเชื่อและการปฏิบัติ ก็จะยังรับไม่ค่อยได้จากการปรับเปลี่ยนไปของประเพณีการแต่งงานนี้ กล่าวคือ ต้องการที่จะให้เป็นไปในรูปแบบเดิมมากกว่า เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีความสำคัญต่อการใช้ชีวิตครอบครัวต่อไปในอนาคต แต่ทั้งนี้เมื่อเป็นความต้องการของลูกหลานหรือญาติพี่น้องแล้ว จึงไม่อยากที่จะขัดหรือแย้ง จึงทำให้ต้องมีการยอมรับหรือการปรับตัวตามลูกหลานและญาติพี่น้องของตนเองไปด้วย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็จะมีความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงไปของสังคมในยุคสมัยปัจจุบันมากขึ้น การปรับตัวหรือการยอมรับตรงนี้จึงไม่เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความลำบากใจมากนัก แต่เป็นเรื่องของความเสียดายมากกว่า โดยกลัวว่าประเพณีการแต่งงานในรูปแบบเก่า ๆ จะจางหายไป

. . .ถามว่ายาก แทบจะรับไม่ได้เลยแหละ แต่เราก็ต้องยอมเขาบ้าง รับไม่ได้จริง ๆ เรื่องจัดงานรวมทั้งองค์ประกอบทุกอย่าง เขาเปลี่ยนจากโบราณเรามาก เปลี่ยนจนเรารับมือไม่ทัน. . . (ไพศาล โฉมงาม, 2557)

. . .ถ้าเกิดเป็นช่วงเป็นผู้หลักผู้ใหญ่รุ่นก่อนๆ เขาก็คงที่จะปรับตัวยากกับยุคสมัยปัจจุบัน ประเพณีการแต่งงานของยุคปัจจุบัน แต่ถ้าถามว่าเขาปรับตัวได้มั้ยก็ได้อยู่ แต่ส่วนใหญ่เขาก็อยากให้เป็นเหมือนเดิม. . . (ศุภักษิรา หงษ์รัตนเอก, 2557)

อีกทั้งในการปรับตัวนี้ถ้าเป็นการแต่งงานของลูกผู้ชายที่โดยส่วนหนึ่งจะรักใคร่ชอบพอและแต่งงานกับคนไทย การจัดพิธีแต่งงานจึงต้องจัดในรูปแบบประเพณีไทยแทบทั้งหมด เพราะเป็นความต้องการของฝ่ายหญิง อย่างการมีขบวนขันหมากแบบไทย การทำบุญตักบาตร การรดน้ำสังข์ รวมถึงการจัดงานเลี้ยงแบบโต๊ะจีนในเวลากลางคืน เหล่านี้เป็นสิ่งที่สามารถยอมรับและปรับตัวได้ง่ายกว่าการแต่งงานที่เจ้าสาวเป็นคนมอญและเจ้าบ่าวเป็นคนไทย เพราะการแต่งงานโดยส่วนใหญ่การจัดพิธีจะต้องจัดที่บ้านของฝ่ายหญิงเป็นหลัก

หรือแม้กระทั่ง การที่ผู้เป็นลูกหลานทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว โดยผู้เป็นพ่อแม่ต้องพึ่งพาการดูแลจากลูกหลานนั้น การยอมรับและปรับตัวตามแนวทางใหม่ๆ ของลูกหลานนั้น จึงเป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายเช่นกัน

. . .มันเปลี่ยนในทางที่ดีเขาก็รับได้ มันสวยขึ้น มันเยอะขึ้น มันใหญ่ขึ้น เขาก็รับได้ทางที่ดี ถ้าทางที่เสียก็ยังนั่นอยู่ ถ้าการอยู่ก่อนแต่งบางคนก็เฉยๆ แต่ก็ต้องดูงาน ถ้าสมมติเขาต้องกินอยู่กับลูก ลูกคนนั้นทำมาหากินเลี้ยง พ่อแม่อยู่ก็เขายังรับได้อยู่ ถ้าสมมติว่าเขาต้องเลี้ยงดูลูก เขาก็ไม่รับหรอกอยู่ในโอวาทของเขา. . . (น้ำผึ้ง สวัสดิสุข, 2557)

3. กลุ่มคนในวัยหนุ่มสาว หรือผู้ที่มีอายุประมาณ 40 ปีลงมา โดยเฉพาะในหมู่วัยรุ่นที่ยังไม่ได้แต่งงานหรือที่แต่งงานแล้วและอยู่ในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เนื่องจากว่ากลุ่มคนเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วจะได้เรียนหนังสือในระดับที่สูงกว่า เช่น มัธยมศึกษาตอนปลาย ไปจนถึงระดับมหาวิทยาลัย หรือการได้รับสัญชาติไทย ทำให้มีโอกาสได้ไปศึกษาต่อหรือไปทำงานยังต่างถิ่นมากขึ้น ทำให้มีการเปิดกว้างทางสังคม ได้รับและเรียนรู้อย่างสังคมวัฒนธรรมกระแสหลักของไทยหรือกระทั่งสังคมวัฒนธรรมตะวันตก มีการเปิดกว้างทางความคิดและทัศนคติ สามารถที่จะยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้ง่ายและดีกว่า และเมื่อมีโอกาสได้แต่งงานก็มีความต้องการที่จะนำรูปแบบการแต่งงานหรือแนวคิดค่านิยมเกี่ยวกับการแต่งงานใหม่ ๆ ที่ได้พบเห็นมาจัดหรือปรับใช้ในงานของตนเอง เพื่อให้มีความทันสมัย ความสวยงาม หรือความอลังการมากขึ้น โดยไม่มีความคิดว่าสิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดความเสียหายหรือผิดแปลกจนไม่สามารถยอมรับได้

> . . .คนที่เกิดปีหลังปี 27 ปี 20 พวกนี้ก็จะรับอะไรใหม่ ๆ ได้ ยกเว้นการเข้าโบสถ์แบบคริสถ์ เพราะเป็นชุมชนชาวพุทธแท้ ๆ จะไม่มีแบบนั้น แต่ว่าจะมีการผสมผสานแบบไทยบ้าง คือ เอาพระทำบุญ สวด ตักบาตร จริงแล้ววันแต่งงานจะไม่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ จะไม่มีพิธีการทางสงฆ์เข้ามาผสม ที่ผสมเข้าไปอย่างงานแต่งงานเมื่อหลายวันที่แล้วก็จะมีพระสงฆ์เข้าไปสวด บ้างอะไรบ้าง คนวัยใดก็คือ คนที่เกิดหลังปี 20 ต่ำกว่า 30 ปี ไม่แคร์อะไรมาก แต่จะเป็นไทยหรือมอญก็เป็นการแต่งงานแบบพุทธเหมือนกัน แต่ของมอญแท้ดั้งเดิมจะไม่ให้พระสงฆ์มาเกี่ยวข้อง แต่จะเป็นผู้ใหญ่ที่มีความรู้ด้านประเพณีมาดำเนินการ ถ้ามีพระสงฆ์แสดงว่ารับวัฒนธรรมไทยเข้ามา ก็ดีเพราะเป็นเชิงพุทธ ถ้าจะผสมผสานก็ไม่ใช่เรื่องแปลก. . . (ดอน เจริญหงษ์ษา, 2557)

> . . .มันก็แล้วแต่บุคคล บางคนเขาก็ค่อนข้างที่จะปรับตัว พยายามที่จะทำให้งานแต่งงานของตัวเองดูดีและก็น่าจดจำให้คนอื่นทำตามแบบงานของตัวเอง แต่บางคนก็คือยึดถือแบบวัฒนธรรมเดิม ๆ จะดีกว่า เพราะมันไม่ยุ่งยาก และมันก็เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของเดิมอยู่แล้วแต่ถ้าเกิดอย่างวัยรุ่นหรือรุ่นหลัง ๆ ก็คือ ก็อยากจะแต่งเหมือนที่เขาเห็น ๆ มา เป็นแบบนี้ ๆ นะ งานแต่งงานของเขาสวย เขาก็มีแต่งตามกัน เขามีกินเลี้ยงเขามีโต๊ะจีนนะ เขาก็เออวันหนึ่งเขาอยากจะแต่งแบบนี้บ้าง มันกลายเป็นเหมือนความฝัน ว่าอยากมีงานใหญ่ ๆ โต ๆ แบบนี้บ้าง มันก็แล้วแต่รายบุคคล. . . (ศุภักษิรา หงษ์รัตนเอก, 2557)

> . . .ก็ไม่ต้องนะ ได้หมดอะค่ะ แต่งแบบมอญก็ได้แบบไทยก็ได้ ได้หมดอะคะ เพราะว่าเราเจอเราเห็นอะไรมา เยอะแล้วไง การปรับตัวมันไม่ยาก เพราะเราได้ดูอะไรมาเยอะอะ. . . (มยุรา วงษ์ษา, 2557)

แต่ในขณะเดียวกันก็จะรับของเก่าคือประเพณีแต่งงานในแบบเดิมได้ยากเช่นกัน เพราะมีขั้นตอนเยอะ มีความพิถีพิถันและต้องใช้เวลานาน เช่น การถามตอบกันเป็นบทกลอนระหว่างพ่อแม่เจ้าบ่าวเจ้าสาวหรือระหว่างเจ้าบ่าวเจ้าสาวด้วยกันเอง หรือบทสวดหรือคำสอนที่ผู้ทำพิธีจะต้องกล่าวในการทำพิธี รวมถึงการต้องเลือกสรรบุคคลที่จะต้องมีความบริสุทธิ์หรือความสมบูรณ์ในชีวิตครอบครัว เพื่อมาร่วมในการประกอบพิธีแต่งงานในขั้นตอนที่สำคัญๆ เป็นต้น

ในทางตรงกันข้าม ในหมู่คนวัยรุ่นที่อายุต่ำกว่า 18 ปี และมีโอกาสทางการศึกษาที่น้อยกว่า การรับสิ่งต่างๆ จากสื่อทางโทรทัศน์ สื่อออนไลน์ ก็จะรับและเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ด้วยตัวเองหรือในหมู่เพื่อนฝูงด้วยกัน โดยขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ทำให้มีการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควรได้ง่าย และมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ส่งผลถึงปัญหาการท้องก่อนแต่งหรือการท้องไม่มีพ่อเพิ่มมากขึ้น อันจะส่งผลให้คุณค่าของประเพณีการแต่งงานเสื่อมถอยลงได้

> . . .เป็นปัญหา มาอีกแล้วแนวนี้เทคโนโลยีอีกแล้ว สมัยก่อนต้องเขียนจดหมาย เดี๋ยวนี้ฮัลโหลที่เก่า เรื่องของ เรื่องไม่ใช่ว่าพี่ดูถูกพ่อแม่เขาหรอกนะ เขาเลี้ยงลูกด้วยเทคโนโลยี เขาไม่ได้สอน อย่างให้ทีวีมาเครื่องหนึ่ง ไม่ได้ให้คู่มือมาใช้ถูกป่าวล่ะ มันก็ต้องมีใช้ในทางที่ถูกใช้ในทางที่ผิด...เดี๋ยวนี้ 14 15 มอเตอร์ไซค์คัน กอดกันกลม . . . (อภิรักษ์ เอมโอช, 2557)

ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการปรับตัว

ผู้ที่จะได้รับผลกระทบจากการปรับตัวมากที่สุดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้ที่มีอายุประมาณ 40-50 ปีหรือผู้ที่อยู่ในรุ่นพ่อแม่ อีกนัยหนึ่งคือผู้ที่ได้รับหรือประสบกับประเพณีทั้งในแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่ กล่าวคือเขาเหล่านี้จะมีความคุ้นเคยต่อประเพณีในรูปแบบเดิมทำให้มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่มีความถูกต้องและดีงามอยู่แล้ว และก็ต้องมาประสบกับประเพณีที่มีความสมัยใหม่ขึ้น จากสภาพแวดล้อมและเหตุปัจจัยต่าง ๆ

ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ค่านิยมความทันสมัย การศึกษา การประกอบอาชีพ เป็นต้น จึงอาจทำให้เป็นความยากลำบากหรือมีความจำเป็นที่จะต้องยอมรับและปรับตัวต่อประเพณีการแต่งงานนี้ตามลูกหลานหรือญาติพี่น้องของตนไปโดยปริยาย โดยถ้าหากขัดหรือแย้งแล้วก็อาจทำให้ถูกมองว่าเป็นคนหัวโบราณเกินไปได้

> . . .วัยกลางคนเคยชินกับวัฒนธรรมดั้งเดิมส่วนหนึ่งและก็ต้องมาปรับตัวกับสมัยใหม่ด้วยส่วนหนึ่ง เนี่ยน่าจะยาก ก็อายุประมาณ 40 อัพ ยัน 50 ประมาณนี้ ที่ว่ายาก เพราะว่าอยู่ในช่วงที่ว่าวัฒนธรรมทางนู้น คือ จะประเพณีอะไร เขาจะถือดั้งเดิมใช่มั้ยคะ คือทุกอย่างจะต้องเป็นดั้งเดิม สมัยเด็กเขาเคยชินกับวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง พอเขาโตมาแล้วก็มาอยู่ที่นี่ก็จะอีกอย่างหนึ่ง ก็จะประมาณพวกวัยกลางคนที่จะปรับตัวยากกว่ากัน เพราะว่ามันจะอยู่ในช่วงวัย 2 วัฒนธรรม วัฒนธรรมดั้งเดิมกับวัฒนธรรมสมัยใหม่ มันอยู่ช่วงรอยต่อพอดี. . . (กชกร อุดมกัลยา, 2557)

2. เยาวชนรุ่นใหม่ในปัจจุบันหรือที่จะเกิดมีขึ้นในอนาคต ในแง่ที่ว่าอาจจะเกิดหรือเติบโตมากับวัฒนธรรมประเพณีแบบหลวม ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมอญบ้านวังกะในปัจจุบัน ที่มีความเจริญเข้ามามากจากการที่หมู่บ้านวังกะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งของจังหวัดกาญจนบุรี ที่ทำให้ชาวมอญมีความซึมซับในการใช้ชีวิตแบบคนเมืองมากขึ้น หรือความแน่นแฟ้นภายในครอบครัวที่ทำให้เกิดการอบรมชี้แนะหรือการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ลดน้อยลง อันเกิดจากพ่อแม่ผู้ปกครองต้องไปทำงานยังต่างถิ่นหรือต้องเร่งรีบในการทำงาน ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ขาดความเข้าใจต่อคุณค่าและความสำคัญของประเพณีการแต่งงานอย่างลึกซึ้ง อันนำไปสู่การประพฤติการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องดีงาม และโอกาสในการถ่ายทอดเพื่อให้ประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะนี้สืบต่อไปเป็นมรดกทางภูมิปัญญาก็น้อยลงไปด้วยเช่นกัน โดยที่ถึงแม้ว่าคติความเชื่อและการปฏิบัติจะมีความเป็นพลวัตที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมในปัจจุบันก็ตาม

> . . .อายุ 30 ปีลงไปเนี่ย เด็กพวกนี้โตมากับประเพณีมอญแบบหลวม ๆ เขาอาจจะไม่ได้เจอท้องไร่ ท้องนาจะไม่ได้ระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น เด็กเหล่านี้พี่กลัวปัญหา แล้วก็อนาคตถ้าเด็กพวกนี้ อีกอย่างถ้าเขาไม่ได้เรียนหนังสือ เขาจะตกขอบชายขอบ ตกขอบด้วยตัวของเขาเอง โดยไม่ต้องตกขอบทางกายภาพ พวกนี้จะปรับตัวยากและเขาจะเข้ากับสังคมไม่ได้ แล้วก็จะกลายเป็นบุคคลที่มีปัญหา ปัญหาทางด้านสังคม ที่ง่าย ๆ ตอนนี้ก็คือ ยาเสพติด แก้ไขยากแล้วก็เด็กพวกนี้คือกลุ่มที่ปรับตัวไม่ได้ แต่ยังดีที่เรายังมีวัดหลวงปู่ยังสร้างพื้นฐานทางด้านโครงสร้างยังไม่อ่อนไหวนัก แต่ที่เห็นชัดๆ คือความเป็นถิ่นนิยมเขาจะน้อยลงไป พอระบบตลาดเข้ามาปุ๊บ ถึงแม้เขาจะได้เจอโลกภายนอก เขาไม่สามารถประสานกับสิ่งที่เขามีเป็นมรดกอย่างศิลปวัฒนธรรม ด้านวัฒนธรรมของมอญเขาสืบทอดมาหลายพันปี เขาก็จะไม่เข้าใจ กลุ่มนี้ก็คือที่จะต้องเปลี่ยนไปที่เปลี่ยนก็คือเขาอาจเห็นรูปแบบการแต่งงานในแบบอื่น ไม่แน่อนาคตอาจจะมีการเข้าโบสถ์ แต่พี่ไม่เชื่อหรอก ตรงเข้าโบสถ์อาจจะไม่น่าห่วง แต่ประเพณีพวกนี้อาจจะเปลี่ยนไป. . . (ดอน เจริญหงษ์ษา, 2557)

ผลกระทบจากการปรับตัว

ในการปรับตัวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะนี้ นอกจากส่งผลต่อตัวบุคคลแล้ว ยังมีผลต่อความเป็นเอกลักษณ์และภาพรวมของประเพณีอีกด้วย กล่าวคือ การปรับตัวและการยอมรับต่อประเพณีการแต่งงานที่มีการเปลี่ยนแปลงไปนี้ ทำให้ขั้นตอนของการปฏิบัติต่าง ๆ ที่มีทั้งการรับเข้ามาใหม่และการลดทอนสิ่งที่มีอยู่เดิมออกไป หรือการมีค่านิยมและการให้คุณค่าอันเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จึงทำให้บางครั้งความเป็นเอกลักษณ์หรือความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชาวมอญบ้านวังกะ อาจมีความเจือจางหรือเลือนหายไปบ้างตามกาลสมัยและความเป็นพลวัต กล่าวคือ ในขั้นตอนของการประกอบพิธี อย่างเช่น การที่ต้องมีการถามตอบกันเป็นบทกลอนระหว่างพ่อแม่ฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาว และระหว่างเจ้าบ่าวกับเจ้าสาว ได้ค่อย ๆ เลือนหายไปเพราะไม่เอื้ออำนวยต่อวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือในขบวนขันหมาก ที่ต้องประกอบไปด้วยต้นมะพร้าว หรือ เครื่องนอนเครื่องเรือนต่าง ๆ ที่จะต้องมีการแห่จากบ้านเจ้าบ่าวมายังบ้านเจ้าสาว ก็สามารถพบเห็นได้ยากแล้วในปัจจุบัน เป็นต้น ตลอดจน ความสำคัญหรือคุณค่าบางอย่างต่อการแต่งงานก็ได้เลือนหายไปด้วยเช่นกัน โดยมีค่านิยมที่ถูกทำให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาไปแล้วในสังคมปัจจุบันเข้ามาแทนที่ อย่างเช่น พิธีการแต่งงานที่จะต้องมีการแบ่งว่าสำหรับคนที่เป็นโสดกับคนที่เป็นหม้าย กล่าวคือ คนที่เป็นโสดการจัดพิธีการแต่งงานจะต้องจัดในช่วงเวลาเช้าไม่เกินเที่ยงวัน ส่วนคนที่เป็นหม้ายจะต้องจัดให้มีพิธีไหว้หรือการให้ผู้ใหญ่รับรู้ในช่วงเวลาเย็น ไม่สามารถที่จะจัดในช่วงเวลาเช้าได้ เพราะถือว่าเป็นผู้ที่ไม่มีความบริสุทธิ์แล้ว แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป

เมื่อได้มีการรับและเรียนรู้กับวัฒนธรรมกระแสหลักจนเกิดความเคยชินแล้ว จึงทำให้มองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ไม่ต้องมีการยึดถือกันแล้ว ฉะนั้น ความเคร่งครัดต่อการแบ่งช่วงเวลาในการจัดพิธีจึงได้จางหายไปด้วยเช่นกัน เป็นต้น

> . . .ก็อย่างเมื่อก่อน เขาจะแบ่งแยกว่าโสด สาวโสดเขาจะต้องแต่งในช่วงเช้า อย่างพ่อหม้ายแม่หม้าย เขาจะต้องแต่งกันในช่วงเย็น อย่างแม่หม้ายนี่คือฝ่ายหญิง เหมือนจะเสียเปรียบเนอะ ฝ่ายหญิงนี่ถ้าเป็นแม่หม้าย ถ้าจะแต่งใหม่ก็ต้องแต่งตอนเย็น คุณจะสามารถแต่งตอนเช้าได้ แต่เดี๋ยวนี้บางครั้งคือคำว่าแม่หม้ายเหมือนกับเป็นคำที่ว่าไม่ค่อยเรียกกันแล้ว การหย่าร้างการอะไรเนี่ยอันนี้ค่อนข้างส่งผลด้วย เพราะว่าเดี๋ยวนี้เหมือนเป็นเรื่องปกติไป มันเกิดขึ้นบ่อยขึ้น การหย่าร้างการอะไรต่าง ๆ เหมือนคนจะตามกระแสสมัยใหม่เกินไป มีผลทำให้วัฒนธรรมเริ่มค่อย ๆ เปลี่ยน ดีที่ว่าช่วงนี้ยังคงดั้งเดิมไว้มั่ง แต่ความเปลี่ยนแปลงก็น้อยอยู่ ก็อยู่ที่ว่าต้อง พยายามรักษาไว้. . . (กชกร อุดมกัลยา, 2557)
>
> . . .ถ้างานแต่งเอกลักษณ์ดั้งเดิมเปลี่ยน เปลี่ยนไปประมาณส่วนหนึ่ง ก็เปลี่ยนไปจากดั้งเดิม คือเขาจะแต่งกันในอีกอย่างหนึ่ง จะมีการต่อกลอนต่ออะไรอย่างนี้ แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีเลย อันนี้ก็เปลี่ยน มันก็มีหลายจุดที่เปลี่ยน แต่ว่ายังคงเดิมก็คือการแต่ง คือเราต้องมีการกราบไหว้ผู้ใหญ่ คนที่ชาวบ้านเคารพนับถือที่สุดก็จะมาทำเป็นเหมือนแม่งาน. . . (กชกร อุดมกัลยา, 2557)

แนวโน้มในการปรับตัวต่อประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ

จากการศึกษาถึงแนวโน้มในอนาคตเกี่ยวกับการปรับตัวของประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ พบว่าชาวมอญในกลุ่มวัยต่าง ๆ มีความเห็นไปในทำนองเดียวกันว่า ประเพณีการแต่งงานจะยังต้องปรับเปลี่ยนจากแบบแผนต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไปเรื่อย ๆ ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงไปของกระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ โดยมีการผสมผสานรูปแบบประเพณีอย่างของไทยหรือของวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามา ที่จะทำให้ประเพณีการแต่งงานนี้มีความสวยงาม ความแปลกตา หรือความทันสมัยเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งการประกอบพิธีที่สำคัญคือพิธีการไหว้ อันเป็นสิ่งที่จะช่วยให้รากเหง้าของประเพณีเดิมดำรงอยู่ต่อไปได้ และการรักษาไว้ซึ่งประเพณีการแต่งงานในแบบเดิมก็เป็นสิ่งที่สามารถทำได้ยาก กล่าวคือ ทั้งการขาดผู้นำในการรักษาและสืบทอดไว้ กอปรกับพิธีแต่งงานเป็นเรื่องของคนสองคนหรือของสองครอบครัวที่ได้ตกลงกันถึงความต้องการของธรรมเนียมการปฏิบัติต่าง ๆ ฉะนั้น การที่คนอื่น ๆ ต้องการที่จะให้ปฏิบัติตามในรูปแบบเดิมอันเกี่ยวกับพิธีการแต่งงานจึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะไม่ใช่เรื่องของส่วนรวมที่สามารถกระทำร่วมกันระหว่างคนทั้งชุมชน แต่ก็ถือว่าการผสมผสานกันทางประเพณีการแต่งงานที่โดยส่วนใหญ่แล้วรับมาจากของไทยนั้นไม่ใช่เรื่องเสียหายหรือเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ยาก เพราะถือว่าคนมอญและคนไทยนั้นเป็นชาวพุทธเหมือนกัน

> . . .ในอนาคตผมคิดว่า วัฒนธรรมใหม่ๆ ก็คงจะเข้ามามากขึ้นกว่าเก่า เปลี่ยนแปลงมากกว่าเก่า แต่ว่าประเพณีการแต่งงานของชุมชนชาวมอญก็คงยังมีเหมือนเดิม เพียงแต่ว่าอาจจะ เปลี่ยนรูปแบบใหม่ จากเดิมที่ไม่เคยมี อย่างแตรวง ก็จะมีแตรวงเข้ามา อาจจะมีทุกครั้งที่แต่งงาน อาจจะมีโต๊ะจีนเข้ามา. . . (วิรัช หงษ์รักไชย, 2557)
>
> . . .ถ้าในความคิดพี่คือ การแต่งงานในอนาคตมันก็ต้องมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เพราะว่าเดี๋ยวนี้การแต่งงานมันก็มีให้ดูทุกรูปแบบ ว่าชอบแบบชนชาติไหน เขาก็สามารถทำตามชนชาติอื่นๆ ได้ แต่ถ้าเป็นไปได้ก็อยากให้วัฒนธรรมเดิม ๆ ของเรายังอยู่แบบนั้นดีกว่า. . . (ศุภักษิรา หงษ์รัตนเอก, 2557)
>
> . . .ถ้าถามว่าน่าเป็นไหม น่าเป็นห่วงนะ ถ้าคนรักประเพณีเดิม ๆ น่าเป็นห่วงตรงที่มันจะหายจะกลาย พิธีแต่งงานมันก็ต้องมีอยู่แหละ แต่ทีนี้จะเป็นแบบต่างชาติไม่ใช่ของดั้งเดิมของเรา มันก็มีส่วนเยอะที่จะกลายที่จะเปลี่ยนแปลง แต่ทีนี้เป็นห่วงมั้ย ก็คือเป็นห่วงอยากจะให้รักษาไว้ แต่ทีนี้รักษาไว้อย่างของดั้งเดิมเนี่ย พูดง่าย ๆ มันมีพิถีพิถันเยอะยุ่งยาก ส่วนมากคนสมัยนี้เขาชอบง่ายๆ เรียบง่ายสบายๆ มันเลยจะกลาย แต่แนวทางที่ว่า จะรักษาเอาไว้ การที่จะรักษาตรงนี้มันรักษายาก เพราะมันไม่ได้ทำโดยคนอื่น เรื่องมันแค่บุคคล 2 คน ที่เขาจะตกลงคุยกันกับพ่อแม่ คนอื่นก็จะบังคับไม่ได้สำหรับเรื่องนี้ ประเพณีอย่างอื่น คนอื่นยังพอที่จะทำได้ คนหมู่ มากยังรวมกันทำได้ แต่สำหรับเรื่องนี้มันแค่บุคคล 2 คน เขาเห็นชอบตกลงกัน ให้เราจะรักษาไว้ยาก. . . (วิเชียร ศิริหงษ์, 2557)

สรุปสาระสำคัญ

การปรับตัวเรื่องประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ถือเป็นการปรับตัวทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เป็นผลสืบเนื่องจากการที่ชาวมอญบ้านวังกะได้อพยพย้ายถิ่นจากประเทศพม่ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย การที่จะดำรงไว้ซึ่งแบบแผนต่าง ๆ ที่ได้ถือปฏิบัติมาอย่างครบถ้วนจึงเป็นไปไม่ได้ นั่นคือสิ่งที่ทำให้ชาวมอญบ้านวังกะต้องปรับตัวเพื่อให้ดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมในสังคมวัฒนธรรมไทย ที่ทำให้ประเพณีการแต่งงานต้องลดทอนขั้นตอนหรือองค์ประกอบลงไปเพื่อให้มีความกระชับมากขึ้น เพื่อไม่ให้มีความขัดแย้งกับวิถีชีวิตของตนที่ต้องเป็นไปอย่างเรียบง่าย หรือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปจากเดิม ขณะเดียวกันที่วิถีชีวิตเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ประเพณีการแต่งงานก็ได้มีการเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิมอีก ทั้งเรื่องของคติความเชื่อและการปฏิบัติ ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการค้นพบหรือพบเจอกับสิ่งใหม่ ๆ ในสังคมวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปจากเดิม จนเกิดการเรียนรู้ที่จะนำมาปรับใช้และเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นก่อให้เกิดความสวยงาม หรือมีความทันสมัยมากขึ้น และไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย เช่น ขั้นตอนการประกอบพิธี การแต่งกายของคู่บ่าวสาว อาหารการกิน รูปแบบการจัดงาน เป็นต้น และทำให้ความเชื่อหรือสาระสำคัญของประเพณีการแต่งงานยังสามารถดำรงอยู่ได้ในวิถีชีวิตของชาวมอญในปัจจุบันที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ

กลุ่มคนในวัยต่าง ๆ ที่ได้มีการปรับตัวนี้ คนวัยหนุ่มสาวถือได้ว่ามีการปรับตัวได้ดีและง่ายกว่า ในการรับและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากสังคมภายนอก โดยเฉพาะในเรื่องของแนวคิดหรือค่านิยมต่าง ๆ อันนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในที่สุด ในขณะที่กลุ่มคนในรุ่นพ่อแม่ ที่อยู่ระหว่างวัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ก็มีทั้งผู้ที่สามารถยอมรับและปรับตัวตามลูกหลานได้ง่ายโดยไม่มีความขุ่นเคืองใจ เพราะมีความเข้าใจต่อภาวการณ์ในสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ จึงไม่มีแนวคิดหรือทัศนคติที่จำกัดอยู่แบบสมัยเก่ามากเท่าไหร่ ส่วนผู้ที่สามารถที่จะยอมรับและปรับตัวได้ยาก เพราะยังมีความเคร่งครัดและยึดถือต่อการประพฤติปฏิบัติในรูปแบบประเพณีเดิมเป็นอย่างมาก ก็จะเกิดความรู้สึกที่ไม่ค่อยดีต่อสิ่งที่ผู้เป็นลูกหลานหรือคนในหมู่บ้านได้ถือปฏิบัติในปัจจุบัน กระนั้นก็ได้มีการโอนอ่อนผ่อนตาม โดยที่ไม่ได้ขัดหรือแย้ง หรือเป็นแต่เพียงผู้ดูอยู่ห่าง ๆ เพราะอาจทำให้มองว่ามีความคิดที่ล้าหลังเกินไป ส่วนกลุ่มคนผู้สูงอายุ ถึงแม้จะมีความฝังแน่นอยู่กับธรรมเนียมการปฏิบัติในแบบเดิม แต่ก็ถือได้ว่าสามารถที่จะยอมรับและปรับตัวตามลูกหลานได้ง่ายโดยไม่มีความขุ่นเคืองใจ เพราะถึงแม้ว่าองค์ประกอบหรือรูปแบบบางอย่างจะเปลี่ยนแปลงไป แต่สาระหรือขั้นตอนการปฏิบัติที่สำคัญของการแต่งงานก็ยังคงมีอยู่ แต่ถ้าหากว่ากลุ่มคนในรุ่นพ่อแม่หรือกลุ่มผู้สูงอายุ มีความเห็นที่คล้อยตามที่ทั้งหมดโดยไม่มีการเหนี่ยวรั้งเอาไว้ โดยเฉพาะกับการมีค่านิยมหรือการถือปฏิบัติต่อประเพณีในรูปแบบสมัยใหม่มากจนเกินไป อาจทำให้คุณค่าและการปฏิบัติต่อประเพณีในรูปแบบเดิมค่อย ๆ เลือนหายไปได้ ทั้งผู้หลักผู้ใหญ่และคนหนุ่มสาวจึงต้องปรับตัวเข้าหากันและรับฟังความคิดเห็นของกันและกันด้วยความพอดี ว่าสิ่งไหนเหมาะสมควรกระทำหรือไม่ควรกระทำเพื่อให้การถือปฏิบัติอันเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานนี้ดำเนินไปได้อย่างเหมาะสมและไม่สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะลงไปด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ถือเป็นประเพณีที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีความประณีตและสวยงาม ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ชาวมอญบ้านวังกะโดยเฉพาะผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการประกอบพิธี น่าจะมีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีการแต่งงานไว้อย่างมีความถูกต้องครบถ้วน ในขณะที่ประเพณีการแต่งงานนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวไปเรื่อย ๆ เพื่อเป็นการสืบสานและเผยแพร่ประเพณีที่ดีงามนี้ไว้ให้ลูกหลาน ผู้ที่สนใจ หรือนักท่องเที่ยว ได้ศึกษาเรียนรู้และมีโอกาสได้ยึดถือปฏิบัติตามประเพณีการแต่งงานในรูปแบบเดิม ซึ่งอาจกระทำได้หลายรูปแบบ อาทิ 1) การจัดให้มีการแต่งงานอย่างถูกต้องตามประเพณีในแบบดั้งเดิม แล้วทำการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการแต่งงานนี้ไว้ในรูปแบบของการบันทึกเป็นภาพเคลื่อนไหวตั้งแต่ขั้นตอนของการเตรียมงานจนถึงเสร็จสิ้นการประกอบพิธี 2) มีการจัดตั้งเป็นศูนย์วัฒนธรรมมอญภายในหมู่บ้านและอยู่ในจุดที่บุคคลภายนอกหรือนักท่องเที่ยวสามารถพบเห็นได้ง่าย เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีการแต่งงาน รวมถึงประเพณีต่าง ๆ รวมถึงควรมีการเชิดชูบุคคลผู้มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีการแต่งงาน หรือผู้ที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธี เพราะถือว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญและมีความสามารถเป็นอย่างมาก ที่ทำให้การประกอบพิธีต่างๆ นี้ดำเนินไปได้อย่างดีและถูกต้อง โดยการจัดทำเป็นประวัติเพื่อแสดงให้ลูกหลานได้ทราบถึงคุณงามความดีของท่าน เป็นต้น

2. ในการปรับตัวผู้ที่อาจได้รับผลกระทบมากที่สุดคือผู้ที่อยู่ในรุ่นพ่อแม่ คือได้รับรู้ในประเพณีทั้งแบบเดิมและแบบใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในบางครั้งจึงเป็นความลำบากใจต่อการรับประเพณีในรูปแบบใหม่ ๆ และผู้ที่เป็นเยาวชนรุ่นใหม่ที่จะได้รับรู้ต่อประเพณีการแต่งงานแบบใหม่ ๆ ได้ค่อนข้างง่ายและมากกว่า ที่อาจทำให้เกิดการรับรู้ต่อประเพณีในแบบเดิมอย่างหลวม ๆ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การสร้างความเข้าใจอันดีและการถ่ายทอดประเพณีการแต่งงานอันมีความเป็นเอกลักษณ์นี้ โดยการบอกกล่าวจากคนในครอบครัว การให้ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำชุมชนต่อสภาวการณ์ต่าง ๆ ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้กลุ่มคนในสองวัยนี้ สามารถอยู่กับประเพณีการแต่งงานในรูปแบบใหม่ ๆ หรือรูปแบบเก่าได้อย่างเข้าใจและมีความเหมาะสมกับกาลเทศะ โดยไม่ก่อให้เกิดความขุ่นเคืองใจ

รายการอ้างอิง

กชกร อุดมกัลยา. (2557). *สัมภาษณ์*, 9 พฤษภาคม 2557.

กันยา สุวรรณแสง. (2533). *การพัฒนาบุคลิกภาพและการปรับตัว*. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.

กุนใจ หงษาวดี. (2557). *สัมภาษณ์*, 10 พฤษภาคม 2557.

จวน เครือวิชฌยาจารย์. (2548). *ประเพณีมอญที่สำคัญ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ดอน เจริญหงษ์ษา. (2557). *สัมภาษณ์*, 7 พฤษภาคม 2557.

น้ำผึ้ง สวัสดิสุข. (2557). *สัมภาษณ์,* 22 สิงหาคม 2557.

บรรเทิง พาพิจิตร. (2549). *ประเพณี วัฒนธรรมไทย และคติความเชื่อ.* กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

ไพศาล โฉมงาม. (2557). *สัมภาษณ์*, 20 สิงหาคม 2557.

มยุรา วงษ์ษา. (2557). *สัมภาษณ์,* 21 สิงหาคม 2557.

มะตี ปุณณะการี. (2557). *สัมภาษณ์,* 21 สิงหาคม 2557.

มะตี หงษ์เบญจกาญน์. (2557). *สัมภาษณ์,* 22 สิงหาคม 2557.

ยศ สันตสมบัติ. (2544). *มนุษย์กับวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลักขณา สริวัฒน์. (2544). *จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน.* กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

วัชรกิติ วัชโรทัย และคณะ, (บรรณาธิการ). (2537). *84 ปี หลวงพ่ออุตตมะ.* กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

วิเชียร ศิริหงษ์. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2. (2557). *สัมภาษณ์,* 8 พฤษภาคม 2557.

วิรัช หงษ์รักไชย. (2557). *สัมภาษณ์,* 8 พฤษภาคม 2557.

ศุภักษิรา หงษ์รัตนเอก. (2557). *สัมภาษณ์,* 20 สิงหาคม 2557.

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง และ ประภาศรี ดำสอาด. (2545). *รายงานการวิจัย ชุมชนมอญบ้านวังกะ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี: ความเป็นมา และการปรับเปลี่ยน.* สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง, พรทิพย์ อุศุภรัตน์, และประภาศรี ดำสอาด. (2542). *สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์มอญ.* สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, มหาวิทยาลัยมหิดล.

อภิรักษ์ เอมโอช. (2557). *สัมภาษณ์,* 9 พฤษภาคม 2557.

อรัญญา เจริญหงษ์ษา. ผู้ช่วยเลขาสภาวัฒนธรรมอำเภอ, เลขานุการนายกเทศมนตรี. (2557). *สัมภาษณ์,* 9 พฤษภาคม 2557.

อ็อกปาย วงษ์รามัญ. (2557). *สัมภาษณ์,* 7 พฤษภาคม 2557.

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่ากับการลดความขัดแย้งในชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : บ้านนายาง จังหวัดลำปาง
Beliefs and rituals associated with grandparents spirits and the reduce conflict in the community

วันวิสาข์ เฟยตา[31]

Abstract

The aim of the study is to about belief and ritual of grandparents spirit which is important to community building process. This study is specified at Bann Nayang Lampang Province; detailed Bann Nayang Community, Sopprab District, Lampang. This is Qualitative Research it is an interesting and essential in belief and ritual of grandparents spirit. There are many from of ritual since old timeline at the present. The method of information gathering is Participant Observation including overt behavior observation, individual interview and documentary observation. The data is presented in the from of description. It is found that detailed of belief and ritual of grandparents spirit are hidden with local culture, local wisdom and also be the band of family love people within community under name “the same grandparents spirit” It is also the mental dimension which band the relationship and unite of people within community. It made love coherent, united, harmony and care among them. Those made community to be community and live happily along with the daily cultural. It is truely that the belief and ritual of grandparents spirit band the community love together.

Keywords : Local Knowledge, Spiritual dimension, Culture

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่า ที่ส่วนสำคัญต่อการลดความขัดแย้งในชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านนายาง จังหวัดลำปางซึ่งมีหน่วยวิเคราะห์เป็น ชุมชนบ้านนายาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีความสนใจและให้ความสำคัญในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ย่าและยังปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผีปู่ย่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาครั้งนี้คือ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์อยู่ภายนอก การสัมภาษณ์รายบุคคล การศึกษาเอกสาร ข้อมูลและหนังสือต่าง ๆ และได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแหล่งข้อมูลดังกล่าวมานำเสนอรูปแบบของการพรรณนาเพื่อบอกเล่าผลการศึกษา ซึ่งพบว่าในเนื้อหาของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าที่แฝงไปด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไว้ด้วยกัน ภายใต้บริบทของลูกหลานผีปู่ย่าเดียวกัน ซึ่งเป็นมิติทางด้านจิตวิญญาณที่ยังยึดโยงความสัมพันธ์ ความผูกพันของคนในชุมชนให้มีความรักใคร่ กลมเกลียว สามัคคี ช่วยเหลือ เกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งความสัมพันธ์ภายใต้บริบทเหล่านี้ทำให้ชุมชนยังคงความเป็นชุมชนได้ต่อไปและคนในชุมชนสามารถใช้ชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมได้อย่างปกติสุข ภายใต้บริบทของชุมชนโดยมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าเป็นตัวยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไว้ด้วยกัน

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น มิติด้านจิตวิญญาณ วิถีวัฒนธรรม

[31] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

การอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือเป็นหมู่คณะนั้น มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของสรรพสิ่งบนโลกใบนี้ โดยเฉพาะสิ่งมีชีวิตอย่างมนุษย์เรา การรวมกลุ่มหรือการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มนั้นมันได้ก่อให้เกิดความเป็นชุมชน ที่มีคุณค่าและความหมายทางด้านจิตใจเป็นมิติทางจิตวิญญาณ มีความรักใคร่ สามัคคี เอื้ออาทรต่อกัน คอยช่วยเหลือประคับประคองกันให้ใช้ชีวิตอยู่รอดในธรรมชาติไปพร้อมๆกัน การใช้ชีวิตร่วมกันเป็นกลุ่มหรือเป็นชุมชนก่อให้เกิดมิติทางวัฒนธรรมมีการสั่งสมภูมิปัญญา ความรู้ เกิดกระบวนการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ก่อให้เกิดเป็นความรู้ที่ใช้เป็นบรรทัดฐานร่วมกันหยั่งลึกลงไปในจิตสำนึกของทุกคน จนนำไปสู่การเป็นรากฐานของประเพณีและวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนที่มีความช่วยเหลือเกื้อกูล ความเอื้ออาทร รักใคร่ปรองดองกัน

ด้วยกระแสของโลกยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันที่ได้เข้ามามีบทบาทส่งผลให้ความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนได้ลดน้อยถอยลงไป ความเป็นปัจเจกชนเริ่มเข้ามาแทนที่และมีเพิ่มมากขึ้น จนทำให้วิถีทางวัฒนธรรมที่เคยปฏิบัติร่วมกันมา เคยอยู่กันร่วมกันเป็นชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันบนความรักใคร่สามัคคี สนิทสนมแน่นแฟ้น เอื้ออาทรคอยช่วยเหลือกันได้ค่อยๆจางหายไป เกิดความห่างไกลกันต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ จึงทำให้สังคมในยุคปัจจุบันกลายเป็นสังคมของความขัดแย้งระหว่างคนกับคน ลุกลามไปถึงชุมชนกับชุมชนด้วย ความขัดแย้งต่างๆในปัจจุบันได้ทำลายความสัมพันธ์อันดีงามของผู้คนในอดีตที่เคยมีมา เรื่องของวัตถุจึงมีค่ากว่าจิตใจ เรื่องของผลประโยชน์ต่างๆซึ่งได้นำพาปัญหาความขัดแย้งความแตกแยกมาสู่ชุมชน ได้กลายเป็นปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรค์ต่อการพัฒนาชุมชน

แต่สิ่งที่จะลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนลงได้และสร้างความสัมพันธ์อันดีในมิติเชิงจิตวิญญาณนั้น ก็คือกิจกรรมที่ทำร่วมกันระหว่างคนในชุมชนซึ่งเรียงร้อยสายสัมพันธ์และมิติทางด้านจิตใจให้คนเกิดความผูกพัน รักใคร่สามัคคีกัน การลงมือปฏิบัติงานร่วมกันช่วยเหลือเกื้อกูลค้ำจุนกันจะก่อให้เกิดพลังแห่งจิตสำนึกของความเป็นพวกเดียวกัน ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมผ่านการลงมือทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นกลไกสำคัญที่เข้าไปช่วยฟื้นฟูเยียวยาให้ความสัมพันธ์ในชุมชนกลับมามีชีวิตได้อีกครั้ง ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งลงได้ และพัฒนาก่อให้เกิดเป็นมิติทางจิตวิญญาณเหมือนเช่นในอดีต แต่การสร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชนนั้นได้ให้ความสำคัญต่อระบบคุณค่าทางด้านจิตใจ เกิดความรักความสัมพันธ์กันผ่านการความเอื้ออาทร เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีความรักใคร่สามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนและช่วยลดปัญหาความขัดแย้งลดได้ก็คือ วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น

หนึ่งในวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีความน่าสนใจนั่นก็คือในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมที่แฝงไปด้วยภูมิปัญญา ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมที่น่าสนใจดังกล่าวนี้คือ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าเป็นรูปแบบของการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษเป็นการเซ่นสรวงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษของชาวล้านนาที่มักจะยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา หรือที่เรียกว่า พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า นับเป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ในระบบการนับถือผีเดียวกัน การร่วมกันประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นธรรมเนียมผูกพันคนในตระกูลให้ประพฤติตนอยู่บนบรรทัดฐานเดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อีกทั้งยังเป็นระบบที่ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมมิให้ทำผิดจากจารีตมิเช่นนั้นอาจเกิดภัยอันตรายกับตนเองได้ การประกอบพิธีกรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญูที่ลูกหลานมีต่อบรรพบุรุษ ความรู้จักรักสามัคคีของสมาชิกภายในกลุ่มเวลาเข้าร่วมกิจกรรม ความปรองดองและความช่วยเหลือเกื้อกูลกันมิได้ขาดของสมาชิกในวงศ์ตระกูลเครือญาติและกลุ่มที่นับถือผีเดียวกัน พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าซึ่งเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีปู่ย่านั้น จะต้องเคร่งครัดในระเบียบแบบแผน การละเลยหรือลัดขั้นตอนถือว่าเป็นการผิดผีซึ่งมีผลต่อสภาพจิตใจ ความหวั่นไหวก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในการดำเนินชีวิต เพราะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่านี้ได้ร้อยความรักความสามัคคีของคนในชุมชนที่นับถือผีเดียวกันไว้ด้วยกัน เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันผ่านการนับถือผีเดียวกัน

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่านั้นแฝงไปด้วยเรื่องของวัฒนธรรมชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมารวมไปถึงเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้ประพฤติปฏิบัติตัวอยู่กรอบจารีตและศีลธรรมอันดีงาม รักใคร่สามัคคีกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง หรือสร้างความแตกแยกขึ้นในชุมชน เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยลดความขัดแย้งในชุมชนลงได้ ทำให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างปกติสุข

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษา ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่า ที่มีความสำคัญกับการช่วยลดความขัดแย้งในชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนบ้านนายาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง

คำถามการวิจัย

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่ามีความสำคัญช่วยลดความขัดแย้งในชุมชนได้อย่างไร

ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) โดยมีขอบเขตพื้นที่ และขอบเขตเนื้อหาดังนี้

1. ขอบเขตพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้หน่วยการวิเคราะห์คือ ชุมชนบ้านนายาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง
2. ขอบเขตเนื้อหา
   2.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านนายาง
   2.2 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าของชุมชนบ้านนายาง
   2.3 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่ากับการลดความขัดแย้งในชุมชน

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

1. แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้ง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2546 ได้ให้คำอธิบาย “ขัดแย้ง” ว่า “ขัด” หมายถึงไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนไว้ ส่วน “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงกัน ไม่ลงรอยกัน ต้านไว้ ทานไว้ รวมความแล้วความขัดแย้งหมายถึง “สภาพความไม่ลงรอยกันคือ ไม่ยอมทำตามและยังมีความต้านทานไว้”

วันชัย วัฒนศัพท์ (2547 ก, หน้า 16) ให้ความหมายไว้ว่า ความไม่ลงรอยกันหรือสภาวะที่ไม่เห็นพ้องต้องกันหรือความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลคนตั้งแต่ 2 กลุ่มขึ้นไปโดยมีสาเหตุมาจากวัตถุประสงค์ที่เข้ากันไม่ได้ ความไม่ลงรอยกันด้านความต้องการ ความปรารถนา ค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติ

โดยผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดนี้มาเป็นมุมมองในการมองความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่ทำการศึกษาและหาสาเหตุของความขัดแย้งนั้นบนพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน

2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ คือ กระบวนการทางความคิดและการกระทำที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ ในเนื้อหาสาระของความรู้ และการปฏิบัติที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดและพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับความนึกคิด การวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ส่วนกระบวนการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนหมายถึง สิ่งที่เรียนรู้และผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น การเรียนรู้ของชุมชนไม่แยกขาดจากสำนึกสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชน ในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมจะเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษและมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นการถ่ายทอดความรู้ผ่านความเชื่อและพิธีกรรมก็ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่งของชุมชน ที่จะสามารถนำมาอธิบายในเรื่องของการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าของชุมชนบ้านนายาง

3. แนวคิดกระบวนการกลุ่ม กระบวนการกลุ่มหมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล ซึ่งปฏิสัมพันธ์เหล่านี้จะทำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว เพื่อที่จะร่วมกันทำงานให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไข บรรเทาปัญหา หรือหาผลประโยชน์และข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งจะนำมาอธิบายการปฏิบัติงานทำงานร่วมกันของกลุ่มคนที่นับถือผีปู่ย่าเดียวกันในชุมชนบ้านนายาง ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทำงานและการแบ่งงานกันทำตามความสามรถของสมาชิกภายในกลุ่ม เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม พิเชฐ สายพันธ์ (2539, น. 31) ให้ความหมายความเชื่อไว้ว่า เป็นระบบคิดที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสื่อความหมายโดยผ่านสัญลักษณ์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคนทั้งหลายยอมรับนับถือยึดมั่นนับตั้งแต่ระดับปัจเจกคนถึงระดับสังคม พวกเราสามารถทำความเข้าใจกับความเชื่อได้ผ่านทางสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในวิถีชีวิต แนวคิดและการประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชน หรือในท้องถิ่นที่มีความเชื่อถือเกิดขึ้นนั้น

บุญลือ วันทายนต์ ได้ให้ความหมายพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรม (Ritual) เป็นแบบอย่างพฤติกรรมในรูปแบบหนึ่งที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ได้รับการกล่าวขวัญถึงด้วยความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับตัวที่แสดงออกทางท่าทาง ถ้อยคำต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับการเลือกสรรมาอย่างดี โดยเฉพาะเพื่อต้องการให้เป็นที่นิยมตลอดไป พิธีกรรมนี้โดยปกติแล้วจะประกอบด้วยความหมายที่เกิดจากสัญลักษณ์ และการปฏิบัติการสร้างสรรค์ เป็นการปรากฏด้วยกายภาพ และความเกรงกลัวต่ออำนาจลึกลับซึ่งในส่วนเนื้อหาของความเชื่อและพิธีกรรมของแต่ละสังคมแต่ละชุมชนนั้น ย่อมมีทั้งเหมือนและแตกต่างกันออกไป ตามบริบทและสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งการสะท้อนออกมาในรูปแบบของสัญลักษณ์จำเป็นต้องตีความหมายโดยใช้ภูมิปัญญาและวิธีคิดของแต่ละชุมชน ได้ใช้แนวคิดนี้มาอธิบายความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านนายางว่ามีแนวคิด กระบวนการ วิธีการ และเนื้อหาในส่วนของความเชื่อและพิธีกรรมเป็นอย่างไร มีความสำคัญต่อชุมชนและคนในชุมชนอย่างไรบ้าง

5. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในล้านนาการให้นิยามความหมายของผี ในการศึกษาครั้งนี้นั้น ผู้ศึกษาจะหมายความถึงผี และความเชื่อเรื่องผีที่มีอยู่ในสังคมล้านนา (ภาคเหนือของประเทศไทย) เท่านั้น ผี คือพลังอำนาจที่เหนือธรรมชาติ เหนือมนุษย์ ไม่มีรูปร่างและสภาวะลักษณะที่แน่นอนสามรถติดต่อสื่อสารกับมนุษย์ได้โดยผ่านตัวกลาง หรือสื่อกลาง สามารถให้ทั้งคุณและโทษได้ ขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ อีกทั้งยังเกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของผู้คนมาช้านาน การยึดถือเรื่องผี จะมีการเคร่งครัดในการปฏิบัติ เพราะสามารถมีผลตอบสนองต่อผู้คนในสังคม ดังนั้น ในระบบความเชื่อเรื่องผีจึงเปรียบเสมือน ระเบียบสังคมที่ได้ถูกจัดวางเอาไว้เป็นกรอบการดำเนินชีวิต ให้ชีวิตต่างๆ ในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขในสังคม บทบาทผีในล้านนานั้นเป็นกฎเกณฑ์และกติกาทางสังคมที่รับรู้ร่วมกันมีหน้าที่ควบคุมดูแลจัดการกับความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม เมื่อมีปัญหาหรือเกิดความขัดแย้งก็แก้ไขให้เป็นปกติดังเดิม ความเชื่อเรื่องผีจึงเปรียบเสมือน ระเบียบสังคมที่ได้ถูกจัดวางเอาไว้ให้เป็นกรอบการดำเนินชีวิต ให้ชีวิตต่างๆในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทรพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม ซึ่งจะใช้มาอธิบายความหมายของผีและประเภทของผีในสังคมล้านนาเพราะการศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาเฉพาะ ผีปู่ย่า ซึ่งเป็นผีทางภาคเหนือของประเทศไทยหรือผีของชุมชนล้านนา นั่นเอง

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่ากับการลดความขัดแย้งในชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านนายาง จังหวัดลำปาง โดยผู้ศึกษาได้ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตุการณ์อย่างมีส่วนร่วม เข้าไปสังเกตการณ์เวลาที่ชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับผีปู่ย่าหลังจากได้รับอนุญาตจากคนที่ประกอบพิธีกรรมเพื่อจะได้เห็นปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นแต่หากว่าบางพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีปู่ย่าไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าไปร่วมประกอบพิธีกรรมได้ก็จะการสังเกตการณ์อยู่ภายนอกในบริเวณที่กำหนดให้อยู่ได้ เพื่อจะได้เห็นกระบวนการและวิธีปฏิบัติพิธีกรรมเพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์กับสิ่งที่ได้ไปทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านมา โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักนั้น จะเป็นร่างทรงของผีปู่ย่า เก๊าผี และคนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้ ประสบการณ์ในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่า รวมถึงกลุ่มวัยกลางคนและวัยรุ่นที่เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรมเพื่อดูทัศนคติของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อผีปู่ย่า หลังจากนั้นได้นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ร่วมกับการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ตำรา หนังสือ ผลงานวิจัยต่าง ๆ เพื่อนำมาประกอบการอธิบายถึงผลการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งจะนำเสนอออกมาในรูปแบบของการพรรณนาโดยใช้หลักเหตุผลตามแนวคิดทฤษฎีที่ได้นำเสนอไว้

ผลการศึกษา

จากผลการศึกษาพบว่า ผลจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองของรัฐได้ส่งผลทำให้รูปแบบของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งบ้านนายางเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้ถูกแบ่งแยกออกเป็น 2 หมู่บ้านตามนโยบายของรัฐ เมื่อบ้านนายางถูกแบ่งแยกออกเป็น 2 หมู่บ้านนั้น (เดิมคือบ้านนายางหมู่ 5 แยกมาอีกหมู่บ้านเป็น บ้านายางเหนือ หมู่ 10) ทุกอย่างที่เคยใช่ร่วมกันหรือทำร่วมกันถูกแบ่งแยกออกเป็นสองส่วนทันทีและความขัดแย้งที่ในชุมชนก็เริ่มชัดเจนขึ้นเพราะปกติการอยู่ร่วมกันในชุมชนย่อมมีความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจกันบ้างเป็นธรรมดาของชุมชนโดยทั่วไปอยู่แล้ว แต่การแยกออกเป็น 2 หมู่บ้านนี้ไม่ได้เป็นสาเหตุของความขัดแย้งแต่แรกเริ่มของชุมชนบ้านนายาง เพราะการแยกหมู่บ้านนั้นก็แค่แบ่งออกไปเป็น 2 หมู่บ้านตามนโยบายของรัฐ แต่อาณาเขตและบริเวณของทั้ง 2 หมู่บ้านยังอยู่ติดกันเหมือนเดิม แต่การแยกออกเป็น 2 หมู่บ้านนี้เป็นการตอกย้ำการแยกความสัมพันธ์ในเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การแบ่งแยกหมู่บ้านออกไปเป็นการแบ่งแยกของหน้าหมู่และของส่วนกลางแทบทั้งหมดออกเป็นสองส่วน พร้อมทั้งแยกกิจกรรมต่างๆที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ทางมิติทางด้านจิตใจ มีผลต่อความรู้สึกของคนในชุมชนที่เคยทำเคยปฏิบัติร่วมกันออกเป็นสองส่วนด้วย นั่นหมายความว่าไม่ได้มาทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมาอีกเลย นี่คือสาเหตุหลักของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นที่เป็นผลพวงมาจากการแบ่งแยกออกเป็น 2 หมู่บ้าน ซึ่งของส่วนกลางและของหน้าหมู่ที่ถูกแบ่งออกออกจากกันไปและเกิดความขัดแย้งตามมา ซึ่งความขัดแย้งและความห่างเหินทางด้านความสัมพันธ์น่าจะมาจากสาเหตุหลัก ๆ ต่อไปนี้ คือ

1. วัดที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในหมู่บ้านและใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญทางศาสนาถูกแบ่งแยกออกเป็นสองวัด เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์และความผูกพันในเชิงของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นความสัมพันธ์แรกที่ถูกตัดขาดออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ทั้งพิธีกรรมทางศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น การสรงน้ำพระ การสืบชะตาหมู่บ้าน การฟังเทศน์ตอนกลางวันของผู้สูงอายุ การจุดบั้งไฟประจำปี การประชุมหมู่บ้าน ฯลฯ ก็ถูกแบ่งแยกออกไปทำคนละหมู่บ้าน ทำของใครของมันเองทั้งที่เมื่อก่อนเคยใช้และทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ร่วมกันมาตลอดตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ กลายเป็นต่างคนต่างแยกย้ายกันทำ ความสัมพันธ์ชิดใกล้ของคนในชุมชนได้ห่างเหินกันลงไปทุกวัน ความรักความผูกพันที่เคยอยู่ด้วยกันในฐานะคนในชุมชนเดียวกัน คนบ้านเดียวกัน ภายใต้ชุมชนบ้านนายาง (หมู่ 5) ก็ได้ห่างหายและจืดจางลงไปจากหัวใจและความรู้สึกของผู้คนในชุมชนทั้งสองชุมชนนี้ลงไปทุกวัน ความไว้เนื้อเชื่อใจกันก็เปลี่ยนแปลงมาเป็นความหวาดระแวง แข่งขันกัน จะเอาแต่เพียงแค่ญาติพี่น้องใกล้ชิดของตนเองเท่านั้น

2. อุปกรณ์ของหน้าหมู่ ของส่วนกลาง เช่น พวก โต๊ะ เก้าอี้ เต้นท์ ถ้อยชาม ฯลฯ ถูกแบ่งแยกออกเป็นสองส่วน เดิมการใช้ของร่วมกันของแต่ละหมวดในชุมชนเดียวกันก็มีปัญหาความขัดแย้งเล็กน้อยๆอยู่บ้างพอสมควร แต่พอแยกออกเป็น 2 หมู่บ้านแล้วนั้น พอหมู่ 10 จะกลับมายืมของเหล่านี้จากหมู่ 5 เลยดูเป็นการยากขึ้นและมีปัญหาตามมาอีกเท่าตัว เพราะในความรู้สึกของคนหมู่ 5 เข้าใจว่าพอแยกหมู่บ้านแล้วหมู่ 10 ก็จะเป็นอีหมู่บ้านหนึ่ง ของหน้าหมู่ก็ต่างคนต่างใช้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องอุปกรณ์ดูจะรุนแรงในความรู้สึกของคนทั้ง 2 ชุมชนกว่าเดิมเพราะไม่ใช่คนในชุมชนเดียวกันแล้ว เหมือนกลายเป็นคนแปลกหน้าต่อกันไป แต่ปัญหาเรื่องนี้ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นความขัดแย้งที่ใหญ่โตมากนักสำหรับ 2 หมู่บ้านนี้เพราะในส่วนของชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านแล้วก็ยังมีความเป็นเครือญาติกันอยู่หลายครัวเรือนแต่ที่มีปัญหากันส่วนใหญ่จะเป็นคณะกรรมการชุมชน หรือ คณะกรรมการหมวดของทั้ง 2 หมู่บ้าน

3. ความขัดแย้งทางด้านการแข่งขันกีฬา จากการที่มีการจัดการแข่งขันกีฬาประจำตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบลนายาง ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ของทั้ง 10 หมู่บ้านในตำบลนายาง และเพื่อความสนุกสนานปรากฏว่าในเกมส์การแข่งขันกีฬาชนิดต่าง ๆ แทบจะถูกชนิดกีฬาที่บ้านนายาง (หมู่ 5) และบ้านนายางเหนือ (หมู่ 10) อยู่ร่วมสายเดียวกันนั้นได้เกิดการประทะกันอยู่บ่อยครั้งทั้งที่ตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ โดยเฉพาะกีฬาฟุตบอลนั้นที่เกือบจะมีเรื่องชกต่อยกันกลางสนามของ 2 หมู่บ้าน เพราะการชิงดีชิงเด่นต้องการเอาชนะกันของทั้ง 2 หมู่บ้าน จากเมื่อก่อนเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ช่วยกันเล่นสามัคคีรักใคร่ ร่วมดีใจภูมิใจในชัยชนะด้วยกัน พอแยกออกเป็น 2 หมู่บ้านแล้วต้องมาแข่งขันกันเอง ต่างคนก็ต่างอยากเอาชนะเพื่อเป็นหน้าเป็นตาแก่หมู่บ้านของตัวเอง อยากข่มอีกหมู่บ้านหนึ่งด้วยการเป็นที่หนึ่งในเรื่องของกีฬา อยากอยู่เหนือซึ่งกันและกันไม่อยากจะดูด้อยกว่ากว่าอีกหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งความขัดแย้งไม่ลงรอยกันนี้ได้ลุกลามมาถึงกิจกรรมทางด้านกีฬาที่ต้องการจะเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันด้วย

4. ตัวผู้นำชุมชนซึ่งน่าจะเป็นปัญหาหลักของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่าง 2 หมู่บ้าน เพราะตั้งแต่แบ่งแยกหมู่บ้านออกเป็น 2 หมู่บ้านกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ ที่ทำร่วมกันระหว่างชุมชนก็ค่อนข้างมีน้อย เปลี่ยนเป็นการทำงานร่วมกันภายในชุมชนของตนเองเท่านั้น อีกทั้งยังมีกระแสของความขัดแย้งระหว่างผู้นำชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ซึ่งเป็นความขัดแย้งเรื่องของผลประโยชน์ที่ทำร่วมกัน ตั้งแต่มีการแยกหมู่บ้านออกไป การแสดงออกและปฏิบัติต่อกันของผู้นำทั้ง 2 หมู่บ้านก็มีความห่างเหินในความสัมพันธ์เป็นการตอกย้ำเรื่องของความขัดแย้งระหว่างตัวผู้นำทั้ง 2 หมู่บ้านอย่างชัดเจน ความขัดแย้งกันของผู้นำที่สะสมมาก่อนหน้านี้แล้ว และผลพวงจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองของรัฐ ได้ลุกลามมากระทบความสัมพันธ์ของลูกบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านด้วย ความสัมพันธ์ ใกล้ชิด สนิทสนม รักใคร่ สามัคคี กลมเกลียว ช่วยเหลือ เกื้อกูล เอื้ออาทร ต่อกันได้ลดลงและจืดจางไปจากชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน

ถึงแม้ว่าบ้านนายางจะถูกแยกออกเป็น 2 หมู่บ้าน มีของส่วนกลางบางที่เคยใช้ร่วมกันจะแยกเป็นสองส่วนทันที มีเพียงสามอย่างเท่านั้นที่ยังคงใช่ร่วมกันอยู่คือ โรงเรียน ป่าช้า และผีปู่ย่า การนับถือผีปู่ย่าที่ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือโอนย้ายไปตามลักษณะการแบ่งเขตแดนในการปกครองของรัฐ ทั้ง 2 หมู่บ้านยังคงนับถือผีปู่ย่าเดียวกัน และผีปู่ย่าก็ยังคงตั้งสถิตไว้ที่เดิมไม่มีการแยกย้ายออกเป็นสองส่วนพอเดือนมิถุนายน 2553 พิธีกรรมใหญ่ระดับชุมชน นั่นคือ “พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า” ก็ถูกจัดขึ้นที่เดิมซึ่งถือไปงานใหญ่งานแรกตั้งแต่แยกหมู่บ้านไปที่ทั้ง 2 หมู่บ้านมารวมตัวช่วยกันทำงานด้วยความเต็มใจ บรรยากาศในงานวันนั้นทุกคนต่างช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ ผู้ชายก็ช่วยกันทำผาม หาไม้มาทำซุ้ม ยกโต๊ะ ยกเก้าอี้ ส่วนผู้หญิงก็จัดเตรียมข้าวปลาอาหารไว้ให้เจ้าปู่เจ้าย่าและไว้เลี้ยงแขกที่มาร่วมประกอบพิธีกรรม คนเฒ่าคนแก่ก็ช่วยกันทำบายศรีประดิษฐ์ประดอยข้าวของที่จะใช้ในการประกอบพิธีกรรม ทุกคนต่างแบ่งงานกันทำตามความถนัดและความสามารถของแต่ละคน แต่พอผีปู่ย่าลงมาประทับร่างทรงของม้าขี่ท่านได้แสดงอาการไม่พอใจ ดูเกรี้ยวกราดและพูดจาตะคอกเสียงดังเพราะท่านไม่พอใจที่เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน ลูกหลานไม่รักสามัคคีกันเช่นเดิม ท่านจึงได้ว่ากล่าวตักเตือนให้ลูกหลานทั้ง 2 ชุมชนรักใคร่ สามัคคีกันดังเดิม เพราะถึงจะมีการแบ่งแยกหมู่บ้านออกเป็น 2 หมู่บ้านแต่ทุกคนยังคงเป็นลูกหลานผีปู่ย่าเดียวกัน มีบรรพบุรุษที่นับถือผีเดียวกัน อีกทั้งท่านยังได้เรียนผู้นำชุมชนทั้งสองคนเข้าไปพูดคุยว่ากล่าวตักเตือนพร้อมทั้งอบรมสั่งสอนเป็นการส่วนตัว ทำให้บรรยากาศในการประกอบพิธีกรรมในวันนั้นเต็มไปด้วยคราบน้ำตาและความรู้สึกผิดต่อผีปู่ย่าของคนทั้ง 2 หมู่บ้านที่ได้ทำให้ผีปู่ย่าเกิดความไม่พอใจและไม่สบายใจ ซึ่งในวันนั้นผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้านพร้อมทั้งลูกบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านที่เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมได้ใช้น้ำขมิ้นส้มป่อยและดอกไม้ธูปเทียนกราบขอขมาผีปู่ย่าและดวงวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว พร้อมทั้งให้สัญญากับผีปู่ย่าว่าต่อไปก็จะรักสามัคคีกันดังเดิม จะลืมความบาดหมางทั้งหมดที่เคยเกิดขึ้นและจะไม่ให้เกิดเหตุการณ์แบบนี้ขึ้นอีก เพราะกลัวว่าผีปู่ย่าจะลงโทษไม่อยู่ดูแลคุ้มครองคนในชุมชนทั้งสองชุมชนอีกต่อไป และได้ขอร้องให้เจ้าปู่เจ้าย่าจงอยู่ดูแลปกป้องคุ้มครองทั้ง 2 หมู่บ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขต่อไป ทำให้ผีปู่ย่าเกิดความพอใจและลดท่าทีเกรี้ยวกราดลงอย่างเห็นได้ชัด และปีนั้นก็เป็นปีแรกที่ผีปู่ย่าประทับร่างทรงของม้าขี่โดยที่ไม่มีการทำนายทายทักสถานการณ์ของหมู่บ้าน ไม่มีการทำนายเรื่อง การทำนา ข้าวปลาอาหาร หรือฝนฟ้าใด ๆ ทั้งสิ้น และไม่ได้ให้ลูกหลานคนใดเข้าไปพูดคุยขอความช่วยเหลือเลย ท่านลงมาประทับร่างทรงในปีนั้นเพียงเพื่อจะมาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของทั้ง 2 หมู่บ้านและเพื่อต้องการอบรมสั่งสอนผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้านเท่านั้น

จากเหตุการณ์ในปีนั้นทำให้ความขัดแย้งของทั้ง 2 หมู่บ้านได้คลายลงไปอย่างมาก ความสัมพันธ์เป็นไปในทางที่ดีขึ้นตามลำดับและดูจะดีกว่าในอดีตก่อนจะมีการแยกหมู่บ้านอีกด้วย ความใกล้ชิดสนิทสนม ความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันทำงานระหว่างชุมชนกลับมาอีกครั้ง ความช่วยเหลือเอื้ออาทรกันกลับมีเพิ่มมากขึ้นเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ เพราะต่างตระหนักถึงคำพูดของผีปู่ย่าที่ท่านได้ว่ากล่าวตักเตือนไว้ จะเห็นได้จากการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของทั้ง 2 หมู่บ้าน ไม่เฉพาะแค่งานศพเท่านั้น แต่งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานแก้บนต่าง ๆ งานผ้าป่าแต่ละหมู่บ้าน ฯลฯ ต่างก็ไปมาหาสู่ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้ยืมของใช้ที่เป็นส่วนกลางของแต่ละหมู่บ้านเพราะบางทีงานใหญ่ของใช้หมู่บ้านหนึ่งหมู่บ้านเดียวอาจจะไม่พอ และตัวผู้ใหญ่บ้านของทั้ง 2 หมู่บ้านเองก็มีความสัมพันธ์ที่เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นต่างให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกันทำงานตามหน้าที่ของตนเองอย่างดีที่สุด จะเห็นได้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่านั้นไม่ได้เพียงแต่ช่วยลดความขัดแย้งในชุมชนลงเพียงอย่างเดียว แต่ในยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง 2 หมู่บ้านให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น เพราะหลังจากเหตุการณ์ในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าได้ไม่นานก็มีการจัดการประชุมใหญ่รวมกันของทั้ง 2 หมู่บ้าน โดยสถานที่จัดประชุมนั้นจัดขึ้นที่วัดบ้านนายางหมู่ 5 มีผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน คณะกรรมการของทั้งสองหมู่บ้าน และลูกบ้านทุกหลังคาเรือนเข้าร่วม

ประชุมและหาข้อตกลงร่วมกันในเรื่องต่าง ๆ ของทั้ง 2 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันที่มีการยอมรับของคนทั้ง 2 หมู่บ้าน เป็นการได้มาปรึกษาหารือและประชุมร่วมกันเป็นครั้งแรกหลังจากมีการแยกหมู่บ้านออกไปของทั้ง 2 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นผลมาจากการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าในวันนั้นนั่นเองที่ทำให้คนทั้ง 2 หมู่บ้านได้มาพบปะกันในเวทีแสดงความคิดเห็นที่ทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งร่วมรับฟัง ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมคิด เพื่อหาข้อตกลงร่วมกันของทั้ง 2 หมู่บ้าน และได้มาวางแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน โดยมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การประชุมชนครั้งนี้เกิดขึ้น

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ถึงแม้ว่าความเป็นชุมชนของทั้ง 2 หมู่บ้านจะถูกแบ่งแยกด้วยนโยบายด้านการแบ่งการปกครองของรัฐที่เกิดจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของชุมชน จนกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน และส่งผลเชื่อมโยงไปถึงระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติ ระดับครัวเรือนของทั้ง 2 หมู่บ้านอีกด้วย แต่เพราะการที่นับถือผีปู่ย่าเดียวกันไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือโอนย้ายไปตามลักษณะการแบ่งแยกการปกครองที่เปลี่ยนไป ทั้ง 2 หมู่บ้านยังคงนับถือผีปู่ย่าเดียวกัน ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าร่วมกัน ทำให้ผีปู่ย่ามีบทบาทสำคัญที่เป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้านไว้ด้วยกัน ช่วยลดความขัดแย้ง ความรู้สึกที่ถูกเชื่อมโยงเรียงร้อยความผูกพัน ด้วยความเป็นพวกเดียวกัน มีผีเดียวกัน นับถือผีปู่ย่าเดียวกัน มันทำให้ความเป็นชุมชนของทั้ง 2 ชุมชนถูกเชื่อมโยงเข้าไว้ด้วยกันอีกครั้งด้วยผีปู่ย่า นั่นเองเพราะความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่านอกจากจะเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม หรือ ต้นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านนายางที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน อีกทั้งยังเป็นตัวที่คอยช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน มีผลต่อต่อสภาวะทางจิตใจ ความรู้สึกและการมีจิตสำนึกที่ดีร่วมกันของคนในชุมชน ที่ได้สะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงรูปแบบชุมชนโดยรัฐได้ทำลายความสัมพันธ์ของคนออกจากกัน และได้ทำลายความเป็นชุมชนออกจากหัวใจของชาวบ้านอีกด้วย ซึ่งกฎหมายชาวบ้านในนามความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าของบ้านนายาง ก็สามารถทำหน้าที่ต่อชุมชนได้เป็นอย่างดีเป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ การอยู่อาศัยร่วมกันในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งในเรื่องนี้ต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อนกับระบบความรู้เรื่องของภูมิปัญญา อีกทั้งยังต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากับกำดูแลการใช้ความรู้นั้น ซึ่งอาจจะเป็นรูปแบบของจารีตประเพณีหรือกฎเกณฑ์ในสังคม หากเปรียบชุมชนบ้านนายางเป็นร่างกายหนึ่งที่ประกอบไปด้วยส่วนย่อยต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่ไปพร้อมๆกัน เพื่อให้ร่างกายและชุมชนนั้นเกิดความสมดุล ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าก็เปรียบเสมือนหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งที่ทำหน้าที่ต่อชุมชนในการสร้างสมดุลไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นได้ในชุมชนบ้านนายาง เหมือนอย่างเช่นที่ผีปู่ย่าได้มีบทบาทสำคัญเป็นคนกลางที่ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งบาดหมางของทั้ง 2 ชุมชน อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางทางจิตใจที่เชื่อมโยงระบบความสัมพันธ์ของคนเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยจิตสำนึกของความเป็นพวกเดียวกัน มีผีเดียวกัน เป็นลูกหลานของผีปู่ย่าเดียวกัน ซึ่งผีปู่ย่าได้ทำให้ความเป็นชุมชนของทั้ง 2 ชุมชนกลับมาอีกครั้งและมีชีวิตชีวามากขึ้นกว่าในอดีตที่ผ่านมา ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าจึงนับได้ว่าเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีค่าอย่างมหาศาลในจิตใจของลูกหลานที่นับถือผีปู่ย่าเดียวกันของชุมชนบ้านนายาง

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่ามีคุณค่าและมีความหมายต่อความเป็นชุมชนของบ้านนายางในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมที่มีผลต่อจิตวิญญาณของส่งผลต่อคุณค่าทางจิตใจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ที่มีความผูกพัน เอื้ออาทร ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกที่นับถือผีเดียวกันเอาไว้ด้วยกัน เพราะฉะนั้นแล้วผู้อาวุโส หรือ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ที่มีความรู้และความชำนาญในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่า ควรจะปลูกฝังให้ลูกหลานหรือคนรุ่นหลังในชุมชนให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะของลูกหลานผีปู่ย่า รวมทั้งมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่า เพื่อให้สามารถดำรงคุณค่าของความเป็นชุมชนไว้ และให้คนรุ่นหลังได้สืบทอดปฏิบัติวัฒนธรรมของชุมชนได้ต่อไป

2. สนับสนุนให้โรงเรียนในชุมชนมีการเรียนการสอนในเรื่องของประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนโดยเน้นในเรื่องของ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่าให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นและนอกห้องเรียน เช่น การไปเรียนรู้ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ย่า กับเก๊าผี หรือปู่ย่าตายาย พ่อแม่ พี่น้องของตน หรือคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนที่มีความรู้และภูมิปัญญาในเรื่องนี้ ทั้งในส่วนที่เป็นรูปแบบและคุณค่า ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียกว่าการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม หรือการผลิตซ้ำเพื่อการถ่ายทอด คือ ความจำเป็นที่ต้องวิเคราะห์ทั้งเป็นรูปธรรม หรือลักษณะที่มองเห็น จับต้อง สัมผัสได้ และเป็นนามธรรมหรือเข้าใจถึงความหมายที่ถูกผลิตซ้ำและเปลี่ยนแปลงได้

3. จากฐานทางวัฒนธรรมในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชนบ้านนายาง ทำให้เห็นว่าในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าได้มีการละเล่นเครื่องดนตรีและเพลงพื้นบ้านด้วย ซึ่งการเล่นดนตรีพื้นบ้านนี้ถือได้ว่าเป็นศิลปะและวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ควรค่าแก่การรักษาและอนุรักษ์ไว้ ผู้ใหญ่ในชุมชนควรมีการปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางในการสนับสนุนหรือถ่ายทอดการเล่นดนตรีพื้นบ้านชนิดต่างๆไปสู่ลูกหลานหรือคนรุ่นหลังในชุมชน ให้หันมาสนใจและสืบทอดการเล่นดนตรีพื้นบ้านชนิดต่างๆไว้เพื่อที่จะได้อนุรักษ์หรือดำรงศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ดำรงอยู่ต่อไป และมีการสืบทอดต่อไปจากรุ่นสู่รุ่นด้วย

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวทางการปรับประยุกต์ใช้กิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างความเป็นชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป เพื่อเสริมสร้างความเป็นชุมชนผ่านการมีจิตสำนึกรักในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง

รายการอ้างอิง

กนกรัชต์ เก่าศิริ. (2549). *ป่าเวณีฟ้อนผีแบบบ่าเก่าจาวเวียงละกอน*. ลำปาง : คณะมนุษศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, และ พรพิไล เลิศวิชา. (2537). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: สภาพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน: โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ: สภาคาทรอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

จิราลักษณ์ จงสถิตย์มั่น. (2549). *สังคมสงเคราะห์กลุ่มชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2527). *ผีเจ้านาย*. กรุงเทพฯ: พายัพออฟเวทออฟพริ้นท์.

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์. (2541). *ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่*. กรุงเทพฯ: แพรว.

บุญลือ วันทายนต์. (2520). *สังคมวิทยาศาสนา*. กรุงเทพฯ: ภาคสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา คณะมนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ปาริชาติ วิลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ริชแมกซ์ อินเตอร์พริ้น.

ปาริชาติ วิลัยเสถียร และคณะ. (2549). *กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ริชแมกซ์ อินเตอร์พริ้น.

พระยาอนุมานราชธน. (2502). *ผีสางเทวดา*. พระนคร: แสงนครการพิมพ์.

ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น. (2535). *ลำปางในมิติทาวัฒนธรรม*. ลำปาง: สถาบันราชภัฏลำปาง.

มาลา คำจันทร์. (2544). *เล่าเรื่องผีในล้านนา*. กรุงเทพฯ: มติชน.

มาลา คำจันทร์. (2551). *ผีในล้านนา*. กรุงเทพฯ: บริษัทโรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์กราฟฟิคจำกัด.

เสรี พงศ์พิศ. (2548). *ชุมชนเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.

เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.

สุริยา สมุทคุปติ์ และคณะ. (2539). *ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

สารานุกรมภาคเหนือ. (2542). *มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพาณิชย์*. เล่มที่ : 8.

อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ. (2547). *โครงการ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน”*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2554). *มิติชุมชนวิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นิธิ ทองธีรกุล. (2551). *กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการถ่ายทอดประเพณีผีปู่ย่า ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวังลำปาง*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริลักษณ์ สุภากุล. (2537). *พิธีกรรมการฟ้อนผีกับการจัดระเบียบสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดลำปาง*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา, ภาควิชาสังคมวิทยา.

อนุกูล ศิริพันธุ์. (2537). *การศึกษาเครื่องประกอบพิธีกรรมของผีเจ้านาย*. รายงานการศึกษาภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในชุมชนชนบทในเขตตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี

Self-reliance of older persons in rural communities In the district head, WA Sri Maha Bodhi Bush province of Prachinburi.

นิภาพร น้อยเสน[32]

Abstract

This study aimed to investigate the ability of self-reliance of the elderly. In the district head, WA Sri Maha Bodhi Prachinburi province, which is a unit of analysis. Seniors in the Wa district. Sri Maha Bodhi Prachinburi This research is qualitative research. This method of data collection for this study. The participant observer To outside observers Individual interview Study papers and books, and information gathered from such sources present form of descriptive study to tell. It was found that the elderly were divided into two categories: the elderly poor. And the elderly as well. There are differences, as this is a key factor that affects the elderly. It found that elderly people who are poor, most are not professionals. Living for the elderly living alone. The family did not have a stable career to take care of the elderly in the family is appropriate. Including arable or residential property as well. The elderly who are poor do not have their own. Unlike with older people as well. With arable or housing of their own. Making career Seniors who are mostly affluent professionals with careers that include agriculture, handicraft etc. The occupation of the elderly as well. This makes seniors with an income of their own. Do not be living for the elderly living alone. It also has a child with a stable career to care for elderly family members as well. However, both groups was in love. And good relationships within the family. The relationship within the context of these seniors can live peacefully as culture. Under the context of the family with love and the relationship of the family. This is one factor that makes older people self-reliant.

Keywords : Self-reliance, order persons, rural community

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ ในเขตตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งมีหน่วยวิเคราะห์เป็น ผู้สูงอายุในเขตตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาครั้งนี้คือ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสังเกตการณ์อยู่ภายนอก การสัมภาษณ์รายบุคคล การศึกษาเอกสาร ข้อมูล และหนังสือต่าง ๆ และได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแหล่งข้อมูลดังกล่าวมานำเสนอรูปแบบของการพรรณนาเพื่อบอกเล่าผลการศึกษา ซึ่งพบว่า ผู้สูงอายุที่แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน และผู้สูงอายุที่มีฐานะดี มีความแตกต่างทางฐานะนี้เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ส่งผลต่อ การดูแลผู้สูงอายุ โดยจะพบว่า ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนส่วนใหญ่จะไม่ได้ประกอบอาชีพ อาศัยเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเพียงอย่างเดียว อีกทั้งคนในครอบครัวก็ไม่มีอาชีพที่มั่นคงที่จะสามารถดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวได้อย่างสมควร รวมถึงทรัพย์สินที่ทำกิน หรือที่อยู่อาศัยด้วย ที่ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนจะไม่มีเป็นของตนเอง แตกต่างกับผู้สูงอายุที่มีฐานะดี ที่มีที่ทำกินหรือที่

[32] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ทำให้สามารถประกอบอาชีพได้ ผู้สูงอายุที่มีฐานะดีส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพด้วย อาชีพที่ทำ ได้แก่ เกษตรกรรม หัตถกรรม เป็นต้น การประกอบอาชีพของผู้สูงอายุที่มีฐานะดีนั้น ทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีรายได้เป็นของตนเอง ไม่ต้องอาศัยเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังมีบุตรหลานที่มีอาชีพที่มั่นคงสามารถดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มก็มีความรัก และความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัว ซึ่งความสัมพันธ์ภายใต้บริบทเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุสามารถใช้ชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมได้อย่างปกติสุข ภายใต้บริบทของครอบครัวโดยมีความรักและความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุพึ่งตนเองได้

คำสำคัญ : การพึ่งตนเอง, ผู้สูงอายุ, ชุมชนชนบท

บทนำ

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมากขึ้น เนื่องจากในขณะนี้ประเทศไทยกำลังก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุและการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยนั้นเร็วกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วมาก โดยในปี พ.ศ.2552 จะเป็นปีแรกที่ไทยกำลังย่างเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และจากการคาดการณ์ของสำนักงานสถิติแห่งชาติและสำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติคาดว่าในปี พ.ศ.2573 คนไทยจะเป็นผู้สูงอายุถึงร้อยละ 25.20 ขณะที่ประชากรวัยเด็กมีแนวโน้มลดลงเหลือเพียงร้อยละ 13.50 เท่านั้น และสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2552 (บรรลุ ศิริพานิช, 2553, น. 8-9) จากสำมะโนประชากรประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ.2503 จนถึง พ.ศ.2543 และการคาดประมาณประชากรของประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ.2543 ถึง พ.ศ.2573 เห็นได้ว่าปี พ.ศ.2503 ประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีเพียง 1.5 ล้านคน หรือประมาณร้อยละ 5.4 ของประชาการทั้งหมดเท่านั้น แต่ขนาดของประชากรตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไปเพิ่มเป็น 7 เท่าตัว คือ ประมาณ 7.6 ล้านคน ในปี พ.ศ.2552 หรือคิดเป็นร้อยละ 11.5 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้ปี พ.ศ.2552 เป็นปีที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงวัย (Aging Society) อย่างสมบูรณ์ ซึ่งหมายถึงประเทศไทยมีผู้สูงอายุ (ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) มากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด

จากสถานการณ์การเพิ่มจำนวนขึ้นของประชากรผู้สูงอายุดังกล่าว รวมทั้งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย จึงส่งผลให้วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไปจากเดิม ขนาดของครอบครัวเล็กลง เกิดเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ความสัมพันธ์อันดีของคนในครอบครัวเปลี่ยนไป จำนวนของสมาชิกในครอบครัวที่จะทำหน้าที่ในการดูแลผู้สูงอายุอย่างใกล้ชิดลดลงบุตรหลานในครอบครัวชนบทมีความห่างเหินผู้สูงอายุเนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำ เพื่อความอยู่รอดและปรับปรุงฐานะเศรษฐกิจของตนเอง เหตุเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้นและต้องมีผู้ดูแลเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในการดูแลผู้สูงอายุนั้นไม่ใช่ภารกิจหลักของรัฐเพียงลำพัง ทำให้รัฐดูแลผู้สูงอายุไม่ทั่วถึง

ในสังคมเกษตรกรรมสมัยก่อน คนส่วนใหญ่อยู่ในชนบททำการเพาะปลูกเลี้ยงตนเองไม่มีความจำเป็น หรือโอกาสในการเคลื่อนย้ายไปทำงานนอกชุมชนของตนเอง ครอบครัวเป็นหน่วยผลิตและบริโภคร่วมกัน ทุกคนมีส่วนช่วยกันทำงานตามความเหมาะสมและกำลังวังชาที่มีอยู่ (พัทยา สายหู, 2525, น. 77) ทำให้สมาชิกในครอบครัวตั้งแต่เด็ก หนุ่มสาว ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุซึ่งอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวขยายได้มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด ผู้สูงอายุได้ร่วมกิจกรรมกับสมาชิกต่างรุ่นทำให้รู้สึกว่าตนเองมีประโยชน์ ได้รับการยกย่องนับถือ บุตรหลานก็ให้การดูแลด้วยความรู้สึกกตัญญู ทำให้ผู้สูงอายุอยู่กับบุตรหลานในบั้นปลายของชีวิตอย่างมีความสุข

ในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ สังคมมีการแบ่งงานกันทำตามความสามารถและความถนัดของแต่ละคนโดยได้ค่าจ้าง มีการเคลื่อนย้ายจากชุมชนของตนไปยังแหล่งงาน ทำให้โอกาสที่สมาชิกครอบครัวจะอยู่พร้อมหน้ากันอย่างสมัยก่อนมีน้อย ความรู้ ประสบการณ์ รสนิยมไม่เหมือนกัน ทำให้สามารถหรือไม่ต้องการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ (พัทยา สาหู, 2525, น. 78) ครอบครัวมักมี 2 ชั่วรุ่น ในลักษณะครอบครัวเดี่ยว ทำให้ประเพณีการเคารพนับถือผู้ใหญ่ การยอมรับกิจกรรมของผู้ใหญ่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งจะเห็นได้จากการแยกกันอยู่ระหว่างบุตรหลานกับผู้สูงอายุ ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรหลานกับผู้สูงอายุมีน้อยลง และบทบาทของบุตรหลานในการดูแลผู้สูงอายุอาจน้อยลงด้วย

การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในปัจจุบันมีมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพสังคมปัจจุบันที่ต่างคนต่างต้องดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีพ ส่งผลให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งให้อยู่บ้านเพียงลำพัง ผู้สูงอายุขาดการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลาน เพราะการ

ประกอบอาชีพนอกชุมชน การแยกครอบครัวไปที่อื่นทำให้ผู้สูงอายุที่อยู่บ้านต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น บางรายต้องหารายได้ด้วยตนเองด้วยการทำงานรับจ้างเล็กๆน้อยๆ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง ซึ่งผู้สูงอายุแต่ละคนมีลักษณะการพึ่งตนเองแตกต่างกันไปตามโครงสร้างของชุมชนนั้นๆ ซึ่งผู้สูงอายุมีจำนวนค่อนข้างมาก และต้องพยายามเอาตัวรอดด้วยการพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด กอปรกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ก้าวไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องพึ่งตนเอง และสามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยไม่ต้องความช่วยเหลือจากผู้อื่น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในเขตตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี

คำถามในการวิจัย

ผู้สูงอายุสามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่อย่างไร

ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) โดยมีขอบเขตพื้นที่ และขอบเขตเนื้อหาดังนี้

1. ขอบเขตพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้หน่วยการวิเคราะห์คือ ในเขตตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี
2. ขอบเขตเนื้อหา

วิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในครอบครัว

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

1.แนวคิดและทฤษฎีการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ

วงจรชีวิตเริ่มตั้งแต่เกิดไปจนตาย มนุษย์ย่อมหลีกหนีความตายไปไม่พ้น เมื่อความตายยืนยาวออกไป เพราะมนุษย์อายุยาวขึ้น ดังนั้น จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคม นั่นคือ การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ดังนั้น เพื่อศึกษาความอยู่รอดของผู้สูงอายุในสังคมที่กำลังสับสนวุ่นวายมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ 4 ด้าน ที่จะส่งผลต่อการทำชีวิตให้อยู่ยืนยาว ประกอบด้วย การพึ่งตนเองด้านร่างกาย การพึ่งตนเองด้านจิตใจ การพึ่งตนเองด้านสังคม และการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

การพึ่งตนเองด้านร่างกาย คือ การที่ผู้สูงอายุได้พยายามดูแลใส่ใจตัวเองในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย อาหาร ค่าใช้จ่าย รวมถึงการดูแลสุขภาพตัวเองให้แข็งแรงอยู่เสมอ ด้วยการออกกำลังกาย การทำกิจวัตรประจำวันให้เป็นปกติ การระมัดระวังไม่ให้เกิดอุบัติเหตุกับร่างกาย

การพึ่งตนเองด้านจิตใจ คือ การที่ผู้สูงอายุสามารถดูแลสภาวะทางอารมณ์ของตนเองให้มีความเป็นปกติ ไมหวาดวิตกกับเหตุการณ์ต่างๆ ง่ายๆ ไม่คาดหวัง ไม่กังวล ไม่ทุกข์ใจ หรืออ่อนไหวมากเกินไป มีความภูมิใจในในการดูแลตนเอง และเป็นที่พึ่งของลูกหลานหรือคนรอบข้าง

การพึ่งตนเองด้านสังคม คือ การที่ผู้สูงอายุสามารถดูแลตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยเริ่มจากความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว และชุมชน และสามารถเข้าร่วมกิจกรรม พบปะพูดคุย การบริจาค รวมถึงการเข้าร่วมประเพณีต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้นได้

การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ คือ ความสามารถของผู้สูงอายุที่สามารถจัดการกับภาวะทางการเงินของตนเอง การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย การควบคุมการใช้จ่าย การพยายามหารายได้เพิ่มตามศักยภาพ อารอดออม การวางแผนทางการเงินที่ได้ผ่านการทบทวนอย่างรอบคอบ ที่เพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวันโดยไม่เดือดร้อนคนรอบข้าง

2. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ

การดูแลตนเอง

แนวคิดในการดูแลตนเอง บทบาทของประชาชนในเรื่อองของการดูแลสุขภาพอนามัย และความเจ็บป่วยของตนเองมีมาตั้งแต่ในอดีต โดยเป็นรูปแบบของครอบครัว และชุมชนที่ตนอาศัย อยู่ตามแบบแผนวัฒนธรรม ความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝัง และการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เช่นการเซ่นไหว้ บวงสรวง และประกอบพิธีกรรมต่างๆ แนวความคิดเรื่องสุขภาพและการเจ็บป่วยได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเรื่อยมา การจัดการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ได้ปรับเปลี่ยนเป็นวิธีการทางการแพทย์แผนวิทยาศาสตร์มากขึ้น แต่ต้องพบกับปัญหาที่ต้องพึ่งพาแพทย์มากเกินไปทำให้ประชาชนเริ่มมี ความต้องการที่จะเรียนรู้เรื่องการดูแลสุขภาพอนามัย เพื่อที่จะสามารถส่งเสริม ป้องกันและดูแลสุขภาพได้ด้วยตนเอง (มัลลิกา มัติโก, 2530, น. 1-5)

สรุป จากแนวคิดของการดูแลตนเองดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า การดูแลตนเองคือการปฏิบัติกิจกรรมที่ผู้สูงอายุ กระทำด้วยตนเองเพื่อจะรักษาไว้ซึ่งชีวิต สุขภาพ และความผาสุกของตน และการปฏิบัติกิจกรรมนั้นต้องกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ หรือปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน และยอมรับการปฏิบัติจนเป็นนิสัย

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท ในเขตตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี โดยผู้ศึกษาได้ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม เข้าไปสังเกตการณ์เวลาที่ผู้สูงอายุมีการประกอบพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา การดำเนินชีวิตประจำวัน บริบทของครอบครัว เพื่อจะได้เห็นบริบทของผู้สูงอายุในครอบครัว ได้ไปทำการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ เพื่อนบ้าน บุคคลในครอบครัว โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักนั้น จะเป็นผู้สูงอายุ จำนวน 8 ราย มีฐานะดีและฐานะยากจน โดยเอาข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ร่วมกับการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ตำรา หนังสือ ผลงานวิจัยต่างๆเพื่อนำมาประกอบการอธิบายถึงผลการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งจะนำเสนอออกมาในรูปแบบของการพรรณนาโดยใช้หลักเหตุผลตามแนวคิดทฤษฎีที่ได้นำเสนอไว้

ผลการศึกษา

จากผลการศึกษาพบว่าการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในด้านเศรษฐกิจ มีดังนี้

- ในด้านการหารายได้

ผู้สูงอายทั้ง 2 กลุ่มพึ่งตนเองได้ กลุ่มผู้มีอายุทีมีฐานะดี มีรายได้เป็นของตนเอง ได้จากการทำงาน ทำไร่ทำนา นอกจากนี้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีรายได้จากบุตรให้เป็นครั้งคราวและมีเงินออม

สำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน มีรายได้จากบุตรเป็นส่วนน้อยและได้จากเงินผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ในด้านรายจ่ายของผู้สูงอายุทั้ง 2 กลุ่ม กรณีที่อยู่กับบุตรแต่มีฐานะยากจน ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่จะเป็นการทำบุญในโอกาสต่างๆ ค่าขนม ค่าเล่าเรียนของหลาน และใช้จ่ายเล็กๆน้อยๆ ส่วนผู้สูงอายุที่ไม่ได้อยู่กับบุตรแต่มีฐานะดี จะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในเรื่องอาหารและการทำบุญในโอกาสต่างๆ ส่วนค่ารักษาพยาบาลผู้สูงอายุทุกรายไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่ประการใด เพราะได้รับสวัสดิการจากรัฐที่ให้บริการโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายแก่ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เมื่อเทียบรายได้และค่าใช้จ่ายของผู้สูงอายุทุกกลุ่มแล้วผู้สูงอายุสามารถพึ่งตนเองได้

-ในด้านการบริโภค ผู้สูงอายุทั้ง 2 กลุ่ม บริโภคอาหารผักและเนื้อสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ผู้สูงอายุมีการปลูกผักรับประทานเอง โดยใช้พื้นที่ปลูกในบริเวณบ้านและสวนใกล้บ้าน และมีพืชผักและอาหารอื่นอีกหลายชนิดที่ผู้สูงอายุบางรายสามารถหาได้ตามรั้ว ตามธรรมชาติ

-ในด้านการดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ดูแลรักษาสุขภาพของตนเองเป็นอย่างดี การรับประทานอาหารจำพวกผักและเนื้อสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ออกกำลังกายด้วยการทำงานเล็กๆน้อยๆ ผู้สูงอายุทุกกลุ่มมีเวลาพักผ่อนในเวลากลางวัน ส่วนใหญ่นอนพัก รวมทั้งพูดคุยกับผู้ที่มาเยี่ยมเยียน รับยาและรับประทานยาตามหมอสั่งอย่างสม่ำเสมอ และใช้สมุนไพรที่ปลูกมาต้มน้ำกิน

วิถีของผู้สูงอายุในครอบครัว

-ระบบเครือญาติ ลักษณะครอบครัวของผู้สูงอายุทุกรายเป็นครอบครัวเดี่ยว บางรายอยู่กับบุตร บางรายไม่ได้อยู่กับบุตร และมีบุตรหลาน เครือญาติ สร้างบ้านในบริเวณใกล้เคียง อยู่บอกหมู่บ้านบ้าง บางคนอยู่ต่างจังหวัด และมีบ้านของเครือญาติอยู่ในละแวกเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุตรหลาน ญาติพี่น้อง พบว่าผู้สูงอายุที่มีฐานะดีและมีความสัมพันธ์กันดี ส่วนผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน แม้บุตรหลานดูแลเอาใจใส่น้อยไปบ้าง แต่ระบบเครือญาติยังเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในด้านการหารายได้ เช่น บุตรหลานช่วยเหลือโดยการให้เงินและหุงหาอาหารให้รับประทาน โดยการพาไปหาหมอ

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในชุมชนชนบทครั้งนี้พบว่าผู้สูงอายุสามารถพึ่งตนเองได้ในลักษณะแบบเครือญาติ ผู้สูงอายุบางรายสามารถหารายได้จุนเจือครอบครัว แม้ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนบางรายอาจจะขัดสนในเรื่องเงินทองบ้าง แต่ก็ไม่ได้สร้างหนี้สินแต่อย่างใด ดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกิน โดยการหาอาหารและพยายามดูแลรักษาสุขภาพให้แข็งแรง เพื่อไม่ให้เป็นภาระแก่บุตรหลานจนเกินไป

การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุเป็นความพยายามช่วยเหลือตนเองในเบื้องต้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การบริโภคอาหาร การดูแลสุขภาพ โดยมีสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน บุคคลในชุมชน ตลอดจนหน่วยงานรัฐบาลให้ความช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้สูงอายุพึ่งตนเองได้มากขึ้น การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในเขตตำบลหัวหว้า อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี อยู่ในสังคมที่มีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่มีการช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ (2538, น. 31) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า การพึ่งตนเองจำเป็นต้องพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยผู้อื่นซึ่งกันและกันไปพร้อมๆกัน จะเลือกเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งมิได้ การพึ่งตนเองในทัศนะของชาวบ้านจึงเป็นแบบร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องถ้อยทีถ้อยอาศัย รู้จักใจเขาใจเรา มีเขาทีเรา การประกอบกิจกรรมต่างๆของผู้สูงอายุไม่ได้ทำแต่เพียงผู้เดียวโดยโดดๆ หากต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลต่างๆ เริ่มตั้งแต่สมาชิกในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ตลอดจนบุคคลอื่นๆภายในชุมชน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้เป็นเครือข่ายซึ่งกันและกัน ทั้งในเรื่องการหารายได้ การรับประทานอาหาร การดูแลรักษาสุขภาพ ผู้สูงอายุไม่ได้จำกัดวงชีวิตหรือกิจกรรมของตนเองแต่เพียงผู้เดียว วิธีการที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเองได้ต้องอาศัยเครือข่ายทางสังคม อาศัยชุมชนที่มีความเข้มแข็งที่มีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเครือข่ายสังคมของ ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533, น. 232-247) หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งทีต่อกัน โดยคุณลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น สามารถนำมาอธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ได้ เครือข่ายสังคมนี้ประกอบด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคนในสังคม เครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัวที่บุคคลมีต่อกันนั้นมีอิทธิพลในการกำหนดแนวทางและพฤติกรรมของบุคคลที่เป็นผู้สูงอายุ ในการดำเนินชีวิตในสภาพเศรษฐกิจสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ เครือข่ายของญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และคนที่รู้จักนับถือกันและมีพฤติกรรมเกิดตามมา ได้แก่ การไปมาหาสู่กัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การให้คำปรึกษาแนะนำ ข้อปฏิบัติต่างๆเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการพึ่งตนเอง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดเครือข่ายสังคมของผู้สูงอายุของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (มปป., น. 131-132) บุคคลที่เป็นเครือข่ายทางสังคมที่สำคัญของผู้สูงอายุ ได้แก่ บุคคลในครอบครัว ซึ่งหมายถึงคู่สมรส บุตร หลาน ของผู้สูงอายุที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน เครือญาติ เพื่อนบ้าน และบุคคลที่มีหน้าที่ในชุมชนนั้นๆ ต่างก็เป็นเครือข่ายทางสังคมของผู้สูงอายุ เครือข่ายทางสังคมเหล่านี้ มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก ผู้สูงอายุสามารถได้รับความช่วยเหลือ ความอบอุ่นใจ ความรักและความสนใจจากบุคคลในครอบครัวและบุคคลในสังคม ซึ่งบุคคลเหล่านี้เปรียบเสมือนโยงใยสนับสนุนทางสังคม (Social Network Support) ที่ช่วยการประกอบกิจกรรมต่างๆของผู้สูงอายุบรรลุตามเป้าหมาย ช่วยประคับประคองสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ ช่วยยกระดับคุณค่าชีวิต ความเชื่อมั่นในตนเอง และช่วยรักษาดุลยจิตใจและอารมณ์ ทำให้เกิดความพึงพอใจในชีวิต

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ในภาพของสังคมทั่วไปผู้สูงอายุจะถูกมองว่าเป็นบุคคลที่สังคมต้องรับผิดชอบดูแล และเป็นผู้สร้างปัญหาและเป็นภาระแก่สังคม แต่ในภาพของความเป็นจริง ผู้สูงอายุยังมีบทบาทในการพึ่งตนเองได้อีกเป็นจำนวนมาก และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต

ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุที่มีฐานะดีหรือฐานะยากจนยังคงวิถีการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกันภายในครอบครัว มีความสัมพันธ์กันดีภายในครอบครัว ในการพึ่งตนเองได้ของผู้สูงอายุนั้นก็มาจากความสัมพันธ์ในครอบครัวอีกประการหนึ่งเป็นสำคัญ

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจในประเด็นผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน ได้รับการดูแลจากบุตรหลานค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีบุตรจำนวนมาก ในอดีตการมีบุตรจำนวนมากย่อมมีส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องการแรงงานช่วยเหลือในงานการเกษตร และเพื่อให้บุตรเลี้ยงดูยามแก่เฒ่า ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม โครงสร้างของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยมีสมาชิกในครอบครัวจำนวนมาก ปัจจุบันหลายครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว โดยมีผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพียงคนเดียว บางครอบครัวอยู่กับคู่สมรส เนื่องจากบุตรหลานแต่งงาน แยกครอบครัวออกไปบ้าง ไปทำงานต่างถิ่นบ้าง

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. การช่วยเหลือเกื้อกูล การเอื้ออาทร การตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษของชาวชนบท นับได้ว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีคุณค่าทั้งทางด้านการรายได้ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และสุขภาพ สมควรที่จะได้รับการสนับสนุนให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนตลอดไป

2. ผู้สูงอายุมีบทบาทต่อครอบครัวอย่างชัดเจน การบริการของรัฐที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุควรพิจารณาถึงความสามารถของผู้สูงอายุ เพื่อหาแนวทางที่จะเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุได้ใช้ความสามารถของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้สูงอายุและครอบครัว

3. ควรส่งเสริมและปลูกฝังค่านิยมที่เหมาะสมแก่การครองชีพ โดยเฉพาะคนที่มีฐานะยากจน เช่น การดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกิน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันท่ามกลางสังคมบริโภคที่มีแนวโน้มที่รุนแรงซึ่งแผ่ขยายไปอย่างกว้างขวาง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ข้อสรุปในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุว่าผู้สูงอายุสามารถพึ่งตนเองได้ในหลายประเด็น น่าจะเป็นตัวอย่างที่ทำให้เห็นภาพของการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นไปได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน และควรจะมีการนำผลการศึกษานี้ไปตรวจสอบกับชุมชนอื่นๆว่ามีลักษณะและปัจจัยในลักษณะใดบ้าง ซึ่งผลการศึกษาครั้งนี้อาจไม่มีความชัดเจนเพียงพอ ดังนั้นผู้ที่สนใจศึกษาวิถีต่อไปในเรื่องการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุน่าจะศึกษาจำนวนมากรายกว่านี้และละเอียดกว่านี้เพื่อให้เห็นภาพของผู้สูงอายุในบริบทที่แตกต่างกัน

รายการอ้างอิง

รสาพร หม้อศรีใจ. (2544). *การพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในชนบท.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เล็ก สมบัติ. (2549). *รายงานวิจัยเรื่อง โครงการภาวการณ์ดูแลผู้สูงอายุของครอบครัวในปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: ,มิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย).

ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2546). *การพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน.* วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปะศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมพร ใจสมุทร. (2547). *พฤติกรรมการดูแลตนเองและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเขตลาดกระบัง.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต วิทยาศาสตร์ (เวชศาสตร์ชุมชน) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2546*). พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546.* สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2555 จาก http://www.udonthani.m-society.go.th/files/law16.pdf

สุคี ศิริวงศ์พากร. (2556). *การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร.* งานวิจัยคณะเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.

อาทิตยา ทะวงศ์. (2553). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุกรณีศึกษา ตำบลข่วงเปา อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่.* การศึกษาค้นคว้าอิสระตามหลักสูตรศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต (การบริการการพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์).

กระบวนการจัดการในการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในการส่งเสริมการท่องเที่ยว : กรณีศึกษา บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์

The Process of Reviving Community's History management in order to identify community identity for tourism promotion : A case study of Anurak Village, Hua Baan Cummunity, Amphur Muang, Prachuab Kirikan

สุทัสสา คุ้มจั่น[33]

Abstract

This independent study had the main objective to explore the reconstitution process of community history in order to create identity toward tourism promotion in Baan Anurak, Huabaan Community, Mueang, Prachuap Khiri Khan. This study was a qualitative-research based. The in-depth interview, individual interview, group discussion and field survey were conducted to collect the data from people in community, people in the Baan Anurak and personnel from relevant government departments. To access the corrective information and to visualize community phenomena, the researcher also reviewed books, photographic, maps, documents and websites. These resources contained information of geography and people in community and were helpful to verify the correlation between the actual historical events and the historical theories. The researcher took important notes in details by using mobile phone and voice recorder, and converted the content onto mind mapping.

The finding clearly indicated that Baan Anurak, Huabaan Community, Mueang, Prachuap Khiri Khan was founded after the King Rama IV had officially visited Baan Waghor, Klongwan, Prachuap Khiri Khan in order to watch the total solar eclipse. His Majesty discovered the community nearby and named it 'Huabaan'.

The entire people in Prachuap bay were Buddhist and wealthy. Their occupation was mainly a government officer, a business owner or involved with fishery. They legally owned the residential land and rarely forwarded its ownership to the other. The land was only sold to the people inside the province. Huabaan community aged 147 years old. Having attractive scenery and local-lifestyle, it was supported from the local government to promote the tourism and became tourist attractions from both Thailand and overseas tourists in the past ten years. Upon continuous arrival of tourists, the area was filled with hotels and resorts. Food price turned high. The cost of living consequently increased as well as waste materials which seriously polluted the community.

With such problem, Ajarn Chalermpong Apairee founded Baan Anurak based on three objectives. First objective was to prevent cultural threats from the foreign tourists. Second objective was to reveal the beauty of landscape architecture on Su Suek Road, Huabaan community to attract the tourists. Final objective was to engage people in community to retain their cultural heritage by learning ancient history from the age of *Greater East Asia War*. The way of learning consisted of processes.

1. The Process of Knowledge Seeking (2010 – 2011)

[33] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

The historical records of community were collected. The forum regarding community history, local wisdom and ancient tradition was held by demonstrating through household appliances, career professional, costume and food.

2. The Operating Process (2011 – Present)

Baan Anurak usually broadcasted the knowledge and designed relevant events such as reconstructing the landscape of household, cycling for health, voluntary cleaning, student clubs and courses from grade 7 of Prachuabwittayalai School to raise the awareness of common sense.

The researcher found that although the community was affected by the huge threats, people in community still remained united owing to two major reasons. The first reason concerned with a good community leader. The leader was brave to confront the unpredictable problems as expected. Second reason was mainly because people in community used a virtue as guidelines in living.

As per my suggestion, the exposure and reconstitution of the traditional social capitals included kinship system, leadership system and trust are necessarily tangible for community improvement. The government and private sections should fully support such process to create the identity in community for tourism promotion.

บทคัดย่อ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กระบวนการจัดการในการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในการส่งเสริมการท่องบ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์รายบุคคล (Individual Interview) มีการประชุมกลุ่มย่อย และการเดินเท้าสำรวจ ศึกษาจากกลุ่มประชากร ดังต่อไปนี้ บุคคลในชุมชน สมาชิกในกลุ่มบ้านอนุรักษ์ บุคคลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเป็นจริง สามารถเห็นภาพ เข้าใจปรากฏการณ์ของชุมชนและเพื่อเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้ศึกษาจึงได้มีการใช้ข้อมูลจากการค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ รูปภาพ แผนที่ เอกสาร website เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งอธิบายข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ซึ่งทำให้เห็นภาพได้ชัดเจนในการแสดงเรื่องราว ของบุคคลหรือประวัติพื้นที่ และช่วยลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงกับทฤษฎีว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร โดยเขียนบรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ ลงในสมุดบันทึกเพื่อช่วยให้เห็นภาพของสถานการณ์อย่างละเอียดมากขึ้น เครื่องมือช่วยบันทึก เช่น โทรศัพท์มือถือ เครื่องอัดเสียง ถูกนำมาใช้เพื่อบันทึกข้อมูลที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ช่วยอำนวยความสะดวกในการสัมภาษณ์ ใช้แผนผังความคิด (Mind Mapping) โดยนำข้อมูลเอกสารกับกลุ่มประชากรที่จะศึกษา ทำการศึกษาข้อมูลและข้อเท็จจริงมาวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ศึกษา

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์นี้ เกิดขึ้นภายหลังจากที่รัชกาลที่ 4 ได้เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคาเต็มดวง ณ บ้านหว้ากอ ต.คลองวาฬ จ.ประจวบคีรีขันธ์ โดยที่ตั้งชื่อชุมชนว่าชุมชนหัวบ้าน สืบเนื่องมาจากเป็นบริเวณต้นหาดอ่าวประจวบ ประชาชนทั้งหมดในชุมชนนับถือศาสนาพุทธและค่อนข้างมีฐานะดี อาชีพส่วนใหญ่คือรับราชการ ค้าขาย และทำการประมง ตามลำดับ โดยส่วนใหญ่อยู่อาศัยกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมีจำนวนน้อยมากที่จะขายที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ต่อให้บุคคลอื่น หรือหากมีการขายก็จะขายให้กับคนในพื้นที่ จ.ประจวบคีรีขันธ์เช่นเดียวกัน ซึ่งหากจะทำการนับอายุของชุมชนหัวบ้านนี้มีอายุราว 147 ปี จากภูมิประเทศและวิถีชีวิตอันเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจกอร์ปกับนโยบายของรัฐและท้องถิ่นที่สนับสนุนการท่องเที่ยวนั้น ทำให้ชุมชนหัวบ้านกลายเป็นเป้าหมายของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาตลอดในห้วงระยะเวลาประมาณ 10 ปีเป็นต้นมา จนกระทั่งเกิดปัญหาต่างๆในชุมชน อาทิ จำนวนนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและชาวต่างชาติมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวต่างชาติที่เลือกมาใช้ชีวิตหลังจากการเกษียณอายุราชการและมีห้วงระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้นานขึ้นเรื่อย ๆ การเกิดขึ้นของที่พักในลักษณะของ

โรงแรมและรีสอร์ท ราคาสินค้าโดยเฉพาะอาหารทะเลมีอัตราสูงขึ้นจากเดิมเป็นสองเท่าทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีอัตราค่าครองชีพที่สูงมากขึ้น บริเวณภายในชุมชนนั้นเริ่มที่จะมีขยะมูลฝอยเพิ่มมากขึ้นกลายเป็นมลพิษที่เกิดขึ้นในชุมชน เริ่มมีสิ่งปลูกสร้าง ที่เป็นอาคารห้างร้านมากขึ้น จนทำให้คนในชุมชนมองว่า บ้านเรือนแบบเก่านั้นกำลังจะโดนกลืนและหายไป

จากปัญหาดังกล่าว อ.เฉลิมพล อภัยรี จึงได้ริเริ่มก่อตั้ง กลุ่มบ้านอนุรักษ์ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาในลักษณะของนักท่องเที่ยวมากลืนวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าและเรียบง่ายสงบงามของท้องถิ่น ประการที่สอง เพื่อเป็นการต่อยอดความสวยงามของภูมิสถาปัตย์ที่มีอยู่บน ถ.สู้ศึก ชุมชนหัวบ้าน ให้สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ และประการสุดท้าย เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนและเยาวชนในชุมชน ที่ได้มีการเข้ามาศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่องถึงประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ ผ่านเรื่องราวเกร็ดประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ครั้งสงครามมหาเอเชียบูรพาและข้าวของเครื่องใช้โบราณของปู่ย่าตายาย โดยผ่านกระบวนการหลัก 2 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนของการแสวงหาความรู้ (พ.ศ. 2553-2554) รวบรวมองค์ความรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชนโดยการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น โดยมีการประสานความร่วมมือไปสู่ผู้นำชุมชนให้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดขึ้น ซึ่งในรายละเอียดของกิจกรรมนั้นจะมีการแลกเปลี่ยนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนผ่านข้าวของเครื่องใช้บ้างแนวทางการประกอบอาชีพบ้าง การแต่งตัวบ้าง หรือแม้แต่อาหารการกิน

2. ขั้นตอนของการดำเนินการ (พ.ศ.2554-ปัจจุบัน) ทางกลุ่มบ้านอนุรักษ์มีขั้นตอนการเผยแพร่ความรู้นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกและออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การปรับทัศนียภาพบริเวณหน้าบ้านแต่ละหลังคาเรือน กิจกรรมปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพร่วมกับกิจกรรมจิตอาสารักษาความสะอาด และกิจกรรมในชั่วโมง กิจกรรมชุมนุม และชั่วโมง วิชาท้องถิ่นของเราของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนประจวบวิทยาลัย

ในการศึกษาเรื่อง “กระบวนการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์เพื่อเป็นปัจจัยในการส่งเสริมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษา บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบฯ” ผู้ศึกษาพบว่า แม้ว่าชุมชนจะเกิดปัญหาหรือภัยคุกคามและคนในชุมชนก็ได้เล็งเห็นปัญหานั้น ๆ แต่สิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่เหนียวแน่นในการที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่จะสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ ประการแรกคือ การมีผู้นำชุมชนที่ดี และกล้าที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาโดยจากการศึกษาเรื่องนี้นั้นพบว่าการที่ผู้นำมีจิตใจตั้งมั่นอันบริสุทธิ์มุ่งหวังที่จะเห็นคนในท้องถิ่นนั้นอยู่อย่างมีความสุขโดยขจัดภัยคุกคามต่าง ๆ ออกไป และวางแผนดำเนินการกลุ่มบ้านอนุรักษ์ โดยมีสาเหตุสำคัญประการที่สอง เป็นตัวขับเคลื่อนหลักคือ จิตสำนึกที่ดี ซึ่งคนในท้องถิ่นทุกคนรวมถึงผู้นำมีจิตสำนึกที่ดีแล้วนั้นก็สามารถดำเนินการสิ่งต่าง ๆ ให้ผ่านพ้นและสำเร็จไปได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจไว้

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย คือ ควรมีการค้นหาและฟื้นฟูทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่ตั้งแต่ดั้งเดิม ได้แก่ ระบบเครือญาติ ผู้นำ และความไว้วางใจ มาใช้ในการพัฒนาด้านอื่น ๆ หรือปัญหาอื่น ๆ ในชุมชน และควรส่งเสริมการสร้างผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ให้มาก ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการสานต่องานพัฒนาชุมชนในยุคต่อไป และกลุ่มไม่ล่มสลายหากหมดยุคผู้นำรุ่นบุกเบิก อีกทั้งควรศึกษาบทบาทของภาครัฐทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงองค์กรเอกชนในการสนับสนุนให้เกิดกระบวนการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์เพื่อกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชน

คำสำคัญ : อัตลักษณ์ของชุมชน จุดเด่นที่เป็นวิถีชีวิตอันเป็นเสน่ห์ดึงดูดนักท่องเที่ยวและเป็นศูนย์รวมใจของชุมชนให้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความสำนึกรักชุมชน

คำนำ

ภาคบริการหรือการท่องเที่ยวนั้นนับว่ามีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย เพราะนอกจากจะสร้างรายได้โดยมีมูลค่าเป็นอันดับหนึ่งของการค้าบริการรวมของประเทศแล้ว ยังเป็นอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดธุรกิจเกี่ยวเนื่องอีกมากมาย อาทิ โรงแรมที่พัก ภัตตาคาร ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของที่ระลึก การคมนาคมขนส่ง โดยในแต่ละปีสามารถสร้างรายได้เข้าสู่ประเทศในรูปเงินตราต่างชาติปีละหลายแสนล้านบาท รวมทั้งสร้างกระแสเงินหมุนเวียนภายในประเทศจากคนไทยที่เที่ยวในเมืองไทยนับแสนล้านบาทด้วยเช่นกัน ในปี พ.ศ. 2552 ประเทศไทยมีรายได้จากนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ

ประมาณ 527,326 ล้านบาท หรือประมาณร้อยละ 8.5 ของมูลค่าส่งออกรวม (ร้อยละ 51.1 ของมูลค่าส่งออกภาคบริการ) หรือคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 6-7 ของแรงงานทั้งระบบ รวมทั้งยังช่วยกระจายรายได้และการจ้างงานไปสู่ชนบท (แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ.2555-2559, น. 5) ทำให้การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวได้รับการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากการปฏิรูประบบราชการในปี พ.ศ. 2543 ที่ได้รวบรวมเอางานด้านการท่องเที่ยวที่กระจายอยู่ในแต่ละส่วนของการบริหารราชการทั้งหมดมาอยู่หน่วยงานเดียว โดยได้ก่อตั้ง กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ขึ้น มีอำนาจและหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริม การสนับสนุนและพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียให้มีคุณภาพและยั่งยืน สามารถกระจายรายได้แก่ชุมชนอย่างทั่วถึงโดยเน้นเอกลักษณ์ วัฒนธรรมอันดีงามของไทย

จากข้อมูลทางสถิติข้างต้นนับว่าประเทศไทยเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยมองว่าการท่องเที่ยวนั้นเป็นสินค้าที่จะสามารถสร้างเม็ดเงินให้แก่ประเทศได้ อันมีความผสานสอดคล้องกับแนวความเชื่อภายใต้พื้นฐานความคิดของทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) เป็นอย่างยิ่ง ทำให้ไม่ว่าจะเป็นนโยบายของรัฐบาล แนวทางการตลาดของภาคเอกชน หรือแม่แต่แผนแม่บทการพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงภาคครัวเรือน ล้วนแล้วแต่เป็นการสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยวแทบทั้งสิ้น โดยแนวโน้มการท่องเที่ยวในปัจจุบันนั้นได้เริ่มเปลี่ยนไปในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Spiritual Tourism) ซึ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวดังกล่าวมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก จากปัจจัยต่าง ๆ คือ วิธีการจับจ่ายใช้สอยที่มีความสะดวกรวดเร็วเพิ่มมากขึ้น รวมไปถึงภาวะความเครียดจากการทำงานในสังคมที่ให้ความสำคัญไปที่ตัวเลขของเม็ดเงิน (Capitalism) ระบบการขนส่งที่มีความสะดวก (Technology) ข้อมูลข่าวสารการประชาสัมพันธ์ต่างๆ ที่ไร้พรหมแดน (Globalization) นโยบายในและต่างประเทศที่สนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว (Government Policy) และที่สำคัญที่สุดอันเป็นผลให้รูปแบบการท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ ค่านิยมของนักท่องเที่ยวที่ต้องการที่จะเรียนรู้และได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างในการท่องเที่ยวแต่ละครั้ง ต้องการสัมผัสอากาศที่บริสุทธิ์ กิจกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและเลือกพักในโรงแรมที่มีอัตลักษณ์ ซึ่งในประเทศไทยมีความพร้อมของทรัพยากรพื้นฐานสำหรับการท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าว (แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ.2555-2559, น. 8) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ต่างจังหวัดของประเทศไทยที่ยังคงมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทั้งในลักษณะของป่าเขาลำเนาไพรและชายทะเล วิถีชีวิตดั้งเดิมในท้องถิ่นที่นับเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจ (Attraction) ให้นักท่องเที่ยวทั้งในและต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย

ถึงแม้การท่องเที่ยวจะสร้างรายได้และส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ดังปรากฏว่า มีการก่อตั้งกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาขึ้นเพื่อมาเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรงในการดูแล ด้านการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยว โดยมีแนวคิดว่า การท่องเที่ยวคือ “สินค้า” ที่สามารถนำเงินตราเข้าสู่ประเทศได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งการท่องเที่ยวก่อให้ผลกระทบต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ รวมไปถึงสังคมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนด้วย เช่น การที่นักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่มากกว่าที่สิ่งแวดล้อมจะรองรับไหว จนเกิดปัญหาขยะ น้ำเสีย จนสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมในที่สุด เกิดปัญหาขัดแย้งกับคนในชุมชน เช่น ปริมาณน้ำ ไม่พอใช้ ปัญหาบุกรุกที่ดิน วัฒนธรรมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปนอกจากนี้การต้องแบกรับผลกระทบทางลบโดยตรง จากการท่องเที่ยว ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการกระจายรายได้ที่ควรจะได้รับจากการท่องเที่ยว เพราะผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ จะตกอยู่กับโรงแรม ผู้ได้รับสัมปทานท่องเที่ยว หรือผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างครบวงจร จากผลกระทบดังกล่าวมานี้ทำให้ในระยะหลังเริ่มมีการเข้ามาจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง อันอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อว่า การจัดการโดยชุมชนนั้นจะสามารถสร้างสมดุลในการพัฒนาทั้งสามด้านคือ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และ สิ่งแวดล้อม ได้มากกว่า หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการจัดการการท่องเที่ยวโดยยึดหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จากการสำรวจชุมชนในปี พ.ศ. 2553 ของสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนพบว่า มีชุมชนกว่า 150 แห่ง ที่มีการดำเนินการท่องเที่ยวและมีแนวโน้มเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ กอร์ปกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ให้สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของตนเอง

ชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมหนึ่งคือ อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ จากการที่ผู้วิจัยได้อาศัยอยู่ ณ อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ เป็นระยะเวลากว่า 15 ปี ประกอบกับการติดตามข่าวสาร การพูดคุยกับคนที่อาศัยใน

พื้นที่ และศึกษาจากเอกสารรายงานข้อมูลการท่องเที่ยวต่าง ๆ ในห้วงระยะเวลาประมาณ 10 ปีที่ผ่านมานี้ ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่แห่งนี้ ประการแรก คือ จำนวนนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและชาวต่างชาติมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวต่างชาติที่เลือกมาใช้ชีวิตหลังจากการเกษียณอายุราชการ และมีห้วงระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้นานขึ้นเรื่อย ๆ ดังปรากฏในข้อมูลด้านการท่องเที่ยวใน จ.ประจวบคีรีขันธ์ พ.ศ. 2549- 2551 จาก กองวิชาการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ระบุว่านักท่องเที่ยวต่างชาติได้เพิ่มขึ้นจาก 455,444 คน เป็น 485,978 คน ต่อปี ประการที่สอง การเกิดขึ้นของที่พักในลักษณะของโรงแรม และรีสอร์ท โดยเฉพาะในพื้นที่ริมอ่าวประจวบและอ่าวน้อยมีแนวโน้มที่จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากการสอบถาม ผู้ถือครองส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่ ประการที่สาม ราคาสินค้าโดยเฉพาะอาหารทะเลมีอัตราสูงขึ้นจากเดิมเป็นสองเท่าทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีอัตราค่าครองชีพที่สูงมากขึ้น และประการสุดท้าย ในพื้นที่ อ่าวมะนาว ซึ่งแม้ว่าจะอยู่ในเขตของทหารอากาศเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบออกระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ และด้วยวัฒนธรรมองค์กรของทหารที่น่าจะทำให้การบริหารจัดการนั้นเป็นระเบียบเรียบร้อยมากกว่าพื้นที่ของพลเรือน แต่จากการลงพื้นที่นั้นกลับพบว่ามีความบาดหมางกันของข้าราชการและครอบครัวเกิดขึ้นไม่มีความรักละสามัคคีเหมือนเช่นแต่ก่อน

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ทำให้กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งเกิดความกังวลว่าแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของ อ.เมือง จ.ประจวบฯ อันเป็นแนวโน้มการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สวนกระแส กับหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญต่อการเสมอภาคระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รวมไปถึงสังคมและวัฒนธรรมของคนทั้งในรุ่นปัจจุบันต่อไปจนถึงคนในอนาคต (องค์การการท่องเที่ยวแห่งโลก : WTO 2004) นั้นจะทำให้ ความเป็นชุมชน และวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชนประมงชายฝั่งนั้นหายไป จึงได้รวมตัวกันก่อตั้ง “บ้านอนุรักษ์” ซึ่งตั้งอยู่บนถนนสายที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์และมีเรื่องราวอันยาวนานของ อ.เมือง จ.ประจวบฯ โดยมีวัตถุประสงค์หลักสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อเป็นการป้องกัน ไม่ให้วัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาในลักษณะของนักท่องเที่ยวมากลืนวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าและเรียบง่ายสงบงามของท้องถิ่น ประการที่สอง เพื่อเป็นการต่อยอดความสวยงามของภูมิสถาปัตย์ที่มีอยู่บน ถ.สู้ศึก ชุมชนหัวบ้าน ให้สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน และประการสุดท้าย เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนในโรงเรียนที่ตั้ง อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ที่ได้มีการเข้ามาศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่องถึงประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของบรรพบุรุษผ่านเรื่องราวเกร็ดประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ครั้งสงครามมหาเอเชียบูรพาและข้าวของเครื่องใช้โบราณของปู่ย่าตายาย โดยมี อ.เฉลิมพล อภัยรี เป็นเจ้าของบ้านอนุรักษ์และดำเนินการประสานทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน รวมไปถึงเยาวชนในพื้นที่ โดยในปัจจุบันได้มีการสร้างความร่วมมือกันระหว่าง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือเกี่ยวกับการจัดแนวถนนและบ้านเรือนตลอด ถ.สู้ศึก ให้กลายเป็นถนนคนเดิน เชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งตลอดกระบวนการการดำเนินการนั้นได้เปิดให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างต่อเนื่อง

จากกระบวนการการจัดการการท่องเที่ยวของ บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ถือได้ว่าจุดเริ่มต้นมาจากการที่ชุมชนนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาใช้โดยมีนำการท่องเที่ยวมาเป็นวิธีการ เพื่อนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง ดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษา “กระบวนการจัดการใรการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในการส่งเสริมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษา บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์” โดยเริ่มต้นจากการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน และกระบวนการจัดการในการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

โดยมีคำถามในการวิจัยคือ บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ มีกระบวนการจัดการในการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในการส่งเสริมการ ท่องเที่ยวอย่างไร และแบ่งวัตถุประสงค์ในการศึกษาออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และพัฒนาการของบ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์

2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการในการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์รายบุคคล (Individual Interview) มีการประชุมกลุ่มย่อย และการเดินเท้าสำรวจ ศึกษาจากกลุ่มประชากร ดังต่อไปนี้ บุคคลในชุมชน สมาชิกในกลุ่มบ้านอนุรักษ์ บุคคลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเป็นจริง สามารถเห็นภาพ เข้าใจปรากฏการณ์ของชุมชนและเพื่อเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้ศึกษาจึงได้มีการใช้ข้อมูลจากการค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ รูปภาพ แผนที่ เอกสาร website เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งอธิบายข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ ซึ่งทำให้เห็นภาพได้ชัดเจนในการแสดงเรื่องราว ของบุคคลหรือประวัติพื้นที่ และช่วยลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงกับทฤษฎีว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร โดยเขียนบรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ ลงในสมุดบันทึกเพื่อช่วยให้เห็นภาพของสถานการณ์อย่างละเอียดมากขึ้น เครื่องมือช่วยบันทึก เช่น โทรศัพท์มือถือเครื่องอัดเสียง ถูกนำมาใช้เพื่อบันทึกข้อมูล ที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ ช่วยอำนวยความสะดวกในการสัมภาษณ์ ใช้แผนผังความคิด (Mind Mapping) โดยนำข้อมูลเอกสารกับกลุ่มประชากรที่จะศึกษา ทำการศึกษาข้อมูลและข้อเท็จจริงมาวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ศึกษา

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการจัดการในการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษา บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์” ผลการศึกษาทั้งหมดสรุปประเด็นได้น่าสนใจโดยเรียงลำดับการนำเสนอตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่กำหนดไว้ดังนี้

1. ศึกษาประวัติความเป็นมา และพัฒนาการของบ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของชุมชน

เนื่องจากชุมชนหัวบ้าน ถ.สู้ศึก อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ นั้น มีจุดเริ่มต้นในห้วงเวลาเดียวกันกับการก่อตั้งเมืองประจวบ เพื่อที่จะสามารถให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนขึ้นจะอธิบายและรายงานผลการศึกษาพร้อมกันกับประวัติศาสตร์เมืองประจวบ

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาไม่ค่อยแน่ชัดเนื่องจากเป็นพื้นที่แคบ ยามมีศึกสงครามยากแก่การป้องกัน จึงต้องปล่อยให้เป็นเมืองร้างหรือยุบเมืองเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเพชรบุรี ในอดีตเป็นเพียงเมือง ชั้นจัตวาเล็ก ๆ ที่รวมกันอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองเพชรบุรี เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) จึงได้โปรดเกล้าฯ ตั้งเป็น เมืองบางนางรม ที่ปากคลองบางนางรม แต่ที่ดินไม่เหมาะสม แก่การเพาะปลูกจึงย้ายที่ว่าการเมืองไปตั้งที่เมืองกุยบุรีซึ่งในขณะนี้เป็นที่ตั้งอำเภอลำดับที่ 2 ของ จ.ประจวบคีรีขันธ์ ที่มีความอุดมสมบูรณ์และการตั้งบ้านเรือนหนาแน่นกว่า

ในปี พ.ศ. 2398 สมัยรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯให้เปลี่ยนชื่อจาก “เมืองกุย” เป็น “เมืองประจวบคีรีขันธ์” โดยรวมเมืองกุย เมืองคลองวาฬ เมืองบางนางรม เข้าด้วยกัน โดยที่ตั้งเมืองยังคงตั้งอยู่ที่เมืองกุย คืออำเภอกุยบุรี ในปัจจุบัน เพื่อให้ชื่อคล้องจองกันกับระหว่างเมืองประจวบคีรีขันธ์ กับ “เมืองประจันตคีรีเขต” ซึ่งเดิมคือเกาะกง ที่แยกออกจากจังหวัดตราด

ภายหลังจากที่พระองค์ได้ เสด็จราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคาเต็มดวง ณ บ้านหว้ากอ ต.คลองวาฬ จ.ประจวบคีรีขันธ์ โดยที่ตั้งชื่อชุมชนว่าชุมชนหัวบ้าน สืบเนื่องมาจากเป็นบริเวณต้นหาดอ่าวประจวบ ประชาชนทั้งหมดในชุมชนนับถือศาสนาพุทธและค่อนข้างมีฐานะดี อาชีพส่วนใหญ่คือรับราชการ ค้าขาย และทำการประมง ตามลำดับ โดยส่วนใหญ่อยู่อาศัยกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมีจำนวนน้อยมากที่จะขายที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ต่อให้บุคคลอื่น หรือหากมีการขายก็จะขายให้กับคนในพื้นที่ จ.ประจวบคีรีขันธ์ เช่นเดียวกัน ซึ่งหากจะทำการนับอายุของชุมชนหัวบ้านนี้มีอายุราว 147 ปี

ในปี พ.ศ. 2441 สมัยรัชกาลที่ 5 จึงย้ายมาอยู่ที่บ้านเกาะหลัก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองประจวบคีรีขันธ์ เมืองชั้นจัตวาซึ่งขึ้นตรงกับเมืองเพชรบุรี จึงมีสถานะเป็นอำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ สังกัดเมืองเพชรบุรี ในช่วงนี้เมืองปราณบุรี ซึ่งมีอาณาเขตติด อำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ด้านทิศเหนือ ซึ่งเคยมีฐานะเป็นเมืองชั้นจัตวา ขึ้นกับเมืองเพชรบุรี ก็ได้จัดตั้งเป็น อำเภอเมืองปราณบุรี สังกัดเมืองเพชรบุรีด้วย ส่วนเมืองกำเนิดนพคุณขึ้นตรงกับเมืองชุมพร ด้วยมีพระราชดำริ สงวนชื่อเมืองปราณไว้ (เมืองเก่าที่ตั้งอยู่ที่ปากน้ำปราณบุรี)

ต่อมา วันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีพระบรมราชองการเหนือเกล้า ให้รวมเอา อำเภอเมืองปราณบุรี อำเภอเมืองประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดเพชรบุรี และอำเภอกำเนิดนพคุณ จังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นเมืองชั้นจัตวามาก่อน เข้ารวมเป็นจังหวัดปราณบุรี ตั้งที่ ต.เกาะหลัก ซึ่งเป็นสถานที่ตั้ง อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ในปัจจุบัน

สภาพหมู่บ้านโดยทั่วไปนั้นมีการจัดตั้งบ้านเมืองอย่างเป็นระเบียบตามแนว ถ.สู้ศึก ซึ่งมีระยะทางรวมประมาณ 2 กิโลเมตร ลักษณะสภาพพื้นที่ชุมชนหัวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบรมชายฝั่งทอดตัวยาวขนานกับพื้นที่ชายหาด อ่าวประจวบซึ่งเป็นอ่าวที่ตั้งอยู่ตรงกลางเมืองประจวบคีรีขันธ์ อยู่ระหว่างอ่าวน้อย และอ่าวมะนาวในพื้นที่ กองบิน 5 ทำให้ จ.ประจวบคีรีขันธ์ ได้ชื่อว่าเป็น “เมืองสามอ่าว” ทำให้ชุมชนหัวบ้านมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ที่ค่อนข้างสวยงาม ชายหาดอันเงียบสงบและวิถีชาวบ้านที่เรียบง่ายเป็นเสน่ห์ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาแวะเวียนอยู่เสมอกอร์ปกับบ้านเรือนในชุมชนที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบ colonial (ยุคอาณานิคม) กลาย ๆ เข้าใจว่าน่าจะกลายมาจาก ชิโน-โปรตุกีส จากทางใต้เช่น ภูเก็ต หรือที่ชุมชนกุฎีจีนแถววัดประยุรวงศาวาส เรียกอีกอย่างว่าอาคารแบบขนมปังขิง (โปรตุเกส) ถ้าแท้จะมีพวกไม้ฉลุมาประดับหลาย ๆ ส่วน แต่จากการสังเกตในการลงชุมชนนั้น เลียนแบบมาแบบลดรูป ลดทอนรายละเอียดบางอย่างซึ่งที่ปรากฏในพื้นที่ชุมชนหัวบ้าน จ.ประจวบฯ และ ที่ จ.ระนอง นั้น ได้รับอิทธิพล จากทางใต้เป็นห้องแถวพื้นถิ่นมีอิทธิพลตะวันตกเลียนแบบรายละเอียดตะวันตกแต่ใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นที่นิยม ตามหัวเมืองยุคหลังสงครามโลก ผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมจีนที่เข้ามาผ่านการเป็นเมืองท่าที่มีการค้าขายผสม กับสถาปัตยกรรมแบบยุโรปและไทยที่แทรกซึมเข้ามากับเหล่าข้าราชการในสมัยรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ทำให้มีทัศนียภาพที่สวยงามซึ่งแม้ว่าเวลาจะล่วงเลยผ่านไปก็ยังคงไว้ซึ่งโครงสร้างเดิมที่สวยงามจะมีเพียงประมาณ ไม่เกิน 10 หลังคาเรือน ที่ปลูกสร้างบ้านรูปแบบใหม่แทนที่บ้านหลังเดิม แต่ยังคงเป็นผู้ที่ถือสิทธิ์คนเดิม

จากที่มาและลักษณะทางกายภาพของชุมชนนั้นนำไปสู่การประกอบอาชีพของคนในชุมชนคือ อาชีพข้าราชการ ร้อยละ 60 ค้าขาย ร้อยละ 25 และอาชีพประมงร้อยละ 15 ในปัจจุบันมีจำนวนบ้านเรือนทั้งหมด 456 หลังคาเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,564 คน แยกเป็นชาย 678 คน และเป็นหญิง 886 คน และสภาพความเป็นอยู่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเนื่องจากมีความสนิทสนมกันมาจากรุ่นสู่รุ่นแม้จะมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน แต่ต่างคนก็ให้เกียรติและเคารพซึ่งกันและกันทำให้กิจกรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชน

ในเรื่องของประเพณีวัฒนธรรมนั้น เนื่องจาก จ.ประจวบคีรีขันธ์ตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคกลางจึงมีประเพณีวัฒนธรรมที่คนในชุมชนมาทำร่วมกันคล้ายคลึงกับจังหวัดอื่น ๆ จึงจะขอยกประเพณีที่เป็นจุดเด่นของพื้นที่มาเพื่อเป็นการระบุอัตลักษณ์ของชุมชนหัวบ้านในเบื้องต้น ดังนี้

1. ประเพณีตักบาตรเพ็ญพุธ หรือตักบาตรพระอุปคุต โดยยึดถือเอาตามประวัติขององค์หลวงปู่พระอุปคุต ว่าทุกพุธที่ตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ ไม่ว่าตรงกับเดือนใดก็ตาม ทุกคนที่นับถือหลวงปู่พระอุปคุต จะออกมาร่วมกันตักบาตรในช่วงเช้ามืดของวันดังกล่าว โดยมีความเชื่อว่า ทุกวันนี้หลวงปู่พระอุปคุตท่านยังมีชีวิตอยู่และจำพรรษาอยู่ในเรือนแก้วกลางสะดือทะเล ท่านจะออกจากสมาธิขึ้นมาบิณฑบาตบนโลกมนุษย์ หากใครได้มีโอกาสใส่บาตรในวันเพ็ญพุธ ก็จะได้อานิสงค์แรงกล้ามากมาย

2. งานสดุดีวีรชน 8 ธันวาคม 2484 เป็นงานรำลึกถึงวีรกรรมที่ทหารอากาศไทยของ กองบินน้อยที่ 5 ร่วมกับประชาชนชาว จ.ประจวบคีรีขันธ์ ทุกคนที่ร่วมกันต่อต้านกองทัพเรือญี่ปุ่นที่ได้ยกพลขึ้นบก ณ อ่าวประจวบ เมื่อเช้ามืดของวันที่ 8 ธันวาคม 2484 อย่างหาญกล้า ในสงครามมหาเอเชียบูรพา และในวันที่ 8 ธันวาคม ของทุกปีกองทัพอากาศได้กำหนดประกอบพิธีวางพวงมาลาและสดุดีวีรกรรม 8 ธันวาคม 2484 ณ อนุสาวรีย์ และบำเพ็ญกุศลแด่วีรชนผู้ล่วงลับ โดยมีผู้บังคับบัญชาระดับสูงของ กองทัพอากาศ ส่วนราชการต่าง ๆ ตลอดจนพี่น้องประชาชนในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์มาร่วมพิธีรำลึกถึงและสดุดี เหล่าวีรชนเป็นประจำทุกปี

ประวัติและพัฒนาการของกลุ่มบ้านอนุรักษ์

จากประวัติศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพและประเพณีวัฒนธรรมของ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ เป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ที่มีมนต์เสน่ห์ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาแวะเวียนอย่างมากในห้วง 5 ปีให้หลังทำให้ความเป็นชุมชนนั้นเปลี่ยนแปลงไป

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ทำให้ อ.เฉลิมพล อภัยรี และแกนนำชุมชน ซึ่งในเบื้องต้นนั้นมีทั้งสิ้น 20 ท่าน มีความกังวลว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวจะทำให้ ความเป็นชุมชน และวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชนหัวบ้านนั้นหายไป จึงได้รวมตัวกันก่อตั้ง “บ้านอนุรักษ์” ซึ่งตั้งอยู่บนถนนสายที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์และมีเรื่องราวอันยาวนานของ อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ด้วยสาเหตุสำคัญ 5 ประการดังนี้

1. จำนวนนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและชาวต่างชาติมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวต่างชาติที่เลือกมาใช้ชีวิตหลังจากการเกษียณอายุราชการและมีห้วงระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้นานขึ้นเรื่อย ๆ

2. การเกิดขึ้นของที่พักในลักษณะของโรงแรมและรีสอร์ท โดยเฉพาะในพื้นที่ริมอ่าวประจวบและอ่าวน้อยมีแนวโน้มที่จะมีจำนวนเพิ่มขึ้น โดยผู้ถือครองส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่ และยิ่งไปกว่านั้นคือเป็นคนต่างชาติ

3. ราคาสินค้าโดยเฉพาะอาหารทะเลมีอัตราสูงขึ้นจากเดิมเป็นสองเท่าทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีอัตราค่าครองชีพที่สูงมากขึ้น

4. บริเวณภายในชุมชนนั้นเริ่มที่จะมีขยะมูลฝอยเพิ่มมากขึ้นกลายเป็นมลพิษที่เกิดขึ้นในชุมชน

5. บน ถ.สละชีพ ซึ่งเป็นถนนที่ทอดตัวคู่ขนานไปกับ ถ.สู้ศึก ของชุมชนหัวบ้านนั้น เริ่มมีสิ่งปลูกสร้างที่เป็นอาคารห้างร้านมากขึ้น จนทำให้คนในชุมชนมองว่า บ้านเรือนแบบเก่านั้นกำลังจะโดนกลืนและหายไป

โดยมีวัตถุประสงค์หลักสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาในลักษณะของนักท่องเที่ยวมากลืนวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าและเรียบง่ายสงบงามของท้องถิ่น ประการที่สอง เพื่อเป็นการต่อยอดความสวยงามของภูมิสถาปัตย์ที่มีอยู่บน ถ.สู้ศึก ชุมชนหัวบ้าน ให้สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ และ ประการสุดท้าย เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนและเยาวชนในชุมชนที่ได้มีการเข้ามาศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่องถึงประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ ผ่านเรื่องราวเกร็ดประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ครั้งสงครามมหาเอเชียบูรพาและข้าวของเครื่องใช้โบราณของปู่ย่าตายาย

พ.ศ. 2553 เป็นครั้งแรกที่ อ.เฉลิมพล อภัยรี สามารถรวบรวมแกนนำที่จะขับเคลื่อนกลุ่มได้ซึ่งเป็นสมาชิกในชุมชน 15 คน และเป็นบุคคลภายนอกชุมชนที่ได้เล็งเห็นปัญหาเฉกเช่นเดียวกันอีก 5 คน อาจารย์เลือกที่จะใช้กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมก่อนในเบื้องต้น นั่นคือการรวมกลุ่มปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพ เพื่อชมทัศนียภาพของชุมชนการที่อาจารย์เลือกกิจกรรมปั่นจักรยานเนื่องมาจาก เป็นกิจกรรมที่สามารถเข้าถึงและเข้าใจได้ง่ายเป็นรูปธรรมโดยอาจารย์ใช้วิธีมีการนัดกันทุกวันที่ 16 และ 1 ของทุกเดือนมารวมพลกันที่บ้านของอาจารย์จากนั้นอาจารย์จะนำปั่นจักรยาน ไปทั่วเมืองประจวบไม่จำกัดเพียงบริเวณถนนสู้ศึกและจะแวะในสถานที่ที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์โดยอาจารย์ จะทำการเล่าเรื่องราวที่มาที่ไปต่างๆของสถานที่นั้นๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่ไม่มีใครทราบ แต่อาจารย์ทราบด้วยเหตุผลที่ว่า คุณพ่อของอาจารย์คือ นาวาอากาศตรี กิ่ง อภัยรี เป็นผู้ที่รักการจดบันทึกปูมประวัติศาสตร์เรื่องราวสำคัญ ๆ ในอดีตไว้ทั้งหมด ในขณะเดียวกันกับการจัดตั้งกลุ่มปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพ ครั้งหนึ่งในการประชุมสมาชิกชุมชนนั้นได้มีข้อเสนอจากสมาชิกท่าหนึ่งว่าควรที่จะจัดให้มีการร่วมกันทำความสะอาดสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดร่วมกับการปั่นจักรยานด้วย อาทิ เมื่อมีการจัดงานถนนคนเดิน จ.ประจวบ ก็จะมีการนำสมาชิกที่ปั่นจักรยานไปร่วมบำเพ็ญประโยชน์เก็บขยะในสถานที่ริมหาดนั้นด้วย

จนกระทั่งในปี พ.ศ.2554 เมื่อมีการดำเนินการกลุ่มปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพมาได้ประมาณ 1 ปี เริ่มมีคนในชุมชนสนใจมาร่วมกิจกรรมเพิ่มมากขึ้นซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเยาวชน อาจารย์ได้มีโอกาสไปร่วมงานสัมมนา ทางวิชาการเวทีหนึ่งจนได้มีโอกาสพบกับอาจารย์ประจำ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อ.เฉลิมพล จึงได้ปรึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการทำบ้านอนุรักษ์ตลอดถนนสู้ศึกว่าจะสามารถทำได้หรือไม่และมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน จนกระทั่งได้ข้อสรุปและมีการเข้ามาสำรวจจากทีมภูมิสถาปัตย์จาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและเขียนออกมาเป็นผังเมืองประจวบฯ

กอร์ปกับ อ.เฉลิมพล ได้มีโอกาสไปดูงานที่ช่องแคบมะละกาที่มีความโดดเด่นไปด้วยประวัติศาสตร์และงานสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์จนได้รับการประกาศให้เป็น"มรดกโลก" ในปี ค.ศ. 2008 หลังจากการดูงานในครั้งนั้นทำให้อาจารย์ได้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มบ้านอนุรักษ์อย่างจริงจังและเป็นจุดเริ่มต้นจากกลุ่มปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพเป็น กลุ่มบ้านอนุรักษ์ จากนั้นเป็นต้นมา

กระบวนการของกลุ่มบ้านอนุรักษ์นั้นประกอบด้วย 3 ขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1. ขั้นตอนของการแสวงหาความรู้ (พ.ศ.2553-2554)

ในขั้นตอนแรกนี้มีรูปแบบของกิจกรรมคือรวบรวมองค์ความรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชนโดยการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นไปด้วยในเวลาเดียวกันโดยมีการประสานความร่วมมือไปสู่ผู้นำชุมชนให้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดขึ้น อ.เฉลิมพล ทำการรวบรวมความรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยมีวิธีการคือกำหนดหัวข้อเป็นประเด็นต่าง ๆ อาทิ ข้าวของเครื่องใช้ที่มีอยู่ในบ้านและให้ผู้ที่นำมาบอกเล่าเรื่องราว วิธีการใช้ แหล่งที่มาของสิ่งของนั้น, เรื่องราวเกร็ดประวัติศาสตร์ช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา, การประกอบอาชีพ และ วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น ซึ่งในเวทีแลกเปลี่ยนดังกล่าว อ.เฉลิมพล จะจัดขึ้นเดือนละครั้งในห้วงปีแรกที่มีการจัดตั้งกลุ่มปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพ และมีการจดบันทึกเรื่องราวที่ได้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรรวมถึงมีการลงลายมือชื่อของผู้ที่เข้าร่วมทุกครั้งเพื่อเป็นการบันทึกจำนวนครั้งและมอบรางวัลผู้เสียสละเพื่อส่วนรวมเป็นใบประกาศนียบัตรมีการรับมอบให้ในวาระการจัดงานวัฒนธรรมประจำปีของจังหวัด ซึ่งในรายละเอียดของกิจกรรมนั้นจะมีการแลกเปลี่ยนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ผ่านข้าวของเครื่องใช้บ้าง แนวทางการประกอบอาชีพบ้าง การแต่งตัวบ้าง หรือแม้แต่อาหารการกิน

นอกจากสมาชิกในชุมชนแล้วผู้ที่เข้าร่วมในการประชุมแล้วทุกครั้ง อ.เฉลิมพล และกลุ่มผู้นำกลุ่มบ้านอนุรักษ์จะนิมนต์พระสงฆ์ที่เป็นเหมือนที่พึ่งของสมาชิกในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของฆารวาสนอกจากนั้นท่านยังเป็นกระบอกเสียงสำคัญที่ได้เชิญชวนสมาชิกชุมชนคนอื่น ๆ ให้มาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนด้วย โดยตลอดการจัดประชุมในแต่ละครั้งนั้นจะมีเจ้าหน้าที่จากเทศบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์ได้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวเสมอ

2. ขั้นตอนของการดำเนินการ (พ.ศ.2554-ปัจจุบัน)

ทางกลุ่มบ้านอนุรักษ์มีขั้นตอนการเผยแพร่ความรู้นำไปสู่การสร้างจิตสำนึกและออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ดังนี้

2.1 การปรับทัศนียภาพบริเวณหน้าบ้านแต่ละหลังคาเรือน ในกิจกรรมการปรับทัศนียภาพนี้ทางกลุ่มได้รับคำแนะนำจากคณาจารย์จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเน้นที่การรักษารูปแบบโครงสร้างเดิมของบ้านไว้และพยายามรักษาความสะอาด ไม่เน้นการปลูกสร้างสิ่งใหม่ ที่จะทำให้เกิดรายจ่าย ซึ่งในเบื้องต้นนั้นจำนวนบ้านในชุมชนมีทั้งสิ้น 500 หลังคาเรือน จนถึงปี พ.ศ. 2558 มีสมาชิกเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 389 หลังคาเรือน ส่วนบ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการเนื่องจาก มีการรื้อและสร้างเป็นสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ไปแล้ว แต่มีจำนวนประมาณ ไม่เกิน 50 หลังคาเรือน แต่ยังคงเข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆ ของกลุ่มบ้านอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมนี้ไม่ได้ดำเนินโครงการตลอด ถ.สู้ศึกทั้งเส้น แต่เริ่มทำตั้งแต่แยกร้านสมบูรณ์พาณิชย์จรดช่องทาง บน .5 เดิม รวมระยะทางประมาณ 1.5 กิโลเมตร เหตุที่เป็นเช่นนั้น กลุ่มแกนนำให้เหตุผลว่าบ้านเรือนที่อยู่ถัดจากร้านสมบูรณ์พาณิชย์ขึ้นไปส่วนมากมีการเปลี่ยนรูปแบบบ้านเรือนไปแล้ว เนื่องจากเกิดไฟไหม้ใหญ่ไปเมื่อปี พ.ศ. 2548 และส่วนใหญ่เป็นบ้านพักของข้าราชการระดับสูง โดยหลังจากที่มีการแสวงหาความรู้ร่วมกันแล้วในขั้นตอนแรกจนเสร็จสิ้น ทำให้สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มส่วนใหญ่รู้สึกมีความภาคภูมิใจที่จะได้ทำกิจกรรมการปรับทัศนียภาพนี้เนื่องจากมีการทราบเหตุผลที่มาที่ไปของกิจกรรมและรู้สึกว่าตนนั้นสามารถเป็นคนหนึ่งที่จะรักษาเรื่องราวที่ล้ำค่าของบรรพบุรุษเอาไว้ได้

2.2 กิจกรรมปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพร่วมกับกิจกรรมจิตอาสารักษาความสะอาด ในช่วงแรกที่ยังไม่ได้มีการก่อตั้งกลุ่มบ้านอนุรักษ์นั้น มีการปฏิบัติกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่องแต่เดิมแล้ว โดยการร่วมกัน ปั่นจักรยานไปรอบตัวเมืองประจวบใช้ระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร ร่วมกับการบอกเล่าเรื่องราว เกร็ดประวัติศาสตร์ต่าง ๆ แต่หลังจากที่ได้มีการรวมกลุ่มเกิดขึ้น อ.เฉลิมพล และผู้นำกลุ่ม ได้มีการพัฒนารูปแบบกิจกรรมดังกล่าวให้มีความน่าสนใจและมีเนื้อหาของกิจกรรมมากยิ่งขึ้น กล่าวคือกิจกรรมนี้จะจัดขึ้น ในวันเสาร์ประจำทุกสัปดาห์เริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ 15.00น. เป็นต้นไป จากนั้นจะปั่นไปรอบตัวเมืองเหมือนกันทุกครั้ง แต่ที่แตกต่างคือจะมีการแวะที่ฐานซึ่งจะเป็นบ้านของ ปราชญ์ประจำท้องถิ่น หรือสมาชิกชุมชนหัวบ้านผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามที่ได้ระบุไว้ในการประชุม เพื่อให้ท่านได้เล่าเรื่องราวต่าง ๆ บ้างก็เป็นพระสงฆ์ บ้างก็เป็นบุคคลเก่าแก่ ให้ได้ถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์บ้าง ถ่ายทอดนิทานพื้นบ้านประจำถิ่นบ้าง หลังจากนั้นเมื่อสิ้นสุดกิจกรรมดังกล่าวก็จะร่วมกันปั่นจักรยานไปที่บริเวณริมหาด อ่าวประจวบ หน้ารูปหล่อหลวงพ่ออุปคุตซึ่งประดิษฐานอยู่หน้าเทศบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์ เพื่อทำกิจกรรมจิตอาสารักษาความสะอาดเนื่องจากมีการจัดกิจกรรมถนนคนเดินในทุกวันเสาร์อยู่แล้ว

โดยเหตุผลที่เลือกจัดกิจกรรมในวันเสาร์ที่มีการจัดกิจกรรมถนนคนเดินนั้นเนื่องจาก เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกผู้ที่พบเห็นให้เกิดความอยากเข้ามามีส่วนร่วม มีจิตสำนึกรักบ้านเกิด และเป็นการประชาสัมพันธ์การทำงานของกลุ่มได้อีกช่องทางหนึ่งด้วย

2.3 กิจกรรมในชั่วโมง กิจกรรมชุมนุม และชั่วโมง วิชาท้องถิ่นของเรา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ของโรงเรียนประจวบวิทยาลัย เนื่องจาก อ.เฉลิมพล รับราชการเป็นอาจารย์อยู่ ณ รร.อ่าวน้อยพิทยาคม จึงได้มีการเสนอแนวทางให้กับ ผอ.รร.ประจวบวิทยาลัย เกี่ยวกับแนวคิดที่ให้เยาวชนที่เป็นเด็กนักเรียนชั้น ม.1 ได้มาศึกษาหาความรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเกิด โดยมีผู้สนับสนุน คือสมาชิกชุมชนหัวบ้าน ผู้รับราชการอยู่ใน รร. ประจวบวิทยาลัยเช่นเดียวกัน คือ อ.ศิริพร สุรเสรณี และ อ.พีรพันธ์ ม่วงงาม โดยมีหลักการและเหตุผลของโครงการคือ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมและเรื่องราวของท้องถิ่นเพื่อให้เกิดจิตสำนึกรักบ้านเกิด สำหรับเหตุผลที่เลือกชั่วโมง วิชาท้องถิ่นของเรา เนื่องจากเพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา และเหมือนเป็นการได้ฝึกปฏิบัติดูสถานที่จริงหลังจากที่ได้มีการเรียนในภาคทฤษฎีเป็นที่เรียบร้อยแล้วผลของกระบวนการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์เพื่อกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชน

หลังจากที่ บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบฯ ได้ทำการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนในการกำหนดอัตลักษณ์เพื่อเป็นปัจจัยในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยผ่านกระบวนการดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ทางชุมชนสามารถกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อเป็นปัจจัยในการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ดังนี้

1. หอยตลับ (ORIENTAL HARD CLAM) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า MERETRIX MATRIX เป็นหอยสองฝาเปลือกหนาผิวมัน มีลายสวยงามขนาดโตเต็มที่ 9-10 เซนติเมตร อาศัยอยู่ตามชายทะเลพื้นทรายละเอียด เมื่อน้ำลงจะฝังตัวอยู่ใต้พื้นทราย 5-10 เซนติเมตรขึ้นไปและเปลือกหอยนำไปทำเครื่องประดับได้ แต่เดิมหอยตลับพบมากในแถบชายฝั่งตั้งแต่จังหวัดตราด จันทบุรี ระยอง ชลบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ จนถึงสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะในพื้นที่อ่าวประจวบ และ อ่าวมะนาว จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นพื้นที่ที่พบหอยตลับในปริมาณมากเนื่องจากชายหาดมีทรายละเอียด และมีความลาดชันต่ำ ทำให้มีพื้นที่เหมาะแก่การเจริญของหอยตลับเป็นอย่างยิ่ง แต่ปัจจุบันหอยตลับกำลังลดจำนวนลงเนื่องจากถูกล่าและหอยไม่สามารถแพร่พันธุ์ได้ทันการจับ แต่ก็เป็นที่น่ายินดีว่าในปัจจุบันกรมประมงโดยศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งประจวบคีรีขันธ์สามารถเพาะพันธุ์หอยตลับและปล่อยหอยตลับกลับคืนสู่ธรรมชาติได้แล้ว พื้นที่ที่ทำการปล่อยหอยตลับคือ อ่าวประจวบ อ่าวมะนาว ซึ่งทางศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งประจวบคีรีขันธ์ ได้ทำโครงการร่วมกับ ชุมชนต่างๆ รวมไปถึงชุมชนหัวบ้าน และกองบิน 53 ในการปล่อยหอยตลับกลับสู่อ่าวประจวบและอ่าวมะนาวเพื่อให้เป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุกรรมหอยตลับต่อไป

2. ยุวชนทหาร ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร เกิดเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ.2460 เป็นบุตรคนที่ 3 ของนายเยื้อนและนางเปล่ง ศิริเสถียร มีภูมิลำเนาอยู่ที่ชุมชนหัวบ้านและอยู่ที่นั่นเรื่อยมาจนสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบจึงได้ย้ายไปอยู่ที่อื่น ส่วนบ้านที่เคยพักอาศัยนั้นได้ขายให้กับเพื่อนบ้านในขณะนั้น ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร เคยเรียนหนังสือในโรงเรียนเทศบาล (โรงเรียนอนุบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์ปัจจุบัน) สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วเข้าเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนประจำจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (โรงเรียนประจวบวิทยาลัยในปัจจุบัน) เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2483 ขณะนั้นมีนายเลี้ยง กาญจนะวสิต เป็นครูใหญ่ ขณะที่กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 นั้น ได้สมัครเข้าเป็นลูกเสือสังกัดกองลูกเสือโรงเรียนประจำจังหวัด อันดับหมายเลขทะเบียน 592

ประมาณต้นเดือนสิงหาคม พ.ศ.2484 ข่าวที่ว่าญี่ปุ่นหรือพันธมิตรจะบุกประเทศไทยได้แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว แต่ก็หาได้มีใครเฉลียวใจว่าเหตุการณ์จุอุบัติขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นขั้น กำลังฝ่ายทหารและพลเรือนมีการเตรียมพร้อมเป็นบางส่วนอีกบางส่วนได้แยกไปเตรียมงานเพื่อประกอบพิธีฉลองรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นงานประจำปี และแล้วเหตุการณ์ซึ่งดูเหมือนจะคาดการณ์ไว้ก่อนแล้วนั้นก็อุบัติขึ้น เมื่อเช้าตรู่ของ วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2484 กำลังทหารฝ่ายญี่ปุ่นได้จู่โจมเพื่อเข้ายึดประเทศไทยพร้อมกันหลายจุดโดยเฉพาะที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ การต่อสู้ได้ดำเนินไปอย่างดุเดือดทั้งด้านอ่าวมะนาวและอ่าวประจวบคีรีขันธ์ บรรดาทหารและพลเรือนก็เข้าทำหน้าที่ป้องกันอย่างเหนียวแน่น แม้กำลังฝ่ายเราจะเสียเปรียบอย่างมากมาย แต่ด้วยน้ำใจอันห้าวหาญและความรักชาติ เป็นพลังสำคัญกระตุ้นให้ทุกคนมิได้ย่อท้อ ยินดีเสียสละแม้ชีวิต โดยเฉพาะในกองบินน้อยที่ 5 ขณะนั้นบรรดาครอบครัวทหารส่วนใหญ่ เป็นคนแก่สตรีและเด็ก เริ่มทะยอยกันหลบหนีออกมาหลบซ่อนกันอยู่บนเขาล้อมหมวก ส่วนเด็กผู้ชายเมื่อโตหน่อยต่างก็ได้ช่วยเหลือโดยนำเสบียงอาหารและกระสุนลำเลียงไปตามจุดต่างๆ ที่กำลังยิงต้านทานตามแนวชายฝั่งทะเล ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร เป็นผู้หนึ่งที่ช่วยเหลือฝ่ายทหารในการลำเลียงกระสุนด้วยผู้หนึ่ง เป็นคราวเคราะห์ของลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร ในขณะที่กำลังนำกระสุนไปส่งยังจุดที่ตั้งปืนแห่งหนึ่งทาง

แนวรบด้านอ่าวมะนาว ข้าศึกได้ยิงกระหน่ำมายังเขาอย่างหนาแน่น กระสุนนัดหนึ่งพุ่งเจาะทะลุลำคอของเขา เป็นผลให้ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร ทรุดลงกับพื้นทันที เมื่อตั้งสติได้เขาก็รีบกระเสือกกระสนกลับไปทางหลังแนวยิงด้านเชิงเขาล้อมหมวก แม้หน่วยพยาบาลจะได้พยายามให้การรักษาอย่างเต็มที่ แต่เนื่องจากบาดแผลที่ถูกยิงสาหัสมาก ในที่สุดเขาก็สิ้นชีวิตในบ่ายวันรุ่งขึ้นคือวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2484

เนื่องจากลูกเสือเอกบุญยิ่ง สิริเสถียร ได้ประกอบวีรกรรมอันห้าวหาญในการเสี่ยงตายร่วมกับทหารโดยมิได้หวาดหวั่นต่ออันตรายที่จะพึงเกิดขึ้น มิได้นิ่งดูดายเมื่อภัยของชาติมาถึงเขายินดีพลีชีพและเลือดเนื้อช่วยสนับสนุนต่อสู้ข้าศึกป้องกันประเทศชาติ เพื่อให้รอดพ้นจากอริราชศัตรู ทั้ง ๆ ที่ยังเยาว์อยู่ ทางราชการได้พิจารณาเห็นคุณงามความดีจึงได้ขอพระราชทานยศให้ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร และจารึกชื่อไว้ ณ อนุสรณ์วีรชน 8 ธันวาคม 2484 ในกองบิน 53 จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และเนื่องจาก ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในพื้นที่ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ทางจังหวัดประจวบคีรีขันธ์จึงได้จัดสร้างอนุสาวรีย์ ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร ไว้ ณ โรงเรียนประจวบวิทยาลัย ในพื้นที่ของชุมชนหัวบ้าน และนับเป็นโรงเรียนที่ลูกเสือเอกบุญยิ่งเคยศึกษา เพื่อเป็นที่ระลึกถึงความกล้าหาญให้อนุชนคนรุ่นหลังได้เอาเป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งนอกเหนือจากที่จะเป็นที่ระลึกแล้วยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญที่นักท่องเที่ยวจะได้เดินทางมาเที่ยวชมและเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไปพร้อม ๆ กัน

ทั้งสองสิ่งไม่ว่าจะเป็นหอยตลับที่มีอยู่มากในพื้นที่อ่าวประจวบและอนุสาวรีย์ลูกเสือเอกบุญยิ่ง ศิริเสถียร นั้นล้วนเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมชุมชนหัวบ้านอีกทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นให้นักท่องเที่ยวหันมาสนใจประวัติศาสตร์และร่วมกิจกรรมกับ กลุ่มบ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบฯ อีกด้วย

3. ขั้นตอนการประเมินผล

กลุ่มอนุรักษ์บ้านเก่ามีการประเมินผลแบบไม่เป็นทางการผ่านการสังเกตการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน ทางกลุ่มอนุรักษ์จะสังเกตจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆในแต่ละครั้งว่ามีจำนวนคนเพิ่มมากขึ้นหรือไม่และเป็นสมาชิกหน้าใหม่บ้างหรือไม่ นอกจากนั้นยังสังเกตจากการขอความร่วมมือให้เข้าร่วมประชุมประจำเดือนเพื่อทำการประเมินกิจกรรมในแต่ละเดือนว่าในการดำเนินการนั้นมีข้อผิดพลาดต้องแก้ไขเพิ่มเติมหรือพัฒนาอย่างไรบ้าง และประการสุดท้ายสังเกตจากการพยายามพัฒนาหน้าบ้านของคนในชุมชนให้มีความสะอาดสะอ้านสวยงาม โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับความใหม่หรือเก่าแต่จะให้ความสำคัญกับความสะอาดและการตกแต่งโดยใช้ข้าวของเครื่องใช้ที่มีอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน

ผลการศึกษา “กระบวนการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนในการกำหนดอัตลักษณ์เพื่อเป็นปัจจัยในการส่งเสริมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษา บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์” กลุ่มบ้านอนุรักษ์ มีองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สำคัญ อันได้แก่

1. ระบบเครือญาติ : กล่าวได้ว่าสมาชิกในชุมชนหัวบ้านมีการรวมตัวอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากสมาชิกในชุมชนสำนึกในความเป็นครอบครัวเดียวกัน แม้จะไม่ได้มาจากเชื้อสายเดียวกัน แต่ด้วยความที่เป็นชุมชนขนาดเล็ก และคนส่วนใหญ่ก็รู้จักกันหมดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจึงมีความสนิทสนมกัน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และมีความรู้สึกว่าปัญหาที่เกิดขึ้นที่เป็นมูลเหตุให้มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์นี้ขึ้นเป็นปัญหาร่วมกันของคนทั้งชุมชน ไม่ได้เป็นพียงปัญหาของใครคนใดคนหนึ่ง ดังนั้นทำให้การดำเนินการทุกขั้นตอนของกลุ่มบ้านอนุรักษ์นั้นจะมีสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมด้วยเสมอ เหมือนกับมาช่วยกันคิดเรื่องในบ้านของตนเอง

2. ผู้นำชุมชน : ผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เนื่องจากมีอิทธิพลสำคัญในการกระตุ้น ชี้แนะ ช่วยเหลือ วางแผนและผลักดัน ที่สำคัญคือการนำกลุ่มปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย เช่นในกรณีของกลุ่มบ้านอนุรักษ์ที่มี อ.เฉลิมพล อภัยรี เป็นผู้นำกลุ่ม ซึ่งแม้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจะเป็นปัญหาที่ทุกคนในชุมชนเผชิญและตระหนักในปัญหา แต่ อ.เฉลิมพล กลับเป็นคนที่มีจิตอาสา ริเริ่มและหาแนวทางในการที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยการเป็นตัวกลางประสาน กระตุ้น และวางแผนการดำเนินการต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่ อ.เฉลิมพลคำนึงถึงมากที่สุดคือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

3. สำนึกในท้องถิ่น : การที่บุคคลในชุมชนมีจิตสำนึกต่อชุมชนและท้องถิ่นของตนเอง ปรารถนาที่จะเห็น การพัฒนาชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ จึงมีความตั้งใจและร่วมแรงร่วมใจในการทำงานร่วมกันโดยยึดส่วนรวมเป็นใหญ่การที่เห็นปัญหาร่วมกันและมีความเสียสละที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชนให้ผ่านพ้นไปได้ ดังเช่นในการดำเนินการของกลุ่มบ้านอนุรักษ์ที่สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันที่จะสร้างภูมิคุมกันให้เกิดกับชุมชน

ส่วนที่เป็นกระบวนการทุนทางสังคม: ประกอบด้วย 3 ส่วน อันได้แก่

1. ส่วนที่เป็นระบบคิด : ระบบคิดของคนในชุมชนที่เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การรวมกลุ่มบ้านอนุรักษ์ประสบผลสำเร็จสำเร็จคือการตระหนักในปัญหาร่วมกันว่าหากปล่อยให้ชุมชนอยู่ในการท่องเที่ยวกระแสหลักต่อไปบ้านเมืองที่เป็นถิ่นที่อยู่ตั้งแต่เกิดมานั้นจะไม่เหมือนเดิม ทั้งเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน หรือแม้แต่การเป็นเจ้าของผืนแผ่นดินที่ตกไปอยู่เป็นกรรมสิทธิ์ของชาวต่างชาติล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นและสมาชิกในชุมชนมีระบบคิดที่ตระหนักว่าสิ่งเหล่านี้คือปัญหาจากนั้นจึงมีการรวมกลุ่มกันและช่วยกันคนละไม้คนละมือด้วยความเสียสละ

2. ส่วนที่เป็นวิธีปฏิบัติ : เป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับระบบคิด อย่างชุมชนหัวบ้าน สมาชิกในชุมชนมีระบบคิดและค่านิยมของความเป็นพี่น้อง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบคิดดังกล่าวก็จะส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้ออาทรและมีความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนสมาชิกทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจและรู้สึกหวงแหน

3. ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ : เป็นส่วนที่เกิดจากผลของการที่สมาชิกในชุมชนมีระบบคิดและวิธีปฏิบัติอย่างไร ซึ่งผลลัพธ์ของการรวมกลุ่มก่อตั้งกลุ่มบ้านอนุรักษ์นั้นคือการที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกหวงแหนและเป็นเจ้าของชุมชนซึ่งความรู้สึกนี้เองจะนำไปสู่การร่วมแรงร่วมใจกันในการเผชิญวิกฤตปัญหาและยังสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

สรุป

ในการศึกษาเรื่อง “กระบวนการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อกำหนดอัตลักษณ์เพื่อเป็นปัจจัยในการส่งเสริมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษา บ้านอนุรักษ์ ชุมชนหัวบ้าน อ.เมือง จ.ประจวบฯ” ผู้ศึกษาพบว่า แม้ว่าชุมชนจะเกิดปัญหาหรือภัยคุกคามและคนในชุมชนก็ได้เล็งเห็นปัญหานั้น ๆ แต่สิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่เหนียวแน่นในการที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่จะสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ ประการแรกคือ การมีผู้นำชุมชนที่ดี และกล้าที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาโดยจากการศึกษาเรื่องนี้นั้นพบว่าการที่ผู้นำมีจิตใจตั้งมั่นอันบริสุทธิ์มุ่งหวังที่จะเห็นคนในท้องถิ่นนั้นอยู่อย่างมีความสุขโดยขจัดภัยคุกคามต่าง ๆ ออกไป และวางแผนดำเนินการกลุ่มบ้านอนุรักษ์ โดยมีสาเหตุสำคัญประการทีสองเป็นตัวขับเคลื่อนหลักคือ จิตสำนึกที่ดี ซึ่งคนในท้องถิ่นทุกคนรวมถึงผู้นำมีจิตสำนึกที่ดีแล้วนั้นก็สามารถดำเนินการสิ่งต่าง ๆ ให้ผ่านพ้นและสำเร็จไปได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจไว้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. ควรมีการค้นหาและฟื้นฟูทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่ตั้งแต่ดั้งเดิม ได้แก่ ระบบเครือญาติ ผู้นำ และความไว้วางใจมาใช้ในการพัฒนาด้านอื่น ๆ หรือปัญหาอื่น ๆ ในชุมชน

2. ควรส่งเสริมการสร้างผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ให้มาก ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการสานต่องานพัฒนาชุมชนในยุคต่อไป และกลุ่มไม่ล่มสลายหากหมดยุคผู้นำรุ่นบุกเบิก

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

ควรศึกษาบทบาทของภาครัฐทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงองค์กรเอกชนในการสนับสนุนให้เกิดกระบวนการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์เพื่อกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชน

รายการอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

จิรายุ อิศรางกูล ณ อยุธยา. (2553). *ประเทศไทย: ก้าวไปข้างหน้าด้วยการพัฒนาที่สมดุล*. กรุงเทพฯ: บริษัท ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด.

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

วิถีชุมชนเมืองและความเป็นเมือง

ความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของนักศึกษาหลักสูตร ประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ 3

Understanding of the Sufficiency Economy Philosophy and how the Third-year Students from a Vocational Institution Apply it to Everyday-life Context

วราภรณ์ เหลืองวิไล[34]

Abstract

The philosophy of Sufficiency Economy is the royal thought of King Bhumibol Adulyadej that consists of moderation, rationality, and self-immunity by applying the knowledge and moral as guidelines in living. His Majesty's philosophy is to value people for central of the development and to be ready for the increasing globalization. As a fundamental part for the improvement of country, teenagers are supposed to understand and apply the philosophy of Sufficiency Economy to their lives in order to handle the social changes and to solve the social problems in the future. This research aims to study the level of understanding of the Sufficiency Economy philosophy and how students apply it to everyday-life context. The Simple Random Sampling was administered to a sample group of 224 students from a Thonburi-based vocational institution. The data were analyzed to indicate percentage, average and Pearson's correlation coefficient.

The findings revealed that students had well understanding and prospective behaviors towards the Sufficiency Economy philosophy. Comparison between the understanding level and such behaviors showed the positive relationship or the same-direction relationship at 0.01 of statistical significance.

Keywords : Behavior, Role of Students, Sufficiency Economy Philosophy

บทคัดย่อ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง โดยใช้ความรู้ พร้อมกับมีคุณธรรมเป็นพื้นฐานของจิตใจและการดำเนินชีวิต มุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งวัยรุ่นเสมือนเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ฉะนั้นหากวัยรุ่นมีความเข้าใจและสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน อาจเป็นส่วนช่วยให้สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงและลดปัญหาสังคมที่อาจเกิดขึ้นได้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษา "พฤติกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ 3 : กรณีศึกษาสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งย่านธนบุรี" โดยดำเนินการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 224 คน จากสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่ง ย่านธนบุรี และประมวลผลหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน

ผลการศึกษาระดับความเข้าใจ และพฤติกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีระดับความเข้าใจ และพฤติกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาท

[34] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ของนักศึกษาอยู่ในระดับมาก และหากพิจารณาความสัมพันธ์ พบว่า ระดับความเข้าใจ และพฤติกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษามีความสัมพันธ์ทางบวก หรือมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01

คำสำคัญ : พฤติกรรม, บทบาทของนักศึกษา, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

บทนำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ได้พระราชทานให้กับพสกนิกรชาวไทย มาตั้งแต่พุทธศักราช 2516 ประกอบด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง โดยใช้ความรู้อย่างรอบรู้รอบคอบ พร้อมกับมีคุณธรรมเป็นพื้นฐานของจิตใจและการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นหลักคิด และแนวทางในการปฏิบัติ ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มุ่งสู่ความสมดุลทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2552) ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2540) โดยคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย จึงได้อัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มาเป็นกรอบแนวคิด เพื่อปรับเปลี่ยนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ให้สามารถรับมือกับวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยได้แสดงจุดหักเหต่อแนวคิดการวางแผนที่สำคัญ คือ การหันกลับมาให้ความสำคัญกับการพัฒนา โดยมี “คน” เป็นศูนย์กลาง ซึ่งหมายถึง การพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพของคน และมุ่งเน้นให้คนได้รับประโยชน์โดยตรงจากการพัฒนา การกำหนดวัตถุประสงค์เป้าหมาย และยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้สะท้อนวิสัยทัศน์การพัฒนาที่ใกล้เคียงกับแนวคิดการพัฒนาเพื่อ “ความอยู่ดีมีสุข” ของประชาชน ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักของทุกสังคม และได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวคิดต่อเนื่องถึงในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545-2549) ฉบับที่ 10 (2550-2554) โดยเน้น “การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ” เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมโดยยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง และเน้นให้สังคมมีความสุขอย่างยั่งยืน ปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2555) ได้พัฒนาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (2555-2559) เน้นให้ความสำคัญกับการที่ประเทศมีความมั่นคงเป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มุ่งสู่การสร้างภูมิคุ้มกันจากวิกฤติที่เกิดขึ้นในทุกด้าน โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ 7 ประการ ได้แก่ การสร้างฐานการผลิตให้เข้มแข็งสมดุล อย่างสร้างสรรค์ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการผลิต การค้า การลงทุน การพัฒนาคุณภาพคน ทั้งความรู้คู่คุณธรรม สังคม มั่นคงเป็นธรรม มีพลังและเอื้ออาทร เน้นการผลิตและบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงของพลังงานและอาหาร และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาประเทศนั้นมีปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ คือ มนุษย์ หรือ คนซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาติประจำประเทศไทย (UNDP) (2550) และแนวทางนี้ยังสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยเน้นในเรื่องการพัฒนาความเป็นมนุษย์และความยั่งยืนของการพัฒนา ให้ความสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุขมากกว่าความมั่งคั่ง และเห็นคุณค่าการเรียนรู้ ซึ่ง UNDP ได้จัดทำรายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย ปี 2550 “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน” โดยได้นำเสนอในประเด็นของแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่เข้าใจง่ายและปฏิบัติได้จริง เป็นแนวคิดที่ตกผลึกมากจากประสบการณ์การพัฒนาประเทศในสถานการณ์จริง ดังนั้นจึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับประเทศอื่น ๆ ที่มีพัฒนาภายใต้สถานการณ์ที่คล้ายคลึงกันได้ และแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีการเชื่อมโยงการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเข้ากับเรื่องการปลูกฝังคุณค่าของความเป็นคน โดยเน้นที่ “การคิดให้ถูก” จึงทำให้การพัฒนามีมิติที่ลึกซึ้ง ดังนั้นเมื่อปัจจัยหลักในการพัฒนาประเทศคือ ประชากรในประเทศ สราวุธ ไพฑูรย์พงษ์ (2554) จึงชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ประชากรของประเทศไทยนับตั้งแต่ปี 2553 ว่าประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยมีจำนวนผู้สูงอายุ 8.01 ล้านคนจากประชากร 64.7 ล้านคน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 11.9 ของประชากรทั้งประเทศ วัยแรงงานต้องรับภาระหน้าที่การทำงานที่ยาวนาน และดูแลผู้สูงอายุในสัดส่วน 1.6 คนต่อผู้สูงอายุ 1 คน ในอีก 30 ปีข้างหน้า ดังนั้นเด็กและเยาวชน จึงเป็นเสมือนกำลังรากฐานที่สำคัญในการมีส่วนร่วมนำสังคมและพัฒนา

ประเทศในอนาคต ซึ่งการสร้างความเข้มแข็ง ความมีภูมิคุ้มกันให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัต โดยให้เด็กและเยาวชนเติบโตเป็นกำลังแรงงานที่มีคุณภาพ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

เด็กและเยาวชนกลุ่มที่กำลังจะก้าวเข้าสู่วัยแรงงานก็คือกลุ่มที่เราเรียกว่า “วัยรุ่น” หากกล่าวถึงสถานการณ์วัยรุ่นในยุคโลกาภิวัตน์โลกแห่งทุนนิยม การบริโภคนิยม โลกแห่งการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วหรือเรียกว่ายุคดิจิตอล วัยรุ่นจึงเป็นวัยที่ได้รับผลกระทบการการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ โดย สำนักงานวิจัย และพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน (สพช.) (2555) ชี้ให้เห็นถึงปัญหาสำคัญของวัยรุ่นในปัจจุบันไว้ดังนี้ ปัญหาด้านเพศ ปัญหาด้านยาเสพติด และปัญหาความรุนแรง การทะเลาะวิวาทระหว่างกลุ่ม จากผลสำรวจของสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์และวิเคราะห์ข้อมูลโดยสำนักอนามัยการเจริญพันธุ์กรมอนามัย (2555) พบว่า 1) ปัญหาของ “คุณแม่วัยใส” 2) ปัญหาเด็กไทยติดเล่นเกมออนไลน์และส่งผลถึงการเข้าถึงแหล่งอบายมุขในโลกออนไลน์ 3) ปัญหาวัยรุ่นไทยกับการดื่มแอลกอฮอล์ และ 4) ปัญหาวัยรุ่นไทยสูบบุหรี่ ดังนั้นจากข้อความข้างต้นสะท้อนได้ว่าวัยรุ่นในสังคมไทยยุคนี้กล่าวได้ว่าขาดภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ฉะนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการแก้ไขปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นนั้น คือการหาเครื่องมือหรือกลไกใดกลไกหนึ่งมาใช้ในการแก้ไขปัญหาซึ่งเครื่องมือที่สำคัญและสามารถที่จะแก้ไขปัญหาสังคมที่เกี่ยวกับวัยรุ่นได้เป็นอย่างดีนั้นในทัศนะของผู้ศึกษา เห็นสอดคล้องกับ สหประชาชาติประจำประเทศไทย (UNDP) (2550) คือ การใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักการพัฒนาที่มุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลาง เน้นการพัฒนาให้คนมีประสิทธิภาพในทุกๆด้าน เป็นการดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง เพื่อให้สามารถรับมือความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงจากซีกโลกหนึ่ง จะส่งผลกระทบถึงอีกซีกโลกหนึ่งอย่างรวดเร็ว ดังนั้นวัยรุ่นต้องมีสติ ใช้ปัญญา ต้องไม่ประมาท การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษา“พฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 3 : กรณีศึกษาสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งย่านธนบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) พฤติกรรมตามบทบาทของนักศึกษา และความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับพฤติกรรมตามบทบาทของนักศึกษา โดยศึกษาจากกลุ่มประชากรที่เป็นนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ของสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งย่านธนบุรี ซึ่งถือได้ว่าเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคต

ซึ่งหากเริ่มต้นทำความเข้าใจถึงความหมายของคำต่าง ๆ จะทำให้การศึกษาวิจัยนี้ง่ายยิ่งขึ้น โดยศึกษาผ่านการทบทวนวรรณกรรมต่าง โดยเริ่มต้นจากคำว่า เศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียดตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้านความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ และเงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (ประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำเผยแพร่ เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงกล่าวไว้ว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา การเพื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจโดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะประเทศ และประชาชนไทยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่

สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้...” หรือสุเมธ ตันติเวชกุล (2544) ได้กล่าวถึงการพัฒนาในรูปแบบของการพัฒนาชุมชนให้เป็นในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง คือ การใช้ “คน” เป็นเป้าหมาย เน้น “การพัฒนาแบบองค์รวม” หรือ “การพัฒนาอย่างบูรณาการ” ในทุกมิติไม่ว่าจะเป็นมิติเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง ฯลฯ การใช้ “พลังทางสังคม” ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาในรูปของกลุ่ม เครือข่ายหรือประชาสังคม กล่าวได้ว่าเป็นการผนึกกำลังของทุกฝ่ายในรูปแบบ “พหุภาคี” คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยแนวความคิดนี้ได้สอดคล้องกับคณะผู้จัดทำ ตัวอย่างหน่วยการจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะอยู่อย่างพอเพียง ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (2555) กล่าวว่า หลักพอเพียง คือ หลักพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนดัดแปลงมาจากนิยามของ World Commission on Environment and Development (1983) เสนอว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ รูปแบบของการพัฒนา ที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอม ยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง”

แนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่น วัยรุ่นเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต อยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากความเป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และวัฒนธรรม เป็นวัยแห่งการเรียนรู้ในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านบวก หรือด้านลบ ที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมรอบด้าน จึงส่งผลให้วัยนี้เป็นวัยที่มักพบกับการเกิดปัญหา และความเสี่ยงมากที่สุดในชีวิต ดังนั้นการค้นหาเอกลักษณ์ที่เป็นตัวตนของวัยรุ่นให้เจอ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะส่งผลให้วัยรุ่นเข้าใจในบทบาทหน้าที่ และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่รู้จักความสามารถของตน รวมทั้งมีการวางแผนชีวิตที่เหมาะสม ซึ่งการที่จะทำให้วัยรุ่นเติบโตไปเป็น “วัยรุ่นที่มีคุณภาพ” นั้นมีทั้งปัจจัยภายในที่เกิดจากพัฒนาการ การเจริญเติบโตจากกลไกธรรมชาติ และปัจจัยภายนอก ซึ่งปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลและส่งผลกับวัยรุ่น ซึ่งถือเป็นอุปสรรคหนึ่งในการเป็นวัยรุ่นที่มีคุณภาพ และนำไปสู่สถานการณ์ปัญหาในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น มิติพัฒนาการทางสังคม หรือ การคบเพื่อน เพื่อนเป็นคนที่มีอิทธิพล และมีความสำคัญต่อจิตใจของวัยรุ่นเป็นอย่างมาก ซึ่งจุดที่มีผลสืบเนื่องมาจากพัฒนาการทางจิตใจของวัยรุ่นนั่นเอง เพราะวัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการยอมรับจากเพื่อนฝูง หรือผู้คนครอบข้าง และเป็นวันที่กำลังคนหาตนเอง (สุพล บุญทรง, 2523) ดังนั้นการเลือกคบเพื่อนของวัยรุ่นจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งและส่งผลต่อการพฤติกรรมของวัยรุ่น ดังคำกล่าวในพุทธศาสนสุภาษิต ที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล คบคนชั่วพาให้ตัวอับจน” มิติด้านสื่อและการแสดงออกทางเพศ สื่อ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือทุกชนิด เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิด และการแสดงออกทางพฤติกรรมของวัยรุ่นโดยทางอ้อม เพราะวัยรุ่นเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ ลอกเลียนแบบพฤติกรรมทั้งถูก และผิดได้อย่างง่ายดาย เช่น เด็กจะมีพฤติกรรมการเลียนแบบศิลปิน ดารา นักร้องที่ชื่นชอบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งตัว คำพูด ท่าทาง ทรงผม เป็นต้น ดังนั้นบุคคลเหล่านี้จะต้องเป็นตัวอย่างในการใช้ชีวิตที่ดีให้กับวัยรุ่น (สุชา จันทน์เอม, 2529) มิติการเสี่ยงโชคปัญหาของวัยรุ่นเรื่องการเสี่ยงโชคที่จะพบมากตามหน้าสื่อต่างๆ ก็คือ “เสี่ยงพนัน” เช่น การพนันบอล จากงานวิจัยของคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ จากโครงการ Child Watch ชี้ให้เห็นว่าวัยรุ่นมัธยมศึกษาและอุดมศึกษามีการเล่นพนันบอลไม่ต่ำกว่า 500,000 คน คิดเป็น 5% ของช่วงอายุวัยรุ่น และเป็น 25%ของผู้ที่อยู่ในวงการพนันบอล มิติความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น ความแตกต่างทางความคิดของเด็กอาชีวะจนเป็นผลให้เกิดการตีกัน จนเกิดผลกระทบกับผู้บริสุทธิ์ในหลายๆครั้ง ผลจากการสำรวจกลุ่มเด็กเยาวชน 150,000 คน ทั่วประเทศ พบว่าเด็กนักศึกษาในระดับมัธยมศึกษา และอาชีวศึกษาทั้งในระดับ ทั้ง ในระดับ ปวช. และ ปวส. อยู่ในวังวนของการใช้ความรุนแรง การใช้กำลังระหว่างเพื่อนนักศึกษาด้วยกัน ประมาณ 1 ใน 10 หรือประมาณ 700,000 คน จากจำนวนนักศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ปวช. และ ปวส. (ผลวิจัยของโครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชน รายจังหวัด (Child Watch, 2550) ความแตกต่างทางชาติพันธุ์เป็นผลให้เกิดการไม่เคารพสิทธิความเป็นมนุษย์ซึ่งกันและกัน ความแตกต่างทางความคิดทางการเมืองโน้มน้าวให้เลือกข้างและวัยรุ่นซึ่งเป็นผู้ที่มีภูมิคุ้นกันในตัวน้อย เป็นวัยแห่งการเรียนรู้ ดังนั้นผลกระทบทางด้านการเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมจึงเกิดขึ้นกับวัยรุ่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

และแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทนักศึกษา“นักศึกษา” โดยจำแนกบทบาทตามลักษณะของสังคม วัฒนธรรม และจิตวิทยา ไว้ 4 บทบาท ได้แก่ บทบาทของนักศึกษาตามที่โรงเรียนกำหนด โรงเรียนได้กำหนดบทบาทให้นักศึกษาแสดงพฤติกรรมดังนี้ นักศึกษาจะต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ,กฎเกณฑ์ ที่โรงเรียนกำหนด ปฏิบัติตามคำสั่งของครู โดยไม่มีข้อโต้แย้ง

ต้องตั้งใจเรียน ต้องปฏิบัติตนให้เป็นคนดี ไม่ประพฤติในสิ่งที่ทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อตนเองและผู้อื่น บทบาทของนักศึกษาตามความคาดหวังของสังคม ดังคำกล่าวที่ว่า “เด็กวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า” ดังนั้นความคาดหวังของสังคมคือ คาดหวังให้นักศึกษาโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีความรับผิดชอบต่อสังคม และช่วยเหลือสังคมตามโอกาสอันควร ดังนั้น นักศึกษาควรปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ผู้ที่มีกริยามารยาทงาม ควรช่วยเหลือสังคม และปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ควรตั้งใจเรียนและเมื่อจบการศึกษาจะได้มีงานทำเป็นหลักแหล่งบทบาทของนักศึกษาในลักษณะจรรยาบรรณ นักศึกษาจะต้อง “แสวงหาความรู้ เคารพครูอาจารย์ รักการศึกษา มีจรรยาเรียบร้อย มักน้อยตามฐานะ เสียสละเพื่อสถาบัน มุ่งมั่นประพฤติดีหลีกหนีสิ่งชั่ว ไม่มั่วสิ่งเสพติด รู้จักคิดใช้ปัญญา” บทบาทของนักศึกษาที่พึงประสงค์ เพื่อให้นักศึกษาได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ดังนั้นทุกฝ่ายจึงต้องบ่มเพาะนักศึกษาให้เติบโตไปในแนวทางที่ดี ดังนั้นบทบาทที่นักศึกษาพึงมี คือ บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อตนเอง นักศึกษาต้องรู้ว่าตนเองเป็นใครเข้าใจถึงหน้าที่ของตนเองอย่างถ่องแท้ รู้ว่าต้นเองเป็นนักศึกษามีหน้าที่ต้องตั้งใจเรียน ฟังคำสั่งสอนของครู มีวินัยในตนเอง เคารพกฎ และระเบียบวินัย วิจารณญาณในการเลือกคบเพื่อน ฝึกการตรงต่อเวลา สิ่งเหล่านี้จะบ่มเพาะให้นักศึกษาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อครอบครัว นักศึกษาต้องมีความกตัญญูต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว รวมถึงญาติพี่น้อง โดยการทำความดี ขยันหมั่นเพียรในการเรียน อยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของท่าน ช่วยเหลืองานบ้านตามสมควร ประพฤติตนให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีของสังคม ไม่ประพฤติตนให้เกิดความเสื่อมเสียต่อวงศ์ตระกูล กระทำเหล่านี้จะให้บิดามารดา และวงศ์ตระกูลเกิดความปลาบปลื้ม และความภาคภูมิใจในตัวนักศึกษาเป็นอย่างมาก บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อครู ครูเปรียบเสมือนบุพการีคนที่สองรอง จากบิดามารดา ดังนั้นนักศึกษาควรให้ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอน และอยู่ในโอวาทของครู รวมถึงการตั้งใจเรียนเป็นลูกศิษย์ที่ดีของครู ปฏิบัติตนเป็นคนดี เมื่อศิษย์เป็นคนดี ก็จะสร้างให้ผู้เป็นครูที่ภาคภูมิใจกับนักศึกษา สิ่งนี้ก็ถือเป็นความสุขของครูทุกคน บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อเพื่อน ดังคำสุภาษิตที่ว่า “คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว คบคนชั่วอัปราชัย” “คบคนพาลพาลไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” หรือ “เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก” การเลือกคบเพื่อนจึงเป็นสิ่งสำคัญกับนักศึกษาเป็นอย่างมาก ดังนั้นนักศึกษาจึงต้องมีเหตุผล และคิดใคร่ครวญให้รอบครอบในการเลือกคบเพื่อน นอกจากนั้นตัวนักศึกษาเองก็ต้องปฏิบัติตนเองให้เป็นคนดีช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนในทางที่เหมาะสมเช่นกัน บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อโรงเรียน นักศึกษาจะต้องรักษาเกียรติยศ ของโรงเรียน และช่วยสร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียนเมื่อมีโอกาส นักศึกษาจะต้องมีความกตัญญูกตเวทีต่อโรงเรียน มีจิตอาสาพร้อมสร้างประโยชน์ให้กับโรงเรียนทั้งในปัจจุบัน และอนาคตปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนและการสร้างวินัยที่ดี นักศึกษาถือเป็นสมาชิกในสังคมของโรงเรียนนั้น ๆ ดังนั้นโรงเรียนจึงต้องสร้างให้นักศึกษาเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ โรงเรียนจึงได้กำหนดข้อบังคับ และระเบียบวินัยต่าง ๆ ให้นักศึกษาปฏิบัติตาม เพื่อสร้างให้นักศึกษามีระเบียบวินัยในตนเอง (Self Disciplined) และยังเป็นรากฐานในการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม รู้จักเคารพกฎระเบียบวินัยต่าง ๆ มีวัฒนธรรมไม่ใช้อภิสิทธิ์ในการกระทำทั้งปวง เพื่อมิให้เกิดภาวะ “สังคมพิการ” (Social Disorder) ที่ไม่เป็นที่ต้องการของสังคมส่วนรวม ซึ่งในการดำเนินชีวิตจริงหลาย ๆ อย่างก็มิได้ถูกกำหนดระเบียบเอาไว้ แต่นักศึกษาก็ควรจะใช้สามัญสำนึก (Common Sense) ในการตัดสินใจว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ และเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์ ครูอาจารย์ถือเป็นผู้ให้ความรู้ทั้งด้านวิชาการ และด้านการใช้ชีวิตร่วมกับคนในสังคม ให้กับนักศึกษา หากนักศึกษาไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนเหล่านี้แล้วนั้น นักศึกษาก็จะดื้อรั้นไม่มีระเบียบวินัย ไม่สนใจเรียน ก่อให้เกิดความเสียหาย และอาจก่อให้เกิดเหตุทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำมาซึ่งความเสียหายแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และบทบาทของนักศึกษาที่มีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ นักศึกษาต้องสร้างความสามัคคีและช่วงปกปักรักษาผืนแผ่นดินไทย หลีกเลี่ยงการยกพวกตีกัน การชุมนุมประท้วง การเดินขบวนและก่อความไม่สงบให้กับประเทศ ต้องปฏิบัติศาสนกิจตามประเพณีทางศาสนาที่ตนนับถือ และไม่ดูถูกลบลู่ศาสนาอื่น ต้องเคารพและเทิดทูนยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้เหนือสิ่งอื่นใด (สงวน สุทธิเลิศอรุณ และคณะ, 2522)

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจและสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งแบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับ เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย คะแนนพฤติกรรม ภูมิลำเนา ลักษณะครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขยาย อาชีพผู้ปกครอง และรายได้รวมของครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน ส่วนที่ 2 ประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตาม

บทบาทของนักศึกษา โดยลักษณะข้อคำถามจะประกอบด้วยคำถามทั้งเชิงบวก (Positive) และเชิงลบ (Negative) ซึ่งผู้ตอบสามารถเลือกคำตอบได้เพียงคำตอบเดียวระหว่าง ใช่ หรือไม่ใช่ โดยแบ่งข้อคำถามออกเป็น 5 ด้านตามหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ใช้มาตรประเมินค่าแบบ Likert Scale ให้เลือก 5 ระดับ คือ ระดับความเข้าใจมากที่สุด ระดับความเข้าใจมาก ระดับความเข้าใจปานกลาง ระดับความเข้าใจน้อย ระดับความเข้าใจน้อยที่สุด ส่วนที่ 3 ประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจ โดยคำถามสอดคล้องกับเกณฑ์การให้คะแนนพฤติกรรมของทางสถาบันกรณีศึกษา และสอดคล้องกับหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยแบ่งข้อคำถามออกเป็น 4 ด้านตามบทบาทของนักศึกษา ได้แก่ บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อตนเอง และเพื่อน บทบาทของนักศึกษาที่มีต่ออาจารย์/บุคลากร บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อวิทยาลัย และบทบาทของนักศึกษาที่มีต่อสถาบันชาติ ศาสนา ใช้มาตรประเมินค่าแบบ Likert Scale เช่นกัน ศึกษาประชากรจำนวนทั้งสิ้น 745 คน โดยศึกษานักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 3: กรณีศึกษาสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งย่านธนบุรี จากจำนวน 745 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 11 พฤศจิกายน 2557, ฝ่ายวิชาการ) จากนักศึกษา 3 คณะ ได้แก่ คณะช่างอุตสาหกรรม (รวมคณะเทคโนโลยีเครื่องกล และคณะไฟฟ้า-อิเล็กทรอนิกส์) คณะบริหารธุรกิจ และคณะศิลปกรรมคอมพิวเตอร์กราฟิค ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นตามสัดส่วน ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง ทั้งหมด 224 คน จากนั้นใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบตามสะดวกในการแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง ส่วนการประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล ผ่านโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ (SPSS) โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) โดยการใช้สถิติแจกแจงความถี่ (Frequency) และหาค่าร้อยละ (Percentage) 2 ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษา และพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจใช้สถิติค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และ 3 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา ใช้การวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และมีการเพิ่มเติมข้อมูล โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยผ่านการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล เป็นจำนวน 6 คน แบ่งเป็นคณะละ 2 คน ซึ่งสถาบันเป็นผู้คัดเลือกนักศึกษาผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีความแตกต่างกันทั้งด้านความประพฤติกรรมและผลการเรียน โดยศึกษาใน 2 ด้าน คือ ด้านความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและพฤติกรรมตามบทบาทของนักศึกษา และด้านปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มประชากรที่ศึกษานักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 3 เกี่ยวกับ เพศ อายุ เกรดเฉลี่ย คะแนนพฤติกรรม ภูมิลำเนา ลักษณะครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขยาย อาชีพผู้ปกครอง และรายได้รวมของครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน โดยมีรายละเอียดดังนี้

เพศของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 179 คน ร้อยละ 79.9 รองลงมาเป็นเพศ หญิงจำนวน 45 คน คิดเป็นร้อยละ 20.1

อายุของกลุ่มตัวอย่างพบว่ามีอายุระหว่าง 17 - 21 ปี โดยมีผู้ตอบอายุ 18 ปี มีจำนวนมากที่สุด คือ 130 คน คิดเป็นร้อยละ 58 รองลงมาคืออายุ 19 ปี จำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 25.9 และอายุที่มีจำนวนน้อยลงมาได้แก่ อายุ 17, 20, 21 ปี จำนวน 17, 13, 16 คนตามลำดับ คิดเป็นร้อยละ 7.6, 5.8, 2.7 ตามลำดับ

เกรดเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับเกรดเฉลี่ย 3.01 – 3.59 จำนวน 104 คน คิดเป็นร้อยละ 46.4 รองลงมาคือ ระดับเกรดเฉลี่ย 3.60 – 4.00 จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 29.5 ระดับเกรดเฉลี่ยที่มีจำนวนน้อยรองลงมาคือ 2.60 – 3.00 จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 18.3 และระดับเกรดเฉลี่ยที่มีจำนวนน้อยที่สุดคือ 2.00 – 2.59 จำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 5.8

คะแนนพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีช่วงระดับคะแนนต่ำระหว่าง 0 – 50 คะแนน จำนวน 106 คน คิดเป็น ร้อยละ 47.3 รองลงมาคือ ช่วงระดับคะแนนดีระหว่าง 80 – 90 คะแนน จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 18.3 ลำดับถัดมาคือ ช่วงระดับคะแนนดีมากระหว่าง 91 – 100 คะแนน จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 17.4 และลำดับสุดท้ายคือ ช่วงระดับคะแนนพอใช้ระหว่าง 51 – 79 คะแนน จำนวน 38 คน คิดเป็นร้อยละ 17

ภูมิลำเนาของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 168 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และรองลงมามีภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัด จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ลักษณะครอบครัวที่อยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว จำนวน 167 คน คิดเป็นร้อยละ 74.6 และรองลงมาเป็นครอบครัวขยาย จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 25.4

อาชีพผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คือ ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 29.9 รองลงมาคือ รับจ้างอิสระ จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 25.4 ลำดับถัดมาคือ พนักงานบริษัทเอกชน จำนวน 45 คน คิดเป็นร้อยละ 20.1 และอาชีพผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนน้อยลงมาเป็น 3 อันดับสุดท้าย ได้แก่ 1.ข้าราชการ จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 13.8 2.พนักงานรัฐวิสาหกิจ จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 6.7 3.อื่น ๆ จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 4

รายได้รวมของครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่คือ ช่วงรายได้ระหว่าง 15,001 – 20,000 บาท จำนวน 92 คน คิดเป็นร้อยละ 41.1 รองลงมาคือ ช่วงรายได้มากกว่า 30,000 บาท จำนวน 44 คน คิดเป็นร้อยละ 19.6 ลำดับถัดมาคือ ช่วงรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาท จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 15.6 น้อยลงมาคือ ช่วงรายได้ระหว่าง 20,001 – 25,000 บาท จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 12.1 น้อยที่สุดคือ ช่วงรายได้ระหว่าง25,001 – 30,000 บาท จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 11.6

ส่วนผลการวิเคราะห์ระดับความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษา สามารถอธิบายได้ผ่านตารางแสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษาต่อไปนี้

ความเข้าใจ	ระดับความเข้าใจ		
	$\bar{x}$	S.D.	การแปลค่าความเข้าใจจากค่าเฉลี่ย
ความพอประมาณ	0.67	.210	มาก
ความมีเหตุผล	0.73	.185	มาก
ความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว	0.56	.185	ปานกลาง
เงื่อนไขความรู้	0.89	.162	มากที่สุด
เงื่อนไขคุณธรรม	0.58	.177	ปานกลาง
รวม	0.69	.106	มาก

จากตารางสามารถอธิบายได้ว่า ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับมากมีค่าเฉลี่ย 0.69 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านเงื่อนไขความรู้อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 0.89 รองลงมาเป็นความเข้าใจในระดับมาก ได้แก่ ความมีเหตุผล มีค่าเฉลี่ย 0.73 และความพอประมาณ มีค่าเฉลี่ย 0.67 ส่วนความเข้าใจที่อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านเงื่อนไขคุณธรรม มีค่าเฉลี่ย 0.58 และด้านความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว มีค่าเฉลี่ย 0.56

และผลการวิเคราะห์ระดับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษา สามารถอธิบายได้ผ่านตารางแสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษา ต่อไปนี้

บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อ	ระดับพฤติกรรม		
	$\bar{x}$	S.D.	การแปลค่าความเข้าใจจากค่าเฉลี่ย
อาจารย์/บุคลากร	2.27	.306	สูง
ตนเอง และเพื่อน	2.33	.284	สูง
วิทยาลัย	2.24	.298	สูง
สถาบันชาติ ศาสนา	2.22	.468	สูง
รวม	2.26	.237	สูง

จากตารางพบว่า พฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษา ภาพรวมอยู่ในระดับสูง โดยมีค่าเฉลี่ย 2.26 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อตนเอง และเพื่อน อยู่ในระดับสูง มีค่าเฉลี่ย 2.33 รองลงมาคือบทบาทของนักศึกษาที่มีต่ออาจารย์/บุคลากรอยู่ในระดับสูง มีค่าเฉลี่ย 2.27 ลำดับถัดมา คือ บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อวิทยาลัยอยู่ในระดับสูง มีค่าเฉลี่ย 2.24 ลำดับสุดท้าย คือ บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อสถาบันชาติ ศาสนาอยู่ในระดับสูง มีค่าเฉลี่ย 2.22

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา โดยใช้การวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's correlation) ผลการวิเคราะห์พบว่า ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มตัวอย่างมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ พบว่า ด้านความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและพฤติกรรมตามบทบาทของนักศึกษา โดยสัมภาษณ์ผ่านการให้กลุ่มตัวอย่างให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงและพฤติกรรมผ่านหลักปรัชญา 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้ดังนี้ ด้านความพอประมาณ โดยภาพรวมเข้าใจว่าเป็นเรื่องของการประหยัด อดออม เก็บเงินที่เหลือจากค่าขนมในแต่ละวันเพื่อใช้จ่ายซื้อสิ่งของที่อยากได้โดยไม่ต้องรบกวนพ่อแม่ ด้านความมีเหตุผล เข้าใจว่าเป็นเรื่องของการใช้สติในการระงับสติอารมณ์เมื่อเกิดเหตุทะเลาะเบาะแว้งกับผู้อื่น หรือการมีนำเหตุผลมาใช้ในการตัดสินใจด้านการเรียน และด้านอื่น ๆ เช่น นักเรียนผู้ชาย ใช้สติในการระงับสติอารมณ์เมื่อเวลามีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกับเพื่อนร่วมชั้นร่วมสถาบัน หรือแม้กระทั่งนักเรียนจากสถาบันอื่น หรือพยายามหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับสถาบันคู่อริ ส่วนนักเรียนหญิงนำมาใช้ในการเรื่องการจัดการด้านการใช้จ่ายส่วนตัวเพื่อให้มีเงินใช้จ่ายได้ทุกด้าน ด้านความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เข้าใจว่าเป็นเรื่องของการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง เพราะด้วยความที่เป็นนักศึกษาด้านช่างจึงต้องหาวิธีในการดำรงชีวิตโดยการหลีกเลี่ยงการมีเรื่องกับสถาบันอื่น เช่น นักเรียนผู้ชาย สร้างภูมิคุ้มกันในตนเอง โดยการระวังป้องกันตัวไม่ให้ไปมีเรื่องชกต่อยกับนักเรียนโรงเรียนอื่น ๆ นักเรียนหญิงนำมาใช้ในการเลือกคบเพื่อนทั้งเพื่อนหญิงและเพื่อนชาย ด้านเงื่อนไขความรู้ เข้าใจว่าเป็นเรื่องของการนำความรู้ที่ได้จากเรียนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่น เช่น การนำความรู้ที่ได้จากเรียนไปใช้ทำงานพิเศษนอกเวลาเรียนเพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเอง และนำรายได้นั้นมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน หรือนักศึกษาที่มีความรู้ด้านออกแบบกราฟฟิค ได้นำความรู้ที่ได้มาช่วยพ่อแม่ญาติพี่น้องในการออกแบบการ์ดงานแต่ง หรืองานบวช ซึ่งทำให้นักศึกษาได้รับความภาคภูมิใจในตนเอง และด้านเงื่อนไขคุณธรรม เข้าใจว่าเป็นเรื่องของการทำความดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว และสังคม เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมค่ายจิตอาสากับทางวิทยาลัย ออกบูธทำงานสร้างสรรค์ให้กับประชาชน หรือการเข้าค่ายธรรมมะกับทางวิทยาลัย เป็นการไปเข้าค่ายถือศีลเพื่อขัดเกลาจิตใจ และในส่วนของปัญหาที่คิดว่าเป็นอุปสรรคในการนำแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน และการเรียน โดยภาพรวมส่วนใหญ่แสดงความเห็นออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านการรับรู้ นักศึกษาสามารถรับรู้จากสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อจากโทรทัศน์ หรือจากบทเรียนว่ามีแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นแนวคิดนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยสื่อจากโทรทัศน์เป็นสื่อที่เข้าถึงนักศึกษามากที่สุด แต่การรับรู้นั้นจะมีเพียง 2 มิติเท่านั้น คือ ด้านความพอประมาณ ซึ่งจะเข้าว่าเป็นเรื่องของความประหยัด และอีกมิติคือ เรื่องการนำมาใช้ในการเกษตรเท่านั้น โดยความหมายด้านอื่น ๆ ตาม 3 ห่วง 2 เงื่อนไข นั้นสื่ออาจไม่สามารถสื่อสารให้นักศึกษารับรู้ได้อย่างชัดแจ้ง นักศึกษายังแสดงความคิดเพิ่มเติมว่าสื่อโฆษณาต่าง ๆ ในโทรทัศน์ สามารถจูง

ใจให้วัยรุ่นสนใจได้น้อย เข้าไม่ถึง Life style ของวัยรุ่น จึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าสนใจเท่าที่ควร ด้านความเข้าใจ เมื่อนักศึกษาที่มีการรับรู้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ไม่ครบตาม 3 ห่วง (ความพอประมาณ, ความมีเหตุผล, ความมีภูมิคุ้มกันที่ดี) 2 เงื่อนไข (เงื่อนไขความรู้, เงื่อนไขคุณธรรม) ก็ทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่สมบูรณ์ ก็จะส่งผลให้เกิดการนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างแพร่หลาย หรือไม่เกิดการสังเคราะห์ความเข้าใจจนนำมาสู่การสร้างพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ และด้านการประยุกต์ใช้ นักศึกษาคิดว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ แต่กลับคิดว่าสิ่งนี้เป็นเรื่องไกลตัว เป็นเรื่องที่ไม่โดนใจวัยรุ่น เข้าไม่ถึงความคิดของวัยรุ่น และยังคิดว่าเป็นเรื่องไม่ทันสมัย นำมาใช้แล้วอาจจะทำให้เพื่อนล้อเลียน ว่าเป็นคนไม่ทันสมัยได้ จึงเป็นผลให้นักศึกษาที่มีความรู้ ความเข้าใจในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีกล้าที่จะนำมาใช้หรือแนะนำให้เพื่อนประยุกต์ใช้ ส่วนข้อเสนอแนะเพื่อให้นำแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยภาพรวมส่วนใหญ่แสดงความเห็นออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านการรับรู้ นักศึกษาได้เสนอแนะว่า สื่อโฆษณาต่าง ๆ ควรสร้างให้จูงใจวัยรุ่นให้มากขึ้น ทำให้เข้าใจง่ายและน่าสนใจ เข้าถึง Life style ของวัยรุ่น สร้างให้อยู่ในกระแสสังคม สร้างจิตสำนึกให้วัยรุ่นรู้สึกอยากมีส่วนร่วมและอยากที่จะดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากใจของวัยรุ่นเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้วัยรุ่นกลับมาสนใจ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และการเรียนมากขึ้น ไม่เห็นเป็นเรื่องไกลตัว หรือสิ่งล้าสมัย ด้านความเข้าใจ นักศึกษาได้เสนอแนะว่าสถาบันการศึกษามีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจได้มากขึ้น ควรมีการนำมาประยุกต์และสอดแทรกหลักสำคัญของแนวคิดในการเรียนการสอน หรือกิจกรรมต่างของสถาบันเพื่อให้นักศึกษาได้ซึมซับกับหลักแนวคิดได้อย่างเป็นธรรมชาติจนนำไปสู่ความเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริง และด้านการรณรงค์ นักศึกษาได้เสนอแนะว่า ภาครัฐควรมีการรณรงค์ในแบบที่ทำให้เข้าถึง Life style ของวัยรุ่นได้ เพื่อให้วัยรุ่นซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศมีภูมิคุ้มกันที่ดี เป็นวัยรุ่นที่เข้มแข็ง และมีคุณภาพ จะนำมาให้ประเทศชาติเกิดความเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีในอนาคตได้

การอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 3: กรณีศึกษาสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งย่านธนบุรี” โดยหากพิจารณาระดับความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษาเป็นรายด้าน พบว่า ความเข้าใจด้านเงื่อนไขความรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งสูงกว่าความเข้าใจด้านอื่น ๆ อาจเนื่องจากความรู้เป็นสิ่งที่สามารถแสวงหาได้อยู่รอบตัว ทั้งในและนอกห้องเรียน ทุกคนสามารถรับความรู้ต่าง ๆ นั้นได้ แต่จะรับความรู้ได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความใส่ใจส่วนบุคคล และเงื่อนไขของความรู้หมายรวมถึงความรอบคอบ และการนำสิ่งที่รอบรู้มาเชื่อมโยงกัน เพื่อวางแผนอย่างระมัดระวังในขั้นตอนปฏิบัติ ทั้งยังเป็นบทบาทหนึ่งของนักศึกษาที่จะต้องมีและได้รับความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับสงวน สุทธิเลิศอรุณและคณะ (2522) ที่ได้กล่าวถึง บทบาทของนักศึกษาตามความคาดหวังของสังคมว่าให้นักศึกษาโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีความรับผิดชอบต่อสังคม ตั้งใจเรียนและเมื่อจบการศึกษาจะได้มีงานทำเป็นหลักแหล่ง และเมื่อพิจารณาพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษาเป็นรายด้าน พบว่า บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อตนเอง และเพื่อน อยู่ในระดับสูง โดยมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าด้านอื่น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษานั้นอยู่ในช่วงวัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่ค่อนข้างมีความเป็นตัวของตัวเพิ่มขึ้น เริ่มมีสังคม มีเพื่อน และเป็นช่วงวัยที่เพื่อนมีอิทธิพลเป็นอย่างมาก รวมทั้งต้องการการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน แต่มีจุดที่น่าสนใจเป็นข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดของด้านนี้ คือ การปฏิเสธพฤติกรรมเสี่ยง (เพศสัมพันธ์) ซึ่งหมายความว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่ค่อยปฏิเสธพฤติกรรมเสี่ยง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเป็นช่วงวัยที่กล้าเสี่ยง ชอบลองสิ่งใหม่ๆ เป็นวัยที่อยากรู้ อยากลอง ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางของผลสำรวจจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ที่พบว่า วัยรุ่นไทยมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรกในช่วงอายุเฉลี่ยที่ 14-18 ปี

ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา อยู่ในทิศทางเดียวกัน แต่มีความสัมพันธ์กันน้อย โดยหากพิจารณาในส่วนคะแนนพฤติกรรม ที่กลุ่มตัวอย่างได้รับการประเมินจากทางสถาบัน พบว่าส่วนใหญ่มีช่วงระดับคะแนนระหว่าง 0 – 50 คะแนน ซึ่งเป็นช่วงคะแนนที่ต่ำที่สุด จึงสอดคล้องกับผลด้านความสัมพันธ์ที่ด้านความเข้าใจและพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กันน้อย เนื่องจากแม้นักศึกษาจะมีความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาก แต่ไม่ได้หมายความว่าจะสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งหมด และในส่วนของ

พฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นมีปัจจัยหรือองค์ประกอบอีกหลายด้านที่ส่งผลต่อพฤติกรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็นสังคม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัย ของ พรชัย เชิญประทีป (2553) ที่ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจในเนื้อหากับการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนเกาะเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน และผลการศึกษาของ ชนะลักษณ์ ทัพมาลี (2553) ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของครู สถานศึกษาภาครัฐ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรปราการเขต 1 พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงกับการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของครูนั้น มีความสัมพันธ์กันน้อย

และจากผลการสัมภาษณ์ และข้อสังเกตเพิ่มเติม พบว่า นักศึกษาโดยภาพรวมเข้าใจว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การใช้จ่ายอย่างพอประมาณ ไม่ใช้จ่ายเกินตัว การอดออม ใช้สอยอย่างประหยัด มีเงินเก็บออมอย่างสม่ำเสมอ โดยภาพรวมคิดว่าเป็นเรื่องของการใช้ชีวิตให้มีความสุขโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น การรู้จักใช้สติในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องของทางสายกลาง เป็นหลักที่มีพื้นฐานมาจากหลักพุทธศาสนา และสามารนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันและการเรียนได้ ซึ่งเป็นหลักการที่ดีที่พระเจ้าอยู่หัวทรงประทานให้กับประชาชนคนไทย โดยการรับรู้ที่เข้าถึงนักศึกษาคือมากที่สุดสื่อจากโทรทัศน์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยจากโครงการศึกษาเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาจากเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตดินแดง กรุงเทพมหานคร ในส่วนของการรับรู้ กว่า 90% ได้รับรู้ถึงคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” สื่อจากโทรทัศน์เป็นสื่อ (นฤมล นิราทร และคณะ, 2548) โดยข้อสังเกตของผู้สัมภาษณ์ คือ นักศึกษามีความเข้าใจในตัวปรัชญาแต่ยังไม่สามารถแจกแจงรูปแบบของการนำหลักมาประมวลความคิดและนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและการเรียนได้ ส่วนเรื่องของการรู้สึกมีส่วนร่วมกับแนวปรัชญานั้นนักศึกษาคิดว่าเป็นเรื่องไกลตัวยังไม่ถึงเวลาของวัยรุ่นที่จะใช้ชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สรุป

จากการศึกษานักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 3 ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุ 18 ปี มีระดับเกรดเฉลี่ยอยู่ที่ 3.01–3.59 คะแนนพฤติกรรม 0–50 คะแนน มีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพมหานคร ลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว อาชีพผู้ปกครองส่วนใหญ่เป็นธุรกิจส่วนตัว และรายได้รวมของครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน 15,001–20,000 บาท

ผลการวิเคราะห์ระดับความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษาของนักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 3: กรณีศึกษาสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งย่านธนบุรี พบว่า นักศึกษามีความเข้าใจในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีความเข้าใจที่อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านเงื่อนไขความรู้อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 0.89 รองลงมาคือ ด้านความมีเหตุผล มีค่าเฉลี่ย 0.73 และด้านความพอประมาณ มีค่าเฉลี่ย 0.67 ส่วนความเข้าใจที่อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านเงื่อนไขคุณธรรม มีค่าเฉลี่ย 0.58 และด้านความมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว มีค่าเฉลี่ย 0.56

ผลการวิเคราะห์ระดับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามบทบาทของนักศึกษาของนักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 3: กรณีศึกษาสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งย่านธนบุรี พบว่านักศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับสูง โดยมีค่าเฉลี่ย 2.26 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อตนเอง และเพื่อน อยู่ในระดับสูง มีค่าเฉลี่ย 2.33 รองลงมาคือ บทบาทของนักศึกษาที่มีต่ออาจารย์/บุคลากรอยู่ในระดับสูง มีค่าเฉลี่ย 2.27 ลำดับถัดมาคือ บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อวิทยาลัย อยู่ในระดับสูง มีค่าเฉลี่ย 2.24 ซึ่งเป็นข้อที่มีภาพรวมค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงที่สุด ลำดับสุดท้ายคือ บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อสถาบันชาติ ศาสนาอยู่ในระดับสูง มีค่าเฉลี่ย 2.22

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา ของนักศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 3: กรณีศึกษาสถาบันอาชีวศึกษาแห่งหนึ่งย่านธนบุรี พบว่า ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มตัวอย่างมีความสัมพันธ์ทางบวกหรือมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับพฤติกรรมตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01

ผลการสัมภาษณ์ และข้อสังเกตเพิ่มเติม พบว่า นักศึกษาโดยภาพรวมเข้าใจว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การใช้จ่ายอย่างพอประมาณ ไม่ใช้จ่ายเกินตัว การอดออม ใช้สอยอย่างประหยัด มีเงินเก็บออมอย่างสม่ำเสมอ โดยภาพรวมคิด

ว่าเป็นเรื่องของการใช้ชีวิตให้มีความสุขโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น การรู้จักในสติในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องของทางสายกลางเป็นหลัก นั่นคือนักศึกษามีความเข้าใจในตัวปรัชญาแต่ยังไม่สามารถแจกแจงรูปแบบของการนำหลักมาประมวลความคิดและนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและการเรียนได้

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ สถาบันการศึกษาควรให้ความสำคัญและการสนับสนุนความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านที่นักศึกษามีความเข้าใจน้อยที่สุด เนื่องจากนักศึกษายังมีความเข้าใจว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภาคการเกษตรเท่านั้น จึงมองว่าสิ่งนี้เป็นเรื่องไกลตัว ดังนั้นควรมีการปรับทัศนคติโดยการสอดแทรกในบทเรียนหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของทางสถาบันเพื่อส่งเสริมความเข้าใจในหลากหลายมิติให้กับนักศึกษา และในด้านพฤติกรรม พบว่า บทบาทของนักศึกษาที่มีต่อตนเอง และเพื่อน มีจุดที่น่าสนใจเป็นข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดของด้านนี้ คือ พฤติกรรมที่นักศึกษาเลือกประพฤติบ่อยครั้งระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 1.67 คือการปฏิเสธพฤติกรรมเสี่ยง (เพศสัมพันธ์) ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในยุคโลกาภิวัตน์ ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นสิ่งที่ควรให้ความสำคัญและการสนับสนุน คือความด้านเพศศึกษาอย่างถูกต้องตามสมัย เพื่อป้องกันปัญหาด้านเพศที่อาจเกิดขึ้นในหลายมิติ ส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรมีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของเยาวชนในรูปแบบการบูรณาการสอดแทรกเข้าไปในบทเรียน เพื่อให้เยาวชนเกิดความเข้าใจในระดับจิตสำนึกให้กิดความเข้าใจด้วยตนเอง จนถึงขั้นการประยุกต์ใช้ด้วยตนเอง และจะส่งผลต่อการสร้างลักษณะนิสัยในตนเองขึ้น จากนั้นจะนำไปสู่การพัฒนานาตนเอง จะเป็นเยาวชนที่มีคุณภาพ และเป็นกำลังแรงงานที่มีคุณภาพในที่สุด และควรมีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้สื่อที่หลากหลายเพื่อให้เข้าถึงเยาวชนได้มากที่สุด พร้อมกับมีการยกตัวอย่างการใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในหลากหลายมุมของชีวิตประจำวัน รวมถึงการเรียน ยกตัวอย่างที่เข้าใจง่าย โดนใจวัยรุ่น ทำให้เกิดกระแสสังคมที่จะนำไปสู่การนำไปปฏิบัติตามได้โดยง่าย และเข้าถึงใจวัยรุ่น ที่เป็นกำลังหลักของการพัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรเพิ่มกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาให้สอดคล้องกับจำนวนประชากรทั้งหมดของสถาบันกรณีศึกษา เพื่อให้ได้ผลที่ตรงกับความคิดเห็นของนักศึกษาในสถาบันกรณีศึกษามากที่สุด ควรศึกษาในเรื่องของปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษา เช่น ปัจจัยที่มีอิทธิผลต่อการรับรู้ เป็นต้น และควรมีการขยายกลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยในมีความหลากหลายของสถาบันอาชีวศึกษามากขึ้น เช่น การวิจัยทั้งสถาบันอาชีวศึกษาของรัฐบาล และเอกชน หรือการขยายการวิจัยเป็นระดับภูมิภาคหรือระดับประเทศ เพื่อให้เห็นภาพของความเข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของนักศึกษากลุ่มอาชีวศึกษาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อสามารถนำมาปรับใช้ในการวางแบบแผนการเรียนการสอน ให้สอดคล้องกับการสร้างค่านิยมหลักของคนไทยตามนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เพื่อสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง โดยต้องสร้างคนในชาติให้มีค่านิยมไทย 12 ประการ

รายการอ้างอิง

สงวน สุทธิเลิศอรุณ และคณะ. (2522). *จิตวิทยาสังคม*. ชัยศิริการพิมพ์.กรุงเทพฯ

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. (2549). *ประมวลคำในพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2546 ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง*. ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. (2550). *รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย ปี 2550 เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน*.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2544). *"เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ" ในใต้เบื้องพระยุคลบาท*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สุชา จันทน์เอม. (2529). *จิตวิทยาวัยรุ่น*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

สุพล บุญทรง. (2523). *จิตวิทยาพัฒนาการ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

สำนักงานวิจัยและพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน (สพช.) สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล. (2555). *การสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว*. กรุงเทพฯ: สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2552). สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรมประชาสัมพันธ์. (2552). *เศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: กรมประชาสัมพันธ์.

พรชัย เชิญประทีป. (2553). *ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจในเนื้อหากับการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนเกาะเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี*. (ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

ชนะลักษณ์ ทัพมาลี. (2553). *ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการนาไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของครูสถานศึกษาภาครัฐ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรปราการเขต 1*. (ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแหงชาติ ฉบับที่ 9-11 (พ.ศ. 2545 - 2559)*. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2557, จาก http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62

สราวุธ ไพฑูรย์พงษ์. (2554). สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI). (2553). *อนาคตสังคมสูงอายุไทยยังน่าห่วง*. ทีมสื่อสารสาธารณะ-ทีดีอาร์ไอ. 1-4. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2557, จาก http://tdri.or.th/wpcontent/uploads/2012/09/pr004.pdf

ปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันองค์การของพนักงาน
Factors Affecting Organizational Commitment of Employees.

แพรวดี จันทน์หอม [35]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด และแสวงหาตัวแปรที่สามารถพยากรณ์ความความผูกพันต่อองค์การ รวมทั้งรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่จะทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์อันดีเพื่อก่อให้เกิดความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด จำนวนทั้งสิ้น 179 คน ซึ่งได้จากการชักตัวอย่างแบบสุ่มอย่างง่าย เก็บรวมรวมข้อมูลโดยแบบสอบถาม และประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติพรรณนาที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบสมมติฐานใช้วิธีวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติไว้ที่ระดับ .05 ผลการศึกษาพบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความผูกพันต่อองค์การในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ทั้ง 3 ด้าน พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมาก สำหรับปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ พบว่ามีความคิดเห็นในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีความคิดเห็นด้านความท้าทายและความรับผิดชอบส่วนบุคคลในระดับปานกลาง สำหรับปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตในการทำงาน พบว่า มีความคิดเห็นในระดับมาก การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเพื่อหาตัวแปรอิสระที่สามารถพยากรณ์ความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด พบว่าปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ได้แก่ สังกัดหน่วยงานและอัตราเงินเดือน ปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ ได้แก่ โครงสร้างองค์การ การให้รางวัลและการลงโทษ มาตรฐานของผลการปฏิบัติงานและความคาดหมาย ความเป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่ม และปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตในการทำงาน ได้แก่ การได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ สิทธิส่วนบุคคล และการดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว เป็นตัวแปรที่สามารถร่วมกันพยากรณ์ความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ได้ร้อยละ 72.1

คำสำคัญ : ความผูกพันต่อองค์การ

บทนำ

ในสภาวะเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนโครงสร้างทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของประเทศในปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และจากความพยายามที่จะพัฒนาประเทศ เพื่อเข้าสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICS) ทำให้องค์การไม่ว่าจะเป็นทั้งในภาครัฐหรือเอกชนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและสภาพต่างๆ ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ดังกล่าว แต่การเปลี่ยนแปลงขององค์การจะดีขึ้นหรือเสื่อมถอยลง หรือจะประสบกับความสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับบุคลากรซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตและทรัพยากรที่มีค่ามากอย่างหนึ่งขององค์การเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะคนเป็นหัวใจของความสำเร็จ (Key of Success) ของงานทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นงานด้านใดก็ตาม เพื่อการสร้างความสมดุลที่เกื้อกูลต่อกัน (Matching Process) (วไลพร พูนประสิทธ์ และ สมโภชน์ นพคุณ, 2531: 70) การจัดการทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources Management) จึงเป็นเรื่องสำคัญ ในการที่จะแสวงหายุทธวิธีที่ดีที่สุดในการที่จะบริหารกิจการด้านบุคคลให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นับตั้งแต่การสรรหาและการเลือกสรร (Recruitment and Selection) ให้ได้บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถและความประพฤติ การใช้ประโยชน์ของบุคคลให้เกิดผลสูงสุด (Maintenance) และการพัฒนาให้บุคคลในองค์การมีสมรรถภาพเพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง (อุทัย หิรัญโต, 2531, น. 2-3) ความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์การขึ้นอยู่กับปัจจัยกำลังคนเป็นสำคัญ ถ้าหากองค์การมีคนไม่มีคุณภาพ องค์การนั้นย่อมประสบปัญหาที่จะนำไปสู่

[35] นักศึกษาปริญญาโท สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความล้มเหลวได้ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าองค์การมีคนที่มีคุณภาพอุทิศตนให้กับงานอย่างเต็มที่ ก็จะเป็นสิ่งบอกถึงความสำเร็จขององค์การ (วไลพร พูนประสิทธ์ และ สมโภชน์ นพคุณ, 2531, น. 71) ปัจจัยด้านทรัพยากรมนุษย์ในองค์การใดที่ขาดความสามารถในการบริหารทรัพยากรบุคคลไม่สามารถระดมความร่วมมือ หรือโน้มน้าวให้สมาชิกแต่ละคนทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจที่มีอยู่ออกมาใช้ในการทำงานได้ ความล้มเหลวย่อมเกิดขึ้นได้

บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ผู้ผลิต-จำหน่ายผลิตภัณฑ์นมพาสเจอร์ไรซ์รายใหญ่ของประเทศไทย ถือกำเนิดจากการร่วมลงทุนระหว่าง บริษัท เครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด กับ บริษัท เมจิ จำกัด ในปัจจุบันมีจำนวนพนักงานที่สำนักงานใหญ่ประมาณ 300 คนและที่โรงงานประมาณ 1,000 คน รวมทั้งสิ้น 1,300 คน (ฝ่ายบุคคลบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด, 2557) จากการเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องของบริษัท องค์การต้องการพนักงานที่มีความพร้อมในการดำเนินการทั้งส่วนต่าง ๆ ที่มีความทุ่มเทและประสิทธิภาพในการทำงานที่ดี เพื่อรองรับการบริการของลูกค้า ดังนั้นพนักงานจึงเป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนถึงความผูกพันต่อองค์การ โดยนำดัชนีชี้วัดที่สำคัญมาพิจารณา คือคุณภาพชีวิตการทำงานและปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ ถ้าหากคุณภาพชีวิตการทำงาน และบรรยากาศองค์การไม่ดี จะเกิดการลาออกของพนักงาน ซึ่งในขณะนี้ บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ได้ประสบปัญหาพนักงานลาออกที่มีอัตราเพิ่มขึ้นจากปกติ ตั้งแต่ปี 2554 - 2555 มีการลาออก คิดเป็นร้อยละ 4 ต่อมาปี 2556 คิดเป็นร้อยละ 4.6 และในปี 2557 นี้ ได้มีการลาออกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ถึงร้อยละ 6 ด้วยเหตุนี้จึงกระทบต่อองค์การในด้านการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานอย่างหนึ่ง คือ การสรรหาพนักงานใหม่เข้าร่วมงาน การขาดกำลังคนที่มีความรู้ความสามารถดังกล่าวเป็นปัญหาหลักที่ทำให้การพัฒนาองค์การไม่บรรลุเป้าหมาย จึงเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งเพราะ บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด เป็นหน่วยงานที่มีการผลิตการบริการแก่ลูกค้าที่อยู่ทั่วทุกแห่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้บริโภคโดยตรง บุคลากรที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานดังกล่าว ควรจะมีปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การและคุณภาพชีวิตการทำงานที่ดี เพื่อส่งผลต่อความผูกพันต่อองค์การ และการลาออกจึงจะลดน้อยลง (ฝ่ายบุคคล บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด, 2557)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาในเรื่องความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัทซีพี-เมจิจำกัด เพื่อแสวงหาข้อเท็จจริงว่าพนักงานบริษัท มีความผูกพันต่อองค์การอยู่ในระดับใด เพื่อจะนำผลการศึกษามาเป็นแนวทางในการวางแผนปรับปรุง แก้ไข พัฒนาการบริหารพนักงานและเพิ่มระดับความผูกพันต่อองค์การ เพื่อทำให้องค์กรสามารถธำรงรักษาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ความทุ่มเทกับงานและมีประสิทธิภาพให้อยู่คู่กับองค์การ โดยศึกษาปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การและคุณภาพชีวิตการทำงานใดบ้างที่ก่อให้เกิดความผูกพันต่อองค์การ เพื่อนำปัจจัยเหล่านั้น มาใช้ประโยชน์ในการเสริมสร้าง และเพิ่มพูนให้บุคลากรเกิดความผูกพันต่อองค์การ รวมถึงการนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุง พัฒนากระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อลดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาการลาออกของบุคลากร และทำให้บุคลากรเกิดความจงรักภักดีต่อองค์การ พร้อมที่จะปฏิบัติงานให้กับองค์การอย่างเต็มความสามารถในที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด
2. เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ และคุณภาพชีวิตในการทำงานของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด
3. เพื่อศึกษาหาตัวแปรอิสระใดที่มีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด
4. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด

สมมติฐานการวิจัย

ทดสอบหาตัวแปรอิสระปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ คุณภาพชีวิตในการทำงานมีผลต่อความผูกพันต่อองค์การของพนักงานของบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปได้ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับความผูกพันต่อองค์การ

Porter and Steers (1974) ได้แบ่งประเภทของความผูกพันต่อองค์การเป็น 2 ประเภท ซึ่งนิยมนำไปใช้อย่างกว้างขวาง ได้แก่

1. ประเภททัศนคติ ซึ่งถือว่าความผูกพันต่อองค์การเป็นทัศนคติที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานกับองค์กร เป็นการแสดงตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และรู้สึกเกี่ยวพันกับองค์กรอย่างแนบแน่น เนื่องจากมีความเชื่อในเป้าหมายและค่านิยมขององค์กร มีความตั้งใจที่จะทุ่มเทความพยายามเพื่อองค์กร และมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่อยู่กับองค์กร

2. ประเภทพฤติกรรม ซึ่งมองว่าความผูกพันต่อองค์กรเป็นกระบวนการที่บุคคลเข้ามาสู่องค์กร โดยสร้างความผูกพันขึ้น เพื่อผลประโยชน์ของตนเองมิใช่เพื่อองค์กร มีสาระสำคัญว่า การลุงทุนเป็นสาเหตุทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกผูกพัน โดยสิ่งที่ลงทุนไป เช่น ค่าตอบแทน และสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ การเลื่อนตำแหน่ง การลาออกจากงานจะทำให้เขาสูญเสียผลประโยชน์นั้นเอง

Steers (1977, p. 46, อ้างถึงใน นภาเพ็ญ โหมาศวิน, 2533) มีความเห็นและได้ให้ความหมายไว้ว่า ความผูกพันต่อองค์การเป็นความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นของสมาชิกในองค์การ และเป็นพฤติกรรมที่สมาชิกในองค์การมีค่านิยมที่กลมกลืนกับสมาชิกคนอื่น ๆ แสดงตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับองค์การ และเต็มใจที่จะอุทิศกำลังกายและกำลังใจเพื่อเข้าร่วมในกิจกรรมขององค์การ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึง

ความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้า และ การยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์การ

1. ความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากเพื่อองค์การ

2. ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกขององค์การ

เพื่อความสอดคล้องกับองค์การของบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ผู้วิจัยจึงขอใช้องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องในแนวคิดของ Steers ดังนี้ ด้านความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าและยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์การ ด้านความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากขององค์การ และด้านความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกขององค์การ

แนวคิดเกี่ยวกับบรรยากาศองค์การ

Litwin & Stringer (1968, น. 45-65) ได้พัฒนาแบบสอบถามที่ใช้ในการวัดบรรยากาศองค์การขึ้น โดยเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานี้ มีมิติของบรรยากาศขององค์การ ดังนี้

1. มิติโครงสร้างองค์การ หมายถึง การรับรู้บุคลากรเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ข้อบังคับ ขั้นตอนในการดำเนินงานที่มากมาย การถือตามระเบียบจนเกินไปและการติดต่อสื่อสารตามสายการบังคับบัญชา

2. มิติความท้าทายและความรับผิดชอบส่วนบุคคล หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับความเข้าใจทางด้านการท้าทายของงาน ความสำเร็จของงานหน้าที่ และความรับผิดชอบของตนเอง ไม่จำเป็นต้องคอยตรวจสอบการตัดสินใจในทุก ๆ เรื่อง เมื่อบุคลากรมีงานที่จะปฏิบัติ จะดำเนินการด้วยความรู้สึกรับผิดชอบในงาน

3. มิติความอบอุ่น และการสนับสนุน หมายถึง การรับรู้การให้ความสำคัญทางด้านการส่งเสริม สำหรับการปฏิบัติงานแทนที่จะเป็นการลงโทษความอบอุ่น และการสนับสนุนที่มีอยู่ภายในองค์การ จะช่วยลดความกังวลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานลงได้

4. มิติการให้รางวัลและการลงโทษ การเห็นและการไม่เห็นด้วย หมายถึง การรับรู้ทางด้านการให้รางวัลและการลงโทษภายในสถานการณ์ของการทำงาน โดยการจัดหารางวัลแทนที่จะเป็นการลงโทษนั่น ย่อมจะเป็นสิ่งกระตุ้นความสนใจของพนักงานทางด้านความสำเร็จและความผูกพันได้ และจะลดความกลัวเกี่ยวกับความล้มเหลวของพนักงานได้

5. มิติความขัดแย้งและการยินยอมให้มีความขัดแย้ง หมายถึง การรับรู้ว่าผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานในองค์การต้องการรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างไป จากความคิดเห็นของฝ่ายบริหารและบุคคลในองค์การ เน้นการแก้ปัญหามากกว่าการปล่อยไปเรื่อย ๆ หรือการไม่สนใจปัญหา

6. มิติมาตรฐานของผลการปฏิบัติงาน และความคาดหมาย หมายถึง การรับรู้ถึงความสำคัญของเป้าหมาย ซึ่งกำหนดไว้ในลักษณะที่ชัดเจนและคลุมเครือ มาตรฐานของการปฏิบัติงานเน้นการทำงานตามเป้าหมายขององค์การ บุคคล ตลอดจนกลุ่ม

7. มิติความเป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่ม หมายถึง การรับรู้ถึงการเป็นมิตร ความอบอุ่นการสนับสนุนซึ่งกันและกันของพนักงาน รวมทั้งความภาคภูมิใจของพนักงานในการปฏิบัติงานในองค์การ

เพื่อความสอดคล้องกับองค์การของบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ผู้วิจัยจึงขอใช้องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องในแนวคิดของ Litwin & Stringer ดังนี้ 1. โครงสร้างองค์การ 2. ความท้าทายและความรับผิดชอบส่วนบุคคล 3. การให้รางวัลและการลงโทษ 4. มาตรฐานของผลการปฏิบัติงาน และความคาดหมาย 5. ความเป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่ม

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในการทำงาน

Walton (1978, pp. 12-16, อ้างถึงใน ธนาสิทธิ์ เพิ่มเพียร, 2552, น. 109-110) เป็นบุคคลหนึ่งที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตในการทำงานอย่างจริงจัง โดยพิจารณาจากคุณลักษณะ ของบุคคลเกี่ยวกับคุณภาพนั้นประกอบไปด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ อยู่ 8 ประการ ดังนี้

1. การได้รับค่าตอบแทนในการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม (Adequate and Fair Compensation) คือ ค่าตอบแทนที่ได้รับจากการปฏิบัติงานนั้น จะต้องมีความเพียงพอในการ ดำรงชีวิตตามมาตรฐานการครองชีพที่สมเหตุสมผลในสังคมนั้น ๆ สำหรับค่าตอบแทน ที่มีความยุติธรรมเกิดจากการเปรียบเทียบค่าตอบแทนจากการทำงานในตำแหน่ง หน้าที่และความรับผิดชอบที่คล้ายคลึงกัน หรือเปรียบเทียบจากผลการปฏิบัติงานที่เท่าเทียมกัน

2. สภาพการทำงานที่คำนึงถึงความปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ หรือ สภาพการปฏิบัติงาน (Safe and Healthy Working Condition) ผู้ปฏิบัติงานไม่ควรอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี ทั้งต่อร่างกายและการทำงาน ควรจะมีการกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริม สุขภาพ ซึ่งรวมถึงการควบคุมเกี่ยวกับเสียง การรบกวนทางสายตา

3. ความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน (Growth and Security) ควรให้ความสนใจการให้พนักงานได้รักษาหรือเพิ่มความสามารถในการทำงานของเขามากกว่าที่จะ คอยเป็นผู้นำให้เขาทำตาม จะต้องมีการมอบหมายงานใหม่หรืองานที่ต้องใช้ความรู้และทักษะที่เพิ่มขึ้นอีกในอนาคต จะต้องเปิดโอกาสใหม่การพัฒนาภายในองค์กรในสายงานรวมถึงสมาชิกในครอบครัวด้วย

4. โอกาสในการพัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง (Development of Human Capacities) คือ โอกาสในการพัฒนาและการใช้ความสามารถของพนักงานในการปฏิบัติงานตามทักษะและความรู้ที่มีซึ่งจะทำให้พนักงานรู้สึกว่าตนมีคุณค่าและรู้สึกท้าทายในการทำงานได้ใช้ความสามารถในการทำงานเต็มที่รวมทั้งความรู้สึกว่ามีส่วนรวมในการปฏิบัติงาน

5. การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ (Social Integration) คือการที่ผู้ปฏิบัติงานรู้สึกว่ามีคุณค่า ได้รับการยอมรับ และร่วมมือกันทำงานจากกลุ่มเพื่อนร่วมงาน รู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเพื่อนร่วมงาน มีการเปิดเผยตนเอง มีบรรยากาศในการทำงานที่ดี ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะในหน่วยงาน ปราศจากการมีอคติ และการทำลายซึ่งกันและกัน

6. สิทธิส่วนบุคคล (Constitutionalism) คือ พนักงานมีสิทธิอะไรบ้าง และจะปกป้องสิทธิของตนเองได้อย่างไร ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมขององค์กรนั้น ๆ ว่ามีความเคารพในสิทธิส่วนตัวมากน้อยเพียงใด ยอมรับในความขัดแย้งทางความคิด รวมทั้งวางมาตรฐานการให้ผลตอบแทนที่ยุติธรรมแก่พนักงาน และมีการจัดเตรียมงาน ให้เกิดความเหมาะสมและมีความสัมพันธ์กัน

7. ความสมดุลระหว่างชีวิตการงานและชีวิตส่วนตัว (Total Life Space) คือ บุคคลจะต้องจัดความสมดุลให้เกิดขึ้นในชีวิต โดยจะต้องจัดสรรบทบาทให้สมดุล ได้แก่ การแบ่งเวลา อาชีพ การเดินทาง ซึ่งจะต้องมีสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างการใช้เวลาว่างของตนเองและครอบครัวรวมทั้งความก้าวหน้าในอาชีพ

8. ลักษณะงานที่มีคุณค่าต่อสังคม (Social Relevance) หมายถึง การทำงานที่รับผิดชอบต่อการทำให้สังคมของชุมชนมีความก้าวหน้า หรืองานที่ทำนั้นเป็นประโยชน์ต่อสังคมและให้ความร่วมมือกับชุมชนตลอดจนหน่วยงานอื่น ๆ ในการกระทำกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์อื่น ๆ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตในการทำงาน ของ Walton จะเน้นแนวทางความเป็นมนุษย์ (humanistic) ศึกษาสภาพแวดล้อมตัวบุคคลและสังคมที่ส่งผลทำให้การทำงานประสบความสำเร็จ ผลผลิตที่ได้รับตอบสนองความต้องการ มีความพึงพอใจของบุคคลในการทำงาน และชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อความผูกพันในหน่วยงาน

เพื่อความสอดคล้องกับองค์การของบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ผู้วิจัยจึงขอใช้องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องในแนวคิดของ Wolton ดังนี้ 1. การได้รับค่าตอบแทนในการทำงานที่เพียงพอและยุติธรรม 2. ความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน 3. การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ 4. สิทธิส่วนบุคคล 5. ความสมดุลระหว่างชีวิตการงานและชีวิตส่วนตัว

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด

บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ผู้ผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์นมพาสเจอร์ไรส์รายใหญ่ของประเทศไทย ถือกำเนิดจากการร่วมลงทุนระหว่าง บริษัท เครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด กับ บริษัท เมจิ จำกัด ผู้นำตลาดผลิตภัณฑ์นมพาสเจอร์ไรส์ของประเทศญี่ปุ่น นโยบายของซีพี-เมจิ คือ High Standard Quality Milk โดยการทำงานขององค์กรจะแบ่งเป็น กรรมการผู้จัดการ ซึ่งเป็นฝ่ายบริหารที่ทำหน้าที่ดูแลภาพรวมขององค์กร มีสำนักกรรมการผู้จัดการคอยตรวจสอบหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกตามหน่วยงานดังนี้

1. ด้านการขาย มี Modern Trade , CVS ,Traditional Trade , Food Service , Export และกิจการร้านไอศกรีมและเครื่องดื่ม
2. ด้านส่งเสริมการขาย มีด้านส่งเสริมการขาย Modern Trade ด้านส่งเสริมการขาย Traditional Trade
3. ด้านการตลาด มีด้านการตลาด Yogurt ด้านการธุรกิจใหม่
4. ด้านพัฒนากระบวนการธุรกิจและบริหาร Supply Chain Help Desk
5. ด้านกลยุทธ์องค์กร มีด้านพัฒนาและติดตามกลยุทธ์องค์กร และด้านบริหารจัดการขาดงานสำหรับผู้บริหาร
6. ด้านพัฒนาระบบงานขายและฝึกอบรมต่าง ๆ เช่น ฝึกอบรม Sale เป็นต้น

ปรัชญาองค์กร เราปรารถนารอยยิ้มจากลูกค้าด้วยทีมงานที่มีความสุข วิสัยทัศน์ เราให้บริการความสะดวกกับทุกชุมชน พันธกิจมุ่งสร้างความผูกพันกับลูกค้า ด้วยสินค้าและบริการ ที่เปี่ยมด้วย นวัตกรรม พร้อมทั้งสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชนและสังคม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

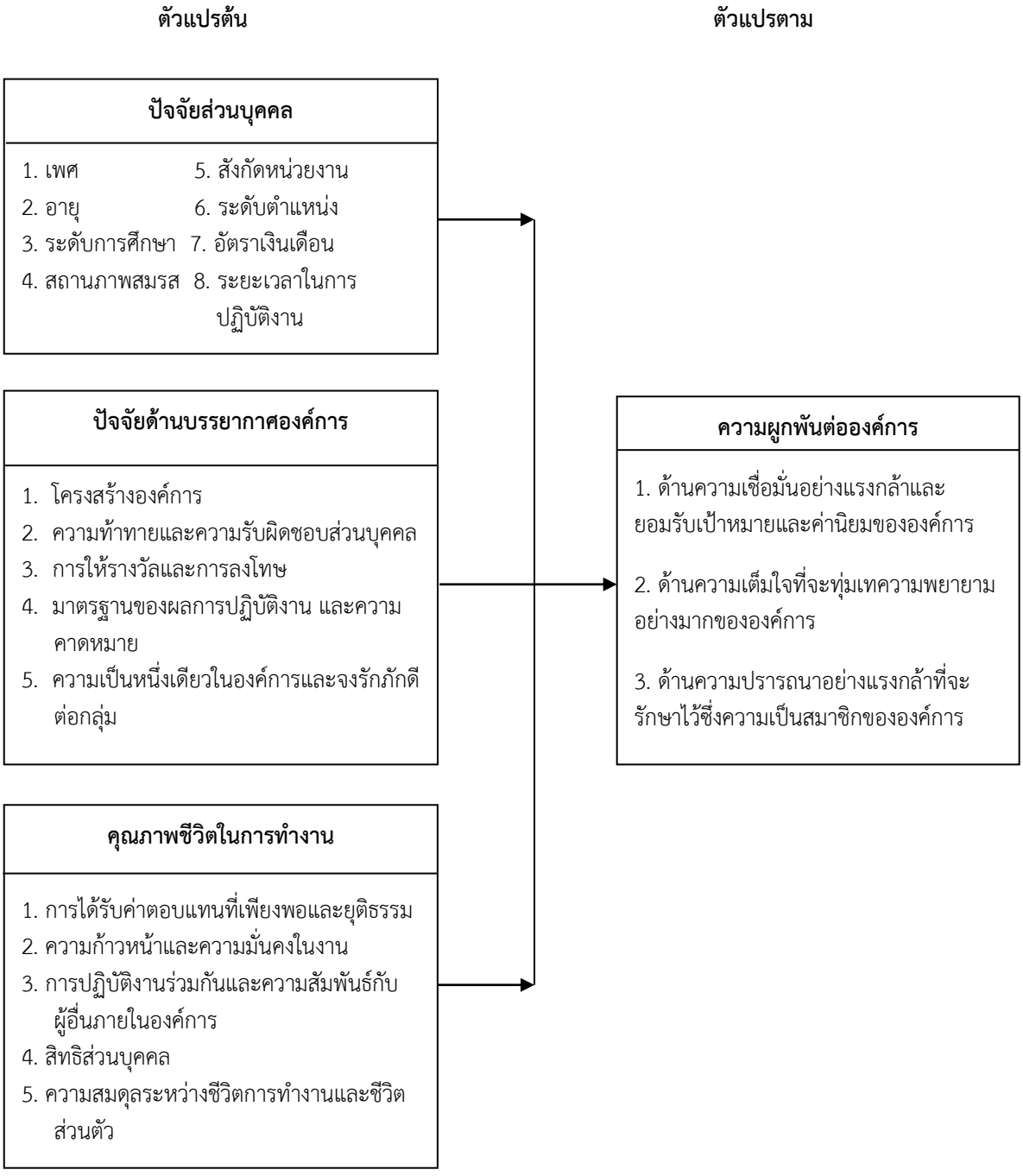

วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ พนักงาน บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ที่ประจำที่สำนักงานใหญ่ จำนวน 321 คน ขนาดของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้ง คำนวณจากสูตรการกำหนดขนาดตัวอย่างของ ทาโร ยามาเน่ (Yamane, 1973) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 179 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา และวิเคราะห์ทดสอบหาตัวแปรอิสระใดที่มีอิทธิพลต่อตัวแปรตาม วิเคราะห์โดยใช้สถิติการถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน (Stepwise Multiple Regression Analysis) กำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาโดยสรุปจำแนกได้ 4 ประเด็นดังนี้

1. ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล

ผลการศึกษาปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 32.09 ปี อายุต่ำสุด 23 ปี และอายุสูงสุด 50 ปี มีระดับการศึกษาขั้นสูงสุดอยู่ในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 88.3 มีสถานภาพโสด ร้อยละ 65.9 มีสังกัดหน่วยงานส่วนใหญ่อยู่ฝ่าย Product Consultant ร้อยละ 57.0 มีระดับตำแหน่งส่วนใหญ่คือระดับปฏิบัติการ ร้อยละ 92.7 มีอัตราเงินเดือนส่วนใหญ่น้อยกว่า 18,001 บาท ร้อยละ 63.7 มีระยะเวลาในการปฏิบัติงานส่วนใหญ่น้อยกว่า 6 ปี ร้อยละ 76.0

2. ปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ

2.1 ด้านโครงสร้างองค์การ ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นด้านโครงสร้างองค์การในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.92 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงสร้างองค์การในระดับมากทุกข้อคำถาม

2.2 ด้านความท้าทายและความรับผิดชอบส่วนบุคคล ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นด้านความท้าทายและความรับผิดชอบส่วนบุคคลในระดับปานกลาง มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.34 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อพบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในระดับมากเกือบทุกข้อ ยกเว้นในข้อคำถามได้แก่ “ทุกครั้งที่ได้รับมอบหมายงานท่านรู้สึกกังวลกับงานนั้น”และ“ท่านรู้สึกเฉย ๆ กับงานที่ได้รับมอบหมาย” มีความคิดเห็นในระดับน้อย

2.3 ด้านการให้รางวัลและการลงโทษ ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นด้านการให้รางวัลและการลงโทษในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.74 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในระดับมากเกือบทุกข้อ ยกเว้นในข้อคำถามได้แก่“ท่านรู้สึกไม่พอใจเมื่องานที่ทำเหมือนคนอื่นแต่ไม่ได้รับผลตอบแทน” มีความคิดเห็นในระดับน้อย

2.4 ด้านมาตรฐานของผลการปฏิบัติงาน และความคาดหมาย ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นมาตรฐานของผลการปฏิบัติงาน และความคาดหมายในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.79 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นด้านมาตรฐานของผลการปฏิบัติงาน และความคาดหมายอยู่ในระดับมากทุกข้อคำถาม

2.5 เป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่ม ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในด้านความเป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่มในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.72 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในด้านความเป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่มในระดับมาก เกือบทุกข้อคำถาม ยกเว้นในข้อคำถามได้แก่“ท่านให้ความสนใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับหน่วยงาน” มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

3. ปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตการทำงาน

3.1 ด้านการได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรมอยู่ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.79 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า พบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในระดับมากทุกข้อคำถาม

3.2 ด้านความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นเกี่ยวกับความก้าวหน้าและความมั่นคงในงานอยู่ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.72 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในด้านเกี่ยวกับความก้าวหน้าและความมั่นคงในงานในระดับมากทุกข้อคำถาม

3.3 ด้านการปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การอยู่ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.75 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในด้านการปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การในระดับมากทุกข้อคำถาม

3.4 ด้านสิทธิส่วนบุคคล ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นเกี่ยวกับสิทธิส่วนบุคคลอยู่ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.79 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในด้านสิทธิส่วนบุคคลในระดับมากทุกข้อคำถาม

3.5 การดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.47 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด อยู่ในระดับมากเกือบทุกข้อคำถาม ยกเว้นข้อคำถาม“การทำงานในตำแหน่งปัจจุบันสามารถแบ่งเวลาให้ครอบครัวได้” และ“งานของท่านหนักมากจนสุขภาพร่างกายแย่ลง”อยู่ในระดับปานกลาง

4. ความผูกพันต่อองค์การ

4.1 ด้านความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าและยอมรับเป้าหมาย และค่านิยมขององค์การ ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าและยอมรับเป้าหมาย และค่านิยมขององค์การ อยู่ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.65 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด อยู่ในระดับมากเกือบทุกข้อคำถาม ยกเว้นข้อคำถาม“ท่านมีความรู้สึกไม่เห็นด้วยกับเพื่อนร่วมงานของท่านที่ยอมรับเป้าหมายและค่านิยมของหน่วยงาน”อยู่ในระดับน้อย

4.2 ด้านความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากเพื่อองค์การ ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นเกี่ยวกับความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากเพื่อองค์การ อยู่ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.88 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัดทุกข้อคำถาม อยู่ในระดับมาก

4.3 ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิก ผลการศึกษา พบว่า พนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีความคิดเห็นเกี่ยวกับความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิก อยู่ในระดับมาก มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.60 คะแนน และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด เกือบทุกข้อคำถามอยู่ในระดับมาก ยกเว้นข้อคำถาม “ยิ่งทำงานในหน่วยงานนี้ โอกาสที่ท่านจะได้งานใหม่ที่ดีเหมือนกับที่ทำงานเดิมที่ปฏิบัติมีอยู่น้อยมาก” อยู่ในระดับปานกลาง

ผลการทดสอบสมมติฐาน

ผลการทดสอบหาตัวแปรอิสระปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ ปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตในการทำงาน ที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์การ (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 สรุปผลตัวแปรอิสระทั้งหมดที่สามารถร่วมกันพยากรณ์ความผูกพันต่อองค์การ จำแนกรายด้านและภาพรวม

ตัวแปรอิสระ	ผลการพยากรณ์			
	1(Y_1)	2(Y_2)	3(Y_3)	4(Y_0)
ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล				
1. เพศ	-	-	-	-
2. อายุ	-	-	-	-
3. ระดับการศึกษาขั้นสูงสุด	-	-	-	-
4. สถานภาพสมรส	-	-	-	-
5. สังกัดหน่วยงาน	-	1.0%[3]	3.1%[3]	-
6. ระดับตำแหน่ง	-	-	-	-
7. อัตราเงินเดือน	-	2.0%[4]	-	-
8. ระยะเวลาในการปฏิบัติงาน	-	-	-	-

ตัวแปรอิสระ	ผลการพยากรณ์			
	1(Y_1)	2(Y_2)	3(Y_3)	4(Y_0)
ปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ				
1. โครงสร้างองค์การ	6.8%(2)	-	-	-
2. ความท้าทายและความรับผิดชอบส่วนบุคคล	-	-	-	-
3. การให้รางวัลและการลงโทษ	-	-		1.4%(3)
4. มาตรฐานของผลการปฏิบัติงาน และความคาดหมาย	-	-	1.8%(4)	4.3%(2)
5. ความเป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่ม	2.7%(4)	-	-	-
ปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตในการทำงาน				
1. การได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม	1.6%(6)	-	1.0%(5)	-
2. ความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน	-	-	-	-
3. การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ	31.3%(1)	65.0%(1)	44.2%(1)	66.4%(1)
4. สิทธิส่วนบุคคล	1.5%(5)	3.0%(2)	-	-
5. การดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว	3.1%(3)	-	8.7%(2)	-
รวมการพยากรณ์	**47.0%**	**70.9%**	**58.8%**	**72.1%**

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บหมายถึงลำดับการเข้าพยากรณ์

1 หมายถึง ด้านความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าและยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์การ

2 หมายถึง ด้านความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากขององค์การ

3 หมายถึง ด้านความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกขององค์การ

4 หมายถึง ด้านความผูกพันต่อองค์การ (ภาพรวม)

1. ผลการทดสอบตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าและยอมรับเป้าหมายและค่านิยมขององค์การ พบว่า มีตัวแปรอิสระ 6 ตัว ที่เข้าพยากรณ์ตามลำดับดังนี้ การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ (ร้อยละ 31.3) โครงสร้างองค์การ (ร้อยละ 6.8) ดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างชีวิตการงานและชีวิตส่วนตัว (ร้อยละ 3.1) ความเป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่ม (ร้อยละ 2.7) สิทธิส่วนบุคคล (ร้อยละ 1.5) การได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม (ร้อยละ 1.6)

2. ผลการทดสอบตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อความเต็มใจที่จะทุ่มเทความพยายามอย่างมากขององค์การ พบว่า มีตัวแปรอิสระ 4 ตัว ที่เข้าพยากรณ์ตามลำดับดังนี้ การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ (ร้อยละ 65.0) สิทธิส่วนบุคคล (ร้อยละ 3.0) สังกัดหน่วยงาน (ร้อยละ 1.0) อัตราเงินเดือน (ร้อยละ 2.0)

3. ผลการทดสอบตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกขององค์การ พบว่า มีตัวแปรอิสระ 4 ตัว ที่เข้าพยากรณ์ตามลำดับดังนี้ คือ การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ (ร้อยละ 44.2) การดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างชีวิตการงานและชีวิตส่วนตัว (ร้อยละ 8.7) สังกัดหน่วยงาน (ร้อยละ 3.1) มาตรฐานของผลการปฏิบัติงานและความคาดหมาย (ร้อยละ 1.8) การได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม (ร้อยละ 1.0)

4. ผลการทดสอบตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์การในภาพรวม พบว่า มีตัวแปรอิสระ 3 ตัว ที่เข้าพยากรณ์ตามลำดับดังนี้ การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ (ร้อยละ 66.4) การให้รางวัลและการลงโทษ (ร้อยละ 4.3) ความก้าวหน้าและความมั่นคงในงาน (ร้อยละ 1.4)

การอภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษา ความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด พบว่า ตัวแปรอิสระด้านปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การ และปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตในการทำงาน สามารถพยากรณ์ความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัดได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กรรณิกา ภัทรพิสิฐพงศ์ (2546), ชุติมา เผ่าพหล (2553), กันติศา เสร็จกิจ (2554) และ พิศิษฐ์ มอญไข่ (2554) ทั้งนี้เนื่องจากการมีความผูกพันต่อองค์การที่ดีแสดงให้เห็นถึงองค์การให้ความสำคัญกับพนักงาน มีการปรับปรุงบรรยากาศองค์การ และคุณภาพชีวิตในการทำงานในองค์การอยู่เสมอ เพราะบุคคลเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งต่อองค์การ องค์การที่ต้องการหวังผลงานที่ดีเด่น จำเป็นต้องรับรู้ความต้องการของพนักงานในองค์การ บุคคลจะปฏิบัติงานอย่างเต็มกำลังความสามารถจะต้องมีบรรยากาศภายในองค์การและคุณภาพชีวิตในการทำงานที่ดี ดังนั้นบรรยากาศภายในองค์การและคุณภาพชีวิตในการทำงานจึงมีผลกระทบโดยตรงต่อการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงาน โดยจะบอกถึงความรู้สึกพึงพอใจของพนักงาน ถ้าพนักงานมีบรรยากาศภายในองค์การและคุณภาพชีวิตในการทำงานสูงก็จะเกิดความผูกพันต่อองค์การสูงเช่นเดียวกัน ซึ่งจะส่งผลดีต่อองค์การทำให้ประสบความสำเร็จและบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

โดยตัวแปรที่มีอำนาจร่วมกันพยากรณ์ความผูกพันต่อองค์การ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่

1. การปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงานและผู้บังคับบัญชา ทำให้เกิดความไว้วางใจระหว่างพนักงาน บรรยากาศขององค์การมีลักษณะของความร่วมมือและเป็นมิตร มีเพื่อนคอยให้ความช่วยเหลือ และยินดีรับฟังปัญหาต่าง ๆ ย่อมทำให้รู้สึกมีกำลังใจ และพร้อมที่จะฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ ดังสุภาษิตที่ว่า คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก บุคคลใดได้อยู่ในสังคมที่ดี มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ย่อมทำให้บุคคลนั้นมีความสุข ทำงานด้วยความสบายใจ ยินดีที่จะทำตามเป้าหมายขององค์การอย่างเต็มที่ และมีความต้องการที่จะอยู่ในสังคมนั้นต่อไป ซึ่งแสดงถึงพนักงานมีความผูกพันต่อองค์การนั่นเอง

2. การดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว ผู้ศึกษาเห็นว่า การทำงานเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ นอกจากการทำงาน ทุกคนต้องการเวลาส่วนตัวเพื่อพักผ่อน และมีเวลาในการทำกิจกรรมอื่น ๆ อันก่อให้เกิดความพอใจทั้งชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว ไม่เกิดความเครียดหรือความกดดันในการทำงาน ย่อมส่งผลให้พนักงานมีความผูกพันต่อองค์การ เต็มใจที่จะปฏิบัติงานเพื่อให้องค์การบรรลุเป้าหมาย

3. โครงสร้างองค์การ เพราะการที่องค์การมีนโยบายการบริหารงานที่ดี มีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ ขยายอำนาจจากผู้บริหารลงสู่ผู้ปฏิบัติ เปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พนักงานจะรู้สึกว่าการปฏิบัติงานของตนได้รับความเอาใจใส่ รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ การปฏิบัติงานอย่างทุ่มเทไม่สูญเปล่า เพราะจะได้รับการพิจารณาจากผู้บังคับบัญชาอยู่เสมอ นำมาซึ่งความภูมิใจและกระตือรือร้นในการทำงาน ทำให้เกิดความผูกพันต่อองค์การสูงขึ้น

4. มาตรฐานของผลการปฏิบัติงาน และความคาดหมาย การมีมาตรฐานการปฏิบัติงานจะช่วยให้พนักงานสามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง มีการเปรียบเทียบผลงานที่ชัดเจน มองเห็นแนวทางในการพัฒนาการปฏิบัติงานให้เกิดผลได้มากขึ้น และช่วยให้มีการฝึกฝนตนเองให้เข้าสู่มาตรฐาน

5. สิทธิส่วนบุคคล เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของบุคคลและเป็นสิ่งที่แสดงถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ บริษัทควรให้สิทธิส่วนบุคคลแก่พนักงาน ให้มีสิทธิและเสรีภาพของพนักงานอย่างเสมอภาคกัน ไม่มีการแบ่งแยก โดยที่การใช้สิทธินั้นต้องไม่ไปล่วงละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น ดังนั้นสิทธิส่วนบุคคลจึงมีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์การ

6. สังกัดหน่วยงาน บริษัทควรให้ความสนใจหน่วยงาน หากในแผนกที่พนักงานปฏิบัติงานอยู่นั้น มีความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด ควรทำการแก้ไขและปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นเพื่อให้พนักงานมีความผูกพันต่อหน่วยงานหรือองค์การนั้น ๆ

7. ความเป็นหนึ่งเดียวในองค์การและจงรักภักดีต่อกลุ่ม การมีความสามัคคีเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการทำงาน เมื่อพนักงานเกิดความแตกแยก มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก การปฏิบัติงานจะส่งผลต่อระบบภายในหน่วยงานโดยตรงและอาจทำให้เกิดปัญหาที่ตามมาได้ หากไม่มีความสามัคคีความเป็นหนึ่งเดียวและความจงรักภักดี ความผูกพันต่อองค์การจะลดน้อยลงเช่นกัน

8. การได้รับค่าตอบแทนที่เพียงพอและยุติธรรม เมื่อพนักงานได้ทุ่มเทความพยายามให้กับการทำงาน ย่อมปรารถนาผลตอบแทนที่คุ้มค่า เนื่องจากรายได้และผลตอบแทนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของคนเรา หากองค์การตระหนักถึงความสำคัญของการให้ค่าตอบแทนที่เหมาะสมและยุติธรรม พิจารณาแล้วคุ้มค่ากับที่ได้ทุ่มเทแรงกายแรงใจไป พนักงานจะเกิดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานและมีความรู้สึกผูกพันต่อองค์การมากขึ้น ดังนั้น รายได้และผลตอบแทนที่เพียงพอ ยุติธรรม จึงมีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์การ

9. อัตราเงินเดือน ถึงแม้จะอยู่ในลำดับท้ายๆ แต่เงินเดือนนั้นเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง ที่พนักงานได้ลงแรงปฏิบัติงานอย่างตั้งใจ เพื่อผลตอบแทนที่ได้รับกลับมาเป็นรายรับอย่างน่าพอใจ หากพนักงานปฏิบัติในระดับที่ดีกว่าเดิม อาจได้รับการปรับเงินเดือน ซึ่งแน่นอนจะส่งผลให้ผูกพันต่อองค์การเช่นกัน

10. การให้รางวัลและการลงโทษ การทำงานเมื่อมีรางวัลมาเป็นแรงผลักดันในกันแข่งขันเพื่อความสนุกต่อการทำงาน ที่ได้นอกเหนือจากเงินเดือน จะทำให้พนักงานรู้สึกมีความกระตือรือร้นให้ความสนใจกับรางวัลที่จะได้รับ เพราะฉะนั้นการให้รางวัลและการลงโทษจึงมีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์การ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้

ผู้บริหารควรให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างปัจจัยด้านบรรยากาศองค์การและปัจจัยด้านคุณภาพชีวิตในการทำงานในด้านที่มีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์การ เพื่อให้พนักงานมีความผูกพันต่อองค์การมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลดีต่อขวัญและกำลังใจของพนักงาน รวมถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การ ส่วนในด้านที่ไม่มีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์การก็ไม่ควรละเลย ควรให้ความสำคัญเช่นเดียวกัน เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร ผู้ศึกษาจึงขอเสนอแนะ ดังนี้

1. ผลักดันให้เกิดระบบการทำงานที่ชัดเจนภายในบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด โดยมีการสร้างกฎระเบียบใหม่ กำหนดมาตรฐาน แนวทางการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรม พัฒนาศักยภาพด้านต่าง ๆ ขององค์การ ให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการตรวจและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

2. การจัดสภาพแวดล้อม เพื่อบรรยากาศภายในองค์การที่ดี ลดปัญหาการเกิดข้อขัดแย้งกับพนักงานกันเอง หากโครงสร้างองค์การดี มาตรฐานอยู่ในระดับที่ดี การทำงานจะมีประสิทธิภาพที่ดี

3. บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด ควรมีการรณรงค์ส่งเสริมการปลูกฝังความผูกพันภายในองค์การเพื่อความมั่นคงของพนักงานและบริษัทให้ดียิ่งขึ้นไป ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติงานที่ดีมีความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานที่ดีเป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาในเรื่องความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด โดยใช้วิธีการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างด้านการปฏิบัติงานร่วมกันและความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด

2. เนื่องจากครั้งนี้ทำการศึกษาเชิงปริมาณ ซึ่งเป็นการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎี หากแต่ไม่สามารถลงรายละเอียดเชิงลึกได้ การศึกษาครั้งต่อไปควรใช้การศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์มากขึ้น

3. ควรมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด เพื่อให้ทราบถึงจุดบกพร่องของปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการทำงานของบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด และทำการแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้การทำงานของบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ธนาสิทธิ์ เพิ่มเพียร. (2552). *คุณภาพชีวิตในการทำงานกับความผูกพันต่อองค์การของพนักงานในกลุ่มอุตสาหกรรมชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ในเขตนิคมอุตสาหกรรมนวนคร จังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาบริหารธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

นภาเพ็ญ โหมาศวิน. (2533). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความผูกพันของสมาชิกในองค์การ: ศึกษาเฉพาะกิจ สำนักงานปลัดสำนักงานนายกรัฐมนตรี*. วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฝ่ายบุคคล บริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด. (2557). *ข้อมูลฝ่ายบุคคลบริษัท ซีพี-เมจิ จำกัด*. 24 ตุลาคม 2557.

วไลพร พูนประสิทธ์ และ สมโภชน์ นพคุณ. (2531). *ระบบการวางแผนและพัฒนากำลังคนในองค์การ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แนวคิดและการประยุกต์ใช้.* กรุงเทพฯ: วิคตอรี่เพาเวอร์พอยท์.

อุทัย หิรัญโต. (2531). *หลักการบริหารงานบุคคล.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

Litwin, G.H., &Stringer, R.A. (1968). *Motivation and Organizational climate*. Boston: Harvard University.

Porter, Lyman W. and Other. (1974). Organization Commitment, Job Satisfaction and Turnover Among Psychiatric Technicians. *Journal of Applied Psychology*.: pp.16 – 19.

Steers, R.M. (1977). Antecedents and outcomes of organization commitment. *Administrative Science Quarterly*. 22, pp. 46 – 56.

Steers, R.M., & Porter, L.W. (1974). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*.14, pp. 303-304.

Walton, R.E. (1978). *Quality of working life: What is it?*. Slone Management Review, 15, 11-21.

Yamane, Taro. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*. Third edition. NewYork: Harper and Row Publication.

การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

The Academic Support Offcer's Preparedness For Asean Community in the Office of the President at Kasetsart University Bangkhen Campus

ณัชชา หาทรัพย์[36]

Abstract

The purposes of this research were to aimed to identify the level of preparedness of the ASEAN community. And the relationship between the awarenesse of the ASEAN community, perception about ASEAN community, Motivation and self-development to prepare for the ASEAN community of academic support officer's preparedness for the ASEAN community in the office of the president at Kasetsart University Bangkhen Campus. the samples used in the research and academic support officer's of the president at Kasetsart University Bangkhen Campus, total 298, the researchers found. To preparedness for the ASEAN community as a whole and each aspect at a moderate level, the hypothesis testing found the awareness of the ASEAN community. perception about ASEAN community and the motivation to self-development a positive relationship with the preparedness for the ASEAN as a whole and individual each aspect, level of statistical significance .001.

Keywords : Preparedness, ASEAN Community, and Academic Support Officer

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และศึกษาหาความ สัมพันธ์ระหว่างการตระหนักรู้ในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองกับการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ บุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ บางเขน จำนวน 298 คน ผลการวิจัยพบว่า การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า การตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับ การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียนโดยรวมและรายด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

คำสำคัญ : การเตรียมความพร้อม ประชาคมอาเซียน และบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ

[36] นักศึกษาปริญญาโท คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คำนำ

ในยุคของการแข่งขันปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา และวัฒนธรรม ณัฐตินันวรรณารักษ์ (2555) ได้กล่าวไว้ว่า ในแต่ละประเทศ มีการตื่นตัวและพัฒนาให้ประชาชนในประเทศมีความรู้ มีศักยภาพในการแข่งขันและพัฒนาไปสู่นานาประเทศ แรงผลักดันสำคัญที่ทำให้ผู้นำประเทศสมาชิกอาเซียนของ 10 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทย บรูไน เวียดนาม ลาว พม่า กัมพูชา ได้ตกลงกันที่จัดตั้งประชาคมอาเซียนในปี 2558 ประกอบด้วย 3 เสาหลัก คือ ประชาคมการเมืองความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน

รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ซึ่งไทยจะได้เปรียบประเทศสมาชิกอื่นเพราะมีที่ตั้งอยู่ใจกลางอาเซียน สามารถเป็นศูนย์กลางคมนาคมและขนส่งในภูมิภาค ซึ่งในอนาคตชาวไทยจะได้รับประโยชน์จากการรวมตัวเป็นประชาคมของอาเซียนมากหรือน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับการเตรียมความพร้อมของประชาชน ดังนั้นการสร้างความตื่นตัวและให้ความรู้กับประชาชนจึงเป็นเรื่องสำคัญเพื่อตระหนักถึงโอกาสและเสริมความสามารถในการแข่งขัน ซึ่งจะช่วยให้ชาวไทยได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ ในขณะเดียวกันก็ต้องป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบในทางลบแก่ภาคส่วนต่างๆ ด้วย กรมอาเซียน กระทรวงต่างประเทศ (2556)

พินิติ รตะนานุกูล (ม.ป.ป.) การศึกษาเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างประชาคมอาเซียน โดยการศึกษาเป็นกลไกในการปลูกฝังค่านิยม แนวความคิด ความเข้าใจกันระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน และเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความเข้มแข็ง ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของอาเซียนและเศรษฐกิจโลก เมื่อปี พ.ศ. 2553 สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาได้เริ่มโครงการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนนักศึกษาภายใต้โครงการ M I T Mobility Programmed เป็นโครงการนำร่องในการแลกเปลี่ยนนักศึกษาระหว่างมาเลเซีย อินโดนีเซีย และไทย โดยให้มีการแลกเปลี่ยนนักศึกษาในอาเซียน เพื่อให้เป็นกลไกความร่วมมือที่สำคัญในการขับเคลื่อนการเกิดประชาคมอาเซียนที่เข้มแข็งต่อไปในอนาคต โดยมีมหาวิทยาลัยเข้าร่วมโครงการ 23 แห่ง เป็นมหาวิทยาลัยของประเทศไทย 6 แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในฐานะสถาบันอุดมศึกษาของรัฐบาล ในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นมหาวิทยาลัย 1ใน 6 แห่ง ที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนนักศึกษาภายใต้โครงการ M I T Mobility Programmed ทำให้มีการเปิดเสรีการค้า ด้านการศึกษามากขึ้น ซึ่งทำให้มีนักศึกษาต่างชาติเข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เพิ่มขึ้น มีการแลกเปลี่ยนกำลังคน นักศึกษา บุคลากรทางการศึกษา รวมทั้งมีการหลั่งไหลและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างทั่วถึง ดังนั้นผลกระทบจากการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนต่อการศึกษาที่เลี่ยงไม่ได้ ได้แก่ การเปิดเสรีทางการศึกษา และการเคลื่อนย้ายกำลังคนเสรีในตลาดแรงงานของภูมิภาค โดยตลาดแรงงานจะมีโอกาสในการเลือกจ้างบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถและความชำนาญมากขึ้น การแข่งขันเพื่อ เข้าสู่ตลาดแรงงานสูงขึ้น

สำนักงานอธิการบดี (2556) ได้กล่าวไว้ว่า มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ซึ่งมีระบบโครงสร้างภายในประกอบด้วยบุคลากรหลัก 2 สายงาน คือ สายวิชาการ และสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ โดยบุคลากรสายวิชาการจะปฏิบัติงานด้านการเรียนการสอนและงานวิจัย ส่วนบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการจะปฏิบัติงานด้านงานบริหาร งานสนับสนุนและสร้างเสริมวิชาการทุกด้าน ซึ่งสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน มีหน่วยงานในสังกัดที่รับผิดชอบตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำนวน 18 หน่วยงาน ซึ่งมีบุคลากรส่วนใหญ่เป็นสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ เป็นศูนย์รวมของหน่วยงานที่ทำหน้าที่ประสานงานต่าง ๆ ให้การสนับสนุนนโยบาย และยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดังนั้นแนวทางการเตรียมความพร้อมบุคลากร โดยเบื้องต้นมหาวิทยาลัยได้สนับสนุนให้บุคลากรมีโอกาสไปศึกษาดูงาน เข้าร่วมประชุม อบรม และสัมมนาในประเด็นด้านอาเซียน อีกทั้งสนับสนุนและส่งเสริมด้านศิลปะและวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียนด้วย ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนจากปัจจัยส่วนบุคคลในแต่ละบุคคล การตระหนัก การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนของบุคลากร แรงจูงใจในเตรียมความพร้อมในด้านพัฒนาตนเอง ด้านความมั่นคงก้าวหน้าในงาน ด้านการยอมรับในสังคม และศึกษาความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนประกอบด้วย 1) ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน 2) ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ 3) ทักษะภาษาอังกฤษ และภาษาประเทศสมาชิกอาเซียน 4) ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมประเทศอาเซียน เพื่อจะสะท้อนให้เห็นถึงการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของบุคลกรเพียงใด สามารถนำผลการวิจัยที่ได้ไป

เป็นแนวทางในวางแผนเพื่อพัฒนาบุคลากรและองค์กรให้มีศักยภาพ เกิดแนวคิดและกระบวนการเรียนรู้ใหม่ ๆ องค์กรมีความเข้มแข็ง มีความพร้อมในการทำงานที่ยาก ท้าทาย ให้บรรลุวัตถุประสงค์ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์ในการวิจัยในครั้งนี้ไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาระดับการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

2. เพื่อศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างการตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองกับการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้ได้ทราบถึงการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ซึ่งจะเป็นข้อมูลให้กับหน่วยงานที่สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ในการเร่งรัดปรับปรุงการเตรียมความพร้อมของบุคลากร ในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน นอกจากนี้นำแนวทาง ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์บางเขน สามารถนำไปใช้ในงานเชิงนโยบายหรือยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากรของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน ต่อไป

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการตระหนัก

ภัทรา นิคมานนท์ (2538, น. 50) ได้ให้ความหมายของความตระหนักไว้ว่า ความตระหนักเป็นพฤติกรรมด้านจิตพิสัย ซึ่งเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ อารมณ์ และคุณธรรมของบุคคลเป็นขั้นทำความรู้จักกับเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยยอมให้สิ่งเร้านี้เข้ามาอยู่ในความสนใจของตนเอง

รวีรรณ ชินะตระกูล (2540, น. 117) ให้ความหมายของความตระหนักว่า คือ การที่บุคคลแสดงว่ามีความสำนึก มีความรู้สึก ความคิดเห็น และยอมรับสภาวการณ์ เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง มีสภาพแวดล้อมในสังคมเป็นสิ่งช่วยในการแสดงออกพฤติกรรมนั้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้

กันยา สุวรรณแสง (2540) ได้กล่าวว่า กระบวนการรับรู้ ประกอบด้วย 3 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการภายนอกหรือสิ่งเร้า กระบวนการภายในหรือการรับรู้ และ กระบวนการแสดงออกหรือปฏิกิริยาตอบสนอง

พิภพ วชังเงิน (2547) กล่าวว่า การรับรู้ คือ อาการสัมผัส เป็นการแปลหรือตีความจากที่ได้รับสัมผัสออกมาเป็นสิ่งที่มีความหมายซึ่งเป็นที่รู้จักและเข้าใจ โดยอาศัยประสบการณ์เดิม นอกจากนี้ รัจรี นพเกตุ (2540) ได้สรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ ได้แก่ ผู้รับรู้ ทัศนคติ เหตุจูงใจ ความสนใจ ประสบการณ์ในอดีต เป้าหมาย และสถานการณ์

3. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจ

มัลลิกา ต้นสอน (2544, น. 194) กล่าวว่า แรงจูงใจ หมายถึง ความยินดีและเต็มใจที่บุคคลจะทุ่มเทความพยายาม เพื่อให้การทำงานบรรลุเป้าหมาย จะแสดงออกมาโดยการแสดงพฤติกรรมด้วยความกระตือรือร้น มีทิศทางที่เด่นชัด และไม่ย่อท้อเมื่อเผชิญอุปสรรคหรือปัญหา ซึ่งเราสามารถกล่าวได้ว่า บุคคลที่มีการจูงใจจะมีลักษณะดังนี้คือ มีเป้าหมายในการแสดงออก มีพลังในการแสดงออก และมีความพยายามในการแสดงออก

วิไลวรรณ ศรีสงคราม (2547, น. 2) กล่าวถึง แรงจูงใจไว้ว่า แรงจูงใจ (Motivation) มีรากศัพท์ มาจากภาษาลาติน คือ “Movere” มีความหมายว่า เคลื่อนที่ (to move) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า แรงจูงใจมีความเกี่ยวข้องกับพลังงาน ทิศทาง ที่จะนำไปสู่เป้าหมาย และการธำรงไว้ ซึ่งอธิบายได้ว่า เมื่อใดก็ตามที่บุคคลมีแรงจูงใจ บุคคลจะมีพลังมากพอที่จะนำตนเองไปสู่เป้าหมายอย่างมีทิศทางที่ชัดเจนและมีการธำรงไว้ให้กิจกรรมนั้นยังอยู่ต่อไป

4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง

อมรา รสสุข (2541, น. 17) อธิบายว่าการพัฒนาตนเอง หมายถึง การที่บุคคลปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้น โดยการทำให้ตนมีความรู้ มีทักษะ รวมทั้งมีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความรู้จากข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีต่าง เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างต่อเนื่อง

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2543, น. 145) และราตรี พัฒนรังสรรค์ (2544, น. 96) ได้ให้ความหมายการพัฒนาตนเอง หมายถึง การพัฒนาศักยภาพของตนให้ดีขึ้นทั้งด้านสุขภาพร่างกายสุขภาพจิตให้มีทักษะกำลังใจ มีจุดมุ่งหมายของชีวิตและเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป ทำให้กลายเป็นบุคคลที่สมบูรณ์และสามารถดำเนินกิจกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ตนตั้งไว้ ส่งผลให้เกิดความเจริญต่อตนเองและสังคม

5. แนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อม

เตือนใจ เศรษฐสักโก (2524) ได้ให้ความหมายของความพร้อมว่า สภาพแห่งความเจริญงอกงามและการพัฒนาการอย่างสูงสุดของบุคคลทั้งทางการ สมอง อารมณ์ และสังคมจนถึงระดับที่จะเรียนรู้ได้

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา (2542) กล่าวว่า ความพร้อม หมายถึง สภาวะที่จะเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างบังเกิดผล

Good (1973 อ้างถึงใน นวรัตน์ สอยเหลือง, 2545) ให้คำนิยามเกี่ยวกับความพร้อมว่า เป็นความสามารถตกลงใจ ความปรารถนา และความสามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ความพร้อมเกิดจากลักษณะทางวุฒิภาวะ ประสบการและอารมณ์ ความพร้อมจึงเป็นการพัฒนาคนให้มีความสามารถในกิจกรรมนั้น ๆ

6. แนวคิดเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน

กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ (2557) ได้สรุปเอาไว้ว่า จุดเริ่มต้นสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีขึ้นตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2504 โดยประเทศไทย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ได้ร่วมกันจัดตั้งสมาคมอาสา (ASA Association of South East Asia) ขึ้นเพื่อการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่ดำเนินการได้เพียง 2 ปี ก็ต้องหยุดชะงักลง เนื่องจากความผกผันทางการเมืองระหว่างอินโดนีเซียและมาเลเซีย จนเมื่อทั้งสองประเทศฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างกัน จึงได้มีการแสวงหาลู่ทางจัดตั้งองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจขึ้นในภูมิภาค "สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" ประเทศไทยเป็นประเทศที่คิดริเริ่มในการจัดตั้งสมาคม และ ดร.ถนัด คอมันตร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร โดยมีการลงนามปฏิญญากรุงเทพ (Bangkok Declaration) หรือ ปฏิญญาอาเซียน (ASEAN Declaration) ที่พระราชวังสราญรมย์ เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2510 ซึ่งลงนามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของประเทศสมาชิกก่อตั้ง 5 ประเทศ ได้แก่ นายอาดัม มาลิก จากประเทศอินโดนีเซีย นายนาร์ซิโซ รามอส จากประเทศฟิลิปปินส์ อับดุล ราซัค บิน ฮุสเซนจากประเทศมาเลเซีย นายเอส ราชารัตนัม ประเทศสิงคโปร์ และ ดร.ถนัด คอมันตร์จากประเทศไทย แต่ต่อมามีสมาชิกเพื่อเติม คือ บูรไน ดารุส ซาราม เข้าเป็นสมาชิกตั้งแต่วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2527 เวียดนามเข้าเป็นสมาชิกตั้งแต่วันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2538 ลาวเข้าเป็นสมาชิกตั้งแต่วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 พม่าเข้าเป็นสมาชิกตั้งแต่วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 กัมพูชาเป็นประเทศสุดท้ายที่เข้าเป็นสมาชิกอาเซียนวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2542 ตามลำดับ ทำให้อาเซียนมีสมาชิกครบ 10 ประเทศ อาเซียนหรือสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASEAN : Association of Southeast Asian Nations) เป็นองค์กรความร่วมมือระดับภูมิภาคที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางสังคมส่งเสริมสันติภาพและเสถียรภาพในภูมิภาค โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอาเซียนมีความร่วมมือในหลายด้านที่ได้สนองตอบผลประโยชน์และความต้องการของประเทศสมาชิก และในโอกาสครบรอบ 30ปีของการก่อตั้งอาเซียน เมื่อปี พ.ศ. 2540 ผู้นำอาเซียนได้รับรองเอกสาร “วิสัยทัศน์อาเซียน 2020” (ASEAN Vision 2020) เพื่อกำหนดเป้าหมายว่าภายในปี พ.ศ. 2563 อาเซียนจะเป็น 1) วงสมานฉันท์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (A Content of Southeast Asian Nations 2) หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาอย่างมีพลวัต (A Partnership in Dynamic Development) 3) มุ่งปฏิสัมพันธ์กับประเทศภายนอก (An Outward–Looking ASEAN) 4)

ชุมชนแห่งสังคมที่เอื้ออาทร (A Community of Caring Societies) ต่อมาในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 9 ระหว่างวันที่ 7-8 ตุลาคม พ.ศ. 2546 ที่เมืองบาหลี ประเทศอินโดนีเซียผู้นำอาเซียนได้ตอบสนองต่อการบรรลุวิสัยทัศน์อาเซียนเพิ่มเติม โดยได้ลงนามในปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมือฉบับที่ 2 (Declaration of ASEAN concord IIหรือ Bali concord II) เห็นชอบให้มีการจัดตั้งประชาคมอาเซียนภายในปี 2563 ต่อมาได้เลื่อนกำหนดเวลาให้เร็วขึ้นเป็นปี พ.ศ. 2558 ประกอบด้วย 3 เสาหลักสำคัญ ได้แก่

เสาหลักที่ 1 ประชาคมการเมืองความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community หรือ APSC)

เสาหลักที่ 2 ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community หรือ AEC)

เสาหลักที่ 3 ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio Cultural Community หรือ ASCC)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชลากร เศรษฐบัณฑิต (2556) ได้ศึกษาเรื่อง “การเตรียมความพร้อมต่อการก้าวเข้าสู่ประชาคมของสมาชิกหอการค้าจังหวัดสุพรรณบุรี” โดยการสำรวจทะเบียนสมาชิกหอการค้าในจังหวัดสุพรรณบุรี ประจำปี 2555 จำนวน 177 คน พบว่ากลุ่มตัวอย่าง มีระดับการเตรียมพร้อมต่อการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของสมาชิกหอการค้าจังหวัดสุพรรณบุรี อยู่ในระดับน้อย โดยที่มีความพร้อมเป็นอันดับแรก คือ ด้านการศึกษา ภาษา และวัฒนธรรม รองลงมา คือ ด้านแรงงาน และอันดับสุดท้าย คือ ด้านกฎหมาย ผลการทดสอบสมติฐาน พบว่า เพศ และลักษณะกิจการ ที่แตกต่าง มีการเตรียมความพร้อมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วน อายุ ระดับการศึกษาและระยะเวลาการประกอบกิจการ ที่แตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมไม่แตกต่างกัน ข้อเสนอแนะ คือ สมาชิกหอการค้าจังหวัด สุพรรณบุรี และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องความร่วมมือกันในการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงเพื่อช่วยหลีกเลี่ยงลบผลกระทบในเชิงลบที่อาจจะเกิดขึ้นรวมถึงสามารถใช้ประโยชน์จากโอกาสที่มีอยู่ได้อย่างเต็มที่ โดยควรเตรียมความพร้อมของผู้ประกอบการด้านกฎหมายมากที่สุด

ศิริรัตน์ สุดใจ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการเตรียมความพร้อมบุคลากรทางการ ศึกษาของโรงเรียนเตรียมทหารเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน” ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ครู อาจารย์ของโรงเรียนเตรียมทหาร สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ จำนวน 137 คน และผู้ทรงคุณวุฒิ ผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพและความต้องการเตรียมความพร้อมบุคลากรทางการ ศึกษาของโรงเรียนเตรียมทหาร ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก ทั้งในส่วนของสภาพจริงของการเตรียมความพร้อมและสภาพความต้องการการเตรียมความพร้อมที่คาดหวัง โดยมีค่าเฉลี่ยในภาพรวมของสภาพจริง 3.62 และมีค่าเฉลี่ยในภาพรวมของสภาพที่คาดหวัง 4.38 และมีค่าความต้องการจำเป็น (PNI) 0.210 2) แนวทางการเตรียมความพร้อมบุคคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนเตรียมทหารเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน มีดังนี้ 1) พัฒนาเทคนิควิธีสอนเพื่อการจัดการเรียนรู้สู่อาเซียน 2) สร้างบริบทความเป็นอาเซียนในสถานศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม 3) เน้นการใช้สื่อการเรียนการสอนที่เป็นภาษาต่างประเทศ และกำหนดให้มีการประเมินการใช้สื่อการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ 4) พัฒนาศักยภาพครูให้มีองค์ความรู้ด้านทักษะการจัดลำดับความคิดในระดับสูง 5) พัฒนาครูให้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น และนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน รวมถึงส่งเสริมและประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับท้องถิ่น 6) สร้างความตระหนักและเห็นคุณค่าของคุณธรรม จริยธรรมวิชาชีพเป็นระยะ 7) พัฒนาศักยภาพครูให้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนและเน้นการบูรณาการความรู้เกี่ยวกับประชาชนอาเซียนในด้านการเมืองและความมั่นคงอาเซียนกับโรงเรียนเหล่าทัพ และกระทรวงกลาโหม 8) สร้างและใช้เครื่องมือในการวัดประเมินผลที่หลากหลาย และเหมาะสมกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ 9) จัดหาเวลาให้ครูอาจารย์โอกาสเจ้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิชาชีพ

วิธีการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ บุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน จำนวน 1,162 คน สุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรการคำนวณของ Yamane (Yamane, 1973) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 298 คน ใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. สถิติพรรณนา ใช้ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และค่าพิสัยอธิบายลักษณะทั่วไปของข้อมูลที่ศึกษา

2. สถิติวิเคราะห์ทดสอบหาความสัมพันธ์ใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation Coefficiency) กำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลการวิจัย

การวิจัย เรื่องการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ผลการวิจัยมีรายละเอียดดังนี้

1. การตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับของการตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองของกลุ่มตัวอย่าง

การรับรู้เกี่ยวกับ ประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ
การตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน	3.36	0.47	ปานกลาง
การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน	0.54	0.32	ปานกลาง
แรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง	3.36	0.59	ปานกลาง

จากตารางที่ 1 พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.36) มีการรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 0.54) และมีแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองอยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน (ค่าเฉลี่ย 3.36)

2. การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ศึกษาใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ ด้านทักษะภาษาอังกฤษและภาษาประเทศสมาชิกอาเซียนและด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมประเทศสมาชิกอาเซียน ผลการวิจัยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียนรายด้านและโดยรวมของกลุ่มตัวอย่าง

การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ
ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน	2.90	0.69	ปานกลาง
ด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ	3.04	0.78	ปานกลาง
ด้านทักษะภาษาอังกฤษและภาษาประเทศสมาชิกอาเซียน	2.73	0.81	ปานกลาง
ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรม			ปานกลาง
ประเทศสมาชิกอาเซียน	2.72	0.80	ปานกลาง
การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียนโดยรวม	2.85	0.69	ปานกลาง

จากตารางที่ 2 พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.85) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการเตรียมความพร้อมด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ด้านทักษะภาษาอังกฤษและภาษาประเทศสมาชิกอาเซียน และด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมประเทศสมาชิกอาเซียน อยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน ซึ่งมีค่าเฉลี่ย 3.04, 2.90, 2.73 และ 2.72 ตามลำดับ

3. ผลการทดสอบสมมติฐาน

ตารางที่ 3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์การตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองมีความสัมพันธ์กับการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียนโดยรวมและรายด้านของกลุ่มตัวอย่าง

	การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียน				
	(1)	**(2)**	**(3)**	**(4)**	**(5)**
การตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน	.452***	.481***	.458***	.423***	.503***
	(.000)	(.000)	(.000)	(.000)	(.000)
การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน	.452***	.481***	.458***	.423***	.503***
	(.000)	(.000)	(.000)	(.000)	(.000)
แรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง	.608***	.632***	.515***	.449***	.613***
	(.000)	(.000)	(.000)	(.000)	(.000)
*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001					
(1) หมายถึง ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน					
(2) หมายถึง ด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ					
(3) หมายถึง ด้านทักษะภาษาอังกฤษและภาษาประเทศสมาชิกอาเซียน					
(4) หมายถึง ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมประเทศสมาชิกอาเซียน					
(5) หมายถึง การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยรวม					

จากตารางที่ 3 พบว่า การตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองมีความสัมพันธ์เชิงบวก กับ การเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียนโดยรวมและรายด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

การอภิปรายผลการวิจัย

1. จากผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.36 เป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างมีความตระหนักว่าตนเองไม่เกี่ยวของโดยตรงกับประชาคมอาเซียน จึงไม่จำเป็นต้องเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ดังนั้น จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างไม่ให้ความสำคัญ ไม่ให้ความสนใจที่จะหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนมากนัก หน่วยงานควรสร้างความตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน สนับสนุนส่งเสริมบุคลากรโดยการเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนให้กับบุคลากรอย่างทั่วถึง เพื่อขับเคลื่อนนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ในการรองรับประชาคมอาเซียน หน่วยงานสามารถสร้างการตระหนักในการเข้าสู่อาเซียน ด้วยการสอดแทรกเข้าไปในทุกหลักสูตรการฝึกอบรมโดยไม่กำกัดอยู่เฉพาะในหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับอาเซียน เพื่อให้บุคลากรทุกระดับมีความเข้าใจขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และเห็นถึงความสำคัญในการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน

2. จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 0.54 เป็น เพราะกลุ่มตัวอย่างอาจจะรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนไม่มากเท่าที่ควร เพียงได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนบ้างเป็นบางเรื่องจากแหล่งสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร โทรทัศน์ วิทยุ โปสการ์ด โปสเตอร์ แผ่นพับ และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนอยู่ในระดับกลาง และมีการประชาสัมพันธ์ความรู้เกี่ยวกฎบัตรอาเซียนยังไม่มากนัก

3. จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.36 อาจเนื่องจากข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลพื้นฐานหลายหน่วยงาน นโยบายและแผนยุทธศาสตร์รองรับประชาคมอาเซียนยังไม่

ชัดเจนนักทำให้ขาดความไม่เชื่อมั่นในหน่วยงานของกลุ่มตัวอย่างที่คิดว่าการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนจะมีโอกาสได้การพิจาณาตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงขึ้น และได้รับการเป็นที่ยอมรับของสังคมนั้นอาจไม่สามารถเกิดขึ้นจริง

4. จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.85 อาจเนื่องจากกลุ่มตัวบางส่วนอย่างมีการรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนอยู่ไม่มากนัก ยังไม่เห็นผลกระทบของการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนที่อาจจะเกิดขึ้นต่อตนเองและหน่วยงานอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้บุคลากรมีความตระหนักในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนไม่มากเท่าที่ควร ทำให้การเตรียมพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยรวมทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ ด้านทักษะภาษาอังกฤษและภาษาประเทศสมาชิกอาเซียน ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมประเทศสมาชิกอาเซียน ยังมีการเตรียมความพร้อมไม่มากนัก

5. จากผลการวิจัยพบว่า หากวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่าตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่อาเซียนโดยรวมและรายด้าน หากพิจารณาการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนรายด้านทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ ด้านทักษะภาษาอังกฤษและภาษาประเทศสมาชิกอาเซียน ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมประเทศสมาชิกอาเซียน พบว่ามีความสัมพันธ์เชิงบวกตามลำดับ อาจเนื่องมาจากกลุ่มตัวอย่างบางส่วนที่ตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และการรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนนั้นเป็นแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองเพื่อเพิ่มพูนทักษะที่จำเป็นเพื่อเตรียมความพร้อมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. จากการวิจัยพบว่า ตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน และแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า เมื่อบุคลากรมีการรับรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนเชิงบวก ทำให้ตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนมากจึงนำไปสู่การตื่นตัวและเป็นแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองเพื่อมีการเตรียมความพร้อมในการ เข้าสู่อาเซียนเชิงบวกทั้ง 4 ด้านได้แก่ ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ และด้านภาษาอังกฤษและภาษาประเทศสมาชิก และด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมของประเทศสมาชิกตามลำดับ ดังนั้นหน่วยงานควรสร้างความตระหนักในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน สนับสนุนส่งเสริมบุคลากรโดยการเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนให้กับบุคลากรอย่างทั่วถึง เพื่อขับเคลื่อนนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ในการรองรับประชาคมอาเซียน หน่วยงานสามารถสร้างการตระหนักในการเข้าสู่อาเซียน ด้วยการสอดแทรกเข้าไปในทุกหลักสูตรการฝึกอบรมโดยไม่กำกัดอยู่เฉพาะในหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับอาเซียน เพื่อให้บุคลากรทุกระดับมีความเข้าใจขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนและเห็นถึงความสำคัญในการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน ให้ความรู้เกี่ยวกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่รับผลกระทบจากนโยบายอาเซียน และเห็นถึงความสำคัญในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน สร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองของบุคลากร เพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่อาเซียน ซึ่งสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ควรมีนโยบายและยุทธศาสตร์เพื่อรองรับอาเซียนที่มีความชัดเจนและมีทิศทางที่แน่นอนอย่างเป็นรูปธรรม ที่จะส่งมอบภารกิจการปฏิบัติงานตามนโยบายให้แก่ต่อไป

2. จากการวิจัยพบว่าการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยรวมอยู่ในระดับกลาง ดังนั้นมีการชี้ให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนหนึ่งยังขาดการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ และด้านภาษาอังกฤษและภาษาประเทศสมาชิก และด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมของประเทศสมาชิก ล้วนเป็นทักษะที่จำเป็นสำหรับการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยเฉพาะภาษาอังกฤษที่เป็นภาษาราชการของประชาคมอาเซียน สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ควรมีจัดให้มีโครงการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในหลายๆด้าน และกระจายโอกาสให้กับบุคลากรในหน่วยงานทุกหน่วยงานอย่างทั่วถึงดังนั้นสังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน และควรมีโครงการด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและและวัฒนธรรมประเทศสมาชิกเพื่อเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน หรือมีนโยบายว่าหากหน่วยงานใดในสังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บางเขน มีกิจกรรม/อมรม/สัมมนา/ดูงานเกี่ยวกับด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมอาเซียนตลอดจนโครงการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ขอให้เชิญบุคลากรในสังกัดสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน เข้าร่วมโครงการด้วย

รายการอ้างอิง

กันยา สุวรรณแสง. (2540). จิตวิทยาทั่วไป. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: พิมพ์รวมสาส์น.

กรมอาเซียน. (2556). ประเทศไทยกับอาเซียน วันที่ค้นข้อมูล 19 สิงหาคม 2557, จาก กระทรวงการต่างประเทศ. เวปไซต์ http://www.mfa.go.th/asean/th/other,

กรมอาเซียน. (2557). ข้อมูลทั่วไป. วันที่ค้นข้อมูล 8 กันยายน 2557, จาก กระทรวงการต่างประเทศ. เวปไซต์ http://www.mfa.go.th/asean.

ชลากร เศรษฐบัณฑิต. (2556). การเตรียมความพร้อมต่อการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ของสมาชิกหอการค้าจังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เตือนใจ เศรษฐสักโก. (2524). แบบฝึกหัดความพร้อมทางการเรียน. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

ณัฐตินัน วรรณารักษ์. (2555). ความหมายและความสำคัญของประชาคมอาเซียน. วันที่ค้นข้อมูล 18 สิงหาคม 2557, จาก ศูนย์ข่าวการศึกษาไทย. เวปไซต์ http://www.enn.co.th/2308.html

นวรัตน์ สอยเหลือง. (2545). ความพร้อมของพยาบาลตำรวจกับการใช้มาตรฐานระบบจัดการสิ่งแวดล้อม ISO 14001. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา. (2542). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา.

พินิติ รตะนานุกูล. (ม.ป.ป.). การเกิดประชาคมอาเซียนกับการศึกษาของประเทศไทย(11). อนุสารอุดมศักษา, 9-10. วันที่ค้นข้อมูล 15 มิถนายน 2558 จาก มหาวิทยาลัยมหิดล. เวปไซด์. www.sc.mahidol.ac.th/ic/ASEAN/ journal/ journal11.pdf.

พิภพ วชังเงิน. (2547). พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพมหานคร: อักษรพิทยา.

ภัทรา นิคมานนท์. (2538). การประเมินผลการเรียน. กรุงเทพมหานคร: พิทยวิสุทธิ์.

มัลลิกา ต้นสอน. (2544). พฤติกรรมองค์การ. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็กซเปอร์เน็ท จำกัด.

รวีวรรณ ชินะตระกูล. 2540. การศึกษากระบวนการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

ราตรี พัฒนรังสรรค์. (2544). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏจันทรเกษม.

วิไลวรรณ ศรีสงคราม (2547). แรงจูงใจ: รากฐานในการพัฒนาศักยภาพของบุคคล. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล.

ศิริรัตน์ สุดใจ. (2556). แนวทางการเตรียมความพร้อมบุคลกรทางการศึกษาของโรงเรียนเตรียมทหารเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2543). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์.

สำนักงานอธิการบดี. (2556) แผนปฏิบัติการระยะ 4 ปี (พ.ศ. 2557-2560) ตามยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ระยะ 10 ปี(พ.ศ.2556-2565). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อมรา รสสุข. (2541). คุณครูยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: การศึกษา กทม.

Yamane, Taro. (1973). Statistic : An Introduction Analysis. 3rd. New York: Harper and Row Publisher.

กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเมือง : กรณีศึกษาเฉพาะโครงการบ้านมั่นคงชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร

Solving the housing problems of urban slums : A Case Study House project established community garbage dump Nong Khaem Bangkok.

เด่นดวง เยาวภัทรศิริ[37]

Abstract

The study on "Solving the Housing Problems of Urban Slums: A Case Study of Stable House Project of Garbage Dump Community in Nong Khaem, Bangkok" aims to "investigate the management of Stable House Project of Garbage Dump Community in Nong Khaem District, Bangkok." The informants are committees and members of the community, as well as community network associates of Garbage Dump Community. This study is a qualitative research work that uses the methods of documentary research, in-depth interviews, and observations in the community.

The results show that the management of the Stable House Project of Garbage Dump Community is empirically productive because the project brings about the participation and co-learning among the members within the community and between the community members and the committees in every step of the project. In addition, it can successfully solve the community problems through the arrangement of community forums that encourage all members of the community to think about the solutions to their own problems by relying on the common ideas shared among them. The community members' participation into problem solving activities makes them aware of self-value and public consciousness resulting in more substantial outcomes from their problem solving activities. Furthermore, this can reduce the conflicts among community members because the community members' participation enables them to thoroughly understand the problems from the beginning to the end, which leads to a stable house project.

Keywords : Urban Slums, housing

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง "กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเมือง : กรณีศึกษาเฉพาะโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครฯ" มีวัตถุประสงค์ "เพื่อศึกษากระบวนการจัดการที่อยู่อาศัยในโครงการบ้านมั่นคง ของชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครฯ" โดยมีกลุ่มผู้ที่ให้ข้อมูล คือ คณะกรรมการชุมชน และ สมาชิกในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับโครงการบ้านมั่นคง รวมถึงภาคีเครือข่ายของชุมชนกองขยะหนองแขมที่มีความเกี่ยวข้องกับโครงการบ้านมั่นคง ของชุมชนกองขยะหนองแขม ซึ่งการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และการเข้าไปสัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตการณ์ภายในชุมชน

ผลการศึกษา พบว่าการทำงานของชุมชนกองขยะหนองแขมในการจัดการโครงการบ้านมั่นคงนั้น เป็นการจัดการที่เห็นผลในเชิงประจักษ์ คือ โครงการบ้านมั่นคงนั้นทำให้เกิดการจัดการที่มีส่วนร่วมและเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกภายในชุมชนและคณะกรรมการชุมชนกองขยะหนองแขม ในทุกขั้นตอนการดำเนินงานในโครงการบ้านมั่นคง และยังสามารถแก้ไขปัญหา

[37] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ของชุมชนโดยผ่านทางการจัดเวทีของชุมชนได้ โดยคนในชุมชนสามารถมีการคิดและวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองโดยผ่านความคิดของสมาชิกหลาย ๆ คนออกมาเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เป็นทิศทางเดียวกัน และสามารถตอนสนองต่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงจุด ซึ่งการที่สมาชิกภายในชุมชนได้เข้ามามีส่วนในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนกองขยะหนองแขม ก็ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกที่มีคุณค่าในตนเองมากขึ้น มีจิตสำนึกสาธารณะมากขึ้น ทำให้เกิดการทำงานที่เห็นผลเป็นรูปธรรมขึ้นในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน และยังเป็นการลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นภายในชุมชนด้วย เพราะการที่สมาชิกภายในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการนั้น ก็ส่งผลให้สมาชิกเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นมา ตั้งแต่ต้น จนสามารถนำไปสู่การดำเนินงานโครงการบ้านมั่นคงได้

คำสำคัญ : ชุมชนแออัดในเมือง, ที่อยู่อาศัย

คำนำ

สังคมแต่ละสังคมย่อมมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โครงสร้างทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ ความแตกต่างในเรื่องดังกล่าว ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละสังคมแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางความคิดและการกระทำที่ถือปฏิบัติต่อกันมาจนกลายเป็นนิสัยหรือกลายเป็นหน้าที่ที่บุคคลในสังคมจะต้องถือปฏิบัติตามพฤติกรรมดังกล่าวนี้เรียกว่า “ความไว้เนื้อเชื้อใจ” โดยสังคมมีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ให้คนในชุมชนเพื่อให้บุคคลเหล่านั้นสามารถประพฤติปฏิบัติตนตามความคาดหวังของสังคมได้ ซึ่งจะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขและช่วยให้สังคมนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งการที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งสามารถดำรงอยู่ได้สืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนนั้นก็เพราะว่าชุมชนเหล่านั้นได้มีวิธีการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่สมาชิกใหม่ ซึ่งความรู้ต่างๆ ที่ชุมชนถ่ายทอดให้สมาชิกรุ่นใหม่ของชุมชนนั้นเป็นความรู้และประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ เช่น การปลูกพืช จับปลา หาของป่า เป็นต้น การสืบทอดความรู้ด้านการประกอบอาชีพและระบบคิดไม่สามารถแยกกันได้โดยเด็ดขาด หากแต่จะกระทำพร้อม ๆ กันและผสมผสานกันไป จนกลายเป็นที่ยอมรับจากสมาชิกภายในชุมชนและยึดถือปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นนิสัยที่ติดตัวของมนุษย์ในปัจจุบัน

ลักษณะการดำเนินชีวิตดังกล่าวก็เปลี่ยนไปตามเวลา ซึ่งปัจจุบันการดำเนินชีวิตของมนุษย์ยึดติดกับความทันสมัยเชิงวัตถุมากขึ้น ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดได้ในหลายสังคมและหลายชุมชน แต่ชุมชนเมืองนั้นเป็นชุมชนที่มีความเสี่ยงที่จะประสบปัญหาการยึดติดกับวัตถุจนเกิดปัญหารายได้ไม่พอกับรายจ่ายขึ้นได้มากกว่าชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะชุมชนแออัดที่อยู่ในเมือง หรือ คนชนบทที่เดินทางมาเพื่อหางานทำและหารายได้ เมื่ออยู่ในเมืองใหญ่ค่าใช้จ่ายก็สูงตามขนาดเมืองจนทำให้ชุมชนแออัดที่อยู่ในเมือง ที่มีรายได้ไม่พอสำหรับค่าใช้จ่ายที่มีอยู่จริงของคนในชุมชน จึงส่งผลกระทบในการสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพ เช่น ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง รวมทั้งรายได้ไม่สมดุลกับรายจ่าย เป็นต้น ซึ่งชุมชนแออัดที่อยู่ในเมืองและได้รับความเดือดร้อน จากการสำรวจจะเห็นดังข้อมูลต่อไปนี้

จากการสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยเครือข่ายชุมชนโครงการบ้าน มั่นคง 1 เครือข่ายได้ลงพื้นที่สำรวจชุมชนผู้ที่เดือดร้อนในแต่ละพื้นที่ ช่วง เดือนธันวาคม 2550 ถึง เดือน เมษายน 2551 โดยมีฐานข้อมูลเดิมจากการสำรวจข้อมูลชุมชนผู้มีรายได้น้อยของการเคหะแห่งชาติ ปี 2543 และของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ปี 2549 ควบคู่กับการประสานงานกับองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานเจ้าของที่ดินในพื้นที่ สามารถแสดงข้อมูลชุมชนที่เดือด ร้อนด้านที่อยู่อาศัยได้ โดยข้อมูลชุมชนที่เดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีจำนวน 225,440 ครัวเรือน และ 178,415 หลังคาเรือน 1,266 ชุมชน ทั้งนี้พบว่าเขตที่มีผู้เดือดร้อนสูงสุด 10 ลำดับแรกได้แก่ เขตคลองเตย จำนวน 12,192 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 6.83, เขตธนบุรี จำนวน 10,776 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 6.04, เขตสะพานสูง จำนวน 8,103 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 4.54, เขตบางคอแหลม จำนวน 8,054 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 4.51, เขตบางพลัด จำนวน 7,530 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 4.22, เขตดุสิต จำนวน 6,309 หลังคาเรือน คิด เป็นร้อยละ 3.54, เขตบางซื่อ จำนวน 6,247 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.50, เขตบางกอกน้อย จำนวน 6,041 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.39, เขตจอมทอง จำนวน 5,383 หลังคาเรือน คิดเป็น ร้อยละ 3.02 และเขตภาษีเจริญ จำนวน 5,345 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.00 ตามลำดับ ซึ่งรวม 10 เขต คิดเป็นร้อยละ 21.19 ของเขตทั้งหมดใน กรุงเทพมหานครฯ ที่ได้รับความเดือนร้อนด้านที่อยู่อาศัย

จากสถิติข้างต้นนั้น เป็นสถิติที่ทำให้เห็นถึงการไม่มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง ของชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครฯ โดยเริ่มมีชุมชนหลายแห่งตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง และเริ่มมีการแก้ไขปัญหาแบบร่วมกลุ่มกัน โดยการแก้ไขปัญหานั้นต้องมีการแก้ไขโดยต้องเริ่มจากการจัดการตนเองของชุมชน เพื่อให้เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการเข้ามาแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังนั้น จากการจัดตั้งกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ จะทำให้การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยประสบผลสำเร็จได้ อย่างไรก็ตามการแสวงหาทางออกเพื่อที่อยู่อาศัยในเมืองของชุมชนแออัด จะต้องสอดคล้องกันสภาพวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวชุมชนแออัดนั้นด้วย

สถิตินี้ยังทำให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมเกี่ยวกับปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดที่อยู่ในเมือง ซึ่งประเทศไทยได้มีพัฒนาการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเมืองดังนี้

โดยได้มีการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2546 ที่ประชุมได้อนุมัติงบประมาณจำนวน 146.6 ล้านบาท ให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งเป็นองค์การมหาชน ที่ดำเนินโครงการบ้านมั่นคงในปี 2546 ซึ่งประกอบด้วยโครงการนำร่อง 10 โครงการ และดำเนินการนำร่องประมาณ 20 ชุมชนเพื่อให้เกิดแนวทางการทำแผนเพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างแผนโครงการบ้านมั่นคงให้ครอบคลุมทุกชุมชนในเมือง โครงการบ้านมั่นคงเป็นโครงการที่เน้นการแก้ปัญหาความมั่นคงในการอยู่และสร้างโอกาสการพัฒนาในชุมชนแออัดที่มีอยู่เดิมโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิดร่วมทำ ร่วมกับกลไกการพัฒนาในท้องถิ่น รูปแบบของที่อยู่อาศัยอาจมีได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ดิน ลักษณะของชุมชนและความสามารถในการจ่ายของชาวบ้าน (บ้านมั่นคงฯ, 2546, น. 4-8)

โครงการบ้านมั่นคงมีหลักสำคัญที่องค์กรชุมชนเป็นแกนหลักและเป็นผู้มีส่วนร่วมสำคัญ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดินสำหรับอยู่อาศัย และ สร้างการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ที่อยู่อาศัย การพัฒนาองค์กรและชุมชนด้านอื่น ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ ให้เชื่องโยงกันในชุมชนแออัดเดิม โดยมีรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลายตามลักษณะ ความต้องการ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องรวมทั้งความยินยอมพร้อมใจของผู้เกี่ยวข้องทั้งชุมชน เจ้าของที่ดิน หรือหน่วยงานท้องถิ่น

ชุมชนที่ประสบปัญหาการไม่มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงนั้น ได้เริ่มมีชุมชนหลายแห่งที่ต้องการหากระบวนการแก้ไขและได้เริ่มดำเนินการไปแล้ว ซึ่งชุมชนกองขยะหนองแขมเป็นชุมชนที่มีความชัดเจนในการแก้ไขปัญหาของที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคง ซึ่งเป็นหนึ่งในหลายชุมชนที่ประสบปัญหาเดียวกัน แต่ชุมชนก็ได้สร้างความชัดเจนในกระบวนการแก้ไขปัญหานั้นให้เกิดขึ้นโดยคนในชุมชนเอง และ ชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครฯ ซึ่งชุมชนนี้เป็นหนึ่งในหลายชุมชนที่คนในชุมชนไม่มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง และยังมีคนจนมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งคนจนเหล่านี้ก็เป็นคนจนที่ยังใช้ชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน เพราะสถานที่ที่ตนอยู่นั้นเป็นสถานที่เดียวที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่พวกตนได้ รวมทั้งแกนนำที่อยู่ในชุมชนก็ยังอยู่มาตั้งแต่ต้น ในสถานที่ที่ไม่มีความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัย ถึงจะมีเพียง 2 รายที่ต้องย้ายออกไป แต่แกนนำเก่าและแกนนำใหม่รวมถึงชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนมาตั้งแต่ต้น เห็นและเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน โดยทางแกนนำและคนในชุมชนมีแนวคิดในการที่จะพัฒนาที่อยู่อาศัยให้มั่นคงขึ้น โดยไม่รุกล้ำที่ดินของรัฐหรือเอกชน จึงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยการเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง

การเกิดโครงการนี้ขึ้นมาได้จนสามารถประสบความสำเร็จจนทุกวันนี้ ชาวบ้านจะต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคอย่างมากมาย แต่คนในชุมชนกองขยะหนองแขมสามารถร่วมกลุ่มโดยใช้กระบวนการจัดการตนเองโดยคนในชุมชนทำงานร่วมกับแกนนำที่มีอยู่เดิม จนทำให้เกิดกระบวนการสร้างการเรียนรู้เกิดขึ้น ซึ่งก็มีแกนนำในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชนโดยคนในชุมชนเอง ซึ่งกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นมานั้นเป็นกลุ่มทางการเงินซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและใช้จ่ายต่าง ๆ เมื่อเกิดปัญหาทางด้านการเงินขึ้นทางสหกรณ์เคหะสถาน สามารถดำเนินการช่วยเหลือได้ร่วมทั้งยังมีการสร้างให้เกิดการออมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน และยังส่งผลให้คนในชุมชนมีหนี้สินเพียงที่เดียวด้วย โดยกลุ่มได้มีแผนที่จะใช้หนี้ให้กับคนในชุมชนแต่ต้องมีการทำตามกฎที่กลุ่มตั้งไว้ โดยเป็นการบังคับคนในชุมชนไปในตัวและเมื่อมีหนี้สินที่เดียวแล้วก็ส่งผลให้มีความสามารถในการที่จะผ่อนบ้านมั่นคงได้ โดยโครงการนี้ทำมาแล้ว 10 ปี ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกก็ยังอยู่และสามารถผ่อนบ้านได้ โดยกลุ่มยังมีโครงการที่ทำขึ้นมาเพื่อช่วยคนในชุมชน เช่น แยกขยะ 2 ชั่วโมงผ่อนบ้านได้ ให้คนที่ผ่อนบ้านดีช่วยคนที่ผ่อนบ้านไม่ดี เป็นต้น จากโครงการหรือแผนต่าง ๆ ที่กลุ่มสหกรณ์เคหสถานทำให้ชุมชนนั้น ชุมชนกองขยะ

หนองแขมแห่งนี้ก็ได้สร้างความเป็นตนเองขึ้นมา จนเป็นชุมชนตัวอย่างของชุมชนเมืองอย่างแท้จริงในการจัดการตนเองเพื่อนำไปสู่การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่ได้ชื่อว่าเป็นชุมชนแออัดให้มีที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนได้

โดยกลุ่มสหกรณ์เคหสถานเป็นการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนที่ทำงานร่วมกัน ระหว่างแกนนำและชาวชุมชน ซึ่งส่งผลทำให้ชุมชนกองขยะหนองแขมนี้มีความแตกต่างจากชุมชน อื่น ๆ ที่มีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยเหมือนกัน เพราะชุมชนยังสามารถร่วมกลุ่มได้อย่างเหนียวแน่นและสามารถดำเนินงานร่วมกับสหกรณ์เคหสถานได้ด้วยดี จนนำไปสู่ความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัยได้ จากโครงการหรือแผนที่กลุ่มตั้งขึ้นโดยผ่านการรับฟังความเห็นของชาวบ้าน และได้พลิกฟื้นภาพลักษณ์ของคำว่า “สลัมหรือชุมชนแออัด” ให้กลายเป็นชุมชนที่น่าอยู่น่าอาศัยมากยิ่งขึ้น และพลิกฟื้นภาพลักษณ์ของชุมชนที่มีความแออัด ให้กลายเป็นชุมชนที่มีระบบระเบียบในการอยู่อาศัยมากขึ้น และเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในฐานะแหล่งที่เป็นสถานที่ในการศึกษาดูงาน และแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้ที่สนใจในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในเมืองอย่างยั่งยืน ทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นตามมา คือ การที่ทำให้สังคมเกิดการยอมรับในชุมชนของตนเองมากขึ้น เป็นการยอมรับถึงคุณค่าของตนเอง นอกจากจะสามารถสร้างบ้านด้วยตนเองได้ ยังได้ช่วยชุมชนอื่น ๆ ที่กำลังประสบปัญหาเดียวกันกับตนได้ และที่สำคัญคือเกิดการเรียนรู้ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยจะเป็นบทเรียนที่สำคัญที่ควรจะได้รับการถ่ายทอดสู่สังคมต่อไป

ดังนั้น กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนกองขยะหนองแขม เรื่องที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเมืองนั้น ซึ่งทราบกันโดยทั่วไปว่าการทำงานในชุมชนเมืองนั้นเป็นการดำเนินงานที่ยากลำบากและมีความซับซ้อนในหลายมิติในการทำงาน การศึกษาในครั้งนี้จะเป็นอีกบทเรียนหนึ่งที่สำคัญเพื่อสร้างให้เกิดเป็นแนวทางในการสร้างการเรียนรู้ เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเมืองด้วยพลังของการขับเคลื่อนกลุ่มในชุมชนได้เป็นอย่างดี แก่บุคคลหรือชุมชนที่สนใจที่จะศึกษาต่อ

โดยจากข้อมูลข้างต้นนั้นสามารถนำมาสู่วัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ เพื่อศึกษากระบวนการจัดการที่อยู่อาศัยในโครงการบ้านมั่นคง ของชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครฯ และยังได้มีการศึกษาโดยใช้แนวคิดใน 2 ส่วน คือ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชุมชน คือ 1. แนวคิดการจัดการตนเองของชุมชน 2. แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง 3. แนวคิดการสร้างทรัพย์สินของครอบครัวและชุมชนให้เป็นทุน และ แนวคิดเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนแออัด 2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการที่อยู่อาศัย รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเมือง กรณีศึกษาเฉพาะโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานครฯ” โดยต้องการศึกษาถึงกระบวนการจัดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ซึ่งดำเนินการศึกษาในพื้นที่ชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง

โดยการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิเคราะห์และอธิบายบริบทของการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ กระบวนการ และกลไกการทำงานเครือข่ายขบวนองค์กรชุมชนในการแก้ไขปัญหาของตนเองตลอดจนการวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ และองค์กรภาคีเครือข่ายภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนเครือข่ายสหกรณ์เคหสถานของชุมชนกองขยะหนองแขม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) กับผู้ที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) 3 กลุ่ม คือ กลุ่มครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง กลุ่มผู้นำชุมชนและคณะกรรมการ และกลุ่มองค์กรภาคีที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกับสหกรณ์เคหสถานของชุมชนกองขยะหนองแขม

โดยผู้ศึกษายังได้มีการแบ่งการเก็บข้อมูลออกได้ ดังนี้ 1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชนกองขยะหนองแขม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และจากผลการศึกษาสามารถแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานของโครงการบ้านมั่นคง ออกได้เป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 กระบวนการเตรียมความพร้อม ก่อนเริ่มดำเนินโครงการบ้านมั่นคง ตอนที่ 2 การสร้างบ้านมั่นคงในชุมชนกองขยะหนองแขม ตอนที่ 3 กระบวนการจัดการของสหกรณ์เคหสถานหลังจากมีผู้เข้ามาพักอาศัยตามเฟสต่าง ๆ

รวมถึงยังมีการเลือกพื้นที่ในการศึกษา โดยเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเมือง โดยมีการเลือกพื้นที่การศึกษาที่ต้องมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ จึงต้องใช้พื้นที่ ที่มีกระบวนการการเคลื่อนไหวของ

ขบวนองค์กรชุมชนที่มีความชัดเจน มีกลไกการทำงาน และการบริหารจัดการที่สามารถแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยได้ ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น พบว่า สหกรณ์เคหสถานในชุมชนกองขยะหนองแขมมีความสามารถในการขับเคลื่อนการทำงานตามโครงการบ้านมั่นคง และยังสามารถกำหนดแนวทางการบริหารจัดการเกี่ยวกับโครงการบ้านมั่นคงได้โดยคนในชุมชนเอง ซึ่งถือว่าเป็นการทำงานที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งภายในชุมชนได้

รวมถึงแหล่งที่มาของเครื่องมือ คือ ข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งการวิจัยนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กับผู้นำ คณะกรรมการกลุ่ม ผู้คนในชุมชน ตลอดจนถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง โดยมีการบันทึกเสียงสัมภาษณ์ประกอบกับการจดบันทึกข้อมูลระหว่างการสนทนา ส่วนต่อมาข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งการวิจัยนี้ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 แนวคิดในงานพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการตนเองของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้ง แนวคิดการสร้างทรัพย์สินของครอบครัวและชุมชนให้เป็นทุน กลุ่มที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนแออัด แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการที่อยู่อาศัยในเมือง กลุ่มที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง

ผลการศึกษา

จากการศึกษาของผู้วิจัยนั้น ผลของการดำเนินงานของทางชุมชนกองขยะหนองแขม ในการดำเนินงานโครงการบ้านมั่นคงก็เพื่อสมาชิกภายในชุมชน โดยมีทางสหกรณ์เคหสถานเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนโครงการ และมีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ระหว่างการดำเนินงานก่อสร้างบ้านมั่นคงด้วย โดยกระบวนการดำเนินงานทั้งหมดนั้นก็ส่งผลทางบวกให้เกิดขึ้นแก่ทางชุมชนกองขยะหนองแขมอย่างมากมาย ซึ่งผลที่ออกมานั้นก็ทำให้เกิดเป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอกมากขึ้น เพราะการดำเนินงานนั้นเป็นการดำเนินงานที่สร้างผลของงานในระยะยาวและเกิดความยั่งยืนขึ้นแก่ทางสมาชิกภายในชุมชนกองขยะหนองแขมด้วย

โดยผู้ศึกษาสามารถแยกผลของการศึกษาออกมาได้เป็น 3 ตอน หลัง ๆ ในการจัดการโครงการบ้านมั่นคงภายในชุมชนกองขยะหนองแขม โดยในแต่ละตอนนั้นก็มีการดำเนินงานที่สอดคล้องกันอย่างชัดเจน ดังนี้

ตอนที่ 1 กระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนเริ่มดำเนินโครงการบ้านมั่นคง เป็นการจัดการที่ทางสมาชิกกับแกนนำร่วมกันจัดการปัญหาในส่วนต่าง ๆ ภายในชุมชนให้ประสบผลสำเร็จร่วมกัน เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือ ปัญหายาเสพติด เป็นต้น เพื่อเป็นการวางรากฐานของการดำเนินงานก่อสร้างบ้านมั่นคง ในตอนต่อไป

ตอนที่ 2 การสร้างบ้านมั่นคงในชุมชนกองขยะ หนองแขม เป็นการก่อสร้างบ้านมั่นคงที่แบ่งเป็น 3 เฟสเพื่อให้สมาชิกภายในชุมชนได้มีทางเลือกในการเข้าไปอยู่ เช่น เฟสที่ 1 มี 2 ชั้น ให้สมาชิกที่มีความสามารถในการผ่อนเข้าไปอยู่ เฟสที่ 2 มีชั้นเดียว ให้สมาชิกที่มีรายได้น้อย และอาจจะมีผู้พิการหรือคนชราภายในครอบครัวเข้าไปอยู่ได้ ส่วน เฟสที่ 3 มี 2 ชั้น แต่มีหน้าบ้านแคบกว่า เฟสที่ 1 เพียงไม่มากแต่มีมูลค่าบ้านและที่ดินที่สูงกว่า เฟสที่ 1 เพราะเป็นที่ดินที่ซื้อจากเอกชนและอยู่บริเวณต้นซอยรวมถึงติดกับถนนใหญ่ด้วย และสิ่งที่ทำให้มีลักษณะของหน้าบ้านแคบกว่า เฟสที่ 1 นั้นเกิดจากที่ดินมีความกระจายในตอนที่ซื้อจากเอกชน ทำให้เมื่อสร้างออกมาหน้าบ้านแคบกว่า เฟสที่ 1 แต่มีมูลค่าที่สูงกว่า รวมถึงการก่อสร้างบ้านมั่นคงนั้นยังเป็นการสร้างทรัพย์สินให้แก่สมาชิกภายในชุมชนด้วย เพราะทั้งบ้านและที่ดินนั้นที่มูลค่ามากขึ้นกว่าตอนเริ่มโครงการอย่างมาก จึงเป็นสินทรัพย์ที่สร้างให้สมาชิกมีทุนและมีเครดิตแก่สังคมภายนอกด้วย

ตอนที่ 3 กระบวนการจัดการของสหกรณ์เคหสถานหลังจากมีผู้เข้ามาพักอาศัยตามเฟสต่าง ๆ ในตอนนี้เป็นการทำงานของทางสหกรณ์เคหสถานในการดูแลและจัดการกับสมาชิกภายในบ้านมั่นคงให้สามารถอยู่รวมกันได้อย่างเป็นระเบียบ ซึ่งก็มีการตั้งกฎระเบียบขึ้นมาเพื่อให้สมาชิกรับรู้ร่วมกันในการอยู่บ้านมั่นคง รวมถึงการดำเนินงานสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่สมาชิกเพื่อให้สามารถผ่อนบ้านมั่นคงได้ และช่วยเหลือสมาชิกที่เดือดร้อนภายในชุมชนด้วย แต่ต้องช่วยเหลือโดยให้เขาช่วยเหลือตนเองก่อน และจะไม่ใช้ทรัพยากรที่มีในการช่วยสมาชิกคนใดคนหนึ่งทั้งหมด

ดังนั้น จากผลการศึกษาจะเห็นว่าการจัดการของชุมชนกองขยะหนองแขมในโครงการบ้านมั่นคงนั้น เป็นการจัดการที่มีการวางแผนมาตั้งแต่ต้น ซึ่งดูได้จากผลการศึกษาที่อธิบายไปข้างต้นเพราะการดำเนินงานกับชุมชนที่ประสบกับปัญหาใน

หลาย ๆ ด้านพร้อมกันนั้นต้องมีการวางแผนให้มีความรัดกุม และชัดเจนเพื่อจะได้ไม่เสียเวลาและทรัพยากรในจัดการ รวมถึงเพื่อสร้างให้เกิดความยั่งยืนของการจัดการด้วย

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การจัดการของทางชุมชนกองขยะหนองแขมในการดำเนินโครงการบ้านมั่นคง ก็เป็นการจัดการที่มีการดำเนินงานโดยสมาชิกภายในชุมชนร่วมกับทางคณะกรรมการชุมชนทำงานร่วมกัน อย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดการจัดการกับโครงการบ้านมั่นคงที่ส่งผลต่อชุมชนกองขยะหนองแขม ในทิศทางที่สมบูรณ์ที่สุด โดยต้องให้สมาชิกสามารถดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยการจัดการของสมาชิกภายในชุมชนกองขยะหนองแขมดำเนินการเอง รวมถึงยังเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของชุมชนหรือสถานศึกษา ที่มีความสนใจการจัดการโครงการบ้านมั่นคงภายในชุมชนกองขยะหนองแขม เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการปรับใช้แก่ชุมชนหรือสถานศึกษาเหล่านั้นด้วย ซึ่งก็ส่งผลให้การจัดการทั้งหมดที่กว่ามานั้น เป็นการจัดการที่ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการออกกฎให้ชุมชนที่มีโครงการบ้านมั่นคงให้สามารถ สร้างบ้านในหลายลักษณะได้โดยไม่ต้องมีเกณฑ์กำหนด

2. ควรมีการสนับสนุนจากทางภาครัฐ ในการสร้างอาชีพเสริมให้แก่ชุมชนมากกว่านี้ เพื่อให้สมาชิกภายในชุมชนสามารถผ่อนชำระบ้านมั่นคงได้

3. ภายรัฐควรเข้ามาส่งเสริมในมิติทางด้านธุรกิจ ให้แก่ชุมชนที่มีโครงการบ้านมั่นคง ในการสร้างมูลค่าของบ้านเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

รายการอ้างอิง

กิติพัฒน์ นันทปัทมะดุลย์. (2546). *การวิจัยเชิงคุณภาพในสวัสดิการสังคม : แนวคิดและวิธีวิจัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2544). *ชุมชนนิยม:ฝ่าวิกฤติชุมชนล่มสลาย.* กรุงเทพฯ: ซัคเซคมีเดีย

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ : บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด.

คณะกรรมการสาขารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์. (2541). *รายงานการวิจัยเรื่องผู้นำในชนบทของประเทศไทย. สภาวิจัยแห่งชาติ*: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

โคริน เฟื่องเกษม. (ม.ป.ป.). *ทฤษฎีการเมืองระหว่างประเทศและเหตุการณ์ปัจจุบัน (ร.385)* เอกสารประกอบคำบรรยาย, คณะรัฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จรินทร์ อาสาทรงธรรม. (2546). *“นวัตกรรมและการสร้างภูมิปัญญาไทยให้ยั่งยืน”*, *วารสารนักบริหาร* Executive Journal. 23,1 (มกราคม–มีนาคม), 16-19.

ชัยพร วิชชาวุธ และคณะ. (2531). *พฤติกรรมจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน.ฝ่ายวิจัย.* กรุงเทพรฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยยันตร์ กัมปนาทแสนยากร. (2540). *แนวคิดและหลักดำเนินงานเมืองน่าอยู่.* กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: วิภาษา.

ธนภน วัฒนกุล. (2550). *การเมืองเรื่องพื้นที่ พลวัตรทางสังคมและชุมชน (กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ).* กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิชาการ 14 ตุลาคม.

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2544). *กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 7).* ขอนแก่น: คลังนานาชาติ.

จรินทร์ อาสาทรงธรรม. (2546). *“นวัตกรรมและการสร้างภูมิปัญญาไทยให้ยั่งยืน”,* วารสารนัก บริหาร Executive Journal. 23,1 (มกราคม–มีนาคม), 16-19.

นฤมล นิราทร. (2543). *การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพฯ* : โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการขจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO/IPEC).

นันทยา หุจานุวัตร, และ ณรงค์ หุตานุวัตร. (2540). *การพัฒนาองค์กรชุมชน. กรุงเทพฯ*: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2552). *โลกของคนไร้บ้าน.* (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ปรัชญา เวสารัช. (2538) *รายงานการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ*: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบันไทนคดีศึกษา.

ปัทมาวดี โพชนุกูล ซูซูกิ. (2552). *วรรณกรรมปริทัศน์และการสังเคราะห์ความรู้ เรื่อง สวัสดิการชุมชนในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

ประเวศ วะสี. (2538). *เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ.

ประเวศ วะสี. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงและประสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

ปาริชาติ วิลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). *การศึกษา : พัฒนาการหรือบูรณาการ.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2547). *เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

พัฒน์ บุณยรัตพันธุ์. (2549). *การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเพทฯ: เลิฟและลิฟเพรส.

พันธุ์อาจ ชัยรัตน์. (2547). *การจัดการนวัตกรรมสำหรับผู้บริหาร. กรุงเทพฯ:* สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.

พงศ์พัฒน์ คุโรวาท. (2546). *“การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน* : มาตรการกระตุ้นเศรษฐกิจใหม่ของรัฐบาล” รายงานพิเศษของธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน).

เพ็ญศรี วายวานนท์. (2537) *การจัดการทรัพยากรคน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานครฯ:* โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพบูลย์ วัฒศิริธรรม. (2540*) การบริหารจัดการโครงการเมืองน่าอยู่. กรุงเทพฯ:* กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย

ไพโรจน์ บาลัน. (2551*). หนังสือแปลและเรียบเรียงจาก Negotiation โดย Michael Watkins,พิมพ์ครั้งที่ 4,* กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็กซเปอร์เนท จำกัด.

ภุทชงค์ กุณฑลบุตร. 2528. *แนวความคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาในยุดเริ่มต้น. คณะสังคมศาสตร์* : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วิชัย โถสุวรรณจินดา. (2551). *ครบเครื่องเรื่องการเจรจาต่อรอง, พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร*: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).

วิเชียร วิทยาอุดม. (2554). *การจัดการสมัยใหม่. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรงเทพฯ* : บริษัท ธนธัช การพิมพ์ จำกัด.

วิเชียร รักการ.(2528). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุเทพมหานครฯ*: สำนักพิมพ์แพร่วิทยา.

สนทยา พลศรี. (2550). *เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนโตร์.

สมคิด บางโม. (2551). *องค์การและการจัดการ. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ* : บริษัท วิทยพัฒน์ จำกัด.

สมชัย ศรีสุทธิยากร (2547), *“การวางแผนกลยุทธ์”* สืบค้นเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2558 จาก www.tu.ac.th/org/pfrector/person/powerpoint/plans.ppt

สันทัด ศรีสุทธิยากร (2547), *“การเจรจาต่อรอง”* สืบค้นเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2558 จาก www.dopa.go.th/iad/subject/nego52.doc

สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2540). *การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สำนักวิจัยและพัฒนา.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.) *โครงการบ้านมั่นคงกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่กรุงเทพและปริมณฑล.* กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2547). *คู่มือการจัดทำโครงการบ้านมั่นคง องค์กรชุมชนและองค์กรท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2551). *ความรู้จากการทำงานโครงการบ้านมั่นคง บทเรียนจากการทำงานสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและสร้างชุมชนคนจนเมือง.* กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2552). *คนเล็กในเมืองใหญ่. กรุงเทพฯ:* โรงพิมพ์ทวีผลการพิมพ์.สำนักงานบริหารการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน.2546. *"บันทึกข้อตกลงในการดำเนินงานร่วมกันภายใต้โครงการแปลงสินทรัพย์ประเภทเครื่องจักรให้เป็นทุน ระหว่าง กรมโรงงานอุตสาหกรรม และ ธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมแห่งประเทศไทย"* วันที่ 1 ตุลาคม 2546.

สำนักงานบริหารการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน. 2548. *รายงานความก้าวหน้าผลงานการแปลงสินทรัพย์ เป็นทุน* 1 ตุลาคม 2547 – 30 กันยายน 2548. (ออนไลน์). สืบค้นจาก: http://www.plangsinsap.or. th/ pdf/cognos/report.pdf

เสรี พงศ์พิศ และคณะ. (2538). *ปฏิรูปการศึกษาเพื่อปวงชน : แล้วชาวบ้านจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ได้อย่างไร. กรุงเทพฯ*: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เสริมศักดิ์ วิศาลากรณ์. (2533). *ความขัดแย้งการบริหารเพื่อความร้างสรรค์.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ศุภชัย อาชีวระงับโรค. (2547). *Practical PDCA แก้ปัญหาและปรับปรุงงานเพื่อความสำเร็จ. (พิมพ์ครั้งที่ 2).* กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีโน ดีไซน์.

ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2548. *"การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของผู้เข้าร่วมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน: ประมวลสรุปภาพรวมของสินทรัพย์ 5 ประเภท"* โครงการวิจัยของคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (สำเนา)

อรุณ รักธรรม. (2532). *พฤติกรรมในระบบราชการ.* คณะรัฐประศาสนสตร์: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

อคิน ระพีพัฒน์ และคณะ. (2527). *รายงานการประเมินผลการปรับปรุงแออัดของการเคหะแห่งชาติ. กรุงเทพฯ:* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบันไทยคดี.

อคิน ระพีพัฒน์ และคณะ. (2542). *ชุมชนแออัดองค์ความรู้กับความเป็นจริง.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อภิชัย พันธเสน. (2539). *แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา.* กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนพับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน).

อมรา พงศาพิชญ์. (2535). *กลไกการแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทย.* เอกสารสรุปการประชุมเวทีวิชาการเพื่อประชาธิปไตย จุฬาลงกรณ์มหาวิยาลัย ครั้งที่ 3, ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาคม ใจแก้ว. (2551). *การบริหารการพัฒนาเมือง แนวคิด ทฤษฎีและปรากฏการณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2).* สงขลา: แม็กมีเดีย วาย 2 เค เพรส สำนักพิมพ์.

อุทัย ดุลยเกษม, และ อเนก นาคะบุตร. (2541). *เสริมความแข็งแรงให้ตำบลจากวิถีคิดสู่วิถีปฏิบัติ. กรุงเทพฯ*: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เฮอร์เบิร์ต จิราเดต์ (พิภพ อุดมอิทธิพงศ์ แปล). (2546). *ศ ทำเมืองให้น่าอยู่ วิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์และความหวังสำหรับเมืองที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ:* สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง.

กรชนก สนิทวงศ์. (2545). *ความเป็นไปได้ของการแสวงหาทางออกเพื่อการอยู่อาศัยในเมืองของชาวชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร กรณีชุมชนพัฒนาบ่อนไก่.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาพัฒนาชุมชน.

กรรณิกา ชมดี. 2524. *การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภีตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

กัลยรัตน์ กล่ำถนอม. (2545). *การพัฒนาศักยภาพคนจนเมืองในทศวรรษหน้า (พ.ศ.2547-2557).* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาบริหารยุติธรรมและสวัสดิการสังคม.

ชนินทร์ วะสีนนท์. (2549). *การจัดการสวัสดิการชุมชนของเครือข่ายอินแปง : กลไก กระบวนการจัดการตนเอง.* วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, การบริหารสังคม.

ปราณี พนมเริงไชย. (2532). *การพัฒนานโยบายเกี่ยวกับชุมชนแออัด*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์ (นิด้า), คณะพัฒนาสังคม.

พรรณทิพย์ เพชรมาก. (2531). *ปัจจัยที่มีผลต่อการแสวงหาที่ดินเพื่อสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัย: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียนร่วมใจพัฒนา ชุมชนอ่อนนุช เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สมยศ ศิลปีโยคม. (2540). *ผู้นำชุมชนกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชน.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะศิลปะศาสตร์.

สารี อ๋อง สมหวัง. (2533). *พลวัตรและผลกระทบของการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนเทพประทาน (พระรามสี่แขวงคลองเตย เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

เอกสิทธิ์ เชยคำแหง. (2541). *กระบวนการเกิด การดำรงอยู่ การต่อสู้ และการพัฒนาชุมชนแออัดบนพื้นที่สาธารณะ ชุมชนบ้านผาสุก เขตเทศบาลนครอุดรธานี.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ทัศนีย์ ลัขณาภิชนชัช. (2551). *การบริหารสังคมเพื่อสังคมความเข้มแข็งของสังคมเมือง.* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2552). *พลวัตของแนวคิดและปฏิบัติการพัฒนาชุมชน.* เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชา พช.612 ทฤษฎีการพัฒนาและการพัฒนาชุมชน. ภาควิชาการพัฒนาชุมชน, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศูนย์ศึกษายาเสพติด. (2545*). การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในการจัดการปัญหายาเสพติดตามแนวคิดองค์การเรียนรู้.* รายงานการวิจัยวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีพระพุทธบาท, สถาบันวิชาการเครือข่ายภาคกลาง 2.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *นโยบายการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่และกระบวนการแปลงไปสู่การปฏิบัติ.* รายงานวิจัย.

อคิน ระพีพัฒน์ และคณะ. (2550). *รายงานโครงการวิจัยการประเมินผลโครงการบ้านมั่นคงเรื่องคนจนเมือง : การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และทัศนคติต่อตนเองและสังคม.* คณะวิจัยการประเมินผลโครงการบ้านมั่นคง.

อัฐพนธ์ บรรจงวุฒิ. (2554). *การจัดการเครือข่ายศิลปวัฒนธรรม : กรณีศึกษาเครือข่ายละครกรุงเทพ.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยนวัตกรรม, สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม.

อภิชาติ ใจอารีย์. (2554). *กระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี.* บทความวิจัยได้นำเสนอในงาน “วันการศึกษานอกโรงเรียนประจำปี 2554” ภายใต้หัวข้อ “การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคม” สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในวันพฤหัสบดีที่ 8 กันยายน 2554.

Alberto Carneiro. *Journal of Knowledge Management;* 04: 2 2000; pp. 87-98

Berlardo, S., & Berlardo, A.W. 2002*. Innovation through learning. Albany:* Whitston Publishing Company, Inc.

Hernando, De Soto. 2000. *The Mystery of Capital. Great Britain:* Transworld Publishers.

Parichat Valaisathien. *Asset Building for Home Ownership: a case of Nong Kaem Community, Thailand* เสนอในการประชุม เรื่อง Lifelong Asset Building – Innovations and Strategies in Asia 16-18 November 2012. Peking University Beijing, China.

Wirat Kamsrichan. (2001). *Civic-mind in the Context of Thai Civil Society. Bangkok*. Ed.D Thesis Mahidol University.

United Natio. (1981). *Department of International Economic and Social Affairs. Popular paticpation as a strategy for promoting community level action and national development report of the meeting or the adhoc of expert, held at UN*. Headquarter form May n.p.

V.Urbanaviciene, A. Kaklauskas K. Zavadskas (2009), *The Conceptual Model of Construction and Real Estate Negotiatiation*. Internation Journal of Stragic Property Manaement, 13, pp. 53 – 70

กระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง

Processof Urban-Community Management for Establishing the Community Strength

ปรียาภา เมืองนก[38]

Abstract

This research aime dat studying the strengthd evelopment in the urban community and its process of management as well as other relevant factors in order to establish the community strength. The study took place in the housing estate, namely. *The Colors Premium Chaengwattana-Tiwanon2*. The relationship between the people in this housing-estate community was minimal as the result of having diverse individuals. The community wereformed because of the land allocation regulations, and people were legally grouped as a community committee. They needed to authorize the legal personality and managed their community themselves. In pursuance of establishing the community strength, theprocessofurban-communitymanagement in such housing estate was quite different from the other communities.

The processes of urban-community management used in this housing estatewere 1) community analysis 2) community reinforcement 3) leadershipraising 4) team, organizationandnetworkfounding, and 5) follow-upplan. However, when the community were considered urban, it was always given supports from outside. As a housing-estate community, the legal systemals of orced people to setup the legal personality and to manage their own community. The group system was consequently unorganized. The community was required a clear management process and more effective public-relation plan by a competent, experienced, and devoted team of management.

Keywords : Urban Communities, Community strength

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการ ของความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นในชุมชนเมือง และเพื่อศึกษาถึงกระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองและปัจจัยอื่นๆ ที่นำ ไปสู่ชุมชนเข้มแข็งการศึกษาครั้งนี้ศึกษาในพื้นที่ ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร โครงการเดอะคัลเลอร์พรีเมี่ยม แจ้งวัฒนะ ติวานนท์ 2 ซึ่งเป็นชุมชนเมืองที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านจัดสรร จึงมีลักษณะของความเป็นปัจเจกบุคคลสูง ความสัมพันธ์ร่วมกันในชุมชนจึงมีน้อย อีกทั้งการรวมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มก็เป็นไปด้วยเงื่อนไขของกฎหมายจัดสรรที่ดิน ที่บังคับให้ต้องมีการรวมกลุ่มกันเป็นกรรมการชุมชนเพื่อจัดตั้งนิติบุคคลและบริหารจัดการชุมชนด้วยตนเอง ทำให้กระบวน การบริหารจัดการชุมชนเมืองที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนแห่งนี้จะแตกต่างจากชุมชนอื่นทั่วไป

ข้อค้นพบในการศึกษาคือ กระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่ใช้กับชุมชนแห่งนี้ คือ 1) การศึกษาชุมชน 2) การเสริมสร้างพลังชุมชน 3) การเสริมสร้างผู้นำ 4) การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย 5) การติดตามผล แต่มีเงื่อนไขที่ใช้กับชุมชนแห่งนี้คือ ด้วยชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองทำให้ต้องมีหน่วยงานจากภายนอกชุมชนเข้ามาให้การสนับสนุน

[38] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชุมชนตั้งแต่การเริ่มต้นกระบวนการ อีกทั้งยังเป็นชุมชนเมืองที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านจัดสรร จึงมีกฎข้อบังคับทาง กฎหมายที่ต้องจัดตั้งนิติบุคคลและบริหารจัดการชุมชนด้วยตนเอง ทำให้การรวมกลุ่มของชุมชนยังไม่พร้อม นอกจากนี้ การบริหารจัดการโดยชุมชนจะต้องสร้างระบบการบริหารงานให้มีความโปร่งใส และมีการประชาสัมพันธ์ที่ดี อีกทั้งต้อง บริหารโดยบุคคลที่มีศักยภาพ มีประสบการณ์ และมีจิตสำนึกรักในชุมชน

คำสำคัญ : ชุมชนเมือง ชุมชนเข้มแข็ง

คำนำ

จากการมุ่งเน้นพัฒนาประเทศเฉพาะด้านเศรษฐกิจของแผนพัฒนาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในฉบับแรก ๆ นั้น ส่งผลให้ชุมชนหลายแห่งมีการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นชุมชนเมืองขึ้นมากมาย โดยชุมชนเมืองดังกล่าวจะมีลักษณะดังนี้ 1) เกิดการขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็วและหนาแน่น 2) มีภาคอุตสาหกรรมเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น 3) มีการจราจรที่หนาแน่น และ4) เกิดความเป็นปัจเจกสูงและวัตถุนิยมมากขึ้น ด้วยธรรมชาติของเมืองที่กล่าวข้างต้นทำให้เกิดเป็นปัญหาชุมชนเมืองขึ้นมามากมายดังนี้ 1) เกิดการขาดแคลนที่อยู่อาศัย 2) เกิดการขาดแคลนด้านการบริการสาธารณะ เนื่องด้วยการปรับตัวไม่ทัน 3) เกิดการขาดแคลนพลังงาน เนื่องจากประชากรมากจึงใช้พลังงานมาก และยังใช้เกินความจำเป็นอีกด้วย 4) เกิดปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อม เช่น อากาศ น้ำ และขยะ 5) เกิดปัญหาการจราจรติดขัด และ6) เกิดปัญหาชุมชน/สังคมอ่อนแอ เนื่องด้วยคนเมืองมีลักษณะของความเป็นปัจเจกนิยมสูง ไม่ค่อยคบหาสมาคมกันมาก ความสัมพันธ์ทางสังคมจึงลดลง อีกทั้งยังพึ่งพาคนอื่นมากกว่าตนเอง จึงต้องใช้วัตถุและเงินตราเป็นสื่อกลางในการขอความช่วยเหลือจากคนอื่น ทำให้เป็นพวกวัตถุนิยม เป็นเหตุให้ละเลยการพัฒนาด้านจิตใจ ความเห็นแก่ตัวจึงมากขึ้น ชุมชน/สังคมจึงอ่อนแอลงในที่สุด (วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2555)

การสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน ถือเป็นหนึ่งในหลายวิธีที่สามารถลดปัญหาชุมชนเมืองที่กล่าวมาข้างต้นได้ โดยความหมายของคำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” นั้น มีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ให้ความหมายไว้ เช่น ชุมชนเข้มแข็งในมิติการพัฒนาชุมชน หมายถึงการส่งเสริมให้ชุมชนต้องเป็นชุมชนที่มีกระบวนการเพื่อทำให้คนมีคุณภาพสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข มีความสามารถในการจัดการกับสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับคนอื่นอย่างเอื้ออาทรต่อกัน เป็นพื้นฐานของการสร้างความรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี คุณค่า ความสัมพันธ์ของชุมชน กอปรกับความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) ทั้งนี้จากความหมายของชุมชนเข้มแข็งที่กล่าวข้างต้นนั้น สามารถยืนยันได้ว่าแนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็งจะสามารถแก้ปัญหาของชุมชนเมืองได้โดย ชุมชนเข้มแข็งนั้นเน้นให้เกิดการพึ่งตนเอง เน้นให้จัดการปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง เน้นให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน และเรียนรู้ภายนอกชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความสัมพันธ์ร่วมกันที่ดี และเกิดเป็นความรู้สึกรักและห่วงแหนชุมชนขึ้นในที่สุด

ทั้งนี้ด้วยบริบทของความเป็นชุมชนเมืองที่คนในชุมชนมีความเป็นปัจเจกสูง และมีหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบ ทำให้ไม่มีเวลาในการสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นได้ ทำให้จำเป็นต้อประสานงานกับหน่วยงานจากภายนอกชุมชน เช่น หน่วยงานจากภาครัฐ หน่วยงานจากภาคเอกชน และหน่วยงานจากภาควิชาการ ให้เข้ามาช่วยส่งเสริม ให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเมืองเกิดการเรียนรู้ เกิดการมีส่วนร่วม เกิดจิตสำนึกรักและหวงแหนชุมชน และสามารถแก้ไขปัญหาภายในชุมชนได้ ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงสนใจตั้งคำถามในการวิจัยว่า ชุมชนเมืองสามารถเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งได้หรือไม่ อย่างไร

หลังจากที่ผู้ศึกษาได้สนใจถึงประเด็นในการวิจัยนี้แล้ว ผู้ศึกษาได้มีโอกาสลงสำรวจชุมชนจากการฝึกภาคปฏิบัติงานในระดับปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยชุมชนที่ผู้ศึกษาลงสำรวจและได้นำมาเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้คือ ชุมชนหมู่บ้านจัดสรรโครงการเดอะคัลเลอร์ พรีเมี่ยม แจ้งวัฒนะ ติวานนท์ 2 โดยชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนเมืองที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านจัดสรรทาวน์โฮม 2 ชั้น ราคาบ้านเริ่มต้นที่ประมาณ 1,500,000 – 2,000,000 บาท พร้อมทั้งภายในชุมชนก็มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และระบบสาธารณูปโภคที่ได้มาตรฐานให้บริการพร้อมเสร็จ นอกจากสภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่ดีแล้ว สภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนก็มีสถานที่สำคัญต่างๆ อยู่ในบริเวณใกล้เคียงชุมชน และสามารถเดินทางได้ง่ายและสะดวก ซึ่งลักษณะของความเป็นชุมชนเมืองแห่งนี้จะแตกต่างจากชุมชนเมืองทั่วไปที่

เคยได้ยินมาว่ามีลักษณะของความเป็นชุมชนแออัด ทั้งนี้ด้วยสภาพแวดล้อมด้านกายภาพของชุมชนแห่งนี้มีคุณภาพที่ดีทำให้ปัญหาภายในชุมชนแห่งนี้จะแตกต่างไปจากปัญหาในชุมชนเมืองทั่วไป กล่าวคือ ชุมชนแห่งนี้จะพบเจอกับปัญหาเรื่องการบริหารจัดการชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง และรักษาสภาพแวดล้อมด้านกายภาพที่ดีของชุมชนไว้อย่างเดิมหรือดีขึ้นกว่าเดิมตามความต้องการของคนในชุมชนได้ต่อไป

เมื่อครบกำหนดที่คนในชุมชนจะต้องจัดตั้งนิติบุคคลและบริหารจัดการชุมชนด้วยตนเองแล้ว คนในชุมชนบางส่วนจึงเริ่มรวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการชุมชนให้ดีอย่างเดิมหรือดีกว่าเดิม แต่ทั้งนี้ด้วยข้อจำกัดของคนในชุมชนเมืองที่มีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง จึงต้องมีหน่วยงานจากภายนอกเข้ามาช่วยส่งเสริม สนับสนุน และผลักดันให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้น เช่น จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นกันในชุมชน และสร้างเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และเกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งหน่วยงานจากภายนอกที่เข้ามา มีทั้งจากภาครัฐ ภาควิชาการ และภาคเอกชน ที่เข้ามาช่วยชุมชนแห่งนี้จนชุมชนแห่งนี้ได้รับรางวัลชุมชนสุขยั่งยืน จากโครงการพัฒนามาตรฐานชุมชนเมือง ของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อยืนยันว่าชุมชนแห่งนี้เป็นที่มีความน่าอยู่ และเป็นชุมชนเข้มแข็งจริง

หลังจากการเข้ามาช่วยเหลือและการสนับสนุนของหน่วยงานภายนอกแล้ว ชุมชนแห่งนี้ก็เริ่มต้นบริหารจัดการชุมชนได้ด้วยตนเอง โดยมีทั้งแผนงานและกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ร่วมกันในชุมชนก็เข้มแข็งขึ้น คนในชุมชนรู้จัก ทักทาย และพูดคุยกัน แม้บ้านจะไม่ได้อยู่ติดกันแต่ก็รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงตั้งวัตถุประสงค์ในการวิจัยไว้ 2 ข้อ เพื่อใช้ในการตอบคำถามในการวิจัย คือ เพื่อศึกษาพัฒนาการของความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นในชุมชนเมือง และเพื่อศึกษาถึงกระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองและปัจจัยอื่นๆ ที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง

ทั้งนี้แนวคิดทฤษฎีที่ผู้ศึกษานำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ 1) แนวคิดเรื่องชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง เพื่อใช้อธิบายถึงลักษณะของความเป็นชุมชน ที่ผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันมีความสัมพันธ์ร่วมกัน ผูกพันกัน เกาะเกี่ยวเชื่อมโยงซึ่งกันและกันเป็นชุมชน ไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใดก็ตาม ซึ่งความเป็นชุมชนเหล่านี้สามารถพบเห็นได้โดยมากในอดีต แต่ในปัจจุบันหลังจากมีการพัฒนาประเทศ ลักษณะของความเป็นชุมชนเหล่านี้ก็ลดลง โดยเฉพาะในชุมชนเมืองที่มีความเป็นปัจเจกสูง ความสัมพันธ์ร่วมกันมีน้อย มีความหลากหลายในสังคมทั้งด้านอาชีพ ด้านเชื้อชาติ ด้านศาสนา ด้านภาษา ด้านการศึกษา ด้านความคิดและความเชื่อ ซึ่งลักษณะของชุมชนเมืองเหล่านี้ส่งผลให้ความเป็นชุมชนที่เคยมีลักษณะของการเกาะเกี่ยวกัน ผูกพันกัน มีความสัมพันธ์ร่วมกัน ลดน้อยลง ทำให้มีผลกระทบต่อความเข้มแข็ง ความสามารถในการจัดการกับสภาพปัญหาต่างๆ ในชุมชนที่เคยอยู่กับชุมชนในอดีตนั้นหายไป 2) แนวคิดเรื่องภาคีเครือข่าย เพื่อใช้อธิบายถึงกระบวนการในการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่จำเป็นจะต้องมีเครือข่ายเพื่อช่วยส่งเสริม สนับสนุน และเสริมสร้างพลังชุมชน ให้ชุมชนเมืองสามารถแก้ไขปัญหาในชุมชนเพื่อนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ 3) แนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน ได้แก่ แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม และแนวคิดกระบวนการกลุ่ม โดยแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ในที่นี้จะอธิบายถึงกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งจะเน้นเรื่องการลงมือปฏิบัติงานจริง แนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วม ใช้เพื่ออธิบายถึงการมีส่วนร่วมในแผนงานและกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชน ทั้งการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบในแผนงานและกิจกรรมต่างๆของชุมชน และแนวคิดกระบวนการกลุ่ม เพื่อใช้อธิบายถึงการรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นกลุ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน เพื่อนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง และชุมชนแห่งนี้ก็มีการรวมกลุ่มกันเป็นนิติบุคคล เป็นคณะกรรมการชุมชน เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการแต่งตั้งจากคนในชุมชนให้เป็นตัวแทนในการทำหน้าที่บริหารจัดการดูแลชุมชนให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีตรงตามความต้องการของคนในชุมชน และพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้ 1) ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง คือ ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ แนวคิดเรื่องชุมชนและชุมชนเข้มแข็ง แนวคิดเรื่องภาคีเครือข่าย และแนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน เพื่อใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลแนวคิดและทฤษฎีทั้งจากหนังสือ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง และอินเตอร์เน็ต และศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแห่งนี้ โดยศึกษาทั้งจากเอกสารของบริษัทเอกชนผู้จัดสรรที่ดินชุมชนแห่งนี้ และจากเอกสารของชุมชน 2) ศึกษาจากการสังเกตการณ์ (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม กล่าวคือ ผู้ศึกษาได้มีประสบการณ์การทำงานในชุมชนโครงการเดอะคัลเลอร์ พรีเมี่ยม

แจ้งวัฒนะ ติวานนท์ 2 จากการฝึกภาคปฏิบัติงานในระดับปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ และเข้ารับฟังการประชุมย่อยของกรรมการชุมชน รวมถึงการประชุมใหญ่ประจำปีของชุมชนด้วย ทำให้สามารถสัมผัสรับรู้ได้ถึงการแสดงออกทางกิริยาอาการ การแสดงออกทางความคิดเห็นของคนในชุมชนที่แสดงออกระหว่างการทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างชัดเจน ทำให้การเข้าสังเกตการณ์ของผู้ศึกษาในแต่ละครั้งได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและมีประสิทธิภาพ 3) ศึกษาจากการสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้ศึกษาจะซักถามผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเอง ซึ่งใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) คือการสัมภาษณ์ที่เกิดจากการพบปะโดยส่วนตัว ซึ่งอาจนัดหมายไว้ก่อนหรือการพูดคุยแบบเป็นกันเอง โดยผู้ศึกษาจะถามคำถามปลายเปิด แต่จะกำหนดหัวข้อให้ครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นในชุมชน และข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา จะใช้แนวคำถาม ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด (Open-ended Discussion) เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้ตอบคำถามพร้อมแสดงเหตุผลและความคิดเห็นส่วนตัวเพิ่มเติมได้อย่างเต็มที่ และใช้เครื่องบันทึกเสียงและสมุดบันทึก เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและป้องกันการลืมหรือตกหล่นของข้อมูล

เหตุผลที่ผู้ศึกษาได้เลือกที่จะศึกษาชุมชนแห่งนี้เพราะ พื้นที่นี้เป็นชุมชนที่มีลักษณะของชุมชนเมืองแบบจัดตั้งขึ้นใหม่ในรูปแบบของชุมชนหมู่บ้านจัดสรรทาวน์โฮม 2 ชั้น ที่ถูกจัดสร้างขึ้นโดยบริษัทเอกชนที่มีมูลค่าตัวบ้านอยู่ที่ราคาประมาณ 1,500,000-2,000,000 บาทต่อหลัง อีกทั้งมีสภาพแวดล้อมที่ดี โดยภายในชุมชนมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น สวนสาธารณะ สระว่ายน้ำ และระบบสาธารณูปโภคที่ได้มาตรฐานพร้อมใช้บริการ เช่น ถนน ไฟฟ้า นอกจากสภาพแวดล้อมภายในชุมชนที่ดีแล้ว สภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนก็มีสถานที่สำคัญหลายแห่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงชุมชน และสามารถเดินทางได้ง่ายและสะดวก ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชุมชนแห่งนี้ถือว่าเป็นชุมชนเมืองที่มีสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพที่ดี

ต่อมาในปี พ.ศ. 2554 ที่ประเทศไทยเกิดอุทกภัยครั้งร้ายแรงนั้น ชุมชนแห่งนี้อยู่ในพื้นที่จุดเสี่ยงของการเกิดน้ำท่วม ทำให้คนในชุมชนตื่นตัวกับปัญหานี้มาก จึงเริ่มมีการรวมตัวกัน ช่วยเหลือกัน และแจ้งข่าวสารการมาถึงของน้ำท่วมให้แก่กัน ดังนั้นเหตุการณ์น้ำท่วมปี 2554 จึงเป็นเสมือนจุดเปลี่ยนที่ทำให้คนในชุมชนได้รู้จักกันมากขึ้น และหลังจากเหตุการณ์น้ำท่วมผ่านไป ชุมชนเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลปกป้องชุมชน โดยได้มีการรวมตัวกันระหว่างคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่บริษัทเอกชนผู้จัดสร้างเพื่อหาแผนรับมือและแผนป้องกันการเกิดอุทกภัยในอนาคต

ทั้งนี้หลังจากการจัดทำแผนรับมือและแผนป้องกันการเกิดอุทกภัยในอนาคตผ่านไป ถึงเวลาที่บริษัทเอกชนผู้จัดสร้างชุมชนต้องทำการส่งมอบสาธารณูปโภคให้ชุมชนบริหารจัดการดูแลเองแล้ว โดยชุมชนต้องทำการจัดตั้งนิติบุคคลขึ้นตามกฎหมาย ซึ่งคนในชุมชนก็เห็นถึงความสำคัญของการจัดตั้งนิติบุคคลนี้ เพราะมีคนในชุมชนหลายคนที่เสียสละเข้าเป็นกรรมการชุมชนเพื่อเป็นตัวแทนของชุมชนในการดูแลบริหารจัดการชุมชนต่อจากบริษัทเอกชนผู้จัดสร้าง อีกทั้งชุมชนยังมีการเข้าร่วมและได้รับรางวัลชุมชนสุขยั่งยืน จากโครงการพัฒนามาตรฐานชุมชนเมือง โดยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ทางบริษัทเอกชนเสนอให้ชุมชนเข้าร่วม เพื่อเป็นการเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการชุมชนด้วยตัวเองได้ ซึ่งรางวัลนี้ถือเป็นเครื่องหมายการันตีในความสำเร็จด้านการบริหารจัดการชุมชนเมืองของชุมชนแห่งนี้ ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะวิจัยในชุมชนแห่งนี้ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งจากการพูดคุย การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ประธานชุมชน กรรมการชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ สมาชิกในชุมชน และเจ้าหน้าที่จากบริษัทเอกชนผู้จัดสรรที่ดินชุมชนแห่งนี้

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง กระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษา ชุมชนหมู่บ้านจัดสรรโครงการเดอะคัลเลอร์ พรีเมี่ยม แจ้งวัฒนะ ติวานนท์ 2 ผู้ศึกษาเสนอผลเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของความเข้มแข็งกระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมือง และปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้ชุมชนเมืองกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง โดยผู้ศึกษาได้แบ่งการนำเสนอเนื้อหาและรายละเอียดออกเป็น 4 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ช่วงเริ่มก่อตั้งชุมชนถึงช่วงก่อนการจัดตั้งนิติบุคคล ในส่วนนี้จะนำเสนอถึงบริบทของชุมชนเมืองแห่งนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าชุมชนเมืองแห่งนี้มีสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพที่ดี แต่ความสัมพันธ์ร่วมกันในชุมชนยังต้องการการพัฒนาอยู่ และนำเสนอให้เห็นถึงการทำงานของบริษัทเอกชนผู้จัดสรรที่ดินกับชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับชุมชนก่อนถึงกำหนดส่งมอบสาธารณูปโภคเพื่อให้ชุมชนจัดตั้งนิติบุคคลและบริหารการจัดการชุมชนได้ด้วยตัวเอง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ ชุมชน

หมู่บ้านจัดสรรโครงการเดอะคัลเลอร์ พรีเมี่ยม แจ้งวัฒนะ ติวานนท์ 2 แห่งนี้ถูกจัดสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2554 โดยบริษัทเอกชนจัดสรรที่ดินแห่งหนึ่ง ภายในชุมชนแห่งนี้มีจำนวนผู้เข้าอยู่อาศัยทั้งหมด 149 ครัวเรือน พื้นที่ตั้งอยู่บนถนนแจ้งวัฒนะ-ติวานนท์ โดยชุมชนอยู่ภายใต้เขตการปกครองของเทศบาลนครปากเกร็ด และมีสถานที่ที่สำคัญที่อยู่ใกล้เคียงหลายแห่ง ซึ่งสามารถเดินทางไปได้สะดวก อีกทั้งชุมชนแห่งนี้อยู่ติดกับชุมชนอื่นที่จัดสรรโดยบริษัทเอกชนแห่งเดียวกัน ได้แก่ ชุมชนโครงการเดอะคัลเลอร์ แจ้งวัฒนะ ติวานนท์ ชุมชนโครงการเดอะคัลเลอร์ พรีเมี่ยม แจ้งวัฒนะ ติวานนท์ 1 ชุมชนโครงการเดอะคัลเลอร์ พรีเมี่ยม แจ้งวัฒนะ-ติวานนท์ 3 และ ชุมชนโครงการเดอะวิลเลจ ติวานนท์

อีกทั้งแบบแปลนบ้านของชุมชนมีลักษณะของทาวน์โฮม 2 ชั้น โดยแปลนแบบบ้านจะมี 2 แบบ คือแบบบ้านหลังมุมและแบบบ้านหลังกลาง ซึ่งมาพร้อมด้วยความสะดวกสบายด้านสาธารณูปโภค ดังนี้ มีถนนคอนกรีตที่ได้มาตรฐานพร้อมใช้งาน มีไฟฟ้าส่องสว่าง มีสวนสาธารณะในแต่ละชุมชน มีสระว่ายน้ำและคลับเฮ้าส์ที่ส่วนกลางหลักของหมู่บ้าน อีกทั้งยังมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยประจำอยู่ 2 จุดในชุมชน คือ ประจำอยู่ด้านหน้าทางเข้าออกใหญ่ของหมู่บ้าน และประจำทางเข้าออกย่อยของชุมชน

ทั้งนี้จากพื้นที่ตั้ง สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดีและความสะดวกสบายด้านสาธารณูปโภคต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทำให้เกิดความประทับใจและทำให้ตัดสินใจย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชนแห่งนี้ ตามที่นางลัดดาวัลย์ (ลัดดาวัลย์ ตรีรัตกิจ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน, 2555) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นชุมชนที่อยู่ติดถนนใหญ่ การเดินทางเข้า-ออกชุมชนสะดวกสบาย การจารจรไม่ติดขัด เนื่องจากไม่ต้องผ่านย่านชุมชน ไม่มีรถจอแจ

“ปากทางเข้าหมู่บ้านอยู่ติดถนนใหญ่ แล้วเข้ามาในหมู่บ้านไม่ต้องผ่านย่านชุมชนไหนไม่แออัด ไม่ต้องเจอรถเยอะจึงมีคนรู้จักแนะนำให้ลองมาดูที่หมู่บ้านนี้ พอลองขับรถมา ดูแล้วเห็นสภาพแวดล้อมในหมู่บ้านนี้แล้วประทับใจ และเจอพนักงานขายได้ให้การต้อนรับที่ดี เอาใจใส่ พาไปดูสถานที่ และแนะนำอย่างดีจึงเกิดความประทับใจ และดูภาพรวมก็ดูเป็นสัดส่วนดี” (ลัดดาวัลย์ ตรีรัตกิจ, สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน, 2555)

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความพึงพอใจของคนในชุมชนที่มองว่าชุมชนแห่งนี้มีสภาพแวดล้อมที่ดี โดยที่ตั้งชุมชนไม่ได้อยู่ใกล้กับแหล่งชุมชนที่มีรถสันจรผ่านไปมาเยอะแยะ มีความสะดวกสบายต่อการเดินทาง เพราะชุมชนแห่งนี้มีทางเข้าออกที่อยู่ติดกับถนนใหญ่ และมีสะดวกสบายต่อการเข้าพักอาศัย เพราะบ้านทุกๆหลังในชุมชนมีการแบ่งพื้นที่กันเป็นสัดเป็นส่วน อีกทั้งยังมีการออกแบบบ้านไว้ 2 แบบ ให้ผู้ที่สนใจสามารถเลือกเข้าอยู่ได้ตามความต้องการ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชุมชนแห่งนี้มีคุณภาพด้านกายภาพที่ดี มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีความสะดวกสบาย มีความสะอาด และมีความปลอดภัย แต่ในเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะไม่ต่างอะไรจากชุมชนเมืองทั่วไป คือ ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กันอย่างผิวเผิน คือแค่เคยเห็นหน้าตาแต่ไม่เคยคุยกัน หรือเป็นในรูปแบบของการรู้จักกันเพราะเป็นเพื่อนบ้านในซอยเดียวกัน หรือเป็นญาติพี่น้องที่รู้จักกันมาก่อน หรือเป็นในลักษณะของการเป็นคนมาจากในภูมิภาคเดียวกัน อย่างนายนฤพน (นฤพน จันทร์สว่าง, สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2558) ที่กล่าวว่า “พี่ก็รู้จักกับเพื่อนบ้านแค่ในซอยบ้านที่อยู่” แต่ก็มีเหตุการณ์ไฟไหม้ในชุมชนที่ทำให้เห็นถึงความมีน้ำใจของคนในชุมชน โดยไฟได้ไหม้ที่บริเวณหลังบ้านของบ้านเลขที่ 90/96 ซึ่งเป็นบ้านที่อยู่หลังชุมชนและอยู่ติดกับกำแพงรั้วชุมชน ที่ด้านหลังกำแพงรั้วนั้นเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลที่รกร้างมีหญ้าแห้งและหญ้าสดต่างๆ ขึ้นอยู่เต็มพื้นที่ โดยสาเหตุของการเกิดเพลิงไหม้เกิดจากการเสียดสีกันของใบไม้และหญ้าแห้งทำให้ติดไฟขึ้น และลามเข้ามาที่บริเวณห้องครัวของบ้านเลขที่ดังกล่าว ซึ่งขณะเกิดเหตุการณ์นั้นเจ้าของบ้านออกไปทำงานนอกบ้าน ไม่มีใครอยู่ในบ้าน ผู้พบเห็นเหตุการณ์ไฟไหมคือเพื่อนบ้านแถวนั้น จึงได้รีบโทรหาเจ้าของบ้านและโทรแจ้งดับเพลิงให้มาดับไฟ โดยผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์เจ้าของบ้านหลังที่เกิดเหตุไฟไหม้เพื่อให้เล่าถึงเหตุการณ์ในวันนั้นไว้ดังนี้ นายธีระพนธ์ (ธีระพนธ์ วิเศษสิงห์,สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2558) กล่าวว่า

“ตอนนั้นพี่ไม่อยู่บ้าน พี่ไปทำงาน เมื่อเกิดเหตุการณ์เพื่อนบ้านก็โทรไปแจ้งพี่ พอพี่มาถึง ก็เห็นความมีน้ำใจของทุกคน ช่วยเหลือกันเต็มที่ ทุกคนช่วยกันดับไฟ เหมือนเรา เป็นครอบครัวเดียวกัน เป็นชุมชนเดียวกัน” (ธีระพนธ์ วิเศษสิงห์, สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม 2558)

จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแห่งนี้จากเดิมในช่วงที่เพิ่มเริ่มย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ๆจนเรื่อยมา ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะค่อยๆพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ เริ่มมีการพูดคุย ทักทาย ทำความรู้จักกันของคนในละแวกบ้าน คนในซอยเดียวกัน และเมื่อเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงความสัมพันธ์ร่วมกันของคนในชุมชนก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น เห็นได้ถึงความช่วยเหลือ ความเอื้ออาทร

ความห่วงใย และความเอาใจใส่ของเพื่อนบ้านมากขึ้น อีกทั้งยังมีกิจกรรมต่างๆ ที่บริษัทเอกชนได้จัดขึ้นเพื่อช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีมากขึ้นไปอีกด้วย ซึ่งกิจกรรมที่บริษัทเอกชนได้ดำเนินการมีดังนี้

1. กิจกรรมทำบุญตักบาตรเนื่องในวันสำคัญ เป็นกิจกรรมที่เชิญชวนคนในชุมชนมาทำบุญตักบาตรเพื่อเป็นสิริมงคลร่วมกัน และเพื่อเป็นโอกาสในการพบปะกัน ได้แลกเปลี่ยนพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ อีกทั้งบริษัทเอกชนจะได้ทำความรู้จักกับคนในชุมชนเพิ่มเติมอีกด้วย

2. จัดการประชุมเพื่อปรึกษาหาแผนรับมือจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ เนื่องด้วยชุมชนเพิ่งผ่านช่วงวิกฤตน้ำท่วมปี พ.ศ. 2554 มา ถึงแม้ชุมแห่งนี้จะไม่โดยน้ำท่วม แต่ก็อยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยที่ต้องเฝ้าระวัง ดังนั้นหลังจากผ่านพ้นวิกฤตมาแล้ว บริษัทเอกชนจึงตระหนักถึงความสำคัญของการให้ความรู้และการเตรียมแผนรับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ จึงได้เชิญคนในชุมชนให้เข้าร่วมการประชุม ซึ่งจากการประชุมทำให้คนในชุมชนมีแผนในการรับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติที่คนในชุมชนได้ระดมความคิดขึ้นเอง และได้มีการเริ่มการทำงานเล็กๆ ร่วมกันในชุมชน คือมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันในชุมชน

ทั้งนี้เหตุผลที่บริษัทเอกชนจำเป็นต้องจัดกิจกรรมต่างๆเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนนั้น เป็นเพราะบริบทของชุมชนเมืองที่แตกต่างจากชุมชนทั่วไป คือ มีความหลากหลายทางสังคมสูง และมีความเป็นปัจเจคมาก เพราะต่างคนต่างมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง ต้องทำงานหาเงินเลี้ยงครอบครัว ทำให้ไม่มีเวลาที่จะทำความรู้จักกับเพื่อนบ้าน ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น การทะเลาะกันกับเพื่อนบ้านเรื่องที่จอดรถ การทะเลาะกันเรื่องการเลี้ยงสุนัขของเพื่อนบ้าน เป็นต้น จึงจำเป็นต้องมีหน่วยงานจากภายนอกชุมชนที่เข้ามาช่วยกระตุ้น ช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นในชุมชน อีกทั้งในอนาคตเมื่อถึงกำหนดที่บริษัทเอกชนจะต้องส่งมอบนิติบุคคลให้กับชุมชนแล้ว ชุมชนจะได้สามารถบริหารจัดการชุมชนของตนเองให้เกิดความเข้มแข็งและมีคุณภาพชีวิตที่ดีตามที่คนในชุมชนต้องการได้ต่อไป

ส่วนที่ 2 ช่วงเริ่มต้นการจัดตั้งนิติบุคคลกับการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง ในส่วนนี้จะนำเสนอถึงช่วงเวลาหลังจากชุมชนรับมอบนิติบุคคล สาธารณูปโภค และเงินส่วนกลางจากบริษัทเอกชน จนเกิดการจัดตั้งนิติบุคคลขึ้นเป็นคณะกรรมการชุมชนชุดที่ 1 และนำเสนอถึงการเริ่มต้นของกระบวนการบริหารจัดการชุมชนที่ชุมชนต้องประสานงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาช่วยเหลือ ส่งเสริม และสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งและสามารถบริหารจัดการชุมชนได้ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่พบเจอ

เนื่องด้วยนโยบายของบริษัทเอกชนที่มีความมุ่งหวังให้คนในชุมชนจากโครงการต่างๆของบริษัท มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี สามารถพึ่งพาอาศัยกันและกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกัน ตลอดจนสามารถบริหารจัดการชุมชนของตนเองให้มีสุขอย่างยั่งยืน บริษัทเอกชนจึงได้ประสานขอความร่วมมือกับหน่วยงานภาควิชาการเพื่อขอคำปรึกษาในการพัฒนาชุมชนให้สามารถบริหารจัดการชุมชนของตนเองให้มีสุขได้อย่างยั่งยืนตามนโยบายของบริษัท ดังนั้นบริษัทเอกชนจึงส่งเจ้าหน้าที่ให้เข้ามาจัดกิจกรรมต่างๆให้กับชุมชนตั้งแต่ช่วงก่อนจะถึงกำหนดการส่งมอบฯ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชุมชน และยังคงดำเนินกิจกรรมเรื่อยมา เมื่อถึงกำหนดของการส่งมอบฯ บริษัทจึงนัดประชุมร่วมกับตัวแทนชุมชนเพื่อแนะนำเรื่องกระบวนการการบริหารจัดการชุมชนและแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่าง ๆ กับตัวแทนชุมชน โดยเริ่มต้นจากให้ตัวแทนชุมชนรวบรวมปัญหาต่างๆที่พบเจอในชุมชน และช่วยกันระดมความคิดหาทางแก้ปัญหาเหล่านั้น เพื่อนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ตามที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์นางสาวรัตนา ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัทเอกชน ไว้ดังนี้

“ได้ลงชุมชนเพื่อทำงานร่วมกันกับกรรมการชุมชนชุดที่ 1 โดยได้เข้าไปคุย เข้าร่วมการประชุม และช่วยแนะนำเสนอความคิดเห็นอื่นเกี่ยวกับความเป็นชุมชนเพิ่มเติม และได้แนะกระบวนการวิเคราะห์ชุมชน โดยได้ให้คนในชุมชนรวบรวมปัญหาในชุมชนและช่วยกันคิดหาทางแก้ปัญหา หลังจากนั้นชุมชนก็ได้นำการะบวนการนี้มาปรับเพื่อ นำมาใช้แก้ปัญหาได้จริง” (รัตนา พูลภิรมย์, สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2558)

ต่อมาบริษัทเอกชนก็ได้จัดกิจกรรมอื่นๆอีกให้กับชุมชน เช่น กิจกรรม DIY by Love เป็นกิจกรรมการจัดสวนถาดสวยด้วยมือเรา เน้นความสัมพันธ์ในครอบครัว และกิจกรรมสอนว่ายน้ำเด็ก เพื่อเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชน นอกจากกิจกรรมข้างต้นบริษัทเอกชนได้แนะนำให้ชุมชนเข้าร่วมโครงการ “ชุมชนสุขยั่งยืน” จากโครงการพัฒนามาตรฐานชุมชนเมือง ของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อเป็นการพัฒนาชุมชนให้เกิดความน่าอยู่ อีกทั้งเป็นการเสริมสร้างศักยภาพการทำงานของกรรมการชุมชน ทั้งนี้โครงการชุมชนสุขยั่งยืนได้กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จของความน่าอยู่ ไว้ดังนี้

ลำดับที่	ตัวชี้วัด	
	ด้าน	รายละเอียด
1	*สาธารณูปโภค*	
	1.1 ถนน	- สะอาด (ไม่มีเศษขยะ เศษดิน)
		- พร้อมใช้งานได้ปกติ
	1.2 สวนส่วนกลาง	- มีการตกแต่งสวนสม่ำเสมอไม่ปล่อยให้รก
		- สะอาด (ไม่มีเศษขยะ , ไม่มีขี้หมา)
		- ลูกบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากสวนส่วนกลาง
	1.3 ไฟส่องสว่าง	- ความพอเพียงของแสงสว่างในโครงการ
		- ไฟติดทุกดวง(หากเสียต้องรีบซ่อมแซม)
	1.4 ระบบระบายน้ำส่วนกลาง (ท่อระบายน้ำฝา ท่อรางวี)	- ระบายน้ำได้ดี (ไม่อุดตัน ไม่มีกลิ่นไม่มีน้ำขัง ฝาท่อไม่แตก)
2	*ความสะอาด*	
	2.1 ขยะครัวเรือน	- ถังขยะมีฝาปิด (ป้องกันกลิ่น/สุนัขคุ้ย)
		- ไม่มีขยะกองนอกถัง
	2.2 ขยะสวน	- คนงาน/คนสวนต้องเก็บเศษใบไม้/กิ่งไม้ ไปทิ้งนอกโครงการ (ห้ามโยนทิ้งนอกรั้ว)
	2.3 รอบเก็บขยะ	- ขอความร่วมมือเทศบาลเข้าเก็บขยะตามรอบที่ตกลงกันไว้ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาขยะตกค้าง
3	*ความปลอดภัย*	
	3.1 รปภ.	- ความเข้มงวดในการตรวจสอบบุคคลภายนอกเข้า-ออก (แลกบัตรเข้า-ออก สอบถามว่ามาบ้านหลังไหน พร้อมตรวจสอบว่าไปบ้านนั้นจริงหรือไม่ อาจจะปั่นจักรยานตาม หรือมีการวิทยุหา รปภ.ที่อยู่ตามจุดในโครงการ)
		- ตรวจความเรียบร้อยของหมู่บ้านสม่ำเสมอ
		- รู้จักลูกบ้านแต่ละหลัง รู้จักแผนผังโครงการ รวมถึงจุดเสี่ยงต่างๆ
		- สุภาพเรียบร้อย
		- การบันทึก (บันทึกเข้า-ออก บันทึกจุดตรวจ บันทึกเหตุการณ์สำคัญประจำวันและรายงานสถานการณ์ต่อผู้จัดการสม่ำเสมอ)
		- มีอุปกรณ์มาตรฐานในการรักษาความปลอดภัย คือ วิทยุสื่อสาร ไฟฉาย จักรยาน รองเท้าบู๊ธ ชุดกันฝน
4	*แผนงาน*	- มีแผนเป็นรูปธรรม อาทิ แผนรับมือสถานการณ์ฉุกเฉิน แผนกิจกรรม
5	*ความสัมพันธ์ของลูกบ้าน*	- ลูกบ้านมีเวทีพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการ (เชิงเรื่องความสัมพันธ์)

ทั้งนี้ชุมชนและบริษัทเอกชนได้ประสานความร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนให้ผ่านตามตัวชี้วัดที่กำหนดข้างต้น จนภายหลังชุมชนก็ได้รับรางวัลชุมชนสุขยั่งยืนนี้

ในการบริหารจัดการชุมชนด้วยตัวชุมเองนั้นได้พบเจอกับอุปสรรคในการทำงานหลายอย่างด้วยกัน เช่น การทำงานของกรรมการชุมชนชุดที่ 1 ที่ถูกมองว่าไม่โปร่งใส และมีการประชาสัมพันธ์ในเรื่องต่างๆให้กับคนในชุมชนได้รับทราบน้อย ตามที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมคำสัมภาษณ์จากคนในชุมชนและได้ข้อสรุปดังนี้ “การทำงานของกรรมการชุมชนในชุดแรกถือว่ามีความพยายามดี แต่เนื่องด้วยการไม่มีประสบการณ์ในการทำงานชุมชน และการไม่ทำงานกันเป็นทีม ไม่กระจายงาน ไม่แบ่ง

งานกันทำ คนทำงานมีเพียงแค่ 1-2 คน ทำให้แผนงานต่างๆดำเนินไปอย่างล้าช้าและไม่เห็นผลงาน อีกทั้งการนัดการประชุมและการประชาสัมพันธ์ให้ลูกบ้านทราบยังน้อยอยู่มาก” ต่อมาจึงได้มีการเปลี่ยนกรรมการชุมชนเป็นชุดที่ 2 และได้แต่งตั้งประธานชุมชนคนใหม่ โดยกรรมการชุมชนในชุดที่ 2 นี้ จะเริ่มเห็นผลงานของการบริหารจัดการชุมชนด้วยตัวเองมากขึ้น และเห็นถึงศักยภาพของบุคลากรในชุมชนมากขึ้นด้วยดังนี้ ผลงานของการบริหารจัดการชุมชนที่เกิดขึ้นในกรรมการชุมชนชุดนี้ คือ มีการนัดประชุมใหญ่เพื่อขอมติที่ประชุมในเรื่องการเก็บเงินค่าส่วนกลาง ซึ่งกรรมการชุมชนได้ชี้แจงถึงรายละเอียดบัญชีของชุมชนในปัจจุบัน และประมาณการถึงค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในอนาคตเพื่อนำมาคำนวณหาค่าส่วนกลางที่ทุกคนต้องจ่ายเป็นรายเดือน หลังจากการประชุมผู้เข้าร่วมประชุมได้มีมติเห็นชอบให้ กำหนดการจัดเก็บแบบเหมาะจ่าย แปลงกลางแปลงละ 550 บาท/เดือน และแปลงมุมแปลงละ 650 บาท/เดือน นอกจากนี้ยังขอที่ประชุมอนุมัติจัดสร้างสำนักงานนิติบุคคล ซึ่งหลังจากได้รับการอนุมัติจากที่ประชุม ประธานชุมชนได้ดำเนินการจัดสร้างสำนักงานนิติบุคคลขึ้นทันที แต่เนื่องด้วยดำเนินการรวดเร็วเกินไป ทำให้หลายคนเกิดข้อสงสัยในการกระทำครั้งนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้กรรมการชุมชนหลายท่านได้ลงชื่อลาออกจากการเป็นกรรมการชุมชนชุดที่ 2 ไป

จึงเกิดปัญหาที่ต้องเปลี่ยนกรรมการชุมชนใหม่เป็นชุดที่ 3 เนื่องด้วยจำนวนกรรมการชุมชนที่เหลืออยู่มีจำนวนไม่ถึง 7 คน จึงไม่สามารถดำเนินการใดๆทางกฎหมายได้ จึงได้รับสมัครกรรมการชุมชนเพิ่มเป็นกรรมการชุมชนชุดที่ 3 ซึ่งเป็นชุดปัจจุบันที่มีสมาชิกจำนวน 9 คน โดยสมาชิกทุกคนในกรรมการชุมชนได้ถูกทาบทามขอให้เข้ามาช่วยเหลือชุมชน โดยทุกคนได้ผ่านการค้นหาและมองเห็นถึงศักยภาพ ความสามารถที่มี ที่นำมาใช้ช่วยเหลือชุมชนได้ เช่น นายนฤพน จัทร์สว่าง รองประธานฝ่ายกฎหมาย ได้ถูกทาบทามให้เข้ามาเป็นกรรมการชุมชนโดยนายพีรภัทร ตรีรัตนกิจ เลขานุการ เนื่องจากเห็นว่านายนฤพน ทำงานที่ฝ่ายกฎหมายของบริษัทเอกชนที่จัดสรรที่ดินแห่งหนึ่ง ซึ่งมีความรู้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายการจัดสรรที่ดิน ซึ่งนายพีรภัทร ตรีรัตนกิจ นั้นมีประสบการณ์ในการทำงานเป็นกรรมการชุมชนมาก่อน ทำให้เข้าใจถึงการทำงานกับชุมชน อีกทั้งเดิมเคยทำงานในภาครัฐวิสาหกิจทำให้มีความเชี่ยวชาญทางด้านเอกสารและการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกชุมชน โดยได้ติดต่อ ประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐให้เข้ามาช่วยเหลือเรื่องต่างๆในชุมชน ดังนี้ ได้ติดต่อทางเทศบาลปากเกร็ดให้เข้ามาทำแนวกันไฟ เนื่องด้วยเคยเกิดเหตุไฟไหม้ขึ้นในชุมชนมาก่อน ทำให้กรรมการชุมชนตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องนี้ อีกทั้งได้ติดต่อของบประมาณจากเทศบาลปากเกร็ดในการตั้งกลุ่มแอโรบิคขึ้นในชุมชน เพื่อสร้างสุขภาพที่ดีขึ้นในชุมชนนอกจากนี้กรรมการชุมชนจะนัดประชุมอย่างสม่ำเสมอเพื่อติดตามเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นกับชุมชนในแต่ละวัน โดยการประชุมนี้จะเป็นการประชุมชนแบบไม่เป็นทางการ มีลักษณะคล้ายสภากาแฟซึ่งเป็นวัฒนธรรมของคนภาคใต้ เนื่องจากในกรรมการชุมชนมีคนใต้อยู่ 3 คน คือประธาน เลขานุการ และเหรัญญิก ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้ เพราะด้วยการทำงานของกรรมการชุมชนที่เป็นคนใต้ซึ่งมีลักษณะนิสัยใจถึง ใจนักเลง กล้าได้กล้าเสียและรักพวกพ้อง อีกทั้งการทำงานเป็นทีมที่เข้ากันได้ดีของกรรมการชุมชนชุดนี้ทำให้ชุมชนเมืองแห่งนี้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

เนื่องด้วยชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนเมืองที่มีลักษณะเป็นหมู่บ้านจัดสรร จึงมีลักษณะของความเป็นปัจเจกบุคคลสูง ความสัมพันธ์ร่วมกันในชุมชนจึงมีน้อย อีกทั้งการรวมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มก็เป็นไปด้วยเงื่อนไขของกฎหมายจัดสรรที่ดิน ที่บังคับให้ต้องมีการรวมกลุ่มกันเป็นกรรมการชุมชนเพื่อจัดตั้งนิติบุคคลและบริหารจัดการชุมชนด้วยตนเอง หากไม่เช่นนั้นชุมชนจะกลายเป็นชุมชนสาธารณะอยู่ภายใต้การดูแลของภาครัฐ ทำให้กระบวนการบริหารจัดการชุมชนเมืองที่นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนแห่งนี้จะแตกต่างจากชุมชนอื่นทั่วไป

ด้วยเหตุผลที่กล่าวไปข้างต้น ทำให้การเริ่มต้นของกระบวนการบริหารจัดการชุมชนแห่งนี้ต่างจากชุมชนอื่น คือต้องมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกให้เข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุน และกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และเกิดการมีส่วนร่วม โดยเริ่มต้นกระบวนการจากหน่วยงานภาคเอกชนที่มีนโยบายมุ่งหวังให้คนในชุมชนจากโครงการต่างๆของบริษัท มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี สามารถพึ่งพาอาศัยกันและกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกัน ตลอดจนสามารถบริหารจัดการชุมชนของตนเองให้มีสุขอย่างยั่งยืน จึงได้ประสานงานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาควิชาการให้เข้าให้ความรู้ทั้งกับเจ้าหน้าที่ของภาคเอกชนและกับตัวชุมชนเองในเรื่องการบริหารจัดการชุมชน โดยภาควิชาการได้แนะนำให้เจ้าหน้าที่จากภาคเอกชนลง

สำรวจชุมชนเพื่อทำการวิเคราะห์ชุมชน โดยเจ้าหน้าที่ภาคเอกชนลงชุมชน และได้เข้าประชุมกับตัวแทนชุมชนเพื่อแนะนำเรื่องกระบวนการการบริหารจัดการชุมชนและแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่างๆกับตัวแทนชุมชน โดยเริ่มต้นจากให้ตัวแทนชุมชนรวบรวมปัญหาต่างๆที่พบเจอในชุมชน และช่วยกันระดมความคิดหาทางแก้ปัญหาเหล่านั้น เพื่อนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆในชุมชน

ต่อมาเมื่อผ่านขั้นตอนการศึกษาชุมชนแล้ว หน่วยงานภาคเอกชนก็ได้เข้ามาจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ร่วมกันของคนในชุมชน ให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และเกิดการมีส่วนร่วมกับชุมชน อีกทั้งเป็นการทำตามนโยบายของบริษัทที่ต้องการให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการชุมชนได้ด้วยตนเอง และหน่วยงานภาคเอกชนก็ไปเสนอให้ชุมชนเข้าร่วมโครงการชุมชนสุขยั่งยืน จากโครงการพัฒนามาตรฐานชุมชนเมือง ของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งชุมชนและหน่วยงานภาคเอกชนก็ได้ประสานความร่วมมือกันพัฒนาให้ชุมชนได้รับรางวัลนี้ในที่สุด

หลังจากนั้นชุมชนได้พบกับปัญหาเพิ่มขึ้นมาคือ การทำงานของกรรมการชุมชนชุดที่ 1 ที่ล้มเหลว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกรรมการชุมชน โดยได้ตั้งกรรมการชุมชนชุดใหม่ขึ้นมา และได้เปลี่ยนประธานชุมชนใหม่ โดยการเปลี่ยนกรรมการชุมชนเป็นชุดที่ 2 นี้ เริ่มมองเห็นถึงศักยภาพของบุคลากรในชุมชน แต่ด้วยเกิดปัญหาข้อสงสัยในเรื่องความโปร่งใสขึ้นอีก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงกรรมการชุมชนอีกครั้ง โดยได้มีการรับสมัครกรรมการคนใหม่เข้ามาและแต่งตั้งขึ้นเป็นกรรมการชุมชนชุดที่ 3 ซึ่งเป็นกรรมการชุมชนในชุดปัจจุบัน โดยสมาชิกทุกคนในกรรมการชุมชนได้ถูกทาบทามขอให้เข้ามาช่วยเหลือชุมชน โดยทุกคนได้ผ่านการค้นหาและมองเห็นถึงศักยภาพ ความสามารถที่มี ที่นำมาใช้ช่วยเหลือชุมชนได้ ทั้งนี้สมาชิกทุกคนในกรรมการชุมชนชุดนี้มีความคิดต้องการที่แก้ปัญหาในชุมชน จึงยินดีและเต็มใจที่จะเข้ามาทำงานให้กับชุมชน

หลังจากนั้นก็มีการรวมทีมของกรรมการชุมชนชุดที่ 3 แล้ว ในการดำเนินงานของกรรมการชุมชนชุดนี้ จะดึงเอาความสามารถของกรรมการชุมชนแต่ละคนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนให้ได้มากที่สุด อีกทั้งยังมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก คือ หน่วยงานภาครัฐให้เข้ามาอำนวยความสะดวกในเรื่องต่างๆให้กับชุมชนด้วย

นอกจากนี้ ในทุกๆเย็น หลังจากที่ประธานชุมชนกลับมาจากที่ทำงานแล้ว จะมีการพูดคุยร่วมกันกับกรรมการชุมชนท่านอื่น อย่างน้อย 4 คน เพื่อติดตามผลถึงเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน โดยจะมีเลขานุการที่อยู่ในชุมชนตลอดเป็นผู้รายงานผล โดยการประชุมแบบไม่เป็นทางการนี้จะมีรูปแบบคล้ายๆ สภากาแฟที่เป็นวัฒนธรรมของคนใต้ เนื่องจากในกรรมการชุมชนชุดนี้มีสมาชิกที่เป็นคนภาคใต้อยู่ 3 คน ได้แก่ ประธาน เลขานุการ และเหรัญญิก

ข้อเสนอแนะในเรื่องการบริหารจัดการชุมชนเมืองในเชิงนิติบุคคลนี้ กรรมการชุมชนต้องบริหารจัดการชุมชนโดยคำนึงถึงเงื่อนไขดังต่อไปนี้ 1) ความโปร่งใส ต้องมีความโปร่งใสทางด้านการเงิน มีรายรับ-รายจ่าย และบัญชีที่สามารถตรวจสอบได้ ต้องมีการติดประกาศบอกรายละเอียดการใช้จ่ายของเงินค่าส่วนกลางให้ทุกคนได้รับทราบ อีกทั้งเมื่อถึงสิ้นปีต้องมีการตรวจสอบบัญชีด้วย 2) การประชาสัมพันธ์ ต้องมีการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกรรมการชุมชนกับกรรมการชุมชนและระหว่างกรรมการชุมชนกับสมาชิกชุมชน อีกทั้งระหว่างสมาชิกชุมชนกับสมาชิกชุมชนด้วยกันเอง เพราะหากไม่มีการสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้เข้าใจตรงกันแล้วอาจเกิดการทะเลาะเบาะแว้งขึ้นได้ ทั้งนี้ควรที่จะบอกกล่าวประชาสัมพันธ์โดยอาจจะติดประกาศที่บอร์ด หรือใช้วิธีอื่นในการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันก็ได้ 3) ระบบการทำงานที่ดี การทำงานชุมชนต้องทำงานอย่างมีระบบ ทำงานเป็นขั้นเป็นตอน และมีหลักฐานที่ชัดเจนสามารถตรวจสอบได้ เพราะเมื่อหากถึงคราวหมดวาระของกรรมการชุมชนชุดเก่าแล้ว กรรมการชุมชนชุดใหม่ที่เข้ามาจะได้สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง 4) การมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดขึ้นได้โดยการเข้าร่วมประชุมรับฟังความคิดเห็นและเสนอแนะความคิดเห็นในที่ประชุม หรือการทำแผนงานร่วมกัน หรือการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของชุมชน 5) ความเสียสละ การทำงานในชุมชนเป็นการทำงานเพื่อส่วนร่วม ดังนั้นคนที่เข้ามาทำงานรวมถึงทุกคนในชุมชนด้วยต้องมีความเสียสละ นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมก่อประโยชน์ส่วนตน และมีจิตสำนึกที่รักและหวงแหนชุมชน

รายการอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2555). “ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างชุมชนเมืองน่าอยู่”. ในการสัมมนาวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน. จัดโดย ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กระบวนการถ่ายภาพของชุมชน “สห+ภาพ” กรณีศึกษา
เพื่อการประชาสัมพันธ์จังหวัดแพร่และน่าน
Photography Methods for Public Relation; The Case Study of “SAHA+PHAB”
Community in Prae and Nan Provinces

เชาวลิต แตงเอี่ยม[39]

Abstract

This article aims to describe “Photography Methods for Public Relation; The Case Study of “Fotounited” Community in Prae and Nan Provinces” which was established in 2008 by a group of people who love photography. In addition, photography is recognized the interaction within the group with the intent to release the photos to the community by taking the image to show the people in the community have to indulge in the art, photos. The group will begin the process from the beginning, in the case of community groups. The group is due to join a group of people who love to shoot the same. There is a need to help our society as well. There are various movements such as the publication of the photographs to the public and to the cause of change. Status of members within a group that have not been fixed, but they are there are always changes. Whether in the roles The ability of a member or members to which it depends on several factors, such as organizing the activity, internal management as well as the deficiencies of joint cooperation. The Group has developed a process to a group of destinations.

Keywords : Photography Methods, Public Relation, “SAHA+PHAB” Community

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งอธิบาย กระบวนการรวมกลุ่มของชุมชน สห+ภาพ ซึ่ง จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2551 โดยกลุ่มคนที่รักในการถ่ายภาพ ซึ่งปัจจัยนอกเหนือจากการถ่ายภาพคือการรู้จักกันการมีปฏิสัมพันธ์กันภายในกลุ่ม มีเจตนาในการนำภาพถ่ายคืนสู่ชุมชน โดยการนำภาพไปแสดงให้คนในชุมชนได้รับชมงานศิลปะภาพถ่าย กระบวนการกลุ่มจะเริ่มตั้งแต่การที่สมาชิกเริ่มเข้ารวมกลุ่มในกรณีของชุมชนสห+ภาพนั้น การรวมกลุ่มเกิดจากการรวมกลุ่มของคนที่รักในการถ่ายภาพเหมือนกัน มีความต้องการที่จะช่วยเหลือสังคมเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดบทบาทอันเนื่องจากอิทธิพลของชุมชนสห+ภาพ มีความเคลื่อนไหวต่างๆเช่นการเผยแพร่ภาพถ่ายสู่สาธารณะ และในพื้นที่ต่างๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สถานะของสมาชิกภายในกลุ่มที่ไม่ได้มีอยู่อย่างตายตัว แต่จะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นในด้านบทบาทหน้าที่ ความสามารถของสมาชิก หรือจำนวนสมาชิก ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น การจัดกิจกรรม การบริหารจัดการภายใน ตลอดจนภาวะของการนำของกลุ่ม และความร่วมมือร่วมใจของสมาชิก แนวนโยบายของกลุ่ม ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ย่อมทำให้กระบวนการกลุ่มได้พัฒนาไปสู่จุดหมายของกลุ่ม นอกจากนั้นยังรวมถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของชุมชนสห+ภาพเองและชุมชนภายนอก ซึ่งปฏิสัมพันธ์เหล่านี้อาจจะทำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและชุมชน หรือได้ผลประโยชน์ร่วมกัน

คำสำคัญ: กระบวนการถ่ายภาพ, ชุมชน สห+ภาพ

[39]นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ในปัจจุบันการถ่ายภาพเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน เนื่องด้วยภาพถ่ายนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นถึงภาพของความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทำให้การถ่ายภาพสามารถนำมาเป็นเครื่องมือของการทำงานในการพัฒนาชุมชนได้ ซึ่งรูปที่ถ่ายออกมาสามารถอธิบายได้ถึงวัฒนธรรมของชาวบ้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเป็นจริงของสภาพแวดล้อมในชุมชน เห็นความเป็นเอกลักษณ์ของในแต่ละพื้นที่ จึงทำให้ภาพนั้นมีความสำคัญต่อการทำงานของหลายด้าน การถ่ายภาพของช่างภาพอิสระและช่างภาพอาชีพส่วนใหญ่มักจะมีความหลากหลายในมุมมองของตนเองแตกต่างกันไป ทำให้เกิดรูปที่มีความหลากหลาย ซึ่งมาจากความถนัดของแต่ละคน

แต่หากมองโดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่า ภาพที่ออกมานั้นจะมีหลากหลายประเภทมาก ซึ่งทำให้ไม่สามารถนำมาใช้งานได้ทั้งหมด จะขึ้นอยู่กับการใช้งานของแต่ละส่วนว่าต้องการภาพแนวไหนใช้งานเพื่อสิ่งใด

ภาพที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้จะเป็นแนวภาพทางด้าน วัฒนธรรม สังคม ธรรมชาติ วิถีชีวิต และสถาปัตยกรรม เนื่องด้วยภาพทั้ง 5 แนวนี้ เป็นภาพที่ทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของบุคคลในสถานที่ที่ได้ลงไปเก็บภาพมากที่สุด และเพื่อนำมาใช้กับการประชาสัมพันธ์ต่างๆ และภาพเหล่านี้สามารถสื่อถึงความเป็นชุมชนของพื้นที่และสามารถสะท้อนให้เห็นได้ชัดเจน ซึ่งทางกลุ่มของชุมชน สห+ภาพ ก็ได้มีการนำแนวถ่ายภาพทั้ง 5 แนวนี้ มาเป็นแนวการถ่ายหลักเพื่อให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่มากที่สุด

และในปัจจุบันนี้กล้องถ่ายภาพเป็นสิ่งหนึ่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่ายไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ทุกคนสามารถที่จะเรียนรู้และถ่ายภาพในมุมมองของแต่ละคนออกมาได้ กลุ่มสห+ภาพจึงมองเห็นในสิ่งนี้จึงทำให้มีการรวมตัวของกลุ่มช่างภาพจากการที่มีคนหลากหลายอาชีพแต่ชอบถ่ายภาพมารวมตัวกันเพื่อสร้างผลงานคืนให้กับผู้คนในพื้นที่ต่างๆที่ได้เข้าไปบันทึกภาพ จึงทำให้มีการชักชวนเพื่อนๆมารวมตัวกันและนำภาพของตนที่เคยได้ถ่ายมาตั้งแต่อดีต นำมาจัดแสดงในหัวข้อที่ชื่อว่า “ตลาดยังไม่วาย” จัดขึ้นครั้งแรกที่ตลาดสามชุก ภาพที่ได้นำมาแสดงนั้นเป็นภาพเกี่ยวกับตลาดทั่วโลก และที่เลือกจัดที่ตลาดสามชุก เนื่องจากตลาดสามชุกเป็นจุดที่ผู้คนพลุกพล่านและสัญจรผ่านไปมามาก จึงทำให้เห็นว่าผู้คนที่ได้เดินผ่านและเข้ามาชมภาพนั้นมีความหลากหลายและสามารถทำให้ผู้คนได้เห็นถึงภาพของตลาดในพื้นที่ต่างๆทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ และการจัดแสดงในครั้งนั้นก็มีผู้ที่สนใจเป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีการจัดกิจกรรมการจัดแสดงภาพขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยภาพที่นำมาจัดแสดงหลังจากงาน “ตลาดยังไม่วาย” จะเป็นการถ่ายขึ้นใหม่ในแต่ละพื้นที่ จึงทำให้ภาพของแต่ละพื้นที่นั้นมีความแตกต่างกันไป ภาพที่จัดแสดงนั้นก็จะเป็นการตั้งหัวข้อขึ้นมาและมีการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีใจรักในการถ่ายภาพ เข้าไปเก็บภาพที่มีความเป็นเอกลักษณ์ในท้องถิ่นและในมุมมองที่แตกต่างกันออกไปของช่างภาพแต่ละคน และนำมาคัดสรรเพื่อจัดแสดง

กลุ่ม สห+ภาพ นี้ เริ่มจากการถ่ายภาพในพื้นที่ชุมชนก่อนและค่อยพัฒนาการถ่ายภาพขึ้นมาถ่ายภาพในระดับของจังหวัด ซึ่งในการถ่ายภาพในภาพรวมของจังหวัดนั้นมักจะมีความท้าทายเสมอ เนื่องด้วยในแต่ละจังหวัดมีสิ่งที่น่าสนใจแตกต่างกันไปและไม่สามารถกำหนดได้ว่าสภาพอากาศหรือวิถีชีวิตของคนในจังหวัดจะเป็นอย่างไร ทุกครั้งที่กลุ่มสห+ภาพจะมีการเข้าไปบันทึกภาพจะมีการจัดกระบวนการในการถ่ายภาพต่างๆก่อนที่จะมีการลงพื้นที่จริง ทั้งยังมีกลุ่มที่ลงไปสำรวจพื้นที่เพื่อให้เห็นสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงในการทำงาน และเลือกพื้นที่ในการบันทึกภาพ และนี้คือสิ่งหนึ่งของกระบวนการการถ่ายภาพและกระบวนการรวมกลุ่ม

ผู้ศึกษามีความสนใจเกี่ยวกับการจัดกระบวนการการถ่ายภาพและกระบวนการการจัดการกลุ่มเพื่อให้เกิดความเหนี่ยวแน่นของกลุ่มสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มด้วยความสมัครใจและไม่ได้รับผลตอบแทน ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ที่ต้องการศึกษากระบวนการกลุ่มในการถ่ายภาพของกลุ่ม สห+ภาพ เชื่อมโยงกับจากคำถามนำวิจัยที่ว่ากระบวนการกลุ่มของกลุ่ม สห+ภาพ ในการถ่ายภาพ ในการประชาสัมพันธ์จังหวัดแพร่และน่านมีกระบวนการอย่างไร

งานศึกษานี้มีขอบเขตด้านแนวคิด อันได้แก่ แนวคิดกระบวนการกลุ่ม แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ เทคนิคการถ่ายภาพ แนวคิดการมีส่วนร่วม ส่วนขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ กระบวนการการรวมตัวของชุมชนสห+ภาพ กระบวนการกลุ่มของกลุ่มสห+ภาพ ตลอดจน มีขอบเขตด้านพื้นที่ สมาชิกของกลุ่ม สห+ภาพ และ ผู้นำในการตั้งกลุ่ม สห+ภาพ ซึ่งผู้ศึกษาหวังว่า จะมีประโยชน์ที่ ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึง กระบวนการกลุ่ม ของชุมชนสห+ภาพ ในการทำงานในแต่ละพื้นที่ต่อไป

ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดกระบวนการกลุ่ม

กระบวนการกลุ่ม (Group Process) เป็นเรื่องราวของสัมพันธกิริยา (Interaction) ระหว่างสมาชิกในกลุ่มซึ่งเป็นไปอย่างเสรีตามธรรมชาติภายใต้อิทธิพลทางจิตวิทยาและทางสังคม หรือจะกล่าวอย่างสั้น ๆ ก็คือรายละเอียดเกี่ยวกับธรรมชาติของกลุ่ม (Nature of Group) นั่นเองฉลอง ภิรมย์รัตน์ (2521, น. 9)

กระบวนการกลุ่มจะเริ่มตั้งแต่การที่สมาชิกเริ่มเข้ารวมกลุ่ม ทำให้เกิดบทบาทอันเนื่องจากอิทธิพลของกลุ่ม ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สถานะของกลุ่มมิได้อยู่อย่างตายตัว (Statics) แต่จะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นในทางที่ดีขึ้น หรือเลวลง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น การจัดระเบียบ การจัดการตลอดจนภาวะของการนำ (Leadership) และความร่วมมือร่วมใจของสมาชิก แนวนโยบายในการกำหนดรูปแบบของปัจจัยเหล่านี้ย่อมทำให้กระบวนการกลุ่มได้พัฒนาไปสู่จุดหมายปลายทางได้

สอดคล้องกับ วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ฉัตรศุภกุล (2522, น. 14-15) ได้ให้ความหมายของกระบวนการกลุ่มไว้ว่า ที่รวมแห่งประสบการณ์ของบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายที่มาพบปะสังสรรค์กันด้วยความรู้สึกพึงพอใจในความสัมพันธ์ในกันและกัน เรียกว่าเกิดการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) การปฏิสัมพันธ์นี้เองช่วยให้ค้นพบวิธีแก้ปัญหาที่น่าพอใจร่วมกัน ทำให้แต่ละคนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในระหว่างกัน และผลลัพธ์ต่อมาก็คือ ทำให้แต่ละคนเป็นแรงจูงใจให้แก่กันและกันและมีความเอื้ออารีต่อกันอีกด้วย ผลรวมของประสบการณ์ย่อมเกิดเป็นพลังของกลุ่ม ซึ่งมีทิศทาง มีอัตราความเร็วและมีปริมาณอยู่ในตัวของมันเอง สมาชิกแต่ละคนจะเกิดความรู้สึกในความสำเร็จในการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งนับเป็นความรู้สึกอย่างหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็นที่มาแห่งความพึงพอใจ อันเป็นตัวการสำคัญที่จะช่วยให้ได้มาซึ่งการทำงานที่ดียิ่งขึ้นต่อไป

กล่าวคือ กระบวนการกลุ่ม หรือพลวัตกลุ่ม หรือกลุ่มสัมพันธ์ จึงหมายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งปฏิสัมพันธ์เหล่านี้อาจจะทำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายของกลุ่มคนในการแก้ไข บรรเทาปัญหา หรือหาผลประโยชน์ร่วมกัน

อีกทั้งเมื่อพิจารณาถึงปรัชญาพื้นฐานของกระบวนการกลุ่มที่ยึดถือเป็นหลัก 4 ประการ กล่าวคือ ประการที่ หนึ่ง เรื่องของกลุ่มเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และจะเกิดขึ้นทุกหนทุกแห่งโดยไม่จำกัด (Inevitable and Ubiquitous) เรื่องของกลุ่มจึงต้องเกิดขึ้นเสมอ จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรเลยที่เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกในวงงานโดยทั่วไป เพราะเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ และหลีกเลี่ยงไม่ได้เสียด้วย และก็มีบางคนที่แปลกออกไปอีก ก็คืออยู่ได้หลายกลุ่มในเวลาเดียวกัน เรียกว่าเข้าไหนเข้าได้ ฉะนั้น ในวงงานในก็ตามที่มีคนประเภทนี้อยู่มาก ปัญหาการแบ่งพรรคแบ่งพวกก็จะผ่อนคลายลงไปได้บ้าง ประการต่อมา กลุ่มมีพลังชนิดหนึ่งที่มีอิทธิพลเหนือสมาชิกเป็นอย่างมาก : พลังของกลุ่มสามารถที่จะขัดเกลาลักษณะท่าทีที่ปรากฏของสมาชิกให้เป็นไปในทางที่กลุ่มประสงค์ การมีส่วนร่วมกันในเรื่องของจุดมุ่งหมาย สัมพันธกิริยาและบทบาทของกิจกรรม สิ่งเหล่านี้อาจเกิดขึ้นได้จากสถานการณ์แวดล้อมที่ดึงดูดให้คนมาร่วมกัน การแก้ปัญหาทางสังคมจิตวิทยาในบางครั้งจึงจำเป็นจะต้องสร้างสานการณ์ให้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง อย่างที่เรียกกันว่า Psychodrama เพื่อหวังเอาผลที่เกิดขึ้นจากปฏิกิริยาของบุคคลไปใช้ประโยชน์ในด้านสังคมจิตวิทยาต่อไป

นอกจากนั้น กลุ่มสามารถสร้างได้ทั้งสิ่งที่ดีและสิ่งที่เลว : การจะตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือเลวก็มักจะมองในมุมใดมุมหนึ่ง (One-sidedness) ถ้ามองในมุมเดียวกันก็อาจจะตกลงกันได้ว่าดีหรือเลว แต่ถ้ามองกันคนละมุม ก็จะต้องมีมุมดีและมุมเลวจะถกเถียงกันอย่างไรก็ไม่มีที่สิ้นสุด สิ่งที่กลุ่มทำให้ปรากฏออกมาจึงมักจะมองกันในมุมดีก็มี และมองในมุมเลวก็มี แต่ถ้าทุกคนภายนอกกลุ่ม (Out-Group) มองเป็นสิ่งที่เลว จึงจะเลวโดยสมบูรณ์ แต่ถ้าบางคนก็มองว่าดี บางคนก็มองว่าเลว ก็ยังสรุปอะไรไม่ได้ ฉะนั้นบทบาทของพฤติกรรมของกลุ่มที่ปรากฏออกมาทำให้คนภายนอกมองได้หลายแง่ คือทั้งดีและไม่ดี สิ่งที่ตัดสินได้ก็คือเวลา และผลการวิจัยที่เที่ยงตรง และประการสุดท้าย ปรัชญาของกระบวนการกลุ่มตั้งไว้ในรูปแบบที่ผลปรากฏของกิจกรรมกลุ่มออกมาในแง่ก่อประโยชน์ให้สังคมและพัฒนาพฤติกรรมของสมาชิก : โดยสมมติฐานอันนี้ วิชากระบวนการกลุ่มจึงพยายามให้ความรู้ซึ่งได้มาจากผลการวิจัยแก่ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนวิชานี้ โดยหวังจะให้ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องได้พัฒนาไปในแง่ก่อประโยชน์ต่อสังคมและพัฒนาพฤติกรรมด้านส่วนตัวของบุคคลที่เข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม ตลอดจนการปรับปรุงความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อกลุ่ม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของแต่ละกลุ่มของหน่วยงานต่างๆอีกด้วย, (ฉลอง ภิรมย์รัตน์ 2521, น. 17-21)

ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่ม (Group Interaction) : ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มนี้มิได้หมายถึงการที่บุคคลเพียงสองคนมีปฏิกิริยาโต้ตอบกันเท่านั้น แต่หมายถึงการที่คนในกลุ่มหรือหลายคนในกลุ่มมีปฏิกิริยาหรือมีการตอบสนองต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่ม เช่น นาย ก. เสนอความคิดเห็นในกลุ่ม มีนาย ข. เห็นด้วยและสนับสนุน แต่นาย ค. ไม่เห็นด้วยและคัดค้าน ส่วนนาย ง. เสนอความคิดเพิ่มเติมจากที่นาย ก. ได้เสนอไว้ก่อนแล้ว ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า เกิดปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มขึ้นแล้ว

จุดมุ่งหมายของกลุ่ม (Group Goals) : อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มจะประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของกลุ่ม เพราะถ้าจุดมุ่งหมายชัดเจนและเกิดจากสมาชิกส่วนใหญ่เห็นร่วมกัน การที่จะทำให้กลุ่มบรรลุจุดมุ่งหมายก็ง่าย แต่ถ้าตรงกันข้ามก็ยาก กลุ่มทุกกลุ่มจะต้องมีจุดมุ่งหมาย แต่ละกลุ่มก็แตกต่างกันออกไปบางครั้งกลุ่มอาจจะมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริง (Operational Goal) แฝงอยู่ในจุดมุ่งหมายภายนอก (Non-Operational Goal) ก็ได้ เช่น กลุ่มผู้บำเพ็ญประโยชน์มีจุดมุ่งหมายภายนอกที่มองเห็น เป็นการช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก แต่แท้จริงอาจมีจุดมุ่งหมายต้องการเลี้ยงสังสรรค์ หรือหารายได้ก็ได้ หรือกลุ่มข้าราชการผู้น้อยไปตีเทนนิสเพื่อความสนุกสนาน แต่แท้ที่จริงเขาต้องการประจบเจ้านายเพื่อขอสองขั้นก็ได้ จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของกลุ่มมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของสมาชิกด้วย จุดมุ่งหมายของกลุ่มจึงไม่ควรแตกต่างกับจุดมุ่งหมายของสมาชิกมากนัก เนื่องจากถ้ากลุ่มบรรลุจุดมุ่งหมายแล้วก็หมายความว่ากลุ่มได้ช่วยให้บุคคลบรรลุจุดมุ่งหมายด้วย

จนเกิดเป็นปทัสถานของกลุ่ม (Group Norms) : หมายถึงแนวทางหรือแบบแผนการกระทำต่าง ๆ อาจเป็นระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ หรือขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือกฎหมาย การแสดงออกของปทัสถานอาจปรากฏออกมาในรูปคำพูด พฤติกรรม ค่านิยม เจตนคติ บางทีปทัสถานเกิดจากกลุ่มมีปัญหา แล้วหาทางแก้หรือตอบสนองก็จะกลายเป็นปทัสถานก็ได้ แต่โดยส่วนใหญ่ปทัสถานมักจะเกิดจากความประพฤติที่เป็นแบบแผนสำหรับสมาชิกในกลุ่ม และทุกคนปฏิบัติตาม ช่วยให้กลุ่มอยู่รอด

ปทัสถานได้ก็จะทำให้กลุ่มไม่แตกแยก แต่ช่วยให้กลุ่มสามัคคีกัน รักใคร่กันอย่างแน่นแฟ้น แรงยึดเหนี่ยวของกลุ่ม (Group Cohesiveness) : หมายถึงความรู้สึกที่สมาชิกใกล้ชิดกัน เป็นเจ้าของกลุ่ม ต้องการอยู่ร่วมกลุ่มเดียวกัน สมาชิกศรัทธาต่อกันและกัน สามัคคีกัน ซึ่งส่วนใหญ่ความสามัคคีจะพัฒนามาจากประเพณีนิยม สัญลักษณ์ วิธีการ และคติพจน์ของกลุ่ม ซึ่งความยึดเหนี่ยวกันของกลุ่มนี้ จะทำให้กลุ่มมีขวัญ (Morale) ในการทำงานกลุ่ม (Team Work) และมีสปิริตของกลุ่ม (Group Spirit) เกิดขึ้น สมาชิกจะมีกำลังใจสูง สามารถแก้ปัญหาใด ๆ ได้ นอกจากนี้ แรงยึดเหนี่ยวของกลุ่มยังเกี่ยวข้องกับการคล้อยตามกันของกลุ่ม (Conformity) ด้วย เพราะถ้ามีการคล้อยตามกันของกลุ่มสูง ก็จะทำให้แรงยึดเหนี่ยวของกลุ่มสูงไปด้วย

ขนาดของกลุ่มนั้นเกี่ยวข้องกับแรงยึดเหนี่ยวของกลุ่มอยู่มาก ได้มีการศึกษาพบว่ากลุ่มเล็กจะมีแรงยึดเหนี่ยว (Cohesiveness) ได้ดีกว่ากลุ่มใหญ่ เพราะเกิดความสามัคคีมากกว่า สมาชิกมีอิสรภาพที่จะเสนอความคิดหรือแสดงออกมากกว่า ทุกคนรับฟังมากกว่า แต่กลุ่มขนาดใหญ่จะดีในแง่การแก้ปัญหานามธรรม ที่ต้องการความเห็นหลายแบบหลายแนว อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพิจารณาในแง่แรงยึดเหนี่ยวของกลุ่มแล้ว กลุ่มเล็กได้เปรียบกลุ่มใหญ่ เพราะมีความสามัคคีดีกว่าการแตกแยกจะน้อยกว่า ซึ่งหมายความว่าประสิทธิภาพของกลุ่มจะดีตามไปด้วย อันเป็นลักษณะสำคัญของกระบวนการกลุ่มนั่นเอง

โยธิน ศันสนยุทธ (2528, น. 2-4) ได้กล่าวถึงพลวัตของกลุ่มว่ามีความเด่นเฉพาะในตัวเอง มิใช่เป็นแค่ส่วนย่อยของวิชาหนึ่งเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากลักษณะเด่นๆบางประการของพลวัตกลุ่มดังต่อไปนี้ การเน้นที่การวิจัยเชิงประจักษ์บนรากฐานทางทฤษฎี แต่ก็ไม่ได้ละความสนใจเกี่ยวกับการสร้างทฤษฎี และการยอมรับข้อสมมติฐานต่าง ๆ ที่ทดสอบได้ และความสนใจในปรากฏการณ์ที่มีการขึ้นอยู่ต่อกัน และมีการเปลี่ยนแปลง ต้องการทราบว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่สังเกตอยู่ต่อกันอย่างไร และมีปรากฏการณ์ใหม่อะไรบ้างที่เป็นเงื่อนไขต่าง ๆ รวมถึง การมีความสัมพันธ์กับสาขาวิชาอื่น ๆ อีกทั้ง การมีศักยภาพที่จะนำข้อค้นพบมาประยุกต์

พัฒนาการของกลุ่มของ Tuckman คือ มี 4 ระยะ ดังนี้ (วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ฉัตรศุภกุล 2522, น. 26-28) ระยะก่อตั้ง (Forming Stage) : เป็นระยะที่คนเพิ่งมาพบกันหรือเพิ่งมารวมกัน แต่ละคนต่างก็มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นศูนย์กลางหรือเป็นคนสำคัญ สภาพของกลุ่มยังรวมกันไม่ติด ยังไม่มีหัวหน้าหรือผู้นำเกิดขึ้น ทุกคนยังสงวนท่าที แต่คาดว่าคน

จะเป็นหัวหน้าหรือผู้นำได้จะต้องเก่งกว่าตนเอง ทุกคนพยายามทีจะแสดงให้คนอื่นรู้จักและยอมรับ บางทีอาจเรียกว่าระยะที่มีการแข่งขัน และศูนย์กลางอยู่ที่ตนเอง (Individually Center Competitive phase)

ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ (Storming Stage) : เป็นระยะที่แต่ละคนยังไม่ยอมตกลงกันได้ คอยจับผิดและคอยโต้แย้งโต้เถียงกัน ความรู้สึกของสมาชิกจะเกิดความคับข้องใจหรือขัดแย้งในใจ เพราะไม่รู้ว่ากลุ่มจะเอาอย่างไรดี ถ้ายังไม่มีผู้นำต่างก็พยายามจะเป็นผู้นำ ถ้าได้ผู้นำหรือมีผู้นำแล้วก็มักจะตำหนิ เป็นปฏิปักษ์และคอยจับผิดผู้นำ ซึ่งงานจะยังไม่สำเร็จลงได้เลย ถ้ากลุ่มยังอยู่ในสภาพอย่างนี้ บางครั้งถ้าหมดเวลาเสียก่อน จะต้องใช้เวลามารวมกลุ่มกันต่ออีก บางที่อาจจะเรียกว่าระยะแห่งความขัดแย้งหรือความคับข้องใจ (Conflict and Frustration phase)

ระยะยินยอม (Norming Stage) : เป็นระยะที่สมาชิกเริ่มแก้ไขข้อบกพร่องในทางลบของตนเอง เพราะได้เรียนอะไรจากกลุ่มมากขึ้น เช่น คนพูดมากก็พูดน้อยลง ใช้อารมณ์มากก็ลดลง ยินยอมรับผิดชอบและหาทางแก้ไข อาจเป็นเพราะได้ข้อคิดจากสมาชิกหลาย ๆ คน จำนนด้วยเหตุผล ได้แนวคิดหรือบรรทัดฐานที่เป็นกลาง ๆ ของกลุ่มมากขึ้น ซึ่งเสมือนค้นพบปทัสถาน (Norm) ของกลุ่มขึ้นแล้ว ทุกคนพยายามปฏิบัติตามมากขึ้น บางทีอาจเรียกว่าระยะที่กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียว (Group Harmony phase)

ระยะปฏิบัติการ (Performing Stage) : เป็นระยะที่สมาชิกร่วมมือประสานงานกันเป็นอย่างดี สามารถดำเนินการไปตามเป้าหมายของกลุ่ม มีผลงานของกลุ่มออกมา สมาชิกจะยึดพลังของกลุ่ม เป้าหมายของกลุ่มเป็นสำคัญ อดทนต่อการขัดแย้งมากขึ้น ซึ่งช่วยให้พัฒนาตนเองไปด้วย บางทีเรียกว่าระยะที่มีผลงานและยึดกลุ่มเป็นศูนย์กลาง (Group-Centered, Productive phase)

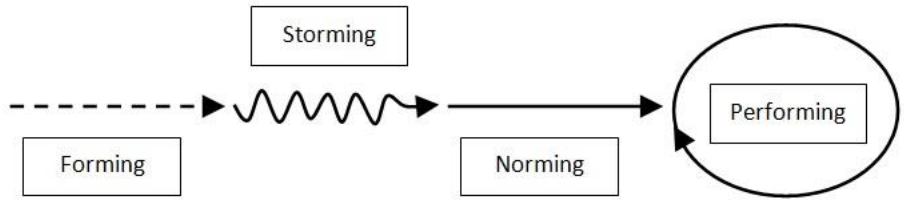

หมายเหตุ: แผนภาพแสดง 4 ระยะของพัฒนาการกลุ่ม (วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2522, น. 28)

2. เทคนิคการถ่ายภาพเพื่องานประชาสัมพันธ์

สำหรับการถ่ายภาพให้ได้ภาพที่ตรงตามความต้องการ มีคุณค่ามีความงามทางด้านศิลปะนอกจาก จะทำความเข้าใจในเรื่องของการใช้กล้องถ่ายภาพและเครื่องมือที่มีคุณภาพแล้ว การจัดองค์ประกอบภาพ ก็เป็นสิ่งที่สำคัญ ที่จะทำให้ได้ภาพมีคุณค่าขึ้น ดังนั้นจึงควรที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการจัดองค์ประกอบของภาพ โดยหลักเบื้องต้นในการจัดองค์ประกอบภาพมี 2 ประเภทได้แก่ ผู้ถ่ายจัดวางสิ่งของที่จะถ่ายตามความพอใจ ส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายสิ่งที่อยู่นิ่งและสิ่งที่ไร้ชีวิต เช่น ดอกไม้ เครื่องเรือน เครื่องเล่น เครื่องกีฬา และรวมทั้งการถ่ายภาพคนครึ่งตัว ผู้ถ่ายหามุมถ่าย หรือเปลี่ยนเลนส์ใกล้-ไกล ตลอดจนการใช้วิธีการอื่น ๆ เพื่อให้ได้ภาพสวยงามตามต้องการ เนื่องจากไม่สามารถจะจับวางสิ่งที่จะถ่ายให้อยู่ในตำแหน่งตามอำเภอใจได้ เช่น ทิวทัศน์ตามธรรมชาติ หรือเหตุการณ์เคลื่อนไหวต่าง ๆการจัดองค์ประกอบในการถ่ายภาพได้ประยุกต์มาจากวิชาวาดเขียน คือถ่ายภาพให้คล้ายกับภาพวาดโดยใช้วิธีเดียวกันกับจิตรกรวาดภาพที่ต้องพยายามจัดวางองค์ประกอบภาพให้สมบูรณ์ที่สุดให้แสดงเรื่องราว อารมณ์ และบรรยากาศอย่างเด่นชัด

3. กระบวนการเรียนรู้ (Learning process)

กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญของมนุษย์ทุกคน เป็นกระบวนการที่จะสามารถจัดการ และแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระเบียบ แบบแผนที่ชัดเจน เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนจะมี และได้รับแตกต่างกันออกไป ตามต้นทุนทาง

สังคม และ บริบท ที่ต่างกัน ได้มีผู้ให้ความหมาย และกล่าวถึงคำว่ากระบวนการเรียนรู้ไว้อย่างมากมาย ดังจะยกตัวอย่าง เช่น พรพิไล เลิศวิชา (2532, น.7) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์ ได้มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ ก็คือกระบวนการอันมีรากฐาน อยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกระหว่างการเรียนรู้ กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน อีกทั้ง กฤษฎา บุญชัย และคณะ (2538, น.24) ได้ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นการสืบสาย ถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันด้วยช่องทางต่าง ๆ ผ่านพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม และตัวบุคคล ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิต และสังคม เพื่อให้คนดี รู้จักคิดดี ทำดี มีประโยชน์ทั้งต่อตนเอง และสังคม (สมุน อมรวิวัฒน์ อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2541, น. 72)

นอกจากนี้ คณะกรรมการสตรี โครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน (2531, น. 49) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นการเรียนรู้จากการได้ลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในการพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน หรือสภาพความเป็นอยู่ กิจกรรมที่ดำเนินอยู่นี้เป็นไปเพื่อสนองตอบต่อการแก้ไขปัญหาและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดพลวัต การเรียนรู้เมื่อได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแล้วก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ แล้วกลับมาทบทวนวิเคราะห์เพื่อหาหนทางต่อไปอีก กระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำๆนี้เท่ากับเป็นการยกระดับสติปัญญาของตัวบุคคล และผลพวงจากการเรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้นจริง

กระบวนการเรียนรู้ และ ให้ความหมายแตกต่างกันออกไป แต่ในไม่ว่าจะให้ความหมายในเชิงไหนกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ แล้วทำให้เกิดผลของการเรียนรู้ ซึ่งได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจในสาระต่าง ๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งความรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้ เป็นการเรียนและการปฏิบัติให้รู้กระบวนการเรียนรู้นั้น ถือว่ามีความสำคัญและก่อให้เกิดประโยชน์มากมายมหาศาลต่อผู้ที่ได้รับและเข้าใจถึงแก่นสานของมันจริง นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ยังนำพาและชักนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม เป็นวงกว้างและยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนได้ เพราะฉะนั้น กระบวนการเรียนรู้ จึงอาจหมายถึง กระบวนการอันดีงามและวิธีการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ทั้งต่อตัวผู้ที่เรียนรู้เอง และต่อประโยชน์ของส่วนรวม ถ้าเป็นมันเป็น กระการเรียนรู้ที่ เรียนรู้แล้วนำไปใช้แล้วลงมือปฏิบัติจริง

ปาริชาต วิลัยเสถียร และ คณะ (2552, หน้า 53-60) ได้เสนอไว้ใน กระบวนการ และเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา ว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการเชิงปฏิสัมพันธ์ ระหว่างคนกับคน และสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้จากผู้อื่นมี 2 วิธี อาศัยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมเหมือนกัน มีความต่างกันตรงที่วิธีการแรกเป็นการเรียนรู้ตามลักษณะเฉพาะของตน เป็นผลจากการรู้จักมอง รู้จักคิด และรู้จักพิจารณา ส่วนการเรียนรู้จากบุคคลอื่น คือการได้รับข้อมูล และมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

สอดคล้องกับ**ก**ระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งหมายถึง สิ่งที่เรียนรู้และผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น การเรียนรู้ของชุมชนไม่แยกขาดจากสำนึกสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชน ในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิต สาธารณะที่มีสุขภาพดี หรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็ง จึงมิได้เป็นอะไรอื่น นอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้ (เดวิท แมทธิวส์ (เขียน), ฐิรวุฒิ เสานา (คำแปล), อ้างอิงใน ปาริชาติ วิลัยเสถียร และ คณะ, 2543, น. 11)

กระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่มนุษย์ใช้ในการปรับตัว เพื่อสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกและสังคมในระดับต่าง ๆ การปรับตัวโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงด้านกายภาพตามสัญชาตญาณตามธรรมชาติเท่านั้น หากครอบคลุมถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับความรู้สึก นึกคิด จิตใจ อุดมคติ ของสังคมระดับต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยสติปัญญา กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นกลไกการถ่ายทอด หรือ ผลิตซ้ำเพื่อรักษาสิ่งเดิมเอาไว้ เช่นเดียวกับการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เกิดจาการปฏิสัมพันธ์เพื่อปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549, น. 1)

“การเสริมสร้างการเรียนรู้ในงานพัฒนา นั้นมี กระบวนการ วิธีการ และเทคนิคที่หลากหลาย ซึ่งแต่ละประเภทก็เป็นกระบวนการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกือบทั้งสิ้น วิธีการและเทคนิคในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน” (ปาริชาต วิลัยเสถียร และ คณะ, 2543, น. 14-15)

4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีมากจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องแรก ของการที่มีคนมารวมกันได้ควร จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทิ้งหมดหรือการกระทาทั้งหมด ที่ทาโดยกลุ่มหรือใน นามกลุ่มนั้นกระทาผ่านองค์การ (organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้ (ยุพาพร รูปงาม, 2545, น. 5; Erwin, อ้างอิงใน ยุพาพร รูปงาม, 2545, น. 6) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมี ส่วนร่วมไว้ว่า คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของ บุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการ ปฏิบัติงานขององค์การและบุคคลที่เกี่ยวข้อง (ยุพาพร รูปงาม, 2545)

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม สานักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, สานักงานสภาสถาบันราชภัฏ และทบวงมหาวิทยาลัย (2546, น. 114) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ ในการกำหนด นโยบายพัฒนาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากบริการ รวมทั้งมีส่วนในการควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่ามี 2 ลักษณะ คือ 1) การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การคิดตามประเมินผล รวมทั้งรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ 2) การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือ ชุมชนพัฒนาขีดความสามรถของตนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับ ผลประโยชน์จากการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชน มีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคต ของตนเอง นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, น. 183)ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของ บุคคลหนึ่งใน สถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของ

การเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทาการให้บรรลุ จุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทาให้เกิดความส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546, น. 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้า ร่วม การตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมี อิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและ การเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ ชิต นิลพานิช และกุลธน ธนาพงศธร (2532, น. 350) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม ของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามีส่วนร่วมหรือเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในการดาเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอน หนึ่งหรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออานวย วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531, น. 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุก ขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมี ส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนองและทาให้มีความเป็นไปได้มาก ขึ้นว่าสิ่งที่ทาไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน (ชิต นิลพานิช และกุลธน ธนาพงศธร, 2532)

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการถ่ายภาพของชุมชนสห+ภาพ กรณีศึกษา การประชาสัมพันธ์จังหวัดแพร่และน่าน” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ซึ่งรวบรวมได้จากการศึกษาข้อเท็จจริงของกลุ่มตัวอย่างเท่านั้น ไม่มีความมุ่งประสงค์ในการเป็นตัวแทนของประชากรแต่อย่างใด โดยใช้การวิเคราะห์ ตีความ หรือวิพากษ์ เพื่อจัดกลุ่มหาคุณสมบัติร่วมกันของปรากฏการณ์ที่ศึกษา วิเคราะห์ลักษณะเด่นที่มีร่วมกัน ตลอดจนตีความข้อมูล และบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (ชไมพร กาญจนกิจสกุล, 2555, น. 9-10) ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสาร วิทยานิพนธ์ งานวิจัย รูปภาพ แนวคิด เอกสารที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาภาคสนาม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลตัวอย่างจากกลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มสห+ภาพ โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งมี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา เป็น กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นสมาชิกและผู้นำในการก่อตั้งของกลุ่ม สห+ภาพ โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างโดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะมีจำนวน 4 ท่าน คือ 1.คุณจีระนันท์ พิตรปรีชา (นักเขียน กวีซีไรย์) 2.คุณธีรภาพ โลหิตกุล (นักเขียน ศรีบูรพา) 3.คุณเกรียงไกร ไวยกิจ (ศิลปินนักถ่ายภาพไทย 2553) 4.คุณเพ็ญพักตร์ มรกตวิศิษฐ์ (นักธุรกิจ) และเนื่องด้วยกลุ่มมีการรวมตัวเป็นครั้งคราว และไม่ได้บังคับสมาชิกทุกคนให้เข้าร่วม จึงจำเป็นต้องพิจารณาจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้เข้าร่วมกระบวนการและได้เข้าร่วมในโครงการถ่ายภาพของจังหวัดแพร่และน่าน

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างปานกลาง (Semi-Structural Interview) ที่ผู้สัมภาษณ์จะมีประเด็นคำถามเฉพาะที่ผู้สัมภาษณ์ต้องการคำตอบไว้จำนวนหนึ่ง แต่ก็เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระในการให้ข้อมูลต่าง ๆ เพิ่มเติมในประเด็นที่เกี่ยวข้องได้ เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น (ชไมพร กาญจนกิจสกุล, 2555, น.103) โดยสร้างแบบสัมภาษณ์จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้ง ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่ม สห+ภาพ รวมทั้งกระบวนการการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม สห+ภาพ รวมถึง กระบวนการในการถ่ายภาพของกลุ่ม สห+ภาพ ตลอดจนข้อเสนอแนะต่อการจัดกระบวนการถ่ายภาพและการจัดกระบวนการกลุ่มของกลุ่ม สห+ภาพ และเครื่องมือทั้งหลายได้ผ่านการทดสอบโดย ผู้ศึกษานำแบบสัมภาษณ์ไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อให้มีการตรวจสอบความถูกต้องและให้เกิดการครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์ในแบบสัมภาษณ์ และนำมาปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ ก่อนที่จะลงไปสัมภาษณ์ในพื้นที่จริง

นอกจากนี้ยังวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เริ่มจากการเก็บข้อมูลจากเอกสาร วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ เพื่อเป็นพื้นฐานก่อนการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ในส่วนนี้ ข้อมูลบางอย่างอาจมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมหลังการสัมภาษณ์ ถ้าหากผู้ศึกษาต้องการความชัดเจนมากขึ้น ส่วนการเก็บข้อมูลนั้นเก็บโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบหยั่งลึกรายบุคคล ซักถามพูดคุยกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นการถามเจาะลึก ล้วงให้ได้คำตอบอย่างละเอียดครบถ้วนตามหัวข้อเรื่อง และประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจ ในการถามจะมีการให้อธิบายถึงเหตุและผลของสิ่งที่ตอบมา (ชไมพร กาญจนกิจสกุล, 2555, น. 140) รวมไปถึงการสังเกต และบันทึกร่วมด้วย การสัมภาษณ์นั้นจะใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างปานกลาง ผู้ศึกษาเริ่มด้วยการสอบถามข้อมูลทั่วไปเพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้เกิดความไว้วางใจและเกิดความสบายใจที่จะให้ข้อมูล และที่สำคัญจะต้องคำนึงถึงจริยธรรมในการศึกษา คำนึงถึงความรู้สึก ความสมัครใจในการให้ข้อมูลของผู้ถูกสัมภาษณ์ เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้พูด ได้แสดงความคิดเห็นโดยไม่พูดแทรก หากจะเปลี่ยนประเด็น จะต้องสรุปความ ทวนความประเด็นก่อนหน้า เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษายังได้ใช้เครื่องบันทึกเสียงเป็นตัวช่วยในการบันทึกข้อมูล เพื่อป้องกันความผิดพลาดหรือตกหล่นในการจดบันทึก ทั้งนี้ ก่อนทำการบันทึกเสียง จะมีการขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อนทุกครั้ง

อีกทั้ง การวิเคราะห์และนำเสนอผลการศึกษา ผู้ศึกษาเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลตั้งแต่เริ่มเก็บข้อมูลเอกสาร ขณะเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลหลังการสัมภาษณ์ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเภท จัดระเบียบและเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้นำเสนอในรูปแบบการบรรยาย โดยเชื่อมโยงกับแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สรุปผลการศึกษา

ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม สห+ภาพ

กลุ่ม สห+ภาพ นั้น ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2551 และในความหมายของคำว่า สห+ภาพ คือ การที่นำภาพถ่ายของช่างภาพหลาย ๆ ท่านมารวมกัน เพื่อนำไปจัดแสดงให้คนในพื้นที่ได้ชมภาพถ่ายของชุมชนตนเอง และกลุ่ม สห+ภาพ มีนิยามชองกลุ่มที่ว่า “คืนภาพถ่ายสู่สังคม” โดยกลุ่มสห+ภาพ จัดตั้งขึ้นโดยบุคคลทั้ง 4 ท่าน ได้แก่ 1. คุณจีระนันท์ พิตรปรีชา (นักเขียน กวีซีไรย์) 2. คุณธีรภาพ โลหิตกุล (นักเขียน ศรีบูรพา) 3. คุณเกรียงไกร ไวยกิจ (ศิลปินนักถ่ายภาพไทย, 2553) 4. คุณเพ็ญพักตร์ มรกตวิศิษฐ์ (นักธุรกิจ) โดยทั้ง 4 ท่านเป็นคนที่ชอบถ่ายภาพและมีใจรักในการถ่ายภาพ และทั้ง 4 ท่านได้รู้จักและเป็นเพื่อนกันมาเป็นเวลานานและมักจะมีการเดินทางพักผ่อนในสถานที่ต่าง ๆ ร่วมกันอยู่เสมอ และทุกครั้งก็ได้มีมุมมองใหม่ ๆ ในการถ่ายรูปและมักจะนำมาพูดคุยกันในวงสนทนาอยู่เสมอ ๆ และได้มีเจตนาที่จะนำภาพถ่ายต่าง ๆ ที่ได้ถ่ายมานำเสนอแก่ชุมชน และการจัดกิจกรรมแสดงภาพเพื่อคืนภาพถ่ายกับชุมชนก็ได้เกิดขึ้น โดยการนำภาพของตลาดทั่วทุกมุมโลก จากช่างภาพหลายๆท่าน ที่ผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่ม สห+ภาพ ทั้ง 4 ท่านรู้จัก นำมาจัดแสดงที่ตลาด เพื่อให้คนที่เดินผ่านไปผ่านมาได้ชมและให้เห็นถึงความสำคัญกับหลากหลายของตลาดจากทั่วทุกมุมโลก ด้วยการนำเสนอในรูปแบบของนิทรรศการภาพถ่าย และการจัดแสดงครั้งนี้นับเป็นการจัดแสดงครั้งแรกของกลุ่ม สห+ภาพ โดยใช้ชื่อของนิทรรศการครั้งนี้ว่า “ตลาดยังไม่วาย”

และต่อมาในกลุ่ม สห+ภาพ ก็ได้มีการจัดแสดงงานขึ้นอีอย่างต่อเนื่อง และภาพที่นำมาจัดแสดงนั้นก็เป็นภาพของสมาชิกของกลุ่ม สห+ภาพ ซึ่งในการเข้าร่วมกลุ่ม สห+ภาพ แต่เดิมแล้วการเข้าร่วมกลุ่มนั้น ไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ แต่ต่อมาผู้ที่สนใจในเรื่องของการถ่ายภาพมีจำนวนมาก จึงทำให้การถ่ายภาพของพื้นที่ก่อนที่จะนำมาแสดงต้องจำกัดคนที่จะไป จึงจำเป็นต้องมีการคัดผู้ที่จะร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้ง โดยสมาชิกใหม่นั้นต้องส่งภาพมาคัดเลือก โดยส่งภาพมาคนละ 5 ภาพ เพื่อคัดเลือกในการเข้าร่วมกิจกรรมครั้งนั้น และเมื่อคัดเลือกผ่านจึงสามารถเข้าร่วมกิจกรรมและกลุ่มได้

“ชุมชน สห+ภาพ” คือคนที่เข้ามาจากกลุ่มคนที่มาจากหลากหลายอาชีพ มีทั้ง นักธุรกิจ นักศึกษา จึงอาจเรียกได้ว่าพื้นที่นี้คือ ชุมชนรูปแบบหนึ่ง และในด้านของอุดมการณ์ “คืนภาพถ่ายสู่ชุมชน” นั้นมาจากการที่ปัจจุบันงานศิลปะเกือบทุกแขนงจะเกิดในหัวเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ แต่เมืองเล็ก ๆ มักมีกิจกรรมเกิดขึ้นค่อนข้างน้อยและเป็นกลุ่มย่อย ๆ ทางกลุ่ม สห+ภาพ จึงต้องการนำภาพถ่ายต่าง ๆ ที่ได้ถ่ายในชุมชนนั้นไปจัดแสดงเพื่อให้ประชาชนได้เห็นถึงความน่าสนใจของวิถีชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่ของตนเอง ที่กำลังจะถูกลืมเลือนไป ซึ่งเป็นแนวทางอีแนวทางหนึ่งที่ช่วยให้เยาวชนในพื้นที่นั้นๆหันมาสนใจพื้นที่ของตนเองมากขึ้น รู้สึกรักและหวงแหนพื้นที่ของตนเองมากขึ้น จึงทำให้เกิดการจัดนิทรรศการขึ้นครั้งแรกที่ “ตลาดสามชุก” หลังจากนั้นก็ได้มีการจัดกิจกรรมหมุนเวียนในหลายจังหวัด เช่น ภูเก็ต น่าน หนองคาย แพร่ อุตรดิตถ์ เป็นต้น

การถ่ายภาพออกมาแล้วทำให้ชุมชนเห็นว่าภาพดังกล่าวมีความสำคัญกับชุมชนของพวกเขา จะนับได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างมาก เช่น กิจกรรม “น่านนิรันดร์ 100 ภาพฝันบันทึกแผ่นดิน” และสิ่งที่กลุ่มได้เล็งเห็นก็คือมีคนหลากหลายเพศและวัยเข้ามาชมภาพถ่าย และทุกคนต่างภาคภูมิใจในภาพถ่าย ซึ่งภาพบางภาพที่เป็นมุมมองใหม่ที่คนในพื้นที่ก็ยังไม่เคยเห็นมาก่อน นั่นจะทำให้เขาเกิดความรู้สึกรักและหวงแหนในความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ของเขามากขึ้น อันจะส่งผลให้เขาเหล่านั้นหันกลับไปมองบ้านเมือง และเริ่มพัฒนาพื้นที่ของตนเองให้ดียิ่งขึ้น ให้เติบโตในวิถีที่ควรจะเป็น ในมุมมองของคนต่างถิ่นนั้นมักจะเป็นเมืองที่ไปได้ยากและไม่ใช่เมืองท่องเที่ยวที่มีคนเข้าออกตลอด แต่ความจริงแล้วน่านเป็นเมืองที่มีวิถีชีวิตที่สงบสุข แต่หลังจากการจัดกิจกรรมภาพถ่ายทำให้คนเข้าไปยังจังหวัดน่านมากยิ่งขึ้น ซึ่งนั่นถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยทำให้น่าน เป็นจังหวัดที่เริ่มมีการจัดการตัวเองเพื่อรองรับการพัฒนาที่กำลังจะเกิดขึ้น

จากอุดมการณ์ “คืนภาพถ่ายสู่สังคม” ของชุมชน สห+ภาพ เป็นการมารวมตัวกันจากหลายสาขา ตากล้อง พนักงานบริษัท อาจารย์ แต่มีลักษณะการอยู่รวมกันแบบเป็นหนึ่งเดียว จุดยึดเหนี่ยวคือปรัชญา อุดมการณ์ เหมือน ๆ กัน คือมีความเสียสละให้แก่กลุ่มให้แก่สังคม โดยไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งในการปฏิบัติมักทำในรูปแบบของ “พี่ทำมาน้องทำตาม” เพราะคนที่เข้าเริ่มแรกก็คือผู้พร้อมจะเสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกับชุมชน เริ่มแรกการเข้ามาของสมาชิกเกิดจากการได้เห็นผลงานของกลุ่มสหภาพ การจัดกิจกรรมภาพถ่ายหมุนเวียนไปเกือบทุกจังหวัด มีการตีพิมพ์ในหนังสือ จึงเกิดความประทับใจในกิจกรรม “คืนภาพถ่ายให้สังคม” นอกจากนั้นการร่วมกิจกรรมถ่ายภาพยังเปรียบเสมือนการรวมตัวของพี่น้องที่มีความรักในเรื่องเดียวกัน ที่มาแลกเปลี่ยนข้อมูลสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน เป็นการสร้างความสุขให้ทั้งสังคมและ ต่อตัวเองด้วย

หลังจากการเข้ามาอยู่ในชุมชนสห+ภาพนั้น จะมีการแบ่งสายการทำงานคัดเลือกนอกจากจะมีใจรักแล้วนั้น จะมีการดูในด้านของลักษณะการถ่ายภาพ ความถนัด และความสามารถของช่างภาพทั้งเก่าและใหม่ โดยจะแบ่งสายเช่น การถ่ายภาพแนวธรรมชาติ การถ่ายในแนวถ้ำ เป็นต้น โดยกันคัดเลือกจะเป็นการรวมกันของช่างภาพทั้งเก่าและใหม่เพื่อให้ช่างภาพได้ทำความรู้จักกัน และแลกเปลี่ยนประสบการต่าง ๆ ที่ได้พบเจอมา และกระบวนการทำงานในกลุ่มของช่างภาพเก่าเป็นต้น ซึ่งนั่นถือได้ว่าเป็นการขัดเกลาพฤติกรรมภายในตัว เพราะเมื่อช่างภาพให้ได้เรียนรู้ถึงอุดมการณ์ และกระบวนการทำงานของกลุ่ม จะทำให้ปรับตัวและบุคลิกภาพเข้ากับกลุ่มได้ไวยิ่งขึ้น

ชุมชน สห+ภาพ เป็นกลุ่มที่มุ่งเน้นการบูรณาการ และสร้างเครือข่ายของความเป็นชุมชน อาทิ กรณีการถ่ายในพื้นที่ไกล แต่ช่างภาพบางท่านอาจไม่สะดวกในเรื่องของเวลาและต้นทุน เราอาจใช้ความเป็นเครือข่ายที่มีอยู่ในหลลากหลายพื้นที่นั้น ให้เกิดประโยชน์โดยให้ช่างภาพพื้นที่เป็นผู้ถ่ายภาพในพื้นที่นั้นและส่งมายังส่วนกลาง เป็นต้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวยังช่วยส่งผลให้ชุมชนสห+ภาพยังสามารถทำงานร่วมกันได้

การดำเนินงานของกลุ่ม สห+ภาพ

เริ่มแรกคือกระบวนการคัดสรร โดยจะมีการส่งภาพเข้ามา นอกจากส่งภาพเข้ามาแล้วจะมีการชักชวนจากคนภายในกลุ่ม และคนไหนที่สามารถเข้ากับองค์กรได้ดี นิสัยดี จะถูกคัดเข้ามา แต่ก็ต้องทำการสมัครเข้ามาตามกระบวนการ กลุ่มผู้ก่อตั้งจะเป็นคนดู และบุคลากรเดิมจะช่วยดูแลให้คำแนะนำ ประคับประครอง เช่นเรื่อง สอนการถ่ายภาพ การคัดเลือกภาพ และเพียงกิจกรรมแรกเท่านั้นที่จะคงความเป็นน้องใหม่ นอกจากนั้นยังมีการเลือกตากล้องจากพื้นที่เข้ามาร่วมงานกับกลุ่มอีกด้วย

กระบวนการต่อมา คือการนำเสนอภาพถ่ายต่อสังคม ช่างภาพแต่ละคนต้องศึกษาหาข้อมูลของพื้นที่นั้น ๆ ไปก่อนในด้านของความดีงาม สิ่งที่น่าสนใจที่จะทำการเผยแพร่ให้แก่สาธารณชน เพื่อให้ได้ภาพที่ดีที่สุด มีองค์ประกอบที่ครบถ้วยที่สุด หลังจากนั้นเมื่อถึงเวลาการถ่ายภาพจริงจึงจะทำให้เราได้รู้จุดที่สำคัญ และพร้อมที่จะเอาภาพนั้นออกมานำเสนอต่อ คนในชุมชนเองต่อสาธารณชน แต่อย่างไรก็ตามเราพบมุมมองที่แปลกใหม่ออกไปจากที่เราเคยได้ศึกษามา และนั้นจะเป็นจุดเด่นใหม่ ๆ ที่จะทำให้เกิดการนำมาพัฒนาต่อไป

ในการใช้ประโยชน์ของภาพ กรณีของจังหวัดแพร่ ในหน่วยงานของภาครัฐอย่าง กรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวและกีฬา ได้มีการนำเอาภาพที่จัดแสดงไปจัดพิมพ์เป็นหนังสือเพื่อแนะนำการท่องเที่ยวของจังหวัด บางส่วนได้นำเอาไปจัดนิทรรศการภาพถ่ายซ้ำ เพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชม อีกส่วนก็เพื่อนำเสนอต่อสื่อในการส่งผ่านข้อมูลที่มีประสิทธิภาพของตัวพื้นที่นั้น ๆ

และกระบวนการให้กลุ่มคงอยู่ มีการจัดกิจกรรม ร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการประชุมกันทำงาน พอเสร็จงานโซเชียลมิเดียทำให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์กัน สร้างความผูกพันกันภายในกลุ่ม มีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลข้าวสารกันต่อเนื่อง และองค์ประกอบที่สำคัญอีกด้วยหนึ่งก็คือบุคลิกภาพของสมาชิกเองที่นอกจากจะมีฝีมือดีแล้วนั้น ลักษณะนิสัยดีก็จะต้องดีตามไปด้วย จึงจะทำให้กลุ่มยังคงดำเนินไปได้

การดำเนินงานของกลุ่ม สห+ภาพ เริ่มจากมีความรักในการถ่ายภาพ และมีอุดมการณ์เดียวกันก็คือ ต้องการสร้างประโยชน์ให้สังคม มีการจัดนิทรรศการ ทำโปสการ์ด ซึ่งทำให้ช่างภาพเกิดความภาคภูมิใจในผลงานของตน และในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง ชุมชนสห+ภาพ ต้องมีการตั้งเป้าหมายก่อนว่า การทำกิจกรรมในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร เช่น การถ่ายภาพเพื่อทำเป็นหนังสือ และการคืนภาพถ่ายสู่สังคม และเป็นการนำสิ่งที่มีอยู่เดิมมานำเสนอ และสิ่งที่มีอยู่เดิมนั้นก็คือ วิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน ในสังคม ที่พวกเขาเหล่านั้นเห็นจนเป็นเรื่องชินตา แต่กลุ่มของเราจะไปหยิบตรงจุดนั้นมาเพื่อนำเสนอ ซึ่งบางมุมอาจเป็นมุมที่คนในชุมชนไม่เห็นมาก่อน และพวกเขาก็จะรู้สึกประทับใจในผลงาน ทำให้ในการจัดนิทรรศการในแต่ละครั้ง มีชาวบ้านให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะบางอาจมีชาวบ้านคนใดคนหนึ่งปรากฏอยู่ในภาพด้วย

สรุปจากบทสัมภาษณ์จากที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลมา จะกล่าวได้ว่า การถ่ายภาพของกลุ่ม สห+ภาพ ในแต่ละกิจกรรมนั้น กลุ่ม สห+ภาพ จะมาจากการที่ผู้นำกลุ่มทั้ง 4 ท่านได้ติดต่อประสานงานกับทางจังหวัดที่สนใจจะให้กลุ่ม สห+ภาพ เข้าไปประชาสัมพันธ์จังหวัด ซึ่งในส่วนของการติดต่อประสานงาน จะเป็นทางผู้นำของกลุ่มที่เป็นจะเป็นผู้เริ่มติดต่อแล้วส่งต่อให้กับทางสมาชิกที่คอยดูและตารางงานและคอยรวมกลุ่มของสมาชิกที่สามารถไปรวมกิจกรรมได้ ในการประสานงานนั้นจะมีผู้รับผิดชอบหลักคือ คุณสว่าง จริยปรัชญากุล และ คุณปัญญา มหาโคตร ที่จะเป็นคนคอยประสาน

กับสมาชิกภายในกลุ่ม และในการจัดกิจกรรมในแต่ละครั้ง เมื่อมีการประกาศว่าจะมีการถ่ายภาพที่จังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง (ยกตัวอย่างจังหวัดน่าน) สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มก็จะเริ่มมีการหาข้อมูลของพื้นที่จังหวัดน่าน ว่าในจังหวัดน่านมีสิ่งใดที่น่าสนใจบ้าง มีวัฒนธรรมแบบใด มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร อาชีพที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ในจังหวัดน่านเป็นรูปแบบไหน การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นนี้จะมีการช่วยเหลือกันโดยไม่บังคับว่าใครต้องเป็นผู้ที่ต้องสืบค้นข้อมูลหลัก เพราะในการสื่อสารในทุกวันนี้ มีความสะดวกสบายมากขึ้นเมื่อเทียบกับอดีต ไม่ว่าจะเป็นอินเตอร์เน็ต โทรศัพท์ หรือแม้แต่การเดินทาง ก็สะดวกสบายมากขึ้นทำให้การสื่อสารและกระจายข่าวนั้นเป็นไปได้อย่างสะดวกสบาย

กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในกลุ่ม สห+ภาพ ก็จะมีการการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของไปของแต่ละบุคคล ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า คนเราทุกคนล้วนสังเกตและเห็นในมุมมองที่แตกต่างกันและจากการศึกษาของผู้ศึกษาได้เห็นถึงการเรียนรู้ของแต่ละท่านดังสรุปได้เป็นประเด็น ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มของช่างภาพ ที่ได้ร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน คือ กระบวนการแรกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นโดยธรรมชาติ สร้างประสบการณ์ร่วมกันกับคนในพื้นที่ นอกจากนั้นยังเป็นการเรียนรู้ของสมาชิกเก่าและสมาชิกใหม่ และการสร้างสัมพันธภาพอันดีของกลุ่มคนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภายในกลุ่มของชุมชน สห+ภาพ เอง กับช่างภาพด้วยกัน รวมไปถึงเครือข่ายสื่อ ในการเรียนรู้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและค่อนข้างถาวรในเรื่องของ ความรู้ ทัศนคติ และทักษะ กระบวนการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติ เมื่อเกิดการเรียนรู้แล้วเกิดความรู้กับผู้ส่งสารอย่างช่างภาพที่ได้นำเสนอภาพสู่สาธารณะ

2. การได้เรียนรู้วิถีชีวิตจากพื้นที่ที่ได้เข้าไปถ่ายภาพ เป็นการกระทำที่ทำให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ ในการถ่ายภาพและการสื่อความหมาย และเรียนรู้ที่จะแบ่งปัน และการปฏิบัติที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด และพฤติกรรมของสมาชิกที่ได้ร่วมกิจกรรมกัน การถ่ายภาพเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่ทำให้เรียนรู้สังคม ชุมชน วัฒนธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ เรียนรู้คน เช่นการเข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ เพื่อสร้างบรรยากาศให้เกิดประสบการณ์ภาพที่ดีที่สุด และสิ่งเรียนรู้ได้ย้อนกลับมาสู่ชุมชน ด้วยภาพที่เรานำเสนอ นอกจากนั้นยังได้เรียนรู้กันและกันของคนในชุมชนสห+ภาพ เรียนรู้ความเสียสละ เรียนรู้กระบวนการคิดต่าง ๆ ของแต่ละคน ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวถือได้ว่ามีลักษณะเรียนรู้แบบไม่มีที่สิ้นสุด โดยมีการเรียนรู้เพื่อสร้างผลงาน เรียนรู้ที่จะให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น นั้นเป็นการมุ่งเน้นนำสิ่งที่มีอยู่เดิมมานำเสนอ และสิ่งที่มีอยู่เดิมนั้นก็ถือเป็นวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน ในสังคม ความรู้ที่สืบทอดปฏิบัติมา ผ่านทางช่องทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น พิธีกรรมประเพณี ค่านิยมตัวบุคคล วัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิต มีการเรียนรู้และการปฏิบัติเป็นเนื้อเดียวกัน มุ่งเน้นนำสิ่งที่มีอยู่เดิมมาเสนอ

อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาเห็นได้ว่า กลุ่ม สห+ภาพ เป็นกลุ่มของช่างภาพที่มีความสนใจในการถ่ายภาพและเป็นกลุ่มที่มีการยึดกันไว้ด้วยใจไม่ใช่ด้วยความสามารถ สิ่งที่จะเห็นได้ชัดเจนคือการร่วมมือของกลุ่มในการทำงาน เช่น การจัดกิจกรรมของจังหวัดน่าน จะต้องมีกลุ่มที่เสียสละเพื่อไปสำรวจพื้นที่ล่วงหน้า และกลุ่มคนที่มีการเสียสละเข้ามานั้นเป็นคนที่สมัครใจและเต็มใจที่จะไปก่อนโดยที่เสียค่าใช้จ่ายส่วนตัวในการไปสำรวจ นอกจากนี้ถ้ามองในแนวคิดกระบวนการกลุ่มแล้วสมาชิกของกลุ่มจะมีการช่วยเหลือกันภายในกลุ่ม เช่น การทำงานในการจัดการกระบวนการจัดลำดับของการวางแผนว่าจะเริ่มทำสิ่งใดก่อน เริ่มตั้งแต่การรับงานเข้ามาจะมีการร่วมตัวของกลุ่มเพื่อว่างแผน โดยจะมีผู้นำในการประชุมคือผู้ที่เป็นคนประสานงานหลักและจะเป็นผู้ที่รู้ในขั้นตอนการทำงานว่าควรจะเป็นไปในรูปแบบใด การประชุมในแต่ละครั้งผู้นำการประชุมก็จะเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของวาระการประชุม ซึ่งผู้ที่เข้ามาร่วมประชุมก็จะเป็นสมาชิกที่มีเวลาว่างในช่วงเวลานั้นๆ เนื่องจากสมาชิกทุกคนล้วนมีงานประจำของแต่ละคนจึงไม่สามารถจะรวมตัวได้ทั้งหมด ซึ่งก็จะเห็นได้ถึงภาวะผู้นำในการพูดคุยเพื่อจัดระบบการทำงานของกลุ่มและความร่วมมือของคนในกลุ่ม

กลุ่ม สห+ภาพนี้เป็นกลุ่มที่มีใจรักในการถ่ายภาพเป็นพื้นฐานก็จริง แต่ก็มีสมาชิกบางคนที่ไม่ได้เก่งมากในเรื่องของการถ่ายภาพแต่มีมุมมองที่ดีในการสื่อสารผ่านภาพถ่ายและบางคนก็อาจจะไม่ได้รู้ถึงขั้นพื้นฐานของการถ่ายภาพ แต่เข้ามาอยู่ในกลุ่มและได้เข้ามาเรียนรู้เพิ่มเติมจากสมาชิกคนอื่นๆภายในกลุ่ม ซึ่งหากมองในแนวคิดกระบวนการเยนรู้และเทคนิคการ

ถ่ายภาพก็จะทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าการถ่ายภาพของแต่ละคนที่เข้ามาอยู่ในกลุ่มต่างมีมุมมองและฝีมือการถ่ายที่ต่างกัน และการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการออกทริป เช่น การไปถ่ายในทริปของจังหวัดน่านและแพร่ จะมีช่างภาพบางท่านที่เพิ่งมีกล้องเป็นของตนเองแต่มีมุมมองในการมองภาพที่ดีแต่ยังขาดการขัดเกลา ซึ่งในกลุ่มจะมีช่างภาพที่มีฝีมือและมีมุมมองที่โดดเด่นอยู่หลายท่าน และการเรียนรู้จะเกิดตั้งแต่การแบ่งสายว่าคนไหนควรที่จะไปถ่ายภาพในสถานที่ใด เพราะการแบ่งสายเป็นการเรียนรู้เรื่องการจัดการคนเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน และเพื่อให้ได้พัฒนาความสามารถของช่างภาพแต่ละคนให้สูงขึ้น เพราะการแบ่งสายจะมาจากภาพตามความถนัดของแต่ละคนที่ได้ส่งเข้ามาเพื่อให้ได้คัดเลือกในตอนแรก ซึ่งพอได้รู้ถึงความถนัดแล้วจึงจะแบ่งสายของช่างภาพแต่ละคนให้เหมาะสมได้ เมื่อมีการแบ่งสายเรียบร้อย ก็จะเป็นการลงพื้นที่ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อเริ่มถ่ายภาพเพราะการถ่ายในแต่ละสายนั้นเนื่องด้วยมุมมองที่ต่างกันของคนในสายเดียวกัน ภาพที่ได้มาก็จะมีลักษณะที่ต่างกัน และจะสามารถเรียนรู้ในมุมมอง เรียนรู้ในขั้นตอนและเทคนิคการถ่ายภาพผ่านการสังเกต จากการพูดคุยหรือที่เรียกง่าย ๆ ว่า “ครูลักพักจำ” ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้น ทุกคนสามารถเรียนรู้จากกันได้ทั้งหมด สิ่งใดที่เห็นแล้วน่าสนใจก็สามารถเข้าได้สอบถามได้ว่ามันทำอย่างไร เกิดขึ้นได้อย่างไร จากผู้ที่ถ่ายภาพนั้นออกมาซึ่งจะเห็นถึงการเรียนรู้ภาพในกลุ่ม ซึ่งการเรียนรู้ก็นำพาให้ไปถึงการเข้าใจในความคิดของกันและกัน และสร้างมิตรภาพความสัมพันธ์ระหว่างคนในกลุ่มเองที่มากขึ้น ให้ได้รู้จักกันมากขึ้นว่า แต่ละคนที่เป็นเพื่อนสมาชิกในกลุ่มเป็นอย่างไร ไม่ใช่เพียงแค่เรียนรู้ในการถ่ายภาพอย่างเดียว

ภายในกลุ่มนี้ถ้าจะมองในแนวคิดการมีส่วนร่วมก็จะมองได้ตั้งแต่จุดร่วมของกลุ่มที่ได้เกิดขึ้นตั้งแต่แรกเริ่มก่อนจะเข้ามาคือการสนใจในการถ่ายภาพร่วมกัน แต่ถ้ามองถึงการมีส่วนร่วมของกลุ่มก็จะมองเห็นได้จากการจัดกิจกรรมที่มีการให้ความร่วมมือไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายส่วนที่ต้องเพิ่มเติม การร่วมมือกันของสมาชิกในกลุ่มเพื่อการจัดกิจกรรมในแต่ละครั้ง เช่น กิจกรรมที่แสดงภาพ ณ ข่วงเมืองจังหวัดน่านที่มีการร่วมมือของคนในกลุ่มตั้งแต่การคัดเลือกภาพ ซึ่งในการคัดเลือกภาพที่ได้ถ่ายมาด้วยตนเองนั้น สำหรับสมาชิกใหม่อาจจะเป็นเรื่องยาก จึงทำให้ต้องมีการช่วยกันภาพในกลุ่มย่อยหรือสายที่ได้แบ่งออกไปถ่ายมา มานั่งรวมตัวกันเพื่อร่วมกันคัดเลือกภาพของแต่ละคนที่ไปถ่ายมาในให้ออกมาเป็นภาพที่ดีที่สุดคนละ 5 ภาพ และจะมีคนที่คอยช่วยคัดภาพเพิ่มเติมให้เหลือเพียง 2 ภาพที่ดีที่สุด โดยคนที่จะคัดภาพให้เหลือเพียง 2 ภาพนั้น จะเป็นคนที่สมาชิกภายในกลุ่มทุกคนยอมรับว่าเป็นคนที่มีมุมมองที่ดี มีฝีมือที่ได้รับการยอมรับจากทุกคนในกลุ่มโดยที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอายุของบุคคลเป็นหลัก จึงทำให้การมีส่วนร่วมกันเกิดขึ้นมากในส่วนนี้และก็จะนำไปสู่ในส่วนที่เป็นการจัดแสดง ซึ่งสมาชิกที่ว่างหลังจากคัดเลือกรูปแล้ว บางส่วนก็ได้ช่วยในส่วนของงานพิมพ์ภาพเพื่อให้พร้อมนำได้จัดแสดง บางส่วนก็ได้ช่วยในการจัดเตรียมสถานที่ ซึ่งที่คนได้ช่วยเหลือกันอย่างหนัก เพราะด้วยความร่วมมือของคนในกลุ่มจึงทำให้งานแสดงภาพในครั้งนั้นผ่านไปได้ด้วยดี

โดยรวมแล้ว กลุ่ม สห+ภาพ เป็นกลุ่มที่มีความน่าสนใจในหลายๆด้าย บางคนอาจจะมองว่าเป็นกลุ่มช่างภาพที่เหมือนกลุ่มช่างภาพหรือสมาคมทั่วไป แต่สิ่งที่ผู้ศึกษาได้เห็นชัดเจนมากคือทุกคนอยู่กันด้วยใจรัก และไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ใด ๆ เพราะผลประโยชน์บางสิ่งที่เกิดขึ้นอาจจะทำให้เกิดการขัดแย้งกันในกลุ่ม กลุ่ม สห+ภาพ จึงมองข้ามผ่านในส่วนนี้ไปแล้วมองในความสัมพันธ์แบบ เพื่อนพ้อง พี่ น้อง ที่รักใคร่กันในกลุ่มสมาชิกมากกว่า

บทสรุป

กลุ่ม สห+ภาพ จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2551 จัดตั้งโดยกลุ่มคนที่สนใจในการถ่ายภาพเหมือนกันกลุ่มผู้ก่อตั้งหลักประกอบด้วย คุณเกรียงไกร ไวยกิจ คุณจีระนันท์ พิตรปรีชา คุณธีรภาพ โลหิตกุล และคุณเพ็ญพักตร์ มรกตวิศิษฐ์ ซึ่งแกนหลักคือทุกคนเป็นคนรักในการถ่ายรูป ปัจจัยนอกเหนือจากการถ่ายรูปคือการรู้จักกัน การมีปฏิสัมพันธ์กันภายในกลุ่ม มีเจตนาในการนำภาพถ่ายคืนสู่ชุมชน ซึ่งก็ตรงตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มก็คือ การที่จะนำภาพถ่ายจากช่างภาพที่ได้ถ่ายภาพในพื้นที่ได้นำภาพไปแสดงให้คนในชุมชนได้เสพงานศิลปะภาพถ่าย บางภาพอาจเป็นมุมที่ต่างออกไปโดยการจัดตั้งของกลุ่มเริ่มมีกิจกรรมในการจัดแสดงภาพรวมกันครั้งแรกที่ตลาดร้อยปีสามชุก โดยใช้ชื่องานว่า “ตลาดยังไม่วาย” และใช้โจทย์ว่า “ตลาด” โดยที่ผู้นำกลุ่มทั้ง 4 ท่าน ได้ชวนเพื่อนๆของท่านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดแสดงภาพถ่ายที่เกี่ยวกับตลาดจากทั่วโลก เข้ามาจัดแสดงโดยรวบรวมจากช่างภาพทั้งหมด 21 ท่าน และการจัดแสดงผู้เข้าชมไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ และต่อมาได้มีทางจังหวัดต่าง ๆ ให้ความสนใจกันกิจกรรมของกลุ่มจึงทำให้เกิดกิจกรรมการถ่ายภาพของจังหวัดอยู่อย่างต่อเนื่อง

กระบวนการกลุ่มจะเริ่มตั้งแต่การที่สมาชิกเริ่มเข้ารวมกลุ่มในกรณีของชุมชนสห+ภาพนั้น การรวมกลุ่มเกิดจากการรวมกลุ่มของคนที่รักในการถ่ายภาพเหมือนกัน มีความต้องการที่จะช่วยเหลือสังคมเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดบทบาทอันเนื่องจากอิทธิพลของชุมชนสห+ภาพ มีความเคลื่อนไหวต่างๆเช่นการเผยแพร่ภาพถ่ายสู่สาธารณะ และในพื้นที่ต่างๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สถานะของสมาชิกภายในกลุ่มที่ไม่ได้มีอยู่อย่างตายตัว แต่จะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นในด้านบทบาทหน้าที่ ความสามารถของสมาชิก หรือจำนวนสมาชิก ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น การจัดกิจกรรม การบริหารจัดการภายใน ตลอดจนภาวะของการนำของกลุ่ม และความร่วมมือร่วมใจของสมาชิก แนวนโยบายของกลุ่ม ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ย่อมทำให้กระบวนการกลุ่มได้พัฒนาไปสู่จุดหมายของกลุ่ม นอกจากนั้นยังรวมถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของชุมชนสห+ภาพเอง และชุมชนภายนอก ซึ่งปฏิสัมพันธ์เหล่านี้อาจจะทำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและชุมชน หรือได้ผลประโยชน์ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การรวมกลุ่มของกลุ่ม สห+ภาพ นั้น มีความชัดเจนและยึดในนิยามของกลุ่มที่ว่า “คืนภาพถ่ายสู่สังคม” ในกลุ่มสห+ภาพ ล้วนมีแต่ช่างภาพที่มีความสามารถและสามารถถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ได้ดี และสามารถทำให้พื้นที่ที่ได้เข้าไปทำกิจกรรมมีการพัฒนาในการท่องเที่ยวมากขึ้น แต่สิ่งที่ควรเพิ่มเติมนอกเหนือจากการนำเสนอภาพถ่ายก็คือ การถ่ายทอดเทคนิคการถ่ายภาพ ในมุมมองต่าง ๆ การตกแต่งภาพ การจัดองค์ประกอบภาพ รวมไปถึงการสื่อความหมายของภาพ ให้กับบุคคลทั่วไป ที่มีความรักในการถ่ายภาพ และสนใจการถ่ายภาพเช่นเดียวกับชุมชน สห+ภาพ ซึ่งทางชุมชน สห+ภาพ อาจนำเสนอในรูปแบบของการจัดอบรม หรือการเผยแพร่ผ่านสื่อเพื่อให้บุคคลทั่วไปเข้าถึงได้ยิ่งขึ้น

บทบาทของชุมชนสห+ภาพ ทำหน้าที่การเผยแพร่มุมมองต่าง ๆ ในแง่งามที่ไม่ได้ปรุงแต่งที่มีอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ ที่มีความแตกต่างมุมมองกันที่ช่างกล้องนำออกมาให้ประชนได้เห็นศักยภาพของพื้นที่ตนเอง ขึ้นอยู่กับประชาชนที่จะสามารถทำให้เกิดประโยชน์ และหวงแหนทรัพยากรของพวกเขา แต่บทบาทหน้าที่สำคัญอีกด้านคือด้านการปกป้องพื้นที่และทรัพยากรในพื้นที่ของภาครัฐ ที่ในปัจจุบันหลายพื้นที่ยังไม่มีการปกป้องพื้นที่ ทรัพยากร วิถีชีวิตและวัฒนธรรมอย่างจริงจัง ทำให้สิ่งเหล่านั้นค่อย ๆ เลือนหายไปตามการเวลา ซึ่งปรากฏการณ์นั้นชี้ให้เห็นว่าภาครัฐควรให้ความสนใจ และให้ความสำคัญกับพื้นที่ของตน เช่นการกำหนดนโยบาย หรือตัวบทกฎหมายในการปกป้องคุ้มครอง เช่นเดียวกันกับจังหวัดน่าน และจังหวัดแพร่ที่มีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นหลังจากที่มีการไปถ่ายภาพมาเผยแพร่ ต่อมาภาครัฐจึงเข้ามามีส่วนในการจัดการการท่องเที่ยวในที่สุด

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ในปัจจุบันมีช่างภาพหน้าใหม่มากขึ้น ทำให้การถ่ายภาพนั้นไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไป แต่คนที่ถ่ายภาพให้สังคมนั้นยังมีน้อย ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาในเรื่องของการถ่ายทอดความรู้ของกลุ่ม สห+ภาพ แก่ประชาชนทั่วไปอย่างไร และส่งเสริมในการถ่ายภาพอย่างไร

รายการอ้างอิง

ชไมพร กาญจนกิจสกุล. (2555). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์*. ตาก: โพรเจ็คท์ ไฟฟ์-โฟว์.

ฉลอง ภิรมย์รัตน์. (2521). *กระบวนการกลุ่ม*. ภูเก็ต: วิทยาลัยครูภูเก็ต.

ทิศนา แขมมณี, และคณะ. (2522). *กลุ่มสัมพันธ์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นันทิยา หุตานุวัตร, และณรงค์ หุตานุวัตร. (2546). *การพัฒนาองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

บัณฑร อ่อนดำ. (2538). *60 ปี บัณฑร อ่อนดำ ยิ่งนาน ยิ่งมั่นคง*. ขอนแก่น: โครงการชาวนาไทยศึกษา.

นันทิยา หุตานุวัตร, และณรงค์ หุตานุวัตร. (2546). *การพัฒนาองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

โยธิน ศันสนยุทธ. (2528). *พลวัตกลุ่ม*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาจิตวิทยา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วินิจ เกตุขำ, และคมเพชร ฉัตรศุภกุล. (2522). *กระบวนการกลุ่ม (ศึกษา 325)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

อุทัย บุญประเสริฐ. (2532). *กลุ่มสัมพันธ์ และ การบริหารทีมงานที่มีประสิทธิภาพ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์.

ยุพาพร รูปงาม. (2545). *การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณในการปฏิรูป ระบบราชการ*. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อคิน รพีพัฒน์. (2527). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภาการพิมพ์.

เยาวนารถ พันธุ์เพ็ง. (22 สิงหาคม 2556). *องค์ประกอบพื้นฐานการถ่ายภาพ [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]*. สืบค้นจาก http://comm.east.spu.ac.th/comart/admin/knowledge

ภูษณิศา. (7 กุมภาพันธ์ 2557). แนวคิดการรวมกลุ่มกับการมีส่วนร่วม [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]. สืบค้นจาก http://grad.vru.ac.th/meeting_board/2555_03-meeting/CID/Chon

สมบูรณ์ สังวรณ์. (2557). กระบวนการกลุ่ม. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2557, จาก https://www.gotoknow.org/posts/319436

จีระนันท์ พิตรปรีชา. (13 พฤษภาคม 2558). นักเขียน กวีซีไรย์. สัมภาษณ์.

ธีรภาพ โลหิตกุล. (10 เมษายน 2558). นักเขียน ศรีบูรพา. สัมภาษณ์.

เกรียงไกร ไวยกิจ. (20 เมษายน 2558). ศิลปินนักถ่ายภาพไทย พ.ศ. 2553. สัมภาษณ์.

เพ็ญพักตร์ มรกตวิศิษฐ์. (7 พฤษภาคม 2558). นักธุรกิจ. สัมภาษณ์.

สิริวรรณ ทิพย์สวัสดิ์. (9 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

จามิกร สุขทรามร. (9 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

กุมารินทร์ กาศคำสุข. (9 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

ปานเพชร ร่มไทร. (8 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

สว่าง จริยปรัชญากุล. (8 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

ประสงค์ ไกรศักดาวัฒน์. (4 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

เอกรินทร์ เอกอัจฉริยะวงศ์. (4 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

ปัญญา มหาโคตร. (4 เมษายน 2558). สัมภาษณ์.

ความเข้มแข็งของชุมชนเมืองกรณีศึกษา ชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

Strength of Urban Community: Case Study of SinthornVillage, Happyland, Bang Kapi, Bangkok

ภภัสสร สอนชื่อ[40]

Abstract

The research on "Strength of Urban Community: Case Study of Sinthorn Village, Happyland, Bang Kapi, Bangkok" endeavored to examine the strength of urban community in term of community participation. The data were collected by documents review, in-depth interview with four people, subgroup discussion with the leader, committee and members of community, and participant observation.

The finding reported that the strength of urban community in Sinthorn Village involved with three dimensions; security, cleanliness and lightness. Based on these noticeable dimensions, the committee was able to manage the community in term of budget. The community strength arose from the strong foundation of society included having the devoted leader and members. The security, cleanliness and lightness of community were productively administered. As per my suggestion, the related organizations who deal with community should take part in promoting more activities or training sessions concerned with community development.

Keywords : Community Strength, Urban Society

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานครโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนเมือง ในมิติของการมีส่วนร่วมของชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จำนวน 4 ท่าน การสนทนากลุ่มย่อย ผู้นำชุมชน คณะกรรมการ สมาชิกชุมชน และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

ผลการศึกษาพบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนเมืองของชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร พิจารณาได้จากองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ ด้านความปลอดภัย ด้านความสะอาด และด้านแสงสว่างในชุมชน โดยคณะกรรมการชุมชนสามารถบริหารจัดการชุมชนและพึ่งพาตัวเองทางด้านงบประมาณ นอกจากนั้น ความเข้มแข็งของชุมชนยังสะท้อนได้จากการมีทุนทางสังคมของชุมชนอันได้แก่การมีผู้นำที่เสียสละ การสำนึกรักในชุมชนของสมาชิก สมาชิกส่วนใหญ่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชน ทำให้การดำเนินงานด้าน ความปลอดภัย ความสะอาดของชุมชน และระบบไฟฟ้าแสงสว่างในชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษามีข้อเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองให้ความสำคัญต่อการสร้างและพัฒนาผู้นำชุมชนเมือง และการให้ความรู้แก่สมาชิกในชุมชนเมืองในการบริหารจัดการชุมชนของตนเองให้มากขึ้น

คำสำคัญ : ชุมชนเมือง, ชุมชนเข้มแข็ง

[40] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

การพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาที่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงศักยภาพของมนุษย์ ให้สามารถพึ่งตนเอง ช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ ได้ส่งผลกระทบทั้งชุมชนเมืองและชนบทในวงกว้าง ดังนั้น การส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สมาชิกในชุมชนสามารถเรียนรู้อย่างเท่าทันต่อกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน จึงเป็นเรื่องที่จำเป็น

สำหรับชุมชนในเขตพื้นที่เมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดและมีโอกาสได้รับผลกระทบจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกมากกว่าชุมชนในชนบท การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกันสามารถพึ่งพาตนเองได้ ก็นับว่าเป็นเรื่องที่จำเป็น แต่เนื่องจากลักษณะหรือธรรมชาติของชุมชนเมืองมีความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกในชุมชน ซึ่งยากต่อการทำงานในเชิงการพัฒนา ดังนั้น การที่จะมุ่งหาคำตอบว่า การพัฒนาชุมชนเมืองให้เข้มแข็งจะมีแนวทางอย่างไร จึงเป็นเรื่องที่ผู้เกี่ยวในหลายวงการให้ความสนใจเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาครั้งนี้ ได้พยายามที่จะคัดเลือกพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งในเขตเมือง และนำมาศึกษาว่า อะไรที่ทำให้การบริหารจัดการชุมชนของที่นี่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ผู้นำและสมาชิกมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนอย่างแข็งขัน

หมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานครก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2528 ที่ประกอบด้วยบ้านเดี่ยว ทาวน์เฮาส์ และอาคารพาณิชย์ เป็นชุมชนหมู่บ้านจัดสรรและเป็นชุมชนเมืองในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่มี 1,175 หลังคาเรือน มีประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้ประมาณ 3,000 กว่าคน และในปี พ.ศ. 2536 เจ้าของโครงการถูกฟ้องล้มละลาย หมู่บ้านสินธรก็เปลี่ยนเจ้าของ เจ้าของใหม่ไม่สามารถฟื้นฟูกิจการได้ และจากการที่พบปัญหาในชุมชน และมีผู้นำที่มีความทุ่มเทให้กับชุมชนหมู่บ้านสินธรทำให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาได้อย่างดี และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนมีการดำเนินงานของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพจนหมู่บ้านสินธรได้รับรางวัลชนะเลิศ ชุมชนดีเด่นในการรวมใจกู้ภัยเศรษฐกิจ กรุงเทพมหานคร จากกระทรวงศึกษาธิการ ปี พ.ศ. 2542 และชุมชนดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2543 จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ และปัจจัยที่ทำให้ชุมชนหมู่บ้านสินธรได้รับรางวัล คือสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ที่มีลักษณะพึ่งพา ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ชุมชนอยู่กันอย่างต่อเนื่องยาวนาน มีผู้นำชุมชนที่เสียสละมีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง มีแกนนำสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกัน มีการทำงานเป็นระบบ ผู้นำมีความสามารถ และวิสัยทัศน์ จากการศึกษาพบว่าในอดีตคนในชุมชนนี้ได้มีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งสามารถบริหารจัดการตนเองได้อย่างเป็นระบบ จากปัญหาด้านความปลอดภัย ด้านความสะอาด ด้านแสงสว่างในชุมชน ซึ่งขาดผู้รับผิดชอบทำให้เกิดผู้นำที่มีความเสียสละมีความรับผิดชอบทุ่มเทให้กับชุมชนในการจัดการแก้ปัญหาร่วมกันของชุมชนทำให้เกิดกระบวนการจัดการ กระบวนการมีส่วนร่วม และการพัฒนาชุมชน มีการจัดการชุมชนที่มีคณะกรรมการชุมชนบริหารจัดการ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการบริหารงานพัฒนาชุมชน ทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อเป็นสื่อกลางของชุมชน ในการสะท้อนหรือเรียกร้องให้เกิดการพัฒนาในชุมชน ส่งเสริมความร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชน และเป็นตัวแทนของชุมชนในการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เกิดกิจกรรมร่วมกัน เช่น เก็บค่าส่วนกลางเดือนละ 130 บาทต่อหลังคาเรือน มีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน มีการจัดประชุมของสมาชิกในชุมชน มีลานกีฬา สวนสาธารณะและห้องสมุดของชุมชน มีการจัดกิจกรรมเทิดพระเกียรติในโอกาสต่างๆร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและวันสำคัญของชาติจากการที่ชุมชนหมู่บ้านสินธร รวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนนั้น มีความสอดคล้องในงานพัฒนาชุมชน เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการหนึ่งที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาร่วมกัน และร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยคนในชุมชน เพื่อชุมชน และมีความสามารถพึ่งพาตัวเองได้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการวิจัยที่น่าสนใจของชุมชนนี้ นำมาสู่การทำวิจัยว่าปัจจุบัน ชุมชนนี้ยังคงเป็นชุมชนเข้มแข็งอีกหรือไม่ และมีการพัฒนาต่อเนื่องอย่างไร หากไม่มีการพัฒนา อะไรเป็นเหตุที่ทำให้หยุดการพัฒนาของชุมชนนี้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและสมาชิกของชุมชน การสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษากระบวนการที่ทำให้เกิดความเป็นชุมชนเข้มแข็ง เกิดกระบวนการเรียนรู้และขยายผลสู่พื้นที่ข้างเคียงโดยดำเนินการวิจัยความเข้มแข็งของชุมชนเมือง กรณีศึกษาชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนเมือง ในมิติของการมีส่วนร่วมของชุมชน หมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

วิธีและเครื่องมือในการวิจัย

ผู้ศึกษาได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) อันประกอบไปด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) และกระบวนการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยมีเหตุผลประการสำคัญของการนำระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนวิธีการวิจัย (methodology) ดังกล่าวข้างต้นมาใช้ในการดำเนินกระบวนการวิจัยอันมีสาระสำคัญโดยสรุปดังต่อไปนี้คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) การสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบประกอบการสังเกต

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการสมาชิกในชุมชน จำนวน 5 ท่าน ซึ่งเป็นกลุ่มแกนนำและเข้ามาทำหน้าที่บริหารจัดการชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชนเมือง กรณีศึกษา ชุมชนหมู่บ้านสินธร แฮบปี้แลนด์ เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นในชุมชน การดำรงความเข้มแข็งของชุมชนที่ผ่านกิจกรรมการพัฒนาชุมชนตั้งแต่ในอดีตและปัจจุบัน โดยผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมของความเข้มแข็งของชุมชน อาทิ คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ สมาชิกส่วนใหญ่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนกากรของการพัฒนา คนในชุมชนได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนที่นี่มีทุนทางสังคม แกนนำและสมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนมีความตระหนักในความเป็นเจ้าของชุมชน เกิดความรักความหวงแหนชุมชน ร่วมกันปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน โดยเฉพาะผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชน ที่ทำงานด้วยความเสียสละ มีจิตอาสา ตระหนักในการทำงานที่ไม่ได้หวังค่าตอบแทน แต่เป็นการทำงานที่มุ่งหวังประโยชน์ของคนในชุมชนสูงสุด โดยจะเห็นได้จากผลการบริหารงานด้านความปลอดภัย ด้านแสงสว่าง และด้านความสะอาดที่สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการบริหารจัดการของผู้นำและสมาชิกในชุมชน นอกจากจะเห็นได้จาก การมีผู้นำที่เสียสละ สมาชิกเข้ามาส่วนร่วม ทำให้ชุมชนสามารถเก็บรายได้ส่วนกลางได้สูงกว่าที่เคยทำมา (ประมาณ 80 %) มีการทำแผนงาน โครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี และส่วนหนึ่งที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้การบริการจัดการชุมชนประสบความสำเร็จได้แก่ ความสามารถของแกนนำที่ได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ ทำให้ชุมชนสามารถระดมทรัพยากรและงบประมาณได้จากภายนอกเป็นการเพิ่มเติมจากที่ได้จากสมาชิกในชุมชน ทำให้การบริการงานของชุมชนมีประสิทธิภาพสามารถพึ่งตนเองทางด้านงบประมาณได้มากขึ้น

การบริหารจัดการชุมชนของคณะกรรมการชุมชนหมู่บ้านสินธร

เนื่องด้วยสภาวการณ์ของชุมชนหมู่บ้านสินธรในช่วงแรกนั้น อยู่ในฐานะล้มละลาย เจ้าของใหม่ผู้มารับช่วงต่อไม่สามารถฟื้นฟูกิจการได้ ทำให้เกิดปัญหาในการอยู่อาศัยของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความปลอดภัย เรื่องของความสะอาด และเรื่องของแสงสว่างในเวลากลางคืน จึงเป็นเหตุให้คนในชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหา อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีกลุ่มแกนนำที่มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม โดยแกนนำกลุ่มนี้ ได้มีการรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ และได้มีการประชุมสมาชิกในชุมชนเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ในที่สุด ก็ได้มีความเห็นร่วมกันที่จะบริหาร

โดยคนในชุมชน จากนั้นก็ได้มีการก่อตั้งคณะกรรมการบริหารชุมชนขึ้นมา ทำให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการตนเองได้อย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านความปลอดภัย ด้านความสะอาด และด้านแสงสว่างในชุมชน ซึ่งรายละเอียดของการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1. การจัดการด้านความปลอดภัย จากสภาพปัญหาด้านความปลอดภัยที่เกิดขึ้นในช่วงเริ่มแรกของหมู่บ้านสินธร คือ มีการโจรกรรมเกิดขึ้นหลายครั้งเนื่องจากยามรักษาความปลอดภัยไม่พอ คณะกรรมการฯ ได้มีการประชุมสมาชิกในชุมชนประจำเดือน เดือนละ 1 ครั้ง รวมทั้งมีการสื่อสารผ่านหอกระจายข่าว ด้วยเสียงตามสายทุกครั้งที่มีการประชุม เพื่อให้สมาชิกสามารถเข้าติดตามข้อมูลข่าวสารการประชุมของคณะกรรมการได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น เพื่อเป็นการเสริมมาตราการด้านความปลอดภัยของหมู่บ้าน คณะกรรมการชุมชนได้จ้างยามรักษาความปลอดภัยซึ่งเป็นผู้พักอาศัยอยู่ในชุมชน รวมทั้งการติดตั้งกล้องวงจรปิดเพิ่มขึ้น บริเวณป้อมยามทางเข้าออกของหมู่บ้านรวม 8 ตัว และทำลูกระนาดให้มีขนาดใหญ่ เพื่อชลอความเร็วของรถเข้า-ออก ซึ่งจะช่วยให้กล้องวงจรปิดสามารถจับภาพได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ คณะกรรมการชุมชนฯ ยังได้ประสานงานกับทางสำนักงานตำรวจเขตบางกะปิ ในการตรวจตรารักษาหมู่บ้านด้านความปลอดภัย มีจุดตรวจของตำรวจอยู่บริเวณด้านหลังของหมู่บ้านซึ่งเป็นห้องสมุดชุมชนและเป็นสนามเด็กเล่น ผลจากการดำเนินมาตราการด้านความปลอดภัยดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้คนในชุมชนมีความพึงพอใจในการรักษาความปลอดภัย และส่งผลให้คณะกรรมการชุมชนฯเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชนมากขึ้น จะเห็นได้จากจำนวนสมาชิกในชุมชนที่ออกมาทำกิจกรรมร่วมกับคณะกรรมการชุมชนฯเพิ่มมากขึ้น

2. การจัดการด้านความสว่าง คณะกรรมการชุมชนฯ ได้มีการการดำเนินการด้านความปลอดภัยควบคู่กับการดำเนินการด้านแสงสว่างภายในหมู่บ้าน เพราะในอดีตที่ผ่านมา หมู่บ้านประสบกับปัญหาด้านความปลอดภัยอันเนื่องมาจากแสงสว่างในถนนหาทางและพื้นที่ต่าง ๆ ไม่เพียงพอ ดังนั้น เมื่อคณะกรรมการชุมชนฯได้เข้ามาดำเนินงาน ก็ได้มีการเก็บค่าส่วนกลางครัวเรือนละ 130 บาท เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายของหมู่บ้าน ซึ่งก็รวมถึงระบบไฟฟ้า แสงสว่างตั้งแต่ทางเข้าหมู่บ้าน หน้าป้อมยาม แสงสว่างในแต่ละซอย เพื่อความปลอดภัยของคนในชุมชนด้วย ผลจากการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชนฯในการแก้ปัญหาด้านแสงสว่าง ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนเกิดความพึงพอใจในผลงานมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่คณะกรรมการชุมชนฯได้จัดขึ้นมา

3. การจัดการด้านความสะอาด ขยะเป็นปัญหาที่ได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนหมู่บ้านสินธรมานาน เนื่องจากที่นี่เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและค่อนข้างหนาแน่น จึงทำให้มีปริมาณขยะในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ในการแก้ปัญหาขยะของคณะกรรมการชุมชนฯในระยะแรก ได้ดำเนินการแก้ไขด้วยการเพิ่มจำนวนคนเก็บขยะให้มากขึ้น (มีจำนวน 6 คน) แต่เนื่องจากปริมาณขยะมีจำนวนมาก พื้นที่ชุมชนก็กว้างขวาง ทำให้การดูแลเก็บกวาดขยะทำได้ไม่ทั่วถึง ยิ่งไปกว่านั้น สมาชิกในชุมชนก็ไม่ได้ระมัดระวังในการทิ้งขยะมากเท่าที่ควร หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ในระยะแรก ๆ สมาชิกในชุมชนยังไม่ได้เกิดความตระหนักในปัญหาขยะหรือปัญหาสิ่งแวดล้อมเท่าที่ควร ทำให้ในระยะแรกๆ ของการแก้ปัญหาเรื่องขยะยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร ถึงแม้คณะกรรมการชุมชนฯจะยอมเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างคนมาเก็บขยะถึง 6 คน ต่อมา คณะกรรมการชุมชนฯ นำโดยประธานกรรมการหมู่บ้าน (นายสุนทร พึ่งสุขสุนทร) ได้คิดหาวิธีจัดการกับขยะ โดยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชนด้วยการให้แต่ละซอยดูแลรักษาความสะอาดในซอยของตนเอง พร้อมทั้งริเริ่มให้สมาชิกในชุมชนมีการคัดแยกขยะก่อนส่งให้กับรถขยะของกรุงเทพฯ (มีการ recycle ขยะด้วย) ทำให้ปริมาณขยะในแต่ละซอยลดจำนวนลงเพราะได้รับการดูแลจากสมาชิกที่อาศัยในแต่ละซอยอย่างใกล้ชิด รวมทั้งการแยกขยะหรือการนำขยะบางประเภทกลับมาใช้ใหม่ (reused) ก็ยิ่งช่วยให้ปริมาณขยะลดน้อยลงไปอีก ที่สำคัญ คณะกรรมการหมู่บ้านฯ ได้ประสานความร่วมมือไปยังเขตบางกะปิ ทำให้รถขนขยะได้เข้ามาขนขยะในชุมชนตามวันเวลาที่ได้นัดหมาย จึงทำให้ปัญหาขยะของหมู่บ้านสินธร ได้รับการแก้ไขอย่างได้ผล

บทวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนเมือง

จากผลการศึกษาข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่า **“ความไว้วางใจ”** ที่สมาชิกมีต่อผู้นำ เป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของสมาชิกที่**”มีความหลากหลาย”** ทั้งในเรื่องภูมิหลัง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการศึกษา หรืออาจได้ว่าความยากในการสร้างชุมชนเมืองให้มีความเข้มแข็ง ได้แก่ ปัญหาความหลากหลายที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น การรวม

ความเชื่อ ความศรัทธา ความคิด ของคนที่มีความแตกต่างหลากหลายจึงเป็นเรื่องที่สำคัญต่อการทำงานให้ประสบความสำเร็จ ในชุมชนเมือง กรณีหมู่บ้านสินธร เมื่อผู้นำได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกแล้ว ก็จะเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ ตามมา ทำให้คณะกรรมการสามารถระดมทุนและทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมทั้งภายนอกชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากเรื่องของความไว้วางใจที่สมาชิกมีต่อผู้นำชุมชนแล้ว ยังมีประเด็นที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการบริหารงาน และความเข้มแข็งของชุมชนเมือง ซึ่งได้แก่ **“การสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างคนในชุมชน”** โดยที่คณะกรรมการชุมชนได้มีการดำเนินด้านนี้มาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการประชุมประจำเดือนที่มีทุกเดือน การรายงานผลการประชุมของคณะกรรมการและสมาชิกในชุมชนโดยใช้เสียงตามสาย ที่สามารถส่งข้อมูลข่าวสารไปยังสมาชิกในชุมชนได้อย่างทั่วถึง สิ่งเหล่านี้ ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถติดตามความเคลื่อนไหวของคณะกรรมการฯได้อย่างต่อเนื่องใกล้ชิด ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อคณะกรรมการฯ และเกิดความโปร่งใสในการทำงานของคณะกรรมการฯในโครงการต่าง ๆ เกิดเป็นการบริหารงานที่มีความเป็นธรรมาภิบาลในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ การกำหนดนโยบายของคณะกรรมการชุมชน และการยอมรับและปฏิบัติตามของสมาชิกในชุมชน จึงเกิดขึ้นได้ง่าย โดยจะเห็นได้จาก การที่สมาชิกในแต่ละซอยยอมที่จะรับอาสามาดูแลขยะในซอยของตนเอง ทำให้ปัญหาขยะลดลงอย่างรวดเร็ว สมาชิกยอมที่จะแยกขยะ และนำขยะไปใช้ซ้ำ ซึ่งก็มีผลทำให้ปริมาณขยะลดลงอย่างเห็นได้ชัด สมาชิกยอมลดจำนวนคนเก็บขยะลง (จาก 6 คน เหลือ 2 คน) เพื่อประหยัดงบประมาณให้กับคณะกรรมการชุมชน และเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาขยะด้วยตนเอง สิ่งเหล่านี้ ล้วนสะท้อนให้เห็นภาวะการมีอยู่ของทุนทางสังคม และพลังของชุมชนเมืองในการแก้ไขปัญหาให้กับชุมชนของตนเอง

ข้อค้นพบในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ได้พบว่า ปัจจัยด้านผู้นำที่มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ โปร่งใส และมีวิสัยทัศน์กว้างไกล สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งที่จำเป็นโดยเฉพาะการทำงานในเขตชุมชนเมือง เพราะวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของคนในชุมชนเมืองจะมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง มีค่านิยมที่ให้ความสำคัญด้านวัตถุ และการบริโภคเป็นหลัก ดังนั้น บนความหลากหลายของชุมชนเมือง จึงขาดบุคคลหรือกลุ่มคนที่จะเป็นศูนย์รวมจิตใจ หรือเป็นบุคคลที่สมาชิกส่วนใหญ่จะให้ความไว้วางใจได้ จึงมีน้อย ทำให้ชุมชนที่เป็นอยู่ จึงเป็นชุมชนในเชิงพื้นที่ หรือเขตการปกครองของทางการ แต่คนในชุมชนไม่มีความผูกพันใกล้ชิดกัน จึงขาดพลังในการแก้ไขปัญหาให้แก่ตนเอง ต้องพึ่งพารัฐหรือหน่วยงานภายนอกเป็นหลัก นอกจากนั้น **ความผูกพันหรือความสัมพันธ์ระหว่างกันในชุมชน บนฐานของความเข้าใจอันดี** ของสมาชิกในชุมชน ก็เป็นเรื่องที่สำคัญที่ค้นพบจากการศึกษา สิ่งเหล่านี้ได้สร้าง **พันธะความผูกพัน** ระหว่างคณะกรรมการชุมชน ที่ทุกคนจะร่วมแรงร่วมใจในการทำงานให้แก่ส่วนรวม **พันธะความผูกพัน** ระหว่างคณะกรรมการชุมชนกับสมาชิกในชุมชนที่จะให้การยอมรับและการสนับสนุนการทำงานของคณะกรรมการฯ รวมทั้งพันธะความผูกพันระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยกัน ความเข้มแข็งของชุมชนที่แสดงออกถึงพลังของทุกคนจะเห็นได้จากการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ สามารถดำเนินไปได้ด้วยมีและมีประสิทธิภาพ (การแยกขยะ การรักษาความสะอาดในแต่ละซอย) ดังนั้น รูปแบบวิธีการของการสื่อสารกันของคณะกรรมการฯและสมาชิกในชุมชนแห่งนี้ ในลักษณะของการประชุมประจำเดือนที่มีต่อเนื่องสม่ำเสมอ การทำประชาคม การถ่ายทอดเสียงตามสาย สิ่งเหล่านี้ ล้วนได้สร้าง **“ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน (understanding)”** ให้เกิดขึ้น และส่งผลให้เกิดพลัง ความเข้มแข็งแก่ชุมชนเมืองได้อย่างน่าประหลาดใจ

ข้อเสนอแนะ

1. ชุมชนควรให้ความสำคัญในการสื่อสารระหว่างกัน เพื่อสร้าง **ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน** ของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสิ่งนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของการเปิดใจให้สมาชิกได้หันหน้าเข้าหากัน เป็นการสร้างโอกาสในการร่วมปรึกษาหารือเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกัน เมื่อเกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกันแล้ว สมาชิกก็จะเริ่มมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทำให้ทุกคนสามารถ **แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้ อันจะนำไปสู่ กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน และยังรวมไปถึง การเกิดกระยวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างแข็งขันอีกด้วย** จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นรากฐานที่สำคัญที่จะทำให้สมาชิกในชุมชน สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้ (เกิดกระบวนการะเรียนรู้) สามารถให้ความร่วมมือในการดำเนินการต่าง ๆ ได้ (เกิดกระบวนการกลุ่ม) และหากชุมชนใด

สามารถสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการกลุ่มในชุมชนของตนเองได้ ชุมชนนั้นก็จะเกิดพลังในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อย่างยั่งยืน (พลังความคิด พลังปัญญา พลังทรัพยากร พลังจากแรงกาย)

2. ชุมชนควรมีกระบวนการพัฒนาและแสวงหาผู้นำที่แท้จริง คือผู้ที่สามารถสะท้อนปัญหาและความต้องการของสมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดี และเป็นผู้ที่มีจิตอาสา เสียสละเพื่อส่วนรวม มีความคิดในเชิงบวก มีความซื่อสัตย์ สุจริต โปร่งใส มีวิสัยทัศน์ มีความรอบรู้ และใฝ่รู้ มีคุณธรรม ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ชุมชนเมืองซึ่งมีลักษณะของความแตกต่างหลากหลายในทุกมิติ (เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง) จึงเป็นเหตุให้การรวมตัว รวมใจ รวมความคิด รวมแรง รวมทรัพยากร ของคนในชุมชนเมืองทำได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากคนในชุมชนเมืองขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ดังนั้น การที่จะมีบุคคล หรือกลุ่มคน ที่มีคุณลักษณะดังกล่าว ก้าวออกมาเพื่อเป็นจุดร่วมของคนหมู่มากในชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลาย จึงเป็นเรื่องที่จำเป็น ข้อเสนอแนะของการศึกษาจึงเห็นว่า การที่ชุมชนจะมีวิธีการขั้นตอนที่จะพัฒนาและแสวงหาแกนนำหรือผู้นำ ที่มีคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น และส่งเสริมให้ผู้นำได้แสดงบทบาทหน้าที่ในการที่จะรวมคน รวมใจ รวมความคิด รวมทรัพยากร เพื่อให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาตัวสมาชิกด้วยกระบวนการพัฒนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 1 (กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการกลุ่ม กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเสริมพลัง) เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

3. ชุมชนควรมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอย่างใกล้ชิด เพราะในชุมชนเมืองมีเรื่องของ กฎ ระเบียบ ขององค์กรและทางราชการเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นอันมาก ดังนั้น ถึงแม้ในบางเรื่อง ชุมชนจะสามารถดำเนินการได้เอง แต่ก็อาจจะมีบางขั้นตอนที่ต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอก ภายใต้กฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับของหน่วยงานนั้น ๆ อยู่ จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องมีการประสานการทำงานกันอย่างใกล้ชิด

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนเมืองในบริบทอื่น ๆ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องชุมชนเมืองของไทยให้กว้างขวางมากขึ้น

รายการอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

โกวิทย์ พวงงาม. (2554). *การจัดการในงานพัฒนาชุมชน*. เอกสารประกอบการเรียนการสอน พช 615. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จารุณี บัวแก้ว. (2551). *การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยระบบมาตรฐานงานชุมชน : กรณีศึกษา บ้านสวนกล้วย ตำบลบ้านส้อง อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จารุพร เพ็งสกุล. (2545). *ความคาดหวังของผู้นำชุมชนต่อบทบาทนักพัฒนาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน : พื้นที่การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต (CERCAP) ภาคใต้*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชินรัตน์ ขุนณรงค์. (2556). *กิจกรรมต่อยอดกับการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต บ้านหนองน้ำจืด ตำบลท่าพริก อำเภอเมือง จังหวัดตราด*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณรงค์เวทย์ รุ่งโรจน์ทวีศักดิ์. (2554). *การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน กรณีศึกษาสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนบ้านทับคางจำกัด ตำบลทับคาง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ตะติยา กาฬสุวรรณ์. (2545). *ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านรอบศูนย์ ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สวส).

ปรียา โสภณา และคณะ. (2553). *ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีผลต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้านชุมชนชนบท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย*. สืบค้นบทคัดย่อ เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2558, จากฐานข้อมูลเอกสารอิเล็คทรอนิกส์.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2556). *คู่มือการพิมพ์วิทยานิพนธ์*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. (2551). *การบริหารสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง*. สืบค้นบทคัดย่อ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2558, จากฐานข้อมูลเอกสารอิเล็คทรอนิกส์.

ฤทัยรัตน์ รัตนสร้อย. (2552). *พลวัตทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านจำรุง ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2555). *โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขความเลื่อมล้ำทางสังคมในกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร.

สมบูรณ์ ธรรมลังกา. (2556). *รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย*. สืบค้นบทคัดย่อ เมื่อวันที่ 10 มกราคม 2558, จากฐานข้อมูลเอกสารอิเล็คทรอนิกส์.

ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. (2551). *การบริหารสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง*. สืบค้นบทคัดย่อ เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2558, จากฐานข้อมูลเอกสารอิเล็คทรอนิกส์.

วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา

ปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ
Factor that affect the fitness of the elderly

ศรีตรัง จันทร์เที่ยง[41]

Abstract

Factors that affect the fitness of the elderly group. With the purpose to study the pat Research which affect the exercise of the elderly group. Sample used in the study are a group of elderly people to exercise, within a number of park including 5 Lumpini Park , Vajirabenjatut Park, Saree Thai Park , Thailand Garden 80 years to honor his Majesty and Nawaminpirom Park in Bangkok. Tools used in the study is a questionnaire in order to collect the data. Statistical data analysis with SPSS programs by analyzing the average values percent standard deviation t-test and analysis of variance (ANOVA) one-way in the statistical significance level 0.05 study results are as follow.

Sample, mainly female, age 71-8- years for a Bachelor's degree at most point. Marital with revenues lower than 10,000 baht and the current career civil sevvants pension, most by factors that affect the fitness of the elderly group. Factor that affect the fitness of the elderly group, found that respondents have the opinion that (X = 3.90) affects most services. The second is the place (X = 3.81) and individual (X = 3.64) and the device (X = 3.54)

The suggestion is that all sectors should give priority to the elderly. In order to develop. The potential of the elderly. To reduce the problem of the elderly is going to happen. Seniors are able to live by their own values. And build the self-esteem. And to make a good quality of life further.

Keywords : Exercise, Elderly People

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มผู้สูงอายุที่ไปออกกำลังกายภายในสวนสาธารณะจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ สวนลุมพินี สวน วชิรเบญจทัศ สวนเสรีไทย สวนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสวนนวมินทร์ภิรมย์ ในเขตกรุงเทพมหานคร เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสอบถามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วยโปรแกรม SPSS โดยการวิเคราะห์ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน t-test และการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (ANOVA) ในระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ผลการศึกษามีดังนี้

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 71-80 ปี การศึกษาระดับปริญญาตรีมากที่สุด สถานภาพสมรส มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท และอาชีพปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญมากที่สุด โดยปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ ปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่าด้านบริการ (X = 3.90) มีผลต่อการใช้บริการมากที่สุด รองลงมาคือด้านสถานที่ (X = 3.81) ด้านบุคคล (X = 3.64) และด้านอุปกรณ์ (X = 3.54)

[41] นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ข้อเสนอแนะ คือ ทุกภาคส่วนที่มีเกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้สูงอายุ ในการที่จะพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ เพื่อลดปัญหาของกลุ่มผู้สูงอายุที่จะเกิดขึ้น ให้ผู้สูงอายุสามารถที่จะดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองอย่างมีคุณค่า และสร้างให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง พร้อมทั้งการทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

คำสำคัญ : การออกกำลังกาย, ผู้สูงอายุ

บทนำ

การพัฒนาของประเทศไทยในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม เทคโนโลยี และการสาธารณสุขอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ความร่วมมือกันของภาคประชาชน หน่วยงานรัฐและเอกชน เพื่อมุ่งหวังให้ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้าเทียบเท่านานาอารยประเทศ ประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนาที่มีประชากรที่ถือเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญในการขับเคลื่อนประเทศไทยให้พัฒนา ประเทศไทยมีจำนวนประชากรเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากข้อมูลสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ในปี พ.ศ.2556 ประเทศไทยมีจำนวนประชากรผู้สูงอายุสูงถึง 9.6 ล้านคน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 14 ของประชากรทั้งหมด

ในประเทศไทยผู้สูงอายุยังคงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทย กล่าวคือ เป็นบุคคลที่ให้คำแนะนำ คำปรึกษาแก่ลูกหลาน เนื่องจากประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตที่มีมานาน ไม่เพียงแต่การให้คำแนะนำหรือคำปรึกษา ผู้สูงอายุยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไทยในอนาคต ที่กลุ่มผู้สูงอายุจะกลายเป็นสมาชิกกลุ่มใหญ่ของสังคม ในราวปี พ.ศ. 2548 ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ จากการที่จำนวนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด และยังได้มีการคาดการณ์ถึงจำนวนประชาผู้สูงอายุใน 10-20 ปีข้างหน้าหรือในราวปี พ.ศ.2564 ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ ปัจจุบันภาครัฐได้ตระหนักดีถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากการจัดตั้งกลุ่ม หน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆ เพื่อร่วมมือกันในการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยมีการวางมาตรการและการวางนโยบายในด้านต่างๆ อาทิเช่น การจัดทำแผนผู้สูงอายุแห่งชาติขึ้น เพื่อเตรียมการรับมือกับสังคมผู้สูงอายุ ณ ปัจจุบันการจัดทำแผนดังกล่าวมีการประกาศใช้ฉบับที่ 2 แล้ว เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2545 โดยมีใจความสำคัญของแผนที่ต้องการปรับเปลี่ยนทัศนคติในการมองกลุ่มผู้สูงอายุว่าเป็นกลุ่มวัยที่มีปัญหาต่อสังคมไปสู่การมองผู้สูงอายุในฐานะบุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคม เป็นกลุ่มวัยที่สามารถดำเนินชีวิตด้วยตนเองได้อย่างมีศักยภาพ มีคุณภาพชีวิตและหลักประกันที่ดี รวมไปถึงการกำหนดภารกิจหน้าที่ต่อกลุ่มผู้สูงอายุอย่างบูรณาการ กล่าวคือ ปัญหาของกลุ่มผู้สูงอายุต้องไม่ใช่ภาระหน้าที่ของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเท่านั้น หากแต่ต้องเป็นการมีส่วนรวมของประชาชน ครอบครัว ชุมชน องค์กรภาครัฐและเอกชน ในการที่จะเข้ามามีบทบาทร่วมกันเพื่อทำการพัฒนาโครงสร้างทางสังคมของประเทศไทย โดยเป็นการดำเนินการที่เน้นในเรื่องการจัดสวัสดิการให้กับกลุ่มผู้สูงอายุด้านต่างๆ เช่น การสนับสนุนเบี้ยยังชีพ การจัดตั้งกองทุนผู้สูงอายุ และการจัดบริการระบบบริการสุขภาพและสวัสดิการด้านสุขภาพให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม กรุงเทพมหานครจัดเป็นเขตการปกครองหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญของประเทศ เนื่องด้วยเป็นเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางของความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศ และมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น รวมทั้งมีการพัฒนาเพื่อให้เป็นชุมชนเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน โดยมีการพัฒนาชุมชนเมืองในหลายพื้นที่ การสร้างให้เกิดกิจกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุ เช่น การจัดสถานที่ในการออกกำลังกาย ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวสร้างให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ ที่มีความสอดคล้องกับแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 ที่มุ่งหวังให้ผู้สูงอายุอยู่ในฐานะบุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคม และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

กิจกรรมการออกกำลังกายเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อทุกเพศทุกวัยรวมไปถึงผู้สูงอายุ ปัจจุบันเราพบว่าประชากรของประเทศต้องประสบกับปัญหามลภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว ทำให้กรุงเทพมหานครแหล่งเห็นความสำคัญของปัญหาดังจะเห็นได้จากการจัดทำนโยบายด้านต่างๆ ของกรุงเทพมหานครขึ้น เพื่อดูแลพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเมืองด้วยการสร้างสวัสดิการทางสังคมเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีการดำรงชีพอย่างเป็นสุข กรุงเทพมหานครจึงมีนโยบายในการเพิ่มพื้นที่สีเขียวขึ้นในจำนวนร้อยละ 30 ทั่วกรุงเทพมหานคร หรือราว 3,000 ไร่ โดยจัดให้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ของกรุงเทพมหานครที่รกร้างเป็นสวนสาธารณะ สวนหย่อม และสวนชุมชน สวนสาธารณะจัดเป็นพื้นที่โล่งที่มีการจัดภูมิทัศน์ให้เกิดความสวยงามเพื่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น มีสนามหญ้า สระน้ำ ที่นั่งพักผ่อน มีต้นไม้หลากหลายชนิด เป็นที่ผ่อน

คลายความเมื่อยล้า เป็นที่เพิ่มความสดชื่น เป็นที่สร้างสรรค์ความคิดและเป็นที่ออกกำลังกาย เล่นกีฬา เดินเที่ยวเล่นสำหรับประชาชนทุกเพศทุกวัย จากข้อมูลสถิติของกลุ่มงานวิชาการสวนและต้นไม้ สำนักงานสวนสาธารณะ สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร พบว่า มีสวนสาธารณะในกรุงเทพมหานครที่อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักสิ่งแวดล้อมและสำนักงานเขตต่างๆ จำนวน 5,706 แห่ง โดยแยกเป็น 7 ประเภท อันได้แก่ สวนหย่อมขนาดเล็ก สวนหมู่บ้าน สวนชุมชน สวนระดับย่าน สวนระดับเมือง สวนถนน และสวนเฉพาะทาง ในประเทศไทยสวนสาธารณะได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จากประชากรทุกเพศทุกวัย รวมทั้งผู้สูงอายุในการเลือกไปออกกำลังกายที่สวนสาธารณะ

จากข้างต้นจึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของผู้สูงอายุ ว่าสาเหตุใดผู้สูงอายุจึงเลือกที่จะมาออกกำลังกายที่สวนสาธารณะ โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในสวนสาธารณะของกรุงเทพมหานคร โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์และข้อมูลที่สำคัญในการที่จะพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ และการบริหารจัดการสวนสาธารณะในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเก็บข้อมูลการวิจัยภายในสวนสาธารณะที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานสวนสาธารณะ สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหาคร จำนวน 5 แห่ง อันได้แก่ สวนลุมพินี สวนวชิรเบญจทัศ สวนเสรีไทย สวนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสวนนวมินทร์ภิรมย์

1. ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มผู้สูงอายุที่ไปออกกำลังกายที่สวนสวนสาธารณะกรุงเทพมหานคร
2. ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย
   2.1 ข้อมูลประชากรของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ
   2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Reseach) โดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยว และการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร (Population) ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ กลุ่มผู้สูงอายุที่มาใช้บริการสวนสาธารณะในกรุงเทพมหานคร จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ สวนลุมพินี สวนวชิรเบญจทัศ สวนเสรีไทย สวนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สวนนวมินทร์ภิรมย์

1.2 กลุ่มตัวอย่าง (Target) ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน จากสวนสาธารณะจำนวน 5 แห่ง แห่งละ 20 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นจากข้อมูลแนวคิด ทฤษฎีงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม โดยแบ่งเป็น

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุที่ไปออกกำลังกายในสวนสาธารณะจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ ได้แก่ สวนลุมพินี สวนวชิรเบญจทัศ สวนเสรีไทย สวนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สวนนวมินทร์ภิรมย์ ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับ เพศ อายุ การศึกษา และสถานภาพ

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามที่เกี่ยวปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของผู้สูงอายุ ที่ไปออกกำลังกายภายในสวนสาธารณะจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ ได้แก่ สวนลุมพินี สวนวชิรเบญจทัศ สวนเสรีไทย สวนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สวนนวมินทร์ภิรมย์

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเก็บข้อมูลการวิจัยภายในสวนสาธารณะที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานสวนสาธารณะ สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหาคร จำนวน 5 แห่ง อันได้แก่ สวนลุมพินี สวนวชิรเบญจทัศ สวนเสรีไทย สวนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สวนนวมินทร์ภิรมย์

1. ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มผู้สูงอายุที่ไปออกกำลังกายที่สวนสวนสาธารณะกรุงเทพมหานคร
2. ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย
   2.1 ข้อมูลประชากรของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ
   2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย โดยผู้วิจัยนำแบบสอบถามแจกให้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยที่เป็นผู้สูงอายุที่ไปออกกำลังกายที่สวนสาธารณะจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ สวนลุมพินี สวนวชิรเบญจทัศ สวนเสรีไทย สวนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสวนนวมินทร์ภิรมย์ จำนวน 100 ชุด

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ดังนี้

1. การหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาของแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้อง เพื่อจะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม
2. การวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรม SPSS

ผลการศึกษาวิจัย

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 71-80 ปี การศึกษาระดับปริญญาตรีมากที่สุด สถานภาพสมรส มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท และอาชีพปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญมากที่สุด โดยปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ ปัจจัยที่มีผลต่อการออกกำลังกายของกลุ่มผู้สูงอายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่าด้านบริการ (ค่าเฉลี่ย = 3.90) มีผลต่อการใช้บริการมากที่สุด รองลงมาคือด้านสถานที่ (ค่าเฉลี่ย = 3.81) ด้านบุคคล (ค่าเฉลี่ย = 3.64) และด้านอุปกรณ์ (ค่าเฉลี่ย = 3.54)

รายการอ้างอิง

ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. (2555). *ชุมชนศึกษา*. กรุงเทพฯ: แอคทีฟพริ้นท์.

ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. (2556). *ชุมชน*. สงขลา: นำศิลป์โฆษณา.

ปราณี รามสูตร, และ จำรัส ด้วงสุวรรณ. (2545). *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาคน*. กรุงเทพฯ: ธนะการพิมพ์.

ประสิทธิ์ ทองอุ่น. (2542). *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน*. กรุงเทพฯ: เธิร์ดเวฟเอ็ดดูเคชั่น.

ฉลอง ภิรมย์รัตน์. กระบวนการกลุ่ม. ภูเก็ต: วิทยาลัยครูภูเก็ต, 2521.

วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ฉัตรศุภกุล. *กระบวนการกลุ่ม (ศึกษา 325)*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

จิรทิพย์ เทวกุล. (2550). *แนวทางการออกแบบและพัฒนาสวนสาธารณะแบบยั่งยืนในกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาการออกแบบสวนสาธารณะในพื้นที่ว่างเว้นจากการใช้งานโรงงานยาสูบ*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กนกกาญจน์ ตู้จินดา. (2552). *ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกใช้บริการสวนสาธารณะของประชาชนในกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปวิช ศรีละมุล. (2552). *แนวทางการกำหนดพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุในสวนสาธารณะระดับชุมชนเพื่อใช้เป็นข้อพิจารณาในการออกแบบ*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม.

ยุภาภรณ์ ไพรบูลย์. (2551). *กระบวนการกลุ่มและพฤติกรรมรวมหมู่จลาจล ศึกษากรณีศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 8 จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะรัฐศาสตร์, สาขาวิชาสังคมวิทยา.

คำหล้า นาคะวงศ์. (2545). *การศึกษากระบวนการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตระดับการพัฒนาผลงานดี (จังหวัดหนองคายและอุดรธานี)*. สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา กรณีศึกษา: ผู้ปกครองระดับชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่ง ปีการศึกษา 2558 โรงเรียนเซนต์คาร์เบรียล

Parental Participation in Education Management : The Parents of the First Grade Students 2015 of Saint Gabriel School.

จิตตกุล วิไลจิตต์[42]

Abstract

The purposes of this research were to 1) study level of parental participation in education management and 2) study the model of parental participation in education management of Saint Gabriel School, Primary the First, Semester 2015. The sample consisted of 196 parents. The roles of participation were comprised of 4 dimensions: 1) technical dimension 2) students' activity dimension 3) general administration dimension 4) communities' relation dimension. The result shown that the parents' participation in financial resources is the most relevant in the participation of parents in this school.

Keywords : Participation, Education

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา 2) เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามเพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วม รูปแบบการมีส่วนร่วม พร้อมสอบถามความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากลุ่มตัวอย่าง ในปีการศึกษา 2558 จำนวน 196 คน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติหาค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

บทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา มี 4 มิติ ประกอบด้วย 1) ด้านวิชาการ ได้แก่ การติดต่อสื่อสารกับครูประจำชั้นเพื่อรับทราบข้อมูล รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการทำหน้าที่เป็นวิทยากรพิเศษ และจัดทำเอกสารประกอบการศึกษาของนักเรียน 2) ด้านกิจการนักเรียน ได้แก่ การร่วมเป็นผู้อุปถัมภ์กิจกรรมของโรงเรียน และร่วมสอดส่องดูแลความประพฤติของนักเรียน 3) ด้านบริหารงานทั่วไป ได้แก่ การร่วมเป็นคณะกรรมการ หรือจัดหางบประมาณมาสนับสนุนการดำเนินงานของห้องเรียน 4) ด้านความสัมพันธ์ชุมชน ได้แก่ การร่วมประชาสัมพันธ์ข่าวสารของทางโรงเรียน ผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดศึกษามีความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาของนักเรียนในระดับมาก

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม, การศึกษา

[42] นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์คลีนิก ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ภายใต้การพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์ การพัฒนาประเทศไทยให้มีความพร้อมในการแข่งขันในเวทีโลกนั้น จะต้องเพิ่มคุณภาพของคนให้มีศักยภาพในการผลิตเพื่อการแข่งขันให้ได้ซึ่งการลงทุนทางการศึกษาเท่านั้นที่จะช่วยพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน แต่กระบวนการลงทุนทางการศึกษาเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ใช้ทุนจำนวนมหาศาลและรูปแบบหลากหลายภาครัฐเองซึ่งเป็น องค์การหลักที่มารับภาระในการลงทุนการศึกษาที่มีข้อจำกัดด้านงบประมาณการจัดการศึกษา และไม่มีหน่วยงานใดที่สามารถแบกรับภารกิจทั้งหมดและตอบสนองความต้องการด้านการเรียนรู้อันหลากหลายของชุมชนได้ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นหลักสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญ และเป็นประเด็นหลักที่สังคมไทยให้ความสำคัญเพื่อพัฒนาการเมืองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามหลักธรรมาภิบาล ที่สถานศึกษาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน รับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจนั้น ได้ถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ใน มาตรา 87 ที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ร่วมตัดสินใจและตรวจสอบทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองทุกด้านตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2553 : 14-25) ตามที่กฎหมายบัญญัติถึงเรื่องการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมี ส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในมาตรา 289 ที่ว่า “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2550 : 155) จากการที่รัฐธรรมนูญบัญญัติดังที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาประเทศและท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องนอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้เน้นให้ทุกส่วนของสังคม คือ บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพราะ ผลจากการเกิดความเปลี่ยนแปลงของโลกในทุก ๆ ด้านในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้มีผลกระทบต่อสภาวะความเจริญเติบโตทั้งทางด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการศึกษา และทุกคนเห็นพ้องต้องกัน ที่จะต้องมีการเร่งปรับปรุงแก้ไข โดยเฉพาะด้านคุณภาพการจัดการศึกษา จึงได้ดำเนินการปฏิรูปการศึกษาขึ้น เพื่อให้การศึกษาของประเทศไทยมีศักยภาพและมีพลังเพียงพอ ในการที่จะพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ชุมชน เอกชน และองค์กรต่าง ๆ มาร่วมมือกันอย่างจริงจัง

การจัดการศึกษาในปัจจุบันตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มีเป้าหมายที่สำคัญคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดองค์ความรู้ทางความคิด สามารถแก้ปัญหาและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยยึดหลักการจัดการศึกษาในมาตรา 8 (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มาตรา 9 (1) และ (2) ให้การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษามีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กอปรกับมาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยากรต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนชุมชนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนาระหว่างชุมชน และมาตรา 39 ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการทั้งทางด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง ทั้งนี้ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทำหน้าที่กำกับและส่งเสริม สนับสนุนกิจการของสถานศึกษา (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2547, น. 6-26) และแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2552- 2559) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 “ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน ประชาชน ประชาสังคม และทุกส่วนของ

สังคมในการบริหารจัดการศึกษา และสนับสนุนส่งเสริมการศึกษา" จึงอาจกล่าวได้ว่า สถานศึกษากับชุมชนมีความสำคัญในการที่จะต้องร่วมมือกันในการจัดการศึกษา ชุมชนจะต้องถือว่าสถานศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ที่จะต้องให้การเอาใจใส่ดูแลและสนับสนุน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีการประสานความร่วมมือในการจัดการศึกษา ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการศึกษาให้มีความหลากหลาย มีความเหมาะสม สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากร และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและท้องถิ่น ที่เอื้อต่อการเรียนรู้มาบริหารจัดการให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และท้องถิ่นให้มากที่สุด

ดังนั้น จึงถือเป็นความจำเป็นและภาระหน้าที่ของสถานศึกษาที่ต้องมีการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผลจากการจัดการศึกษาทั้งด้าน การบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไป ตามแนวปฏิรูปการศึกษา สนองตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ .ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 58 (2) ให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สินและทรัพยากรอื่นให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น

อย่างไรก็ตามในการจัดการศึกษาในอนาคต ต้องเป็นการจัดการศึกษาสำหรับ คนทั้งมวล (Education for All) และให้สังคมทั้งมวลเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education) การศึกษาไม่ใช่เรื่องของครู โรงเรียนหรือกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น แต่ทุกส่วนของสังคมต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (ประเวศ วะสี, 2539, น. 7-10, อ้างถึงใน กิ่งกาญจน์ ชมอินทร์, 2549, น. 2) สำหรับแนวทางการจัดการศึกษาในปัจจุบัน รัฐบาลต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการศึกษา ให้ชุมชนและผู้ด้อยโอกาสใกล้ชิดกับการจัดการศึกษาของสถานศึกษา โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในท้องถิ่น ที่ต้องมีความหลากหลาย สนองตามศักยภาพของบุคคล สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นมากที่สุด ทั้งนี้ เน้นให้ชุมชนได้เข้ามาบริหารจัดการร่วมกับสถานศึกษาทั้งด้านกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ สติปัญญาและมวลประสบการณ์อันมีคุณค่าของแต่ละคน โดยถือว่าบุคคลในชุมชนอันประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง ประชาชน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ มาร่วมกันรับผิดชอบ และมีพันธกิจร่วมกันในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ สอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชนและท้องถิ่น และมีความทันสมัยทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคที่มีความก้าวหน้าทาง ด้านเทคโนโลยีและวิทยาการที่ทันสมัย แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ต้องอยู่ในความพอดีพอเพียงโดยยึดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักในการดำรงชีวิตด้วย

จากเหตุผลและความสำคัญของปัญหา ตามแนวคิดการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ .ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 5 มาตรา 39 ประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารงาน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ซึ่งการบริหารงานทั้ง 4 ด้านนี้ สอดคล้องกับแนวทางการกระจายอำนาจโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน และเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศึกษาเป็นหลัก จึงมีความสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ตามแนวทางการบริหารงานทั้ง 4 ด้าน ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาเห็นว่า ในปัจจุบันการจัดกระบวนการเรียนรู้ ยังต้องมีการปรับปรุงแก้ไข ส่งเสริม และพัฒนาให้มีการปฏิรูปอย่างเต็มที่และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากชุมชน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น และบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ เสมือนเป็นหุ้นส่วนซึ่งกันและกันโดยสถานศึกษาต้องให้ความสะดวกและให้การบริการแก่ชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีหน้าที่กำกับ ดูแล และประเมินคุณภาพการศึกษาในทุก ๆ ด้าน ตามความต้องการอย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับหมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา มาตรา 50 (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2547, น. 30) จึงถือเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่สถานศึกษากับชุมชนจะต้องให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันในการจัดการศึกษาเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเซนต์คาร์เบรียล สามเสน กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาในแต่ละด้าน ว่าผู้ปกครองมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด และมีความแตกต่างกันในด้านใดบ้าง รวมทั้งศึกษาปัญหา ข้อเสนอแนะและแนวทางการปรับปรุงการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองระดับชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่ง โรงเรียนเซนต์คาร์เบรียล สามเสน กรุงเทพมหานคร ซึ่งผลจากการวิจัยที่ได้สามารถนำไปพัฒนาการจัดการการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในปีการศึกษาต่อไปและเพื่อให้ผู้บริหารของโรงเรียนใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไป

คำถามในการศึกษา

ผู้ปกครองสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของนักเรียนได้มากน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาโรงเรียน
2. เพื่อศึกษาปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาโรงเรียน

สมมติฐานการวิจัย

1. ผู้ปกครองที่มีเพศแตกต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินการแตกต่างกัน
2. ผู้ปกครองที่มีอายุแตกต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินการแตกต่างกัน
3. ผู้ปกครองที่มีรายได้แตกต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินการแตกต่างกัน

วิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยปริมาณ โดยใช้วิธีดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจผ่านแบบสอบถาม

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้ปกครองนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในปีการศึกษา 2558 ของโรงเรียนเซนคาร์เบรียล รวมประชากรทั้งสิ้น จำนวน 400 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างตามตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน กำหนดให้สัดส่วนของลักษณะที่สนใจในประชากร เท่ากับ .05 และระดับความเชื่อมั่น 95% ความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 จากประชากรกลุ่มผู้ปกครอง จำนวน 196 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามมีขั้นตอนการสร้างคือ การศึกษาจากหนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัย ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ เป็นแบบสอบถามเพื่อสำรวจ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ผู้ศึกษานำมาสร้างแบบสอบถามประกอบด้วย

ตอนที่ 1 เกี่ยวกับสถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน อาชีพ

ตอนที่ 2 สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมและปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ในด้านการตัดสินใจ การปฏิบัติการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ให้สอดคล้องกับ ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไปลักษณะของแบบสอบถาม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ

ตอนที่ 3 สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอและแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคลากร และด้านการบริหาทั่วไป โดยแบบสอบถามเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลโดยชี้แจง และผู้ปกครองผู้เรียน ทราบถึงความเป็นมาและเหตุผลของการทำวิจัย และขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลักษณะของการใช้แบบสอบถาม และขอความร่วมมือในการกรอกแบบสอบถามตามความเป็นจริง พร้อมทั้งส่งแบบสอบถามกลับถึงผู้ประเมิน ซึ่งได้รับแบบสอบถามกลับคืนมาทั้งหมด คิดเป็นร้อยละ 100

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และหาค่าความเชื่อมั่น

กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษา ที่ผู้ศึกษาต้องการศึกษาลักษณะของการมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเซนต์คาร์เบรียล โดยผู้ศึกษามีข้อสันนิษฐานว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย 1) ลักษณะของการสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน คือ ด้านวิชาการ ด้านกิจการนักเรียน ด้านบริหารงานทั่วไป และด้านความสัมพันธ์กับชุมชน คือ การเข้าร่วมวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตามและประเมินผล

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสาระสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม หรือในด้านอื่น ๆไม่ว่าจะเป็นระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่นและระดับชุมชน มิใช่ของใหม่แต่เป็นเรื่องที่พยายามทำกันมาหลายทศวรรษแล้ว (ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, 2557, น. 117)

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นคำที่นิยมใช้กันมากทั้งในระดับวิชาการและระดับปฏิบัติ โดยได้ถูกนำมาใช้ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เป็นต้นมา มีผู้ที่ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้มากมายหลากหลาย แตกต่างกันไปตามประสบการณ์และความเข้าใจของแต่ละบุคคล

ในความหมายของ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2553) กล่าวว่า การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการคบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้ จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้ สติปัญญาและความสามรถในการตัดสินใจ กำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ และเป้าหมายในเวลาเดียวกัน

ซึ่งสามารถสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ 2 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนา โดยใช้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมกันศึกษาปัญหา ร่วมวางแผน การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การรับผลประโยชน์จากการพัฒนา การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรม อันมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน 2) ในลักษณะความหมายทางการเมือง ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของประชาชนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มแล้วยังมีการเปลี่ยนแปลงกลไกพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาของประชาชน ที่มีบทบาทหลักเน้นการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาสู่การวางแผนส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ชื่นชมมีอิสระ มีอำนาจทางการเมืองในการบริหารและต่อรองรัฐในการจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วยตนเอง โดยเนื้อแท้หวังผลการมีส่วนร่วมและพลังแห่งความร่วมมือร่วมใจ

ในความหมายของ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534, น. 17) กล่าวว่า สาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และพร้อมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นแนวคิดทางยุทธศาสตร์ตามหลักของการพัฒนาชุมชน คือ การทำให้เกิดความศรัทธาในตัวเอง ความเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้สึกเป็นเจ้าของ

1. รูปแบบของการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ (1981) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 3 ประการ ตามลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังนี้

- การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน การรวมกลุ่มของชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน

- การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

- การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช้ผู้แทนของประชาชน อาจเป็นสถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชานมีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

2. กระบวนการมีส่วนร่วม

อเนก นาคะบุตร (2545, น. 36-37) กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการที่สำคัญ เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมด้วยพลังประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งสรุปได้ว่ามีอยู่ 5 ร่วมคือ

- การเรียนรู้ร่วมกัน กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดขึ้นทั้งกับคนในชะตากรรมเดียวกันหรือคนที่แตกต่างหลากหลาย แต่มีความสนใจร่วมกัน เช่น เรื่องรัฐธรรมนูญ เรื่องธุรกิจชุมชน เรื่องของแผนชุมชน

- ร่วมตัดสินใจในการสร้างวิสัยทัศน์ สร้างทิศทางร่วมกัน ค้นหาคุณค่า ค้นหาผู้ที่ไม่เป็นทางการ ร่วมกันตัดสินใจถึงแนวโน้มในอนาคต ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างวิสัยทัศน์ที่เป็นชะตากรรมร่วมกัน

- ร่วมลงมือปฏิบัติการ เพื่อก่อให้เกิดการกระทำกิจกรรมสาธารณะ การร่วมกันในภาคปฏิบัติจะนำไปสู่การเรียนรู้ที่แท้จริง เพราะในการเรียนรู้ต้องผ่านประสบการณ์จริง ซึ่งจะได้ถึงบทเรียน ได้มาซึ่งการเรียนรู้การจัดองค์กร เกิดกระบวนการอาสาสมัคร เกิดการเรียนรู้ที่จะขยายผลเมื่อได้พบปัจจัยความสำเร็จ และที่สำคัญได้มีการเพิ่มมูลค่าและคุณค่าเพิ่มจากทุนทางสังคมที่ได้รับจากการค้นพบ

- ร่วมเป็นผู้รับผลประโยชน์โดยเฉพาะการได้รับผลประโยชน์อย่างทั่วถึงของกลุ่มคนยากจน คนด้อยโอกาส

- ร่วมสรุปบทเรียนโดยเกิดการตรวจสอบจากเวทีสาธารณะมีการค้นหาความสำเร็จที่ดีงามเพื่อขยายผลสู่ชุมชนข้างเคียง

3. แนวทางการมีส่วนร่วมและลักษณะการมีส่วนร่วม

พงษ์ไพบูลย์ ศิลาวราเวทย์ (2542, น. 434) ได้กล่าวว่า แนวทางของการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถสรุปได้ 4 แนวทาง ดังนี้

- การมีส่วนร่วมของประชาชนในการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหา เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด จะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และสามารถตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของประชาชนได้อย่างดีที่สุด

- การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เนื่องจากปัญหาและความต้องการที่เกิดขึ้นในชุมชน ประชาชนจึงรู้ดีว่าจะจัดการกับปัญหาย่างไร การเข้าไปของนักพัฒนาอาจจะช่วยได้ในการลำดับขั้นตอนเท่านั้น ส่วนการทำแผนและการดำเนินงานเป็นเรื่องของประชาชนในชุมชนเอง

- การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน ในการดำเนินการโครงการเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ มีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากร ทั้งภายในและภายนอกชุมชน สมาชิกในชุมชนจึงต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่ามากที่สุด

- การมีส่วนร่วมในการติดตามผลและประเมินผล การมีส่วนร่วมในการติดตามผลและการประเมินผลนี้ จะทำให้ประชาชนได้ทราบว่าผลงานที่ตัวเองดำเนินการไปนั้นได้รับผลดีหรือได้รับประโยชน์มาก หรือน้อยเพียงไรซึ่งสามารถนำไปใช้ในการวางแผนแก้ไขปัญหาในโอกาสต่อ ๆ ไป

ลักษณะการมีส่วนร่วม ได้สรุปไว้ดังนี้

- การสนับสนุนทรัพยากร คือการสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยทำกิจกรรม คือการเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตาม และประเมินผล

- อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือเป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ที่มีลักษณะการมีส่วนร่วมแสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วม โดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชน เป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นบางส่วนเพราะหลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจ ทางออกที่ควรเป็นคือการเสริมสร้างพลังอำนาจ

แนวคิดการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรม ตั้งแต่ การศึกษาปัญหา การวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการประเมินร่วมกัน เพื่อขับเคลื่อนให้กิจกรรมนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม คือ หลักร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ

การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่าย นับตั้งแต่การแสดงความคิดเห็น การวางแผน การดำเนินการและการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการควบคุม กำกับ ติดตามและประเมินผล เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งสามารถทำได้ทั้งทางตรง คือ ร่วมเป็นคณะทำงานและทางอ้อมร่วมวางแนวทาง นโยบาย

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (เอกสารอบรมผู้นำการเปลี่ยนแปลงสำหรับผู้บริหาร, 2550, น. 88-90) ได้เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยสถานศึกษาสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนจัดสร้างหลักสูตรสถานศึกษา และกำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา

2. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครองและชุมชนเป็นยุทธศาสตร์ที่จำเป็นอย่างยิ่ง ผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษาควรระลึกถึง ซึ่งมีหลัก 10 ประการ คือ 1) สร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อชุมชน 2) ฝึกให้เป็นคนใจกว้างและมีจิตสาธารณะ 3) ตระหนักในสิ่งที่จำเป็นและขาดแคลน ไม่วางเฉย ทุกอย่างทำได้หากตั้งใจทำ 4) ต้องหมั่นสร้างและปรุงแต่งตนเองให้เป็นบุคคลที่มีเสน่ห์เป็นที่ชื่นชมศรัทธาของชุมชนและเพื่อร่วมงาน 5) อ่อนน้อมถ่อมตน วางตัวเรียบง่าย อยู่กับชุมชนและเพื่อนร่วมงานได้ทุกเวลา 6) หลีกเลี่ยงการโต้แย้งที่ไร้เหตุผล พัฒนาทักษะการประนีประนอม 7) ให้การต้อนรับชุมชนด้วยบรรยากาศมิตรภาพ 8) พัฒนาเทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนให้ลึกซึ้ง เพื่อสำรวจจุดเด่น จุดด้อย เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนา 9) หมั่นแสวงหาแหล่งงบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ จากหน่วยงาน บริษัท ห้าง ร้านค้า โดยใช้โครงการที่มีประสิทธิภาพ 10) สร้างและพัฒนาค่านิยมการสร้างสัมพันธภาพกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

3. บทบาทของชุมชนในการทีส่วนร่วมจัดการศึกษา มีดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา 2) การกำหนดนโยบาย เป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา 3) การประชาสัมพันธ์ สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา 4) การเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรและบุคลากรในการจัดการศึกษา และ 5) การตรวจสอบการจัดการศึกษา

4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ควรดำเนินการ ดังนี้ 1) สำรวจความต้องการ การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน 2) การกำหนดมาตรฐานของสถานศึกษา 3) การวางแผนพัฒนาสถานศึกษาตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ 4) กิจกรรมการปฏิบัติ คือ แนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ 5) การประเมินผล คือ การประเมินแนวทางปฏิบัติ และ 6) การสรุปผลการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกัน

การมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนในการจัดการศึกษา นับเป็นกระบวนการที่สำคัญ ที่จะช่วยพัฒนาการศึกษาให้ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น โดยเฉพาะในโรงเรียนขนาดเล็ก หากชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรการศึกษา รวมถึงการเชิญผู้ปกครองที่มีความรู้และมีเวลาว่างมาเป็นครูพ่อครูแม่ให้ความรู้ด้านวิชาการ ด้านภูมิปัญญากับบุตรหลาน ย่อมเกิดผลดีทั้งต่อโรงเรียนที่ได้บุคลากรเพิ่ม ส่วนผู้ปกครองย่อมภาคภูมิใจที่ได้สอนบุตรหลานในโรงเรียน รวมถึงนักเรียนที่จะมีความเคารพและนับถือในตัวผู้ปกครองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุนชม

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้กลุ่มตัวอย่าง ผู้ปกครองนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในปีการศึกษา 2558 ของโรงเรียนเซนคาร์เบรียล จำนวน 400 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างตามตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน กำหนดให้สัดส่วนของลักษณะที่สนใจในประชากร เท่ากับ .05 และระดับความเชื่อมั่น 95% ความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 จากประชากรกลุ่มผู้ปกครอง จำนวน 196 คน

วิธีการศึกษาและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา กรณีศึกษา ผู้ปกครองระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2558 โรงเรียนเซนต์คาร์เบรียล กรุงเทพฯ” เป็นการศึกษา การวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจผ่านแบบสอบถาม โดยผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ปกครองของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2558

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม ที่ผู้ทำการศึกษาสร้างและพัฒนาขึ้นตามกรอบแนวคิดลักษณะการมีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่าง มีขั้นตอนการสร้างคือ การศึกษาจากหนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัย ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ รวมทั้งเป็นแบบสอบถามเพื่อสำรวจความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา โดยแบบสอบถามประกอบด้วย ส่วนที่ 1 เกี่ยวกับสถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน อาชีพ ส่วนที่ 2 สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมและปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ในด้านการตัดสินใจ การปฏิบัติการ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ให้สอดคล้องกับ ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไปลักษณะของแบบสอบถาม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ส่วนที่ 3 สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอและแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคลากร และด้านการบริหาทั่วไป โดยแบบสอบถามเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended)

ผลการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ด้วยคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมการวิเคราะห์ข้อมูล สำเร็จรูปทางสถิต โดยให้คะแนนของคำตอบแต่ละข้อตามเกณฑ์ ต่อไปนี้

มีส่วนร่วมส่วนมากที่สุด	คะแนน	5	คะแนน
มีส่วนร่วมส่วนมาก	คะแนน	4	คะแนน
มีส่วนร่วมส่วนปานกลาง	คะแนน	3	คะแนน
มีส่วนร่วมส่วนน้อย	คะแนน	2	คะแนน
มีส่วนร่วมส่วนน้อยที่สุด	คะแนน	1	คะแนน

หลังจากนั้นนำมาแปรผลค่าเฉลี่ยที่ได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.51 – 5.00	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุด
ค่าเฉลี่ย 3.51 – 4.50	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมมาก
ค่าเฉลี่ย 2.51 – 3.50	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง
ค่าเฉลี่ย 1.51 – 2.50	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมน้อย
ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.50	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์หาความตรงเชิงเนื้อหา
2. การวิเคราะห์หาค่าความเที่ยงของแบบสอบถาม โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของ ครอนบาตร
3. ค่าเฉลี่ย
4. ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

จากข้อมูลที่ศึกษานั้น พบว่า ผู้ปกครองของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในปีการศึกษา 2558 ที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาส่วนมากเป็นเพศหญิง มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี และผู้ปกครองส่วนใหญ่ประกอบธุรกิจส่วนตัว ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีความหลากหลายในทั้งสี่มิติที่ทำการศึกษา จากการวิเคราะห์ผ่านแบบสอบถาม นอกจากจะมองเห็นข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมแล้วยังมีข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะบางประการที่เกี่ยวข้องที่ผู้ทำการศึกษาไม่อาจคาดเดาได้อีกด้วย อย่างไรก็ดี การส่งเสริมให้ผู้ปกครองเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษานั้นเป็นเรื่องที่ดียิ่ง เพราะสถานการณ์ในสังคมปัจจุบัน มีความเสี่ยงที่ถูกชักจูงให้เดินทางในทางที่ไม่เหมาะไม่ควรได้โดยง่าย การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนั้น อาจส่งผลไม่มากก็น้อยที่จะทำให้สถาบันครอบครัวหันกลับมาตระหนักรู้และเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อไป

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา นั้น สามารถตอบโจทย์คำถามวิจัยได้ว่า เพศ อายุ และระดับการศึกษา เป็นตัวแปรที่สำคัญที่เป็นปัจจัยการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา อีกทั้งยังมีข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ที่จะเติมเต็มความครบถ้วนสมบูรณ์ในการทำการศึกษาในแง่มุมอื่น ผู้ทำการศึกษาอยากเสนอแนะให้มีการนำข้อคิดเห็นที่ได้ไปศึกษาในขั้นอื่น เพื่อความลึกซึ้งของข้อมูลและสร้างความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วมในภายหน้า

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความกรุณาอย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพัฒน์ อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์สายัน ไพรชาญจิตร ประธานกรรมการสอบสารนิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ แก้ไข และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ ส่งผลการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพัฒน์ ที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์สั่งสอนการวิธีการและการนำเครื่องมือการวิจัยไปหาค่าความเชื่อมั่น ขอกราบขอพระคุณคุณแม่ถนอมศรี กุลวชิรา ที่ให้การสนับสนุนในการเข้าศึกษาในครั้งนี้ ขอขอบคุณครอบครัว สามีที่คอย รับ-ส่ง ทุกเสาร์อาทิตย์ ขอขอบใจเด็ก ๆ ที่เป็นกำลังใจสำคัญ

รายการอ้างอิง

กิ่งกาญจน์ ชมอินทร์. (2549). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ, สำนักงาน. คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, สำนักงาน. (2553). *การสร้างเครือข่ายและ การมีส่วนรวม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์กรมหาชน), สำนักงาน. (2547). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2)*. กรุงเทพฯ: บริษัทพริกหวานกราฟฟิก จำกัด.

สภาร่างรัฐธรรมนูญ.(2550). ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับลงประชามติ. กรุงเทพฯ: สภาร่างรัฐธรรมนูญ.

สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ถนนราชดำเนินนอก เขตดุสิต กรุงเทพฯ

กระบวนการพัฒนาชุมชนจักรยาน กรณีศึกษาชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ
Developmental Process of Bicycle Community: A Case Study of Wat Pho Riang Community, Bangkok Noi District, Bangkok Metropolis

อชิรญาณ์ สันติวราพันธ์[43]

Abstract

The objectives of this research are 1) to study the backgrounds, concepts, activities and ways of creating bicycle community at Wat Pho Riang area 2) to investigate the idea of such activities and the challenge of engaging people in. The research mainly focused on the people engagement in term of community development.

The findings showed that bicycle activitiesin Wat Pho Riang were first happened in 2010by Suranat Paenprasert, one of the community committee. The primary reason was that the people in community mostly had bicyclesand those bicycles remained functional for exercising purposes. The Wat Pho Riang Bicycle Club for Good Health was later founded. The three main activities were about group cycling of people inside and outside the community for 1) campaigning against the problem of smoking, alcohol or violence in the festivals 2) studying history and culture, and visiting neighborly community 3) meeting with other cycling clubs. People grouped together to be of great benefit to society by learning, understanding and raising awareness of drug problem and personal behavior. In addition, the grouping helped improve the relationship among the people by proposing the concept of giving – receiving and coordinating. The activities for healthy benefit concerned with entertainment and leisure in order to avoid the unlawful assembly of teenagers. It also involved relationship building in family and between communities. This grouping system cost less but gave the large amount of pride in term of the unity of people.

Keywords : Bicycle Community, Development Process

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมา แนวคิด กิจกรรม และวิธีการในการสร้างชุมชนจักรยานของชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ และ 2) ศึกษาถึงการสร้างกิจกรรมและการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนนำจักรยานเข้ามาร่วมกิจกรรม ว่ามีผลต่อสมาชิกของชุมชนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมในแง่ของงานพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง

ผลการศึกษาพบว่ากิจกรรมในการใช้จักรยานของชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก จากนายสุรนาถ แป้นประเสริฐ กรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ ท่านหนึ่งในขณะนั้น (ปี 2553) ที่ต้องการให้คนในชุมชนที่เคยได้รับการแจกจักรยานไปในวันเด็ก, คนในชุมชนที่มีจักรยานอยู่แล้ว หรือคนในชุมชนที่จักรยานชำรุดเสียหาย นำจักรยานเหล่านี้มาใช้มากขึ้นเพื่อประโยชน์ต่อสุขภาพ จึงมีการจัดตั้ง “ชมรมจักรยานเสริมสร้างสุขภาพชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ”ขึ้น และมีการจัดกิจกรรมขึ้นใน 3 ลักษณะคือ 1) เป็นการปั่นจักรยานร่วมกันของคนภายในชุมชนและสมาชิกของชมรมจากภายนอกชุมชนเพื่อรณรงค์ข้อมูลและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของการ ลด ละ เลิก บุหรี่ เหล้า และความรุนแรงในวันเทศกาลและวัน

[43] นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำคัญต่าง ๆ 2) เป็นการปั่นจักรยานร่วมกันไปของคนภายในชุมชนและสมาชิกของชมรมจากภายนอกชุมชนเพื่อไปศึกษาข้อมูล ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเยี่ยมชมชุมชนข้างเคียง และ 3) เป็นการปั่นจักรยานร่วมกันไปของคนภายในชุมชนและสมาชิกของชมรมจากภายนอกชุมชนเพื่อไปพบปะกับเครือข่ายชมรมจักรยานในพื้นที่อื่นๆ สำหรับการสร้างกิจกรรมและการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนนำจักรยานเข้ามาร่วมกิจกรรมเป็นกระบวนการกลุ่มซึ่งส่งผลต่อสมาชิกของชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมก่อประโยชน์ต่อสังคม เรียนรู้ สร้างความรู้ ความเข้าใจ และสร้างความตระหนักในเรื่องของยาเสพติด และพัฒนาพฤติกรรมด้านส่วนตัวของบุคคล ตลอดจนการปรับปรุงความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อกลุ่ม รู้จักการให้และการรับ การร่วมมือและแบ่งปัน รวมทั้งเป็นกิจกรรมที่สมาชิกในชุมชนเห็นว่าดีมีประโยชน์ทั้งในเรื่องของสุขภาพ เป็นกิจกรรมสันทนาการที่สร้างความสนุกสนาน เป็นการพักผ่อน ทำให้เยาวชนไม่ไปมั่วสุมอบายมุข เสพยาเสพติด หรือเล่นการพนัน สร้างความอบอุ่นในครอบครัว สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในและภายนอกชุมชน เสียค่าใช้จ่ายน้อยรวมถึงเป็นความภาคภูมิใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีส่วนช่วยงานของชุมชนในการรณรงค์เรื่องยาเสพติด และความรุนแรงในวันสำคัญต่างๆ

คำสำคัญ : ชุมชนจักรยาน และกระบวนการพัฒนา

บทนำ

จักรยาน เป็นพาหนะที่เป็นประดิษฐกรรมอันเก่าแก่ของโลกซึ่งผู้คนและชุมชนทั่วโลกเคยใช้ในการเดินทางกันมาอย่างยาวนาน จักรยานถือได้ว่าคือพาหนะที่ดีที่สุดสำหรับชุมชนทุกหนแห่ง เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยประหยัดน้ำมันที่กำลังวิกฤต ลดภาวะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ สร้างสุขภาพผู้คนให้แข็งแรง และยังช่วยฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนอีกด้วย (เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งของการนำเสนอในบทความของทวีศักดิ์ บุตรตัน ใน มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 26 ฉบับที่ 1344 ทำไมต้องจักรยาน?) สำหรับประเทศไทยการรณรงค์ ให้ประชาชนคนไทย เห็นความสำคัญ และหันกลับมาใช้จักรยานเพิ่มขึ้นอีกครั้ง เกิดขึ้นจาก “ชมรมจักรยานเพื่อสุขภาพแห่งประเทศไทย (จสท.)” โดยชมรมดังกล่าวถือกำเนิดขึ้นเมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2534 (ค.ศ. 1991) มีเจตนารมณ์เพื่อให้คนหันมาใช้จักรยานในชีวิตประจำวันเหมือนคนจำนวนมากในอดีต สร้างสังคมไทยให้นิยมการเดินและใช้จักรยาน โดยมีการผลักดันเพื่อนำไปสู่เป้าหมายการมีนโยบายสาธารณะที่ส่งเสริมการเดินและการใช้จักรยานในวิถีชีวิตประจำวันอย่างรอบด้าน โดยอาศัยทั้งกระบวนการ ความรู้ทางวิชาการ และการขับเคลื่อนทางสังคม เพื่อให้เกิดแรงกดดันไปจนถึงความร่วมมือกับฝ่ายการเมือง และ/หรือ ผู้บริหารเมือง ต่อมาเมื่อพฤศจิกายน 2556 ครม. มีมติรับทราบและมอบหมายให้หน่วยงานต่าง ๆ นำนโยบายสาธารณะที่ส่งเสริมการเดินและการใช้จักรยานในวิถีชีวิตประจำวันอย่างรอบด้าน ของ จสท. ไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับในส่วนของ กทม. มีนโยบายในการส่งเสริมให้ประชาชนหันมาใช้จักรยานในการเดินทางเพิ่มขึ้น โดยในปี 2556 กทม. ได้นำชุมชนเข้มแข็ง จำนวน 12 ชุมชน ในพื้นที่ 11 เขต ประกอบด้วย ชุมชนสุเหร่าแดง เขตคันนายาว, ชุมชนโกสุมสามัคคี เขตดอนเมือง, ชุมชนวัดประชาระบือธรรม เขตดุสิต, ชุมชนบ้านจัดสรรสกุลทิพย์ เขตทวีวัฒนา, ชุมชนหมู่ 3 บางมด เขตทุ่งครุ, ชุมชนเคหะธนบุรี 3 เขตบางขุนเทียน, ชุมชนหมู่บ้านไทยวันดีและชุมชนหลังวัดบุญรอด เขตพระโขนง, ชุมชนบึงบัว เขตลาดกระบัง, ชุมชนบ้านม้าเกาะล่าง เขตสะพานสูง, ชุมชนทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ และชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย เข้าร่วม “โครงการสนับสนุนการเดินและการสร้างชุมชนจักรยานสู่กรุงเทพฯ เมืองน่าอยู่” ที่ดำเนินการโดยมูลนิธิโอกาส เป็นโครงการย่อยโครงการหนึ่งภายใต้โครงการผลักดันการเดินและการใช้จักรยานไปสู่นโยบายสาธารณะของประเทศไทยของ จสท. ด้วยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โครงการนี้มุ่งให้การส่งเสริมการใช้จักรยานในชีวิตประจำวันของคนภายในชุมชนต่าง ๆ และเป็นชุมชนนำร่องในการใช้จักรยานอย่างจริงจัง ของ กทม.

จากการศึกษาข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ ปัญหาอุปสรรคที่ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ในหลาย ๆ พื้นที่ของไทยไม่นิยมนำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือเรื่องของความปลอดภัยของถนน การสร้างเส้นทางจักรยาน ซึ่งต้องเป็นโครงข่ายที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน รวมถึงการขาดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยของ รศ.ดร. วิโรจน์ ศรีสุรภานนท์ เรื่อง “วิธีส่งเสริมการขี่จักรยานใน กทม.” ปี 2556 พบว่า ปัญหาที่สำคัญในการ ขี่จักรยานบนถนนคือ ปัญหาความไม่ปลอดภัยที่เกิดจากการจราจรบนท้องถนน โดยกลุ่มประเด็นที่ผู้ใช้จักรยาน ให้ความสำคัญมากที่สุด คือ กลุ่มนโยบายและแผนสนับสนุนการใช้จักรยาน นโยบาย

ที่สำคัญที่สุดในกลุ่มนี้คือ การสร้างทางจักรยานให้เป็นโครงข่ายที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน และจากงานวิจัยของ นายชยุต รัตนพงษ์, รศ.ดร.ทิวัตถ์ มณีโชติ และ ศ.กิตติคุณ ดร.ธงชัย พรรณสวัสดิ์ เรื่อง “ปัญหาและความต้องการเส้นทางและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับจักรยานของผู้ใช้จักรยานที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมคลองบางบัว เขตบางเขน กทม. กรณีศึกษา ชุมชนร้อยกรอง” เมื่อปี 2556 ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับอุปสรรค ในการใช้จักรยานได้แก่ ผิวทางไม่เรียบ, รถใหญ่แล่นเร็วต้องรอขึ้นถนนนาน และรถใหญ่ชอบกดแตรไล่ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการ ได้แก่ ให้ปรับปรุงผิวทางให้เรียบ ให้มีทางจักรยานกว้างพอที่จะขี่สวนกันได้ และให้มีทางจักรยานที่ปลอดภัย และข้อเสนอแนะเพิ่มเติมได้แก่ควรมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับจักรยาน ควรมีร้านซ่อมจักรยานที่ซ่อมได้ทุกอย่าง และควรมีการฝึกอบรมการซ่อมจักรยาน ซึ่งเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้อาจต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ในปัจจุบันจึงยังไม่ตอบสนองให้ประชาชนส่วนใหญ่นำจักรยานมาใช้ได้ในชีวิตประจำวันอย่างเป็นรูปธรรม แต่อย่างไรก็ตาม การผลักดันให้มีการนำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ที่เป็นไปได้ และในระยะทางที่เหมาะสมก็ยังมีความจำเป็นต้องดำเนินการต่อไป

จักรยานนอกจากจะมีประโยชน์มากมายในตัวของมันเอง ซึ่งส่งผลทั้งต่อตัวบุคคล สิ่งแวดล้อม ชุมชน และประเทศในมิติต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไว้อย่างไม่สามารถปฏิเสธได้แล้ว ในแง่ของงานพัฒนาชุมชน มีการกล่าวถึงการใช้จักรยานว่าสามารถนำมาต่อยอดประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อ “การพัฒนาชุมชน” เป็นช่องทางที่จะนำไปสู่การเข้ามารวมกลุ่มของสมาชิกของชุมชน เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ มีสำนึกของความเป็นเจ้าของร่วมกันในงานพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ได้อีกด้วย จึงทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาการผลักดันให้เกิดชุมชนจักรยานในแง่มุมของ 1) ความเป็นมา แนวคิด กิจกรรม และวิธีการในการสร้างชุมชนจักรยาน ของชุมชนในเขต กทม. และ 2) ศึกษาถึงการสร้างกิจกรรมและการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนนำจักรยานเข้ามาร่วมกิจกรรม ว่ามีผลต่อสมาชิกของชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมในแง่ของงานพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง โดยได้เลือกที่จะศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กทม. ซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนที่เข้าร่วมกับโครงการสนับสนุนการเดินและการสร้างชุมชนจักรยานสู่กรุงเทพฯ เมืองน่าอยู่” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีในเรื่องของ 1) ความเป็นมา แนวคิด กิจกรรม และวิธีการในการสร้างชุมชนจักรยาน ของชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ และ 2) ศึกษาถึงการสร้างกิจกรรมและการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนนำจักรยานเข้ามาร่วมกิจกรรม ว่ามีผลต่อสมาชิกของชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมในแง่ของงานพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง โดยเลือกศึกษาในพื้นที่ของชุมชน วัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กทม. เนื่องจากเป็นหนึ่งในชุมชนที่เข้าร่วมกับโครงการสนับสนุนการเดินและการสร้างชุมชนจักรยานสู่กรุงเทพฯ เมืองน่าอยู่” โดยเป็นโครงการย่อยโครงการหนึ่งภายใต้โครงการผลักดันการเดินและการใช้จักรยานไปสู่นโยบายสาธารณะของประเทศไทยของ จสท. ด้วยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำหรับวิธีที่จะใช้ในการศึกษาจะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนาพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth-Interview) โดยใช้แนวทางคำถามประกอบเพื่อสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม คือ 1) คณะกรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียง และ 2) สมาชิกของชุมชนวัดโพธิ์เรียงที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชนจักรยานวัดโพธิ์เรียงฯ ประกอบกับการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยกระทำควบคู่ไปกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ/กิจกรรม ชุมชนจักรยานของชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ ที่ได้จัดขึ้นตามวาระต่าง ๆ ผลที่ได้จะนำมาวิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลโดยการบรรยายเป็นหลัก โดยจะนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกและจัดหมวดหมู่แล้วสรุปเป็นประเด็นหลักและพรรณนาข้อความอย่างละเอียด เพื่ออธิบายถึงความเป็นมา แนวคิด วิธีการในการดำเนินการ การสร้างกิจกรรม และการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมจักรยาน รวมถึงผลที่เกิดขึ้นต่อสมาชิกของชุมชนต่อการรวมกลุ่มในการพัฒนาชุมชน โดยใช้กิจกรรมจักรยานเป็นเครื่องมือ ในการดำเนินการว่าเป็นอย่างไร

ผลการศึกษา

1. ความเป็นมา แนวคิด กิจกรรม และวิธีการ ในการสร้างชุมชนจักรยาน ของชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายสุรนาถ แป้นประเสริฐ ผู้ริเริ่มผลักดันให้เกิดชมรมจักรยานของชุมชนวัดโพธิ์เรียง เมื่อมีนาคม 2558 มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้ ชมรมจักรยานวัดโพธิ์เรียง เกิดขึ้นมาก่อนการเข้าร่วม “โครงการสนับสนุนการเดินและการสร้างชุมชนจักรยานสู่กรุงเทพฯ

เมืองน่าอยู่” ที่ กทม. นำชุมชนวัดโพธิ์เรียง เข้าร่วมโครงการเมื่อปี 2556 โดยแนวคิดของนายสุรนาถฯ ซึ่งเป็นกรรมการชุมชนท่านหนึ่งในขณะนั้น (ปี 2553) ต้องการให้คนในชุมชนที่เคยได้รับการแจกจักรยานไปในวันเด็ก, คนในชุมชนที่มีจักรยานอยู่แล้ว หรือคนในชุมชนที่จักรยานชำรุดเสียหาย นำจักรยานเหล่านี้มาใช้มากขึ้น เพื่อประโยชน์ต่อสุขภาพ โดยได้มีการจัดตั้งชมรมจักรยาน วัดโพธิ์เรียง ขึ้นมา ในชื่อของ “ชมรมจักรยานเสริมสร้างสุขภาพชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ” จากการผลักดันของนายสุรนาถฯ และคณะกรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียงในขณะนั้น กิจกรรมเริ่มแรก คือการจัดการการซ่อมจักรยานของคนในชุมชน นายสุรนาถฯ เล่าว่า “ใครที่โซ่ขาดเราก็เอาโซ่มาต่อให้ ใครยางแตกเราเปลี่ยนยางให้ใหม่ โดยใช้ทีมผู้ซ่อมจากสมาชิกของคณะกรรมการชุมชนเอง เราซ่อมให้ฟรี แต่อะหลั่ยเจ้าของต้องจัดหากันเอง ซึ่งกรรมการชุมชนผมมี 2 คน เก่งเรื่องจักรยาน คือเขาใช้จักรยานเป็นประจำ และเขาเป็นคนที่รักจักรยาน ตอนที่ผมเสนอแนวคิดนี้ เขาเห็นด้วย จากการเปิดบริการของเราทำให้คนที่มีจักรยานที่ชำรุดก็เอามาซ่อม เอามาสูบลม พอเอาไปปั่นได้เขาก็ยิ้มกันใหญ่เลย ดูมีความสุข และเราก็เห็นว่าจักรยานที่ดูเก่าแทบจะขายไม่ได้ เอามาสูบลม ฉีดล้าง ๆ หรือใส่น้ำมันให้ ก็สามารถเอาไปปั่นได้แล้ว และจึงเป็นที่มาของการรวมตัวกันปั่นจักรยานในกิจกรรมต่าง ๆ ทุกสัปดาห์ เป็นการดึงคนในชุมชน ให้เข้ามาร่วมในงานพัฒนาชุมชน เป็นการรณรงค์ในเรื่องของการ ลด ละ เลิก บุหรี่ และเหล้า ซึ่งเห็นว่าทั้ง บุหรี่และเหล้าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการนำคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็ก และเยาวชน เข้าไปสู่การเสพยาเสพติดชนิดอื่น ๆ ที่รุนแรงเพิ่มมากขึ้น คือ กัญชา ยาบ้า หรือเฮโรอีน เป้าหมายเริ่มแรกที่มาจากแนวคิดดังกล่าวจึงเป็น เด็ก และเยาวชนภายในชุมชน โดยคาดหวังว่าผลของการรณรงค์ดังกล่าว จะเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชนเพื่อไม่ให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด และป้องกันชุมชนไม่ให้กลับไปสู่สภาพในช่วงปี 2540-2549 ซึ่งชุมชนวัดโพธิ์เรียงประสบปัญหาวิกฤติความรุนแรงของยาเสพติด มีทั้งผู้ค้าและผู้เสพยาเสพติดจำนวนมากในพื้นที่ โดยเฉพาะเด็ก และเยาวชน” (รวมถึงครอบครัวของนายสุรนาถฯ ในขณะนั้นด้วย ซึ่งนายสุรนาถฯ, พี่ชายทั้งสองคน และพี่สะใภ้อีก 1 คน เป็นทั้งผู้เสพและผู้ค้ายาเสพติดในชุมชน โดยเริ่มมาจาก ความอยากรู้อยากทดลอง และยาเสพติดในช่วงนั้นมีอยู่เต็มพื้นที่ ทำให้สามารถหาซื้อมาเสพและนำไปขายกันได้อย่างแพร่หลาย ก่อนที่นายสุรนาถฯ และคนในครอบครัวดังกล่าวจะสามารถเลิกเสพและเลิกค้ายาเสพติดได้ประมาณปี 2549 และนายสุรนาถฯ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนโดยได้รับการแต่งตั้งให้เข้าเป็นกรรมการในคณะกรรมการชุมชนวัดโพธิ์เรียงมาเป็นระยะเวลาประมาณ 8 ปี ติดต่อกันแล้ว ทั้งนี้ในชุมชนวัดโพธิ์เรียง ในปัจจุบันสามารถควบคุมปัญหายาเสพติดได้แล้ว โดยในพื้นที่ไม่มีผู้ค้าทั้ง 100 เปอร์เซ็นต์ เหลือผู้เสพอยู่บ้าง ซึ่งยังไม่สร้างความเดือดร้อนให้ชุมชน และสมาชิกของชุมชนเองก็มีการจับตาดูแลกันอยู่มีการรณรงค์ในเรื่องนี้กันมาอย่างต่อเนื่อง) รวมทั้งเห็นว่าการนำจักรยานมาใช้เพื่อการรณรงค์ในลักษณะดังกล่าว จะเป็นการสร้างความกระตือรือร้นให้เด็ก และเยาวชนภายในชุมชน ทำให้ไม่รู้สึกเบื่อหน่ายในการเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งน่าจะเป็นผลดีต่อการรับรู้ และการเรียนรู้ ในเรื่องดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น จากแนวคิดดังกล่าวการรณรงค์เพื่อป้องกันปัญหายาเสพติดของชุมชนในลักษณะดังกล่าว ได้มีการใช้กระบวนการกลุ่ม การสร้างพลังชุมชน โดยการใช้จักรยานมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เป็นการทำให้การพัฒนาชุมชนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น โดยกิจกรรมเริ่มแรกคือ การปั่นจักรยานร่วมกันของคนภายในชุมชนและสมาชิกของชมรมจากภายนอกชุมชนเพื่อรณรงค์ข้อมูล และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของการ ลด ละ เลิก บุหรี่ เหล้า และความรุนแรงต่าง ๆ ในวันเทศกาลและวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา และต่อมาโครงการและกิจกรรมได้จัดขึ้นใน 3 ลักษณะคือ 1) เป็นการปั่นจักรยานร่วมกันของคนภายในชุมชนและสมาชิกของชมรมจากภายนอกชุมชนเพื่อรณรงค์ข้อมูล และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของการ ลด ละ เลิก บุหรี่ เหล้า และความรุนแรงในวันเทศกาลและวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา โดยมีจุดหมายเริ่มต้นจากชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ ไปตามเส้นทางนอกชุมชนที่กำหนด 2) เป็นการปั่นจักรยานร่วมกันไปของคนภายในชุมชนและสมาชิกของชมรมจากภายนอกชุมชนเพื่อไปศึกษาข้อมูล ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเยี่ยมชมชุมชนข้างเคียงซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับชุมชนวัดโพธิ์เรียง โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกของชุมชนต่างๆ ระหว่างเข้าร่วมกิจกรรมมีการทำข้อมูลเส้นทางจักรยาน ซึ่งเชื่อมโยงชุมชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน มีการเก็บข้อมูลของชุมชนเหล่านี้เป็นการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน โดยผู้บันทึกเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านี้คือแกนนำเยาวชนที่เดินทางไปพร้อมกัน และมีมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเป็นพี่เลี้ยงรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ไว้ และ 3) เป็นการปั่นจักรยานร่วมกันไปของคนภายในชุมชนและสมาชิกของชมรมจากภายนอกชุมชนเพื่อไปพบปะกับเครือข่ายชมรมจักรยานในพื้นที่อื่นๆ ตามเส้นทางที่นัดหมายกันไว้โดยมีจุดหมายเริ่มต้นจากชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ ไปตามเส้นทางนอกชุมชนที่กำหนด ทั้งนี้ กิจกรรมในลักษณะนี้ในระยะเริ่มแรกชุมชนจะจัดขึ้นในทุกสัปดาห์ แต่ในช่วงหลังจะจัดประมาณเดือนละ 2 ครั้ง ซึ่งก็มีการยืดหยุ่นไปตามเวลาและโอกาสที่จะอำนวย

2. การสร้างกิจกรรมและการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนนำจักรยานเข้ามาร่วมกิจกรรม มีผลต่อ สมาชิกของชุมชนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมในแง่ของงานพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง

2.1 สำหรับการสร้างกิจกรรมและการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนนำจักรยานเข้ามาร่วมกิจกรรมเป็นกระบวนการกลุ่ม โดยกระบวนการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนวัดโพธิ์เรียงมีลักษณะที่สำคัญใน 5 ประการ ดังนี้

1) ปฏิสัมพันธ์ : พฤติกรรม หรือปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือระหว่างบุคคลกับกลุ่ม หรือแม้แต่ระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ของชมรมจักรยานวัดโพธิ์เรียง เป็นไปด้วยดี ที่ผ่านมามีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และในอนาคตมีแนวคิดที่จะร่วมกันทำงานต่อไปในหลายมิติ ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงของชุมชน สำหรับปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เกิดขึ้นและปรากฏให้เห็น คือเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีมากขึ้น ชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้เรื่องราว และงานที่คณะกรรมการชุมชนทำ รวมถึง มีการทำลายกำแพงความรู้สึกปิดกั้นของชาวบ้านบางคน และเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างเครือข่ายของชุมชนภายนอก รวมทั้งสร้างความร่วมมือของสมาชิกภายในชุมชนเองด้วยให้มีการรู้จักกันมากขึ้นมีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล และช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น

2) เป้าหมาย : เป้าหมายของสมาชิกส่วนใหญ่จะตรงกับเป้าหมายของกลุ่ม ทั้งในเรื่องการปั่นจักรยานเพื่อสุขภาพ และการรณรงค์สร้างความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักถึงการลดละเลิกบุหรี่ เหล้า และความรุนแรงต่าง ๆ และต้องการที่จะสนับสนุนให้คนในชุมชนและในพื้นที่ต่างๆ นำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป้าหมายนี่เองที่ทำให้บุคคลทั้งหลายมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพื่อที่จะได้มีพลังอำนาจในการบรรลุเป้าหมาย ที่แต่ละบุคคลได้ตั้งเอาไว้ดังกล่าว โดยการรวมกลุ่มของชุมชนนอกจากจะเป็นการรวมกลุ่มกันเองภายในชุมชนแล้วยังเปิดรับคนจากภายนอกชุมชน รวมทั้งมีการสร้างเครือข่ายจากชุมชนข้างเคียงโดยสุดท้ายอีกเป้าหมายหนึ่งที่คาดหวัง คือ เพื่อให้เกิดพลังการต่อรองให้เกิดเส้นทางรถจักรยานเกิดการเชื่อมโยง มีการตีเส้นทางสำหรับรถจักรยานที่จะใช้ร่วมกันบนถนน ให้เกิดการทำป้าย และเกิดกฎระเบียบที่ชัดเจน มีความปลอดภัย เพื่อให้การใช้จักรยานในชีวิตประจำวันของประชาชนจะสามารถเกิดขึ้นได้จริง ซึ่งเป้าหมายเหล่านี้ชัดเจน และเกิดจากสมาชิกส่วนใหญ่เห็นพร้องต้องกัน ดังนั้น การที่จะทำให้กลุ่มบรรลุเป้าหมายก็ย่อมเกิดพลังร่วมกัน

3) บทบาท : บทบาทของบุคคลที่อยู่ในกลุ่มที่จะแสดงออกตามตำแหน่งฐานะที่ได้รับหรือที่เป็นอยู่ โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้ง เช่น กรรมการชุมชนจะได้รับมอบหมายการปฏิบัติหน้าที่ในการร่วมกิจกรรมแต่ละครั้งตามที่กรรมการแต่ละคนว่าง มีการมอบหมายให้ดูแลในเรื่องการควบคุมทีม ติดต่อประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตระเตรียมเรื่อง เส้นทาง อาหาร น้ำ เครื่องดื่ม การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ หรือการเป็นทีมซ่อม บำรุง รักษารถจักรยานที่จะนำไปร่วมกิจกรรม ส่วนสมาชิกของชมรมที่มาเข้าร่วมกิจกรรมก็จะช่วยกันดูแลในเรื่องต่างๆ ที่จะสามารถทำได้ร่วมกัน

4) กฎเกณฑ์ : เป็นสิ่งที่ทำให้กลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบราบรื่นในแง่ของการบริหารจัดการบุคคลภายในกลุ่ม มีการควบคุมดูแลความปลอดภัยของผู้เข้าร่วมกิจกรรมระหว่างการเดินทาง ซึ่งที่ผ่านมาผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี จากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน สมาชิกของกลุ่มยังไม่เคยได้รับอันตราย หรือประสบอุบัติเหตุที่รุนแรงแต่อย่างใด

5) ความกลมเกลียวของกลุ่ม : เป็นพลัง เป็นอิทธิพลของกลุ่มที่จะมีต่อบุคคลและมีต่อกลุ่มอื่น ซึ่งชุมชนจักรยานวัดโพธิ์เรียงมีความศรัทธาในกลุ่ม สามัคคีกัน เนื่องจากผู้ผลักดันโครงการมีวิสัยทัศน์ ได้รับการยอมรับ และได้รับความเชื่อถือศรัทราของคนในกลุ่ม รวมทั้งมีเครือข่ายชุมชน และองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความร่วมมือและให้ความสนับสนุนเป็นอย่างดีมาโดยตลอด ประกอบกับกิจกรรมดังกล่าว ก็เป็นกิจกรรมในลักษณะสันทนาการ ซึ่งไม่สร้างภาวะกดดันหรือสร้างเหตุที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นแต่อย่างใด สถานการณ์ของกลุ่มจึงเกิดสามัคคี และกลมเกลียวกัน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้ความร่วมมือในเรื่องต่าง ๆ เป็นอย่างดี ไม่เคยปรากฏความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

ทั้งนี้ ชุมชนวัดโพธิ์เรียงมีกระบวนการเสริมสร้างกลุ่มเป็นความพยายามเอากลุ่มต่างๆ หลายกลุ่ม ให้มาสนธิให้เข้ากัน โดยสร้างสิ่งต่าง ๆ เช่น การสร้างผลประโยชน์ร่วม การสร้างกิจกรรมร่วมกันพึ่งพาซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การสร้างพลังร่วมโดยการร่วมดำเนินงาน การลดความสิ้นเปลืองร่วม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้กลุ่มขยายตัวไปสู่การเจริญเติบโต

2.2 กิจกรรมจักรยานชุมชนส่งผลต่อสมาชิกของชุมชนอย่างไร

1) เป็นช่องทางในการดึงสมาชิกของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมก่อประโยชน์ต่อสังคมและพัฒนาพฤติกรรมด้านส่วนตัวของบุคคลที่เข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม ตลอดจนการปรับปรุงความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อกลุ่ม และเมื่อรับรู้งานของชุมชนโดยเริ่มต้นจากกิจกรรมจักรยาน เมื่อมีการเข้าร่วมกลุ่มมีความสัมพันธ์ที่ดี ต่อกันแล้ว จะนำไปสู่การให้ความร่วมมือ และสานต่อหรือมีการเข้ามามีส่วนร่วมในงานชุมชนด้านอื่น ๆ มากขึ้น เรื่องของกลุ่มจะช่วยให้มีโอกาสใช้ความสามารถของตนเอง รู้จักการให้ และการรับ การร่วมมือ และแบ่งปัน ซึ่งเป็นพื้นฐานในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย กระบวนการกลุ่มกับการรวมกลุ่มในสังคมจะทำให้สมาชิกเข้าใจกระบวนการทำงานของกลุ่ม และช่วยในการเสริมสร้างทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิก ซึ่งความเข้าใจเหล่านี้ จะช่วยให้กลุ่มสามารถดำเนินการไปด้วยดี ซึ่งผลของโครงการกิจกรรมจักรยานที่ชุมชนวัดโพธิ์เรียงจัดขึ้นสอดคล้องกับแนวทางดังกล่าว จึงก่อประโยชน์ให้แก่ชุมชนและการพัฒนาพฤติกรรมของสมาชิก ดังนี้ ปรากฏข้อมูลสมาชิกของชุมชนมีการเปิดใจรับคณะกรรมการชุมชน และเข้ามาช่วยงานชุมชนมากขึ้น จากตัวอย่างที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้ผลักดันโครงการคุณสุรนาถฯ เล่าให้ฟังว่า “มีป้าอยู่คนหนึ่งปกติแกจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับงานชุมชนเลย แต่ถ้าชุมชนมีของแจกหรือบริการฟรีอะไรก็แล้วแต่แกก็จะเข้ามารับทุกครั้ง พอรับเสร็จแล้ว แกก็จะตำหนิติเตียน บ่นว่าโน้นนี่คณะกรรมการอยู่ตลอด หลังจากที่ชุมชนเรามีโครงการและจัดกิจกรรมจักรยาน แกก็มาเข้าร่วม หลังจากนั้น แกมาเข้าร่วมเกือบทุกครั้ง และปัจจุบันนี้แกก็เป็นกำลังสำคัญของโครงการและกิจกรรมนี้เลย แกช่วยงานทุกอย่าง รวมทั้งแกยังเปิดใจให้ความร่วมมือกับงานของชุมชนในเรื่องอื่นๆ ด้วย” จากการสัมภาษณ์ คุณนรินทร์ฯ ประธานชุมชน คุณนรินทร์ฯ เล่าให้ฟังว่า “กิจกรรมจักรยานชุมชนเป็นกิจกรรมที่คุณนรินทร์ฯ เห็นว่าดี จากการที่ชุมชนมีการจัดกิจกรรมนี้ขึ้น หลังจากนั้น ชาวบ้านในชุมชนมักจะมาคอยสอบถามความคืบหน้าว่าจะจัดกันอีก เมื่อไหร่ ที่ไหน อย่างไร มาโดยตลอด รวมทั้งเป็นโอกาสที่ดีที่มีคนเข้ามาพูดคุยถึงเรื่องอื่น ๆ กันมากขึ้น เมื่อก่อนมักมีชาวบ้านบางส่วนไม่ยอมให้ติดเสียงตามสาย แต่หลังจากที่มีกิจกรรมจักรยานของชุมชนขึ้น หลาย ๆ บ้านเข้ามาหา คุณนรินทร์ฯ เอง โดยมาแจ้งเร่งรัดขอให้คุณนรินทร์ฯ ติดเสียงตามสายให้ด้วย ซึ่งก็เป็นโอกาสที่ดี ทำให้คุณนรินทร์ฯ ได้เผยแพร่ข้อมูลที่สำคัญต่าง ๆ ให้คนในชุมชนได้รับทราบ รวมทั้งข้อมูลจากการที่คุณนรินทร์ฯ ได้ไปประชุมอบรมมาจากหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนต่าง ๆ หากเห็นว่าส่วนไหนที่ดี มีสาระสำคัญที่สมาชิกของชุมชนควรมีส่วนรับรู้ด้วยก็จะนำมาเผยแพร่ให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชนด้วย และในระหว่างเข้าร่วมกิจกรรมสมาชิกของชุมชนก็จะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลสัพเพเหระ จิปาถะกัน และถ้ามีโอกาสคุณนรินทร์ฯ ก็จะเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เช่น เรื่องโฟมใส่อาหารที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อม การใช้ชีวิตประจำวัน การรณรงค์ปลูกต้นไม้เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นในเรื่องของสภาพปัญหาภายในชุมชน เป็นต้น

2) กลุ่มมีพลังชนิดหนึ่งที่มีอิทธิพลเหนือสมาชิกเป็นอย่างมาก : พลังของกลุ่มสามารถที่จะขัดเกลาลักษณะท่าทีที่ปรากฏของสมาชิกให้เป็นไปในทางที่กลุ่มประสงค์ พลังอันนี้สามารถครอบคลุมไปจนถึงครอบครัวของสมาชิกด้วย การครอบคลุมขัดเกลาพฤติกรรมของสมาชิกโดยพลังกลุ่ม จะสามารถครอบคลุมเข้าไปถึงจิตใจโดยแท้จริง มิใช่การกระทำแต่เพียงร่างกายเท่านั้น เช่น สามารถเปลี่ยนแปลงได้แม้กระทั่งทัศนคติ และค่านิยมของสมาชิก ซึ่งเชื่อกันว่าการเปลี่ยนแปลงลักษณะภายในของบุคคลเป็นเรื่องทำยากโดยใช้กลวิธีอื่น ๆ และถึงแม้ทำได้ก็ไม่ถาวร แต่กระบวนการกลุ่มสามารถทำได้ จูงใจให้คนที่มีรถจักรยานอยู่แล้วเมื่อเห็นคนในชุมชนปั่นจักรยานกันมากขึ้นก็จะนำเอารถจักรยานเหล่านี้มาใช้เพิ่มขึ้น และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนหลาย ๆ คนไปในแนวทางที่ดีขึ้นดังปรากฏตามข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กรรมการของชุมชนวัดโพธิ์เรียง ท่านหนึ่งเมื่อมีนาคม 2558 ดังนี้ การเปลี่ยนแปลงก็มีในหลาย ๆ กรณี ที่เคยเห็นก็เช่น คนที่ชอบดื่มเหล้าปกติเคยตกเย็นมาชอบดื่มเหล้า มีบางคนเปลี่ยนพฤติกรรมไป คือได้ยินเสียงตามสายประกาศเชิญชวนว่าจะไปปั่นกันตรงนั้นตรงนี้นะ เขาก็เลยอยากไปด้วย มีการไปศึกษาเส้นทางตรงนั้นตรงนี้ เขามีจักรยานอยู่ เขาก็ไปช่วยคิดตรงนั้นตรงนี้อย่างนั้นอย่างนี้ และก็มีการเอาจักรยานไปปั่น ตอนเย็นก็จึงไม่มีการตั้งวงดื่มกัน กลุ่มนี้ก็มีประมาณ 3-4 คน อีกกลุ่มคือเด็กหรือเยาวชนที่จะไปโรงเรียนจากที่เคยใช้จักรยานแค่ปั่นอยู่ในชุมชนก็เปลี่ยนเป็นเอาจักรยานปั่นไปโรงเรียนด้วย กลุ่มนี้น่าจะมีประมาณเป็น 10 คน อีกกลุ่มคือคนทำงานก็มีลองไปซื้อจักรยานที่พับได้แล้วก็เอาไปขึ้นรถไฟฟ้าและก็เริ่มปั่นออกกำลังประมาณ 10 คน ก็มีหลายหลากที่เริ่มมีการนำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น พฤติกรรมของเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมดีขึ้น จากการสัมภาษณ์กรรมการชุมชนท่านหนึ่งได้ให้ข้อมูลว่า มีเด็กวัยรุ่นอยู่กลุ่มหนึ่งมากันประมาณ 4-5 คน ถ้าครั้งไหนคนหนึ่งไม่มาก็จะไม่มากันทั้งหมด มีอยู่ประมาณ

2-3 คน จะมีลักษณะก้าวร้าวพูดจาจะไม่ค่อยให้ความเคารพต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน เมื่อเข้ามาร่วมกิจกรรมจักรยานกับเราหลายครั้งเข้า เด็กกลุ่มนี้จะให้ความเคารพเชื่อฟังคุณสุรนาถฯ คุณสุรนาถฯ ก็จะพูดคุยตักเตือน ปัจจุบันเด็กกลุ่มนี้มีพฤติกรรมที่ดีขึ้นมาก

3) การมีปฏิสัมพันธ์ของคนภายในและภายนอกชุมชนดีขึ้น จากการสัมภาษณ์ คุณนรินทร์ฯ คุณนรินทร์ฯ เล่าให้ฟังว่า “คนที่เคยไปร่วมกิจกรรมจักรยานชุมชนด้วยกันบางบ้านไม่ค่อยได้เคยพูดจากันมากเท่าไร แต่หลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมแล้วก็มีการพูดคุยกันมากขึ้นมีการถามถึงสารทุกข์สุกดิบ ข้อมูลของลูก ของโรงเรียนลูก และรู้จักกันมากขึ้น ในส่วนของบริเวณบ้านทาวส์เฮ้าส์ซึ่งอยู่ติดกับบริเวณชุมชนเมื่อก่อนเด็กของชุมชนชอบไปเล่นเตะฟุตบอลกันในบริเวณนั้น ก็มักเป็นเหตุให้เกิดความไม่ลงรอยกัน แต่หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมจักรยานร่วมกันแล้วก็ทำให้ความเข้าอกเข้าใจกันมีมากขึ้น พูดจากันง่ายขึ้น ในส่วนของคุณสุรนาถฯ เล่าให้ฟังว่า จากการที่ชมรมจักรยานของชุมชนเปิดเสียงตามสายเชิญชวนการเข้าร่วมกิจกรรมของชมรม ปรากฏว่ามี ผอ.จากโรงเรียนศุภวรรณ เป็นโรงเรียนเอกชน ซึ่งอยู่ติดกับชุมชนเดินเข้ามาสมัครเป็นสมาชิก และท่านก็ได้ให้เงินช่วยสนับสนุนชมรมด้วย ท่านอายุประมาณ 60 ปีกว่า ท่านบอกว่าชีวิตนี้ไม่เคยคิดเลยว่าจะสามารถปั่นจักรยาน เรียนรู้พื้นที่ กทม. ได้อย่างปลอดภัย บางครั้งที่มาเข้าร่วมกิจกรรมกับเราท่านก็มักจะพาครู หลาน หรือเจ้าหน้าที่ของท่านมาร่วมปั่นกับเราด้วย และหากท่านไม่มาบางทีท่านก็จะฝากเงินมาช่วยสนับสนุนในเรื่องอาหาร น้ำ ขนม กับเราด้วย

4) การจัดกิจกรรมจักรยานเพื่อรณรงค์ในเรื่องการ ลด ละ เลิก บุหรี่ เหล้า และความรุนแรง ของชุมชน โดยมีการเข้าร่วมของคนจากภายนอกชุมชน และเครือข่ายต่าง ๆ เป็นการรวมกลุ่มที่มีจุดมุ่งหมายของการศึกษาในรูปแบบเพื่อมุ่งเตรียมเด็กเพื่อชีวิตและสังคม มากกว่าที่จะเตรียมเด็กเพื่อให้มีความรู้ตามตำรา โดยได้มีการถ่ายทอดจากการอบรมสั่งสอนผ่านกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งทำให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้ ทั้งในเรื่องของพิษภัยของยาเสพติด และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนจากภายในและภายนอกชุมชน และเครือข่ายต่างๆ ทำให้เกิดความกระตือรือร้น และความอยากเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น

5) เป็นกิจกรรมที่สมาชิกในชุมชนเห็นว่าดีมีประโยชน์ทั้งในเรื่องของสุขภาพ เป็นกิจกรรมสันทนาการ สร้างความสนุกสนาน เป็นการพักผ่อน ทำให้เยาวชนไม่ไปมั่วสุมอบายมุข เสพยาเสพติด หรือเล่นการพนัน สร้างความอบอุ่นในครอบครัว สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในและภายนอกชุมชน เสียค่าใช้จ่ายน้อยรวมถึงเป็นความภาคภูมิใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีส่วนช่วยงานของชุมชนในการรณรงค์ในเรื่องยาเสพติด และความรุนแรงในวันสำคัญต่างๆ ดังปรากฏตามข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมจักรยานของชุมชนวัดโพธิ์เรียง ดังนี้

5.1 ปกติก็ใช้รถจักรยานในการเดินทาง ไปตลาด ส่งลูกไปโรงเรียน ไปติดต่อเขต ไปไฟฟ้า หรือไปทำธุระต่าง ๆ บริเวณที่ไม่ไกลจากชุมชนมากนักเป็นประจำ ก็เห็นว่าการใช้จักรยานในชีวิตประจำวันทำให้ประหยัดและก็ดีต่อสุขภาพ ส่วนการเข้าร่วมกิจกรรมก็เป็นการพักผ่อน พาเด็ก ๆ หลาน ๆ ออกไปเที่ยว ไปเปิดหูเปิดตา รู้จักกับคนภายในชุมชนด้วยกันมากขึ้น และในบางครั้งก็ได้ไปรู้จักกับชุมชนที่อยู่รอบๆ ไปดูว่าเขามีที่เที่ยวที่ไหนบ้าง มีของกินอะไรบ้าง ก็ได้ทั้งการพักผ่อน การพูดคุย ซื้อของ สนุกสนาน และเด็ก ๆ ก็ชอบมาก คนตามถนนที่เราผ่านไปบางคนบอกว่าวัดโพธิ์เรียงมาแล้ว เราก็ดีใจเราได้ช่วยชุมชนรณรงค์เรื่องที่ดี ๆ ในวันเทศกาลและวันสำคัญของคนไทยเรา

5.2 ทำงานมาทั้งอาทิตย์แล้วก็พาลูก ๆ ไปเที่ยวบ้าง เป็นการออกกำลังกาย และก็เห็นว่าเป็นเรื่องสุขภาพด้วย รวมถึงไม่อยากให้ลูก ๆ เล่นแต่เกมส์ หรือว่าไปมั่วสุมทำสิ่งที่ไม่ดีทั้งในเรื่องของการพนัน หรือยาเสพติด ลูกๆ ก็สนุกสนานและอยู่ใกล้ชิดเราด้วย

5.3 ถ้ามีเวลาว่างตรงกันก็จะไปร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพราะว่าไม่เสียค่าใช้จ่ายอะไรมากนอกจากเราจะซื้อข้าวของของเราเอง และเราก็ไม่ต้องจัดเตรียมอะไรมาก เขามีข้าวและน้ำเลี้ยง สะดวกและก็ปลอดภัยสามารถขับขี่ได้อย่างสบายใจ ธรรมดาถ้าเราจะออกมาเองก็คงยาก ปกติก็ชอบปั่นจักรยานอยู่แล้ว แต่ไม่ค่อยได้ปั่น เพราะไปทำกิจกรรมอื่น ๆ ซะส่วนใหญ่ แต่หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมแล้วก็จะมีการเอาจักรยานมาปั่นอยู่บ้าง แต่จะปั่นอยู่เฉพาะภายในชุมชนที่ไม่อันตรายมากนัก ก็เป็นการปั่นเล่นกับลูก ๆ อยู่แถว ๆ บ้านบ้าง ไม่กล้าไปไกลหรือออกถนนนอกชุมชน ถ้าไม่ได้ไปกับทีม

5.4 เข้ามาร่วมกิจกรรมเพราะได้ยินจากเสียงตามสายและกรรมการหรือคนอื่น ๆ ที่เขาเคยไปมาแล้วเขามาชวนก็เลยไปกับเขาด้วย สนุกดี มีค่าใช้จ่ายไม่มาก ได้พูดคุยกับคนในชุมชนมากขึ้น ต่อไปพอมีกิจกรรมอะไรเขาก็มาชวน ถ้าว่างก็จะไปกับเขาด้วย

5.5 มากับเพื่อนหลาย ๆ คน ถ้าเพื่อนไม่มาก็จะไม่มา รู้สึกสนุก และก็ได้ช่วยงานชุมชนรณรงค์ในเรื่องไม่ดื่มเหล้าและความรุนแรงด้วย

5.6 เมื่อก่อนก็คุยกับเพื่อนบ้านที่สนิทกัน บางบ้านก็จะคุยกันบ่อย แต่พอเข้าร่วมกิจกรรมแล้วก็รู้จักเพื่อนบ้านที่ไกลออกไปมากขึ้น บางคนก็เคยเห็นกันก็ยิ้ม ๆ ให้กันไม่มีโอกาสพูดคุยกันมากนัก พอพาลูกไปปั่นจักรยานด้วยกัน ก็มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและก็คุยกันมากขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องพฤติกรรมของลูก โรงเรียนที่ลูกอยู่ และข้อมูลว่าจะไปเข้า ม.1 ที่โรงเรียนไหนดี ไปขอข้อมูลว่าเขามีข้อมูลอะไรบ้าง เป็นอย่างไร ก็มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน แล้วก็มีการพูดคุยข้อมูลอื่นๆ กันจิปาถะ

5.7 เมื่อก่อนเคยคิดระแวงคณะกรรมการชุมชนอยู่เหมือนกัน ก็เลยเข้ามาคลุกคลีอยากจะเข้ามาสังเกตุการณ์ สุดท้ายก็เห็นว่าประธานกรรมการเขาเป็นคนเปิดเผยมีอะไรก็พูดคุยกัน และเขาทำงาน เขาผลักดันงานจริง ปัจจุบันก็ได้เข้ามาร่วมเป็นกรรมการกับเขามาตลอดหลายวาระแล้ว

สรุป/สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

1. สรุปสาระสำคัญ

จากการศึกษาข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ปัญหาอุปสรรคที่ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ในหลาย ๆ พื้นที่ของไทยไม่นิยมนำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือเรื่องของความปลอดภัยของถนน การสร้างเส้นทางจักรยาน ซึ่งต้องเป็นโครงข่ายที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน รวมถึงการขาดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

แม้ว่าการสนับสนุนให้เกิดการสร้างชุมชนจักรยาน เพื่อต้องการรณรงค์ให้ประชาชน นำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ กทม. จะประสบปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ ความปลอดภัยและความสะดวกของเส้นทางที่จะใช้ในการปั่นจักรยาน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของประชาชน ที่ส่วนใหญ่ไม่เสี่ยงที่จะนำจักรยานมาใช้กับสภาพถนนและสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม การผลักดันให้มีการนำจักรยานมาใช้ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ที่เป็นไปได้ และในระยะทางที่เหมาะสมก็ยังมีความจำเป็นต้องดำเนินการต่อไป สำหรับกรณีศึกษาการสร้างชุมชนจักรยาน ของชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กทม. พบว่าได้มีการนำจักรยานมาสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมงานพัฒนาชุมชนซึ่งเกิดประโยชน์ในหลากหลายด้าน โดยมีสมาชิกของชุมชน คนภายนอกชุมชน และเครือข่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วม ชี้ให้เห็นได้ว่าจักรยานสามารถเป็นเครื่องมือในงานพัฒนาชุมชนได้ในมิติต่าง ๆ ทั้งในเรื่องของการสร้างเสริมสุขภาพของคนภายในชุมชน, ลดค่าจ่ายของคนในชุมชน สร้างวิถีเศรษฐกิจพอเพียงโดยการนำจักรยานเก่า จักรยานที่ชำรุดเสียหายหรือไม่ได้ใช้แล้ว กลับมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หรือนำมาเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน , ส่งเสริมสิ่งแวดล้อมที่ดี ลดมลพิษภายในชุมชน, สร้างความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในข้อมูลที่ชุมชนทำการเผยแพร่ในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการลด ละ เลิก บุหรี่ เหล้า และความรุนแรงต่าง ๆ, สร้างการมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างคนภายในชุมชน ภายนอกชุมชน เครือข่ายที่ เข้ามามีส่วนร่วมต่าง ๆ, มีการปรับทัศนคติของคนในชุมชน , สร้างการทำงานเป็นกลุ่ม ทำให้เกิดความรักความสามัคคี และรื้อฟื้นความสนิทชิดเชื้อ ความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้เกิดขึ้นภายในชุมชน อย่างเช่นที่ชุมชนในอดีตเคยมีต่อกันมาอย่างยาวนานไม่ให้เลือนหายหรือจืดจางไป รวมทั้งสมาชิกของชุมชนรู้สึกพึงพอใจกับกิจกรรมดังกล่าว เนื่องจากเห็นว่าดีมีประโยชน์ทั้งในเรื่องของสุขภาพ เป็นกิจกรรมสันทนาการ สร้างความสนุกสนาน เป็นการพักผ่อน ทำให้เยาวชนไม่ไปมั่วสุมอบายมุข เสพยาเสพติด หรือเล่นการพนัน สร้างความอบอุ่นในครอบครัว สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในและภายนอกชุมชน เสียค่าใช้จ่ายน้อย รวมถึงเป็นความภาคภูมิใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีส่วนช่วยงานของชุมชนในการรณรงค์ในเรื่องยาเสพติด และความรุนแรงในวันสำคัญต่าง ๆ

จากการที่กิจกรรมจักรยาน ของชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ ดังกล่าวเกิดขึ้นและมีการดำเนินการมาได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดประโยชน์ต่อทั้งคนภายในชุมชน ภายนอกชุมชน และงานด้านการพัฒนาชุมชนดังที่ได้กล่าวไว้ดังข้างต้นแล้ว ผลจากการศึกษารวบรวมข้อมูล พบว่า สิ่งที่สำคัญประกอบไปด้วย วิสัยทัศน์ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความร่วมมือร่วมใจกันของผู้นำ/คณะกรรมการชุมชน/และสมาชิกของชุมชน ของชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ โดยการพัฒนาชุมชนจะให้เกิดผลสำเร็จและ

มีประสิทธิภาพนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้านในการร่วมมือกันทำงานพัฒนาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้วางไว้ ทั้งด้านงบประมาณ ด้านทุนของชุมชน ด้านการสื่อสารถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งผู้ผลักดันโครงการ/กิจกรรมต้องเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชนที่ดี เป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการทำงาน โดยจากการสัมภาษณ์คุณสุรนาถฯ ซึ่งเป็นกรรมการชุมชน และเป็นผู้ริเริ่มผลักดันให้เกิดกิจกรรมจักรยานในชุมชน จะเห็นได้ว่าคุณสุรนาถฯ และคณะกรรมการชุมชนประสบความสำเร็จในเรื่องของการสร้างกิจกรรมและผลักดันให้เกิดชมรมจักรยานของชุมชนวัดโพธิ์เรียง โดยดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2553 จนมาถึงปัจจุบัน ก่อนที่จะได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วม “โครงการสนับสนุนการเดินและการสร้างชุมชนจักรยานสู่กรุงเทพฯ เมืองน่าอยู่” ในปี 2556 ซึ่งการดำเนินกิจกรรมจักรยานของชุมชนที่ผ่านมาสามารถสร้างความเชื่อมั่น และได้รับการสนับสนุนจากทั้ง คณะกรรมการของชุมชน เครือข่าย องค์กร และหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี สามารถโน้มน้าวสร้างความเชื่อถือให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชนของตน สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางความร่วมมือ และความสามัคคีของคนในชุมชนจากการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ในส่วนของสมาชิกของชุมชน วัดโพธิ์เรียงฯ จากข้อมูลชุมชนที่ได้จากการศึกษาพบว่าชุมชนวัดโพธิ์เรียงเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นทุนเดิม เนื่องจากในอดีตเป็นชุมชนของชาวบ้านที่มีอาชีพด้านเกษตรกรรม และผู้อยู่อาศัยเป็นเจ้าของที่ดินเอง แม้ในปัจจุบันจะมีการนำที่ดินบางส่วนไปสร้างบ้านให้คนภายนอกเข้ามาเช่าอยู่อาศัย แต่คนเหล่านี้ก็มีจำนวนน้อยกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินเองและอยู่มาตั้งแต่ดั่งเดิม ซึ่งมีความแตกต่างจากชุมชนแออัดในหลาย ๆ ชุมชน ที่ผู้คนที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินเองมีทั้งการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ หรือพื้นที่ขององค์การทั้งภาครัฐและเอกชน ดังนั้นความรักในพื้นที่ของสมาชิกในชุมชนวัดโพธิ์เรียง และการให้ความร่วมมือในงานพัฒนาชุมชน จึงเป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างเข้มแข็ง ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีความคุ้นเคย รู้จักมักคุ้น ผูกพันกันเหมือนญาติ ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และไว้วางใจกันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน จึงทำให้กิจกรรมจักรยานของชุมชนดำเนินการมาได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 การจัดกิจกรรมจักรยานชุมชนของชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ ในแต่ละครั้งส่วนใหญ่จะเกิดจากแนวคิด และความเห็นร่วมกันของคณะกรรมการชุมชน ซึ่งควรมีการพัฒนาไปสู่การระดมความคิดเห็นและการแบ่งมอบบทบาทหน้าที่ให้สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมอย่างเป็นกิจลักษณะตามความสมัครใจและความสามารถของสมาชิก เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ สร้างแรงจูงใจ และการยอมรับ ผลักดันกิจกรรมและโครงการให้เกิดความก้าวหน้า และสร้างการมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชนเพิ่มมากขึ้น

2.2 จักรยานสามารถเป็นเครื่องมือในงานพัฒนาชุมชนได้ในหลากหลายมิติ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในงานด้านการพัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่ควรให้ความสำคัญ เข้ามาส่งเสริม สนับสนุน ให้ชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ สามารถที่จะต่อยอดเพิ่มศักยภาพการดำเนินการในเรื่องดังกล่าวได้อย่างเข้มแข็ง มีการสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนวัดโพธิ์เรียง สร้างรูปแบบการจัดเก็บข้อมูลในเรื่องดังกล่าวได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งจะทำให้สามารถใช้ชุมชนดังกล่าวไปเป็นแบบอย่างในการส่งเสริมผลักดันชุมชนอื่น ๆ ที่มีความพร้อมให้สามารถนำจักรยานมาใช้ประโยชน์ ในงานด้านการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ได้อย่างหลากหลาย อนึ่ง จากการที่ชุมชนวัดโพธิ์เรียงฯ เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว หากหน่วยงานภาครัฐ ให้การสนับสนุน และส่งเสริมชุมชนวัดโพธิ์เรียงอย่างจริงจังและต่อเนื่องในกิจกรรมต่าง ๆ เชื่อว่าศักยภาพของชุมชนสามารถที่จะพัฒนาและขยายไปสู่การเป็นแบบอย่างในการพัฒนาได้ในหลาย ๆ เรื่อง และหลาย ๆ กิจกรรม

2.3 นอกจากการรณรงค์เพื่อให้เกิดชุมชนจักรยานในพื้นที่ต่าง ๆ แล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรให้ความสำคัญและผลักดันในเรื่องของการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชน และเส้นทางให้มีความเหมาะสมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ซึ่งเห็นว่าจะส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ มีการเดินและการนำรถจักรยานมาใช้เพื่อการเดินทางในชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม

รายการอ้างอิง

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). *หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ : ห.ส.น.ไทยอนุเคราะห์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2545). *ทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจาย " ในทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน"*, รวบรวมโดย สนธยา พลศรี. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

เสถียร เชยประทับ. (2535). *การสื่อสารและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรทัย ก๊กผล. (2546). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิปริญญาโทสำหรับนักบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จามะรี เชียงทอง. (2549). *สังคมวิทยาเพื่อการพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2552). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ริชแมกซ์อินเตอร์พริ้น.

อนันต์ เกตุวงศ์. (2523). *การบริหารการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฉลอง ภิรมย์รัตน์. (2521). *กระบวนการกลุ่ม*. ภูเก็ต: วิทยาลัยครูภูเก็ต.

ทิศนา แขมมณี. และคณะ. (2522). *กลุ่มสัมพันธ์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นันทิยา หุตานุวัตร. และณรงค์ หุตานุวัตร. (2546). *การพัฒนาองค์กรชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

บัณฑร อ่อนดำ. (2538). *60 ปี บัณฑร อ่อนดำ ยิ่งนาน ยิ่งมั่นคง*. ขอนแก่น: โครงการชาวนาไทยศึกษา.

โยธิน ศันสนยุทธ. (2528). *พลวัตกลุ่ม*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาจิตวิทยา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วินิจ เกตุขำ. และคมเพชร ฉัตรศุภกุล. (2522). *กระบวนการกลุ่ม (ศึกษา 325)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

อุทัย บุญประเสริฐ. (2532). *กลุ่มสัมพันธ์ และ การบริหารทีมงานที่มีประสิทธิภาพ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์.

ทวีศักดิ์ บุตรตัน. ทำไมต้องจักรยาน? โดย ใน มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 26 ฉบับที่ 1344.

วิโรจน์ ศรีสุรภานนท์. (2556). *วิธีส่งเสริมการขี่จักรยานใน กทม.*

ชยุต รัตนพงษ์, ทิวัตถ์ มณีโชติ และ ธงชัย พรรณสวัสดิ์. (2556). *"ปัญหาและความต้องการเส้นทางและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับจักรยานของผู้ใช้จักรยานที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมคลองบางบัว เขตบางเขน กทม. กรณีศึกษาชุมชนร้อยกรอง"*.

เขมวันต์ กระดังงา. (2554). *"ผลการเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มร่วมกับเว็บสนับสนุนการเรียน ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและพฤติกรรมการทำงานกลุ่มวิชาการพัฒนาเว็บไซต์เบื้องต้น นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2*.

วนารัตน์ กรอิสรานุกูล. (2556). *อิทธิพลของสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองต่อพฤติกรรมการเดินและการใช้ทางเท้าในเขตชุมชนชานเมือง*.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). *กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริม การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาเกษตร ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา* ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพฯ.

ภูษา ศรีวิลาส. (2532). *กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

พาสนา ศิริบุตร. (2557). *กระบวนการจัดการปัญหายาเสพติดของชุมชนเมือง : กรณีศึกษาชุมชนวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ประภาพร เหลืองช่วยโชค. *ข้อมูลจากเอกสารเผยแพร่ของชมรมจักรยานเพื่อสุขภาพแห่งประเทศไทย ห้วงปี 2554-2556.* เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชากระบวนการกลุ่มและเทคนิคการทำงานทีม.

บทความทางสื่ออิเลคทรอนิกส์ ที่ได้อ้างถึงผลงานวิจัยของ ปีเตอร์ เพลเซอร์ (Peter Pelzer) ผู้ศึกษาวิจัยด้านสังคมเมือง สถาบันเพื่อการวิจัยสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัมสเตอร์ดัม, การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมการใช้จักรยานระหว่างเมืองพอร์ตแลนด์ รัฐออริกอน สหรัฐอเมริกา และเมืองอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์

ฝ่ายเทคโนโลยีการฝึกอบรม ส่วนวิชาการ สถาบันพัฒนาข้าราชการกรุงเทพมหานคร สำนักปลัดกรุงเทพมหานครข้อมูล. *กระบวนการทำงานพัฒนาชุมชน*. สืบค้นจาก www3.cdd.go.th/phetchaburi/ โดย

สมบูรณ์ สังวรณ์. (2557). *กระบวนการกลุ่ม*. สืบค้นจากhttps://www.gotoknow.org/posts/319436

กระบวนการเตรียมความพร้อมและจำหน่ายเด็กพิการในบ้านนนทภูมิสู่สังคม
Preparing and Discharging Process of Children with Disabilities from Nontapum Home

นัสรินทร์ แซ่สะ[44]

Abstract

Studying the process of preparation and discharging of children with disabilities at Baan Nontaphum to society. The object is studying the process of preparation to discharge children with disabilities to society and studying ability of children with disabilities after discharge from foster home. The learner collects data by interview children with disabilities at Baan Nontaphum in the process of preparation before discharging from Baan Nontaphum totally 4 children and the children with disabilities who have been living in Baan Nontaphum. Currently, in Baan Nontaphum discharged children with disabilities to society by resign and adopted by their parents around 2 children (two families) including 1 director and 1 staff. The learner found that Baan Nontaphum has 3 steps of preparation before discharging e.g. : before discharging process provides various services for children with disabilities since children with disabilities lived and discharged at Baan Nontaphum. Between discharging process has the project is called Aun I Rak. This project is training them to help themselves to live in society. After discharging process is tracking and helping children with disabilities after discharging from Baan Nontaphum. The children with disabilities are getting skills and experiences from Baan Nontaphum to adapt to live in society. And after discharging from Baan Nontaphum, children with disabilities have to help them by use skills and experiences to live independently and empower people around them.

Keywords : The preparation, Discharging, children with disabilities and Baan Nontaphum.

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมและจำหน่ายเด็กพิการในบ้านนนทภูมิสู่สังคม มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมในการจำหน่ายเด็กพิการในบ้านนนทภูมิคืนสู่สังคม และเพื่อศึกษาความสามารถในการใช้ชีวิตภายหลังออกจากสถานสงเคราะห์ ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เด็กพิการในบ้านนนทภูมิที่อยู่ในกระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนจำหน่ายออกจาก บ้านนนทภูมิ จำนวน 4 คน และเด็กพิการที่เคยอยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิซึ่งปัจจุบันได้จำหน่ายออกสู่สังคมโดยวิธีการขอลาออกและผู้ปกครองของเด็กพิการรับเด็กไปอุปการะเอง จำนวน 2 คน (2 ครอบครัว) ผู้บริหารจำนวน 1 คน และเจ้าหน้าที่จำนวน 1 คน ผลการศึกษา พบว่า บ้านนนทภูมิ มีกระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนจำหน่าย 3 ระยะ ได้แก่ ระยะก่อนจำหน่าย การบริการต่าง ๆ ที่บ้านนนทภูมิได้จัดบริการให้แก่เด็กพิการตั้งแต่แรกเข้าจนถึงวันจำหน่าย *ระยะระหว่างจำหน่าย* ดำเนินโครงการบ้านอุ่นไอรัก บ้านจำลองชีวิตจริง เพื่อเป็นสถานที่ฝึกทักษะชีวิตของเด็กพิการที่กำลังจะออกสู่สังคม *ระยะหลังจำหน่าย* การติดตามให้ความช่วยเหลือหลังจำหน่าย เด็กพิการได้ฝึก

[44] นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์คลีนิก ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทักษะต่าง ๆ ได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ สู่การนำไปใช้ในขณะที่ตนเองอยู่ในบ้านนนทภูมิ และเมื่อตนเองถูกจำหน่ายออกจากบ้านนนทภูมิสู่สังคมภายนอก สามารถดำรงชีวิตอิสระ ที่สามารถพึ่งพาตนเองและเป็นพลังให้แก่คนรอบข้าง

คำสำคัญ : การเตรียมความพร้อม การจำหน่าย เด็กพิการ และบ้านนนทภูมิ

หลักการและเหตุผล/ความสำคัญของปัญหา

สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ดหรือ “บ้านนนทภูมิ” เป็นหน่วยงานของภาครัฐภายใต้สังกัดกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้การช่วยเหลือเด็กพิการ ที่มีความพิการทางด้านความพิการทางการมองเห็น การได้ยินหรือการสื่อความหมาย พิการทางร่างกายหรือการเคลื่อนไหว พิการทางจิตใจหรือพฤติกรรม พิการทางสติปัญญาหรือการเรียนรู้ และพิการซ้ำซ้อน ทั้งชายและหญิง มีอายุ 7 – 18 ปี ที่ถูกทอดทิ้ง ยากจน ครอบครัวประสบปัญหาความเดือดร้อนต่างๆ เร่ร่อน พลัดหลง ไร้ที่พึ่ง เป็นต้น

เมื่อเด็กพิการที่อยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิอายุครบ 18ปี หรือเกินเกณฑ์การสงเคราะห์ ซึ่งเป็นช่วงอายุที่บ้านนนทภูมิพิจารณาจำหน่ายเด็กพิการที่พร้อมกลับสู่สังคม บางคนส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง บางคนกลับสู่ครอบครัว บางคนกลับสู่ศูนย์ฝึกอาชีพ บางคนกลับสู่สังคมใช้ชีวิตด้วยตนเอง และมีอีกหลายคนที่ใช้ชีวิตอยู่ต่อในบ้านนนทภูมิ เนื่องด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่น หน่วยงานที่ส่งต่อมีจำนวนคนพิการเต็มตามที่กำหนด พิการซ้ำซ้อนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ไม่สามารถติดต่อครอบครัวได้ ครอบครัวไม่มีความพร้อมในการลี้ยงดู เป็นต้น จึงส่งผลให้เด็กพิการหลายคนต้องใช้ชีวิตในบ้านนนทภูมิต่อไปทั้ง ๆ ที่อายุเกินตามเกณฑ์ที่บ้านนนทภูมิกำหนด ทำให้จำนวนเด็กพิการในบ้านนนทภูมิมีจำนวนมากไม่เพียงพอต่อสถานที่ที่มีพื้นที่จำกัด ไม่ใช่เฉพาะด้านสถานที่เท่านั้น ด้านบุคลากรในตำแหน่งพี่เลี้ยงที่มีหน้าที่ดูแลเด็กพิการนั้นไม่เพียงพอเช่นกัน ไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อจิตใจเด็กพิการอีกด้วย เด็กพิการจะรู้สึกว่าตนเองไม่มีคุณค่า มองคุณค่าของตนเองลดลง อย่างไรก็ตามทางบ้านนนทภูมิได้ดำเนินการดูแลเด็กพิการที่มีอายุเกินเกณฑ์นั้นด้วยความเท่าเทียมกัน ตามสิทธิที่ควรได้รับโดยการให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยสี่ ฝึกอาชีพ กายภาพบำบัด เพื่อนำสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถดำรงชีวิตได้ต่อไปอย่างมีความสุขระหว่างรอการจำหน่ายต่อไป

จากสถิติการจำหน่ายเด็กพิการบ้านนนทภูมิ มีรายละเอียดดังนี้

ปีงบประมาณ	แบ่งตามเพศ		สาเหตุการจำหน่าย				
	ผู้ชาย	ผู้หญิง	ส่งต่อ	ลาออก	คืนสู่ครอบครัว	เสียชีวิต	หลบหนี
2554	14	21	19	5	7	2	2
2555	16	9	-	8	9	6	2
2556	20	11	4	15	7	5	-
2557	6	5	5	2	1	6	-

ที่มาข้อมูล : ฝ่ายสังคมสงเคราะห์ บ้านนนทภูมิ

จะเห็นได้ว่าสถิติการจำหน่ายเด็กพิการที่อยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมินั้น สาเหตุการจำหน่ายส่วนใหญ่เกิดจากการขอลาออก รองลงมาคือ การส่งต่อ กลับคืนสู่ครอบครัว เสียชีวิต และหลบหนี ตามลำดับ การขอลาออกส่วนใหญ่เป็นเด็กพิการที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ มีความพร้อมด้านการงานอาชีพ สามารถช่วยเหลือตนเองได้ จึงตัดสินใจขอลาออกจากการดูแลของบ้านนนทภูมิ ออกไปใช้ชีวิตด้วยตนเองในสังคมภายนอก

เด็กพิการในบ้านนนทภูมิ ที่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและผู้มีจิตศรัทธา ที่หลั่งไหลมาให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดความเคยชินในความสะดวกสบาย กินอิ่มนอนหลับ ไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ชีวิตทุกอย่างได้จัดสรรไว้เรียบร้อย ทั้งในเรื่องอาหาร ที่พัก เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค สถานที่ที่เหมาะสมสำหรับคนพิการ ห้องสุขา ทางลาด แล้วเมื่อถึงเกณฑ์อายุพ้นการสงเคราะห์ที่เด็กพิการต้องออกไปใช้ชีวิตในสังคมภายนอกสถานสงเคราะห์ เด็กพิการเหล่านี้จะดำเนิน

ชีวิตอย่างไรในสังคมนอกรั้วสถานสงเคราะห์ และบ้านนนทภูมิได้มีการเตรียมความพร้อมอย่างไร เพื่อให้เด็กพิการเหล่านี้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมและจำหน่ายเด็กพิการในบ้านนนทภูมิสู่สังคม” เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ชีวิตของคนพิการที่อยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์ และคนพิการถูกจำหน่ายออกจากสถานสงเคราะห์ แล้วไปใช้ชีวิตในสังคมทั่วไปนอกสถานสงเคราะห์ ซึ่งผู้ศึกษาได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแนวทางการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลในเรื่องที่ศึกษาจากกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นการศึกษาและทำความเข้าใจ ความรู้สึกประสบการณ์ชีวิตและการดำรงชีวิตของคนพิการ โดยอาศัยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต และการเล่าเรื่องจากเด็กพิการที่เป็นผู้ให้ข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาทำการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย เด็กพิการที่มีความพิการทางร่างกายและเคลื่อนไหว เด็กพิการทางการได้ยินและสื่อความหมาย ที่อยู่ในกระบวนการเตรียมพร้อมก่อนจำหน่าย หรือเคยอยู่ในกระบวนการ จำนวน 4 คน เด็กพิการที่เคยอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด (บ้านนนทภูมิ) ซึ่งปัจจุบันได้ถูกจำหน่ายออกสู่สังคมโดยวิธีการขอลาออกและกลับคืนสู่ครอบครัว จำนวน 2 คน (2 ครอบครัว)และผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ จำนวน 2 คน

การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเริ่มต้นจากการผู้ศึกษาสนใจประเด็นการเตรียมความพร้อมเด็กพิการก่อนออกสู่สังคมและการใช้ชีวิตในสังคมภายนอกของเด็กพิการที่เคยอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์ ผู้ศึกษาจึงตัดสินใจฝึกภาคปฏิบัติที่บ้านนนทภูมิ ระหว่างฝึกภาคปฏิบัติได้มีโอกาสพูดคุยสร้างสัมพันธภาพกับเด็กพิการ ที่มีอายุเกินกำหนดเกณฑ์อายุในความดูแลของบ้านนนทภูมิ ตลอดจนได้มีโอกาสเยี่ยมเด็กพิการที่เคยอยู่ดำรงชีวิตอิสระภายนอกสถานสงเคราะห์ จึงทำให้ผู้ศึกษาคุ้นเคยและรู้จักกับกลุ่มเป้าหมายในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ผู้ศึกษายังมีการสอบถาม พูดคุยและขอคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ในการเลือกกลุ่มเป้าหมายที่สามารถให้ข้อมูลในประเด็นที่ศึกษาได้ ที่สำคัญเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ผู้วิจัยรู้จักกันมาก่อนและกลุ่มเป้าหมายยินยอมร่วมวิจัยในครั้งนี้ หากกลุ่มเป้าไม่พร้อมที่จะให้ข้อมูลสามารถถอนตัวออกจากการวิจัยได้ตลอดเวลา

ขอบเขตด้านประชากร

กลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลของการศึกษาในครั้งนี้ คือ เด็กพิการที่มีความพิการทางร่างกาย และเคลื่อนไหว และพิการทางการได้ยินและสื่อความหมาย ที่อยู่ในกระบวนการเตรียมพร้อมก่อนจำหน่าย หรือเคยอยู่ในกระบวนการ จำนวน 4 คน เด็กพิการที่เคยอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด (บ้านนนทภูมิ) ซึ่งปัจจุบันได้ถูกจำหน่ายออกสู่สังคมโดยวิธีการขอลาออกและกลับคืนสู่ครอบครัว จำนวน 2 คน (2 ครอบครัว) และผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ จำนวน 2 คน การคัดเลือกกลุ่มประชากรใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive) ซึ่งเป็นการเลือกประชากรที่ผู้ศึกษาได้ให้ความสนใจ เนื่องจาก ผู้ศึกษาได้รู้จักตั้งแต่ตอนฝึกภาคปฏิบัติที่บ้านนทภูมิ มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และเป็นผู้ที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่บ้านนทภูมิ

การวิจัยในครั้งการวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน กลุ่มที่1 กลุ่มเด็กพิการที่อยู่ในกระบวนการเตรียมพร้อมก่อนจำหน่าย หรือเคยอยู่ในกระบวนการ จำนวน 4 คน เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวของประสบการณ์ชีวิตในบ้านนนทภูมิ กลุ่มที่ 2 เด็กพิการที่เคยอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด (บ้านนนทภูมิ) ปัจจุบันได้ถูกจำหน่ายออกสู่สังคมโดยวิธีการขอลาออกและกลับคืนสู่ครอบครัว จำนวน 2 คน (2 ครอบครัว) เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวของประสบการณ์ชีวิตในสังคมภายนอกหลังออกจากบ้านนนทภูมิ กลุ่มที่ 3 ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ จำนวน 2 คน เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กพิการก่อนออกสู่สังคม เชื่อมโยงถึงแผนงาน นโยบายการดำเนินงานของบ้านนนทภูมิเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมเด็กพิการออกสู่สังคมภายนอก

ขอบเขตเนื้อหา

- ศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนออกสู่สังคม

- ศึกษากระบวนการจำหน่ายเด็กพิการออกสู่สังคม
- ศึกษาการใช้ชีวิตในสังคมของเด็กพิการ หลังจากจำหน่ายออกจากบ้านนนทภูมิ

เครื่องมือที่การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ

ผู้ศึกษาเลือกศึกษาเด็กพิการที่อยู่ในกระบวนการเตรียมความพร้อมและถูกจำหน่ายออกจากบ้านนนทภูมิ โดยเลือกเด็กพิการที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และไม่มีความพิการทางสมอง สามารถสื่อสารและสื่อความหมายได้ โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สนทนากลุ่ม และการเล่าเรื่อง ผ่านมุมมองของกลุ่มเป้าหมายจากตัวแทนของเด็กพิการ ดังนี้

- เด็กพิการเด็กพิการทางการร่างกายและเคลื่อนไหว และทางการได้ยินและสื่อความหมาย ที่เตรียมพร้อมก่อนจำหน่ายออกจากบ้านนนทภูมิ จำนวน 4 คน โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สนทนากลุ่ม และการเล่าเรื่องใช้ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ 2-3 ครั้งต่อคน ครั้งละ 1-1.30 ชั่วโมง
- เด็กพิการที่เคยอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด (บ้านนนทภูมิ) ที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ซึ่งปัจจุบันได้จำหน่ายออกสู่สังคมโดยวิธีการขอลาออกและกลับคืนสู่ครอบครัว จำนวน 2 คน (2 ครอบครัว) โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการเล่าเรื่องใช้ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ 2-3 ครั้งต่อคน ครั้งละ 1-1.30 ชั่วโมง
- ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลจากผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ ได้แก่ผู้ปกครองสถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด (บ้านนนทภูมิ) หรือเจ้าหน้าที่ได้รับมอบหมาย จำนวน 1 คน นักสังคมสงเคราะห์ จำนวน 1คน โดยวิธีการสัมภาษณ์ใช้ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ 2 ครั้งต่อคน ครั้งละ 1-1.30 ชั่วโมง

ในการสัมภาษณ์เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ สมุดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป เพื่อช่วยเก็บรายละเอียดในการสัมภาษณ์ และการเข้าไปเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งผู้ศึกษาขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานก่อนที่จะเข้าไปสัมภาษณ์ในหน่วยงาน และขออนุญาตกลุ่มประชากรก่อนจะบันทึกเสียง หรือถ่ายรูป

2. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ

ศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆทั้งหนังสือวิชาการ บทความ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น รวมถึงข้อมูลจากอินเตอร์เน็ต เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ อันเป็นความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา กรอบแนวคิด ทฤษฎี และกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา

3. การสังเกตการณ์

การสังเกต จะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการเสริมหรือตรวจสอบการวิเคราะห์การวิจัยเด็กพิการที่เตรียมความพร้อมและถูกจำหน่ายออกสู่สังคม ได้อย่างละเอียด โดยการสังเกตควบคู่กับการสัมภาษณ์ และจดบันทึก เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ผู้ศึกษาเลือกใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูลโดยใช้หลักการของการวิจัยเรื่องเล่ากระตุ้นให้เกิดการให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ชีวิต การวิจัยเรื่องเล่า (Narrative) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ศึกษาเชื่อว่าการวิจัยเรื่องเล่ามิใช่แค่การศึกษาเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากการเล่าเพียงอย่างเดียว แต่การวิจัยเรื่องเล่านั้นยังรวมไปถึงการให้ความหมายของผู้เล่า กล่าวคือ เรื่องเล่าเป็นการถ่ายทอดตัวตนที่แฝงอยู่เบื้องลึกให้บุคคลภายนอกรับรู้ ขณะเดียวกันบุคคลภายใน ซึ่งก็คือผู้เล่าก็จะเห็นความเป็นตัวตนของเขาชัดเจนยิ่งขึ้น (Czarniawska, 2004, อ้างถึงใน พิรุณพร แสนรังค์, 2554) เรื่องเล่าจึงเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนกายและใจของบุคคลนั้น ๆ รูปแบบการวิจัยเรื่องเล่า (Narrative Research) จึงเหมาะสมในการเข้าไปทำความรู้จักตัวตนภายในของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของสังคม การทำความเข้าใจต่อตนเองผ่านการเล่าเรื่องเป็นการเยียวยาร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยังเป็นการสื่อสารเรื่องราวชีวิตให้ผู้อื่นได้เข้าใจ

การวิจัยแนวเรื่องเล่า (Narrative Research)

การวิจัยแนวเรื่องเล่า (Narrative Research) หรือการแสวงหาความรู้ผ่านเรื่องเล่า (Narrative Inquiry) หมายถึง การรวบรวมข้อมูล เพื่อนำไปสู่การค้นหาความรู้ที่เรียกว่าวิจัย โดยผ่านการเล่าเรื่องราว นักวิจัยเมื่อรวบรวมข้อมูล โดยเรียบเรียงเรื่องเล่าจากประสบการณ์ที่นักวิจัยได้ไปทำความเข้าใจ ทั้งนี้ นักวิจัยแนวเรื่องเล่าเห็นว่า “มนุษย์เป็นอินทรีย์ที่เล่าเรื่องราว (Humans are storytelling organism) ทั้งในเชิงปัจเจกและในเชิงกลุ่มมวลชน” ดังนั้น การศึกษาเรื่องเล่าก็คือการศึกษาหนทางที่มนุษย์มีประสบการณ์ต่อโลก กล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือชีวิตของมนุษย์ล้วนประกอบไปด้วยเรื่องราวมากมาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในการศึกษามีวิธีการ ดังนี้

1. การจำแนกและจัดระบบข้อมูล ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายมาจัดระบบจำแนกข้อมูล โดยแบ่งจากความเหมือนและความแตกจ่างของหัวข้อและประเด็นที่สนใจ เช่น ประสบการณ์การใช้ชีวิตในสถานสงเคราะห์ การวางแผนชีวิตหลังการจำหน่าย ปัญหาอุปสรรคที่เผชิญ การเสริมพลังให้กับตนเอง เป็นต

2. การนำเหตุการณ์อื่นเพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง ผู้ศึกษานำข้อมูลที่คล้ายกันเพื่อตรวจผลที่ได้ว่ามีความแตกต่างหรือเหมือนกันในประเด็นใดบ้าง

3. การวิเคราะห์เนื้อหา เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากแนวคิดและข้อสรุปจากการทบทวนผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลที่ได้จากการศึกษา

เมื่อผ่านการวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นแล้วได้นำข้อมูลนั้นมาเรียบเรียง โดยใช้ความรู้ความเข้าใจ และข้อมูลที่ได้จาการศึกษามาอธิบาย สรุป และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เพื่อนำเสนอและเป็นแนวทางในการศึกษางานด้านคนพิการต่อไป

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อม
และจำหน่ายเด็กพิการในบ้านนนทภูมิสู่สังคม มีผลการศึกษา ดังนี้

ชีวิตในบ้านนนทภูมิ

บ้านนนทภูมิ สำหรับเด็กพิการที่อยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิ บ้านนนทภูมิคือบ้านหลังแรกของเขาและเธอ บ้านนนทภูมิคือบ้านหลังที่สอง รองจากบ้านเกิดของเขาและเธอ บ้านนนทภูมิคือทั้งชีวิตของพวกเขาและเธอ ได้เติบโตและลาจากโลกนี้ในบ้านหลังนี้ บ้านนนทภูมิดั่งบ้านหลังหนึ่งที่มีความแตกต่างจากบ้านทั่ว ๆ ไป เนื่องจากบ้านนนทภูมิ เป็นสถานสงเคราะห์ที่รับอุปการะเลี้ยงดูเด็กพิการเผชิญปัญหาทางสังคม ถูกทอดทิ้ง ครอบครัวยากจน เร่ร่อน ไม่มีคนอุปการะเลี้ยงดู ด้วยสาเหตุแห่งปัญหาเหล่านี้ทำให้เด็กพิการบางคนต้องมาอยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิ

จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัย เด็กพิการทั้ง 4 คน ที่อยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิได้เล่าเรื่องราวชีวิตของพวกเขาทั้ง 4 คนในบ้านนนทภูมิบ้านหลังใหญ่ของเขาและเธอ พบว่า บ้านนนทภูมิคือ บ้านที่สร้างชีวิตให้เด็กน้อยคนหนึ่งที่เกิดมาด้วยความสดใสพร้อมกับรับผลของปัญหาที่เขาไม่ได้เป็นผู้ก่อปัญหานั้น ให้เขาและเธอต้องมาอยู่ในบ้านนนทภูมิ ความเป็นอยู่ของพวกเราในบ้านนนทภูมิเต็มไปด้วยความรักความอบอุ่นที่มีให้กันและกัน มีบ้างที่ทะเลาะกันแต่นั้นเป็นเรื่องปกติสีสันของการอยู่ร่วมกัน

เด็กพิการที่อยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิ เขาและเธอไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่ไปวัน ๆ ในบ้านนนทภูมิ เขาและเธอมาพร้อมความหวังของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้หวังดีต่อเขาและเธอ ที่ส่งเขาและเธอมารับอุปการะเลี้ยงดูมาอยู่ที่บ้านนนทภูมิ เพื่อให้เขาและเธอมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ได้รับการคุ้มครอง ได้สิทธิที่ควรได้รับ ได้รับความรักความอบอุ่นภายใต้ความปลอดภัยในชีวิต ได้รับปัจจัยสี่ ได้รับการพัฒนาในด้านต่างๆ บ้านนนทภูมิได้จัดบริการให้แก่เด็กพิการที่อยู่ในความดูแล เพื่อให้การสงเคราะห์และคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กพิการ ให้ได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสม และเจริญเติบโต สามารถพึ่งพาตนเองได้ อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีความสุข ดังนี้

1. การให้บริการเลี้ยงดูด้านปัจจัยสี่

บ้านนนทภูมิได้ให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยสี่ แก่เด็กพิการโดยได้รับการสนับสนุนจากทางรัฐบาล และเอกชน รวมทั้งผู้มีใจเอื้อเฟื้อ โดยจัดที่พักอาศัย เสื้อผ้า อาหารที่เหมาะสม และถูกสุขลักษณะให้ มีการรักษาพยาบาลเมื่อยามเจ็บป่วย รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันต่าง ๆ โดยจะมีห้องพยาบาล มีพยาบาลอยู่ดูแลช่วยเหลือตลอด 24 ชั่วโมง และหากมีอาการเจ็บป่วยมากก็จะส่งโรงพยาบาลให้แพทย์ดูแลรักษาตามอาการต่อไป

2. การฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์

บ้านนนทภูมิได้ให้ความช่วยเหลือทางการแพทย์ จัดให้มีการทำกายภาพบำบัด โดยนักกายภาพบำบัด นักกระตุ้นพัฒนาการ ทำการกายภาพบำบัดและฟื้นฟูสมรรถภาพของเด็กพิการ มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและส่งเสริมสุขภาพตลอดจนการนำพบแพทย์ เพื่อปรับสภาพร่างกายและการจัดหากายอุปกรณ์ต่าง ๆ การฝึกหัดให้ใช้อวัยวะที่เหลืออยู่ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้เด็กพิการสามารถพึ่งพาตนเองได้ และป้องกันความพิการซ้ำซ้อนแก่เด็กพิการที่รับการสงเคราะห์

3. การให้ความรู้ด้านการศึกษา การฝึกอาชีพ การกีฬา การหางานทำ

บ้านนนทภูมิให้มีการสร้างเสริมพัฒนาการแก่เด็กพิการและให้การศึกษาแก่เด็กพิการทั้งสายสามัญและสายอาชีพตามความสามารถของเด็ก เพื่อให้เด็กพิการได้มีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้ เป็นพื้นฐานไปสู่การศึกษาที่สูงขึ้นหรือการประกอบอาชีพ

4. การให้การอบรมศีลธรรม จริยธรรม และนันทนาการ

บ้านนนทภูมิจัดเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลและใกล้ชิดเด็ก หรือวิทยากรจากภายนอกจะแนะนำ อบรม สั่งสอนเด็กเพื่อให้เด็กพิการเป็นคนดี มีจิตใจเมตตาอ่อนโยน อันจะเป็นพื้นฐานที่จะเข้าสู่สังคมได้อย่างปกติสุข รวมทั้งการจัดกิจกรรมนันทนาการต่างๆ เพื่อให้เด็กได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน มีสุขภาพกายและจิตใจที่ดี มีทักษะและประสบการณ์ ทั้งในด้านศิลปะการแสดงออก ดนตรีและกีฬา

5. การให้ความรัก ความอบอุ่น คุ้มครองสวัสดิภาพและการพัฒนาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

บ้านนนทภูมิจัดให้มีเจ้าหน้าที่ที่คอยดูแลและเอาใจใส่ให้ความรัก และความอบอุ่นแก่เด็กพิการอย่างใกล้ชิดเปรียบดั่งญาติสนิท และคอยแนะนำช่วยเหลือเมื่อมีปัญหาต่าง ๆ ในรายที่มีปัญหามากทั้งในด้านพฤติกรรม อารมณ์ หรือจิตใจก็จะมีนักสังคมสงเคราะห์ เข้ามาช่วยแนะนำแก้ไขตามหลักวิชาการ เพื่อให้เด็กพิการมีพัฒนาการที่ดีและเหมาะสมทั้ง ด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์สังคม และจิตใจ

การให้บริการของบ้านนนทภูมิที่มีต่อเด็กพิการนั้น เป็นการให้บริการที่เป็นไปตามความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยมีวิธีการในรูปแบบต่าง ๆ แตกต่างกันไป เช่น กิจกรรมกีฬา สันทนาการ การศึกษา ฝึกอาชีพ รูปแบบของที่พักอาศัย เป็นต้น นับว่าเป็นการตอบสนองความต้องที่เป็นไปตามความต้องการของเด็กพิการแต่ละคนผ่านวิธีการประเมินสภาวะรายบุคคลจากทีมสหวิชาชีพ เพื่อให้เด็กพิการได้รับและเข้าถึงความต้องการที่แท้จริง เด็กพิการที่ต้องการเรียนหนังสือได้เรียนหนังสือ ต้องการฝึกอาชีพได้ฝึกอาชีพ มีกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นทั้งภายในและภายนอกที่บ้านนนทภูมิ ทางภาครัฐและเอกชนร่วมกันสนับสนุนให้เด็กพิการในบ้านนนทภูมิได้พัฒนาตนเอง ได้ฝึกทักษะด้านต่างๆ การที่เด็กพิการได้รับสนองความต้องขั้นพื้นฐานนี้ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี นำสู่การพัฒนาตนเอง เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป ไม่ว่าเขาและเธอจะอยู่ในบ้านนนทภูมิหรือออกสู่สังคมภายนอก สามารถที่อยู่ได้ด้วยตนเอง

การตอบสนองความต้องการของเด็กพิการอีกรูปแบบหนึ่งการได้รับอาหาร สิ่งของต่าง ๆ จากผู้มีจิตศรัทธาบริจาคมาทำบุญ หรือเนื่องในโอกาสต่าง ๆ โดยการเลี้ยงอาหารต่าง ๆ นานา แจกสิ่งของแก่เด็กพิการ นับว่าบ้านนนทภูมิเป็นสถานที่หนึ่งที่มีผู้จิตศรัทธาบริจาคอาหารสิ่งของอย่างสม่ำเสมอและจำนวนมาก ทำให้เด็กพิการเกิดความสะดวกสบายอยู่ดีกินดีไม่ต้องกังวลถึงค่าใช้จ่าย ทำให้เด็กพิการมีความสุขในการใช้ชีวิตในบ้านนนทภูมจึงไม่คิดหนีออกจากบ้านนนทภูมิ ไม่ต้องการให้ส่งต่อไปอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์คนพิการอื่นๆถึงแม้อายุเกินเกณฑ์ก็ตาม ต้องการที่จะสร้างความพร้อมขณะที่อยู่ในบ้านนนทภูมิเพื่อจะได้ไปใช้ชีวิตอิสระในสังคมภายนอกหลังจำหน่ายจากบ้านนนทภูมิ การจัดบริการต่าง ๆ นำสู่กระบวนการเตรียมความพร้อมเด็กพิการก่อนออกสู่สังคม

กระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนจำหน่ายเด็กพิการในบ้านนนทภูมิคืนสู่สังคม

หลังจากที่เด็กพิการได้เข้าอยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของสถานสงเคราะห์ จนครบเกณฑ์การสงเคราะห์ คือ อายุครบ 18 ปี หรือ เกิน 18 ปี ฝ่ายสังคมสงเคราะห์จะพิจารณาให้การช่วยเหลือในการจำหน่ายออกจากสถานสงเคราะห์ ซึ่งการจำหน่ายนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายประการ เช่น กรณีเด็กเสียชีวิต กรณีเด็กหลบหนี กรณีเด็กพิการ ขอลาออกเอง การส่งต่อเด็กพิการไปอยู่ในความอุปการะของสถานสงเคราะห์อื่น กรณีที่ผู้ปกครองของเด็กพิการเด็กไปอุปการะเอง กรณีนำเด็กกลับคืนสู่ครอบครัว เป็นต้น

ระหว่างเด็กพิการใช้ชีวิตในบ้านนนทภูมิ ทางบ้านนนทภูมิได้มีการวางแผนการช่วยเหลือรายบุคคลซึ่งเป็นไปตามผลการประเมินสภาวะจากทีมสหวิชาชีพ การวางแผนการช่วยเหลือนั้นเป็นไปตามความต้องการของเด็กพิการและเชื่อมโยงกับการเตรียมความพร้อมเด็กพิการออกสู่สังคม ให้มีทักษะต่าง ๆ ที่สามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง ดังนั้นรูปแบบหรือแผนการเตรียมความพร้อมก่อนจำหน่ายออกสู่สังคมของบ้านนนทภูมิ ไม่มีรูปแบบหรือหลักสูตรเฉพาะสำหรับความพิการแต่ละประเภท แต่จะแฝงอยู่ในการบริการต่างๆที่บ้านนนทภูมิได้จัดให้แก่เด็กพิการที่เข้ารับบริการ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าบ้านนนทภูมิมีการเตรียมความพร้อมเด็กพิการตั้งแต่แรกเข้า คือ การจำแนกให้เด็กพิการในพักอาศัยในอาคารพักต่าง ๆ ตามอายุ และความสามารถของการช่วยเหลือตนเอง ดังนี้

อาคารพัก	รายละเอียดอาคารพัก
อาคารพักนนทภูมิ 1	เป็นอาคารพักสำหรับเด็กพิการชายอายุต่ำกว่า15 สามารถช่วยเหลือตนเองได้
อาคารพักนนทภูมิ 2	เป็นอาคารพักสำหรับเด็กพิการชายที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้
อาคารพักนนทภูมิ 3	เป็นอาคารพักสำหรับเด็กพิการชาย อายุ 15 ขึ้นไป ที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้
อาคารพักนนทภูมิ 4	เป็นอาคารพักสำหรับเด็กพิการซ้ำซ้อน แขนขาอ่อนแรง (CP)ชาย/หญิง ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้
อาคารพักนนทภูมิ 5	เป็นอาคารพักสำหรับเด็กพิการผู้หญิง
อาคารพักนนทภูมิ 6	อาคารพยาบาล

การจำแนกตามอายุ และความสามารถของเด็กพิการนั้น ทำให้เด็กพิการได้เรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันกับเด็กในวัยเดียวกัน ได้เล่น ได้พูดคุยกับเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกัน ส่งผลให้เขาและเธอได้รับพัฒนาการเป็นไปตามวัย สำหรับเด็กพิการที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ช่วยเหลือเพื่อน ๆ ด้วยกัน ช่วยเหลือแม่(พี่เลี้ยง)รีดผ้า ถูบ้าน พับผ้า ปูที่นอน เก็บที่นอน ผ่านการสอนของผู้ทำหน้าที่เสมือนแม่และพ่อของเขาและเธอ นั่นคือ ตำแหน่งพี่เลี้ยง เมื่อเด็กพิการที่ได้รับการฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ผ่านการใช้ชีวิตรวมในบ้านนนทภูมิ เขาและเธอได้เรียนรู้ทักษะชีวิตเบื้องต้น สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

การส่งเสริมการศึกษาเป็นแนวทางการช่วยเหลือที่บ้านนนทภูมิได้ให้ความสำคัญให้เด็กพิการได้รับสิทธิทางการศึกษาที่ควรได้รับ บ้านนนทภูมิได้ส่งเสริมให้เด็กพิการทุกคนที่อยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิได้รับการศึกษา ยกเว้นเด็กพิการที่มีความพิการรุนแรงที่ ไม่มีความสามารถที่จะเข้ารับศึกษา เช่น พิการติดเตียงไม่รู้สึกตัว หรือมีความพิการทางสมองร่วม เป็นต้น สำหรับเด็กพิการที่สามารถเข้ารับการศึกษาบ้านนนทภูมิดำเนินการประเมินสภาวะรายบุคคลถึงความเหมาะสมที่จะส่งเสริมการศึกษาด้านไหน สายอาชีพหรือสายสามัญ ให้เป็นไปตามความต้องการและประเภทความพิการ เช่น เด็กพิการทางการได้ยินและสื่อความหมาย ได้ส่งเสริมเรียนที่โรงเรียนโสตต่างๆ ซึ่งเป็นโรงเรียนเฉพาะทางสำหรับคนพิการประเภทนี้ พิการทางการมองเห็นก็เช่นกัน ส่งเสริมเรียนในโรงเรียนเฉพาะคนพิการทางการมองเห็น ซึ่งเป็นรูปแบบการส่งเสริมการศึกษาไปตามประเภทความพิการของแต่ละคน การส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียนเฉพาะนั้นทำให้เด็กพิการไม่เกิดความรู้สึกว่าตนเองแปลกแยกจากคนอื่น ๆ ก่อเกิดความมั่นใจเสริมพลังให้ตนเองภายใต้ความพิการในประเภทเดียวกัน เด็กพิการสามารถปรับตัวและเข้ากลุ่มเพื่อนได้โดยง่าย

สำหรับการส่งเสริมการศึกษาให้เรียนร่วมกับคนทั่วไป บ้านนนทภูมิได้ให้เด็กพิการทางการเคลื่อนไหวและร่างกายที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้มากที่สุด เข้าเรียนในโรงเรียนร่วมต่าง ๆ ที่ตั้งในบริเวณอำเภอปากเกร็ดโดยมีรถของบ้านนนทภูมิรับส่งไปเช้าเย็นกลับ การที่เด็กพิการได้มีโอกาสเรียนร่วมกับคนทั่วไปนับว่าเป็นสิ่งท้าท้ายสำหรับพวกเขาที่ต้องเผชิญกับ

คำหยอกล้อต่าง ๆ ที่มาจากเพื่อน ๆ ว่าไอ้เป๋ ไอ้ขาเล็ก (ลีบ) แต่คำหยอกล้อเหล่านี้เสมือนตัวเชื่อมให้เด็กพิการได้มีเพื่อนใหม่ในโรงเรียนใหม่

เด็กพิการที่ได้รับการส่งเสริมการศึกษาทั้งสายสามัญ สายอาชีพ หรือระบบการศึกษานอกโรงเรียน นอกจากเด็กพิการได้รับความรู้ตามหลักสูตรที่เรียนมาแล้ว เหนือสิ่งอื่นใดที่เด็กพิการได้รับควบคู่กับการใช้ชีวิตในสถานศึกษาคือได้เรียนรู้สังคมภายนอกที่หลายหลาย นำสู่การมีทักษะทางสังคม ได้เรียนรู้ชีวิตของเพื่อนๆที่พบเจอปัญหาทางสังคมเฉกเช่นกับตน ทำให้เด็กพิการเกิดการเสริมพลังในตนเอง โดยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของจิตใจเพื่อให้ตนเองสามารถพัฒนาความรู้สึกที่ต้องต่อสู้ผ่านการเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งของตนเองและผู้อื่น นอกจากนี้เด็กพิการที่ได้รับการศึกษาทำให้เด็กพิการสามารถต่อยอดการพัฒนาตนเองจากวุฒิการศึกษา หรือความรู้ที่ได้รับเป็นใบเบิกทางให้เด็กพิการสามารถพัฒนาตนเองในอีกระดับหนึ่งคือการประกอบอาชีพสร้างรายได้ นับว่าการส่งเสริมการศึกษาเป็นกระบวนการเตรียมความพร้อมที่สำคัญทำให้เด็กพิการที่อยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิได้รับการพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพเสริมพลังในตนเองโดยผ่านระบบการศึกษา รู้ว่าตนเองมีคุณค่า เด็กพิการได้นำศักยภาพที่อยู่ในตัวเองออกมาใช้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนใช้ในการทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ

การส่งเสริมการทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ

เป็นหนึ่งในกระบวนการเตรียมความพร้อมอีกขั้นหนึ่งหลังจากที่เด็กพิการจบการศึกษาในระดับต่าง ๆ การส่งเสริมการทำงานในสถานประกอบการนั้นบ้านนนทภูมิพิจารณาให้เด็กพิการที่อายุเกิน 18 ที่ต้องการประกอบอาชีพ บ้านนนทภูมิดำเนินการหางานที่เหมาะสมและเป็นไปตามความต้องการ หรือตามคุณสมบัติที่สถานประกอบการกำหนด นับว่าเป็นความโชคดีของคนพิการที่มีพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556 ได้บัญญัติให้สถานประกอบการรับคนพิการเขาทำงานตามมาตรา 33 ทำให้เด็กพิการในบ้านนนทภูมิได้รับโอกาสให้ทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ ได้โดยง่าย บางสถานประกอบการไปหาเด็กพิการทำงานถึงที่ในบ้านนนทภูมิ บางสถานประกอบการให้สิทธิสวัสดิการพิเศษแก่เด็กพิการ การได้งานโดยง่ายทำให้เด็กพิการบางคนไม่สู้งาน เจอปัญหาก็ตัดสินใจลาออกเพื่อออกหางานใหม่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนงานบ่อยและทำงานได้ไม่นาน แต่สำหรับเด็กพิการบางคนที่มองว่าการได้งานทำคือการได้รับโอกาสที่ยิ่งใหญ่จากสังคมมอบให้พวกเขาได้แสดงศักยภาพที่มีในตนออกมาใช้ ได้สื่อให้สังคมได้รับรู้ความสามารถของคนพิการ ตลอดจนสังคมได้สอนพวกเขาผ่านชีวิตการทำงานของเขาและเธอ ฝึกให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองต่อหน้าที่ ทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนได้ค่าตอบแทนในการทำงานให้เขาและเธอสามารถนำเงินและแนวทางต่างๆไปเริ่มต้นชีวิตใหม่เมื่อครั้งที่ถูกจำหน่ายออกจากบ้านนนทภูมิ

นอกจากนี้บ้านนนทภูมิมีกิจกรรมและโครงการพิเศษต่างๆ เช่นการเข้ากลุ่มฝึกอาชีพ ฝึกงานในสถานประกอบการ โครงการบ้านอุ่นไอรัก โครงการจัดบริการสวัสดิการสังคมรูปแบบกลุ่มพึ่งพา เป็นต้น เพื่อเป็นพื้นที่ให้เด็กพิการได้เรียนรู้ทดลองการใช้ชีวิตการอยู่ร่วมกันในสังคม ฝึกการรับผิดชอบตนเอง พัฒนาศักยภาพให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้มากที่สุดในชีวิตประจำวัน นำสู่ให้เด็กพิการสามารถพึ่งพาตนเองได้และใช้ชีวิตในสังคมโดยปกติสุข ไม่เป็นภาระของสังคมตามมุมมองของใครหลาย ๆ คนที่มีต่อคนพิการ คนพิการสามารถเป็นพลังให้กับตนเองและผู้อื่นได้เมื่อสังคมเปิดโอกาสให้คนพิการมีที่ยืนในสังคม

การใช้ชีวิตภายหลังออกจากสถานสงเคราะห์

จุดเริ่มชีวิตใหม่ของเด็กพิการที่อยู่ในความดูแลของบ้านนนทภูมิ เกิดขึ้นเมื่อเขาและเธอถูกจำหน่ายออกสู่สังคมด้วยสาเหตุต่าง ๆ ซึ่งการจำหน่ายนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายประการ เช่น กรณีเด็กเสียชีวิต กรณีเด็กหลบหนี กรณีเด็กพิการขอลาออกเอง การส่งต่อเด็กพิการไปอยู่ในความอุปการะของสถานสงเคราะห์อื่น กรณีที่ผู้ปกครองของเด็กพิการเด็กไปอุปการะเอง กรณีนำเด็กกลับคืนสู่ครอบครัว เป็นต้น ในขณะที่เด็กพิการอยู่ในบ้านนนทภูมินั้น บ้านนนทภูมิได้ฝึกทักษะด้านต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมต่างๆ เกิดกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เสริมสร้างความรับผิดชอบในชีวิตของตนเองในเบื้องต้น อย่างน้อยสามารถอยู่รอดหุงหาอาหารได้เอง ดูแลตนเอง ซักผ้า กวาดบ้าน ปูที่นอน สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นทักษะชีวิตเบื้องต้นที่เด็กพิการได้รับจากใช้ชีวิตในบ้านนนทภูมิ สามารถนำไปใช้ในชีวิตประชำวันเมื่อเขาและเธอออกจากบ้านนนทภูมินอกจากนี้บ้านนนทภูมิ

การส่งเสริมการศึกษาและอาชีพ เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพรายบุคคล ให้สามารถมีอาชีพ พึ่งพาตนเองได้และสามารถปรับตัวสู่สังคมได้

จากการศึกษาผู้ร่วมวิจัยที่เป็นเด็กพิการที่จำหน่ายสู่สังคม 2 คน ด้วยกรณีผู้ปกครองเด็กพิการออกไปอุปการะเองและสมัครใจขอลาออกเอง ผู้ร่วมวิจัยได้แบ่งปันเรื่องราวเกี่ยวกับการใช้ชีวิตในสังคมภายนอกว่า เมื่อตัดสินใจออกไปอยู่ข้างนอกแล้วสิ่งแรกที่ต้องวางแผนก่อนออกไป คือ ที่พักอาศัยกรณีที่ไม่มีครอบครัว ต้องหาที่พักที่ปลอดภัย สะดวกต่อการใช้ชีวิตสำหรับคนพิการ ถ้าเป็นห้องเช่าต้องคำนึงราคาเช่าให้เหมาะสมกับรายได้ที่ได้รับ ผู้ร่วมวิจัยทั้ง 2 คน ได้อาศัยในห้องเช่าหลังจากที่จำหน่ายออกสู่สังคม โดยใช้ชีวิตร่วมกับคนที่เขารัก อยู่กับแม่และภรรยา เด็กพิการอยู่ข้างนอกนั้นมิอาจอยู่ได้ถ้าไม่มีงานทำไม่มีรายได้เพราะทุกอย่างในการใช้ชีวิตข้างนอกนั้นต้องใช้เงินเป็นหลักเพื่อตอบสนองความต้องการต่าง ๆ แตกจากจากการใช้ชีวิตในบ้านนนทภูมิถึงแม้ไม่มีเงินก็สามารถอยู่ได้โดยไร้ความกังวลมีความสุขได้ ทำให้ผู้ร่วมวิจัยทั้ง 2 คน ต้องขยันทำงานเพื่อหารายได้ที่นำพาให้ตนเองและครอบครัวมีความสุขและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ไม่เป็นภาระของสังคมและไม่ต้องไปอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์อีก สามารถที่จะดำรงชีวิตอิสระด้วยตัวเองได้ สามารถตัดสินใจด้วยตนเอง ความเท่าเทียมในโอกาส และการเคารพตนเอง ถึงแม้เขาและเธอมีข้อขีดจำกัดในการดำเนินชีวิตในสภาพความพิการต่าง ๆ นั้น ทำให้เขาและเธอไม่สามารถดำเนินชีวิตเช่นทั่วไป บางครั้งไม่สามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์ที่ตนเองควรได้รับ แต่ด้วยเขาและเธอคิดที่จะดำรงชีวิตอิสระ เขาและเธอสามารถเลือกและควบคุมการดำเนินชีวิตประจำวันได้ โดยมองข้ามขีดข้อจำกัดความพิการนี้ไปและดำเนินชีวิตเสมือนคนทั่วไปในสังคม สามารถประกอบอาชีพ เรียนหนังสือ ทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำสู่คุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

การดำเนินชีวิตในสังคมภายนอกของผู้ร่วมวิจัยทั้ง 2 คนนั้น ได้เผชิญปัญหาเช่นการคมนาคมที่ไม่เอื้อสำหรับคนพิการขับรถเร็ว มีขั้นบันใดที่สูง จอดไม่สนิท ทำให้คนพิการที่ความพิการทางร่างกายและการการเคลื่อนไหวไม่สะดวกต่อการเดินทางไม่สามารถเข้าถึงหรือต้องการเดินทางไปไหนมาไหน การสื่อสารก็เช่นกันสำหรับคนพิการพิการทางการได้ยินและสื่อความหมาย ซึ่งใช้ภาษามือในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสาร แต่ในสังคมภายนอกน้อยคนที่สามารถสื่อสารภาษามือได้ ทำให้ผู้ร่วมวิจัยที่มีความพิการทางการได้ยินและสื่อความหมายนั้น ไม่สามารถเข้าถึงความต้องการโดนไล่ออกจากร้านเพราะแม่ค้าไม่เข้าใจภาษามือที่เขากำลังสื่อ เพื่อนร่วมงานไม่เข้าใจนำสู่เกิดการผิดใจระหว่างกันเนื่องจากเกิดจากการตีความหมายที่ผิด ไม่สามารถที่จะอธิบายถึงความต้องการให้เข้าใจตรงกัน ถึงอย่างไรก็ตามประสบการณ์การใช้ชีวิตในสังคมภายนอกที่ผู้เข้าร่วมวิจัยได้ประสบพบเจอนำสู่การปรับตัวของเขาและเธอให้สามารถตอบสนองความต้องการและเกิดความเข้าใจระหว่างกัน

จะเห็นได้ว่า ผู้ร่วมวิจัยทั้ง 2 คนที่อยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์เป็นเวลาหลายปี เมื่อเขาและเธอออกใช้ชีวิตในสังคมภายนอก การปรับตัวย่อมเกิดขึ้น เพื่อความอยู่รอดในแต่ละสถานการณ์ปัญหาที่เผชิญประสบพบเจอ ทำให้เขาและเธอเกิดการการเรียนรู้ เข้าใจในสถานการณ์หรือปัญหานั้นได้อย่างถูกต้อง เกิดการปรับตัวในรูปแบบต่างๆการคมนาคมที่ไม่เอื้อต่อเขาและเธอ เขาก็เลือกโดยสารรถที่ขับช้า มีที่นั่ง อย่างเช่นรถตู้ รถแท็กซี่ ขับรถจักรยานสามล้อสำหรับคนพิการเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ ไม่เข้าใจภาษามือก็ใช้วิธีการเขียน กดเครื่องคิดเลข หรือสอนภาษามือให้ทุกคนได้เข้าใจร่วมกัน เจอปัญหาในบ้างครั้ง ประสบความลำบากบ้างในบางเวลา แต่นั้นคือสีสันแห่งชีวิตที่แท้จริงในการใช้ชีวิตในสังคมที่มีความหลากหลาย

อภิปรายผล

การศึกษาในครั้งนี้เพื่อศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมในการจำหน่ายเด็กพิการในบ้านนนทภูมิคืนสู่สังคม และเพื่อศึกษาความสามารถในการใช้ชีวิตภายหลังออกจากสถานสงเคราะห์ ผลการศึกษาในครั้งนี้จะเห็นได้ว่า บ้านนนทภูมิเป็นสถานสงเคราะห์ที่อุปการะเลี้ยงดูเด็กพิการ ได้จัดการบริการด้านปัจจัยสี่ ด้านฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ ด้านการศึกษา การฝึกอาชีพ การกีฬา การหางานทำ ด้านศีลธรรม จริยธรรม นันทนาการ การให้ความรัก ความอบอุ่น คุ้มครองสวัสดิภาพและการพัฒนาแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้แก่เด็กพิการที่อยู่ในความดูแล นับว่าการบริการที่บ้านนนทภูมิได้ให้แก่เด็กพิการนั้น เป็นการบริการเป็นไปตามความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์คนหนึ่งที่มี ความต้องการทางด้านร่างกาย อาหาร ยารักษาโรค ที่พักอาศัย ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย ความต้องการความรัก ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือ เมื่อมนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ไปจนถึงการบรรลุศักยภาพ ถ้ามนุษย์ได้บรรลุสิ่งเหล่านี้ก็จะทำให้

มีภาวะปกติ เน้นความสำคัญไปที่ปัจเจกบุคคลมนุษย์แต่ละคนสามารถบรรลุความสำเร็จได้ สามารถการเติบโต และเกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลโดยการเพิ่มคุณค่าในตนเองการยอมรับตนเองการมองปัญหาในมุมมองใหม่เพื่อเกิดการเปลี่ยนเปลี่ยน (วันทนีย์ วาสิกะสิน, 2555, น. 21-22) เมื่อเด็กพิการได้รับการตอบสนองความต้องการ ส่งผลให้เด็กพิการมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุขในการใช้ชีวิตในบ้านนนทภูมิ นอกจากการบริการด้านต่าง ๆ แล้ว บ้านนนทภูมิมีผู้ที่มีจิตศรัทธามาบริจาคทำบุญแก่เด็กพิการเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ผู้บริจาคที่มาทำบุญมาด้วยความสงสารเวทนาที่เด็กคนหนึ่งเกิดมาไม่เหมือนคนทั่วไป ไม่มีพ่อแม่ ไม่มีที่พักอาศัย ความรู้สึกเหล่านี้จึงนำมาสู่ การช่วยเหลือด้วยวิธีการสงเคราะห์บริจาคให้สิ่งของต่าง ๆ ตามความประสงค์ของผู้บริจาคนั้น เป็นการช่วยเหลือด้วยวิธีการให้ การสงเคราะห์ เป็นการให้ความหมายและมีมุมมองต่อคนพิการ ตามแนวคิดเชิงสงเคราะห์หรือแนวคิดการกุศล แนวคิดนี้เป็นการมองความพิการว่าเป็นความทุกข์ของบุคคล ซึ่งเป็นความน่าสงสาร กลยุทธ์การหาทุนจะเป็นแบบการฉายภาพให้เห็นว่าคนพิการเป็นผู้ต้องการความช่วยเหลือดูแล คุ้มครองจากคนไม่พิการ ทำให้สังคมเห็นภาพว่าคนพิการเป็นผู้ที่คอยพึ่งพา และต้องการความช่วยเหลือ (Edmonds, 2005, อ้างถึงใน กมลพรรณ พันพึ่ง, 2556, น. 2-6) การช่วยเหลือในลักษณะการให้ การสงเคราะห์ ด้วยความหวังดี ความสงสาร เป็นการมองคนพิการในมุมมองตามแนวคิดการกุศล ผลที่ได้จากมุมมองในแนวคิดนี้ ทำให้เด็กพิการในบ้านนนทภูมิ เกิดความเคยชินของการเป็นผู้รับ เกิดความสะดวกสบายอยู่ดีกินดี ไม่ต้องกังวลถึงค่าใช้จ่าย ทำให้เขามีความสุขในการใช้ชีวิตในบ้านนนทภูมจึงไม่คิดหนีออกจากบ้านนนทภูมิ ไม่ต้องการให้ส่งต่อไปอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์คนพิการอื่น ๆ ถึงแม้อายุเกินเกณฑ์ก็ตาม ต้องการที่จะสร้างความพร้อมขณะที่อยู่ในบ้านนนทภูมิเพื่อจะได้ไปใช้ชีวิตอิสระในสังคมภายนอกหลังจำหน่ายจากบ้านนนทภูมิ

การเตรียมความพร้อมเด็กพิการออกสู่สังคมนั้น บ้านนนทภูมิไม่มีรูปแบบหรือหลักสูตรเฉพาะ แต่เป็นไปในรูปแบบของการบริการการช่วยเหลือต่าง ๆ ที่บ้านนนทภูมิให้แก่เด็กพิการ เช่น การส่งเสริมด้านการศึกษา การส่งเสริมด้านอาชีพการทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ ส่งเสริมให้เด็กพิการที่มีอายุเกิน 18 ปี ทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ เป็นไปตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556 ได้บัญญัติให้สถานประกอบการรับคนพิการเขาทำงานตามมาตรา 33 ทำให้เด็กพิการในบ้านนนทภูมิได้รับโอกาสให้ทำงานในสถานประกอบการต่าง ๆ เด็กพิการมองว่าการได้งานทำคือการได้รับโอกาสที่ยิ่งใหญ่จากสังคมมอบให้พวกเขาได้แสดงศักยภาพที่มีในตนออกมาใช้ ได้สื่อให้สังคมได้รับรู้ความสามารถของคนพิการตลอดจนสังคมได้สอนพวกเขาผ่านชีวิตการทำงานของเขาและเธอ ฝึกให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองต่อหน้าที่ ทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนได้ค่าตอบแทนในการทำงานให้เขาและเธอสามารถนำเงินและแนวทางต่างๆไปเริ่มต้นชีวิตใหม่เมื่อครั้งที่ถูกจำหน่ายออกจากบ้านนนทภูมิ นับว่าการได้รับโอกาสมีงานทำสำหรับคนพิการนั้น เป็นการเสริมพลังในตนเองเป็นกระบวนการจัดการกับตนเอง ทั้งด้านความคิด ความรู้ การจัดระบบงาน และการเปิดพื้นที่ว่างให้ตนเองได้ทบทวน และยังเป็นการปลุกปลอบกำลังใจตนเอง และเป็นด่านแรกที่จะต้องเอาใจใส่ เพื่อทำให้ตนเองมีความเข้มแข็งพอที่จะรับมือกับสถานการณ์ใหม่ๆ ที่กำลังจะได้เผชิญ หากมีการเตรียมความพร้อมตนเองได้ดี ก็จะเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น (อภิญญา เวชยชัย, 2555) เพื่อให้เด็กพิการแสดงศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองออกมาใช้นอกจากนี้บ้านนนทภูมิมีกิจกรรมและโครงการพิเศษต่าง ๆ เช่น การเข้ากลุ่มฝึกอาชีพ ฝึกงานในสถานประกอบการ โครงการบ้านอุ่นไอรัก โครงการจัดบริการสวัสดิการสังคมรูปแบบกลุ่มพึ่งพา เป็นต้น เพื่อเป็นพื้นที่ให้เด็กพิการได้เรียนรู้ ทดลองการใช้ชีวิตการอยู่ร่วมกันในสังคม ฝึกการรับผิดชอบตนเอง พัฒนาศักยภาพให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้มากที่สุดในชีวิตประจำวัน นำสู่ให้เด็กพิการสามารถพึ่งพาตนเองได้และใช้ชีวิตในสังคมโดยปกติสุข ไม่เป็นภาระของสังคมตามมุมมองของใครหลาย ๆ คนที่มีต่อคนพิการ คนพิการสามารถเป็นพลังให้กับตนเองและผู้อื่นได้

การดำรงชีวิตในสังคมภายสำหรับเด็กพิการที่เคยอยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์ ย่อมเกิดการปรับตัว สุพจน์ สุทธา (อ้างถึงใน จารุวรรณ คงยศ, 2551, น. 59) ได้กล่าวว่า ทุกคนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคมอันได้แก่ สิ่งแวดล้อมใน ครอบครัว โรงเรียน เพื่อนบ้าน และชุมชน โดยแต่ละสังคมต่างมีก็วัฒนธรรมตัวเองเป็นแกนกลาง ในการกำหนดแนวทางประพฤติปฏิบัติด้วยเหตุนี้เองทุกคน จึงไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตัวเองได้ตามปรารถนา ดังนั้น ความรู้สึกขัดแย้ง ผิดหวัง สับสน และว้าวุ่นใจ จึงเกิดขึ้นอย่างเลี้ยงไม่พ้น และความรู้สึกต่าง ๆ ที่กดดันอยู่ภายในจิตใจนี้ ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุข ดังนั้น คนจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อบรรเทาความรู้สึกคับข้องใจของตนเองให้เบาบางลง เพื่อที่จะทำให้ชีวิตอยู่ในภาวะสมดุล เช่นเดียวกันกับเด็กพิการในบ้านนนทภูมิที่ถูกจำหน่ายออกไปใช้ชีวิตในสังคม

ภายนอกเกิดการปรับตัวในรูปแบบต่าง ๆ สามารถที่จะดำรงชีวิตอิสระด้วยตัวของเอง มีเป้าหมายในการบรรลุถึงความสามารถในการตัดสินใจด้วยตนเอง (self-determination) โอกาสที่เท่าเทียม (equal opportunities) และการเคารพตนเอง (self-respect) การดำรงชีวิตอิสระไม่ได้หมายถึงเราต้องการทำทุกอย่างด้วยตัวเองทั้งหมดและไม่ต้องการใครมาเกี่ยวข้อง หรือต้องการแยกออกไปอยู่ต่างหาก การดำรงชีวิตอิสระ หมายถึง เราต้องการที่จะสามารถเลือก และควบคุมการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ซึ่งพี่น้องที่ไม่มีความพิการ เพื่อนบ้านหรือเพื่อนมองข้ามจุดนี้ไป เราต้องการเติบโตอยู่ในครอบครัว ไปโรงเรียนใกล้บ้าน ใช้รถโดยสารประจำทางคันเดียวกับเพื่อนบ้าน ทำงานที่ตรงกับความรู้ความสามารถ รวมทั้งมีครอบครัวของตัวเอง เหมือนกับผู้คนทั่วไป เราต้องการที่จะดูแลชีวิต คิดและพูดเพื่อตัวของเราเอง เพื่อให้สนองตามที่เราต้องการ เราจะต้องสนับสนุนและเรียนรู้จากกันและกัน และทำงานเพื่อเปลี่ยนแปลงทางการเมือง อันจะนำไปสู่การคุ้มครองทางกฎหมายแก่สิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมืองของพวกเรา” (กมลพรรณ พันพึ่ง, 2551, น. 7) เด็กพิการที่จำหน่ายออกสู่สังคม ดำรงชีวิตอิสระสามารถตัดสินใจด้วยตนเอง ถึงแม้เขาและเธอมีข้อขีดจำกัดในการดำเนินชีวิตด้วยความพิการต่างๆนั้น แต่เขาและเธอสามารถเลือกและควบคุมการดำเนินชีวิตประจำวันได้ โดยมองข้ามขีดข้อจำกัดความพิการนี้ไป และดำเนินชีวิตเสมือนคนทั่วไปในสังคม สามารถประกอบอาชีพ เรียนหนังสือ ทำกิจกรรมต่าง ๆ เกิดความมั่นใจภูมิใจในตนเองที่สามารถสร้างพลังในตนเองและไม่เป็นภาระของสังคม

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง “ศึกษากระบวนการเตรียมความพร้อมและจำหน่ายและพิการในบ้านนนทภูมิสู่สังคม” ผู้ศึกษานำข้อมูลมาประมวลเป็นข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อบ้านนนทภูมิ

1. ควรมีหลักสูตรหรือกิจกรรมการสร้างการเตรียมความพร้อมก่อนออกสู่สังคมภายนอก อย่างเป็นกระบวนการและเป็นรูปธรรมในเชิงปฏิบัติ และควรแยกหลักสูตรตามประเภทความพิการ

2. ควรมีการอบรมเด็กพิการที่อายุใกล้ถึงเกณฑ์ ด้านการเตรียมความพร้อมก่อนออกสู่สังคมภายนอก

3. ควรมีนโยบาย แผนงาน และโครงสร้างการเตรียมความพร้อมที่จัดเจน และสอดคล้องกับการปฏิบัติงาน

4. ควรมีฝ่ายงานที่ทำหน้าเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมเด็กพิการก่อนจำหน่าย และหลังจำหน่ายโดยเฉพาะเพื่อจัดทำแผนการดำเนินงาน เตรียมความพร้อมและติดตามประเมินหลังจำหน่าย

5. การเตรียมพร้อมก่อนจำหน่ายโดยให้เด็กพิการฝึกอาชีพ ทำงานหรือใช้ชีวิตภายนอกนั้น นับว่าเป็นเป็นการเตรียมความพร้อมที่ดีเพื่อให้เด็กพิการที่กำลังจะออกสู่สังคม ได้เตรียมพร้อมทดลองการใช้ชีวิตร่วมกับคนทั่วไปในสังคม นำสู่เด็กพิการสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข มีรายได้ มีงานทำ สามารถช่วยเหลือตนเองได้

6. การประเมินถึงความพร้อมก่อนจำหน่าย และการใช้ชีวิตในสังคมภายนอก ควรมีรูปแบบกรอบการประเมิน เช่น ใช้รูปแบบการประเมินสภาวะเด็ก (กรอบสามเหลี่ยมวงกลม) ในการประเมินเป็นการวัดถึงความพร้อมและหลังจำหน่ายออกสู่สังคม

7. ด้านการฝึกอาชีพในบ้านนนทภูมิ ควรสรรหาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆและหลากหลาย ที่สำคัญควรคำนึงถึงความสามารถของเด็กพิการ และการนำไปประกอบอาชีพได้จริง

ข้อเสนอแนะต่อบ้านผู้ปฏิบัติงาน

1. ควรจัดทำแผนการช่วยเหลือรายบุคคลให้ชัดเจน ตั้งแต่แรกเข้าจนถึงเกณฑ์อายุจำหน่ายออก

2. ควรมีการบูรณาการด้านการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานในลักษณะการทำงานแบบมีส่วนร่วม

3. ควรดำเนินกิจกรรมหรือโครงการต่างๆด้านการเตรียมความพร้อม ให้สม่ำเสมอและต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเชิงเปรียบเทียบในประเด็นการเตรียมความพร้อมในสถานสงเคราะห์ที่อุปการะเลี้ยงดูคนพิการที่อยู่ในวัยเด็กกับสถานสงเคราะห์ที่อุปการะเลี้ยงดูคนพิการที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่

2. ควรศึกษาเชิงทดลองในการสร้างหลักสูตรสำหรับการเตรียมความพร้อมเด็กพิการออกสู่สังคม

3. ควรศึกษาการเตรียมความพร้อมของสังคม ชุมชน ต่อการดำรงชีวิตของคนพิการ

รายการอ้างอิง

กมลพรรณ พันพึ่ง. (2551). *ไอแอล การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการ*. นนทบุรี: โรงพิมพ์ยิ้มสู้ ของมูลนิธิคนพิการไทย (โดยคนพิการ).

ขนิษฐา เทวินทรภักติ. (2543). *รายงานการวิจัย เรื่อง การจัดการศึกาทางเลือกโดยศูนย์การเรียนในสถานสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานปฏิรูปการศึกษาขั้นพื้นฐาน สกศ.

วันทนีย์ วาสิกะสิน. (2555). *จิตสังคมบำบัดในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. *จิตวิทยาทั่วไป*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

อภิญญา เวชยชัย. (2555). *การเสริมพลังอำนาจในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กมลพรรณ พันพึ่ง. (2553). *อัตลักษณ์ การเสริมพลังอำนาจ และการกำหนดวิถีชีวิตตนเอง: การดำรงชีวิตอิสระของคนพิการในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

จารุวรรณ คงยศ. (2551). *การปรับตัวของผู้ต้องขังให้เข้ากับสภาพเรือนจำ: ศึกษาเฉพาะกรณีเรือนจำกลางคลองเปรม*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, หลักสูตรการบริหารงานยุติธรรม.

จิตรลดา มีถฤษ์กิจ. (2552). *การปรับตัวของพนักงานย่านสีลมในยุคน้ำมันแพง*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, หลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต.

จุฑารัตน์ อภิวัฒน์ธนกุล. (2546). *"หญิงตาบอด : วิถีชีวิต การสร้างพลังอำนาจและกระบวนการต่อสู้เพื่อพัฒนาโอกาสทางสังคม*. โครงการวิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักงานบัณฑิตอาสาสมัคร.

นิธิมา ชาลีเครือ. (2554*). การปรับตัวในการทำงานของแรงงานย้ายถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีคนงานโรงพยาบาลตำรวจ*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, หลักสูตรพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต.

เนาวรัตน์ ชิโนภาษ. (2542). *วิถีชีวิตของผู้ย้ายถิ่นชาวใต้ในกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา, หลักสูตรสังคมวิทยาและมนุษยวิทยามหาบัณฑิต.

พิรุณพร แสนรังค์. (2554). *การให้ความหมายต่อประสบการณ์ชีวิตโดยใช้กิจกรรมศิลปะบำบัดในการวิจัยเล่าเรื่อง : กรณีศึกษาเด็กที่มีเชื้อเอชไอวี จังหวัดข่อนแก่น*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

เสริมศรี ประสงค์สุข. (2546). *พฤติกรรมการกระทำผิดและการปรับตัวของผู้ต้องขังชายที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ ศึกษาเฉพาะกรณีเรือนจำและทัณฑสถานในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

กมลพรรณ พันพึ่ง. *นิยาม "ความพิการ" และ แนวคิดเรื่องความพิการ (Model of Disability)*. เอกสารประกอบการสอนวิชา ประชากรเป้าหมายกับการบริหารการพัฒนา. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กันยายน 2556. (สำเนาเอกสาร).

กิตติ ไชยลาภ และคณะ. (2550). *ระบบการเฝ้าระวังและป้องกันความพิการ*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ.

กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2555). *กระบวนทรรศน์ในการอธิบายธรรมชาติของมนุษย์*. เอกสารประกอบการการสอนวิชา สค. 501แนวคิดพื้นฐานสำหรับสังคมสงเคราะห์, สงขลา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด, ฝ่ายสังคมสงเคราะห์. (2554). *รายงานการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์*.

สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด, ฝ่ายสวัสดิการสงเคราะห์. (2555). *รายงานการดำเนินงานกีฬา*.

สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด, ฝ่ายสวัสดิการสงเคราะห์. (2555). รายงานการดำเนินงานการศึกษา.

พระราชบัญญัติกรส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556

ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน
People's Satisfaction on the Services of The Ombudsman office

รัฐสิทธิ์ โตประยูร[45]

Abstract

The study on "People's Satisfaction on the Services of the Ombudsman Office" aims to investigate the satisfaction level of people who used the service at the Ombudsman Office, and to find development approaches for public services. This study is a quantitative research work that uses a questionnaire as the data collection tool. The sample group includes 120 subjects, who used the service and filed a complaint at the Ombudsman Office in April, 2015. The data are then analyzed with SPSS program, and the statistics used for the analysis are percentages, means and standard deviation.

The findings from the study reveal that most of the samples are highly satisfied with the services by the Ombudsman Office. The samples are most satisfied with the category of service procedures, the mean of which is 3.76, followed by the categories of service period (3.75), information provision (3.53), and public relations works (3.44). Considered individually, it is found out that the 'officers of the Ombudsman Office give advice on the complaint filing procedure' item receives the highest satisfaction, the mean of which is 3.93. The following items in this category are as follows. The 'officers of the Ombudsman Office have appropriate knowledge and skills' item has the mean of 3.85. The 'office provides a variety of complaint filing channels' item has the mean of 3.84. The 'complaint officers work with transparency' item has the mean of 3.83. The 'office provides sufficient instruments/utensils' item has the mean of 3.66. The 'officers spend appropriate time considering all the complaints' item has the mean of 3.43. In the next category, the 'Ombudsman Office investigates a case in a rapid, prudent and appropriate manner' item is most satisfying for the samples (the mean of which is 3.76), followed by the 'officers manage your complaints in a rapid manner' item (3.73), the 'officers clearly report the results from the consideration of a case by quoting the appropriate laws' item (3.60), the 'Ombudsman Office frequently reports the progress of a case' item (3.57), the 'Ombudsman Office is independent and free from political intervention' item (3.50), and the 'reports of the office are comprehensible' item (3.45), respectively. As for the other category, the samples are most satisfied with the 'office' PR and informative documents are interesting' item the mean of which is 3.43, followed by the 'office has continuous PR activities' item (3.40), and the 'documents of the office is clear and comprehensible' item (3.39), respectively.

The suggestions derived from this study are as follows. First, it is suggested that Ombudsman Office should have more PR activities in order to create people's perception and understanding of its complaint management steps or procedure. Secondly, the target groups for the communication strategies must be identified so that the office can communicate with each target group with comprehensible languages such as local dialects. Also, continuous PR activities are advisable so that the office can make

[45] นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

people acquainted to it. This leads to the people's confidence in the operations of the office. Furthermore, the Ombudsman Office should report the finalized result of each complained case and constantly report the progress of the case so that people will be confident that the office pays attention to their complaints and continuously manage the cases.

Keywords : Services mind, The Ombudsman Office

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน มุ่งศึกษาระดับความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินและเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาการให้บริการประชาชน โดยทำการศึกษาเชิงปริมาณด้วยการใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องมือ ทั้งนี้ในการเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างจะทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ซึ่งเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยพิจารณาจากการตัดสินใจของผู้ศึกษาที่จะเก็บจากผู้ที่ยื่นเรื่องร้องเรียนเป็นหนังสือต่อสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในเดือนเมษายน 2558

จากผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน โดยเฉลี่ยในระดับมาก ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในด้านขั้นตอนการให้บริการมากที่สุด เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.76 รองลงมา คือ ด้านระยะเวลาการดำเนินการ เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.75 ด้านการแจ้งให้ทราบ เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.53 และด้านการประชาสัมพันธ์ เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.44 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความพึงพอใจเจ้าหน้าที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินที่ให้คำแนะนำขั้นตอนการยื่นเรื่องร้องเรียนเป็นอย่างดีมากที่สุด รองลงมา มีความพึงพอใจเจ้าหน้าที่ว่ามีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี ช่องทางการยื่นเรื่องร้องเรียนมีความหลากหลาย เป็นต้น ทั้งนี้ แม้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในด้านการประชาสัมพันธ์ ในระดับมาก แต่ทั้งนี้ระดับมากดังกล่าวเป็นระดับมากที่ได้คะแนนน้อยที่สุด ในจำนวนด้านการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน

ผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้ สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินควร มีการประชาสัมพันธ์องค์กรเพิ่มขึ้น เพื่อสร้างกระบวนการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดการกับเรื่องการร้องเรียนขององค์กรเพิ่มขึ้น โดยมีการจำแนกกลุ่มเป้าหมายที่องค์กรต้องการสื่อสารด้วยถ้อยคำหรือภาษาที่เข้าใจง่าย เข้าถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย และควรมีการประชาสัมพันธ์องค์กรอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ควรมีการแจ้งผลการวินิจฉัยของผู้ตรวจการแผ่นดินด้วยใช้ถ้อยคำที่เข้าใจง่าย และแจ้งความก้าวหน้า ในการดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องร้องเรียนให้ทราบเป็นระยะๆ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับประชาชนว่าสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินให้ความสำคัญและดำเนินการต่อข้อร้องเรียนอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: จิตบริการ, สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน

บทนำ

สภาพสังคมปัจจุบันก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านวัตถุ สภาพแวดล้อมทางสังคม และเทคโนโลยี ส่งผลให้เกิดปัญหาหลายประการในสังคม เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ปัญหาเยาวชน ปัญหาการถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพ เป็นต้น ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการแก้ไขกฎหมาย กฎ ระเบียบต่าง ๆ ของรัฐ มีความล้าสมัยไม่ทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้ใช้อำนาจฝ่ายปกครองนำช่องว่างทางกฎหมายเกี่ยวกับประเด็นการใช้ “ดุลยพินิจ” ของเจ้าหน้าที่รัฐ ในการปฏิบัติตามกฎหมายต่าง ๆ เพื่ออำนายความสะดวกหรือให้ความช่วยเหลือประชาชน มาเรียกหาผลประโยชน์ หรือละเลยการปฏิบัติหน้าที่ หรือเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ซึ่งส่งผลให้ประชาชนได้รับความเสียหายหรือเสียสิทธิประโยชน์อันพึงได้รับจากภาครัฐ ทั้งนี้ แม้ว่าจะเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถร้องเรียนการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐต่อหน่วยงานต้นสังกัดได้แต่ด้วยขั้นตอนที่ยุ่งยาก ซับซ้อน และต้องเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่รัฐโดยตรง ทำให้

ประชาชนไม่กล้าร้องเรียน เนื่องจากเกรงอิทธิพลของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือเกรงจะไม่ได้รับการพิจารณาเรื่องที่ขอรับบริการไว้ก่อนหน้านี้

ในปี พ.ศ. 2543 จึงได้มีการจัดตั้งสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินขึ้น เป็นองค์กรอิสระเพื่อเข้ามาดูแลช่วยเหลือเยียวยาประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากการใช้อำนาจ การละเลยการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งจะทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการร้องเรียนเมื่อไม่ได้รับความเป็นธรรมได้สะดวกยิ่งขึ้น โดยเฉพาะขั้นตอนการร้องเรียนที่ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน และไม่ต้องเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้ประชาชนกล้าร้องเรียนเพื่อรักษาสิทธิประโยชน์ ของตนเองได้มากขึ้นจึงถือเป็นทางเลือกหนึ่งให้กับประชาชน

ตลอดระยะเวลาการดำเนินงานกว่า 14 ปี ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน มีความมุ่งมั่นเพื่อวัตถุประสงค์หลักในการให้ความความช่วยเหลือและให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนที่ถูกเจ้าหน้าที่รัฐใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบหรือละเลยการปฏิบัติหน้าที่จนกระทบต่อสิทธิและเป็นการเอารัดเอาเปรียบประชาชนหรือใช้ดุลยพินิจไม่ชอบด้วยกฎหมาย รวมถึงดำเนินการเกี่ยวกับจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน เป็นองค์กรอิสระภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 แม้ต่อมาในวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เข้ามามีอำนาจปกครองประเทศ พร้อมออกประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 5/2557 เรื่อง การสิ้นสุดชั่วคราวของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และให้ใช้ข้อความตามประกาศฉบับนี้

1. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 สิ้นสุดลงชั่วคราว เว้น หมวด 2 พระมหากษัตริย์
2. คณะรัฐมนตรีรักษาการสิ้นสุดการปฏิบัติหน้าที่
3. วุฒิสภา ยังคงปฏิบัติหน้าที่ตามจำนวนสมาชิกวุฒิสภาที่มีอยู่ ณ วันที่ประกาศฉบับนี้ มีผลบังคับใช้
4. ศาลทั้งหลาย คงมีอำนาจดำเนินการพิจารณาและพิพากษาอรรถคดีตามบทกฎหมาย และประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ
5. องค์กรอิสระ และองค์กรอื่น ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 ยังคงปฏิบัติหน้าที่ต่อไป

ส่งผลให้สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ยังคงต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อไป ภายใต้วิสัยทัศน์ “คุ้มครองประชาชนให้ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมจากการใช้อำนาจรัฐ และเสริมสร้างสังคมให้มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นรากฐาน เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม” สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ตรวจการแผ่นดินมีความสำคัญและเป็นกลไกหนึ่งที่ช่วยดูแลแก้ไขปัญหาให้ประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นองค์กร ที่มุ่งรักษาประโยชน์ของประชาชนเป็นสำคัญ

การดำเนินงานที่ผ่านมาของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน เปิดช่องทางให้ประชาชนสามารถร้องเรียนผ่านหลายช่องทาง ได้แก่ 1) ร้องเรียนด้วยวาจา หรือทางโทรศัพท์หมายเลขด่วน 1676 (โทรฟรีทั่วประเทศ) หรือหมายเลข 0 2141 9100 หรือร้องเรียนด้วยตนเองที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน 2) ร้องเรียนเป็นหนังสือ โดยส่งมาที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน หรือผ่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภา หรือผ่านระบบอินเทอร์เน็ต 3) ร้องเรียน ผ่านเครือข่ายของผู้ตรวจการแผ่นดิน เช่น สภาทนายความ สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมาย แก่ประชาชน ณ ที่ทำการสำนักงานอัยการจังหวัดทั่วประเทศ เป็นต้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนให้สามารถเข้าถึงบริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินได้อย่างทั่วถึง เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้แก่ประชาชนทั่วประเทศ

ตารางที่ 1 สรุปผลการดำเนินงานของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ในภารกิจการรับเรื่องร้องเรียนของประชาชน

การร้องเรียนของประชาชน	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2554 (เรื่อง)	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 (เรื่อง)	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 (เรื่อง)
เรื่องร้องเรียนทั้งหมด	3,615	3,544	4,737
- รับไว้พิจารณา	2,250	2,283	3,420
- อยู่ระหว่างการพิจารณา ยกมาจากปีงบประมาณก่อน	1,365	1,261	1,317
ดำเนินการแล้วเสร็จ	2,354	2,227	2,897

ที่มา: รายงานประจำปี 2554 , 2555 และ 2556 สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน

ตารางที่ 2 สรุปผลการดำเนินงานของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ในภารกิจการรับเรื่องร้องเรียนผ่านช่องทางต่าง ๆ

ช่องทางการร้องเรียน	ปีงบประมาณ พ.ศ.2554 (เรื่อง)	ปีงบประมาณ พ.ศ.2555 (เรื่อง)	ปีงบประมาณ พ.ศ.2556 (เรื่อง)
1. การร้องเรียนเป็นหนังสือ			
- ไปรษณีย์	1,328	1,324	2,129
- ยื่นเรื่องด้วยตนเอง	429	320	564
- เครือข่ายผู้ตรวจการแผ่นดิน	25	163	20
- สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร/สมาชิกวุฒิสภา	11	11	8
- โทรสาร	-	-	16
2. การร้องเรียนด้วยวาจา			
- สายด่วน 1676	12	8	107
3. การร้องเรียนทางอินเตอร์เน็ต			
- เว็บไซต์www.ombudsman.go.th	445	460	576
รวม	2,250	2,286	3,420

ที่มา:รายงานประจำปี 2554 , 2555 และ 2556 สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน

จากข้อมูลข้างต้น พบว่าประชาชนมีแนวโน้มยื่นข้อร้องเรียนเพื่อขอความเป็นธรรมต่อผู้ตรวจการแผ่นดินเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะช่องทางการร้องเรียนผ่านไปรษณีย์ เว็บไซต์สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน และยื่นเรื่องด้วยตนเอง สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะมีหน่วยงานอื่น ๆ ของภาครัฐที่ให้บริการในลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น ศูนย์บริการประชาชน สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ศูนย์ดำรงธรรม กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น แต่ก็ยังมีประชาชนจำนวนหนึ่งที่ยังเลือกใช้บริการร้องเรียนต่อสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ดังนั้น เมื่อผู้ตรวจการแผ่นดินเป็นองค์กรที่เป็นที่พึ่งพาให้กับประชาชนได้อีกหน่วยงานหนึ่ง สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน จึงจำเป็นต้องพัฒนากระบวนงานในการจัดการข้อร้องเรียนเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงมีความสนใจศึกษาความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน เพื่อนำผลสำรวจมาปรับใช้พัฒนาองค์กรต่อไป

จากการที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีภารกิจหลักในการพิจารณาและสอบสวนหาข้อเท็จจริงตามคำร้องเรียนในกรณีเจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิบัติหน้าที่ไม่เป็นธรรม ดำเนินการเกี่ยวกับจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่ง ทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ติดตาม ประเมินผลและจัดทำข้อเสนอแนะในการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ รวมถึงข้อพิจารณาเพื่อแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญในกรณีที่เห็นว่าจำเป็น ตลอดจนรายงานผลการตรวจสอบและผลการปฏิบัติหน้าที่ พร้อมข้อสังเกตต่อ

คณะรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภาทุกปี ทั้งนี้ สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีช่องทางในการร้องเรียน ได้แก่ 1) ร้องเรียนด้วยวาจา 2) ร้องเรียนเป็นหนังสือ และ 3) ร้องเรียนผ่านเครือข่ายของผู้ตรวจการแผ่นดิน ซึ่งลักษณะงานถือเป็นงานบริการที่ต้องติดต่อกับประชาชนและหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก ขณะที่จากสรุปรายงานผลการดำเนินงานประจำปีของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ได้แสดงให้เห็นว่ามีประชาชนใช้ช่องทางดังกล่าว ร้องเรียนต่อผู้ตรวจการแผ่นดินจำนวนมาก ดังนั้นความพึงพอใจของผู้รับบริการจากสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน จึงเปรียบเสมือนตัวชี้วัดตัวหนึ่งที่สะท้อนถึงประสิทธิภาพในการทำงานของผู้ตรวจการแผ่นดิน ดังนั้นผู้ศึกษาในฐานะที่เป็นประชาชนคนหนึ่ง มีความเห็นว่า การทำการศึกษาความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินนั้น มีความสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพื่อนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงการให้บริการหรือกระบวนงานต่อไป

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินและแสวงหาแนวทางในการพัฒนาการให้บริการประชาชน

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ ได้แก่ ความหมายของความพึงพอใจ ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ ลักษณะของความพึงพอใจในการบริการ องค์ประกอบของความพึงพอใจในการบริการ ความสำคัญของความพึงพอใจในการบริการ ปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจของผู้รับบริการระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการ การวัดระดับความพึงพอใจ ความหมายของการประชาสัมพันธ์ การสร้างภาพลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ และการประชาสัมพันธ์ของภาครัฐ ทั้งนี้ ความพึงพอใจ หมายถึง รัก ชอบใจ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.2542 (2546, น. 793)) ความพึงพอใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึก โดยมีปัจจัยด้านทัศนคติและความคาดหวังของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไป ซึ่งมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากสิ่งเร้าของสภาพแวดล้อมนั้น ๆ สะท้อนออกมาในรูปแบบของพฤติกรรมส่วนบุคคล (อติพร สมรรถจิตต์ (2555, น.9)) จากความหมายของความพึงพอใจดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกส่วนบุคคลที่มีการประเมินสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งในแต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกัน เนื่องจากปัจจัยสภาวะแวดล้อมของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน ขณะที่ความพึงพอใจในการบริการนั้น อเนก สุวรรณบัณฑิต และคณะ (2548, น.169) มองว่าความพึงพอใจต้องศึกษาทั้งในด้านการรับบริการ ซึ่งเป็นการรับรู้ของผู้มารับบริการ และด้านผู้ให้บริการ ซึ่งเป็นการรับรู้ของผู้ให้บริการ ทั้งในด้านปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจ ระดับความพึงพอใจ และประเภทของความพึงพอใจ และความสัมพันธ์ระหว่างความพึงพอใจของผู้รับบริการกับผู้ให้บริการ เพื่อให้ผู้บริหารกิจการบริการจะได้นำข้อมูลมาปรับปรุงการดำเนินงานบริการให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพอันนำไปสู่การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคม

ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิดการประชาสัมพันธ์ โดยตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า การติดต่อสื่อสารเพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันถูกต้องต่อกัน เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการนี้ ซึ่งถ้าจะขยายความหมายให้เป็นรูปธรรม หมายถึง ความพยายามที่มีการวางแผนและเป็นการกระทำที่ต่อเนื่องในอันที่จะมีอิทธิพลเหนือความคิดจิตใจของประชาชน กลุ่มเป้าหมายโดยการกระทำสิ่งที่ดี มีคุณค่าให้กับสังคมเพื่อให้ประชาชนเหล่านี้เกิดทัศนคติที่ดีต่อหน่วยงาน กิจกรรมและบริการ หรือสินค้าของหน่วยงานนี้ และเพื่อที่จะได้รับการสนับสนุนและร่วมมือที่ดีจากประชาชนเหล่านี้ในระยะยาว ขณะที่ เสรี วงษ์มณฑา (2540) ให้ความหมายว่า การประชาสัมพันธ์เป็นความพยายามที่มีการวางแผนในการที่จะมีอิทธิพลเหนือความคิดจิตใจของสาธารณชนที่เกี่ยวข้อง โดยกระทำสิ่งที่ดีที่มีคุณค่ากับสังคม เพื่อให้สาธารณชนเหล่านั้นมีทัศนคติที่ดีต่อหน่วยงาน องค์กร บริษัท ห้างร้าน หรือสมาคม ตลอดจนมีภาพพจน์ที่ดีเกี่ยวกับหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านั้น เพื่อให้หน่วยงานได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือที่ดีจากสาธารณชนที่เกี่ยวข้องในระยะยาวต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ จากตัวอย่างความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า การประชาสัมพันธ์เป็นกระบวนการสื่อสารท่ามกลางการแข่งขันเพื่อเอาชนะใจสาธารณชนที่เกี่ยวข้อง โดยมีเป้าหมายเพื่อให้องค์กรได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานขององค์กรเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้ การประชาสัมพันธ์เป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยส่งเสริม สนับสนุน และเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีระหว่างประชาชนกับองค์การเพื่อนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จ นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือการประชาสัมพันธ์ของภาครัฐ (Governmental PR) หมายถึง การประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานราชการ ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวจะใช้วิธีการกระจายข่าวสาร การเผยแพร่ชี้แจงเกี่ยวกับนโยบายการดำเนินงาน ผลงานต่าง ๆ ตลอดจนโดยวิธีอื่น ๆ ในอันที่จะสร้างความเข้าใจอันดีและชื่อเสียงเกียรติคุณของหน่วยงานราชการนั้น สู่ประชาชนเพื่อให้ได้ความร่วมมือและความนิยมจากประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในการสร้างสรรค์ผลสำเร็จแก่พันธกิจ

ของหน่วยงานนั้น ๆ และของประเทศชาติ โดยส่วนรวม (กองวิทยาการ กรมกิจการพลเรือนทหารเรือ, 2550) จะเห็นได้ว่าจากแนวคิดความพึงพอใจและการประชาสัมพันธ์ของภาครัฐมีความเชื่อมโยงกันอย่างมาก เนื่องจากหากประชาชน มีความพึงพอใจต่อองค์กรหรือหน่วยงานภาครัฐแล้ว องค์กรนั้น ๆ จะได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในการขับเคลื่อนนโยบายหรือการให้ความร่วมมือกับองค์กรนั้น ๆ จนนำไปสู่ความสำเร็จตามที่องค์กรตั้งเป้าหมายไว้

ต่อมาผู้ศึกษาได้ศึกษาโครงสร้างของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ตั้งแต่ความเป็นมาและอำนาจหน้าที่ บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ กระบวนการทำงานของผู้ตรวจการแผ่นดิน ผลการดำเนินงานปีงบประมาณ พ.ศ.2556 การร้องเรียนของประชาชน และข้อจำกัดในการร้องเรียน โดยสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน มีความเป็นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 โดยคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้มี “ผู้ตรวจราชการแผ่นดินของรัฐสภา” ไว้ในร่างรัฐธรรมนูญฉบับปีพุทธศักราช 2517 แต่ในขั้นสภานิติบัญญัติแห่งชาติได้มีการปรับปรุงร่างรัฐธรรมนูญโดยตัดในส่วนของผู้ตรวจการแผ่นดินออกไป ต่อมาเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 คณะกรรมาธิการการปกครอง และคณะกรรมาธิการกิจการสภาผู้แทนราษฎร ร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ได้จัดสัมมนาเรื่องผู้ตรวจการรัฐสภาขึ้น โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมการสัมมนาฯ ซึ่งถือเป็นครั้งแรกที่ได้มีการระดมความคิดเห็นอย่างเป็นทางการเพื่อพิจารณาแนวทางการจัดตั้งผู้ตรวจการรัฐสภาอย่างจริงจัง จากนั้นในปี พ.ศ. 2538 มีการผลักดันให้บัญญัติสถาบันผู้ตรวจการรัฐสภาไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศไทย โดยแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญพุทธศักราช 2534 ฉบับที่ 5 ปีพุทธศักราช 2538 โดยบัญญัติในมาตรา 162 ทวิ ดังนี้ “พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งผู้ตรวจการรัฐสภามีจำนวนไม่เกินห้าคน ตามมติของรัฐสภาและให้ประธานรัฐสภาเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งผู้ตรวจการรัฐสภา” แต่อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติข้างต้นไม่ได้บังคับระยะเวลาในการดำเนินการ จึงส่งผลให้ไม่มีการแต่งตั้งผู้ตรวจการรัฐสภาตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ต่อมาภายหลังจากมีกระแสผลักดันให้มีการปฏิรูปการเมืองอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งได้นำไปสู่การแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ฉบับที่ 6 แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช 2539 โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 211 ในเรื่องการตั้งคณะกรรมการสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้น การจัดตั้งระบบผู้ตรวจการแผ่นดินจึงประสบความสำเร็จ โดยใช้ชื่อว่า “ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา” และได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 หมวด 6 รัฐสภา ส่วนที่ 7 ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา มาตรา 196 มาตรา 197 และมาตรา 198 และกำหนดให้มีการตราพระราชบัญญัติ ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วย ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา เพื่อรองรับและกำหนด รายละเอียดในการปฏิบัติ ซึ่งรัฐสภาก็ได้ให้ความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญดังกล่าว และประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา พ.ศ. 2542 ขึ้น จากนั้นภายหลังจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ถูกยกเลิก และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 โดยยังคงระบบผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยบัญญัติให้เป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญองค์กรหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐต่อไป พร้อมทั้งมอบอำนาจหน้าที่เพิ่มเติมให้อีกหลายประการ และมีการเปลี่ยนแปลงชื่อจาก “ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา” เป็น “ผู้ตรวจการแผ่นดิน” โดยมีอำนาจหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ดังต่อไปนี้ 1. พิจารณาและสอบสวนหาข้อเท็จจริงตามคำร้องเรียนในกรณีการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือปฏิบัตินอกเหนืออำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น การปฏิบัติหรือละเลยไม่ปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้าง ของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ร้องเรียนหรือประชาชนโดย ไม่เป็นธรรม ไม่ว่าการนั้นจะชอบหรือไม่ชอบด้วยอำนาจหน้าที่ก็ตาม การตรวจสอบการละเลยการปฏิบัติหน้าที่หรือการปฏิบัติหน้าที่ โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายขององค์กร ตามรัฐธรรมนูญและองค์กรในกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ไม่รวมถึงการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของศาลและกรณีอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ 2. ดำเนินการเกี่ยวกับจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ 3.ติดตาม ประเมินผล และจัดทำข้อเสนอแนะในการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ รวมถึงข้อพิจารณาเพื่อแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญในกรณีที่เห็นว่าจำเป็น และ 4.รายงานผลการตรวจสอบและผลการปฏิบัติหน้าที่พร้อมข้อสังเกตต่อคณะรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภาทุกปี นอกจากนี้ยังมีอำนาจหน้าที่ด้านจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐแต่ละประเภท ให้เป็นไปตามประมวลจริยธรรมที่กำหนดขึ้น ปัจจุบันผู้ตรวจการแผ่นดิน ประกอบด้วย

1. ศาสตราจารย์ศรีราชา เจริญพานิช ประธานผู้ตรวจการแผ่นดิน 2. พลเอก วิทวัส รชตะนันทน์ และ 3. นายบูรณ์ ฐาปนดุล

นอกจากนี้ กระบวนการพิจารณาเรื่องร้องเรียนของผู้ตรวจการแผ่นดินมีความแตกต่างจากการพิจารณาคดีของศาลที่ผลของคำพิพากษาจะมีฝ่าย แพ้ – ชนะ มีการเผชิญหน้า และมีค่าใช้จ่าย ส่วนผู้ตรวจการแผ่นดินมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหามากกว่าการมุ่งชี้ความผิด โดยพยายามสร้างระบบให้ประชาชนสามารถร้องเรียนได้สะดวก ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการร้องเรียน และการพิจารณาโดยเร็วเพื่อความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย โปร่งใสและตรวจสอบได้เช่นเดียวกับศาล อย่างไรก็ดี เมื่อผู้ตรวจการแผ่นดินสอบสวนแล้วเสร็จและมีคำวินิจฉัยแล้วผู้ตรวจการแผ่นดินสามารถมีความเห็นหรือข้อเสนอแนะให้บุคคลหรือหน่วยงานดำเนินการแก้ไขหรือปฏิบัติตามข้อเสนอแนะต่อไป

ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 ผู้ตรวจการแผ่นดินได้ดำเนินโครงการและกิจกรรมตามแผนยุทธศาสตร์ที่ได้กำหนดไว้อย่างต่อเนื่อง คือ นอกจากจะช่วยแก้ไขปัญหาความทุกข์ร้อนของประชาชนแล้ว จะต้องป้องกันมิให้เกิดเรื่องร้องเรียนซ้ำซ้อน โดยเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิของประชาชน มุ่งส่งเสริมการสร้างคุณธรรม จริยธรรมแก่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐแต่ละประเภท เพื่อให้ดำเนินงานตามหลัก ธรรมาภิบาลของรัฐและเป็นไปตามประมวลจริยธรรมของแต่ละหน่วยงานในการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข และอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชน โดยไม่แบ่งแยกความแตกต่างของบุคคลอีกด้วย

ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าศึกษางานวิจัยของนภาภรณ์ เอมพิทักษ์ (2548) เรื่อง ความพึงพอใจของผู้ร้องเรียนต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา พบว่า ผู้ร้องเรียนมีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาในระดับปานกลาง โดยแยกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือด้านการบริการทั่วไปผู้ร้องเรียนมีความพึงพอใจในระดับมาก ส่วนด้านการอำนวยความยุติธรรม และด้านการประชาสัมพันธ์ ผู้ร้องเรียนมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา ได้แก่ อายุ อาชีพ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา ส่วนปัจจัยด้าน เพศ การศึกษา ไม่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

ผู้ศึกษาทำการศึกษา เรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน โดยเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ซึ่งผู้ศึกษาได้ดำเนินการศึกษา 2 วิธี คือ 1. การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ศึกษาจากทฤษฎี แนวคิด ตลอดจนข้อมูลเอกสารทางวิชาการ บทความ วารสาร วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และ 2. การศึกษาค้นคว้าภาคสนาม เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างประชาชน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ จะทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยพิจารณาจากการตัดสินใจของผู้ศึกษา ที่จะเก็บจากผู้ที่ยื่นเรื่องร้องเรียนเป็นหนังสือต่อสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในเดือนเมษายน 2558 โดยการร้องเรียนที่ทำเป็นหนังสือนั้น จะผ่านทางช่องทาง ดังนี้ ส่งด้วยตนเอง ส่งทางไปรษณีย์ ส่งทางโทรสาร ส่งผ่าน ส.ว./ส.ส. และมอบให้บุคคลอื่นนำมาส่ง จำนวน 120 คน

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่เคยยื่นเรื่องร้องเรียนต่อสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษาลักษณะแบบสอบถามที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้แบ่งออกเป็น 1. แบบสอบถามปลายเปิด ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ตอบสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ และ 2.แบบสอบถามปลายปิด ซึ่งเป็นรูปแบบของคำถามที่มีการจัดเตรียมคำตอบไว้ให้เลือกล่วงหน้าเป็นแบบตรวจคำตอบ (Check List) เพื่อให้ผู้ตอบสามารถเลือกจากคำตอบที่กำหนดให้เท่านั้น โดยอาศัยมาตรวัดแบบมาตราส่วน ซึ่งกำหนดข้อเลือกไว้ 5 ข้อคือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด

ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน โดยให้ประชาชนที่เคยยื่นเรื่องร้องเรียนต่อสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในเดือนเมษายน 2558 ตอบแบบสอบถาม จำนวน 120 คน โดยแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม และ2. การให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน เช่น ขั้นตอนการให้บริการ ระยะเวลาการดำเนินการ การแจ้งให้ทราบ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ทั้งนี้ จากผลการสำรวจ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีอายุส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 40-49 ปี ร้อยละ 47.5 รองลงมา 20-29 ปี ร้อยละ 17.5 อายุมากกว่า 50 ปี ร้อยละ 15.8 อายุ 30-39 ปี ร้อยละ 15.0 และอายุต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 4.2 สถานภาพการสมรสของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ สมรส ร้อยละ 62.5 รองลงมาโสด ร้อยละ 32.5 และหม้าย/หย่าร้าง/แยกกันอยู่ ร้อยละ 5.0 ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบปริญญาตรี ร้อยละ 36.7 รองลงมาอนุปริญญา/ปวส.และมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวนเท่ากันร้อยละ 19.2 มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. ร้อยละ 13.3 และปริญญาโท ร้อยละ 11.7 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชน ร้อยละ 49.2 รองลงมาค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ 28.3 เจ้าหน้าที่รัฐ ร้อยละ 20.8 และอื่น ๆ ร้อยละ 1.7 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคกลาง ร้อยละ 28.3 รองลงมาภาคตะวันออก ร้อยละ 20.0 ภาคเหนือ ร้อยละ18.3 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันตก จำนวนเท่ากันร้อยละ 11.7 และภาคใต้ ร้อยละ 10.0 กลุ่มตัวอย่างมีเงินรายได้ต่อเดือนส่วนใหญ่ต่ำกว่า 15,000 บาท ร้อยละ 39.2 รองลงมา 15,001–20,000 บาท ร้อยละ 20.0 มากกว่า 35,000 บาท ร้อยละ 13.3 25,001–30,000 บาท และ 30,001–35,000 บาท จำนวนเท่ากันร้อยละ 12.5 และ 20,001–25,000 บาท ร้อยละ 2.5 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ร้องเรียนผ่านเว็บไซต์ www.ombudsman.go.th ร้อยละ35.0 รองลงมาโทรศัพท์/ไปรษณีย์/โทรสาร ร้อยละ 30.0 ยื่นเรื่องด้วยตนเองที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ร้อยละ 25.8 เครือข่ายผู้ตรวจการแผ่นดิน ร้อยละ 7.5 และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร/สมาชิกวุฒิสภา ร้อยละ 1.7

ค่าเฉลี่ยความพึงพอใจในการให้บริการ

การให้บริการ	$\overline{X}$	S.D.
1.ขั้นตอนการให้บริการ	3.76	.677
2. ระยะเวลาการดำเนินการ	3.75	.824
3. การแจ้งให้ทราบ	3.53	.768
4. การประชาสัมพันธ์	3.44	.845

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในด้านขั้นตอนการให้บริการมากที่สุด เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.76 รองลงมาคือ ด้านระยะเวลาการดำเนินการ เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.75 ด้านการแจ้งให้ทราบ เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.53 และด้านการประชาสัมพันธ์ เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.44 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความพึงพอใจเจ้าหน้าที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินที่ให้คำแนะนำขั้นตอนการยื่นเรื่องร้องเรียนเป็นอย่างดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.93 รองลงมามีความพึงพอใจเจ้าหน้าที่ว่ามีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.85 มีความพึงพอใจช่องทางการยื่นเรื่องร้องเรียนมีความหลากหลาย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.84 มีความพึงพอใจเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นผู้รับเรื่องร้องเรียนดำเนินการด้วยความโปร่งใส ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.83 มีเครื่องมือ/อุปกรณ์อำนวยความสะดวกแก่ผู้รับบริการครบถ้วน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.66 และมีความพึงพอใจเจ้าหน้าที่ใช้เวลาพิจารณาเอกสารร้องเรียนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.43 ตามลำดับ มีความพึงพอใจสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินพิจารณาสอบสวนข้อเท็จจริงด้วยความรวดเร็ว รอบคอบ และเหมาะสม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.76 รองลงมามีความพึงพอใจเจ้าหน้าที่ดำเนินการต่อเรื่องร้องเรียนของท่านอย่างรวดเร็ว ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.73 มีความพึงพอใจการแจ้งผลการวินิจฉัยมีการระบุเหตุผลและข้อกฎหมายที่ชัดเจน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.60 รองลงมามีความพึงพอใจที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินแจ้งความก้าวหน้าในการดำเนินเรื่องให้ทราบเป็นระยะ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.57 มีความพึงพอใจสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินเป็นองค์กรอิสระที่ปราศจากการแทรกแซงทางการเมือง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.50 และมีความพึงพอใจการแจ้งผลการวินิจฉัยของผู้ตรวจการแผ่นดินใช้ถ้อยคำที่เข้าใจง่าย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.45 ตามลำดับ มีความพึงพอใจเอกสารเผยแพร่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีรูปแบบที่น่าสนใจ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.56 รองลงมา

มีความพึงพอใจที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีการประชาสัมพันธ์หน่วยงานอย่างต่อเนื่อง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.43 มีความพึงพอใจโดยเข้าใจขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดการกับเรื่องการร้องเรียนเป็นอย่างดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.40 และมีความพึงพอใจเอกสารเผยแพร่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีความชัดเจน เข้าใจง่าย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.39 ตามลำดับ

การอภิปรายผลการศึกษา

กลุ่มตัวอย่างบางส่วนมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ดังนี้ 1) ขั้นตอนการดำเนินการควรมีความรวดเร็วมากขึ้น เนื่องจากระยะการตรวจเอกสารและความเป็นมาของเรื่องร้องเรียนค่อนข้างใช้เวลานาน 2) เจ้าหน้าที่ผู้รับเรื่องขาดความเข้าใจในสาระสำคัญของเรื่องร้องเรียน จึงทำให้เกิดความล่าช้า 3) ไม่มั่นใจว่า เรื่องที่ร้องเรียนจะได้รับตรวจสอบหรือสอบสวนอย่างจริงจัง 4) ไม่เข้าใจขั้นตอนการดำเนินการกับเรื่องร้องเรียนของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน 5) การดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องร้องเรียนมีความล่าช้า ส่งผลให้ผู้ร้องเรียนเสียประโยชน์ 6) ในกรณีที่ผู้ร้องเรียนได้รับความเดือดร้อนที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ ณ ขณะนั้น ควรมีการเยียวยาผู้ร้องเรียนในเบื้องต้น

เมื่อแยกความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินออกเป็นด้าน ๆ ดังนี้ อันดับที่ 1 ด้านขั้นตอนการให้บริการ กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจระดับมาก เนื่องจากเห็นว่ามีเจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำขั้นตอนการยื่นข้อร้องเรียนเป็นอย่างดี เจ้าหน้าที่มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี การดำเนินการมีความโปร่งใสมีระยะเวลาการพิจารณาเอกสารและดำเนินการต่อข้อร้องเรียนที่รวดเร็ว รอบคอบ และเหมาะสม มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกแก่ผู้รับบริการครบถ้วน มีช่องทางการร้องเรียนที่หลากหลาย ทั้งนี้ ความพึงพอใจดังกล่าว สะท้อนว่ากลุ่มตัวอย่างที่เคยร้องเรียนต่อสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่เป็นอย่างดี สอดรับกับกระบวนการรับเรื่องร้องเรียนของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินที่มีขั้นตอนการให้บริการที่ชัดเจน ส่งผลให้การยื่น ข้อร้องเรียนเป็นไปด้วยความราบรื่น อันดับที่ 2 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในด้านระยะเวลาการดำเนินการ โดยกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจระดับมาก เนื่องจากเห็นว่า เจ้าหน้าที่ดำเนินการต่อเรื่องร้องเรียนอย่างรวดเร็ว และมีการพิจารณาสอบสวนข้อเท็จจริงอย่างรอบคอบและเหมาะสม ซึ่งสะท้อนว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อมั่นในกระบวนการดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องร้องเรียนของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน อันดับที่ 3 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในด้านการแจ้งให้ทราบ โดยกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจระดับมาก เนื่องจากเห็นว่าสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีการแจ้งความก้าวหน้าในการดำเนินเรื่องให้ทราบเป็นระยะ มีการแจ้งผลการวินิจฉัยพร้อมระบุเหตุผลข้อกฎหมายที่ชัดเจนและเข้าใจง่าย ขณะเดียวกันกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มองว่าสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินเป็นองค์กรอิสระที่ปราศจาก การแทรกแซงทางการเมือง อันดับที่ 4 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในด้านการประชาสัมพันธ์ โดยกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจระดับมาก เนื่องจากมองว่า มีเอกสารเผยแพร่ของหน่วยงานที่น่าสนใจและต่อเนื่อง มีการประชาสัมพันธ์สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินอย่างต่อเนื่อง มีผลให้กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดการกับเรื่องการร้องเรียนเป็นอย่างดี และเอกสารเผยแพร่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีความชัดเจนและเข้าใจง่าย

จากการเทียบเคียงผลการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินกับผลการวิจัยของนภาภรณ์ เอมพิทักษ์ เรื่อง ความพึงพอใจของผู้ร้องเรียนต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา พบว่า ขณะนี้การให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินยังคงต้องปรับปรุงในด้านการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากผลการวิจัยของนภาภรณ์ พบว่า ความพึงพอใจของผู้ร้องเรียนต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาด้านการประชาสัมพันธ์ผู้ร้องเรียนมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง ขณะที่ผลการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ด้านการประชาสัมพันธ์ กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในระดับมาก แต่ทั้งนี้ระดับมากดังกล่าวเป็นระดับมากที่ได้คะแนนน้อยที่สุด ในจำนวนด้านการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ดังนี้ อันดับที่ 1 ด้านขั้นตอนการให้บริการ ค่าเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.76 อันดับที่ 2 ด้านระยะเวลาการดำเนินการ ค่าเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.75 อันดับที่ 3 ด้านการแจ้งให้ทราบ ค่าเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.53 และอันดับที่ 4 ด้านการประชาสัมพันธ์ ค่าเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.44

กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินด้านการประชาสัมพันธ์ ค่าเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 3.44 เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจเอกสารเผยแพร่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีรูปแบบที่น่าสนใจ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.56 รองลงมามีความพึงพอใจที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีการประชาสัมพันธ์หน่วยงานอย่างต่อเนื่อง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.43 มีความพึงพอใจโดยเข้าใจขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดการกับเรื่องการร้องเรียนเป็นอย่างดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.40 และมีความพึงพอใจเอกสารเผยแพร่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินมีความชัดเจนเข้าใจง่าย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.39

จากผลการสำรวจความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินด้านการประชาสัมพันธ์ สรุปได้ว่า สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินควรดำเนินการประชาสัมพันธ์องค์กรเพิ่มขึ้น ด้วยการใช้รูปแบบเอกสารที่เข้าใจง่าย โดยอาจตีพิมพ์ด้วยภาษาท้องถิ่นหรือภาษาที่ไม่เป็นทางการ แต่ต้องมีความชัดเจน มีการแจกจ่ายเอกสารประชาสัมพันธ์องค์กรให้ประชาชนสามารถเข้าถึงเอกสารได้อย่างสะดวก เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบภารกิจของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ขณะเดียวกันสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินควรสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดการกับเรื่องการร้องเรียนให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบอย่างละเอียด เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและเป็นหลักประกันให้กับประชาชนว่าจะได้รับความเป็นธรรมจากการร้องเรียนต่อผู้ตรวจการแผ่นดิน

กล่าวโดยสรุป จากผลการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน พบว่า ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อมั่นในกระบวนการดำเนินงานของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินว่าจะช่วยแก้ไขปัญหา ข้อร้องเรียนต่าง ๆ ที่เป็นความคับข้องใจของประชาชนได้ และเมื่อพิจารณาจากสถิติตั้งแต่เริ่มก่อตั้งสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน พบว่า มีผู้ยื่นเรื่องร้องเรียนต่อสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินผ่านช่องทางต่าง ๆ ดังนี้ 1) เว็บไซต์ www.ombudsman.go.th 2) โทรศัพท์/ไปรษณีย์/โทรสาร 3) ยื่นเรื่องด้วยตนเองที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน 4) เครือข่ายผู้ตรวจการแผ่นดิน และ 5) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร/สมาชิกวุฒิสภา นั้น มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนเริ่มเข้าใจถึงบทบาทและภารกิจของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินเพิ่มขึ้น

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากลุ่มตัวอย่างทั้งหมด พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน โดยเฉพาะด้านขั้นตอนการให้บริการ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำขั้นตอนการยื่นเรื่องร้องเรียนเป็นอย่างดี และด้านการแจ้งให้ทราบ รวมถึงระยะเวลาการดำเนินการ ขณะที่ด้านการประชาสัมพันธ์องค์กร พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจระดับปานกลางในประเด็นเอกสารเผยแพร่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินเรื่อง ความชัดเจน ความเข้าใจง่าย รวมถึงความเข้าใจขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดการกับเรื่อง การร้องเรียน

จากการศึกษาจะพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินในระดับมาก โดยเฉพาะด้านขั้นตอนการให้บริการ ระยะเวลาการดำเนินการ และการแจ้งให้ทราบ ขณะที่ด้านการประชาสัมพันธ์ ยังมีประเด็นที่กลุ่มตัวอย่าง มีความพึงพอใจระดับปานกลาง คือ เอกสารเผยแพร่ของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินเรื่อง ความชัดเจน ความเข้าใจง่ายและเรื่องความเข้าใจขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดการกับเรื่องการร้องเรียน ขณะที่การประชาสัมพันธ์หน่วยงานอย่างต่อเนื่อง แม้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีความ พึงพอใจระดับมาก แต่เป็นประเด็นที่มีคะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุดในระดับนั้น ผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. ควรมีการประชาสัมพันธ์องค์กรเพิ่มขึ้น เพื่อสร้างกระบวนการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนหรือกระบวนการในการจัดการกับเรื่องการร้องเรียนขององค์กรเพิ่มขึ้น โดยมีการจำแนกกลุ่มเป้าหมายที่องค์กรต้องการสื่อสารด้วยถ้อยคำหรือภาษาที่เข้าใจง่าย เข้าถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย เช่น การใช้ภาษาท้องถิ่น เป็นต้น

2. ควรมีการประชาสัมพันธ์องค์กรอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างประชาชนกับองค์กร ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเชื่อมั่นในกระบวนการดำเนินงานของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน

3. ควรมีการแจ้งผลการวินิจฉัยของผู้ตรวจการแผ่นดินด้วยใช้ถ้อยคำที่เข้าใจง่าย และแจ้งความก้าวหน้าในการดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องร้องเรียนให้ทราบเป็นระยะ ๆ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับประชาชนว่า สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดินให้ความสำคัญและดำเนินการต่อข้อร้องเรียนอย่างต่อเนื่อง

รายการอ้างอิง

กองวิทยาการ กรมกิจการพลเรือนทหารเรือ. (2552). *การวางแผนโครงการประชาสัมพันธ์ชุมชน*.

จินดาพร พนมศิลป์. (2545). *ความต้องการคุณภาพบริการของศูนย์สุขภาพของลูกค้าในเขตอำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี*. วิทยานิพนธ์ บธ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.

ดนัย เทียนพุฒ. (2543). *การบริหารทรัพยากรบุคคลในทศวรรษหน้า* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประยูร กาญจนดุล. (2535). *กฎหมายปกครอง* (พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.2542, (2546). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. (2550) กรุงเทพฯ: องค์กรสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.

เสรี วงษ์มณฑา. (2542). *การประชาสัมพันธ์: ทฤษฎีและปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: บริษัทธีรฟิล์มและไซเท็กซ์.

อเนก สุวรรณบัณฑิต และคณะ. (2548). *จิตวิทยาบริการ*. กรุงเทพฯ: บริษัท เพรส แอนด์ดีซน์จำกัด.

อเนก สุวรรณบัณฑิต และคณะ. “รายงานประจำปี 2556” : สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน.

นภาภรณ์ เอมพิทักษ์. (2548). *ความพึงพอใจของผู้ร้องเรียนต่อการให้บริการของสำนักงานผู้ตรวจการ แผ่นดินของรัฐสภา*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นารีรัตน์ กว้างขวาง. (2547). *ความพึงพอใจของประชาชนต่อประสิทธิภาพในการให้บริการของมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*. งานวิจัยเศรษฐศาสตร์ธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาการบริหาร สถาบันมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

บังอร ปรัชญกุล. (2547). *ความพึงพอใจของผู้รับบริการสถานพยาบาลในกระทรวงสาธารณสุข*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.